PROGRAM WYCHOWAWCZY

OPARTY NA WARTOŚCIACH

Zdzisław Struzik

PROGRAM WYCHOWAWCZY

OPARTY NA WARTOŚCIACH

według nauczania

JANA PAWŁA II

Instytut Papieża Jana Pawła II
Warszawa 2018

Redaktor naczelny
Zdzisław Struzik

Opracowanie redakcyjne
Dominika Żukowska-Gardzińska
Agnieszka Kieniewicz
Ewa Zuzanna Stankiewicz
Ewelina Lesisz

Korekta
Joanna Morawska
Stanisław Szczęsny
Aneta Buczyńska
Michalina Poźniak

Projekt okładki i opracowanie graficzne
Dominika Kruszyńska

Zdjęcie na okładce
Arturo Mari

Za wiedzą Kurii Metropolitalnej Warszawskiej
z dnia 25.06.2008 r. Nr 3186/NK/2008

Copyright © by Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018
Copyright © by ks. dr hab. Zdzisław Struzik, Warszawa 2018
dodruk

ISBN 978-83-61250-21-0

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Księdza Prymasa Augusta Hlonda 1, 02-972 Warszawa
tel. (22) 213 11 90, fax (22) 213 11 92
e-mail: instytut@ipjp2.pl
www.ipjp2.pl

Warszawa 2018

WYKAZ SKRÓTÓW

Adh.	Adhortacja
CA	JAN PAWEŁ II, Encyklika z okazji 100 rocznicy ogłoszenia encykliki *Rerum Novarum*, *Centesimus annus* (1.05.1991)
ChL	JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostolska o powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie *Christifideles laici* (30.12.1988)
CT	JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae* (16.10.1979)
DA	SOBÓR WATYKAŃSKI II, Dekret o apostolstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* (18.11.1965)
DD	JAN PAWEŁ II, List apostolski o świętowaniu niedzieli *Dies Domini* (31.05.1998)
DM	JAN PAWEŁ II, Encyklika o Bożym miłosierdziu *Dives in misericordia* (30.11.1980)
DRN	SOBÓR WATYKAŃSKI II, Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* (28.10.1965)
DSP	SOBOR WATYKAŃSKI II, Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli *Inter mirifica* (4.12.1963)
DWCH	SOBÓR WATYKAŃSKI II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* (28.10.1965)
DWR	SOBÓR WATYKAŃSKI II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis Humanae* (7.12.1965)
Dz.U.	Dziennik Ustaw
Enc.	Encyklika
EV	JAN PAWEŁII, Encyklika o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego *Evangelium vitae* (25.03.1995)
FC	JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* (22.11.1981)
FR	JAN PAWEŁ II, Encyklika o relacjach miedzy wiarą a rozumem *Fides et ratio* (14.09.1998)
KDK	SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (7.12.1965)
KK	SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (21.11.1964)
KKK	Katechizm Kościoła Katolickiego 1994
KL	SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (4.12.1963)
KNSK	Papieska Rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła* (2004)
KO	SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (18.11.1965)
KPK	Kodeks Prawa Kanonicznego (25.01.1983)
LdR	JAN PAWEŁ II, *List do Rodzin* (2.02.1994)
LE	JAN PAWEŁ II, Encyklika o pracy ludzkiej *Laborem exercens* (14.09.1981)

MEN Ministerstwo Edukacji Narodowej
PW Program Wychowawczy
RH JAN PAWEŁ II, Encyklika *Redemptor hominis* (4.03.1979)
SRS JAN PAWEŁ II, Encyklika z okazji dwudziestej rocznicy ogłoszenia *Populorum Progressio*, *Sollicitudo rei socialis* (30.12.1987)
ŚDŚSP Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu
VC JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostolska *Vita consecrata* (25.03.1996)
VS JAN PAWEŁ II, Encyklika o niektorych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła *Veritatis splendor* (6.08.1993)

Wprowadzenie

1. ZAŁOŻENIA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Celem Programu Wychowawczego[1] jest przygotowanie materiału dydaktycznego do procesu formacyjnego i wychowawczego uczniów klas: I, II, III liceum ogólnokształcącego[2].

Naturalnym obowiązkiem człowieka jest przekazywanie formacji z jednego pokolenia – starszego, na drugie – młodsze. Obowiązek ten wynika niejako z natury ludzkiej i zostaje rozpoznany przez społeczeństwo oraz jest wypełniany sukcesywnie, stosownie do etapu rozwoju człowieka. Na przestrzeni tysięcy lat kształtowania się różnych kultur i przekazywania ich swoim, sukcesywnie następującym pokoleniom, można zaobserwować tendencje do odkrywania naturalnych wartości potrzebnych do ciągłości życia, poczucia bezpieczeństwa i możliwości rozwoju. Odkrywane w ten sposób podstawowe wartości: wolność, sprawiedliwość, pokój, bezpieczeństwo, solidarność – powoli, ale systematycznie wpływały na umacnianie się określonych społeczności. Człowiek na przestrzeni tysięcy lat starał się budować zorganizowane struktury rodzinne, plemienne i narodowe. Niektórym społecznościom udało się dojść do utworzenia narodu charakteryzującego się jednym językiem, jedną historią, religią i świadomością wspólnoty. Spojrzenie na historię świata i ludzkości pozwala zyskać przeświadczenie, że u podstaw antropologicznych człowieka leży umiejętność odkrywania wartości oraz zdolność kierowania się nimi.

Do odkrywania wartości, podtrzymywania ich w świadomości i kultywowania, niejako naturalną formą przekazu stawało się wychowanie. Z czasem wychowanie przekształciło się w wykształcenie przekazywane i zdobywane przez zorganizowane formy szkolnictwa.

Można zauważyć, że fundamentem formacji, edukacji i kształcenia, we wszystkich jego zakresach, jest postawa życzliwości jako przejaw miłości i poszanowania drugiego człowieka. Każda cywilizacja, czyli zorganizowana społeczność ludzka, wymaga kształtowania należących do niej przedstawicieli – jednostek ludzkich, tak, by kierowali się naturalną zasadą czynienia dobra. Dobro to – przekazywane dzieciom i młodzieży – jest podstawą egzystencji, rozwoju, postępu i wzajemnego doskonalenia. Kształtuje ono i utrwala świadomość indywidualną i społeczną oraz świadczy o pięknie ludzkiego życia i działania. Człowiek dobry, szlachetny, wychowany i wykształcony, dąży do osiągnięcia szczęścia i pragnie tym szczęściem podzielić się z innymi ludźmi, a nawet dzielić swoją radość z otaczającym go światem, z całą przyrodą ożywioną i nieożywioną.

---

[1] Z. Struzik, ks., *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II. Klasa I, II, III liceum ogólnokształcącego*, Warszawa 2007.

[2] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyński, Warszawa 2001, s. 28.

Proces wychowania i kształcenia przyspiesza rozwój osobowości, pozwala na przyswojenie podstawowych wartości: prawdy, dobra, piękna, sprawiedliwości, miłości i solidarności, oraz stwarza możliwość racjonalnego i harmonijnego rozwoju.

Wszystkie wielkie cywilizacje powstawały i rozwijały się dzięki niestrudzonemu wysiłkowi wychowawczemu i formacyjnemu. Współczesny świat, ze względu na intensywny rozwój kultury, środków przekazu oraz narastającą globalizację, wymaga coraz lepszych programów wychowawczych uwzględniających wszystkie podstawowe wartości życia ludzkiego.

1.1. Podmiotowość w Programie Wychowawczym

Program wychowawczy oparty na koncepcji, która angażuje dogłębnie dobrą wolę, może być realizowany tylko przy świadomym i wolnym udziale tych wszystkich, którzy w nim uczestniczą. Nie może być nikomu narzucony na zasadzie celów i zadań pomijających dobro człowieka. Dla urzeczywistnienia go z całą wiernością, szkoła powinna móc liczyć na jedność intencji i stałość w przekonaniu do tegoż programu, który będzie realizowany przez wszystkich członków wspólnoty szkolnej[3].

W sensie ogólnym podmiotem Programu Wychowawczego jest człowiek jako taki, dlatego że wymaga on nieustannego samowychowania i samokształcenia w każdym momencie swego życia. Wychowanie nigdy się nie kończy, ponieważ stale pytamy o sens naszego istnienia i działania. Z chwilą wyznaczenia sobie określonych działań następuje konieczność poszukiwania adekwatnych środków do realizacji zamierzonych celów. Aby osiągnąć cele ogólne, społeczne oraz indywidualne, osobowe, musimy wejść na drogę poszukiwania właściwych metod i programów wychowawczych.

Podstawowym zadaniem w metodologii wychowania jest poznawanie własnego „ja" i poznawanie drugiego człowieka, rozumianego jako „dar"[4] dany dla nas i dla drugich. Wzajemne rozpoznanie się człowieka z człowiekiem (także rozpoznanie się jednostki ze społeczeństwem) rozpoczyna nieustanny dialog. Obie strony muszą realizować się wzajemnie, personalnie na siebie oddziaływać, wzajemnie się kształcić i wzajemnie odnosić obopólne korzyści moralne. Nie ma w tym dialogu żadnej dominacji, wyniosłości jednego podmiotu nad drugim podmiotem. Wychowywany i wychowujący mają tę samą godność, wartość, indywidualność. Jest wzajemne poszanowanie, brak jakiejkolwiek agresji, zmuszania, czy poniżania. Jedynym motywem

[3] Por. Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej, *Dimensione religiosa dell'educazione nella scuola cattolica. Lineamenti per la riflessione e la revisione*, Rzym, 7.04.1988, w: *Enchiridion Vaticanum*, t. 11, s. 59.

[4] Por.: „(...) każdy urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie samego". Jan Paweł II, List *Gratissimam sane*, 16, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 380.

wychowującego jest miłość do wychowanka, poparta autorytetem, ale nigdy nienadużywanym.

W sensie szczegółowym podmiotem Programu Wychowawczego i całego procesu wychowawczego jest uczeń klas I, II, i III liceum. Jego wszechstronny rozwój powinien znajdować się w centralnym punkcie pracy edukacyjnej. Uczeń, licealista jest najważniejszym podmiotem, który podlega procesowi wychowania, a jednocześnie jako byt rozumny, sam siebie wychowuje poprzez samokształcenie. Wszystkie inne podmioty wychowujące pełnią wobec niego funkcje pomocnicze, wspierające, dostarczając odpowiednich treści wychowawczych oraz przykładów procesów wychowawczych poddanych kryterium prawdy.

Szczególną rolę w wychowaniu pełni środowisko rodziny, z której pochodzi uczeń. Rodzice mają pierwsze i podstawowe prawo do wychowywania swoich dzieci[5]. Otrzymują to prawo na zasadzie zrodzenia, jest ono niepowtarzalne, jedyne, pełne i autonomiczne.

W sensie specjalnym podmiotem Programu Wychowawczego jest pedagog, wychowawca klasy, moralnie i zawodowo odpowiedzialny za swoich uczniów. Każdy wychowawca kształtuje swoich podopiecznych zgodnie z własnym sumieniem, uformowanym wcześniej i zweryfikowanym przez życie. Dzieje się tak dlatego, że to człowiek wychowuje człowieka, w atmosferze miłości i zgodnie z prawdą.

W procesie wychowawczym mamy do czynienia z wzajemnym oddziaływaniem osobowości ludzkich jako zjawiskiem psychologicznym. Wyszczególnione podmioty: każdy człowiek, uczeń, wychowawca oraz rodzice ucznia, tworzą środowisko przyjazne i dobre dla kształtowania nowej, młodej indywidualności i osobowości. W procesach wzajemnego oddziaływania należy uwzględnić także inne środowiska i zbiorowości: rodzinę dalszą, społeczność szkolną, grupę podwórkową, miejscowość, w której młody człowiek żyje, region z własną kulturą, państwo oraz część świata (np. wspólnota europejska).

1.2. Przedmiotowość w Programie Wychowawczym

Program opiera się na założeniach filozoficznych, psychologicznych (psychologia rozwojowa dziecka) i dydaktycznych, zawartych m.in.

[5] „Zadanie wychowania wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga: rodząc w miłości i dla miłości nową osobę, która sama w sobie jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego. Przypomniał o tym II Sobór Watykański". Jan Paweł II, Adh. *Familiaris consortio*, 36, w: Jan Paweł II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 141. Por. Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijanskim, *Gravissimum educationis*, 3, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 317.

w Konstytucji RP[6], dokumentach Kościoła Katolickiego[7], Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym z dnia 25 lutego 1964 (Dz. U. z 1964 r., nr 9 poz. 59 z późn. zm.)[8], Konwencji o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526), literaturze fachowej (dydaktycznej i wychowawczej), a ponadto na dobrej praktyce pedagogicznej.

Wszystkie wyżej wyszczególnione źródła są zbiorem autorytatywnym, który powstał na bazie działań obserwacyjnych, na podstawie doświadczeń oraz został sformułowany normatywnie, w interesie dobra, jakie ma przynosić proces wychowawczy. Dobro procesu wychowawczego jest najważniejszym czynnikiem ukierunkowanym na człowieka indywidualnego i społecznego. Powszechność źródeł: osiągnięcia naukowe pedagogiki i dydaktyki, Konstytucja RP, Kościół katolicki, Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Konwencja o prawach dziecka, literatura fachowa oraz praktyka pedagogiczna – mogą i powinny gwarantować właściwą przedmiotowość procesu wychowawczego. One, te właśnie źródła, są gwarantem poprawności, celowości i skuteczności. Przedmiotowość procesu wychowawczego nie może być pod żadnym pozorem myląca, nie może też wprowadzać w błąd, nie może mieć także charakteru eksperymentalnego. Tylko nauka pewna (dydaktyka i pedagogika), moralnie słuszna, sprawdzona i oparta na wartościach może być zaproponowana wychowywanemu człowiekowi. Ze względu na godność, osobowość, niepowtarzalność i unikalność życia ludzkiego proponowane wychowanie realizuje się tylko raz i pozostawia niezatarty ślad w człowieku. Z tego też powodu do proponowanych programów wychowawczych należy podchodzić z wielką ostrożnością, kierując się wiedzą i doświadczeniem, zawsze mając przy tym na uwadze dobro wychowanka.

1.2.1. Treść Programu Wychowawczego

Treścią programu są wartości[9] ogólnoludzkie: filozoficzne, intelektualne, moralne i informacyjne, niezbędne do odkrywania sensu życia ludzkiego i postępowania zgodnie z normami moralnymi przyjętymi w naszej kulturze narodowej i chrześcijańskiej.

Program jest złożony z trzech części, dostosowanych do wieku ucznia. Pierwsza część (klasa I) dotyczyła relacji międzyludzkiej „ja – społeczność”,

---

[6] Art. 48, ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483).

[7] Pismo św., Katechizm Kościoła Katolickiego, Kodeks Prawa Kanonicznego, dokumenty nauczania papieskiego.

[8] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz inne przepisy prawne dotyczące rodziny*, red. P. Piasecki, Warszawa 1999.

[9] „Kształtowanie się jest procesem duchowym wywołanym przez rozbudzony głos wartości urzeczywistnionych w wysoce wartościowych i przy tym różnorodnych dobrach kulturalnych: poznawczych, religijnych, moralnych i estetycznych, a nawet użytecznościowych i hedonistycznych”. M. Boczar, *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukułowicz, M. Nowak, Lublin 1997, s. 157-158. Por. B. Nawroczyński, *Zasady nauczania*, w: *Dzieła wybrane*, t. 2, Warszawa 1987, s. 90.

druga (klasa II) relacji „ja – ty". Trzecia część (klasa III) omawia relacje „ja – wobec samego siebie". Zaproponowany podział uwzględnia systematyczny rozwój osobowości ucznia, jego wzrastanie i dojrzewanie fizyczne i psychiczne oraz postęp w rozumieniu otaczającego świata i siebie samego.

Wartości omówione w części pierwszej (relacja „ja – społeczność") mają za zadanie pomóc ukształtować postawę życzliwości względem innych ludzi. Człowiek z natury jest bytem społecznym, jest częścią społeczności, w której żyje, w niej się najpierw rodzi, rozwija, dorasta, uczy się i kształtuje, a następnie wchodzi w krąg społecznych relacji, takich jak: nauka, praca, działalność w pełnieniu określonych ról społecznych, wypełnianie zadań zgodnych z wykształceniem i powołaniem. Od społeczności człowiek otrzymuje poczucie bezpieczeństwa, gwarancje bytowe i ekonomiczne, zabezpieczenie społeczne i zdrowotne. Relacja „ja – społeczność" nieustannie trwa, powoduje wzajemny rozwój, wspólne doskonalenie się, a celem tej relacji są osiągane i wprowadzane w życie wartości.

W części drugiej (relacja „ja – ty") program kształtuje poprawne i moralnie dobre postawy wobec drugiego człowieka spotykanego w rodzinie, w szkole, w narzeczeństwie, w małżeństwie, a także w szkole, pracy i podczas wypoczynku. Poziom, zakres, intensywność i celowość relacji „ja – ty", świadczy o sposobie realizacji własnego życia. Ta relacja wpływa na wzajemne uspołecznienie się, zbudowanie własnego środowiska opartego na akceptacji, zaufaniu i pozytywnych związkach uczuciowych.

Część trzecia (relacja „ja – wobec samego siebie") pomaga w poprawnym poznawaniu swoich zalet, a także słabości charakteru, oraz ukazuje możliwości samodoskonalenia się[10] i budowania osobowości nakierowanej na dobro, sprawiedliwość, piękno i miłość. W procesie wychowania te podstawowe wartości powinny być przez ucznia (wychowanka) rozpoznane, wewnętrznie zaakceptowane, a następnie kultywowane na przestrzeni całego życia.

1.2.2. Forma Programu Wychowawczego

Program zbudowany jest na zasadzie dokumentu spisanego w sposób logiczny, z zastosowaniem zasad ogólnie przyjętych w literaturze popularnonaukowej. Specyfika przedmiotu wymaga wykorzystania wiedzy oraz doświadczenia stosowanych w programach nauczania obowiązujących w szkolnictwie polskim. Formę zastosowaną w niniejszym programie w pewnym sensie można uważać za rodzaj konspektów skoncentrowanych wokół danych wartości. Na każdy poziom nauczania (I, II i III klasa liceum)

[10] Por. H. Słowińska, *Autoformacja przez wychowanie*, „Pedagogia Christiana" 2007, nr 1(19), s. 70-81.

zaproponowano około 35 tematów-wartości. Niektóre wartości są tematycznie bardzo zbliżone do siebie i tworzą bloki, które grupują się wokół jakiegoś szerszego zagadnienia, np. światopoglądu, relacji międzyludzkich, pracy, zabawy, czy sportu.

Każda z opracowanych wartości zawiera 14 stałych elementów: cele wychowawcze (ogólne, szczegółowe i wychowawcze), proponowane tematy, zadania dla ucznia (samowychowanie), zadania dla rodziców, zadania dla szkoły (wychowawcy), sposób realizacji, osiągnięcia i efekty, zagrożenia, nauczanie papieskie, teksty Pisma św., Katechizm Kościoła Katolickiego. Ostatnim elementem jest literatura dotycząca danego zagadnienia wychowawczego. Na samym końcu książki zamieszczono *in extenso* zebraną i poszerzoną literaturę, aby zainteresowanym ułatwić dostęp do materiału dydaktycznego.

1.2.3. Miejsce realizacji Programu Wychowawczego

Wychowanie obejmuje całe – bliższe i dalsze – środowisko, w którym żyje człowiek: dom rodzinny, szkołę, pracę, miejsca rozrywki, środki masowego przekazu itd. Każde z tych środowisk intensywnie oddziałuje na niego i stwarza możliwość dynamicznego współdziałania, a to współdziałanie jest jednocześnie wychowaniem.

Ze względu na dydaktyczno-wychowawczy charakter programu, miejscem, w którym proponuje się jego realizację jest szkoła, natomiast przestrzeń oddziaływania będzie rozciągnięta na wszystkie wspomniane sfery życia i działalności ucznia-licealisty.

Szkoła jako jeden z głównych „wychowawców" powinna organizować z innymi podmiotami wychowawczymi odpowiednie pola oddziaływań, zachowując swoje kompetencje i odpowiedzialność. Szczególnym polem współpracy dla szkoły powinna być rodzina ucznia, ponieważ w rodzinie dokonuje się podstawowe wychowanie, i to właśnie na rodzinie spoczywają główne i zasadnicze prawa wychowawcze[11].

[11] „Bezpośrednimi wychowawcami w stosunku do swoich dzieci pozostają zawsze na pierwszym miejscu rodzice". Jan Paweł II, List *Gratissimam sane*..., dz. cyt., s. 380.

Metodologia

1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE

Ogólnym metodologicznym założeniem Programu Wychowawczego jest zaproponowanie spójnego projektu pracy wychowawczo-dydaktycznej z młodzieżą licealną I, II i III klasy. Program przewidziany jest do realizacji w formie jednostek lekcyjnych. Na każdy rok nauki szkolnej przewidziano ok. 35 tematów (wartości), numerowanych liczbami rzymskimi. Rozdziały i podrozdziały numerowane są liczbami arabskimi. Do poszczególnych zagadnień podawana jest literatura pomocnicza (m.in. dokumenty nauczania papieskiego, publikacje fachowe, prasa, filmy).

Pedagog realizujący Program Wychowawczy może dowolnie wybrać zaproponowane tematy, zredukować je lub zmienić, uwzględniając możliwości czasowe, percepcję uczniów, sugestie rodziców oraz materiały dydaktyczne, jakimi dysponuje. Uczniowie mogą wprowadzać do Programu Wychowawczego swoje sugestie, pomysły i innowacje w zależności od aktualnych zainteresowań i potrzeb. Dynamiczna współpraca pomiędzy nauczycielem a uczniem ma uczynić z Programu Wychowawczego skuteczne narzędzie formacji moralnej i intelektualnej, realizowanej na terenie szkoły oraz w środowisku rodzinnym i społecznym.

Rodzice ucznia mają za zadanie aktywnie włączyć się w realizację Programu Wychowawczego, aby proces wychowawczy następował w sposób integralny. Na początku roku szkolnego pedagog dostarczy rodzicom ogólne założenia i treść Programu Wychowawczego ze szczególnym uwzględnieniem tych części, które dotyczą praktycznej jego realizacji w domu rodzinnym.

W ramach omawiania poszczególnych wartości, Program Wychowawczy proponuje odrębne zadania dla każdej z grup, do której jest adresowany: ZADANIA DLA UCZNIA, ZADANIA DLA NAUCZYCIELA, ZADANIA DLA RODZICA.

Zadania dla ucznia polegają na zapoznaniu się z odpowiednimi dla omawianej wartości normami i zasadami postępowania. Uczeń stara się je usystematyzować i realizować w życiu codziennym.

Zadania dla rodziców polegają na wspólnej z dzieckiem realizacji założeń Programu Wychowawczego w środowisku domowym oraz wsparciu nauczycieli podejmujących tę pracę na terenie szkoły. Rodzice bądź opiekunowie czynnie uczestniczą w całym procesie wychowawczym. Powinni oni ze szczególnym zaangażowaniem i poświęceniem pracować wychowawczo ze swoim dzieckiem.

Zadania dla nauczycieli i wychowawców obejmują również dyrekcję szkoły, dydaktyka, pedagoga, psychologa, opiekuna na wycieczce lub wy-

poczynku wakacyjnym, czyli tych wszystkich, którzy mają przygotować, zaproponować i realizować Program Wychowawczy w ciągu trzyletniego pobytu ucznia w liceum.

2. SPÓJNOŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Przy omawianiu kolejnych wartości można zaproponować jeden lub więcej tematów do realizowania jako jednostki lekcyjne. W każdym temacie wyróżniamy normy[1], które potwierdzają rozpoznaną wartość lub wartości, ich akceptację, czyli przyjęcie za swoje oraz ich praktyczne zastosowanie. Sposób postępowania ma charakter normatywny i autorytatywny i jego źródłem jest prawodawca pozytywny lub prawo naturalne, które człowiek rozpoznaje jako podstawę swojego życia indywidualnego i społecznego. Bez stosowania tych norm trudno sobie wyobrazić jakiekolwiek współistnienie i współdziałanie gatunku ludzkiego. Bez stosowania ogólnie przyjętych norm dochodzi najczęściej do patologii zachowań, do powstawania negatywnych subkultur, do walki społecznej, a niekiedy do konfliktu zbrojnego. W zorganizowanych społecznościach źródłem norm jest władza ustawodawcza, która respektując prawo naturalne, swoim autorytetem ustanawia normy (Konstytucja, Prawo cywilne) i zobowiązuje do ich stosowania.

Do norm, wynikających z wartości, należy dostosować odpowiednie zasady postępowania[2], dzięki którym czyny ludzkie – formalne (wewnętrzne) i materialne (zewnętrzne) – otrzymują hierarchię wartości, zostają poddane moralnej ocenie oraz skutecznie funkcjonują. W procesie wychowania człowiek uczy się zasad, przyjmuje je za swoje i wprowadza w życie. Im więcej tych zasad będzie funkcjonowało, tym społeczeństwo będzie reprezentować wyższą kulturę, łatwiej się będzie wszystkim żyło i pracowało. Powiększać się będzie także zakres poczucia bezpieczeństwa, a norma sprawiedliwości będzie powszechnie stosowana.

---

[1] „Teza, w której treści zawarte jest prawo rządzące jakimiś procesami; podstawa, na której coś się opiera, reguła (…). Normy postępowania, uznane przez kogoś za obowiązujące". Hasło *Zasada*, w: *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, Warszawa 1981, s. 995. Por.: „Norma moralna, norma etyczna, ogólna reguła postępowania, obowiązująca w społeczeństwie – we wzajemnych stosunkach między ludźmi. Norma moralna może mieć charakter ogólnoludzki (…) może też być normą obowiązującą tylko w danym społeczeństwie (…). Normy moralne, podobnie jak normy prawne, są przykładem norm aksjologicznych, uzasadnia się je za pomocą odpowiednich ocen". Hasło *Norma moralna*, w: W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 264-265.

[2] „Ustalona, ogólnie przyjęta zasada; reguła, przepis, wzór; w etyce: zasada postępowania, dyrektywa wyznaczająca obowiązek określonego zachowania się w danej sytuacji przez odwołanie się do odpowiednich ocen i wartości moralnych". Hasło *Norma*, w: *Słownik języka...*, dz. cyt., t. 2, Warszawa 1979, s. 389-390.

Zarówno normy, jak i zasady postępowania (działania), wzajemnie się przenikają i uzupełniają w procesie realizacji odpowiednich wartości. Wartości, normy oraz zasady postępowania tworzą zwarty, wewnętrznie spójny system.

3. CEL WYCHOWANIA

Realizując proces wychowawczy należy precyzyjnie określić cele podejmowanych działań, aby osiągnąć zamierzony skutek. W procesie wychowawczym na szczególnych zasadach dokonuje się wymiana idei i wartości. Młody człowiek, wychowywany przez rodziców, przy pomocy szkoły, wychowawcy, środowiska – ma odkrywać, poznawać i realizować wartości ludzkie. Ma rozpoznawać, kim jest i do czego dąży.

3.1. Wychowanie do wartości

W procesie wychowawczym, podjętym świadomie i przyjętym dobrowolnie[3], zawsze występują określone cele. Dąży się do osiągnięcia postulowanych wyników, dąży się do określonego ideału wychowawczego, którym jest „dobrze wychowany człowiek". Treść wychowania zamyka się w sferze życia psychicznego i duchowego człowieka, dlatego przy formułowaniu celów wychowywania konieczne jest posługiwanie się pojęciami abstrakcyjnymi. Te pojęcia nie zawsze są możliwe do zweryfikowania w praktyce, w doświadczeniu wychowawcy, wychowanka oraz obserwatora. Weryfikacja może następować w dużym odstępie czasu. Człowiek wychowany może nosić w sobie wpojone i zaakceptowane ideały, ale z różnych powodów na co dzień ich nie ujawniać. Duże znaczenie mogą mieć zewnętrzne okoliczności, wszelkiego rodzaju przymus. Często dochodzi do ujawnienia się ideałów dopiero w ekstremalnych warunkach, np. miłość do ojczyzny ujawnia się w całej pełni, w czasie wojny obronnej danego kraju.

Cele wychowania nieustannie są przedmiotem ostrych kontrowersji o charakterze ideologicznym i politycznym. Starsze pokolenie, rodziców czy dziadków, wykazuje tendencje do przekazywania treści wychowawczych w sposób uznany tylko przez siebie, nie uwzględniając rozwoju psychicznego i socjologicznego, jaki następuje w postępie czasowym.

W celach wychowawczych zawsze są zawarte jakieś określone założenia światopoglądowe, ideowo-moralne i społeczno-polityczne. Każda religia wy-

[3] W sytuacji dziecka zakładamy, że jego akceptacja procesu wychowawczego i zawartych w tym procesie ideałów, dokonuje się na zasadzie domniemanej zgody. Dziecko ufa rodzicom, najpierw potencjalnie, a kiedy dorasta, uznaje autorytet swoich rodziców potwierdzony ich miłością.

chowuje swoich wyznawców na podstawie własnej tradycji i własnych treści. Nie zawsze wyznawcy danego światopoglądu reprezentują postawy tolerancji i pluralizmu wyznaniowego.

Z kolei założenia ideowo-moralne zakładają osiągnięcie wpływów w wychowaniu danej grupy ludzi i rozwój określonej ideologii, która ma służyć umocnieniu i zdobyciu władzy jednego człowieka nad drugim. Ideologia nie kieruje się prawdą, czy dobrem powszechnym, ale dąży do stworzenia takiego kodeksu moralnego, który ubezwłasnowolnia jednostkę i każe jej służyć z bezgranicznym zaufaniem. Tak powstają wszelkiego rodzaju subkultury, niekiedy przeciwne zorganizowanym społecznościom, sprzeczne z podstawowymi prawami moralnymi, agresywne w swoim działaniu, niekiedy samoniszczące się.

Cele społeczno-polityczne nieustannie się zmieniają i w każdym systemie politycznym są inne. Partie i ugrupowania społeczne walczą o zdobycie władzy, która pozwala rządzić, sterować podstawami gospodarczymi, wpływać na bogacenie się określonej grupy społecznej, organizować takie struktury życia społecznego i politycznego, aby zdobytą władzę za wszelką cenę utrzymać.

Cele i założenia niniejszego programu są ściśle skorelowane z założeniami programu wychowawczego szkoły opracowanego przez MEN:

> „U podstaw programu wychowawczego leży również określona filozofia, lecz tym razem jest to filozofia człowieka, czyli antropologia. Oznacza to, że nauczyciele, autorzy programu, tworzą swoje dzieło, nie tylko wykorzystując rozeznanie, kim są konkretne dzieci – uczniowie ich szkoły i jakie są ich potrzeby. Pisząc swój program wychowawczy, nauczyciele muszą mieć także rozeznanie, kim jest człowiek i ku czemu powinien zmierzać jego rozwój”[4].

W antropologii zaproponowanej w Programie Wychowawczym musi być założona współpraca wszystkich podmiotów (ucznia, wychowawcy, rodziny, środowiska), działających w ramach określonej filozofii. W tym wypadku proponuje się filozofię i antropologię chrześcijańską.

3.2. Cel nadrzędny

Celem nadrzędnym Programu Wychowawczego jest: „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegającego w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym”[5].

---

[4] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym...*, dz. cyt., s. 28.

[5] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym...*, dz. cyt., s. 31. Dokument MEN mówi o celu jako procesie: „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegające w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym. Na rozumienie tego celu wpływają osobiste poglądy i filozofia życiowa człowieka”. Niewątpliwie, wychowywanie jest procesem rozciągniętym w czasie. Zakładamy tutaj czas określony trwaniem nauki w liceum. Proces ten jest dynamiczny, rozwijający się poprzez wzajemne przenikanie się relacji międzyludzkich pomiędzy podmiotami. Niemniej jednak mówiąc o celu, powinniśmy założyć etap zakończony, a w tym wypadku – „osiągnięcie rozwoju osobowego” na etapie licealnym.

Mówiąc o celu nadrzędnym, należy wskazywać na wartości z zachowaniem ich hierarchii: miłość, dobro, sprawiedliwość, piękno. Wartości te są osiągane w ciągu całego życia człowieka – od urodzenia aż do śmierci. Konieczne jest spojrzenie na człowieka, uwzględniające wszystkie etapy jego rozwoju: dzieciństwo, wiek młodzieńczy, dojrzałość oraz wiek starczy. Na każdym z tych etapów życie człowieka ma określoną wartość i godność. Należy mówić o osiągnięciach, celach, czyli wartościach rozpoznanych, zaakceptowanych i wprowadzanych we własne życie na określonym jego etapie. W tym przypadku – w wieku młodzieńczym, wieku licealisty.

3.3. Cele ogólne

Dla ułatwienia procesu wychowawczego można rozróżniać w osobowości ucznia wielorakie sfery: sferę fizyczną, uczuciowo-emocjonalną, intelektualną, sferę woli i sferę duchową. W odniesieniu do każdej z tych sfer wyznaczamy cele ogólne, czyli:

1. ROZWÓJ FIZYCZNY[6].
2. ROZWÓJ ZDOLNOŚĆ POSTRZEGANIA I KOJARZENIA[7].
3. ROZWÓJ EMOCJONALNY[8].

---

[6] „Proces zachodzenia zmian we wzroście i ciężarze ciała oraz w różnicowaniu się i funkcjonowaniu tkanek i organów ustroju; poziom rozwoju fizycznego określa się przez pomiar wagi i wzrostu ciała, a także na podstawie kostnienia nasad kości długich nadgarstka lub mutacji głosu, wyrzynania się zębów i in.”. Hasło *Rozwój fizyczny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 343.

[7] „Zdolność, możliwość uzyskania spodziewanych wyników przy wykonywaniu danych czynności w określonych warunkach zewnętrznych (…) zdolności mają charakter ogólny (...) Do zdolności ogólnych zalicza się: spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobraźnię, pamięć, uwagę oraz sprawność motoryczną. Rozwój zdolności zależy od wrodzonych właściwości układu nerwowego, od wpływu kształcenia i wychowania, m.in. od rozwoju pozytywnej motywacji, zainteresowań i postaw oraz od własnej aktywności jednostki”. Hasło *Zdolność*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 463.

[8] „Środowisko wychowawcze stymuluje rozwój dziecka, dostarczając mu odpowiedniej wiedzy emocjonalnej i umożliwiając trening odpowiednich umiejętności emocjonalnych. Może to robić, organizując jego doświadczenia i dostarczając mu wzorców reagowania emocjonalnego oraz za pośrednictwem przekazu werbalnego”. A. Matczak, *Zarys psychologii rozwoju*, Warszawa 2003, s. 153.

[9] Rozwój intelektualny opiera się na zdolnościach umysłu, posługując się rozumem człowiek jest zdolny do poznawania świata i dokonywania operacji myślowych. W procesie rozwoju intelektualnego człowiek gromadzi wiedzę, którą następnie stosuje w relacjach osobowych i społecznych. Działanie rozumowe opiera sie na prawdzie odkrytej przez intencjonalną zgodność umysłu poznającego z przedmiotem poznawanym. Rozwój intelektualny dokonuje adaptacji struktur poznawczych (schematów i operacji) do wymagań środowiska. Por. Hasło *Intelekt*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 145; A. Birch, T. Malim, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, Warszawa 1997, s. 41.

4. ROZWÓJ INTELEKTUALNY[9].
5. ROZWÓJ MORALNY[10].
6. ROZWÓJ WOLI[11].
7. ROZWÓJ DUCHOWY[12].
8. ROZWÓJ SPOŁECZNY[13].

3.4. Cele szczegółowe

Do każdego z wymienionych etapów i aspektów rozwoju osobowości ucznia można wprowadzić tzw. cele szczegółowe, oparte na: zdolnościach, umiejętnościach, sprawnościach, poznawaniu, gotowości, poszukiwaniu, zainteresowaniach i aktywności. Każdy człowiek jest inny, niepowtarzalny i wyjątkowy. Jest obdarzony różnorakimi zdolnościami, które, mimo że czasami są podobne, to różnią się swoim zakresem i intensywnością. Ta bogata osobowość człowieka skłania do wyszukiwania celów szczegółowych dostosowanych w procesie wychowania do indywidualnych potrzeb.

---

[10] „Proces stopniowych zmian zachodzących we wrażliwości moralnej dziecka: w jego stosunku do dobra i zła, do własnych czynów i ich skutków oraz do spraw innych ludzi". Hasło *Rozwój moralny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*..., dz. cyt., s. 343.

[11] „Wola, w psychologii zdolność do realizacji określonych czynności, zamiarów i zadań, a zarazem powstrzymywania się od innych". Hasło *Wola*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*..., dz. cyt., s. 440.

[12] Rozwój duchowy dotyczy pierwiastka duchowego człowieka, który jest źródłem dynamizmu, a wyraża się w sprawczości, odpowiedzialności, samostanowieniu i sumieniu. Wszystkie te przymioty mogą się realizować w pełnej wolności, która dąży do prawdy, a ta z kolei prowadzi do dobra. Można powiedzieć, że miarą rozwoju duchowego człowieka jest dobro, jakie wprowadza on w życie. Por. I. Mroczkowski, ks., *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, Warszawa 2008, s. 65. Z punktu widzenia teologii postęp duchowy zmierza do coraz większego zjednoczenia z Chrystusem. Zjednoczenie to jest nazywane zjednoczeniem „mistycznym", ponieważ jest ono uczestnictwem w misterium Chrystusa przez sakramenty – „święte misteria" – a w Nim, w misterium Trójcy Świętej (KKK 2014).

[13] Rozwój społeczny dotyczy zmian, które przychodzą wraz z wiekiem ucznia, a dotyczą prawidłowej relacji jednostki z otoczeniem, opartej na równowadze pomiędzy przystosowaniem się do społeczności, a oddziaływaniem jednostki na tę społeczność. Można w tym wypadku mówić o procesie „socjalizacji", która prowadzi do poznania i zastosowania sposobów zachowania się przyjętych w danym społeczeństwie. Takie przystosowanie i jednocześnie czynny udział w życiu społecznym prowadzić ma do rozwoju form życia zbiorowego, do zaspokajania potrzeb i tworzenia kultury. Por. A. Birch, T. Malim, *Psychologia rozwoju...*, dz. cyt., s. 15 i s. 154; hasło *Społeczeństwo*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 364.

O celach szczegółowych można mówić także na terenie szkoły. Szkoła, pomimo że ma ustaloną strukturę działania, może i powinna dostosowywać się do środowiska, w którym funkcjonuje. Poszczególne szkoły dysponują własną charakterystyką wychowawczą związaną z realizowanym przesłaniem. Wynika ona z tytułu szkoły, jej założyciela i patrona. Przesłanie może dotyczyć profilów kształcenia ogólnego, zawodowego, a nawet może skupiać się na określonych specjalizacjach. Ministerstwo Edukacji Narodowej cele szczegółowe określa w następujący sposób:

> „Nauczyciele powinni wybrać takie cele szczegółowe, które w danej szkole jawią się jako szczególnie ważne i zostały wyłonione w wyniku diagnozy pracy szkoły. Szkoła (…) powinna skupić wysiłki na tych wybranych celach”[14].

3.5. Cele wychowawcze

Cele wychowawcze wyznaczają odpowiednie zadania wychowawcze, czyli działania szkoły, wychowawcy, rodziców i środowiska. Aby osiągać określone cele, należy stosować odpowiednie środki działania, uwzględniając wiele czynników, okoliczności, a także odpowiednią strategię działania. Przy realizacji celów wychowawczych zaangażowana jest cała wiedza dydaktyczna i doświadczenie wychowawcze podmiotów wychowujących. Poszczególne podmioty muszą ze sobą współpracować i wzajemnie się uzupełniać, nieustannie szukając ideału wychowania, który ma być wprowadzany w życie. Cele wychowawcze mogą być osiągane albo nie. W wypadku braku osiągnięć należy weryfikować zadania wychowawcze i ponownie dostosowywać je do powstałej sytuacji wychowawczej, tak jednostkowej danego ucznia, jak i zbiorowej sytuacji środowiska uczniowskiego. Ministerstwo Edukacji Narodowej zadania wychowawcze określa w następujący sposób:

> „Zadania zależeć będą od wielu czynników, m.in. od umiejętności wychowawczych nauczycieli, ich cech osobowościowych, zainteresowań, ilości czasu, który są w stanie poświęcić na przygotowanie zajęć. Przede wszystkim jednak zadania muszą odpowiadać wiekowi uczniów, czyli powinny być dopasowane do poziomu ich dojrzałości psychicznej”[15].

[14] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O wychowaniu…*, dz. cyt., s. 34.
[15] Tamże, s. 39.

4. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program Wychowawczy powinien być realizowany przy wzajemnej zgodzie, porozumieniu, współpracy wszystkich podmiotów: uczniów, rodziców, wychowawców oraz takich instytucji, jak: wspólnoty wyznaniowe (Kościół katolicki dla młodzieży wyznającej wiarę katolicką), organizacje społeczne, młodzieżowe (harcerstwo), sportowe, organizacje samorządowe oraz inne funkcjonujące prawnie i legalnie w Rzeczypospolitej Polskiej.

4.1. Realizacja w szkole

Przygotowany, udokumentowany i zatwierdzony Program Wychowawczy powinien zostać zaproponowany uczniom danej klasy w formie pisemnej, wzbogacony o wyczerpujący komentarz wychowawcy danej klasy.

Konfrontacja propozycji Programu Wychowawczego z rzeczywistością ma uwzględnić możliwości szkoły, możliwości i zdolności uczniów, ramy czasowe, kondycję psychofizyczną wszystkich podmiotów oraz środki materialne pozostające w ich dyspozycji.

Środowisko szkolne ma swój niepowtarzalny charakter, klimat i własną strukturę. Można także wyróżnić opinie o danej szkole: „Ta szkoła wychowuje dobrze, a w tamtej są nieustanne problemy wychowawcze". Po zakończonym procesie wychowania szkolnego, absolwent szkoły wydaje opinię, często utożsamia się z wartościami przekazywanymi w szkole, wspomina czasy szkolne z sentymentem, z uznaniem wyraża się o wychowawcach i nauczycielach.

4.2. Realizacja w klasie

Podstawowym miejscem oddziaływania i realizacji Programu Wychowawczego jest klasa, zespół uczniów o podobnych wiekowo cechach rozwojowych, zorganizowanych w grupach zainteresowań i działań. Zespół jakim jest klasa, ma za zadanie wspólnie zdobywać formację moralną, wiedzę w zakresie poszczególnych przedmiotów oraz umiejętności niezbędne w życiu człowieka. Tak jak w każdej grupie społecznej, tak również w zespole klasowym mają miejsce różnorakie relacje koleżeńskie, charakteryzujące się dynamizmem, towarzyszącymi im emocjami, wzajemnym oddziaływaniem, wykonywaniem wspólnych zadań, pracą, wysiłkiem intelektualnym, a także obejmujące rekreację i zabawę. Wszystkie te elementy mają charakter wychowawczy i określają środowisko, w którym dokonuje się wychowanie. Pedagog sprawuje pieczę nad środowiskiem klasowym, a posługując się wiedzą i autorytetem – kieruje całym zespołem, z uwzględnieniem cech indywidualnych każdego z wychowanków.

4.2.1. Grupy zainteresowań i działań

Na początku roku szkolnego uczniowie w klasie zostają podzieleni na poszczególne grupy zainteresowań i działań. Każda z grup powinna wykazać zainteresowanie danym tematem (wartością) i we właściwy sobie sposób wspólnie go przygotowywać, realizować, przedstawiać, omawiać, a nawet inscenizować i filmować. Zakłada się pełną dowolność przy wyborze zainteresowań i działań. Powinny one jednak uwzględniać perspektywę przyszłego wyboru kierunku studiów uniwersyteckich.

Program Wychowawczy sugeruje niektóre z możliwych grup zainteresowań i działań:

1. Dyscyplinarna (samorząd klasowy) – współpraca z dyrekcją oraz rodzicami, kontrola pracy poszczególnych grup, koordynacja działań;
2. Filozoficzna – prezentacja podłoża filozoficznego tematu;
3. Teologiczna – prezentacja wartości religijnych zawartych w temacie;
4. Filmowo-medialna – wyszukiwanie i prezentowanie materiałów filmowych, radiowych, ilustrujących omawiany temat (wskazane również tworzenie własnych materiałów tego typu);
5. Historyczna – przedstawianie podłoża historycznego określonego tematu;
6. Informacyjna – wzbogacanie tematu o najnowsze dane (np.: legislacja dotycząca danego zagadnienia w różnych krajach, opinia społeczna na dany temat, publikacje prasowe);
7. Literacka – prezentacja utworów literackich związanych z tematem; również własnych (wskazana współpraca z polonistą i grupą teatralną);
8. Muzyczna – wzbogacenie lekcji utworami muzycznymi;
9. Naukowa – w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych: analiza i prezentacja osiągnięć nauki, a także historii nauki w omawianym temacie (w tym zakresie wskazana ścisła współpraca z grupą historyczną);
10. Psychologiczno-socjologiczna – prezentacja zagadnień psychologicznych i socjologicznych, a także zmiany postrzegania tych zagadnień w określonym temacie na przestrzeni dziejów (w tym zakresie również wskazana jest ścisła współpraca z grupą historyczną), opracowywanie i analiza ankiet oraz badań socjologicznych;
11. Sportowo-turystyczna – tworzenie gier i zabaw związanych z tematem, proponowanie i planowanie tras wycieczek;
12. Teatralna – uatrakcyjnianie lekcji przez odgrywanie małych przedstawień teatralnych (skecze, scenki, teatr alternatywny), również według własnego pomysłu.

W zależności od zainteresowań, liczby uczniów oraz możliwości materialnych, do poszczególnych grup mogą należeć zespoły: jedno-, dwu- i wieloosobowe.

Wychowawca będzie odpowiednio przygotowywać i ukierunkowywać poszczególne zespoły na zdobywanie i selekcję materiałów, tak by prezentowały swoje osiągnięcia na forum klasy czy szkoły. Konieczna będzie współpraca z rodzicami, przy odpowiednim doborze, a także dokonywaniu ewentualnej selekcji, korekty i ocenianiu materiału.

4.3. Realizacja Programu Wychowawczego w domu rodzinnym

Rodzice ucznia bądź jego opiekunowie mają za zadanie poznać zaproponowany Program Wychowawczy, przekazać na jego temat swoje uwagi, propozycje oraz dokonać odpowiedniej korekty. Tematy aktualnie omawiane na lekcjach w szkole powinny być przemyślane, przedyskutowane i – jeśli to możliwe – realizowane w domu rodzinnym.

Rodzice powinni być w stałym kontakcie ze szkołą, ze wszystkimi podmiotami wychowującymi, a w szczególny sposób współpracować z wychowawcą klasy. Okresowo, dla rodziców, należy przeprowadzać ankiety anonimowe, ściśle związane z treściami zawartymi i wprowadzanymi przez Program Wychowawczy.

KLASA 1

wartości relacji

JA - SPOŁECZNOŚĆ

WARTOŚĆ I

Pozytywna relacja ze wszystkimi kolegami w klasie

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Wykształcenie pozytywnej postawy do drugiego człowieka

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Nikt nie jest „samotną wyspą".
   - Mój kolega, koleżanka, to drugi „ja".
   - Grupa klasowa mnie akceptuje.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Nikomu w klasie nie należy czynić nic złego.
   - Trzeba być pozytywnie nastawionym do wszystkich.
   - Należy zawsze mówić prawdę.

   Zasady
   - Wyrażam się pozytywnie o moich kolegach.
   - Mówię prawdę.
   - Współuczestniczę w radościach i smutkach kolegów.
   - Staram się akceptować moje koleżanki i kolegów.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Wszyscy uczniowie w szkole są jak moje własne dzieci.
   - Szkoła jest dla mojego dziecka drugim domem.
   - Szkoła ma prawo i obowiązek wychowywać moje dziecko.

   Zasady
   - Chętnie kontaktuję się ze wszystkimi kolegami i koleżankami mojego dziecka.
   - Zapraszam do domu kolegów i koleżanki mojego dziecka.
   - Dbam o poprawne relacje wewnątrz mojej rodziny.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wszyscy uczniowie i wychowankowie powinni być dla mnie jednakowo ważni.
- Należy być sprawiedliwym w działaniu i ocenianiu.
- Każdy uczeń jest darem, który należy szanować, pielęgnować i obdarować miłością.

Zasady

- Dokładnie poznaję osobowości moich wychowanków.
- Organizuję integrujące spotkania dla moich uczniów.
- Uczestniczę w zajęciach pozalekcyjnych: wycieczkach, wyjazdach, zabawach, uroczystościach.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Warto akcentować ważne wydarzenia z życia uczniów i nauczycieli np.: imieniny[1]. Można zaznaczyć w kalendarzu wiszącym na widocznym miejscu wszystkie klasowe święta i razem wymyślić sposób ich obchodzenia. Warto unikać kupowanych prezentów i starać się wykonać je samodzielnie. Pamięć o ważnym dla drugiej osoby wydarzeniu to podstawa do tworzenia relacji autentycznych, a nie powierzchownych. Do przygotowania obchodów ważnych wydarzeń trzeba angażować uczniów.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Szkoła przestaje być dla uczniów tylko miejscem zdobywania wiedzy, staje się środowiskiem ludzkim, wspólnotowym, przyjaznym[2]. Uczeń przyzwyczaja się do szkoły, chce do niej uczęszczać. W przyszłości będzie ją dobrze wspominał. Akceptacja szkoły i tego, co się w niej dzieje, jest zapowiedzią pozytywnych relacji społecznych w przyszłości.

10. ZAGROŻENIA

Może wyniknąć niezdrowa rywalizacja pomiędzy uczniami, istnieje ryzyko powstawania grup patologicznych, subkultur młodzieżowych lub choćby niezdrowych rywalizacji między uczniami. Może wystąpić zwiększająca się

---

[1] „Czas wolny służy budowaniu więzi z drugim człowiekiem, nawiązywaniu i umacnianiu przyjaźni, realizacji bezinteresownej solidarności, a także doświadczaniu radości z międzyludzkiego braterstwa". M. Ostrowski, *Czas wolny*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, ks., Radom 2003, s. 88; por. DD 11.

[2] „Bóg, który wszystko otacza ojcowską opieką, zechciał, by wszyscy ludzie tworzyli jedną rodzinę i odnosili się do siebie nawzajem w duchu braterstwa. Wszyscy bowiem, stworzeni na podobieństwo Boga, który «z jednego człowieka wywiódł cały rodzaj ludzki, aby zamieszkiwał całą powierzchnię ziemi» (Dz 17,26), powołani są do jednego i tego samego celu, to jest do Boga samego". KDK 24.

absencja, grupowe wagarowanie. Silna grupa może powodować izolację osób z mniejszą siłą przebicia, które do niej nie należą[3]. Wyobcowanie ze społeczności szkolnej prowadzić może do alkoholizmu i narkomanii.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Szczególnie jednak uczymy się człowieka, obcując z ludźmi. Trzeba, ażeby młodość pozwalała wam „wzrastać w mądrość" przez to obcowanie. Jest to przecież czas, w którym nawiązują się nowe kontakty, koleżeństwa, przyjaźnie, w kręgu szerszym niż sama rodzina. Błogosławione będzie to doświadczenie młodości, jeżeli stopniowo nauczycie się z niego owej zasadniczej prawdy o człowieku, prawdy, którą syntetyzuje znakomity tekst konstytucji „Gaudium et spes": „Człowiek będąc jedynym na ziemi stworzeniem, którego Bóg chciał dla niego samego, nie może odnaleźć się w pełni inaczej, jak tylko poprzez bezinteresowny dar z siebie samego" (KDK 6).

JAN PAWEŁ II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*, List apostolski do młodych z całego świata okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, w: JAN PAWEŁ II, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 39.

Jak dowodzą przykłady wielu świętych, dawnych i współczesnych, możliwe jest już teraz kształtowanie autentycznych relacji między ludźmi, jeśli miłuje się życie i broni go, jeśli dąży się nieustannie do tego, aby każdy człowiek był uznawany za dziecko Boże, które zostaje przyjęte z miłością, którego wzrost jest wspomagany, a prawa chronione.

JAN PAWEŁ II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa*, List do młodzieży Rzymu, Watykan, 8.09.1997, 6, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 445.

12. PISMO ŚWIĘTE

Przykazanie nowe daję wam, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowałem; żebyście i wy tak się miłowali wzajemnie. Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali (J 13,34).

Por. Mt 22,34-40; 25,31-40; Rz 13,9.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1913 Uczestnictwo jest dobrowolnym i szlachetnym zaangażowaniem się osoby w wymianę społeczną. Jest konieczne, by wszyscy, stosownie do zaj-

[3] „Młodzieży bardzo potrzebne jest okazanie przyjaźni i serca. Czasem spotykamy młodzież, która – zwłaszcza w wielkich miastach – czuje się bardzo samotna, i wtedy szuka jakiegoś odejścia od normalnej drogi życia, szuka zmiany. Często jest to alkohol, narkomania, które zaczynają człowieka stopniowo zabijać, a przynajmniej hamują jego rozwój". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, Przybyszew 2006, s. 100.

mowanego miejsca i odgrywanej przez siebie roli, uczestniczyli w rozwoju dobra wspólnego. Obowiązek ten jest nierozłącznie związany z godnością osoby ludzkiej.

Por. KKK 1702; 1829; 1914.

LITERATURA:

AUGUSTYN J., SJ, *Przewodnik po przyjaźni*, Kraków 2007.

CHAŁAS K., *Młodzież jakiej nie znacie*, Sandomierz 2007.

GRABARSKA T., *A bliźniego swego…*, Sandomierz 2001.

HAJDUK T., SJ, *W bliskich relacjach międzyludzkich. Poznać, pokochać i naśladować Jezusa*, Kraków 2006.

JAN PAWEŁ II, *Młodzież solą ziemi, światłem świata*, Warszawa 2006.

WOJTYŁA K., kard., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 1994.

WYSZYŃSKI S., kard., *Miłość na co dzień*, Warszawa-Ząbki 2001.

WARTOŚĆ II

Pozytywna relacja ze wszystkimi ludźmi spotykanymi na terenie szkoły: nauczyciele, wychowawcy, dyrekcja i personel techniczny

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Kultura bycia

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Szacunek dla szkoły

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Co by było ze mną, gdyby nie było szkoły?
   - Dlaczego szanuję wszystkich w szkole?
   - Jedna trzecia mojego życia to szkoła.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Szkoła jest moim „drugim domem".
   - Środowisko szkolne jest analogiczne do środowiska rodzinnego.
   - W szkole nikt nie czyni nikomu krzywdy.
   - Nauczyciel wychowuje również poprzez ukazanie złej strony mojego zachowania.

   Zasady
   - Staram się zrozumieć wszystkie role pracowników w mojej szkole.
   - Gdy ktoś mi pomaga, odwzajemniam się wdzięcznością.
   - Nie prowokuję konfliktów z nauczycielami, z wychowawcami, z dyrekcją ani z personelem technicznym szkoły.
   - Staram się zrozumieć, dlaczego nauczyciel zwraca mi uwagę? Po co to robi?

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Godność wszystkich ludzi jest jednakowa.
   - Powinno się mieć zaufanie do szkoły swojego dziecka.
   - Pracownicy szkoły mojego dziecka uczestniczą w jego wychowaniu.

   Zasady
   - Osobiście poznaję personel pracujący w szkole.
   - Uczestniczę w spotkaniach i uroczystościach organizowanych przez szkołę.

- Słucham i analizuję krytycznie opinie mojego dziecka o personelu szkolnym i weryfikuję te opinie z rzeczywistością.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Cały personel szkoły powinien uczestniczyć w procesie wychowawczym.
- Wszyscy pracujący w szkole mają tę samą godność.
- Uczniowie szanują nauczycieli za jasne zasady postępowania.

Zasady

- Dzielę się uwagami, spostrzeżeniami i trudnościami, z całym personelem szkolnym.
- Zapraszam personel szkoły do współpracy wychowawczej.
- Dostrzegam znaczenie i zakres obowiązków wszystkich pracowników.
- Jestem w stałym kontakcie z rodzicami (opiekunami) ucznia.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy wspólną imprezę dla uczniów i nauczycieli. Warto starannie dobrać taki repertuar, w którym obie grupy będą się dobrze czuły. Innym pomysłem może być przeprowadzana raz w roku akcja, w której następuje zamiana ról; uczniowie przejmują obowiązki całego personelu szkoły.

Organizujemy wspólną imprezę sportową, teatr, może zabawę przy karaoke, w których udział wezmą zarówno uczniowie, jak i nauczyciele. Warto poznać nauczycieli od strony działań nie tylko czysto dydaktycznych.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Następuje wzajemne zrozumienie i sympatia pomiędzy uczniami a całym personelem szkoły[1]. Wytwarza się zdrowa hierarchia relacji, bazująca na wzajemnym szacunku uczniów z nauczycielami[2]. Każda grupa szkolna: uczniowie, nauczyciele i personel, zna zakresy swoich kompetencji i działań. Powszechnie jest znana celowość postępowania każdej z grup.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje niebezpieczeństwo niezdrowej rywalizacji, deprecjacji poszczególnych pracowników szkoły, niebezpieczeństwo braku kompetencji w zakresach obowiązków zawodowych. Uczniowie mogą okazywać brak szacunku dla autorytetu nauczyciela w sytuacjach, kiedy klasa dominuje nad

[1] „Praktykowanie solidarności wewnątrz każdego społeczeństwa posiada wartość wtedy, gdy jego członkowie uznają się wzajemnie za osoby". SRS 39.

[2] „Sobór kładzie silny nacisk na człowieka, tak, aby poszczególni ludzie bezwzględnie uznawali każdego bez wyjątku bliźniego za drugiego siebie, zważając przede wszystkim na jego życie i środki do jego godnego prowadzenia". KDK 27.

wychowawcą[3]. Szczególnie groźne jest wykorzystywanie przez nauczyciela i personel szkoły ich własnej dominującej pozycji.

11.NAUCZANIE PAPIESKIE

Budowanie cywilizacji miłości wymaga wyraźnej i wytrwałej gotowości do poświęceń, pragnienia, by otworzyć nowe drogi społecznego współżycia, przezwyciężając podziały i przeciwstawne sobie formy materializmu. Na tym właśnie polega konkretna odpowiedzialność współczesnej młodzieży, z której wyrosną mężczyźni i kobiety jutra, u progu trzeciego tysiąclecia. Drodzy młodzi, drodzy przyjaciele, bądźcie świadkami Bożej miłości, siewcami nadziei i budowniczymi pokoju.

JAN PAWEŁ II, *Myśmy poznali i uwierzyli miłości, jaką Bóg ma ku nam*, Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na II Światowy Dzień Młodzieży, 5.06.1999, w: *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 58.

Młody człowiek pragnie odnaleźć samego siebie, dlatego szuka, czasem burzliwie szuka prawdziwych wartości i ceni tych ludzi, którzy ich nauczają i według nich żyją. Któż z nas nie miał w życiu i nie wspomina z wdzięcznością takiego człowieka, kapłana, nauczyciela, profesora lub przyjaciela, który umiał odsłonić nam nowy świat wartości i wzbudzić dla niego trwały entuzjazm, czy nawet nadać cały kierunek życiu? W naszym świecie, w świecie wielorakiego postępu i rozwoju, ale i dominującego materializmu, młodzież szuka oparcia w Kościele, który kształtuje wiarę i ukazuje horyzonty chrześcijańskiego humanizmu.

JAN PAWEŁ II, *Nauczanie religii w polskiej szkole,* Spotkanie z katechetami, nauczycielami i uczniami, Włocławek, 6.06.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Wypłyń na głębię! Ojciec Święty do młodych Polaków*, Warszawa 2006, s. 112.

W obliczu zwodniczego oddziaływania, którego odbiorca społeczny dzisiaj doświadcza, katolicka szkoła, kierowana Ewangelią Jezusa Chrystusa, powinna pokazać młodzieży, że większa radość jest w dawaniu aniżeli w braniu, że wartość osoby bazuje raczej na tym, kim on czy ona jest, aniżeli na tym, co on czy ona posiada. W ten sposób oni odkrywają wyzwalającą wartość prostego i skromnego życia.

JAN PAWEŁ II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, Poznań 1993, s. 388.

---

[3] „Zło pojawia się także w stosunku do ludzi. Jeżeli wyrządza się krzywdę drugiemu człowiekowi, to jest to jednocześnie krzywda wyrządzona Panu Bogu. Pan Bóg bowiem tak ukształtował społeczność ludzką, aby tworzyła jedność, aby żyła prawem Bożym, które jest wpisane w naturę i dane jako przykazania Boże". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do młodzieży…*, dz. cyt., s. 295.

12. PISMO ŚWIĘTE

Uczeń nie przewyższa nauczyciela. Lecz każdy, dopiero w pełni wykształcony, będzie jak jego nauczyciel (Łk 6,40).

Por. Mt 10,24; Ef 4,11.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2199 Czwarte przykazanie jest wyraźnie skierowane do dzieci, określając ich relację do ojca i matki, która jest najbardziej powszechna. Dotyczy również związków pokrewieństwa z innymi członkami rodziny. Domaga się okazywania czci, miłości i wdzięczności dziadkom i przodkom. Obejmuje wreszcie obowiązki uczniów względem nauczycieli, pracowników względem pracodawców, podwładnych względem przełożonych, obywateli względem ojczyzny oraz tych, którzy nią rządzą lub kierują. Przykazanie to wskazuje i obejmuje obowiązki rodziców, opiekunów, nauczycieli, przełożonych, urzędników państwowych, rządzących, wszystkich tych, którzy sprawują władzę nad drugim człowiekiem lub nad wspólnotą osób.

Por. KKK 1899.

LITERATURA:

DĄBROWSKI K., *Pasja rozwoju*, Warszawa 1996.

DĄBROWSKI K., *Trud istnienia*, Warszawa 1974.

DABROWSKI K., *Zdrowie psychiczne a wartości ludzkie*, Warszawa 1974.

JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Catechesi tradende*, Rzym 1979.

JAN PAWEŁ II, *Wychowanie młodego pokolenia zadaniem wszystkich. Do uczestników europejskiego sympozjum na temat: „Wyzwania edukacji"*, 3.07.2004, „L'Osservatore Romano" 2004, nr 11-12.

KAZIMIERCZAK P., *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków 2003.

URBAŃSKI S., *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999)*, Warszawa 2000.

WROŃSKA K., *Osoba i wychowanie: wokół personalistycznej filozofii wychowania Karola Wojtyły Jana Pawła II*, Kraków 2000.

WROŃSKA K., *O możliwości zbudowania teorii wychowania personalistycznego Karola Wojtyły*, w: *Wartości – Społeczeństwo – Wychowanie. Studia z pedagogiki społecznej*, red. F. ADAMSKI, Kraków 1995.

WARTOŚĆ III

Pozytywna relacja względem kolegów, koleżanek w szkole i poza szkołą

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność współpracy w grupie

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność budowania dobrych i trwałych przyjaźni

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Co mi daje prawdziwa szkolna przyjaźń?
   - Jak budować szkolne przyjaźnie?
   - Człowiek samotny, a człowiek otoczony przyjaciółmi.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Drugi człowiek to drugi „ja".
   - Czynię innym to, co sam uważam za dobre.
   - Unikam izolacji.
   Zasady
   - Rozwijam dobre przyjaźnie szkolne.
   - Unikam złośliwości wobec koleżanek i kolegów.
   - Zwracam uwagę na objawy samotności u moich kolegów i koleżanek.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Przyjaźnie mojego dziecka są ważne i znaczące.
   - Przyjaciel mojego dziecka jest dla mnie przyjacielem.
   - Przyjaźń uspołecznia moje dziecko
   Zasady
   - Przyjaciół mojego dziecka traktuję jak własne dzieci.
   - Obserwuję, analizuję i oceniam przyjaźnie moich dzieci w szkole i poza szkołą.
   - Podpowiadam dziecku, jak powinna kształtować się dobra przyjaźń.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY
   Normy
   - Życie społeczne bazuje na związkach międzyludzkich.
   - Szkolny okres życia służy do budowania dobrych i trwałych przyjaźni.

- Społeczeństwo zorganizowane ma wiele relacji o charakterze przyjaźni.

Zasady

- Pokazuję przykłady, dobrych i owocnych przyjaźni międzyludzkich z życia i literatury.
- Obserwuję, analizuję i oceniam uczniowskie przyjaźnie.
- Uczę właściwych zakresów dobrych przyjaźni.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Szukamy i analizujemy na podstawie znanych tekstów kultury – filmów, książek, obrazów – przykłady dobrych, trwałych i zdolnych do poświęceń przyjaźni międzyludzkich (*Władca Pierścieni*, *Kamienie na szaniec*, *Cena honoru*, *Kolumbowie. Rocznik 20*, itd.).

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Zdecydowana większość uczniów cieszy się wzajemną sympatią i buduje dobre przyjaźnie[1]. Uczniowie aktywnie wychodzą naprzeciw potrzebom kolegów, nie pozostają obojętni, gdy któryś z nich potrzebuje pomocy. Wewnętrzna pewność, że mogą na kogoś liczyć, wpływa na ich osobowość i sprawia, że nie obawiają się pokonywać trudności życiowych.

10. ZAGROŻENIA

Mogą powstać patologiczne grupy szkolne i pozaszkolne, grupy przestępcze. Mogą zawiązać się znajomości prowadzące do patologii: palenia papierosów, picia alkoholu, zażywania narkotyków. Uczniowie przyjmują bierną postawę wobec kolegów, którzy potrzebują pomocy.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

W przyszłości nieraz będziecie musieli współdziałać z innymi, mierzyć się z innymi. Znajdziecie się w obliczu sytuacji, problemów i projektów czyniących życie tak podobnym do meczu, który musi być przecież rozegrany uczciwie; meczu, w którym gra rolę mądre użycie własnych energii, jasno sprecyzowany pogląd na ogólny kontekst społeczny; tego kontekstu jest się częścią; gra też rolę zdolność dostosowania tempa do innych oraz lojalny i szlachetny stosunek do sprawy współzawodnictwa.

JAN PAWEŁ II, *Niechaj wasze życie będzie hymnem radości*, Przemówienie do uczniów szkół rzymskich i Lacjum, 1.03.1980, w: *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, Warszawa 1985, s. 205.

[1] „Dlatego umiłowanie Boga i bliźniego jest pierwszym i największym przykazaniem. Pismo święte zaś poucza nas, że nie można oddzielić miłości bliźniego: Wszystkie inne przykazania streszczają się w tym nakazie: Miłuj bliźniego swego jak siebie samego! (…) Przeto miłość jest doskonałym wypełnieniem prawa (Rz 13,9 n., 1 J 4,20). To zaś uznaje się za rzecz najwyższej wagi dla ludzi, którzy coraz bardziej zależni są od siebie nawzajem, nawzajem także dla świata, który jednoczy coraz bardziej". KDK 24.

Bądźcie świadkami Chrystusa przede wszystkim wśród swoich rówieśników. Zmartwychwstały wzywa was, byście nawiązali przymierze z nimi i między sobą nawzajem, aby nadać miastu kształt bardziej sprawiedliwy, wolny i chrześcijański. Bądźcie twórcami przymierza w relacjach z innymi młodymi, w życiu rodzinnym, w swoich dzielnicach, szkołach i uniwersytetach, w miejscach pracy, w ośrodkach sportu i zdrowej rozrywki. Nieście nadzieję i otuchę tam, gdzie panuje rezygnacja i cierpienie. Niech każdy z was będzie gotów okazać życzliwość i pomoc tym, którzy pragną przybliżyć się do wiary i do Kościoła.

JAN PAWEŁ II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa*, List do młodzieży Rzymu, 8.09.1997, 9, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 446.

12. PISMO ŚWIĘTE

To jest moje przykazanie, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowałem. Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich. Wy jesteście przyjaciółmi moimi, jeżeli czynicie to, co wam przykazuję. Już was nie nazywam sługami, bo sługa nie wie, co czyni pan jego, ale nazwałem was przyjaciółmi, albowiem oznajmiłem wam wszystko, co usłyszałem od Ojca mego (J 15,12-16).

Por. Mt 22,34-40; 25,31-40; J 13,31-35; 15,1-11.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1931 Poszanowanie osoby ludzkiej przejawia się w poszanowaniu zasady: „Poszczególni ludzie powinni uważać swojego bliźniego bez żadnego wyjątku za «drugiego samego siebie», zwracając przede wszystkim uwagę na zachowanie jego życia i środki do godnego jego prowadzeni". Żadne prawodawstwo nie jest w stanie samo przez się usunąć niepokojów, uprzedzeń oraz postaw egoizmu i pychy, stojących na przeszkodzie ustanowieniu prawdziwie braterskich społeczności. Postawy te przezwycięża jedynie miłość, która w każdym człowieku dostrzega „bliźniego", brata.

Por. KKK 1829; 1944.

LITERATURA:

BERKOWITZ R.S., ROMAINE D.S., *Pomocne anioły. Jak odnaleźć miłość, przebaczenie i szczęście*, Warszawa 2007.
BRATNY R., *Kolumbowie. Rocznik 20*, Warszawa 2004.
CHAPIAN M., *Bliski przyjaciel*, Lublin 1993.
HUGO V., *Nędznicy*, Warszawa 1986.
KACZYŃSKA D., *Dziewczęta z „Parasola"*, Warszawa 1993.
KAMIŃSKI A., *Kamienie na szaniec*, Warszawa 2003.

McGINNIS A.L., *Sztuka przyjaźni czyli jak zbliżyć się do ludzi, na których ci zależy*, Warszawa 2000.
REMARQUE E.M., *Na zachodzie bez zmian*, Kraków 2004.

WARTOŚĆ IV

Dynamiczna i pozytywna grupa podwórkowa, blokowa

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Aktywność w środowisku

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Wykształcenie postawy altruistycznej

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Wspólne przebywanie i zabawy w gronie grupy blokowej, podwórkowej.
   - Czy znam wszystkich moich sąsiadów, rówieśników?
   - Czas i pomysły przeznaczone na budowanie wspólnoty blokowej, podwórkowej.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Osoby mieszkające wokół mnie są moimi znajomymi.
   - Wszystkie dzieci i młodzież z mojego bloku, podwórka są moimi kolegami.
   - Należy zorganizować czas, aby przebywać z kolegami i koleżankami, z bloku lub podwórka.
   Zasady
   - Ze wszystkimi się witam i nawiązuję krótki dialog.
   - Nie wyłączam nikogo z grona znajomych.
   - Chętnie przebywam z moimi kolegami, koleżankami.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Wszystkie dzieci w bloku, na podwórku moralnie są moimi dziećmi.
   - Powinno się mieć poczucie odpowiedzialności za wszystkich mieszkańców, a szczególnie za młodzież i dzieci.
   - Należy reagować na złe zachowanie, a pochwalać dobre.
   Zasady
   - Staram się nawiązywać kontakt z dziećmi i młodzieżą z mojego bloku, podwórka.
   - Pomagam w organizowaniu wspólnych spotkań, zabaw, wycieczek.
   - Obserwuję, co dzieje się w środowisku blokowym, podwórkowym.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Środowisko rówieśnicze pełni ważną funkcję wychowawczą.
- Nauczyciel ma pośredni wpływ na środowisko uczniów poprzez kształtowanie ich postaw.
- Środowisko pozaszkolne ma duży wpływ na wychowanie.

Zasady

- Odwiedzam miejsca zamieszkania moich uczniów.
- Obserwuję grupy środowiskowe uczniów.
- Podejmuję z rodzicami wspólne zadania wychowawcze.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponujemy uczniom konkurs z atrakcyjnymi nagrodami na pomysł i realizację inicjatywy aktywizującej ich małą wspólnotę lokalną – blok, kamienicę. Może być to wystawa starych fotografii ze zbiorów mieszkańców kamienicy; może – zaadaptowanie często niewykorzystanej części wspólnej budynku (suszarnia, magazyn) na miejsce cyklicznych spotkań. Dobrym miejscem spotkań są obiekty sportowe, boiska, tereny rekreacyjne, skwery, parki.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Nastąpiło wspólne poznanie się młodzieży, dzieci, rodziców i wychowawcy w środowisku podwórkowym, w bloku, w miejscu wspólnego zamieszkania[1]. Integracja małych wspólnot lokalnych staje się możliwa dzięki inicjatywom wychodzącym od młodych i od rodziców. Wspólne działania przyczyniają się do zacieśniania znajomości, więzi koleżeńskich, sympatii.

10. ZAGROŻENIA

Możliwy jest całkowity brak kontroli nad środowiskiem blokowym, podwórkowym. Pojawia się obawa i strach otoczenia w przypadku złego zachowania młodzieży. Grupy blokowo-podwórkowe są pod wpływem agresywnych i wulgarnych grup patologicznych[2]. Brakuje umiejętnego zagospodarowania czasu na wspólną zabawę. Środowisko dorosłych jest bezradne wobec agresywnego zachowania grup blokowych i podwórkowych.

---

[1] „Braterski dialog ludzi dokonuje się jednak nie przez postęp, lecz głębiej, we wspólnocie osób, która wymaga wzajemnego poszanowania ich pełnej godności duchowej. Objawienie chrześcijańskie oferuje wielką pomoc w budowaniu wspólnoty osób, a równocześnie doprowadza nas do głębszego zrozumienia praw życia społecznego, które Stwórca zapisał w duchowej i społecznej naturze człowieka". KDK 23.

[2] „Wśród młodzieży w niektórych środowiskach szerzy się narkomania. Młodzi ludzie używają środków, które są straszliwe w skutkach i powodują zmiany dziś nieuleczalne. Mamy dwudziestoletnich młodzieńców i dziewczyny, które muszą umierać, bo ich organizm niszczy narkotyk. Ostrzegamy każdego młodego człowieka, żeby nie niszczył w sobie daru Bożego. Wytwarza się ten nałóg w kręgach młodzieży, w grupach przez jakąś ciekawość, gdy źli ludzie, którzy na tym zarabiają, podsuwają narkotyki". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do młodzieży*..., dz. cyt., s. 121.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wybierajcie Chrystusa na swego najwspanialszego Mistrza i Nauczyciela. On was uwolni od egoistycznych namiętności, zamiłowania mody i chęci naśladowania ogółu. Ileż to młodych ludzi sądzi, że stają się wolni, ponieważ nie ulegają autorytetowi rodziców i wychowawców, podczas gdy nie zdają sobie sprawy, że stali się biernymi niewolnikami opinii byle jakiej grupy!

JAN PAWEŁ II, *Wybierajcie Chrystusa jako swojego Mistrza i Zbawiciela*, Audiencja w Auli Pawła VI, 13.02.1980, w: *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, Warszawa 1985, s.153.

12. PISMO ŚWIĘTE

Dawaj każdemu, kto cię prosi, a nie dopominaj się zwrotu od tego, który bierze twoje. Jak chcecie, żeby ludzie wam czynili, podobnie wy im czyńcie. Jeśli bowiem miłujecie tych tylko, którzy was miłują, jakaż za to dla was wdzięczność? Przecież i grzesznicy miłość okazują tym, którzy ich miłują. I jeśli dobrze czynicie tym tylko, którzy wam dobrze czynią, jaka za to dla was wdzięczność? Przecież i grzesznicy okazują miłość tym, którzy ich miłują. Jeśli pożyczek udzielacie tym, od których spodziewacie się zwrotu, jakaż za to należy się Wam wdzięczność? I grzesznicy pożyczają grzesznikom, żeby tyleż samo otrzymać. Wy natomiast miłujcie waszych nieprzyjaciół, czyńcie dobrze i pożyczajcie, niczego się za to nie spodziewając. A wasza nagroda będzie wielka, i będziecie synami Najwyższego; ponieważ On jest dobry dla niewdzięcznych i złych. Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny (Łk 6,31-36).

Por. Mt 5,40-48.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

952 „Wszystko mieli wspólne" (Dz 4,32). Wszystko, co posiada prawdziwy chrześcijanin, powinien traktować jako dobro, które ma wspólne z innymi, oraz zawsze powinien być gotowy i chętny przyjść z pomocą najbardziej potrzebującym. Chrześcijanin jest zarządcą dóbr Pana.

Por. KKK 953.

LITERATURA:

JAN PAWEŁ II, *Bóg bogaty w miłosierdzie*, Homilia wygłoszona na Błoniach krakowskich podczas VIII pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny, 18.08.2002, w: JAN PWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 1211-1215.

JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Christefideles laici*, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, red. M. ROMANEK, ks., t. I, Kraków 2006, s. 351-472.

JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Ecclesia in Europa*, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, red. M. ROMANEK, ks., t. II, Kraków 2006, s. 627-725.

MOLNAR F., *Chłopcy z Placu Broni*, Warszawa 1995.
WERON E., *Świeccy w kościele*, Paryż 1970.
WYSZYŃSKI S., kard., *Idącym w przyszłość*, Warszawa 1998.
WYSZYŃSKI S., kard., *Jedna jest Polska – wspólna Matka*. *Wybór przemówień i kazań*, Warszawa 1989.
WYSZYŃSKI S., kard., *Ojcze Nasz. Rozważania*, Warszawa 2001.

WARTOŚĆ V

Dobre znajomości międzyludzkie, międzykoleżeńskie

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Kultura bycia

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie postawy życzliwości

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Znajomość i ocena wszystkich moich znajomych.
   - Podział moich znajomych według określonych hierarchii wartości.
   - Co dobrego zrobili dla mnie moi znajomi w ostatnim roku?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Należy być pozytywnie nastawionym do innych.
   - Należy odpłacać dobrem za dobro.
   - Należy odpłacać dobrem za zło.
   - Powinno się dbać o zawarte przyjaźnie i dobre znajomości.
   Zasady
   - Dostrzegam pozytywne cechy moich znajomych.
   - Staram się zrozumieć problemy moich bliskich.
   - Staram się zapominać o doznanych urazach.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Drugi człowiek ma taką samą godność jak ja.
   - Moje dziecko ma taką samą godność jak dzieci innych rodziców.
   - Zależy mi na szczęściu i powodzeniu sąsiadów i znajomych.
   Zasady
   - Nawiązuję życzliwy kontakt z sąsiadami.
   - Zapraszam znajomych do mojego domu.
   - Jestem uczynny: pomagam w pilnowaniu domu moim znajomym, chętnie pomagam w potrzebach.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy traktować z życzliwością środowisko wychowanków.
- Należy doceniać wychowawczą rolę środowiska pozaszkolnego.
- Środowisko pozaszkolne powinno pomagać w procesie wychowawczym.

Zasady

- Dokładnie analizuję wartości środowiska pozaszkolnego moich wychowanków.
- Daję przykład życzliwego stosunku do środowiska pozaszkolnego. Szanuję inne osoby, instytucje i organizacje, które mają pozytywny wpływ na wychowanie młodzieży.
- Dbam o swój wygląd i wizerunek, w środowiskach, gdzie najczęściej przebywa moje dziecko.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Można wykorzystać metodę aktywizującą – „burzę mózgów" – na temat małych inicjatyw, które uczniowie sami będą podejmować po to, by budować dobrą atmosferę w najbliższym otoczeniu sąsiedzkim. Warto zaznaczyć, że jesteśmy odpowiedzialni za tych, obok których żyjemy. Należy również pamiętać o tym, by w okresie świątecznym odwiedzić z opłatkiem samotnych, starszych mieszkańców bloku, zaprosić ich na wspólne kolędowanie albo zorganizować w ramach bloku kwestę na wyprawki szkolne dla dzieci z wielodzietnej rodziny sąsiadów.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Większość ludzi w swoim środowisku zna się na tyle, aby nawiązać dobry kontakt sąsiedzki. Mieszkańcy i sąsiedzi nie są sobie obcy. Młodzież rozumie konieczność dzielenia życia z innymi[1]. Nie dominuje wzajemna niechęć wynikająca z różnicy wykształcenia czy posiadania[2].

10. ZAGROŻENIA

Pojawia się niezdrowa rywalizacja pomiędzy sąsiadami, mieszkańcami i wychowankami. Istnieje obawa i strach przed grupami patolo-

[1] „Nie można młodości zmarnować. A przeżywa się ją dobrze w warunkach wspólnoty. Moja cząstka młodości staje się w wielkim zespole ogromną siłą. Przeżywajcie więc swą młodość we wspólnocie. Przeżywać młodość we wspólnocie to znaczy przeżywać ją w bliskim kontakcie z bliźnim. A nasz bliźni to kolega szkolny, i rodzina, i społeczeństwo, i cały Naród". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do młodzieży…*, dz. cyt., s. 100.

[2] „Ponieważ wszyscy ludzie, obdarzeni rozumną duszą i stworzeni na obraz Boga, mają tę samą naturę i to samo pochodzenie, i odkupieni przez Chrystusa korzystają z tego samego powołania i przeznaczenia Bożego, powinna być uznawana podstawowa równość wszystkich". KDK 29.

gicznymi występującymi w środowisku sąsiedzkim. Dzieci i młodzież niszczą dobro wspólne, przyrodę; dewastują bloki mieszkalne, klatki schodowe, place zabaw, urządzenia rekreacyjne. Wyzwala się agresja jako forma bycia i życia[3].

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Was, młodych, którzy instynktownie odruchowo wyrażacie swoją „wolę życia" w marzeniach i nadziejach, proszę byście się stawali „prorokami życia". Bądźcie prorokami słowem i czynem, buntując się przeciw cywilizacji egoizmu, która często traktuje człowieka jako narzędzie zamiast jako cel, depcząc jego godność i uczucia w imię korzyści materialnej; bądźcie prorokami, pomagając w konkretny sposób tym, którzy was potrzebują i którzy bez waszej pomocy mogliby ulec pokusie rozpaczy.

JAN PAWEŁ II, *Panie, do kogóż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego*, Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XI Światowy Dzień Młodzieży, Watykan, 26.11.1995, 6, w: *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s.114.

Wasza młodość nie jest tylko waszą własnością osobistą czy pokoleniową – należy ona do całokształtu tej drogi, jaką przebywa każdy człowiek w swoim życiowym itinerarium, a zarazem jest jakimś szczególnym dobrem wszystkich.

JAN PAWEŁ II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*, List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 1, w: *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 6.

12. PISMO ŚWIĘTE

Następnie przywołał do siebie Dwunastu i zaczął rozsyłać ich po dwóch. Dał im też władzę nad duchami nieczystymi i przykazał im, żeby nic z sobą nie brali na drogę prócz laski: ani chleba, ani torby, ani pieniędzy w trzosie. „Ale idźcie obuci w sandały i nie wdziewajcie dwóch sukien!" I mówił do nich: „Gdy do jakiego domu wejdziecie, zostańcie tam, aż stamtąd wyjdziecie. Jeśli w jakim miejscu was nie przyjmą i nie będą słuchać, wychodząc stamtąd strząśnijcie proch z nóg waszych na świadectwo dla nich!" Oni więc wyszli i wzywali do nawrócenia. Wyrzucali też wiele złych duchów oraz wielu chorych namaszczali olejem i uzdrawiali (Mk 5,7-13).

Por. Mt 5,46-48; 22,39; 12,30; 15,12-16; Mk 6,27-36; Łk 6,35; 10,27.

[3] „Skłonności do agresji mają charakter wewnętrzny i drzemią w sercu człowieka. Niejednokrotnie, jako podświadome skłonności, wpływają na motywy jego działania". Por. S. Koller, *Agresja*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego...*, dz. cyt., s. 24.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1807 Sprawiedliwość jest cnotą moralną, która polega na stałej i trwałej woli oddawania Bogu i bliźniemu tego, co im się należy. (...) W stosunku do ludzi uzdalnia ona do poszanowania praw każdego i do wprowadzania w stosunkach ludzkich harmonii, która sprzyja bezstronności względem osób i dobra wspólnego. Człowiek sprawiedliwy, często wspominany w Piśmie świętym, wyróżnia się stałą uczciwością swoich myśli i prawością swojego postępowania w stosunku do bliźniego. „Nie będziesz stronniczym na korzyść ubogiego, ani nie będziesz miał względów dla bogatego. Sprawiedliwie będziesz sądził bliźniego" (Kpł 19,15).

Por. KKK 1459, 1939, 2477, 2317, 2478, 2538.

LITERATURA:

CENCINI A., *Jak dobrze jest przebywać razem*, Warszawa 1999.

LEWIS C.S., *Opowieści z Narnii*, Poznań 2004.

MAJKA J., *Filozofia społeczna*, Wrocław 1982.

MAJKA J., *Katolicka Nauka Społeczna*, Warszawa 1998.

Nie jesteś wyspą w morzu ludzi, red. SIELICKI K., Warszawa 2005.

POKRYWKA M., ks., *Osoba. Uczestnictwo. Wspólnota*, Lublin 2000.

RATZINGER J., kard., *Kościół. Pielgrzymująca wspólnota wiary*, Kraków 2006.

WARTOŚĆ VI

Wartość grupy społecznej, w której się żyje: wiejskiej, małomiejskiej, wielkomiejskiej (osiedle)

1. CEL GŁÓWNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Odpowiedzialność za środowisko społeczne

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształcenie postawy życzliwości do innych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Ludzie z mojego otoczenia wpływają na moje życie.
   - Moje środowisko wpływa na moją osobowość.
   - Wielkie miasto, miasteczko, wioska, w których żyję, dostarczają mi wiele wartości.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Akceptacja miejsca i środowiska, w którym się żyje.
   - Każdy styl i sposób życia można zmienić na lepszy albo go pogorszyć.
   - Każdy jest cząstką społeczności, w której żyje.

   Zasady
   - Poznaję historię miejsca mojego życia i osoby, które przyczyniły się do jego rozwoju.
   - Odkrywam wartości mojej społeczności.
   - Staję w obronie mojego domu, środowiska.
   - Nie pogardzam żadną ze spotkanych społeczności.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Nie należy mówić źle o swoim środowisku.
   - Miejsce, środowisko, w którym żyję, jest częścią mojego życia.
   - Ludzie, którzy mnie otaczają, są moimi braćmi.

   Zasady
   - Doceniam miejsce, środowisko, w którym żyjemy.
   - Dbam o dobro wspólne: wygląd mojego domu, ulicy, osiedla.
   - Identyfikuję się z ludźmi z mojego miejsca zamieszkania.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Powinna następować akceptacja miejsca swojego życia, swojej pracy.
- W każdym miejscu na Ziemi można osiągać właściwy rozwój osoby i społeczności.
- Uczniowie pochodzący z różnych środowisk noszą w sobie tę samą godność.

Zasady

- Poznaję środowisko życia moich uczniów, wychowanków.
- Wspólnie organizujemy działania na korzyść miejsca naszego życia.
- Analizuję, jaki wpływ miała, ma i będzie miała szkoła na miejscowe środowisko.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie poproszeni są o przyniesienie z domu przedmiotów związanych z regionem, miejscowością, z której pochodzą. Mogą to być pamiątki rodzinne, przedmioty, które mają swoją historię lub mają dla nich duże znaczenie sentymentalne (zdjęcie, historyczna pocztówka, portret przodka, odznaczenie wojenne). Następnie uczniowie opowiadają historię swoich pamiątek i o ich związku z miejscem, w którym mieszkają.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Doceniamy ludzi[1] i miejsce, w którym żyjemy. Jesteśmy życzliwie nastawieni do każdego człowieka. Szanujemy[2] swoich bliższych i dalszych sąsiadów, jesteśmy zawsze gotowi do udzielenia pomocy. Nasze środowisko nie stanowi „zamkniętego kręgu", okazujemy im zainteresowanie i chęć udzielenia pomocy. Razem z pracownikami szkoły, pedagogami, wychowankami i rodzicami działamy na rzecz naszego otoczenia. Potrafimy wspólnie przeprowadzić konstruktywną ocenę środowiska.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko postawy niechęci i ciągłej krytyki swojego środowiska. Może się pojawić agresja wobec współmieszkańców albo wobec wspólnego

---

[1] „Solidarność pomaga nam dostrzec «drugiego» – osobę, lud czy naród – nie jako narzędzie (…), ale jako «podobnego nam», jako «pomoc», czyniąc go na równi z sobą uczestnikiem «uczty życia», na którą Pan Bóg zaprasza jednakowo wszystkich ludzi". SRS 40; por. Rdz 2,18.

[2] „Szacunek dla osoby ludzkiej. Przechodząc do praktycznych i pilniejszych wniosków, Sobór kładzie silny nacisk na szacunek dla człowieka, tak by poszczególni ludzie bezwzględnie uznawali każdego bez wyjątku bliźniego za drugiego siebie, zważając przede wszystkim na jego życie i środki konieczne do jego godnego prowadzenia, aby nie naśladowali owego bogacza, który nie wykazał żadnej troski o ubogiego Łazarza". KDK 27.

dobra[3]. Uczniom grozi brak umiejętności adaptowania się do środowiska, trudności w nawiązywaniu kontaktów społecznych, brak wiedzy, brak zainteresowania się historią swojej wioski, miasta lub osiedla.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Społeczeństwo, w którym brak jest silnej inspiracji moralnej, które nie jest oświecane światłem z góry, które do życia ludzkiego i jego godności nie odnosi się z szacunkiem – nie będzie mogło stworzyć prawdziwych podstaw do odnowy życia ani podać pomocnej dłoni tym, co często są ofiarami egoizmu i braków, za które sami nie odpowiadają.

JAN PAWEŁ II, *Wierzę w was.* Przemówienie do nieletnich oczekujących na wyrok, 6.01.1980, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, Warszawa 1985, s. 17.

Ukształtowana osobowość moralna stanowi (…) najistotniejszy wkład, jaki możecie wnieść do życia wspólnotowego, do rodziny, do społeczeństwa, do działalności zawodowej, a także do działalności kulturalnej czy politycznej – wreszcie do samej wspólnoty Kościoła, z którą jesteście, lub będziecie kiedykolwiek związani.

JAN PAWEŁ II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*. List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, Rzym, 31.03.1985, 7, Warszawa 2005, s. 19.

Bez „porządku moralnego", uporządkowane współżycie jest nieustannie zagrożone i nieuchronnie atakowane. Głębokie przekonanie moralne kształtuje właśnie sumienie obywateli, pobudzając ich do ludzkiego i braterskiego współżycia, we wzajemnym poszanowaniu, w obustronnym zrozumieniu i obopólnej pomocy. W ten sposób miasto, jakkolwiek wielkie i rozproszone, będzie miało swoją duszę i nie będzie mogło nazywać się aglomeracją jednostek, które nie znają się wzajemnie, lecz raczej wielką rodziną, której członkowie za cel stawiają sobie zrozumienie siebie i wzajemne pomaganie sobie.

JAN PAWEŁ II, *Rzymska wspólnota chrześcijańska w służbie niepodzielnej rzeczywistości miejskiej*, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, Poznań 1993, s. 100.

12. PISMO ŚWIĘTE

Nie tylko za nimi proszę, ale i za tymi, którzy dzięki ich słowu będą wierzyć we Mnie; aby wszyscy stanowili jedno, jak Ty, Ojcze, we Mnie, a Ja w Tobie, aby i oni stanowili w Nas jedno, by świat uwierzył, że Ty Mnie po-

[3] „Więzy społeczne mogą tworzyć z jednej strony «struktury dobra», ale mogą też służyć rozbudowywaniu «struktur zła»". Jan Paweł II, *Przemówienie do delegacji NSZZ „Solidarność"*, Rzym, 15.01.1981; por. M. Drożdż, *Więź*…, dz. cyt., s. 562.

słałeś. I także chwałę, którą Mi dałeś, przekazałem im, aby stanowili jedno, tak jak My jedno stanowimy (J 17,20-22).

Nie zapominajcie o dobroczynności i wzajemnej więzi (Hbr 13,16).
Por. Ps 133,1; J 26; Dz 2,43; 1Kor 10,16-17; Flp 1,5; Hbr 13,8; 1J 1,5-7.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1911 Coraz bardziej pogłębia się wzajemna zależność ludzi. Rozszerza się ona stopniowo na całą ziemię. Jedność rodziny ludzkiej, obejmującej osoby cieszące się równą godnością naturalną, zakłada powszechne dobro wspólne. Domaga się ono organizacji wspólnoty narodów zdolnej zaradzać różnym potrzebom ludzi, zarówno na tych odcinkach życia społecznego, do których należą: wyżywienie, zdrowie, wychowanie, praca, jak i w pewnych specjalnych sytuacjach mogących tu i ówdzie występować... zaradzenia biedzie uchodźców rozproszonych po całym świecie... wspomagania emigrantów oraz ich rodzin.

Por. KKK 1882; 1932; 2444; 2448.

LITERATURA:

BENEDYKT XVI, Encyklika o miłości chrześcijańskiej *Deus Caritas est*, w: *Przemówienia i homilie Benedykta XVI (25-28.05.2006)*, red. K. WOYNAROWSKA, Częstochowa 2006.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Ut unum sint*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane. Encykliki,* t. 1, red. P. Ptasznik, Kraków 2006, s. 619-664.

LEWANDOWSKI J., ks., *Naród w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa 1982.

WYSZYŃSKI S., kard., *Druga kromka chleba*, Warszawa 2001.

WYSZYŃSKI S., kard., *Idącym w przyszłość*, Warszawa 1998.

WYSZYŃSKI S., kard., *Kościół w służbie Narodu*, Warszawa 1983.

WYSZYŃSKI S., kard., *Kromka chleba*, Warszawa 2001.

WYSZYŃSKI S., kard., *Miłość na co dzień*, Warszawa-Ząbki 2001.

WARTOŚĆ VII

Wartości wspólnotowego życia

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie postawy życzliwości do innych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Dwa wymiary życia; osobisty i społeczny.
   - Jestem w rodzinie ludzkiej.
   - Wpływ społeczności na moją osobowość.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Podstawą relacji z innymi jest życzliwość.
   - Drugi człowiek ma taką samą wartość jak ja.
   - Obowiązuje hierarchia relacji: rodzice, rodzeństwo, sympatia, krewni, sąsiedzi, znajomi, przypadkowi znajomi.

   Zasady
   - Mam stały kontakt ze znajomymi.
   - Dzielę się z swoimi sukcesami, porażkami i przeżyciami.
   - Organizuję wspólny czas: z rodziną, przyjaciółmi i ze znajomymi.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Należy mówić dobrze o swoich bliskich i znajomych.
   - Trzeba odkrywać wartości u innych ludzi.
   - Rodzina, szkoła mojego dziecka i miejsce pracy powinny być dla mnie przyjaznym środowiskiem.

   Zasady
   - Jestem w stałym kontakcie z rodziną, przyjaciółmi i znajomymi.
   - Chętnie organizuję wspólne spotkania, weekendy i urlopy.
   - Poprzez swoją otwartość dla różnych środowisk, pokazuję dziecku znaczenie wspólnotowego życia.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Powinna następować akceptacja środowiska, w którym się mieszka, pracuje i wypoczywa.
- Należy podtrzymywać dawne znajomości.
- Obowiązuje postawa otwartości wobec ludzi: uczniów, ich rodziców, przyjaciół, znajomych

Zasady

- Poszukuję dobra w moich uczniach i ich rodzicach, i staram się im pomóc w życiu.
- Uczestniczę w problemach moich uczniów, w problemach szkoły i moich znajomych.
- Dzielę z innymi mój czas, wymieniam poglądy, wspólnie wypoczywam.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Każdy z uczniów wykonuje foliał z zaznaczonymi relacjami w rodzinie, wśród przyjaciół i znajomych. Następnie liczy się liczbę relacji. Można czerwonym kolorem zaznaczyć relacje przerwane bądź osłabione. Liniami przerywanymi zaznacza się niedoskonałe relacje, które wymagają naprawy. Trzeba podkreślić, iż liczba relacji nie stanowi o ich intensywności, jakości i szczerości.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Większość uczniów potrafi nawiązywać i podtrzymywać pozytywne związki międzyludzkie[1]. Wychowankowie są otwarci na poznawanie nowych ludzi, nie zaniedbując jednocześnie starych znajomości. Dbają w jednakowy sposób o wszystkich bliskich i przyjaciół. Młodzi ludzie nie pozwalają, aby najbliżsi czuli się osamotnieni – pamiętają o ich rocznicach i utrzymują z nimi stały kontakt.

10. ZAGROŻENIA

Utrwalają się negatywne relacje w środowisku domowym, szkolnym i w miejscu zamieszkania. Niechęć rodziców do określonych osób przenosi się na postawę dzieci. Krąg rodzinny i kręgi znajomych są zredukowane i zamknięte. Bardzo sporadycznie dochodzi do wzajemnych spotkań i do wymiany informacji o sobie. Następuje zamieszanie w hierarchii relacji;

[1] „Ludzkość stanowi jedną wielką rodzinę, a w związku z tym wszyscy ludzie są powołani do tego, aby podstawową solidarność rodziny ludzkiej uznać za zasadniczy warunek współżycia na ziemi". Jan Paweł II, *Orędzie z okazji XX Światowego Dnia Pokoju...*, dz. cyt., s. 600.

przygodne znajomości dominują nad więzami rodzinnymi[2]. Brak kontaktów z drugim człowiekiem prowadzi do osamotnienia i zamknięcia się w sobie, a ta z kolei uniemożliwia powstawanie rozwiniętych więzi społecznych[3].

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Praktykowanie solidarności wewnątrz każdego społeczeństwa posiada wartość wtedy, gdy jego członkowie uznają się wzajemnie za osoby. Ci, którzy posiadają większe znaczenie, dysponując większymi zasobami dóbr i usług, winni poczuwać się do odpowiedzialności za słabszych i być gotowi do dzielenia z nimi tego, co posiadają. Słabsi ze swej strony, postępując w tym samym duchu solidarności, nie powinni przyjmować postawy czysto biernej lub niszczącej tkankę społeczną, ale dopominając się o swoje słuszne prawa, winni również dawać swój należny wkład w dobro wspólne. Grupy pośrednie zaś nie powinny egoistycznie popierać własnych interesów, ale szanować interesy drugich.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 39, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2006, s. 361.

„Jeden drugiego brzemiona noście" – to zwięzłe zdanie Apostoła jest inspiracją dla międzyludzkiej i społecznej solidarności. Solidarność – to znaczy jeden i drugi, a skoro brzemię, to brzemię niesione razem, we wspólnocie. Więc nigdy: jeden przeciw drugiemu. Jedni przeciw drugim. I nigdy «brzemię» dźwigane przez człowieka samotnie. Bez pomoc*y* drugich. Nie może być walka silniejsza od solidarności. Nie może być program walki ponad programem solidarności. Inaczej rosną zbyt wielkie brzemiona. I rozkład tych brzemion narasta w sposób nieproporcjonalny. Gorzej jeszcze, gdy mówi się naprzód „walka" – choćby w znaczeniu walki klas – drugi czy drudzy pozostają na „polu społecznym" przede wszystkim jako wrogowie. Jako ci, których trzeba zwalczyć. Niejako ci, z którymi trzeba szukać porozumienia, z którymi wspólnie należy obmyślać, jak dźwigać brzemiona.

JAN PAWEŁ II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy*, Zaspa 12.06.1987, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 494.

[2] „Komunia małżeńska stanowi fundament, na którym powstaje szersza komunia rodziny (…). Komunia zakorzenia się w naturalnych więzach ciała i krwi, rozwija się i doskonali w sposób prawdziwie ludzki poprzez zawiązywanie i rozwijanie głębszych jeszcze i bogatszych więzów ducha". FC 21.

[3] „Spośród więzów społecznych, które są konieczne do doskonalenia człowieka, jedne, takie jak rodzina i wspólnota polityczna, bardziej bezpośrednio odpowiadają jego wewnętrznej naturze; inne wynikają raczej z jego wolnej woli. W naszej obecnej epoce z dnia na dzień mnożą się z różnych przyczyn wzajemne powiązania i zależności; w ten sposób powstają różnorodne stowarzyszenia i instytucje, czy to prawa publicznego, czy prywatnego. To zaś zjawisko, które nazywa się socjalizacją, chociaż z pewnością nie jest pozbawione niebezpieczeństw, wpływa jednak bardzo korzystnie na umacnianie i rozwijanie przymiotów osoby ludzkiej oraz na ochronę jej praw". KDK 25.

12. PISMO ŚWIĘTE

Dopełnijcie mojej radości przez to, że będziecie mieli te same dążenia: tę samą miłość i wspólnego ducha, pragnąc tylko jednego, a niczego nie pragnąc dla niewłaściwego współzawodnictwa ani dla próżnej chwały, lecz w pokorze oceniając jedni drugich za wyżej stojących od siebie. Niech każdy ma na oku nie tylko swoje własne sprawy, ale też i drugich. To dążenie niech was ożywia; ono też było w Chrystusie Jezusie (Flp 2,2-5).

Por. Dz 4,32-36; 2, 41-47; 1 Kor 1,10-11; 5,11.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1879 Osoba ludzka potrzebuje życia społecznego. Nie jest ono dla niej czymś dodanym, lecz jest wymaganiem jej natury. Przez wymianę z innymi, wzajemną służbę i dialog z braćmi człowiek rozwija swoje możliwości; w ten sposób odpowiada na swoje powołanie.

Por. KKK 959; 1905; 1907; 2404.

LITERATURA:

ARONSON E., *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 2005.

GALAROWICZ J., *Człowiek jest osobą*, Kęty 2004.

GRABKA A., *Zbuduj dojrzałą i trwałą przyjaźń. Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005.

KRĄPIEC M.A., OP, *Człowiek jako osoba*, Lublin 2005.

McGINNIS A.L., *Sztuka przyjaźni*, Warszawa 1991.

NAWROT J., *Przyjaźń w „Etykach" Arystotelesa, w pismach mądrościowych Septuaginty oraz w Nowym Testamencie*, Poznań 2004.

NESSIA L., *Zamiast telewizji*, Sandomierz 2004.

Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. RYNIO, Lublin 2005.

SUJAK E., *ABC psychologii komunikacji*, Kraków 2006.

WOJCISZKE B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa 2002.

WARTOŚĆ VIII

Wartość przekazywanych informacji poprzez radio

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój intelektualny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność gromadzenia i weryfikowania informacji

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Porządkowanie i selekcja informacji radiowych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Informacja radiowa poszerza wiedzę o świecie.
   - Typy audycji radiowych.
   - Radio – przekaz słowny i muzyczny.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Należy słuchać radia ze świadomością, o czym mówią i jaką muzykę przekazują stacje.
   - Należy stosować kryterium wiarygodności przekazywanych treści.
   - Poprzez radio nawiązuje się relacje z innymi.

   Zasady
   - Wybieram konkretne i właściwe: audycje, informacje, muzykę.
   - Kontaktuję się z daną stacją radiową.
   - Unikam natłoku niepotrzebnej informacji i muzyki.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Informacja radiowa nie zawsze jest zgodna z prawdą.
   - Należy stosować ocenę moralną przekazu radiowego i ocenę jego przydatności.
   - Radio powinno informować, pomagać w życiu, bawić i przekazywać wartości kultury.

   Zasady
   - Interesuję się, jakich audycji słucha moje dziecko.
   - Stosuję selektywny wybór przekazu słownego i muzycznego.
   - Dzielę się z innymi otrzymanymi informacjami oraz przeżyciami związanymi ze słuchanymi audycjami.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Przez radio nawiązuje się kontakt z innymi.
- Radio powinno wychowywać.
- Szkoła i wychowawca powinni reagować na treści przekazywane w określonych programach.

Zasady

- Wspólnie z wychowankami słuchamy określonych audycji radiowych.
- Traktuję radio jako pomoc dydaktyczno-wychowawczą[1].
- Audycje radiowe służą mi jako inspiracja dla nowych metod wychowawczych.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Korzystając ze szkolnego węzła radiowego, tworzymy szkolny program radiowy dla danej klasy lub dla wszystkich w szkole. Przeprowadzamy wywiady na interesujące nas tematy, zarówno wśród uczniów, jak i pracowników szkoły. Po kilku dniach, lub tygodniach nadawania audycji organizujemy ankietę na temat działalności naszej rozgłośni. Analizujemy wyniki i zastanawiamy się, jak ulepszyć nasze audycje.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W sposób mądry i uporządkowany słuchamy radia oraz krytycznie ustosunkowujemy się do przekazywanych informacji i audycji. Poddajemy selekcji wiadomości uzyskiwane drogą radiową, w miarę możliwości porównujemy je z informacjami pochodzącymi z innych źródeł masowego przekazu. Nasz kontakt z radiem nie ogranicza się jedynie do słuchania programów informacyjnych, radio dostarcza nam także rozrywki intelektualnej.

10. ZAGROŻENIA

Radio jest traktowane jako przerywnik do zabicia wolnego czasu. Chaotycznie słuchamy wszystkiego, co jest przekazywane na antenie, nie przykładając wagi do upowszechnianych treści[2]. Odbieramy otrzymywane przekazy

[1] „Podobnie skutecznego wsparcia należy udzielać przede wszystkim dobrym audycjom radiowym i programom telewizyjnym, które są wartościowe dla rodzin. Szczególnie gorliwie powinny być popierane audycje katolickie, które nakłaniają słuchaczy i widzów do uczestniczenia w życiu Kościoła i przekazują im prawdy religijne. Tam, gdzie zajdzie taka potrzeba, należy z rozmysłem tworzyć katolickie stacje nadawcze, troszcząc się, aby ich audycje odznaczały się odpowiednim poziomem merytorycznym i skutecznością oddziaływania". KDK 14.

[2] „Bardzo łatwo jest dokonać złego wyboru, ponieważ zło przenika czasem pod pozorem dobra. Trzeba więc, abyście umieli wybierać dobro". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do młodzieży*..., dz. cyt., s. 160.

bez oceny moralnej i bez weryfikacji z rzeczywistością. Zbyt dużo cennego czasu poświęcamy na bezwartościowe audycje, nie koncentrujemy się na wyławianiu z chaosu informacyjnego najważniejszych treści. Radio spełnia głównie cele komercyjne i przeszkadza nam w refleksyjnym sposobie życia[3].

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

We współczesnym świecie głównym czynnikiem kształtującym opinię publiczną są różnorodne środki społecznego przekazu: prasa, kino, radio i telewizja. Dlatego na wszystkich, którzy się nimi posługują, bądź je inspirują, spoczywa ogromna odpowiedzialność. Środki te bowiem winny służyć człowiekowi, a więc prawdzie i dobru – najistotniejszym i niezbywalnym wartościom ludzkim. Stąd osoby pracujące w dziedzinie społecznego przekazu winny czuć się zaangażowane w kształtowanie i szerzenie poglądów zgodnych z prawdą i dobrem.

JAN PAWEŁ II, *Kształtowanie opinii publicznej*, Orędzie Jana Pawła II na XX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, 24.01.1986, 5, w: JAN PAWEŁ II, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967-2002*, Częstochowa 2002, s. 144.

Jeżeli przekazy radiowo-telewizyjne nie stanowią czynnika sprzyjającego wzrostowi jednostki, i to nade wszystko w obrębie rodziny, tracą swoje znaczenie i w skutek tego rację istnienia. A mówiąc o wzroście, nie mam na myśli jedynie wzrostu religijnego, lecz także i w szczególności wzrost po prostu ludzki i kulturalny, w przekonaniu, że to, co jest autentycznie ludzkie, jest już domyślnie chrześcijańskie.

JAN PAWEŁ II, *Człowiek nie powinien być uzależniony od środków technicznych,* 17.04.1982, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, Poznań 1993, s. 536.

12. PISMO ŚWIĘTE

Co mówię wam w ciemności, powtarzajcie w świetle, a co słyszycie na ucho, rozgłaszajcie na dachach (Mt 10,27-28).

Kto ma uszy do słuchania, niechaj słucha (Mk 4,23).

Por. Łk 8,17; 12,2-9; 1P 3,14.

---

[3] „Każda treść o charakterze informacyjnym kształtowana jest w taki sposób, by odbiorca mógł ją zrozumieć i przyjąć. Dlatego jeśli zdarza się, że informacja mająca dotrzeć do odbiorcy w jakiś sposób doznaje zakłóceń, np. przez zafałszowane prawdy, wówczas rodzi się zagrożenie nie tylko dla osobistego rozwoju konkretnej jednostki, ale i dla pełnego rozwoju całego społeczeństwa”. A. Zwoliński, ks., *Środki społecznego przekazu*..., dz. cyt., s. 507; por. Jan Paweł II, *Do dziennikarzy zagranicznych. Informacja – odpowiedzialna wolność*, „L’Osservatore Romano” 1981 nr 2.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2496 Środki społecznego przekazu (w szczególności mass media) mogą doprowadzić do pewnej bierności u odbiorców, czyniąc z nich konsumentów niezbyt czujnych na to, co słyszą i widzą. Odbiorcy powinni narzucić sobie umiar i dyscyplinę w stosunku do mass mediów. Powinni kształtować w sobie światłe i prawe sumienie,by łatwiej opierać się niegodziwym wpływom.

Por. KKK 2497.

LITERATURA:

Communio et progressio. Instrukcja duszpasterska Papieskiej Komisji ds. Środków Społecznego Przekazu, Rzym 1971.

SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Inter mirifica*. Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 1967.

JAN PAWEŁ II, *Aetatis novae*. Instrukcja duszpasterska o przekazie społecznym z dn. 22.02.1992, „L'Osservatore Romano", 1992, nr 6 (13).

LEPA A., bp, *Funkcja logosfery w wychowaniu do mediów*, Łódź 2003.

LEPA A., bp, *Pedagogika mass mediów*, Łódź 1998.

Mass media, oprac. J. JANIEC, Łódź 2004.

PAWEŁ VI, Encyklika *Populorum progressio*, Rzym 1967.

WYSZYŃSKI S., kard., *Kościół i media*, Warszawa 2002.

ZASĘPA T., *Media, człowiek, społeczeństwo*. *Doświadczenia europejsko-amerykańskie*, Częstochowa 2000.

ZWOLIŃSKI. A., ks., *Słowo w relacjach społecznych*, Kraków 2003.

WARTOŚĆ IX

Wartość przekazywanych informacji poprzez telewizję

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie dorobku kultury

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Właściwy odbiór twórczości filmowej

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Film jako rzeczywistość wirtualna.
   - Gatunki filmowe i wartości przez nie przekazywane.
   - Postacie filmowe; negatywne i pozytywne.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Rzeczywistość wirtualna, filmowa jest wytworem ludzkiego umysłu przekazanym przez filmowe środki techniczne.
   - Należy krytycznie oglądać filmy i programy telewizyjne.
   - Powinno się z góry ustalać, ile czasu można poświęcić na telewizję, np. film, teatr itp.

   Zasady
   - Szukam prawdziwych informacji, przeżyć i wartości moralnych w określonych gatunkach twórczości filmowej.
   - Nie poświęcam zbyt dużo czasu na oglądanie telewizji.
   - Mam ulubione, ustalone programy i gatunki filmów.
   - Unikam traktowania telewizji jako środka dla „zabicia czasu", ze szkodą dla innych zajęć.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Telewizja jest „oknem na świat", ale jest to świat wirtualny.
   - Poddaję krytyce przekaz filmowy i telewizyjny.
   - Telewizja nie zastępuje rzeczywistości i prawdy w życiu rodzinnym.

   Zasady
   - Interesuje mnie, ile czasu, i jakie programy ogląda moje dziecko.
   - Świadomie wybieram gatunki filmów i programy, które pomogą rozwijać się mojemu dziecku.
   - Zwracam uwagę na określone treści moralne przekazywane w filmach.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Telewizja, film są potężnym środkiem oddziaływania na osobowość człowieka.
- Kino, telewizja, film niosą wartości i jednocześnie mogą je niszczyć.
- Kino i jego przekaz należą do współczesnej kultury.

Zasady

- Wartości lub ich brak w przekazie filmowym komentuję razem z wychowankami.
- Wykorzystuję przekaz filmowy w edukacji i formach wychowawczych.
- Mam świadomość, że twórczość filmowa nie powinna zastępować rzeczywistości, ale ją ubogacać.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Poszczególne grupy aktywności – filmowa i teatralna – nagrywają kamerą krótki film na wybrany przez klasę temat. Przeprowadza się krytykę powstałego filmu, zwracając uwagę na wiele aspektów takiej twórczości oraz na wartości artystyczne i moralne[1].

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wychowankowie mają krytyczne spojrzenie na rzeczywistość filmową. Odróżniają rodzaje przekazu filmowego. Film i obrazowy przekaz informacji nie zastępują prawdziwej rzeczywistości, doświadczanej i przeżywanej osobiście. Przekaz filmowy powiększa wiedzę i dostarcza niezbędnych informacji[2].

10. ZAGROŻENIA

Może nastąpić pomieszanie rzeczywistości wirtualnej z realną. Uczniowie bezkrytyczne oglądają „wszystko". Często mamy do czynienia z niedostosowaniem wieku widza do gatunku i treści obrazu. Pornografia i patologia społeczna podawane są jako treści przekazu[3]. Wzmacnia się agresja, osłabia wola przez sugestywne obrazy.[4] Zbyt wiele czasu poświęca się na oglądanie telewizji lub filmów.

---

[1] „Praca dla miłości Boga jest uczestnictwem człowieka nie tylko w dziele stworzenia, ale i w dziele odkupienia naszego". S. Wyszyński, kard., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, Warszawa 2001, s. 66.

[2] „Telewizja wprzęgnięta w służbę Ewangelii niezmiernie poszerza zakres słuchania Słowa Bożego i zanosi orędzie zbawienia milionom ludzi". ŚDŚSP 1986.

[3] „Jan Paweł II postrzega telewizję w schemacie dwuwartościowym: widzi zarówno możliwość wzbogacania przez nią i wspierania życia jednostek, rodzin, środowiska społecznego, jak i niebezpieczeństwa związane z upowszechnianiem fałszywych i degradujących człowieka wartości, ideałów i modeli życia". A. Zwoliński, ks., *Środki społecznego*…, dz. cyt., s. 508.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Pracownicy telewizji – dyrektorzy i kierownicy, producenci i reżyserzy, autorzy, reporterzy i dziennikarze, osoby występujące przed kamerami i personel techniczny – wszyscy mają bardzo poważne obowiązki moralne wobec rodzin, które stanowią tak wielką część ich odbiorców. W swoim życiu zawodowym i osobistym pracownicy telewizji powinni kierować się szacunkiem i uznaniem dla rodziny jako najważniejszej w społeczeństwie wspólnoty życia, miłości i solidarności. Świadomi wielkiego wpływu, jaki wywiera środek przekazu, w którym pracują, powinni szerzyć zdrowe wartości moralne i duchowe, unikając „wszystkiego, co mogłoby zaszkodzić istnieniu, trwałości, harmonii i szczęściu rodziny", a więc „pornografii i przemocy, propagowania rozwodów lub aspołecznych postaw wśród młodzieży".

JAN PAWEŁ II, JAN PAWEŁ II, *Telewizja w rodzinie: kryteria właściwego wyboru programów*, Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXVII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, Watykan, 24.01.1994, w: JAN PAWEŁ II, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Młodzieży 1967-2002*, Częstochowa 2002, s. 195-196.

Z uwagi na to, że środki społecznego przekazu – na równi ze szkołą i środowiskiem – wpływają często, i to w znacznej mierze, na formację dzieci, rodzice, jako odbiorcy, powinni sami uczestniczyć w korzystaniu z umiarem, krytycznie, czujnie i roztropnie z tych środków, a zdając sobie sprawę z tego, jaki wpływ wywierają one na dzieci, wpajać im zasady pozwalające na takie wykształcenie „sumienia, by spokojnie i obiektywnie wskazywało, które wśród proponowanych programów należy przyjąć a które odrzucić.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 76, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 195.

12. PISMO ŚWIĘTE

Po swym zmartwychwstaniu, wczesnym rankiem w pierwszy dzień tygodnia, Jezus ukazał się najpierw Marii Magdalenie, z której przedtem wyrzucił siedem złych duchów. Ona poszła i oznajmiła to tym z jej otoczenia, którzy byli z Nim, pogrążonym w smutku i płaczącym. Ci jednak słysząc, że

[4] „Ukazywanie za pośrednictwem środków społecznego przekazu, zła moralnego w opowiadaniu, opisie lub obrazie może niewątpliwie służyć głębszemu poznaniu i odkrywaniu człowieka oraz ukazywanie i podkreślanie wzniosłości prawdy i dobra, gdy zastosuje się odpowiednie dramatyczne środki wyrazu. Jednocześnie, aby środki te nie przyniosły duszom raczej szkody niż pożytku, winny być całkowicie podporządkowane zasadom moralnym, zwłaszcza jeżeli chodzi o sprawy, które wymagają należnego poszanowania, albo o takie, które budzą niskie instynkty w człowieku zranionym grzechem pierworodnym". DRN 7.

żyje i że ona Go widziała, nie dali temu wiary. Potem ukazał się w innej postaci dwom z nich na drodze, gdy szli do wsi. Oni powrócili i oznajmili pozostałym. Lecz im też nie uwierzyli. W końcu ukazał się samym Jedenastu, gdy siedzieli za stołem, i wyrzucał im brak wiary i upór, że nie wierzyli tym, którzy widzieli Go zmartwychwstałego. I rzekł do nich: „Idźcie na cały świat i głoście Ewangelię wszelkiemu stworzeniu!" (Mk 16,9-15).

Por. Wj 20,14; 23, 1; Pwt 5,18. 23-33; Ps 96,3; Ps 66; Mt 5,27-31; Mt 18,7-10; Mk 9,33-3; 10,5; 1 Kor 9,16-17.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2494 Informacja przekazywana przez środki społecznego przekazu pozostaje w służbie dobra wspólnego. Społeczeństwo ma prawo do informacji opartej na prawdzie, wolności, sprawiedliwości i solidarności: właściwe zastosowanie tego prawa domaga się, by co do swego przedmiotu informacja była zawsze prawdziwa i pełna, przy zachowaniu sprawiedliwości i miłości; poza tym, aby co do sposobu była godziwa i odpowiednia, to znaczy przestrzegała święcie zasad moralnych oraz słusznych praw i godności człowieka tak przy zbieraniu wiadomości, jak i przy ogłaszaniu ich.

Por. KKK 2497.

LITERATURA:

CHRAPEK J., bp, *Uwarunkowania recepcji programów telewizyjnych przez młodzież*, Lublin 1985.

CZERWIŃSKI J., *Telewizja wobec kultury*, Warszawa 1973.

FLEMING E., *Telewizja w nauczaniu i wychowaniu*, Warszawa 1965.

HAHNE P., *Siła manipulacji*, Warszawa 1997.

IŁOWIECKI M., *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, Lublin 2004.

KUMOR A., *Telewizja – percepcja – wychowanie*, Warszawa 1973.

LEGUTKO P., *Jad medialny*, Kraków 2005.

LEPA A., bp, *Mity i obraz*, Łódź 2001.

NAGÓRNY J., *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*, Częstochowa 2004.

NOWAKOWSKI P., *Fast food dla mózgu, czyli telewizja i okolice*, Tychy 2002.

WARTOŚĆ X

Wartość przekazywanych informacji poprzez Internet

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój intelektualny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność gromadzenia, segregowania i weryfikacji informacji

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Wybór wiedzy i informacji użytecznych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Nieskończona ilość informacji otrzymywanych przez Internet.
   - Prawda, dobro, piękno, sprawiedliwość i miłość w Internecie.
   - Możliwość współtworzenia kultury.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Należy przekazywać, przyjmować i odtwarzać prawdę przez Internet.
   - Rzeczywistość wirtualna nie jest dominująca w kontaktach z innymi.
   - Internet jest pomocą, narzędziem elektronicznym, a nie celem samym w sobie.

   Zasady
   - Internetowe informacje, wiedzę i rozrywkę właściwie dozuję w czasie, i w zakresie doboru tematów.
   - Zwalczam zło przekazywane drogą Internetu: kłamstwo, pornografię, agresję, piractwo internetowe.
   - Poza Internetem wykorzystuję inne źródła wiedzy, rozrywki oraz inne formy kontaktu: książka, czasopismo, film, teatr, telefon, bezpośredni kontakt z drugim człowiekiem.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Należy moralnie oceniać informacje, wiedzę i zasady komunikowania się przez Internet.
   - Internet jest szybkim środkiem komunikacji, ale powinien podlegać kontroli.
   - Internet nie zastępuje i nie wyczerpuje kontaktów międzyludzkich, rodzinnych.

Zasady

- Przekazuję dziecku wartości moralne drogą bezpośredniego kontaktu.
- Wpływam na właściwe – ilościowe i jakościowe – kontaktowanie się mojego dziecka przez Internet.
- Wykorzystuję Internet do uczenia się, zdobywania informacji oraz rozrywki.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła stwarza dogodny dostęp do Internetu.
- Szkoła i wychowawca uczą właściwego korzystania z Internetu.
- Internet stwarza wielkie możliwości w kształceniu i wychowaniu.

Zasady

- Wspólnie z uczniami przeprowadzam wymianę informacji przez Internet.
- Oceniam wartości treści i wartości moralne internetowych programów.
- Organizuję dostęp do wartości przekazywanych przez Internet.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie w grupach przygotowują „dekalog" korzystania z Internetu, tzn. zasady mądrego użytkowania, tak aby korzystanie z sieci umożliwiało efektywne zdobywanie informacji, rozwój osobowościowy i intelektualny oraz kontakty z drugim człowiekiem.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Internet jest traktowany jako środek do przekazu informacji, wiedzy i rozrywki. Umożliwia pozytywny i szybki kontakt z drugim człowiekiem[1]. Ułatwia nauczanie i wychowanie. Uczy dyscypliny i poszerza horyzonty myślowe[2].

---

[1] „Kultura jest właściwym sposobem «istnienia» i «bytowania» człowieka. Człowiek bytuje zawsze na sposób jakiejś kultury sobie właściwej, która z kolei stwarza pomiędzy ludźmi właściwą dla nich więź, stanowiąc o międzyludzkim i społecznym charakterze ludzkiego bytowania". Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO*, Paryż, 2.06.1980, w: Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, Rzym 1986, s. 67.

[2] „W światowej sieci istnieje już niezliczona ilość źródeł informacji, dokumentacji oraz materiałów edukacyjnych dotyczących Kościoła, jego historii i tradycji, doktryny oraz zaangażowania w każdą sferę życia społecznego we wszystkich częściach świata. Nie ulega zatem wątpliwości, że Internet (…) jako ważne uzupełnienie może pomóc zarówno w spotkaniu z Chrystusem we wspólnocie, jak i w stawianiu pierwszych kroków na drodze wiary". ŚDŚSP (2002), 3.

10. ZAGROŻENIA

Internet pochłania bardzo dużo czasu. Rzeczywistość wirtualna staje się dominującą i jedyną fascynacją dla młodzieży. Internet daje dostęp do bezwartościowych stron, zawierających treści patologiczne. Prowadzi do zaniechania korzystania z innych środków przekazu informacji i kontaktów międzyludzkich. Informacja internetowa traktowana jest jako wartość i wiedza absolutna, niepodlegająca krytyce i osądowi moralnemu[3]. Drogą Internetu można dokonywać wiele przestępstw, np.: kłamstwo internetowe, pornografia, przekaz „wirusów", kradzież programów i pieniędzy z kont bankowych za pomocą adresów elektronicznych.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Szczególnie młodzież szybko przystosowuje się do kultury komputerów i do ich „języka", co z pewnością stanowi powód do zadowolenia. Okażmy zaufanie młodzieży! Przewaga ludzi młodych polega na tym, że wzrastają w czasie, gdy dokonuje się rozwój technologii; to im przypadnie zadanie wykorzystania nowych narzędzi w coraz szerszym i bardziej intensywnym dialogu między wszystkimi rasami i klasami, jakie zamieszkują nasz „coraz mniejszy świat". Będą musieli odkryć odpowiednie formy zastosowania nowych systemów przechowywania i wymiany danych, by mogły one przyczynić się do umacniania coraz większej sprawiedliwości, do wzrostu poszanowania praw człowieka, do zdrowego rozwoju wszystkich jednostek i narodów oraz tych swobód, bez których niemożliwe jest życie w pełni ludzkie.

JAN PAWEŁ II, *Orędzie Chrześcijańskie w erze komputerów*, Orędzie na XXIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, 24.01.1990, Częstochowa 2002, s. 174.

12. PISMO ŚWIĘTE

Cała mądrość od Boga pochodzi, i z Nim jest na wieki. Piasek morski, krople deszczu i dni wieczności któż może policzyć? Wysokość nieba, szerokość ziemi, przepaść i mądrość któż potrafi zbadać? Jako pierwsza przed wszystkim stworzona została mądrość, rozum roztropności od wieków. Korzeń mądrości komuż się objawił, a dzieła jej wszechstronnej umiejętności któż poznał? Jest Jeden mądry, co bardzo lękiem przejmuje, siedzący na swym tronie. To Pan ją stworzył, przejrzał, policzył i wylał na wszystkie swe dzieła, na wszystkie stworzenia jako swój dar, a tych, co Go miłują, hojnie nią wyposażył (Syr 1,1-10).

Por. Kpł 19,4; Mdr 7,1-28; 9,1-18; Hi 28,12-28).

[3] „Rozwiązanie całej złożonej problematyki zagrożeń niesionych przez Internet leży w duchowej sferze człowieka, który potrzebuje odpowiedniej formacji, by dobrze, mądrze i pożytecznie użyć danego mu do ręki narzędzia". A. Zwoliński, ks., *Środki społecznego*…, dz. cyt., s. 510-511.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO:

2293 Podstawowe badania naukowe, jak również badania stosowane stanowią znaczący wyraz panowania człowieka nad stworzeniem. Nauka i technika są cennymi bogactwami, gdy służą człowiekowi i jego integralnemu rozwojowi dla dobra wszystkich; nie mogą jednak być celem samym w sobie ani celem postępu ludzkiego. Nauka i technika są podporządkowane człowiekowi, od którego biorą początek i rozwój; zatem w osobie i w jej wartościach moralnych znajdują one swoją celowość i świadomość swoich ograniczeń.

Por. KKK 159; 216; 1723; 2286; 2294.

LITERATURA

CANTELMI T., GRIFO L. G., *Wirtualny umysł. Fascynująca pajęczyna Internetu*, Kraków 2003.

DUPRÉ L., *Inny wymiar*, Kraków 1991.

FOLEY P., abp, *Bóg w globalnej wiosce*, Kraków 2002.

Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości, red. T. ZASĘPA, R. CHMURA, Częstochowa 2003.

Kontrola umysłu. Mówią ofiary i świadkowie elektronicznej kontroli umysłu, Wrocław 2002.

LEPA A., bp, *Media a postawy*, Łódź 2002.

LEPA A., bp, *Świat manipulacji*, Częstochowa 1997.

LEPA A., bp, *Świat propagandy*, Częstochowa 2006.

REROŃ T., *Media na usługach moralności chrześcijańskiej*, Wrocław 2002.

ROBAK M., *Zarzućcie sieć. Chrześcijanie wobec wyzwań Internetu*, Warszawa 2001.

ZASĘPA T., *Media, człowiek, społeczeństwo*. *Doświadczenia europejsko-amerykańskie*, Częstochowa 2000.

WARTOŚĆ XI

Wartości przekazywane poprzez teatr

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie dorobku kultury

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kultura jest aktualna, żywa i dominująca w moim życiu

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Teatr jest ekspresją duchowych i emocjonalnych przeżyć.
   - Historia teatru związana jest z historią kultury.
   - Rodzaje sztuk teatralnych: dramat, komedia, opera, operetka, przedstawienie kukiełkowe, cyrkowe, pantomima, kabaret, etc.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Teatr, sam w sobie i przez różnorodność swych form, jest nośnikiem kultury.
   - Teatr uczy, bawi, pokazuje głębokie przeżycia.
   - Poznawanie bohaterów teatralnych ubogaca osobowość widza.
   Zasady
   - Spotkanie z teatrem i jego różnorodnymi formami inspiruje mnie do wyrażania własnych uczuć i emocji.
   - Staram się zrozumieć i przyjąć wartość artystycznej komunikacji, tzn. porozumienia pomiędzy aktorem i widzem.
   - Czynnie uczestniczę w teatrze jako widz, lub jako aktor: teatr szkolny, podwórkowy, osiedlowy.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Powinno się wspólnie z dzieckiem uczestniczyć w spektaklach teatralnych.
   - Należy docenić wpływ teatru na rozwój kultury ogólnoludzkiej i rozwój dziecka.
   - Powinno się dzielić z dzieckiem oceną moralną treści przedstawień.
   Zasady
   - Razem z dzieckiem biorę udział w przedstawieniach teatralnych i uwraż-

liwiam je na sztukę. Mam określone upodobania teatralne i je realizuję.
- Wybieram spektakle, które mówią o wartościach, jakie chciałabym zaszczepić mojemu dziecku.
- Zachęcam dziecko do tworzenia teatru w szkole.
- Uczestniczę w działalności teatralnej jako widz, organizator, krytyk.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy
- Teatr uczy, wychowuje i emocjonalnie łączy ludzi w danej społeczności.
- Należy przygotować ucznia do odbioru wartości przekazywanych przez teatr.
- W szkole powinien działać uczniowski (klasowy) teatr.

Zasady
- Zachęcam do korzystania z oferty teatralnej.
- Oglądane sztuki teatralne uczę oceniać merytorycznie (gatunek) i moralnie (wpływ na osobowość).
- Przeprowadzam analizę postaci, osobowości ukazanych w sztukach teatralnych – profesjonalnych i szkolnych.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy klasowe wyjście do teatru i następnie dokonujemy analizy przedstawienia pod kątem jego walorów artystycznych, uwzględniając grę aktorów, scenografię, kostiumy, ruch sceniczny oraz zwracając uwagę na treści i przekazane wartości.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Teatr w swoich różnych formach jawi się jako doskonały środek komunikacji międzyludzkiej, uaktywnia rozwój indywidualny i społeczny, wpływa na postawy moralnie dobre[1]. Uczestnictwo w spektaklach rozwija wrażliwość estetyczną, poszerza horyzonty myślowe, inspiruje do działań, pozwala na zrozumienie kultury i zachowań danej epoki.

10. ZAGROŻENIA

Rzeczywistość teatralna zastępuje realne relacje międzyludzkie. Sztuki teatralne są odbierane bezkrytycznie, a treści nie podlegają ocenom moralnym[2].

[1] „Zasadniczym więc celem kultury jest doskonalić byt ludzki i zapewnić mu konieczne środki do rozwoju jego indywidualnego i społecznego charakteru". Jan Paweł II, *W dziele kultury Bóg zawarł przymierze z człowiekiem.* Przemówienie do przedstawicieli świata kultury, Rio de Janeiro, 1.07.1980, (*Nell'opera della cultura Dio ha fatto alleanza con l'uomo...*), w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* III, 2, 1980, Poznań 1995, s. 16.

Przy rozwoju radia, telewizji i Internetu teatr, jako środek komunikacji, zostaje zepchnięty na margines. Konieczność dużego wysiłku, w prowadzeniu szkolnych kółek teatralnych, może prowadzić do zaniechania tego typu działalności. Niedogodność transportu, koszty związane z wyjściem do teatru mogą powodować niechęć nauczycieli do korzystania z tej formy życia kulturalnego.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Społeczeństwo potrzebuje artystów, podobnie jak potrzebuje naukowców i techników, pracowników fizycznych i umysłowych, świadków wiary, nauczycieli, ojców i matek, którzy zabezpieczają wzrastanie człowieka i rozwój społeczeństwa poprzez ową wzniosłą formę sztuki, jaką jest «sztuka wychowania». W rozległej panoramie kultury każdego narodu artyści mają swoje miejsce. Gdy idąc za głosem natchnienia tworzą dzieła naprawdę wartościowe i piękne, nie tylko wzbogacają dziedzictwo kulturowe każdego narodu i całej ludzkości, ale pełnią także cenną posługę społeczną na rzecz dobra wspólnego.

JAN PAWEŁ II, *List do artystów*, 4.04.1999, 4, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 492.

12. PISMO ŚWIĘTE:

Saula natomiast opuścił duch Pański, a opętał go duch zły, zesłany przez Pana. Odezwali się do Saula jego słudzy: „Oto dręczy cię duch zły, zesłany przez Boga. Daj więc polecenie, panie nasz, aby słudzy twoi, który są przy tobie, poszukali człowieka dobrze grającego na cytrze. Gdy będzie cię męczył zły duch zesłany przez Boga, zagra ci i będzie ci lepiej". Saul odrzekł sługom: „Dobrze, wyszukajcie mi człowieka, który by dobrze grał, i przyprowadźcie go do mnie!" Na to odezwał się jeden z dworzan: „Właśnie widziałem syna Jessego Betlejemity, który dobrze gra. Jest to dzielny wojownik, wyćwiczony w walce, wyrażający się mądrze, mężczyzna piękny, a Pan jest z nim". Saul wyprawił posłańców do Jessego, by powiedzieli: „Przyślij mi twego syna, Dawida, który jest przy owcach". Jesse wziął pięć chlebów, bukłak wina oraz jednego koziołka i przez swego syna Dawida posłał to Saulowi. Dawid przybył do Saula i przebywał z nim. Saul pokochał go bardzo. Dawid stał się jego giermkiem. Kazał więc Saul powiedzieć przez posłańców Jessemu: „Chciałbym zatrzymać u siebie Dawida, gdyż mi się spodobał". A kiedy zły duch zesłany przez Boga napadał na Saula, brał

[2] „Ponadto należy się troszczyć, aby szlachetna i klasyczna sztuka teatralna, którą środki masowego przekazu szeroko rozpowszechniają, wpływała na kulturę widzów i na kształtowanie obyczajów". DSP 14.

Dawid cytrę i grał. Wtedy Saul doznawał ulgi, czuł się lepiej, a zły duch odstępował od niego (1 Sm 16, 14-23).

Por. Rdz 1-11; Joz 1-12; 22-24; 2 Sm; 1 Krl 1-6; 10-11; 13; Ps 51; Tb; Mt 14,3-12; Dz 1-2.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2501 Człowiek „stworzony na obraz Boży" (Rdz 1,26) wyraża również prawdę swojego związku z Bogiem Stwórcą przez piękno swoich dzieł artystycznych. Sztuka jest bowiem typowo ludzką formą wyrazu. Poza wspólnym dla wszystkich żywych stworzeń dążeniem do zaspokojenia potrzeb życiowych, jest ona darmową obfitością wewnętrznego bogactwa człowieka. Sztuka, będąc owocem talentu danego przez Stwórcę i wysiłku człowieka, jest formą mądrości praktycznej, łączącą wiedzę i umiejętność praktyczną, by prawdę o rzeczywistości wyrazić w języku dostępnym dla wzroku i słuchu. Sztuka zawiera w ten sposób pewne podobieństwo do działania Boga w tym, co stworzone, w takim stopniu, w jakim czerpie natchnienie z prawdy i umiłowania stworzeń. Podobnie jak każde inne działanie ludzkie, sztuka nie ma sama w sobie absolutnego celu, lecz jest podporządkowana ostatecznemu celowi człowieka i przezeń uszlachetniana.

Por. KKK 2500; 2513.

LITERATURA:

DZIEDZIC A., *Teatr i edukacja*, Poznań 2004.

FREDRO T., *Teatr, film, telewizja*, Warszawa 1972.

FRĘŚ J.A., *Dramat i teatr w szkole średniej*, Warszawa 1992.

JAN PAWEŁ II, *List do artystów*, Watykan, 4.04.1999, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 490-501.

KIEREŚ H., *Co zagraża sztuce?*, Lublin 2004.

KIEREŚ H., *Służyć kulturze*, Lublin 1998.

KIEREŚ H., *Spór o sztukę*, Lublin 1996.

KUNOWSKI S., *Potrzeba chrześcijańskiego wychowania estetycznego*, „AK" 1961, t. 63, z. 315, s. 21.

SŁOŃSKA J., *Teatr młodzieży*, Warszawa 1970.

Teatr edukacyjny – komunikacja bez granic, red. H. GLINIECKI, L. MAKSYMOWICZ, Słupsk 2001.

WARTOŚĆ XII

Wartości przekazywane przez: filmy, kino, wideo, filmy autorskie (mała kamera)

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Postawa twórcza

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętny odbiór obrazu i zdolność osobistego tworzenia obrazu (mała kamera – filmy autorskie)

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Historia kina i wielość gatunków twórczości filmowej.
   - Sposoby realizacji i ukazywania wartości artystycznej obrazu.
   - Wpływ obrazu filmowego na kształtowanie się mojej osobowości.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Rzeczywistość filmowa jest wytworem wyobraźni ludzkiej i owocem ludzkiego talentu.
   - Świat i ludzi poznaje się drogą wzrokową, przez obraz.
   - Obraz filmowy i działalność twórcza filmowa niesie wielkie wartości, ale także duże zagrożenia.

   Zasady
   - Oceniam odbierany i tworzony obraz pod względem moralnym.
   - Używając kamery (aparatu fotograficznego), jestem odpowiedzialny za to, co przekazuję drugiemu człowiekowi.
   - Szukam piękna człowieka i piękna natury w przekazie filmowym, w fotografii.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Należy dyskutować o rzeczywistości filmowej z zachowaniem dystansu moralnego i oceny wartości artystycznych.
   - Obrazy utrwalone za pomocą kamery i aparatu fotograficznego pomagają zachować pamięć o przeżytych, istotnych momentach z życia rodziny, małej społeczności (domowa wideoteka, albumy ze zdjęciami).
   - Należy popierać zainteresowania i działalność fotograficzną i filmową dziecka.

Zasady

- Razem z dziećmi utrwalamy historię rodziny za pomocą obrazu filmowego i zdjęciowego.
- Zależy mi na tym, by moje dziecko rozwijało się, korzystając z możliwości technicznych obrazu filmowego, zdjęciowego.
- Uczulam dziecko na to, że oglądany film nie może spełniać jedynie funkcji rozrywkowej.
- Dbam o to, aby w domu było wiele zdjęć rodzinnych i pamiątek. Ukazują one historię rozwoju rodziny i wpływają na integracje pomiędzy pokoleniami.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Techniczne możliwości tworzenia i przekazu obrazu (aparat fotograficzny, kamera wideo) są narzędziem wychowawczym i formacyjnym.
- Tworzenie obrazu kształtuje właściwe jego zrozumienie.
- Szkoła powinna mieć możliwości techniczne i dydaktyczne w korzystaniu ze sprzętu rejestrującego obraz.

Zasady

- Organizuję konkursy fotograficzne i filmowe.
- Wspólnie z uczniami oceniam materiał filmowy małych form.
- Popieram aktywną działalność kółka fotograficznego.
- Wspólnie z uczniami oglądam najbardziej popularne filmy kinowe i na bieżąco rozmawiam z nimi o ich wartościach: moralnych, technicznych, wychowawczych i artystycznych.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczestnicy kółka fotograficznego tworzą film wideo o klasie, szkole lub jakimś wydarzeniu. Przy realizacji filmu biorą udział uczniowie, nauczyciele oraz rodzice. Po wspólnym obejrzeniu dokonujemy oceny dzieła, analizujemy jego wartości artystyczne i moralne.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Obraz filmowy, zdjęcie jest środkiem do umacniania kontaktów, związków międzyosobowych[1]. Tworzenie obrazu pomaga w rozumieniu relacji międzyludzkich. Własna inicjatywa kulturalna uwrażliwia na drugiego

[1] „Wszelkimi sposobami należy wspierać i zabezpieczać produkcję oraz rozpowszechnianie filmów, zwłaszcza przeznaczonych dla młodzieży, które służą godziwej rozrywce, rozwojowi kulturalnemu i artystycznemu. Dokonuje się to przez wspieranie i zespalanie wysiłków i inicjatyw szanowanych twórców i dystrybutorów, przez wyróżnianie nagrodami filmów, które według opinii krytyków są godne pochwały, oraz przez popieranie i zrzeszanie kin prowadzonych przez katolickich i uczciwych przedsiębiorców". DSP 14.

człowieka. Twórczość filmowa mówi o pięknie życia, jego wartościach, podkreśla walory otaczającego nas świata[2].

10. ZAGROŻENIA

Tworzony obraz nie ma wartości artystycznych, historycznych, nie przekazuje treści moralnych. Nie wykorzystuje się nowych środków wyrazu do przedstawiania rzeczywistości, pokazywania piękna i dobra otaczającego nas świata. Nie zostaje zarejestrowana historia rodziny i historia własnego życia. Obraz jest tylko odbierany, a nie współtworzony. Nadmiar odbieranych obrazów zakłóca ich prawidłową percepcję.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wartości ludzkie i chrześcijańskie, zasługujące na uwagę i pochwałę, można znaleźć nie tylko w filmach odwołujących się bezpośrednio do tradycji chrześcijańskiej, ale także powstających w innych kręgach kulturowych i religijnych, co potwierdza znaczenie kina jako przestrzeni wymiany kulturowej, która zachęca do otwarcia się i do refleksji nad rzeczywistościami obcymi naszej formacji i mentalności. W tym sensie kino pozwala zmniejszać odległości i zyskuje ową szczególną godność właściwą kulturze, która „jest specyficznym sposobem istnienia i życia człowieka i tworzy zespół powiązań pomiędzy osobami żyjącymi wewnątrz każdej wspólnoty, określając międzyludzki i społeczny charakter bytu człowieka".

JAN PAWEŁ II, *Kino – kultury i wartości*, Orędzie na XXIX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, 6.01.1995, w: JAN PAWEŁ II, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967-2002*, Częstochowa 2002, s. 202.

12. PISMO ŚWIĘTE:

Gdy patrzę na Twe niebo, dzieło Twych palców, księżyc i gwiazdy, któreś Ty utwierdził: czym jest człowiek, że o nim pamiętasz, i czym syn człowieczy, że się nim zajmujesz? Uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich, chwałą i czcią go uwieńczyłeś. (...) Obdarzyłeś go władzą nad dziełami rąk Twoich; złożyłeś wszystko pod jego stopy (Ps 8,4-5.7).

A dobroć Pana Boga naszego niech będzie nad nami! I wspieraj pracę rąk naszych, dzieło rąk naszych! (Ps 90,17).

[2] „Bóg tak pomyślał świat, że w ogromnej mierze dał nam możność prowadzenia dalszego ciągu swego dzieła stworzenia do tej miary doskonałości, którą sobie zamierzył. Chociaż dzieła Boże same w sobie są doskonałe, by jednak mogły być odpowiednio użyte, należy je przygotować do właściwego przeznaczenia. I tutaj jest miejsce dla udziału człowieka w dalszym kształtowaniu dzieła Bożego". S. Wyszyński, kard., *Duch pracy ludzkiej*…, dz. cyt., s. 56-57.

To bowiem, co o Bogu można poznać, jawne jest wśród nich, gdyż Bóg im to ujawnił. Albowiem od stworzenia świata niewidzialne Jego przymioty – wiekuista Jego potęga oraz bóstwo – stają się widzialne dla umysłu przez Jego dzieła, tak że nie mogą się wymówić od winy (Rz 1, 19-20).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2493 We współczesnym społeczeństwie środki społecznego przekazu odgrywają wyjątkowo ważną rolę w informowaniu, rozwoju kultury i kształceniu. Rola ta wzrasta w związku z postępem technicznym, bogactwem i rozmaitością *przekazywanych wiadomości, wpływem wywieranym na opinię publiczną.*

Por. KKK 2494; 2495; 2500, 2501; 2513.

LITERATURA:

BAZIN A., *Film i rzeczywistość*, Warszawa 1963.

Bóg w telewizji, red. L. DYCZEWSKI, Częstochowa 1996.

DEPTA H., *Kultura filmowa – wychowanie filmowe*, Warszawa 1979.

KOMOROWSKA J., *Telewizja w życiu dzieci i młodzieży*, Warszawa 1963.

ŁUŻYŃSKA-DOROBOWA J., *Społeczeństwo, kultura, film*, Warszawa 1980.

Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej. 1967 - 2002, red. M. LIS, Częstochowa 2002.

Papieska Rada Ds. Środków Społecznego Przekazu. Dokumenty. *Etyka w środkach społecznego przekazu* 4.06.2000. *Kościół a Internet* 22.02.2002. *Etyka w Internecie* 22.02.2002. *Prasa radio, telewizja i film w nauczaniu Kościoła. Antologia źródłowa*, red. K. KLUZA, Warszawa 2002.

REROŃ T., *Media na usługach moralności chrześcijańskiej*, Wrocław 2002.

TRZYNADLOWSKI J., *Sztuka słowa i obrazu*, Wrocław 1982.

WARTOŚĆ XIII

Wartość religii, którą się wyznaje

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie zasad wiary

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Wpływ religii na postępowanie w moim życiu

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Historia religii na świecie.
   - Podstawy religii chrześcijańskiej.
   - Katolicyzm w Polsce.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Człowiek jest istotą religijną.
   - Zgodność rozumu poznającego z wyznawaną wiarą[1].
   - Konieczność i obowiązek głoszenia wiary.
   Zasady
   - Wyznaję wiarę duchowo i w sposób publiczny.
   - Zasady wiary staram się wprowadzać w życie.
   - Rozmawiam o wartościach wiary.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Wiara pozwala na poznawanie samego siebie i na właściwe wybory moralne w życiu.
   - Należy przekazywać wiarę dzieciom jako największy skarb.
   - Wartości wiary należy dostrzegać w życiu społecznym.
   Zasady
   - Wspólnie z dziećmi kierujemy się zasadami wiary chrześcijańskiej.
   - Rozwijamy wiarę w rodzinie przez przekazywanie wiedzy religijnej (teologia), modlitwę i kult (udział w życiu liturgicznym Kościoła).
   - Żyjąc zasadami wiary, pomagamy innym ludziom dostrzec jej wartości (działalność misyjna, świadectwo własnego życia).

---

[1] Jan Paweł II, Enc. *Fides et ratio*, w: Jan Paweł II, *Encykliki*, red. S. Małysiak, ks., t. 2, Kraków 2006.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Religia i wiara odgrywają zasadniczą i podstawową rolę wychowawczą.
- Wartości wiary świadczą o bogactwie duchowym człowieka.
- Szkoła i wychowanie nie mogą unikać zagadnień wiary i religii (tzw. postawa indyferentyzmu i „prywatności" wiary).

Zasady

- Rozmawiam z wychowankami na temat wartości wyznawanej wiary.
- Uznaję, że życie moralne ma uzasadnienie w wierze, ma konsekwencje w obecnym i przyszłym życiu.
- Jako wierzący budujemy wspólnotę wiary między nauczycielami i wychowawcami, rodzicami oraz wychowankami.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy wycieczkę do świątyń różnych wyznań chrześcijańskich i innych religii. Uczniowie przygotowują krótkie referaty na temat zasad wiary i specyfiki różnych religii i wyznań wiary chrześcijańskiej.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie akceptują wartości wiary[2]. Potrafią rozmawiać o niej z otwartością, analizują swoje życie w świetle zasad wiary. Zaangażowanie religijne przejawia się w pogłębianiu wiedzy religijnej i w publicznym wyznawaniu wiary.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie indyferentyzmu religijnego[3], braku wiedzy i niechęć do uczestniczenia w katechezach, lekcjach religii, obecności w kościele. Wiarę traktuje się jedynie jako część kultury opartej na zwyczaju. Oddziela się sfery życia wewnętrznego od kontaktów społecznych. Zanika kult jako wyraz wiary; zarzuca się modlitwę indywidualną i uczestnictwo w niedzielnej liturgii (w wypadku uczniów innego wyznania lub religii błędy i postawy mogą być analogiczne).

---

[2] „Wierni, przez chrzest wcieleni do Kościoła, dzięki otrzymanemu znamieniu są przeznaczeni do uczestnictwa w kulcie religii chrześcijańskiej, i odrodzeni jako dzieci Boże są zobowiązani do wyznawania przed ludźmi wiary, jaką otrzymali od Boga za pośrednictwem Kościoła". KK 11.

[3] „Wyobraźmy sobie świat, który wykreślił prawdziwego Boga ze swego społecznego życia. Będziemy wtedy mieli obraz cyrków rzymskich, gdzie ludzie walczyli ze zwierzętami i umierali, aby swoją śmiercią zabawić innych ludzi. Wykreślając Boga będziemy mieli obraz straszliwych wojen, wycinających w pień mieszkańców podbitych ziem i pozostawienie zgliszczy. Będziemy mieli obozy koncentracyjne dla zagłady całych narodów, czego doświadczył XX wiek". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do młodzieży...*, dz. cyt., s. 73.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Drodzy młodzi, dziś musicie opierać się subtelnej a zarazem śmiertelnej pokusie, by wyłączyć Boga z życia, albo sprowadzić wiarę do okazjonalnych i formalnych gestów. Kościół potrzebuje świadków gotowych pójść za Chrystusem aż po krzyż.

JAN PAWEŁ II, *Tylko Chrystus ukazuje drogę do pełnego szczęścia*, Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do młodzieży katolickiej z Federacji Rosyjskiej przed XX Światowym Dniem Młodzieży, 26.07.2004, 2, w: JAN PAWEŁ II, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 218.

12. PISMO ŚWIĘTE

Patrzcie, nauczałem was praw i nakazów, jak mi rozkazał czynić Pan, Bóg mój, abyście je wypełniali w kraju, do którego idziecie, by objąć ją w posiadanie. Strzeżcie ich i wypełniajcie je, bo one są waszą mądrością i umiejętnością w oczach narodów, które usłyszawszy o tych prawach powiedzą: „Z pewnością ten wielki naród to lud mądry i rozumny". Bo któryż naród wielki ma bogów tak bliskich, jak Pan, Bóg nasz, ilekroć Go wzywamy? Któryż wielki naród ma prawa i nakazy tak sprawiedliwe, jak całe to Prawo, które Ja wam dziś daję? (Pwt 4,5-8).

Por. 1 Krl 8,10-21; Ps 145,18.

Niech będzie błogosławiony Bóg i Ojciec Pana naszego, Jezusa Chrystusa. On w swoim wielkim miłosierdziu przez powstanie z martwych Jezusa Chrystusa na nowo zrodził nas do żywej nadziei: do dziedzictwa niezniszczalnego i niepokalanego, i niewiędnącego, które jest zachowane dla was w niebie. Wy bowiem jesteście przez wiarę strzeżeni mocą Bożą dla zbawienia, gotowego objawić się w czasie ostatecznym. Dlatego radujcie się, choć teraz musicie doznać trochę smutku z powodu różnorodnych doświadczeń. Przez to wartość waszej wiary okaże się o wiele cenniejsza od zniszczalnego złota, które przecież próbuje się w ogniu, na sławę, chwałę i cześć przy objawieniu Jezusa Chrystusa. Wy, choć nie widzieliście, miłujecie Go; wy w Niego teraz, choć nie widzicie, przecież wierzycie, a ucieszycie się radością niewymowną i pełną chwały wtedy, gdy osiągniecie cel waszej wiary – zbawienie dusz (1P 1,3-9).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO:

28 W ciągu historii, aż do naszych czasów, ludzie w rozmaity sposób wyrażali swoje poszukiwanie Boga przez wierzenia i akty religijne (modlitwy, ofiary, kulty, medytacje itd.). Mimo niejednoznaczności, jaką one mogą w sobie zawierać, te formy wyrazu są tak powszechne, że człowiek może być nazwany istotą religijną. On z jednego człowieka wyprowadził cały ro-

dzaj ludzki, aby zamieszkiwał całą powierzchnię ziemi. Określił właściwe czasy i granice ich zamieszkania, aby szukali Boga, czy nie znajdą Go niejako po omacku. Bo w rzeczywistości jest On niedaleko od każdego z nas. Bo w Nim żyjemy, poruszamy się i jesteśmy.

Por. KKK 39, 842-845, 2244, 2569.

LITERATURA:

DAJCZER T., ks., *Buddyzm w swej specyfice i odrębności wobec chrześcijaństwa*, Warszawa 1993.

KONGREGACJA NAUKI WIARY, Deklaracja *Dominus Jesus*, Poznań 2006.

KONGREGACJA DS. WYCHOWANIA KATOLICKIEGO, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, 7.04.1988, Poznań 1998.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Ut unum sint*, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. II, Kraków 2006, s.753-822.

KASIMOW H., *Poszukiwanie was wyzwoli. Judaizm w dialogu z religiami świata*, Kraków 2006.

MALHERBERE M., *Religie ludzkości*, Kraków 1997.

ODASSO G., *Biblia i religie*, Kraków 2005.

Pięć wielkich religii świata. Hinduizm, buddyzm, islam, judaizm, chrześcijaństwo, red. A. SCARABEL, Kraków 2004.

POSSENTI V., *Religia i życie publiczne*, Warszawa 2005.

RUSECKI M., *Istota i geneza religii*, Lublin-Sandomierz 1997.

STERN M., *Co to jest judaizm? Odpowiedzi na najczęściej stawiane pytania*, Kraków 2003.

WARTOŚĆ XIV

Wartość budowania wspólnoty parafialnej

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Animacja działań w środowisku

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Budowanie wspólnoty pozaszkolnej, w tym wypadku – wyznaniowej, parafialnej

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Wyznawana religia pretenduje do budowania aktywnych wspólnot.
   - Grupa młodzieżowa pomaga w kształtowaniu osobowości.
   - Parafia jest wspólnotą wspólnot[1].

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Wspólnota daje poczucie pełni człowieczeństwa.
   - Wspólnota, grupa parafialna jest środowiskiem sprzyjającym rozwojowi osobowości: przyjaźni, sympatii, wzajemnej pomocy, działalności charytatywnej, obrony i wyznawania wspólnej wiary, radości wspólnego przebywania.
   - Wspólnota parafialna jest moim dziełem.

   Zasady
   - Aktywnie uczestniczę we wspólnocie parafialnej (grupy: duszpasterskie, liturgiczne, oazowe, formacyjne, charytatywne, młodzieżowe, katechetyczne, pielgrzymkowe i inne).
   - Poznaję zasady naszej wiary i wyznaję ją wspólnie z innymi.
   - Poświęcam czas i zdolności na kształtowanie mojej grupy parafialnej.

---

[1] „Jezus mieszka zwłaszcza w waszych parafiach, we wspólnotach, w których żyjecie, w stowarzyszeniach i ruchach kościelnych, do których należycie, jak również we wszelkich współczesnych zrzeszeniach apostolskich, które są na służbie nowej ewangelizacji. Bogactwo tak wielkiej różnorodności charyzmatów przynosi korzyść całemu Kościołowi i zachęca każdego wierzącego, by oddał swoje zdolności na służbę jedynemu Panu, który jest źródłem zbawienia dla całej ludzkości". *Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XII Światowy Dzień Młodzieży*, Castel Gandolfo, 15.08.1996, 5, w: Jan Paweł II, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 121-122.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Środowisko parafialne jest jednym ze środowisk przyjaznych dla mojego dziecka.
- Wyznawanie wiary wymaga wymiaru publicznego.
- Uznanie zasady, hierarchii i kolegialności w mojej wierze: Kościół domowy, Kościół parafialny, Kościół lokalny, Kościół powszechny.

Zasady

- Biernie i czynnie popieram działalność grup parafialnych.
- Moja parafia jest dla mnie żywą społecznością wiary.
- Poprzez czynne życie parafialne uczestniczę w propagowaniu wiary w mojej rodzinie.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Środowisko parafialne, grupy parafialne pełnią funkcję wychowawczo-edukacyjną.
- Wiara jest integralnym elementem osobowości.
- Szkoła powinna współpracować z parafią.

Zasady

- Nawiązuję bezpośrednią współpracę z parafią, buduję i egzekwuję wspólne programy: spotkania, wycieczki, wystawy, rekolekcje, programy turystyczno-wakacyjne.
- Sam czynnie uczestniczę w grupach parafialnych (dla dorosłych).
- Szkoła w porozumieniu z rodzicami pilnie śledzi działalność młodzieży w grupach parafialnych.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie wspólnie z rodzicami, nauczycielami i pracownikami szkoły uczestniczą w organizowaniu rekolekcji w swojej parafii. Na przykład mogą zająć się przygotowaniem Drogi krzyżowej.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Dochodzi do działalności i współpracy pomiędzy szkołą, rodzicami i grupą parafialną. Życie grupowe, wypoczynek, czas wolny jest zorganizowany i realizowany w poszczególnych grupach religijnych[2]. Sprawa wiary i jej wyznawanie odbywają się w sposób czynny i publiczny.

[2] „Związki i stowarzyszenia świeckich, mające za zadanie już to apostolstwo, już też inne cele nadprzyrodzone, winny odpowiednio do swego celu i na swój sposób dbać troskliwie i nieustannie o przygotowanie do apostolstwa. One to właśnie stanowią często normalną drogę do odpowiedniego przygotowania do apostolstwa. W nich, bowiem, istnieją warunki kształcenia doktrynalnego, duchowego i praktycznego. Ich członkowie omawiają w małych grupach z towarzyszami lub przyjaciółmi metody oraz wyniki swej działalności apostolskiej i konfrontują swe codzienne postępowanie z Ewangelią". DA 30.

10. ZAGROŻENIA

Możliwe jest oddzielenie sfery wiary i praktykowanej religii, od życia w szkole i od życia w parafii. Brakuje porozumienia i współdziałania pomiędzy duszpasterzami a wychowawcami oraz rodzicami[3]. Szkoła, wychowawca nie wiedzą, co dzieje się z ich wychowankami w godzinach pozalekcyjnych. Parafia nie umie zorganizować dynamicznych grup parafialnych. Sprawy religii traktuje się jako sprawy czysto osobiste, a nie publiczne.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

W waszych parafiach, ruchach i wspólnotach bądźcie otwarci na siebie, aby pogłębiała się między wami jedność. Ona właśnie jest widzialnym znakiem obecności Chrystusa w Kościele, pomimo nieprzejrzystej, grubej przegrody, jaką grzech wprowadził między ludzi.

JAN PAWEŁ II, *Chcemy ujrzeć Chrystusa.* Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XIX Światowy Dzień Młodzieży, 22.02.2004, 5, w: JAN PAWEŁ II, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 178.

Podtrzymujcie, pomimo przeciwności i burz, widzialność chrześcijańskich wspólnot i ich koniecznych instytucji. W zakończeniu waszego sprawozdania sami dostrzegacie potrzebę „znaków oparcia" (repères) łatwo dostrzegalnych, które ułatwiają zachowanie lub odnalezienie chrześcijańskiej tożsamości w sprawach dotyczących wiary oraz praktyki życia chrześcijańskiego. Sądzę, że katecheza, publikacje religijne, święte znaki mogą się do tego przyczynić. W tym samym sensie mówiliście o nowych „sieciach podtrzymania" wyraźnie chrześcijańskich, które są tym bardziej potrzebne, ponieważ sekularyzacja usunęła wiele tradycyjnych „podpórek", tak gdy chodzi o rzeczy, miejsca, jak i wspólnoty. Rodzina i parafia powinny nadal zajmować w tym względzie miejsce uprzywilejowane i bezwzględnie konieczne.

JAN PAWEŁ II, *Potrzebna jest bardziej obecność duchowa niż technika apostolska*, 18.03.1982, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, Poznań 1993, s. 391.

Parafia jest w dalszym ciągu miejscem, z którym chrześcijanie, nawet niepraktykujący złączeni są ścisłymi więzami. (...) Musi ona odnaleźć na nowo swoje powołanie, które każe jej być domem rodzinnym, braterskim i gościnnym, w którym ochrzczeni i bierzmowani uświadamiają sobie, że są ludem Bożym.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Catechesi tradendae*, 67, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 78.

[3] „Wiemy, że praca samego Kościoła, kapłanów, katechetów nie wystarczy. Przecież parafia jest skupieniem rodzin w niej żyjących, a więc Kościół zaczyna się od rodziny. Mówimy nawet, że rodzina jest domowym Kościołem. Tam zaczyna się życie Boże. A więc dom i rodzina muszą mieć także cechę świętości". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do…,* dz. cyt., s. 105.

12. PISMO ŚWIĘTE

Trwali oni w nauce Apostołów i we wspólnocie, w łamaniu chleba i w modlitwach. Bojaźń ogarniała każdego, gdyż Apostołowie czynili wiele znaków i cudów. Ci wszyscy, co uwierzyli, przebywali razem i wszystko mieli wspólne. Sprzedawali majątki i dobra i rozdzielali je każdemu według potrzeby. Codziennie trwali jednomyślnie w świątyni, a łamiąc chleb po domach, przyjmowali posiłek w radości i prostocie serca. Wielbili Boga, a cały lud odnosił się do nich życzliwie. Pan zaś przymnażał im codziennie tych, którzy dostępowali zbawienia (Dz 2,42-47).

Por. Mt 18,19-20; Dz 1,12-14.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2226 Rodzice powinni rozpocząć wychowanie do wiary od wczesnego dzieciństwa. Zaczyna się ono już wtedy, gdy członkowie rodziny pomagają sobie wzrastać w wierze przez świadectwo życia chrześcijańskiego zgodnego z Ewangelią. Katecheza rodzinna poprzedza i ubogaca pozostałe formy nauczania wiary i towarzyszy im. Zadaniem rodziców jest nauczyć swoje dzieci modlitwy oraz pomóc im odkryć powołanie jako dzieci Bożych. Parafia jest wspólnotą eucharystyczną i ośrodkiem życia liturgicznego rodzin chrześcijańskich; jest ona podstawowym miejscem katechezy dzieci i rodziców. Nie możesz modlić się w domu tak jak w kościele, gdzie jest wielka rzesza i gdzie wołanie do Boga unosi się z jednego serca. Jest w tym jeszcze coś więcej: zjednoczenie umysłów, zgodność dusz, więź miłości, modlitwy kapłanów.

Por. KKK 845; 947; 949; 950; 2179.

LITERATURA:

FORREST T., *Zróbmy to! Gorliwe głoszenie misji Chrystusa*, Częstochowa 2003.

JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Christifideles laici*, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. I, Kraków 2006.

Katecheza dorosłych we wspólnocie Kościoła, red. K. MISIASZEK, ks., Warszawa 2002.

Katecheza w parafii – poszukiwanie tożsamości, red. K. KANTOWSKI, Warszawa 2005.

Katechizować dzisiaj – problemy i wyzwania, red. J. STALA, Kielce 2004.

Kościół katechizujący i katechizowany, red. I. DEC, Wrocław 2003.

KURZYDŁO D., *Koncepcja katechezy dorosłych według współczesnych dokumentów Kościoła. Próba oceny*, Warszawa 2003.

Powołanie i posłannictwo ludzi świeckich w świetle dokumentów kościelnych, red. E. WERON, ks., Poznań 1989.

WERON E., ks., *Apostolstwo laikatu w nauczaniu Jana Pawła II*, Warszawa 2000.
WERON E., ks., *Laikat i apostolstwo. Zarys teologii laikatu i apostolstwa ludzi świeckich*, Paryż 1973.
WERON E., ks., *Ruchy odnowy we współczesnym Kościele*, Poznań 1993.

WARTOŚĆ XV

Wartości zawarte w Biblii – dla życia społecznego i indywidualnego

1. CEL GŁÓWNY
   Rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie zasad wiary

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Spojrzenie na Biblię jako na Dzieło Boga i człowieka (autor natchniony)

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Współpraca Boga i człowieka w dziele powstania Biblii.
   - Historia Narodu Wybranego i rozwój jego kultury.
   - Wpływ wiary na kształtowanie się kultury społeczeństwa.
   - Człowiek „starotestamentowy" i „nowotestamentowy".

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Poznawanie Biblii jako Księgi natchnionej[1].
   - Historia narodów kształtuje historię świata i kulturę.
   - Pojęcie Boga jest pojęciem wszystkich narodów i kultur.
   Zasady
   - Stale czytam teksty Starego i Nowego Testamentu.
   - Moja wiara kształtuje moją postawę wobec innych.
   - W życiu kieruję się zasadami wiary.

---

[1] „Kościół miał zawsze we czci Pisma Boże, podobnie jak samo Ciało Pańskie, skoro zwłaszcza w Liturgii św. nie przestaje brać i podawać wiernym chleb żywota tak ze stołu słowa Bożego, jak i Ciała Chrystusowego. Zawsze uważał i uważa owe Pisma zgodnie z Tradycją świętą, za najwyższe prawidło swej wiary, ponieważ natchnione przez Boga i raz na zawsze utrwalone na piśmie przekazują niezmiennie słowo samego Boga, a w wypowiedziach Proroków i Apostołów pozwala rozbrzmiewać głosowi Ducha Świętego. Trzeba więc, aby całe nauczanie kościelne, tak jak sama religia chrześcijańska, żywiło się i kierowało Pismem św. Albowiem w księgach świętych Ojciec, który jest w niebie spotyka się miłościwie ze swymi dziećmi i prowadzi z nimi rozmowę. Tak wielka zaś tkwi w słowie Bożym moc i potęga, że jest ono dla Kościoła podporą i siłą żywotną, a dla synów Kościoła utwierdzeniem wiary, pokarmem duszy oraz źródłem czystym i stałym życia duchowego. Stąd doskonałe zastosowanie ma do Pisma św. powiedzenie: «żywe jest słowo Boże i skuteczne» (Hbr 4,12), które «ma moc zbudować i dać dziedzictwo wszystkim uświęconym»" (Dz 20,32). KO 21.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Niezbędne jest poznawanie tekstów biblijnych.
- Przez teksty Starego i Nowego Testamentu Bóg przemawia do człowieka.
- Biblia jest ekspresją Ducha Boga i ducha człowieka.

Zasady

- Traktuję Biblię jak Księgę Życia.
- Zapoznaję się z literaturą biblijną.
- Wyjaśniam dziecku trudniejsze fragmenty Pisma Świętego.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Biblia zawiera wartości kultury i wartości wiary; wartości prawdy objawionej.
- Biblia ma znaczenie formacyjne i wychowawcze.
- Biblia kształtuje kulturę chrześcijańską.

Zasady

- Interpretuję Biblię zgodnie z nauką Kościoła.
- W wychowaniu i formacji wykorzystuję teksty biblijne.
- Propaguję literaturę biblijną.
- Na lekcjach omawiam i wyjaśniam kontekst kulturowy, w którym powstały Księgi Pisma Świętego.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie podzieleni są na grupy, z których każda ma za zadanie przygotować uwspółcześnioną aranżację jednej z przypowieści biblijnych. Należy zaproponować wychowankom, aby swoje pomysły wyrażali w różnych formach ekspresji: inscenizacji teatralnej, filmu, pantomimy, komiksu czy piosenki.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Czytanie fragmentów Pisma Świętego staje się elementem dnia codziennego. Uczeń odczytuje teksty natchnione zgodnie z nauką Kościoła. (Biblia jest poznawana prawidłowo i z zainteresowaniem.) Biblijne treści przyczyniają się do kształtowania osobowości człowieka i jego związków społecznych. Biblia jest traktowana nie tylko jako tekst o wartościach literackich i historycznych, ale przede wszystkim – jako zbiór zasad moralnych o znaczeniu uniwersalnym. Tłumaczy i uzasadnia wyznawaną wiarę.

10. ZAGROŻENIA

Brakuje wiedzy na temat Biblii lub jej znajomość jest niewielka. Błędnie interpretuje się rolę Boga i autora natchnionego. Istnieje ryzyko nieuznawania

autorytetu Kościoła i Tradycji w jej interpretacji. Odrzuca się Biblię jako dokument wiary, nie uznaję się jej roli w kształtowaniu kultury chrześcijańskiej[2].

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Chrześcijanin, na wzór Chrystusa winien ożywiać rzeczywistość świata współczesnego duchem Ewangelii i ukazywać na co dzień, przykładem swego zaangażowania, że możliwe jest lepsze współżycie między ludźmi w sprawiedliwości, prawdzie i poszanowaniu godności osoby ludzkiej.

JAN PAWEŁ II, *Jubileuszowy Rok Odkupienia*, Watykan 1985, s. 439.

(…) Biblia nie tylko otwiera nam drogę do zrozumienia tajemniczej relacji między Stwórcą a światem stworzonym, ale rzuca też światło na zadanie jakie człowiek ma do spełnienia wobec świata. „Praca" Boga jest niejako przykładem dla człowieka. Jest on bowiem powołany nie tylko do tego, by mieszkać w świecie, ale by go „budować", stając się w ten sposób „współpracownikiem" Boga.

JAN PAWEŁ II, List *Dies Domini*, 10, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 454.

Mimo tego wolnego od złudzeń realizmu Pismo Święte zachowuje bardzo pozytywną wizję wartości życia. Człowiek niezmiennie jest stworzony „na obraz Boży" (por. Rdz 1,26), a każdy wiek ma swoje zalety i zadania.

JAN PAWEŁ II, *List do moich braci i sióstr – ludzi w podeszłym wieku*, 6, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 520.

12. PISMO ŚWIĘTE

Jeśli wasza sprawiedliwość nie będzie większa niż uczonych w Piśmie i faryzeuszów, nie wejdziecie do królestwa niebieskiego. (...) Słyszeliście, że powiedziano: Oko za oko i ząb za ząb! A Ja wam powiadam: Nie stawiajcie oporu złemu: lecz jeśli cię kto uderzy w prawy policzek, nadstaw mu i drugi! Temu, kto chce prawować się z tobą i wziąć twoją szatę, odstąp i płaszcz! Zmusza cię kto, żeby iść z nim tysiąc kroków, idź dwa tysiące! Daj temu, kto cię prosi, i nie odwracaj się od tego, kto chce pożyczyć od ciebie. Słyszeliście, że powiedziano: Będziesz miłował swego bliźniego, a nieprzyjaciela swego będziesz nienawidził A Ja wam powiadam: Miłujcie

[2] „Mamy obowiązek w każdej okoliczności świadczyć o Chrystusie, Jego męce, zmartwychwstaniu, wstąpieniu do nieba, o Jego obecności wśród nas. Czynić to musimy z pokorą, bo Pan Jezus przyszedł nie po to «aby mu służono, lecz aby służyć…» (Mt 20,28). W ten sposób tworzymy wielki, nadprzyrodzony organizm, który nazywamy Kościołem, Ludem Bożym, Mistycznym Ciałem Jezusa. To jest wielka wspólnota wierzących na której czele stoi Jezus Chrystus, ubogacający nas swoimi łaskami". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do*..., dz. cyt., s. 65.

waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują; tak będziecie synami Ojca waszego, który jest w niebie; ponieważ On sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi, i On zsyła deszcz na sprawiedliwych i niesprawiedliwych. Jeśli bowiem miłujecie tych, którzy was miłują, cóż za nagrodę mieć będziecie? Czyż i celnicy tego nie czynią? I jeśli pozdrawiacie tylko swych braci, cóż szczególnego czynicie? Czyż i poganie tego nie czynią? Bądźcie więc wy doskonali, jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski (Mt 5,20; 38-48).

Por. Wj 20,7; 13; 21,12; 24,1; Kpł 19,18; 24,19n; Lb 30,3; Pwt 5,17-18; 7,2-5; 15,3; 20,13-18; 24,1; 25,19; Iz 16,1; Mt 5,32-38. 43-48; 18;1-4, 8; 19,6-9; Mk 10,2-12; Łk 6,27n. 31-36; 12,58n; Rz 12,21; 1 Kor 7,10n; Jk 5,12.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

104 W Piśmie Świętym Kościół nieustannie znajduje swój pokarm i swoją moc, ponieważ przyjmuje w nim nie tylko słowo ludzkie, ale to, czym jest ono rzeczywiście: Słowo Boże. „W świętych księgach Ojciec, który jest w niebie z wielką miłością wychodzi w swoim dzieciom naprzeciw i rozmawia z nimi" (KO 21).

Por. KKK 2061; 2072; 2196; 2261; 2262; 2449; 2464.

LITERATURA:

ADAMIAK E., *Kobiety w Biblii. Stary Testament*, Kraków 2006.
BASTIANEL S., PINTO L., *Biblijne podstawy etyki*, Kraków 1994.
BERSINI F., SJ, *Mądrość Ewangelii*, Niepokalanów 2001.
CZERSKI J., *Miłosierdzie w ewangelii św. Mateusza*, Opole 1986.
FILIPIAK M., *Problematyka społeczna w Biblii*, Warszawa 1985.
JARUZELSKA J., *Własność w prawie biblijnym*, Warszawa 1992.
LANGKAMMER H., OFM, *Etyka Nowego Testamentu*, Wrocław 1985.
ROSIK S., *Dekalog jako norma życia i wolności*, Poznań 1997.
SCHREINER J., *Bliźni – obcy – nieprzyjaciel*, Kraków 2001.
SYNOWIEC J., *Dekalog. Dziesięć ważnych przykazań*, Kraków 2004.

WARTOŚĆ XVI

Wartość tworzenia wspólnot parafialnych duszpasterskich: ministranci, bielanki, lektorzy, grupy pielgrzymkowe, duszpasterstwo chorych, Caritas etc.

1. CEL GŁÓWNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność współpracy w grupie

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Utworzenie dynamicznej grupy parafialnej

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Psychologia grupy, w tym wypadku grupy parafialnej.
   - Charakterystyka osobowości lidera.
   - Historia rozwoju grupy młodzieżowej.
   - Rola duszpasterza w grupie parafialnej.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Akceptacja grupy parafialnej jako właściwej formy życia społecznego.
   - Grupa parafialna stwarza możliwość rozwoju osobowości.
   - Działalność w grupie parafialnej jest publicznym wyrazem mojej wiary.
   Zasady
   - Wybrałem daną grupę parafialną i czynnie w niej działam.
   - Wspólnie układamy roczny program działalności grupy parafialnej.
   - Znam zakres moich obowiązków i działań w danej grupie parafialnej.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Grupy parafialne pośredniczą w przekazywaniu wartości życia społecznego i są potrzebne dla mojego dziecka[1].
   - Parafia jest Rodziną rodzin i Grupą grup parafialnych.
   - Charakter publiczny wiary wyraża się w dynamicznej działalności grup parafialnych.

[1] „Formacja do apostolstwa winna zaczynać się wraz z początkiem wychowania dzieci. W szczególny zaś sposób należy wprowadzać w apostolstwo dorastającą młodzież i przepajać ją tym duchem". DA 30.

Zasady

- Współpracuję w tworzeniu określonej grupy parafialnej, wybranej przez moje dziecko; w sposób bierny (animacja, zachęta, rozmowa na temat działalności, podsuwane pomysły) i w sposób czynny (współudział wpodjętych działaniach grupy np. Caritas, pomoc materialna; w transporcie, w finansach itp.).
- Sam uczestniczę w określonej grupie parafialnej dla dorosłych.
- Wnoszę inicjatywę i pomysły do Programu Duszpasterskiego Parafii, z uwzględnieniem działalności grup parafialnych dla młodzieży.
- Wyjaśniam, jakie ma znaczenie i na czym polega życie we wspólnocie.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Program grup parafialnych pomaga w działalności i pracy wychowawczej.
- Grupa parafialna jest właściwym środowiskiem życia społecznego wychowanków[2].
- Zadania wychowawczo-formacyjne szkoły i grupy parafialnej powinny, w określonych zakresach, pokrywać się.

Zasada

- Jako wychowawca znam działalność poszczególnych grup parafialnych.
- Interesuje mnie, czy dzieci angażują się we wspólnotowe życie parafii?
- Wspólnie budujemy, ustalamy i realizujemy „Program Wychowawczy" i program poszczególnych grup parafialnych.
- Pomagam uczniom w realizacji ich zadań związanych z aktywnością w parafii.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie tworzą „Klasowe Duszpasterstwo Chorych". Razem wyznaczają osobę odpowiedzialną za funkcjonowanie grupy i grafik dyżurów. Głównym zadaniem grupy jest interesowanie się sytuacją chorych koleżanek i kolegów, dostarczanie notatek z lekcji, pomoc w nadrabianiu zaległości oraz duchowe wsparcie.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Większość uczniów przynależy do grup parafialnych, albo do innych organizacji młodzieżowych lub klubów zainteresowań[3]. Powstaje wzajemna

[2] „Także grupy, stowarzyszenia i ruchy mają swoje miejsce w formacji świeckich. Każde bowiem z tych zrzeszeń przy pomocy sobie właściwych metod umożliwia formację głęboko wszczepioną w doświadczenie życia apostolskiego, a równocześnie dają okazję dla integracji, ukonkretnienia i bliższego określenia formacji otrzymanej przez ich członków od innych osób i wspólnot. Nauka społeczna Kościoła wspiera i rozjaśnia rolę stowarzyszeń, ruchów i grup świeckich zaangażowanych w chrześcijańskie ożywianie różnych dziedzin porządku doczesnego". KNSK 549.

więź i współpraca w ramach grup. Zostaje zagospodarowany czas pozaszkolny młodzieży. W poszczególnych grupach zawiązują się dobre znajomości, przyjaźnie i sympatie międzyosobowe. Grupy parafialne realizują programy bogate w formy i treści. Właściwego znaczenie nabiera dla nich rola wspólnoty.

10. ZAGROŻENIA

Możliwy jest brak grup parafialnych w danej parafii bądź też słaba, albo mało dynamiczna ich działalność i rozwój. Nie ma współpracy pomiędzy szkołą a parafią w działalności społecznej i formacyjno-wychowawczej. Rodzice często nie są zainteresowani, aby ich dzieci uczestniczyły w działalności grup parafialnych.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jezus mieszka zwłaszcza w waszych parafiach, we wspólnotach, w których żyjecie, w stowarzyszeniach i ruchach kościelnych, do których należycie, jak również we wszelkich współczesnych zrzeszeniach apostolskich, które są na służbie nowej ewangelizacji. Bogactwo tak wielkiej różnorodności charyzmatów przynosi korzyść całemu Kościołowi i zachęca każdego wierzącego, by oddał swoje zdolności na służbę jedynemu Panu, który jest źródłem zbawienia całej ludzkości.

JAN PAWEŁ II, *Nauczycielu – gdzie mieszkasz? Chodźcie, a zobaczycie*, Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II, 15.08.1996, 5, w: JAN PAWEŁ II, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 122.

Wielu z was nawiązało owocną więź z Kościołem w parafiach, zespołach i ruchach. (…) Niektórzy uważają, że Kościół jest daleki od ich problemów, osądzają go krytycznie i odrzucają jego nauczanie. Mogę was jednak zapewnić, że nikt nie jest obcy w Kościele. Co więcej, bez was Kościół czuje się jak rodzina pozbawiona dzieci. Kościół potrzebuje was wszystkich, waszej obecności, a nawet waszej konstruktywnej krytyki. Potrzebuje przede wszystkim waszego aktywnego uczestnictwa głoszeniu Ewangelii, aby miało ono styl i żywotność typową dla waszego wieku.

JAN PAWEŁ II, *List do młodzieży Rzymu*. *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami głosicielami prawdy Chrystusa*, 8, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy,* t. 3, Kraków 2007, s. 445.

Zrzeszanie się świeckich w celu reaizowania zadań duchowych i apstolskich posiada wiele moywów i jest odpwiedzią na wiele zapotrzebowań. Wy-

[3] „Chrześcijanie w życiu wspólnotowym (...); w grupie (...), podczas rozrywki, w czasie wolnym itd.; chrześcijanie w społeczeństwie, zarówno wtedy, gdy spełniają niskie usługi, jak i wtedy, gdy zajmują wysokie stanowiska (...); słowem – chrześcijanie zawsze, w obecności i uwielbieniu Boga". Jan Paweł II, *Powinniście uobecnić Kościół we wszystkich dziedzinach ludzkiej działalności*, „L'Osservatore Romano" 3 (1982), s. 22.

raża się w tym bowiem społeczna natura człowieka oraz realizuje potrzeba poszerzenia zakresu i skuteczności jego działań. (...) Z drugiej strony rozmaite formy zrzeszonej działalności świeckich, właśnie w świecie zsekularyzowanym, stanowią wyjatkowo cenną pomoc dla wielu ludzi w prowadzeniu chrześcjańskiego życia zgodnego z wymaganiami Ewangelii oraz w zaangażowaniu misyjnym i apostoslkim.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Christifideles laici*, 29, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 404-405.

12. PISMO ŚWIĘTE

Różne są dary łaski, lecz ten sam Duch; różne też są rodzaje posługiwania, ale jeden Pan; różne są wreszcie działania, lecz ten sam Bóg, sprawca wszystkiego we wszystkich. Wszystkim zaś objawia się Duch dla wspólnego dobra. Jednemu dany jest przez Ducha dar mądrości słowa, drugiemu umiejętność poznawania według tego samego Ducha, innemu jeszcze dar wiary w tymże Duchu, innemu łaska uzdrawiania przez tego samego Ducha, innemu dar czynienia cudów, innemu proroctwo, innemu rozpoznawanie duchów, innemu dar języków i wreszcie innemu łaska tłumaczenia języków. Wszystko zaś sprawia jeden i ten sam Duch, udzielając każdemu tak, jak chce. Podobnie jak jedno jest ciało, choć składa się z wielu członków, a wszystkie członki ciała, mimo iż są liczne, stanowią jedno ciało, tak też jest i z Chrystusem. Wszyscyśmy, bowiem w jednym Duchu zostali ochrzczeni, aby stanowić jedno Ciało (1Kor 12,4-13).

Por. Ef 4,11.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

903 Świeccy, którzy posiadają wymagane przymioty, mogą być przyjęci na stałe do posługi lektora i akolity. Tam gdzie to doradza konieczność Kościoła, z braku szafarzy także świeccy, chociaż nie byli lektorami lub akolitami, mogą wykonywać pewne obowiązki w ich zastępstwie, mianowicie: posługę słowa, przewodniczenie modlitwom liturgicznym, udzielanie chrztu, a także rozdzielanie Komunii świętej, zgodnie z przepisami prawa.

Por. KKK 431; 791; 873; 899; 1911; 2444; 2447; 2448.

LITERATURA:

BALTHASAR H.U. von, ks., GIUSSANI L., *Miejsce chrześcijanina w świecie*, Kraków 2003.

CATHREIN W., *Po co katolikowi Kościół?*, Warszawa 2001.

KRZYSTECZKO H., *Rodzina w trudnej sytuacji życiowej i wychowawczej wyzwaniem dla wolontariatu*, Katowice 2001.

KRZYSTECZKO H., *W małej grupie religijnej. Wpływ przynależności*

do małej grupy religijnej na poczucie uczestnictwa w życiu społecznym, Katowice 2003.
MORCINEK J., *Program nowej ewangelizacji Ruchu Dzieci Maryi w świetle encykliki Jana Pawła II, „Redemptoris missio"*, Katowice 2001.
PINDEL R., ks., *Życie wspólnoty w świetle Słowa Bożego*, Kraków 2004.
PODLESKI Cz., *Geneza i rozwój Apostolstwa Chorych*, „Śląskie Studia Teologiczno-Historyczne" 2000, nr 3.
RATZINGER J., kard., *Duch liturgii*, Poznań 2005.
WERON E., ks., *Laikat i apostolstwo*, Poznań 1993.
WERON E., ks., *Ruchy odnowy we współczesnym Kościele*, Poznań 1993.

WARTOŚĆ XVII

Wartości różnorakich powołań: małżeństwo, życie samotne, życie duchowne

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność pełnienia określonych ról w danym powołaniu życiowym

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Odkrywanie wartości w przyszłym powołaniu życiowym

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Wybór powołania jako wyraz wolności człowieka.
   - Wartości życia ludzkiego jako podstawa powołania.
   - Formy życia ludzkiego: małżeństwo[1], życie samotne, życie duchowne.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Wybór powołania życiowego dokonuje się zgodnie z wolą każdego człowieka.
   - Różnica płci kształtuje osobowość mężczyzny i kobiety.
   - Przez powołanie realizuje się wartości i ideały życia ludzkiego[2].

   Zasady
   - Odkrywam własne naturalne powołanie poprzez przeżywanie swojej

---

[1] „Małżeństwo to powołanie we dwoje, wymaga więc także wspólnego dialogu. Małżonkowie nie mogą z niego zrezygnować, gdyż on utrwala między nimi więź". *Człowiek – osoba – płeć*, red. M. Wójcik, Łomianki 1998, s. 135.

[2] „Objawienie w Chrystusie tajemnicy Boga jako Miłości Trynitarnej jest jednocześnie objawieniem powołania osoby ludzkiej do miłości. Rzuca ono światło na osobową godność i wolność mężczyzny i kobiety oraz istotny ludzki instynkt społeczny, ukazując je w całej ich głębi: być osobą na obraz i podobieństwo Boga – oznacza także bytować w relacji, w odniesieniu do drugiego „ja", ponieważ sam Bóg jeden i w trzech Osobach, jest komunią Ojca, Syna i Ducha Świętego (....). Objawienie chrześcijańskie rzuca nowe światło na tożsamość, powołanie i ostateczne przeznaczenie osoby i rodzaju ludzkiego. Każda osoba jest przez Boga stworzona, kochana i zbawiona w Jezusie Chrystusie, a realizuje siebie, nawiązując liczne relacje miłości, sprawiedliwości, solidarności z innymi osobami, podczas prowadzenia swojej wielorakiej działalności w świecie, gdy działanie ludzkie dąży do propagowania godności i integralnego powołania osoby, poprawy jakości warunków jej egzystencji, spotkania i solidarności ludów inarodów, wówczas jest zgodne z zamysłem Boga, który nie przestaje nigdy okazywać swoim dzieciom dowodów miłości i opatrzności". KNSK 34-35.

kobiecości, albo męskości. Przygotowuję się do mojego powołania, poznając jego wartości.
- Mam świadomość, że tylko właściwe rozpoznanie i realizowanie własnego powołania da mi poczucie spełnienia i szczęścia.
- Analizuję powołania bliskich mi osób.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy
- Każdy człowiek, również moje dziecko, ma prawo do wyboru i realizacji określonego powołania[3].
- Każde powołanie opiera się na określonych wartościach.
- Nie ma bardziej i mniej wartościowego powołania. Wszystkie powołania są godne.

Zasady
- Realizuję moje powołanie w małżeństwie i rodzinie.
- Ukazuję mojemu dziecku wartości każdego powołania.
- Przygotowuję moje dziecko do pełnienia ról naturalnych, społecznych, zgodnych z powołaniem.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy
- Należy dostrzegać godność różnych powołań człowieka.
- Wartość poszczególnych powołań jest podstawą ich wyboru.
- Do realizacji konkretnego powołania człowiek przygotowywany jest poprzez wychowanie.

Zasady
- Ukazuję wartości, potrzebę i niezbędność różnych powołań w życiu indywidualnym i społecznym.
- Analizuję z uczniami wartości i sposoby realizacji życiowych powołań.
- Jako wychowawca realizuję swoje własne powołanie.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie dzielą się na kilka grup. Pierwsza grupa stara się odnaleźć plusy życia w małżeństwie, druga zastanawia się nad jego problemami. Kolejne grupy w podobny sposób dokonują analizy życia samotnego i życia duchownego.

---

[3] „Chrześcijańscy małżonkowie (…) dla swoich dzieci są pierwszymi zwiastunami wiary i wychowawcami, dlatego niech słowem i przykładem przygotowują je do życia chrześcijańskiego i apostolskiego, pomagają im roztropnie w rozpoznaniu ich powołania, a w przypadku odkrycia w nich powołania świętego niech pielęgnują je z wielką troskliwością". DA 11.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Każdy z wychowanków potrafi rozpoznać właściwie swoje powołanie[4]. Potrafi docenić i przeanalizować powołania innych ludzi. Rozumie, na czym polega różnica seksualna płci i naturalne powołanie do małżeństwa i życia w rodzinie. Dostrzega przemijalność życia ludzkiego (niebezpieczeństwo choroby lub śmierci, niebezpieczeństwo błędnego wyboru, możliwość pomyłki życiowej, zawód ze strony współmałżonka). Rozumie powołanie do życia samotnego i duchownego.

10. ZAGROŻENIA

Często młodzież napotyka trudności w rozpoznawaniu swojego powołania. Nie rozumie roli związanej ze swoją płcią. Brakuje jej umiejętności dokonywania wyborów w życiu oraz programu postępowania na najbliższe lata. Istnieje ryzyko, że nie będzie uznawała wartości i ideałów jako zasad życiowych. Grozi jej jednostronne, materialistyczne i bezideowe postrzeganie rzeczywistości.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Czym jest powołanie? Jest wewnętrznym wezwaniem łaski, które zapada w duszę jak ziarno, aby w niej dojrzewać. Pan wzywa wszystkich chrześcijan do świętości, do naśladowania Go, do życia wedle Ewangelii. (…) Każde takie powołanie jest szczególnym darem dla tego, kto jest wezwany – a także dla całej wspólnoty Kościoła.

JAN PAWEŁ II, *Czym jest powołanie?* Przemówienie w czasie modlitwy Anioł Pański, 14.12.1980, w: JAN PAWEŁ II, *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II*, Kraków 1983, s. 317.

W szczególności Duch Święty objawia nam i przkazuje podstawowe powołanie, które Ojciec odwiecznie kieruje do wszystkich ludzi: powołanie „aby byli święci i nieskalani przed Jego obliczem", ponieważ „z miłości przeznaczył ich dla siebie jako przybranych synów przez Jezusa Chrystusa" (zob. Ef 1, 4-5).

JAN PAWEŁ II, Adh. *Pastores dabo vobis*, 19, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 563.

12. PISMO ŚWIĘTE

On zaś im odpowiedział: Nie wszyscy to pojmują, lecz tylko ci, którym to jest dane. Bo są niezdatni do małżeństwa, którzy z łona matki takimi się

[4] „Jest też szczególne powołanie do kapłaństwa i stanu zakonnego. Powołanie takie objawia się najczęściej w ten sposób, że młoda dziewczynka czy młody chłopiec słyszy głos wewnętrzny, aby poświęcić się na wyłączną służbę Jezusowi Chrystusowi. Tego wewnętrznego głosu nie można w sobie zagłuszyć. Staje się coraz silniejszy. Trzeba wtedy modlić się, żeby zrozumieć wolę Bożą". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do*…, dz. cyt., s. 64.

urodzili; i są niezdatni do małżeństwa, których ludzie takimi uczynili; a są i tacy bezżenni, którzy dla królestwa niebieskiego sami zostali bezżenni. Kto może pojąć, niech pojmuje (Mt 19,11-12).

Por. Rdz 12,1-3; Iz 41,9-10; Jr 1,5-8; Mt 22,14; Mk 10,6-9; 29-30.

Dlatego bardziej jeszcze, bracia, starajcie się umocnić wasze powołanie i wybór! To bowiem czyniąc, nie upadniecie nigdy. W ten sposób szeroko będzie wam otworzone wejście do wiecznego królestwa Pana naszego i Zbawcy, Jezusa Chrystusa. (2P 1,10-11).

Nie wstydź się zatem świadectwa Pana naszego ani mnie, Jego więźnia, lecz weź udział w trudach i przeciwnościach znoszonych dla Ewangelii według mocy Boga! On nas wybawił i wezwał świętym powołaniem nie na podstawie naszych czynów, lecz stosownie do własnego postanowienia i łaski, która nam dana została w Chrystusie Jezusie przed wiecznymi czasami (2Tym 1,8-9).

.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2232 Więzy rodzinne, chociaż są ważne, nie mają charakteru absolutnego. Podobnie jak dziecko wzrasta coraz bardziej ku dojrzałości oraz samodzielności ludzkiej i duchowej, tak rozwija się i umacnia jego szczególne powołanie, które pochodzi od Boga. Rodzice powinni uszanować to powołanie i ułatwić dzieciom odpowiedź na nie. Trzeba uzmysłowić sobie, że pierwszym powołaniem chrześcijanina jest pójście za Jezusem: „Kto kocha ojca lub matkę bardziej niż Mnie, nie jest Mnie godzien. I kto kocha syna lub córkę bardziej niż Mnie, nie jest Mnie godzien" (Mt 10,37).

Por. KKK 27; 1533; 1603-1604; 2233.

LITERATURA:

DZIEWIECKI M., *Powołani do życia w prawdzie i miłości*, Warszawa 2004.

JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Christifideles laici*, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje,* t. 1, red. M. ROMANEK, ks., Kraków 2006, s. 351-490.

JAN PAWEŁ II, *Jak odczytać Boże wezwanie? Do młodych, powołanych, by pójść za Chrystusem drogą posługi kapłańskiej lub życia konsekrowanego*, Kraków 2000.

JAN PAWEŁ II, *Potrzebuje cię Chrystus. W trosce o nowe powołania*, Kraków 2002.

KRUSZEWSKI M., *Powołani do miłości i małżeństwa*, Warszawa 2004.

Przypatrzcie się powołaniu waszemu, red. J. SZPET, ks., D. BRYL, ks., Poznań 2000.

SŁOMKA W., *Świętość na świeckiej drodze życia*, Poznań 1981.
STEVAN S., *W stronę Damaszku*. *Droga rozeznawania*, Kraków 2000.
TARNAWSKI J., *Dialogi o powołaniu*, Kraków 1998.
WOLFF P., *Sztuka dobrego wyboru*, Kraków 2006.

WARTOŚĆ XVIII

Wartość życia człowieka w aspekcie społecznym.

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Patriotyzm

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Miłość i poszanowanie własnego narodu

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Tożsamość buduje się poprzez przynależność do rodziny, narodu i państwa.
   - Jako osoba, jestem częścią danego społeczeństwa[1].
   - Przenoszenie miłości własnej i miłości rodziny na miłość do ojczyzny.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Przynależność do określonej grupy społecznej, do określonego narodu.
   - Życie w społecznosci uczy odpowiedzialności.
   - Naród jest podstawą życia społecznego.
   - Kultura, język, religia są podstawą trwania danego narodu.

   Zasady
   - Rozwijam stałą łączność – pomiędzy sobą, rodziną, grupą społeczną i całym narodem.
   - Przynależność do grupy społecznej oducza mnie egoizmu i rozwija we mnie cechy bezinteresowności i uczynności wobec drugiego człowieka.
   - Emocjonalną postawę do ojczyzny rozwijam poprzez szacunek dla kultury, poprzez znajomość mojej historii i poczucie solidarności z jej mieszkańcami.
   - Szczycę się moją przynależnością do narodu polskiego.

---

[1] „Osoba ludzka z głębi swej natury jest istotą społeczną, ponieważ takiej pragnął Bóg, który ją stworzył. Rzeczywiście, natura człowieka jawi się jako natura istoty, która odpowiada na swoje potrzeby zgodnie z podmiotowością relacyjną, a więc na sposób bytu wolnego i odpowiedzialnego, uznającego konieczność łączenia się i współpracy ze swoimi bliźnimi oraz zdolnego do współpracy z nimi w porządku poznania i miłości. Społeczność jest pewną grupą osób powiązanych w sposób organiczny zasadą jedności, która przekracza każdą z nich. (...) Bóg nie stworzył człowieka jako istoty samotnej, lecz pragnął, by był istotą społeczną". KNSK 149.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Trzeba pielęgnować poczucie przynależności do własnego narodu i silnej z nim więzi[2].
- Należy bronić polskości w swojej rodzinie[3] i narodzie.
- Każdy człowiek rodzi się i pozostaje w naturalnym związku ze swoim narodem.

Zasady

- Potrafię rozmawiać z dzieckiem na tematy związane z wartościami narodowymi Polaków.
- Nieustannie poznaję kulturę i historię narodu polskiego.
- Wspólnie z dzieckiem uczestniczę w uroczystościach patriotycznych.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Każdy przynależy do określonego narodu.
- Wartości narodowe kształtują osobowość człowieka.
- Wartości narodowe są niezbędne w procesie wychowawczym.

Zasady

- Szkoła organizuje uroczystości o charakterze narodowym.
- Tworzymy programy szkolne nastawione na rozwój kultury narodowej: języka, znajomości historii, kultury, procesów politycznych, społecznych i gospodarczych.
- Jako wychowawca, poprzez swoją postawę ukazuję, na czym polega bycie prawdziwym patriotą.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Zadaniem uczniów jest wykonanie swojego klasowego sztandaru. Każdy wychowanek wybiera lub tworzy własny symbol – pochodzący z historii, kultury, literatury i tradycji – który jest mu w jakiś sposób bliski, np. związany z dziejami jego rodziny lub regionu. Wszystkie symbole umieszcza się na sztandarze. Przy tej okazji nauczyciel może prowadzić z uczniami dyskusję na temat tożsamości narodowej. Warto poruszyć wątek Polaków przebywających na emigracji i ich tęsknoty za ojczyzną.

---

[2] „Ta wspólnota wiernych, obdarzona bogactwem kulturowym własnego narodu, powinna głęboko zapuszczać korzenie w lud". DM 15.

[3] „Naród jest wielką rodziną rodzin. To pierwsza społeczność, z którą spotykamy się w rodzinie. Do narodu wprowadza nas rodzina; w rodzinie otrzymujemy gotowy dar języka ojczystego". S. Wyszyński, kard., *Niedobrze być człowiekowi samemu*, w: *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt, s. 64.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wypracowuje się poczucie przynależności do polskiego narodu o bogatej kulturze, języku, historii i wartościach[4]. Uczniowie bronią wartości narodowych, czynnie uczestniczą w uroczystościach i świętach narodowych. Dbają o rozwój polskiej kultury. Utożsamiają się z narodem polskim, pomimo istnienia różnic regionalnych[5].

10. ZAGROŻENIA

Młodzieży grozi poczucie zagubienia w społeczeństwie, wtedy brakuje jej umiejętności utożsamiania się z wartościami narodowymi. Istnieje ryzyko nieznajomości historii, tradycji, kultury politycznej i gospodarczej narodu polskiego. W rezultacie poszukuje się samorealizacji w innych kulturach lub subkulturach.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Otrzymując wiarę i dziedzicząc wartości i treści, jakie składają się na całokształt kultury własnego społeczeństwa, dziejów własnego narodu, każdy i każda z was zostaje duchowo obdarowany w samym swoim indywidualnym człowieczeństwie. (…) Nie możemy wobec tego dziedzictwa zachowywać postawy biernej czy wręcz marnotrawnej. (…) Musimy uczynić wszystko, na co nas stać, aby to duchowe dziedzictwo przejąć, potwierdzić, utrzymać i pomnożyć.

JAN PAWEŁ II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*, List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 11, w: JAN PAWEŁ II, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 35.

Katolicka nauka społeczna mówi w tym przypadku o społecznościach „naturalnych", aby wskazać na szczególny związek zarówno rodziny, jak i narodu z naturą człowieka, która ma charakter społeczny. Podstawowe drogi tworzenia się wszelkich społeczności prowadzą przez rodzinę i co do tego nie można mieć żadnych wątpliwości.

JAN PAWEŁ II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 73.

---

[4] „Naród, bowiem jest tą wielką wspólnotą ludzi, których łączą różne spoiwa, ale nade wszystko kultura. Naród istnieje z kultury i dla kultury". Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO*, Paryż 2.06.1980., w: Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, red. M. Radwan, ks., T. Gorzkula, K. Cywińska, Rzym 1986, s. 74.

[5] „Często do rodziny naturalnej przyrównujemy naród. Żyje on w tym domu, którego ściany zakreślają granice państwa, a także żyje w rozproszeniu na różnych kontynentach poza granicami, ale czując tę niezwykłą więź z wszystkimi tymi, którzy są w ojczystym domu. Wszyscy odpowiedzialni są za te granice i za ten wewnętrzny ład i więź wszystkich dzieci jednego narodu: i tych błądzących, i tych gniewających się. I tu, jak w rodzinie zdarzają się kłótnie i swary: jedni marnotrawią, a drudzy muszą nadrabiać; jedni dają zgorszenie, drudzy świecą przykładem wzorowego życia. Ważne jest to poczucie odpowiedzialności, aby nie wystawiać narodowej rodziny na pośmiewisko sąsiadów". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do…*, dz. cyt., s. 82.

Ponieważ jednak moja troska o duchowe i materialne dobro obejmuje wszystkich ludzi bez żadnej różnicy, uważam za swoją powinność przypomnienie z naciskiem niektórych obowiązków ciążących na ludziach odpowiedzialnych za los narodów. Brak świadomości tych obowiązków musi prowadzić do zachwiania międzynarodowego ładu i – raz jeszcze – do oddania człowieka władzy tylko ludzkiej. (…) Prawo narodów i gwarantujące to prawo instytucje stanowią niezastąpione punkty odniesienia i bronią równej godności wszystkich ludów i osób.

JAN PAWEŁ II, List *Ancora una volta*, 4, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 17.

12. PISMO ŚWIĘTE

Nikt zaś z nas nie żyje dla siebie i nikt nie umiera dla siebie: jeżeli bowiem żyjemy, żyjemy dla Pana; jeżeli zaś umieramy, umieramy dla Pana. I w życiu więc, i w śmierci należymy do Pana. Po to bowiem Chrystus umarł i powrócił do życia, by zapanować tak nad umarłymi, jak nad żywymi. Dlaczego więc ty potępiasz swego brata? Albo dlaczego gardzisz swoim bratem? Wszyscy przecież staniemy przed trybunałem Boga. Napisane jest, bowiem: Na moje życie – mówi Pan – przede Mną zegnie się wszelkie kolano. A każdy język wielbić będzie Boga. Tak, więc każdy z nas o sobie samym zda sprawę Bogu (Rz 14,7-12).

Por. Kpł 19,11-18; Syr 4,7; J 13,1-18; 13,34-35; 15,13; Rz 12,3-21.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2212 Czwarte przykazanie naświetla także inne związki w społeczeństwie. W naszych braciach i siostrach widzimy dzieci naszych rodziców; w naszych kuzynach – potomków naszych przodków; w naszych współobywatelach – synów naszej ojczyzny; w ochrzczonych – dzieci naszej matki, Kościoła; w każdej osobie ludzkiej – syna lub córkę Tego, który chce być nazywany „naszym Ojcem". Dlatego więc nasze związki z bliźnim mają charakter osobowy. Bliźni jest nie tylko „jednostką" zbiorowości ludzkiej, ale jest „kimś", kto z racji swojego wiadomego pochodzenia zasługuje na szczególną uwagę i szacunek.

Por. KKK 2199; 2212; 2239.

LITERATURA:

JAN PAWEŁ II, *Dekalog dla Polaków*, Kraków 2006.

SALIJ J., OP, *Patriotyzm dzisiaj*, Poznań 2005.

Szkoła miejscem kształtowania postawy patriotycznej: szkoła katolicka u progu trzeciego tysiąclecia, red. J. P. CICHOCKA, Częstochowa 1998.

WORONIECKI J., OP, *O narodzie i państwie*, Lublin 2004.

WYSZYŃSKI S., kard., *Jedna jest Polska*, Warszawa 2000.

WYSZYŃSKI S., kard., *Kamienie wołać będą*, Warszawa 1984.
WYSZYŃSKI S., kard., *Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce*, Częstochowa 2002.
WYSZYŃSKI S., kard., *Zagon polskiej ziemi. Odpowiedzialność za ziemię i godność pracy na roli*, Warszawa 2003.

WARTOŚĆ XIX

Godność mojej osoby oraz godność innych ludzi

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój moralny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Zdolność wartościowania

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Rozpoznanie swojej godności

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Osoba spełnia się w dwóch wymiarach: duchowym i materialnym[1].
   - Wartość, godność i duchowość mojego „ja".
   - Każde życie ludzkie jest jedyne, wyjątkowe, niepowtarzalne.
   - Poznaję swoją godność poprzez wewnętrzne rozpoznanie i dialog z drugim człowiekiem.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Każdego należy traktować tak, jak by się chciało być samemu traktowanym[2].
   - Drugi człowiek ma taką samą godność jak ja.
   - Wartości duchowe stanowią o godności człowieka.
   - Godność osoby pochodzi od Boga.
   Zasady
   - Mam świadomość własnego „ja".
   - Poczucie własnej godności przekładam na szacunek dla innych ludzi.
   - Bronię swojej godności.

---

[1] „Człowiek, będąc obrazem Boga, jest uczestnikiem Boskiej natury i Boskiego życia. W tym zawiera się jego godność. On jeden spośród istot stworzonych na ziemi jest nosicielem Bożego obrazu. Człowiek przewyższa świat zwierząt, a nad sobą ma tylko Boga". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 25.

[2] „Poszanowanie godności ludzkiej absolutnie nie może pominąć tej zasady: trzeba uznawać każdego bez wyjątku za drugiego siebie, zważając przede wszystkim na jego życie i środki konieczne do jego godnego prowadzenia. Trzeba, by wszystkie programy społeczne, naukowe i kulturalne kierowały się świadomością prymatu każdej istoty ludzkiej". KNSK 132.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Jesteśmy ludźmi i przysługuje nam jednakowa godność.
- Godność człowieka zobowiązuje go do odpowiedzialności za własne czyny.
- Wszystkie dzieci mają tę samą godność ludzką.

Zasady

- Kocham moje dziecko i dzielę się z nim wartościami duchowymi i materialnymi
- Wspólnie, z moim dzieckiem, odkrywamy naszą niepowtarzalność, wartość i piękno życia.
- W trwałym i życzliwym dialogu utrwalamy wartości duchowe.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- O godności szkoły, jako instytucji wychowawczo-dydaktycznej, stanowią uczniowie jako osoby.
- Każdy człowiek, a szczególnie dziecko, ma swoją godność i niepowtarzalną wartość.
- Proces wychowawczy jest wspólnym działaniem ucznia, wychowawcy i rodziców.

Zasady

- Jako wychowawca zawsze bronię godności każdego ucznia.
- Kształtowanie charakteru wychowanka polega na wspólnym odkrywaniu wartości.
- W procesie wychowawczym podstawowym środkiem działania jest dialog.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Wspólnie obejrzany film, np.: *Pianista*, *Przesłuchanie*, *Ostatni Mohikanin*, *Patriota*, może być bazą dla dyskusji o godności i wartości człowieka. Warto podjąć tematy: Jak daleko sięgają granice wolności? Czym jest walka o godność człowieka w obliczu niebezpieczeństwa, agresji, wojny? Co oznaczają terminy: godne życie i godne umieranie?

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie stopniowo rozpoznają swoją wartość. Poczucie własnej godności, wyjątkowości i niepowtarzalności kształtuje odpowiedzialną osobowość. Przez wzajemny dialog uczniów, rodziców i wychowawcy następuje rozpoznanie i uznanie wartości i godności życia ludzkiego[3]. Wprowadza się

hierarchię wartości do własnego życia. Następuje rozwój życia duchowego, dążenie do ideałów, a dialog jest podstawą relacji międzyosobowych.

10. ZAGROŻENIA

Mogą pojawić się różnego rodzaju postawy i zachowania patologiczne związane z rozpoznaniem i przeżywaniem swojej godności[4]. Osobowość nie jest wtedy adekwatna do wieku ucznia, wychowanka. Następuje negacja wartości jako takich. Postawa egoistyczna nie pozwala na socjalizację człowieka. Brak dialogu z innymi prowadzi do zanegowania wartości życia wspólnotowego, społecznego.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Chrystus (…) mówi: „Poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli" (J 8,32). Wśród słów zapisanych w Ewangelii te należą z pewnością do najważniejszych. Mówią bowiem równocześnie o całym człowieku. Mówią o tym, na czym buduje się od wewnątrz, w wymiarach ducha ludzkiego, właściwa człowiekowi godność i wielkość. Godność ta nie zależy tylko od wykształcenia, choćby uniwersyteckiego – może być udziałem nawet analfabety – równocześnie jednak wykształcenie, systematyczna wiedza o rzeczywistości, powinny służyć tej godności. Powinna więc służyć prawdzie.

JAN PAWEŁ II, *Abyśmy umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*, List apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 12, w: JAN PAWEŁ II, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 38.

Stwarzając człowieka „mężczyzną i niewiastą" (Rdz 1,27), Bóg obdarza godnością osobową w równej mierze mężczyznę i kobietę, ubogacając ich w niezbywalne prawa i odpowiedzialne zadania właściwe osobie ludzkiej.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 22, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 121.

Lecz świętości osoby nie da się unicestwić, choćby nie wiem jak często spotykała się z pogardą i była gwałcona. Mocno osadzona w Bogu, Stwórcy i Ojcu, świętość osoby ujawnia się zawsze i od nowa. Dlatego właśnie wi-

[3] „Godność przysługuje człowiekowi jako potencjalność, a aktualizuje się w czynie, w działaniu ze względu na moralność. Spełnienie się w czynie pozostaje w ścisłym związku z istotnym wyróżnikiem osoby ludzkiej, z samostanowieniem". B. Niemiec, *Godność człowieka*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego*…, dz. cyt., s. 169.

[4] „Nawet gdyby ktoś był bardzo zły, albo ludzie nazywali go złym, to znajdą się w nim chociaż resztki rzeczywistego dobra. Będą to dobra odruchy czy działania: gdy okazujemy naszą pomoc bliźniemu, gdy potrafimy mówić prawdę, choć jest dla nas nieprzyjemna, gdy potrafimy krzywdy, nawet małe, naprawić – jest w nas dobro. Tylko że owo dobro nie pochodzi z nas, ale pochodzi z łaski Boga, którą od niego otrzymujemy". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do…*, dz. cyt., s. 92.

dzimy, jak rozprzestrzenia się dziś i coraz bardziej umacnia poczucie osobistej godności każdej ludzkiej istoty.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Christifideles laici*, 5, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 359.

12. PISMO ŚWIĘTE:

Czym jest człowiek, że o nim pamiętasz,
i czym – syn człowieczy, że się nim zajmujesz?
Uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich,
chwałą i czcią go uwieńczyłeś.
Obdarzyłeś go władzą nad dziełami rąk Twoich;
złożyłeś wszystko pod jego stopy:
owce i bydło wszelakie,
a nadto i polne stada,
ptactwo powietrzne oraz ryby morskie,
wszystko, co szlaki mórz przemierza (Ps 8,5-9).

Por. Rz 8,14-17; 1 J 3,1-3.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1931 Poszanowanie osoby ludzkiej przejawia się w poszanowaniu zasady: Poszczególni ludzie powinni uważać swojego bliźniego bez żadnego wyjątku za „drugiego samego siebie", zwracając przede wszystkim uwagę na zachowanie jego życia i środki do godnego jego prowadzenia. Żadne prawodawstwo nie jest w stanie samo przez się usunąć niepokojów, uprzedzeń oraz postaw egoizmu i pychy, stojących na przeszkodzie ustanowieniu prawdziwie braterskich społeczności. Postawy te przezwycięża jedynie miłość, która w każdym człowieku dostrzega „bliźniego", brata.

Por. KKK 225; 306; 357; 369; 1934; 1935; 1938; 1947; 1956; 1978; 2106; 2158; 2339; 2354; 2402; 2736).

LITERATURA:

Edukacja historyczna i obywatelska w szkolnictwie ponadgimnazjalnym, red. J. PAŃKO, Toruń 2003.

Edukacyjna wspólnota na rzecz społeczeństwa dla wszystkich, red. A. SAJDAK, Kraków 2005.

GAŁKOWSKI S., *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, Lublin 2003.

GOGACZ M., *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, Warszawa 1995.

GRANAT W., ks., *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*, Poznań 1985.

KIEREŚ H., *U podstaw życia społecznego: personalizm czy socjalizm?*, Radom 2001.

KORCZAK J., *Prawa dziecka do szacunku*. *Pisma wybrane*, t. 1, Warszawa 1978.
KOZIELECKI J., *O godności człowieka*, Warszawa 1988.
Refleksje nad godnością człowieka, red. A. KRÓLIKOWSKA, Z. MAREK, SJ, Kraków 1999.
ŁOBOCKI M., *Wybrane problemy wychowania: nadal aktualne*, Lublin 2004.
MADEJ-BABULA M., *Edukacja zintegrowana w dialogu z wychowaniem religijnym*, Kraków 2006.

WARTOŚĆ XX

Godność ojcostwa

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie własnej sfery uczuciowej

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Identyfikowanie się z naturalną rolą wyznaczoną przez płeć

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Naturalne pochodzenie człowieka i jego naturalne przeznaczenie do pełnienia określonej roli: ojca, matki, dziecka.
   - Jesteśmy powiązani więzami krwi i więzami uczuciowymi[1].
   - Rola uczuć w naszym życiu; miłość ojcowska.
   - Co znaczy ojcostwo?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Ojcostwo ma godność i odpowiedzialność prokreacyjną i wychowawczą.
   - Ojciec i jego dziecko żyją i rozwijają się w ciągłym dialogu.
   - Ojcostwo naturalne, ludzkie, przedstawia nam – przez analogię – Ojcostwo – Boga[2].

   Zasady
   - Poprzez konkretne gesty i zachowania okazuję mojemu ojcu miłość i wdzięczność.
   - Staram się spędzać dużo czasu z ojcem, rozmawiam z nim, uczę się od niego, on mnie inspiruje do wielu pozytywnych działań.
   - Uznaję autorytet ojca, który świadczy o mojej godności syna, albo córki[3].

---

[1] Rodzina odgrywa szczególną i niezastąpioną rolę w wychowywaniu dzieci. Miłość rodziców, oddając się na służbę dzieciom, aby pomóc im w wydobyciu („e-ducere") tego, co mają w sobie najlepszego, w pełni urzeczywistnia się właśnie w zadaniu wychowawczym: miłość rodzicielska od początku staje się duszą, a przez to i normą, która inspiruje i nadaje kierunek całej konkretnej działalności wychowawczej, ubogacając ją tak cennymi owocami miłości, jak czułość, stałość, dobroć, usłużność, bezinteresowność i duch ofiary. KNSK 239.

[2] Z. Kiernikowski, bp, *Posługiwanie ojcostwu Boga*, Warszawa 2001, s. 140-167.

[3] H.J.M. Nouwen, *Zraniony uzdrowiciel*, Poznań 1994, s. 41-44.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Godność ojcowska jest jedną z najpiękniejszych godności człowieka.
- Wiąże się z przekazywaniem życia i kształtowaniem drugiego człowieka[4].
- Ojcostwo realizuje się w związku rodzinnym. Dziecko z natury potrzebuje rodziny.

Zasady

- Jako ojciec rodziny biorę odpowiedzialność, za każde poczęte życie.
- Miłość jest podstawową wartością, która tworzy moją relację: „ojciec-dziecko”[5].
- Odpowiedzialność za wychowanie przypada w takim samym stopniu ojcu i matce.
- Poświęcam dziecku jak najwięcej czasu.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wychowanie w szkole stanowi przedłużenie wychowawczej roli ojcostwa.
- Podobnie jak w rodzinie, szkoła bierze odpowiedzialność za swoich wychowanków.
- Szkoła i wychowawca przejmują na siebie część godności ojcowskiej przez wypełnianie funkcji wychowawczej i nauczycielskiej.

Zasady

- Traktuję wychowanka jak swoje dziecko.
- Biorę odpowiedzialność za wychowywanego i kształtowanego przeze mnie człowieka.
- Jestem świadomy odpowiedzialnośći i staram się być obecny w ciągłej relacji: ojciec – dziecko – wychowawca.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Wychowawca przeprowadza anonimową ankietę, w której wychowankowie uwzględniają pozytywne cechy ojca i na jej podstawie wspólnie nakreślają

---

[4] „Często dzieje się tak, że mężczyzna, który przyczynił się do poczęcia nowego życia, nie chce wziąć za nie odpowiedzialności, zrzuca ją na kobietę, tak jakby ona sama była «winna». Wtedy, gdy najbardziej ona potrzebuje oparcia w nim, on okazuje się cynicznym egoistą, który wykorzystał uczucie albo słabość kobiety, a z kolei nie chce przyjąć żadnej odpowiedzialności za swój czyn”. Jan Paweł II, *Przekroczyć próg*..., dz. cyt., s. 160.

[5] „Do rodziców należy bowiem stworzenie takiej atmosfery rodzinnej, przepojonej miłością i szacunkiem dla Boga i ludzi, która sprzyjałaby spójnemu osobowemu i społecznemu wychowaniu dzieci. Dlatego rodzina jest pierwszą szkołą cnót społecznych potrzebnych każdemu społeczeństwu”. DWCH 3.

wzorzec Ojca idealnego. Ankieta jest bazą do dyskusji na temat: Jakich cech osobowych brakuje dzisiejszym ojcom? Można również podjąć tematy: Co jest najważniejsze w ojcostwie? Co osiągnąłeś dzięki swojemu ojcu? Za co możesz mu dziś podziękować? Jak wyobrażasz sobie siebie jako przyszłego ojca?

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Istnieje właściwa, rozwijająca się i trwała więź pomiędzy dzieckiem a jego ojcem. Uczeń rozpoznaje i rozumie na czym polega godność ojcostwa[6]. Relacja ojca i dziecka staje się coraz głębsza. Konflikty w domu i w szkole rozwiązywane są poprzez rozmowę, we wzajemnemu poszanowaniu oraz dzięki świadomości na czym polega trud ojcostwa.

10. ZAGROŻENIA

Możliwy jest brak wzajemnego porozumienia. Ciągle wybuchają konflikty w relacji „ojciec-syn". Dziecko nie rozpoznaje i nie uznaje autorytetu ojca. Może występować jednostronna albo wzajemna agresja. Spotkania z dzieckiem są przypadkowe i nie prowadzą do pożądanej więzi.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Miłość do małżonki, która stała się matką i miłość do dzieci są dla mężczyzny naturalną drogą do zrozumienia i urzeczywistnienia swego ojcostwa. Nade wszystko tam, gdzie warunki społeczne i kulturalne łatwo skłaniają ojca do pewnego uwolnienia się od zobowiązań wobec rodziny i do mniejszego udziału w wychowaniu dzieci, konieczne jest odzyskanie społecznego przekonania, że miejsce i zadania ojca w rodzinie i dla rodziny mają wagę jedyną i niezastąpioną.

JAN PAWEŁ II, *Przyszłość idzie przez rodzinę*, red. M. Węcławski, Poznań 1983, s. 57.

Mężczyzna, ukazując i przeżywając na ziemi ojcostwo samego Boga (zob. Ef 3,15), powołany jest do zapewnienia równego rozwoju wszystkim członkom rodziny. Spełni to zadanie przez wielkoduszną odpowiedzialność za życie poczęte pod sercem matki, przez troskliwe pełnienie obowiązku wychowania dzielonego ze współmałżonką, przez pracę, która nie rozbija rodziny, ale utwierdza ją w spójni i stałości, przez dawanie świadectwa dojrzałego życia chrześcijańskiego, które skutecznie wprowadza dzieci w żywe doświadczenie Chrystusa i Kościoła.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 25, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 124.

[6] „Do ojca należy reprezentowanie rodziny i ponoszenie za nią odpowiedzialności zewnętrznej, czyli tworzenie warunków do istnienia i działania. (…) Oczekuje się tedy od ojca szczególnego rodzaju troski o rodzinę, troski, która wymaga ofiarnego, uważnego, bezinteresownego strzeżenia powierzonych mu skarbów i gotowości zapłacenia za nie samym sobą – jeśli taka zajdzie potrzeba". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 212.

12. PISMO ŚWIĘTE:

Powiedział też: „Pewien człowiek miał dwóch synów. Młodszy z nich rzekł do ojca: «Ojcze, daj mi część własności, która na mnie przypada». Podzielił więc majątek między nich. Niedługo potem młodszy syn, zabrawszy wszystko, odjechał w dalekie strony i tam roztrwonił swój majątek, żyjąc rozrzutnie. A gdy wszystko wydał, nastał ciężki głód w owej krainie i on sam zaczął cierpieć niedostatek. Poszedł i przystał na służbę do jednego z obywateli owej krainy, a ten posłał go na swoje pola żeby pasł świnie. Pragnął on napełnić swój żołądek strąkami, którymi żywiły się świnie, lecz nikt mu ich nie dawał. Wtedy zastanowił się i rzekł: Iluż to najemników mojego ojca ma pod dostatkiem chleba, a ja tu przymieram głodem. Zabiorę się i pójdę do mego ojca, i powiem mu: Ojcze, zgrzeszyłem przeciw Niebu i względem ciebie; już nie jestem godzien nazywać się twoim synem: uczyń mnie choćby jednym z twoich najemników. Zabrał się więc i poszedł do swojego ojca. A gdy był jeszcze daleko, ujrzał go jego ojciec i wzruszył się głęboko; wybiegł naprzeciw niego, rzucił mu się na szyję i ucałował go. A syn rzekł do niego: «Ojcze, zgrzeszyłem przeciw Niebu i względem ciebie, już nie jestem godzien nazywać się twoim synem». Lecz ojciec powiedział do swoich sług: «Przynieście szybko najlepszą szatę i ubierzcie go; dajcie mu też pierścień na rękę i sandały na nogi! Przyprowadźcie utuczone cielę i zabijcie: będziemy ucztować i weselić się, ponieważ ten mój syn był umarły, a znów ożył; zaginął, a odnalazł się». I zaczęli się bawić. Tymczasem starszy jego syn przebywał na polu. Gdy wracał i był blisko domu, usłyszał muzykę i tańce. Przywołał jednego ze sług i pytał go, co to ma znaczyć. Ten mu rzekł: «Twój brat powrócił, a ojciec twój kazał zabić utuczone cielę, ponieważ odzyskał go zdrowego». Rozgniewał się na to i nie chciał wejść; wtedy ojciec jego wyszedł i tłumaczył mu. Lecz on odpowiedział ojcu: «Oto tyle lat ci służę i nie przekroczyłem nigdy twojego rozkazu; ale mnie nigdy nie dałeś koźlęcia, żebym się zabawił z przyjaciółmi. Skoro jednak wrócił ten syn twój, który roztrwonił twój majątek z nierządnicami, kazałeś zabić dla niego utuczone cielę». Lecz on mu odpowiedział: «Moje dziecko, ty zawsze jesteś ze mną i wszystko moje, do ciebie należy. A trzeba było się weselić i cieszyć z tego, że ten brat twój był umarły, a znów ożył, zaginął, a odnalazł się” (Łk 15, 11-32).

Por. Prz 1,8; 23,22; Syr 3,3-16; Ef 6,4; Kol 3,20n.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2214 Ojcostwo Boże jest źródłem ojcostwa ludzkiego; jest podstawą czci rodziców. Szacunek dzieci – niepełnoletnich lub dorosłych – dla ojca i matki karmi się naturalnym uczuciem zrodzonym z łączącej ich więzi. Tego szacunku domaga się przykazanie Boże.(...) Rodzice powinni uważać swoje

dzieci za dzieci Boże i szanować je jako osoby ludzkie. Wychowują oni swoje dzieci do wypełniania prawa Bożego, ukazując samych siebie jako posłusznych woli Ojca niebieskiego.

Por. KKK 2222; 2572; 2601; 2604; 2690; 2736.

LITERATURA:

CORDES P.J., *Zagubione ojcostwo*, Pelplin 2005.

DODDS B., *Tato w katolickim stylu*, Kraków 1994.

GORDON M., *Wzorowy ojciec*, Kraków 1991.

McDOWELL J., WAKEFIELD N., *Zadziwiający wpływ tatusia*, Warszawa 1993.

MIERZWIŃSKI B., *Mężczyzna – istota nieznana*, Warszawa 1999.

Oblicza ojcostwa, red. D. KORNAS-BIELA, Lublin 2001.

PRONZATO A., *W ramionach Ojca*, Kraków 2002.

PULIKOWSKI J., *Jak wygrać ojcostwo? Instrukcja obsługi*, Częstochowa 2005.

PULIKOWSKI J., *Warto być ojcem*, Poznań1999.

RISÉ C., *Sztuka ojcostwa*, Poznań 2006.

SMITH M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą, umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, Kraków 2002.

WRIGHT H., NORMAN E., *Tatusiowa córeczka czyli o niezwykłym wpływie ojca na osobowość córki*, Warszawa 1993.

WARTOŚĆ XXI

Godność macierzyństwa

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie własnej sfery uczuciowej

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Identyfikowanie się z naturalną rolą wyznaczoną przez płeć[1]

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Macierzyństwo jako zaszczyt, godność i odpowiedzialność[2].
   - Wzory macierzyństwa zaczerpnięte z religii, kultury i twórczości artystycznej[3].
   - Więzi biologiczne, emocjonalne, uczuciowe i społeczne pomiędzy dzieckiem i matką.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Bóg jako Autor życia posługuje się rodzicami w dziele jego przekazywania.
   - Wdzięczność dla matki za dar życia.
   - Opiekuńcza miłość matki kształtuje osobowość dziecka.

---

[1] „Myślę, że współczesny feminizm znajduje swoje korzenie właśnie w tym miejscu – w braku prawdziwej czci dla kobiety. Natomiast prawda objawiona o kobiecie jest inna. Cześć dla kobiety, zachwyt nad całą tajemnicą kobiecości, wreszcie oblubieńcza miłość Boga samego i Chrystusa, zawarta w Jego Odkupieniu, to wszystko są te elementy wiary i życia Kościoła, które nigdy nie pozostawały całkiem w ukryciu. Świadczy o tym bogata tradycja obyczajowa, która, niestety, w dzisiejszych czasach uległa znacznej degradacji". Jan Paweł II, *Przekroczyć próg...*, dz. cyt., s. 167.

[2] „Rodzina w istotny sposób wnosi swój wkład w dobro społeczne poprzez odpowiedzialne ojcostwo i macierzyństwo, szczególne formy wyjątkowego uczestnictwa małżonków w stwórczym dziele Boga". KNSK 232.

[3] „Życie wiąże się najbliżej z macierzyństwem. Dlatego też Kościół wspomina Macierzyństwo Maryi i stawia je za wzór. Wzięte z Niej Ciało staje się Pokarmem ożywczym dla całego rodzaju ludzkiego. (...) Dziś (8.09.1969) w uroczystość Narodzenia Matki Boga Człowieka, gdy apoteozujemy macierzyństwo, odsłaniamy przez to życie, jako najwspanialszą filozofię Rodziny ludzkiej. Wspominamy jednocześnie nasze matki i siostry, które powołane do dawania życia, spełniły to zadania podwójnie. Najpierw przekazały Narodowi życie w nowych pokoleniach, a potem broniły życia Narodu. Oddały więc krew dwukrotnie. Raz oddały swą krew nowym obywatelom polskim, a drugi raz – ziemi ojczystej, aby bronić życia Narodu i jego praw do bytu". S. Wyszyński, kard., *W sercu stolicy (Nel cuore della capitale)*, Papieski Instytut Studiów Kościelnych, Rzym 1972, s. 127 n.

Zasady

- Rozpoznaję godność mojej matki, ponieważ przekazała mi życie.
- Cieszę się razem z matką moim życiem, i tak jak ona odnoszą się z szacunkiem do mego życia.
- Matka kształtuje wartości wynikające z mojej płci[4].

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Macierzyństwo jest dla kobiety darem i zadaniem.
- Matka kocha swoje dziecko i przez całe życie pragnie jego dobra.
- Relacja miłości: „matka – dziecko" przenosi się na inne dzieci.
- Macierzyństwo jest odpowiedzialnością za życie dziecka[5].

Zasady

- Jestem świadoma, że jako matka mam największy wpływ na charakter i osobowość mojego dziecka.
- Moja miłość macierzyńska jest nakierowana na dobro dziecka – obecne i przyszłe[6].
- Wychowuję moje dziecko, nie dla mnie samej.
- Moje macierzyństwo dotyczy wszystkich dzieci, ma charakter powszechny.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Macierzyństwo naturalne matki łączy się z macierzyństwem duchowym, wychowawczym i intelektualnym szkoły.

---

[4] „W obliczu teorii, które uważają tożsamość męską czy żeńską jedynie za wytwór kulturowy i społeczny, wynikający z wzajemnych odniesień pomiędzy wspólnotą a jednostką, przy pominięciu osobistej tożsamości płciowej i bez żadnego odwoływania się do prawdziwego znaczenia seksualności, Kościół nie przestaje utwierdzać swojego nauczania: każdy człowiek, mężczyzna i kobieta winien uznać i przyjąć swoją tożsamość płciową. Zróżnicowanie i komplementarność fizyczna, moralna i duchowa, są ukierunkowane na dobro małżeństwa i rozwój życia rodzinnego. Harmonia małżeństwa i społeczeństwa zależy częściowo od sposobu, w jaki mężczyzna i kobieta realizują swoją komplementarność oraz wzajemną potrzebę i pomoc. To jest perspektywa, która pozwala uznać za obowiązkowe dostosowanie prawa pozytywnego do prawa naturalnego, według którego tożsamość płciowa jest nieodzowna, gdyż jest obiektywnym warunkiem zbudowania przez mężczyznę i kobietę związku małżeńskiego". KNSK 224.

[5] „Jest oczywiste, że wszelkie czyny lub działania niemoralne, jak aborcja, stosowanie antykoncepcji czy nieposzanowanie godności osobowej współmałżonka, dzieci lub innych członków małego Kościoła jest profanacją sakramentu zbawienia i obrazą osób Boskich". W. Skrzydlewski, *Etyka seksualna. Przemiany i perspektywy*, Kraków 1999, s. 128.

[6] „Wychowanie do macierzyństwa od początku musi być formacją do pomocniczości. (…) Autentyczne macierzyństwo jest służbą dojrzałości, a zatem samostanowieniu dziecka, nigdy zaś przykrawaniem do miary wyobrażeń czy zamysłów matki". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 215-216.

- Szkoła uzupełnia miłość macierzyńską w kształtowaniu nowego człowieka.
- Wychowawca uczestniczy w rodzicielskiej roli matki.

Zasady

- Wychowuję powierzone mi dziecko w poszanowaniu dla macierzyństwa.
- Wspólnie pracujemy nad zapewnieniem bezpieczeństwa dziecku.
- Dbamy o to, by relacja: „matka – dziecko – wychowawca" była relacją stałą i uzupełniającą się.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie zastanawiają się nad wizerunkiem kobiety i matki, jaki dominuje w dzisiejszych mediach. Wspólnie poszukuje się podstawowych i najważniejszych cech dobrej matki. Można zastanawiać się nad wymaganiami stawianymi przez matki wychowujące dzieci. Czy matka powinna zmieniać swoje postępowanie i działalność wychowawczą stosownie do zmieniającego się wieku dziecka?

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Dziecko, uczeń rozpoznaje godność swojej matki i godność wszystkich matek w relacjach społecznych. Rozumie na czym polega trud macierzyństwa. Budzi to w nim szacunek i wdzięczność dla matki. Na miłość macierzyńską odpowiada wzajemną miłością; córki albo syna. Miłość matki daje nieustające poczucie bezpieczeństwa. Matka kształtuje prawidłowe relacje z innymi ludźmi.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko patologii w realizowaniu miłości matki do dziecka, (nadopiekuńczość, odrzucenie – fizyczne lub duchowe). Często matki uzurpują sobie prawo do kierowania swoim dzieckiem we wszystkich dziedzinach i etapach jego życia. Występuje brak dialogu pomiędzy matką i dzieckiem. Dominuje uczuciowość nad rozumnym kierowaniem procesem wychowania i kształcenia.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Powołaniem bowiem kobiety jest właśnie łączenie ludzi przez serce. Łączenie w różnych środowiskach, ale szczególnie w jednym środowisku, mianowicie w środowisku rodziny. Kobieta przez serce tworzy jej jedność. Kobieta łączy przez serce starsze i młodsze pokolenie, rodziców i dzieci. A czasem więcej pokoleń kobieta musi łączyć przez serce. I dlatego trzeba pielęgnować zalety serca. Trzeba zwalczać jego wady. Wiecie bowiem

dobrze, że to jest ta dziedzina napięć, którą psychika kobieca najgłębiej odczuwa: napięcia uczuciowe, napięcia serca pomiędzy miłością i nienawiścią, pomiędzy szlachetnością, gotowością do poświęceń, egoizmem i zazdrością. Tu na tych napięciach dokonuje się wielki proces kształtowania waszej osobowości, waszego człowieczeństwa, waszego chrześcijańskiego powołania.

K. WOJTYŁA, ks., *Posłannictwo kobiety*, Przemówienie w czasie ogólnopolskiej pielgrzymki młodzieży żeńskiej na Jasną Górę, 1972, w: K. WOJTYŁA, ks., *Oto Matka twoja*, Jasna Góra-Rzym 1979, s. 227.

Wzajemny dar osoby w małżeństwie otwiera się na dar nowego życia, nowego człowieka, który również jest osobą na podobieństwo swoich rodziców. Macierzyństwo zawiera w sobie od samego początku szczególne otwarcie na nową osobę: ono właśnie jest udziałem kobiety. W otwarciu tym, w poczęciu i urodzeniu dziecka kobieta „odnajduje siebie przez bezinteresowny dar z siebie samej". Dar wewnętrznej gotowości na przyjęcie i wydanie na świat dziecka jest związany ze zjednoczeniem małżeńskim, które – jak powiedziano, winno stanowić szczególny moment wzajemnego obdarowywania się sobą ze strony kobiety i mężczyzny.

JAN PAWEŁ II, List *Mulieris dignitatem*, 18, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 312.

Z kolei Bóg w najwyższym stopniu objawia godność kobiety, gdy On sam przyjmuje ciało ludzkie z Maryi Dziewicy, którą Kościół czci jako Matkę Bożą, nazywając ją nową Ewą i stawiając jako wzór kobiety odkupionej.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 22, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 121.

12. PISMO ŚWIĘTE

W szóstym miesiącu posłał Bóg anioła Gabriela do miasta w Galilei, zwanego Nazaret, do Dziewicy poślubionej mężowi, imieniem Józef, z rodu Dawida; a Dziewicy było na imię Maryja. Anioł wszedł do Niej i rzekł: „Bądź pozdrowiona, pełna łaski, Pan z Tobą". Ona zmieszała się na te słowa i rozważała, co miałoby znaczyć to pozdrowienie. Lecz anioł rzekł do Niej: „Nie bój się, Maryjo, znalazłaś bowiem łaskę u Boga. Oto poczniesz i porodzisz Syna, któremu nadasz imię Jezus. Będzie On wielki i będzie nazwany Synem Najwyższego, a Pan Bóg da Mu tron Jego praojca, Dawida. Będzie panował nad domem Jakuba na wieki, a Jego panowaniu nie będzie końca". Na to Maryja rzekła do anioła: „Jakże się to stanie, skoro nie znam męża?" Anioł Jej odpowiedział: „Duch Święty zstąpi na Ciebie i moc Najwyższego osłoni Cię. Dlatego też Święte, które się narodzi, będzie nazwane Synem Bożym. A oto również krewna Twoja, Elżbieta, poczęła w swej starości syna i jest już w szó-

stym miesiącu ta, która uchodzi za niepłodną. Dla Boga bowiem nie ma nic niemożliwego". Na to rzekła Maryja: „Oto Ja służebnica Pańska, niech Mi się stanie według twego słowa!" Wtedy odszedł od Niej anioł. W tym czasie Maryja wybrała się i poszła z pośpiechem w góry do pewnego miasta w pokoleniu Judy. Weszła do domu Zachariasza i pozdrowiła Elżbietę. Gdy Elżbieta usłyszała pozdrowienie Maryi, poruszyło się dzieciątko w jej łonie, a Duch Święty napełnił Elżbietę. Wydała ona okrzyk i powiedziała: „Błogosławiona jesteś między niewiastami i błogosławiony jest owoc Twojego łona. A skądże mi to, że Matka mojego Pana przychodzi do mnie? Oto, skoro głos Twego pozdrowienia zabrzmiał w moich uszach, poruszyło się z radości dzieciątko w moim łonie. Błogosławiona jesteś, któraś uwierzyła, że spełnią się słowa powiedziane Ci od Pana" (Łk 1, 26- 45).

Por. Wj 20,12; 21,14; Kpł 18,7; Iz 66,13; Pwt 21,18-21; 27,16; Sdz 11,13-25; 2 Mch 7,20-31; Mt 1,16. 20.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

239 Bóg jest pierwszym początkiem wszystkiego i transcendentnym autorytetem oraz że równocześnie jest dobrocią i miłującą troską obejmującą wszystkie swoje dzieci. Ta ojcowska tkliwość Boga może być wyrażona w obrazie macierzyństwa, który jeszcze bardziej uwydatnia immanencję Boga, czyli bliskość między Bogiem i stworzeniem. Język wiary czerpie więc z ludzkiego doświadczenia rodziców, którzy w pewien sposób są dla człowieka pierwszymi przedstawicielami Boga. Jednak doświadczenie to mówi także, że rodzice ziemscy są omylni i że mogą zdeformować oblicze ojcostwa i macierzyństwa. Należy więc przypomnieć, że Bóg przekracza ludzkie rozróżnienie płci. Nie jest ani mężczyzną, ani kobietą, jest Bogiem. Przekracza także ludzkie ojcostwo i macierzyństwo, chociaż jest ich początkiem i miarą: nikt nie jest ojcem, tak jak Bóg.

Por. KKK 171; 501; 963; 964; 975; 1683; 2040; 2674; 2197.

LITERATURA:

DAYTON T., *Szczęśliwe macierzyństwo*, Kraków 2006.
GALAROWICZ J., *Blask godności. O etyce Karola Wojtyły i nie tylko*, Warszawa 2005.
GENEVIEVE P., *Bezgraniczny dar macierzyństwa*, Kraków 1998.
KENDALL-TACKETT K., *Wyzwania macierzyństwa. Jak być szczęśliwą matką*, Gdańsk 2000.
KRZAN K., *Szczęśliwe macierzyństwo i jego sekrety*, Gliwice 2006.
MACIARZ A., *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, Warszawa 2004.
NEUMAN J.S., *Mężczyzna i kobieta w Bożym Królestwie*, Kielce 2006.
PULIKOWSKI J., *Jak wygrać macierzyństwo*, Częstochowa 2006.

WYSZYŃSKI S., kard., *Kobieta w Polsce współczesnej*, Poznań-Warszawa 1978.
WYSZYŃSKI S., kard., *Godność kobiety*, Warszawa 2001.
ŻULIŃSKA B., *Nie tylko dla matek*, Warszawa 2003.

FILM:
Katyń, reż. A. WAJDA, Polska 2007.
Aleksandra, reż. A. SOKUROW, Rosja 2007.

WARTOŚĆ XXII

Godność braterstwa

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Zdolność do emocjonalnego kontaktu z bratem, albo siostrą i osobami znajomymi z mojego środowiska

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Budowanie wspólnych ideałów i stawianie sobie wspólnych zadań[1]

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Różnica pomiędzy braterstwem a przyjaźnią.
   - Braterstwo krwi, braterstwo ideałów i braterstwo w działaniu.
   - Umacnianie braterstwa w aktywnej działalności: społecznej, politycznej, narodowej, organizacyjnej, propagandowej, sportowej, rozrywkowej.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Braterstwo rodzi się pod wpływem wyznawania i obrony wspólnych wartości, na podstawie: krwi (pochodzenia), narodu, kultury, rasy, przekonań i historii życia.
   - Braterstwo pomaga w dążeniu do wspólnych celów[2].
   - Wspólne działanie buduje i rozwija osobowość człowieka.

   Zasady
   - Szukam ludzi, z którymi łączyłyby mnie wspólne zainteresowania, cele i dążenia.

---

[1] „Człowiek, odkrywając, że Bóg go kocha, pojmuje swoją transcendentną godność, uczy się nie poprzestawać na samym sobie i spotykać innych w relacji coraz bardziej ludzkiej. Ludzie odnowieni przez miłość Boga są w stanie zmienić normy oraz jakość stosunków i struktur społecznych. Są oni zdolni nieść pokój tam, gdzie są konflikty, budować i troszczyć się o braterskie relacje tam, gdzie panuje nienawiść, szukać sprawiedliwości tam, gdzie człowiek wyzyskuje człowieka. Jedynie miłość może radykalnie przemienić międzyludzkie stosunki. Każdy człowiek dobrej woli włączony w tę perspektywę może dostrzec szerokie horyzonty sprawiedliwości i ludzkiego rozwoju w prawdzie i dobru". KNSK 4.

[2] „Tylko wtedy praca wyda pełny owoc, gdy osoby pracujące są połączone więzią miłości, gdy miłość obejmuje ich wzajemne stosunki". S. Wyszyński, kard., *Duch pracy ludzkiej*, dz. cyt, s. 142.

- Zabiegam o zacieśnianie więzów z bratem, siostrą, rodzeństwem przyrodnim.
- Czynnie uczestniczę w spotkaniach, których uczestnicy są mi bliscy pod względem wyznawanych wartości.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- W rodzinie powinno występować braterstwo krwi.
- Rodzina rozpoznaje i realizuje wspólne cele: naturalne, kształceniowo-wychowawcze, ekonomiczne, rekreacyjne, ideowe, religijne (Kościół domowy).
- Braterstwo ukształtowane w domu rodzinnym przenosi się na życie społeczne.

Zasady

- W rodzinie kształtujemy relacje międzyosobowe i wspólnie realizujemy postawione zadania.
- Kochamy się jako jedna rodzina, ale również uznajemy wspólne wartości.
- Wartość braterstwa krwi, jaką dziecko wynosi z rodziny, powinno przenosić na życie społeczne.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Braterstwo to więź między ludźmi, oparta na przyjaźni, solidarności i wzajemnej pomocy[3].
- Naród jest kształtowany dzieki braterstwu pomiędzy ludźmi.
- Środowisko szkolne jest miejscem, gdzie zacieśniają się więzi braterstwa.

Zasady

- Szukam przykładów w literaturze i historii, które pomagają zrozumieć na czym polega wartość braterstwa.
- Popieram przejawy solidarności klasowej, które dotyczą wspólnej, ważnej dla uczniów sprawy.
- Buduję braterstwo pomiędzy kolegami szkolnymi z nadzieją, że przetrwa ono wiele lat.

---

[3] „Bóg, który wszystko otacza ojcowską opieką, zechciał, by wszyscy ludzie tworzyli jedną rodzinę i odnosili się do siebie nawzajem w duchu braterstwa. Wszyscy bowiem, stworzeni na podobieństwo Boga, który «z jednego człowieka wywiódł cały rodzaj ludzki, aby zamieszkiwał całą powierzchnię ziemi» (Dz 17,26), powołani są do jednego i tego samego celu, to jest do Boga samego". KDK 24.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Wspólnie obejrzany film dokumentalny lub fabularyzowany o życiu i działalności świętych (*Matka Teresa*, *Życie za życie*, *Pieśń Słoneczna*, *Brat naszego Boga*), mogą stanowić podstawę do dyskusji o sensie braterstwa w dzisiejszych czasach. Proponujemy tematy do dyskusji dla uczniów: Czy bezinteresowne poświęcenie ma sens? Czy poczucie braterstwa jest wartością skłaniającą do poświęceń? Jak dzisiaj możemy okazać sobie braterstwo? Jak braterstwo przełamuje współczesny styl samotnego i indywidualnego życia?

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież czuje się związana ze swoim środowiskiem, ma poczucie swojej wartości i wartości swojej grupy. Braterstwo rodzinne jest przenoszone na braterstwo społeczne[4]. Powstają więzi międzyosobowe. Utrwala się związek z rodziną, także dalszą oraz związek z miejscem zamieszkania, regionem, narodem. Poczucie przynależności narodowej buduje się na wartości braterstwa.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko ograniczenia związków międzyosobowych tylko do kręgu rodziny. Młodzież czuje się osamotniona i wyalienowana w szkole. Brakuje jej umiejętności nawiązywania braterskich kontaktów i zawiązywania przyjaźni z innymi. Wykazuje niechęć do wspólnych pozytywnych działań, akcji, manifestacji, unika form życia społecznego, wspólnotowego. Powstaje niezdrowa rywalizacja wśród rodzeństwa, wśród uczniów. Brakuje umiejętności rozwiązywania powstających konfliktów na terenie rodziny i na terenie szkoły.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Pulsuje w was, w waszych młodych sercach pragnienie prawdziwego braterstwa wszystkich ludzi, bez podziałów, przeciwstawień, dyskryminacji. Tak. Pragnienie braterstwa i wielorakiej solidarności przynosicie z sobą wy, młodzi – a nie pragnienie wzajemnej walki człowieka przeciw człowiekowi, w jakiejkolwiek postaci. Czyż to pragnienie braterstwa (…) nie świadczy o tym, że „znacie Ojca" (jak pisze apostoł). Bo tylko tam są bracia, gdzie jest Ojciec. I tylko tam, gdzie jest Ojciec, ludzie są braćmi.

JAN PAWEŁ II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*, List apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 15, w: JAN PAWEŁ II, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 50.

[4] „Trzeba, ażeby rodzaj ludzki dochodził do jedności przez wielość, ażeby uczył się być jednym Kościołem w pluralizmie form myślenia, działania, kultur i cywilizacji". Jan Paweł II, *Przekroczyć próg…*, dz. cyt., s. 127.

12. PISMO ŚWIĘTE

Oto jak dobrze i jak miło, gdy bracia mieszkają razem; jest to jak wyborny olejek na głowie, który spływa na brodę, brodę Aarona, który spływa na brzeg jego szaty jak rosa Hermonu, która opada na górę Syjon: bo tam udziela Pan błogosławieństwa, życia na wieki (Ps 133,1-3).

Bo kto pełni wolę Bożą, ten Mi jest bratem, siostrą i matką. (Mk 3,32-35).

Wtedy przyszli do Niego Jego Matka i bracia, lecz nie mogli dostać się do Niego z powodu tłumu. Oznajmiono Mu: „Twoja Matka i bracia stoją na dworze i chcą się widzieć z Tobą". Lecz On im odpowiedział: „Moją matką i moimi braćmi są ci, którzy słuchają słowa Bożego i wypełniają je" (Łk 8,19-21).

Por. Ps 133,1-3; Mt 5,25; Łk 12,58.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1878 Istnieje pewne podobieństwo między jednością Osób Boskich a braterstwem, jakie ludzie powinni zaprowadzić między sobą, w prawdzie i miłości. Miłość bliźniego jest nieodłączna od miłości Boga. (...) Wolność nie daje nam prawa do mówienia i czynienia wszystkiego. Opiera się na fałszu przekonanie, że człowiek, „podmiot tej wolności, [jest] jednostką samowystarczalną i mającą na celu zaspokojenie swojego własnego interesu przez korzystanie z dóbr ziemskich". Poza tym, uwarunkowania ładu ekonomicznego i społecznego, politycznego i kulturowego, konieczne do właściwego korzystania z wolności, zbyt często są nie uznawane i gwałcone. Te sytuacje zaślepienia i niesprawiedliwości obciążają życie moralne i wystawiają zarówno mocnych, jak i słabych na pokusę grzechu przeciw miłości. Człowiek, oddalając się od prawa moralnego, godzi we własną wolność, sam się zniewala, zrywa braterstwo z innymi ludźmi i buntuje się przeciw prawdzie Bożej.

Por. KKK 1676; 1939; 2207; 2213.

LITERATURA:

KOPEĆ W., ks., *Eucharystia sakramentem braterstwa*, Wrocław 2002.
LEY K., *Rodzeństwo – miłość, nienawiść, solidarność*, Warszawa 2004.
MALINOWSKI B., *Jednostka, społeczność, kultura*, Warszawa 2000.
MAZLISH E., FABER A., *Rodzeństwo bez rywalizacji. Jak pomóc własnym dzieciom żyć w zgodzie, by samemu żyć godnie*, Poznań 1997.
PARKER J., STIMPSON J., *Rodzeństwo – rywalizacja i miłość. Wszystko, co powinni wiedzieć rodzice braci i sióstr*, Poznań 2003.
ROMANIUK K., bp., *Adelfos. Idea braterstwa w Biblii*, Niepokalanów 1992.
RYLKE H., *Szkoła dla ucznia. Jak uczyć życia z ludźmi*, Warszawa 1983.

Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. RYNIO, Lublin 2005.
Społeczna aktualizacja tożsamości człowieka, red. J. CUDA, Katowice 2004.
SZAFRAŃSKI A.L., *Ku cywilizacji miłości miłosiernej*, Lublin 1989.
VERTEMATE L.D., *Błogosławione braterstwo. Rozważania biblijno-duchowe*, Ząbki 2002.

FILMY:

Brat naszego Boga, reż. K. ZANUSSI, Niemcy-Polska-Włochy 1997.
Matka Teresa: w imię dzieci bożych, reż K. CONNOR, Niemcy-USA 1997.
Pieśń słoneczna, reż. F. ZEFFIRELLI, Wielka Brytania-Włochy 1972.
Życie za życie. Maksymilian Kolbe, reż. K. ZANUSSI, Niemcy-Polska 1991.

WARTOŚĆ XXIII

Znaczenie i godność rodziny wielopokoleniowej[1]

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność okazywania uczuć

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Rozpoznanie związków emocjonalnych w rodzinie

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Związki krwi i pochodzenia wpływają na osobowość człowieka.
   - Cechy rodziny wielopokoleniowej.
   - Jakie znaczenie ma poznawanie historii własnej rodziny?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Rodzina istnieje, rozwija się dzięki miłości.
   - Każdy rodzaj relacji, rodzaj miłości (rodzicielska, ojcowska, macierzyńska, synowska, braterska, miłość do dziadków i do wnucząt, miłość do krewnych i spowinowaconych) wyraża się w określony sposób[2].
   - Rodzina podstawowa i rodzina wielopokoleniowa daje poczucie bezpieczeństwa.

---

[1] „Rodzicielstwo jest zadaniem natury duchowej – nie tylko fizycznej. Przebiega przez nie zawsze genealogia osoby, która ma swój odwieczny początek w Bogu, i która do Boga ma także prowadzić. Przyjmując ludzkie życie w całości, we wszystkich jego wymiarach fizycznych i duchowych, rodziny wnoszą wkład w «komunię pokoleń» i przez to w sposób istotny i niezastąpiony wpływają na rozwój społeczeństwa". KNSK 237.

[2] „Czwarte przykazanie Dekalogu dotyczy rodziny, jej wewnętrznej spoistości, rzec można – solidarności. Werbalnie przykazanie to nie mówi o rodzinie, faktycznie jednak właśnie o niej mówi. *Jakoby Boży Prawodawca nie znalazł innego słowa* dla wyrażenia komunii pokoleń, *jak właśnie słowo:* «Czcij» (Wj 20, 12). Słowo to wyraża w inny jeszcze sposób, czym jest rodzina. Nie chodzi o jakieś «sztuczne» wyniesienie rodziny, chodzi o sformułowanie oddające jej podmiotowość oraz wszystkie prawa, jakie z tej podmiotowości wynikają. Rodzina jest wspólnotą szczególnie intensywnych wzajemnych odniesień: pomiędzy małżonkami, pomiędzy rodzicami a dziećmi oraz między pokoleniami. Trzeba tę wspólnotę szczególnie zabezpieczyć. Dlatego Bóg nie znajduje wyrażenia lepszego niż właśnie to: «Czcij»".
Jan Paweł II, *List do rodzin*, Warszawa 1994, s. 45.

Zasady

- Wykorzystuję wszystkie okazje, aby wyrazić moje związki uczuciowe z całą rodziną (imieniny, urodziny, rocznice ślubu i rocznice śmierci, wspólne obchodzenie uroczystości i świąt, odwiedziny).
- Prowadzę kronikę rodzinną.
- Zabiegam o utrzymywanie kontaktów z rodziną.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Każdy członek rodziny jest ważny i ma tę samą godność.
- Nasza rodzina jest niepowtarzalna, niezwykła i jedyna.
- Rodzina wielopokoleniowa jest złączona więzami krwi i powinowactwa.

Zasady

- Poznaję i przekazuję dziecku historię całej naszej rodziny wielopokoleniowej.
- Wykorzystujemy doświadczenia życiowe wszystkich członków rodziny do kształtowania naszych dzieci.
- Wspólnie przeżywamy radosne i trudne chwile.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła i wychowawca zna rodziny swoich wychowanków.
- Związki uczuciowe i społeczne, wychowanka ze swoją rodziną, gwarantują prawidłowy proces wychowawczy[3].
- Szkoła i klasa ma charakter wielkiej rodziny.

Zasady

- Szczególną opieką otaczam wychowanków pozbawionych rodziny bądź pochodzących z rozbitych rodzin.
- Rodzinę i rodziców zapraszam do realizacji programu wychowawczego.
- W nauczaniu podkreślam niezastąpioną wartość rodziny wielopokoleniowej.
- Uczę, że rodzina jest pierwszą szkołą życia i pracy dla każdego człowieka[4].

---

[3] „Rodzina człowieka wychowuje i przez to wprowadza do współżycia z ludźmi. Rodzina uzdalnia człowieka nie tylko do życia fizycznego, ale i do współżycia społecznego. Z rodziny człowiek wynosi początki pojęć moralnych i społecznych, rozwijających osobowość ludzką". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 66.

[4] Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, 10, w: Jan Paweł II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2006, s. 125.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Każdy z uczniów przygotowuje genealogię swojej rodziny, w formie spisu albo planszy. Jest to dobra okazja, aby wspólnie z rodzicami przypomnieć sobie o dalszych członkach rodziny. Młodzież ma za zadanie poszukać, starać się odnaleźć i opisać pamiątki rodzinne.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Następuje rozpoznanie swojej przynależności do rodziny wielopokoleniowej oraz dowartościowanie związków rodzinnych[5]. Młodzież nawiązuje i podtrzymuje bliskie kontakty w ramach własnej rodziny. Stosuje ona właściwą hierarchię relacji z członkami rodziny. Każdy członek rodziny jest szanowany, a wydarzenia życiowe są zauważane i wspólnie przeżywane.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko zawężenia relacji międzyosobowych, rodzinnych, do rodziny podstawowej: rodzice i dzieci. Często występuje klanowe nastawienie do swojej rodziny wielopokoleniowej oraz utrata kontaktu międzypokoleniowego. Nie nawiązuje się do swojego pochodzenia, do swoich korzeni, tradycji. Grozi postawa odrzucenia i chęć wyeliminowania ze swojej rodziny osób o odmiennych poglądach, charakterze lub wyznawanej religii. Zanikają kontakty międzyosobowe, wielopokoleniowe.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wszyscy członkowie rodziny, każdy wedle własnego daru, mają łaskę i odpowiedzialny obowiązek budowania dzień po dniu komunii osób, tworząc z rodziny „szkołę bogatszego człowieczeństwa". Dokonuje się to poprzez łaskę i miłość wobec dzieci, wobec chorych i starszych; poprzez wzajemną codzienną służbę wszystkich; poprzez dzielenie się dobrami, radościami i cierpieniami.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 21, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 119.

(…) Modlitwa wspólnoty rodzinnej, może się stawać miejscem wspólnej pamięci i wzajemnej pamięci: rodzina wszakże jest wspólnotą pokoleń. Trzeba ażeby w modlitwie wszyscy byli obecni – i ci, którzy żyją, i ci którzy już odeszli, i ci także którzy mają przyjść na świat. Trzeba, aby każdy człowiek był w rodzinie „omadlany" na miarę dobra jakie stanowi – na miarę dobra jakim jest dla niego rodzina i on dla rodziny.

JAN PAWEŁ II, List *Gratissimam sane*, 10, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 368.

[5] „Rodzina, w której różne pokolenia stykają się i wspomagają nawzajem w osiąganiu pełniejszej mądrości i w harmonijnym łączeniu praw osobowych z innymi potrzebami życia społecznego, stanowi fundament społeczeństwa". KDK 52.

12. PISMO ŚWIĘTE

Starszego wiekiem nie strofuj, lecz nakłaniaj prośbą jak ojca, młodszych – jak braci, starsze kobiety – jak matki; młodsze – jak siostry, z całą czystością. Miej we czci te wdowy, które są rzeczywiście wdowami. Jeśli zaś jakaś wdowa ma dzieci albo wnuki, niechże się one uczą najpierw pieczołowitości względem własnej rodziny i odpłacania rodzicom wdzięcznością. Jest to bowiem rzeczą miłą w oczach Bożych (1 Tm 5,1-5).

Por. Wj 20,12; Pwt 5,16; Hbr 13,7-9; 1 J 2,12-15.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2220 Chrześcijanie są zobowiązani do szczególnej wdzięczności tym, od których otrzymali dar wiary, łaskę chrztu i życie w Kościele. Wdzięczność ta dotyczy rodziców, dziadków, innych członków rodziny, duszpasterzy, katechetów, nauczycieli lub przyjaciół. „Napełniła mnie radość na wspomnienie bezobłudnej wiary, jaka jest w tobie; ona to zamieszkała najpierw w twej babce, Lois, i w twej matce Eunice, a pewien jestem, że mieszka i w tobie" (2 Tm 1,5).

Por. KKK 1936; 2199; 2200; 2205; 2206.

LITERATURA:

DYCZEWSKI L., *Dziecko wartością społeczną*, Kraków 2003.

DYCZEWSKI L., *Więź między pokoleniami w rodzinie*, Lublin 2002.

Pukam do drzwi Waszych domów i pragnę się z Wami spotkać. Rozważania na temat „Listu do Rodzin" Ojca Świętego Jana Pawła II, red. B. HARRASEK, Warszawa 1994.

SZUKALSKI P., *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Łódź 2002.

Wokół wychowania, red. D. CZUBALA, G. GRZYBEK, Bielsko-Biała 2003.

Wokół wychowania. Rola rodziny i szkoły w procesie socjalizacji dziecka, red. T. ROSTOWSKA, J. ROSTOWSKI, Łódź 2006.

WRZESIEŃ W., *Jednostka – rodzina – pokolenie. Studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Poznań 2003.

Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej, red. F. ADAMSKI, Kraków 1982.

Z badań nad rodziną, red. T. KUKOŁOWICZ, Lublin 1984.

WARTOŚĆ XXIV

Wartość i znaczenie dzieciństwa

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie sfery uczuciowej

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Poznanie własnej osobowości przez sięganie do przeżyć z dzieciństwa

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Charakterystyka głównych etapów wieku dziecięcego: wiek prenatalny, niemowlęctwo, dziecko 3-5 letnie, wiek przedszkolny, wiek szkolny – do okresu dojrzewania.
   - Dynamika rozwoju fizycznego i psychicznego dziecka.
   - Potrzeba miłości w życiu dziecka i jej odwzajemnianie.
   - Uczucia przynależą do natury człowieka.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Pomiędzy dzieciństwem a wiekiem dorastania i dojrzewania trwa ciągłość biologiczna, historyczna i emocjonalna.
   - Poczucie bezpieczeństwa w wieku dziecięcym wpływa na stan psychiki ucznia.
   - Każde dziecko ma prawo do przeżywania wartości wieku dziecięcego.
   Zasady
   - Szanuję i dziękuję rodzicom za dar życia.
   - Kocham moje rodzeństwo i pozytywnie jestem nastawiony do innych dzieci.
   - Mam pozytywny kontakt z małymi dziećmi.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Każde dziecko wychowuje się i kształtuje w atmosferze miłości[1].
   - Wszystkie dzieci mają prawo do jednakowej miłości rodziców.

---

[1] „Wychowawcze oddziaływanie rodziców jest tak ważne, że trudno je czymkolwiek zastąpić. Do rodziców należy bowiem stworzenie takiej atmosfery rodzinnej, przepojonej miłością i szacunkiem dla Boga i ludzi, która sprzyjałaby spójnemu osobowemu i społecznemu wychowaniu dzieci. Dlatego rodzina jest pierwszą szkołą cnót społecznych potrzebnych każdemu społeczeństwu". DWCH 3.

- Okres dziecięctwa rzutuje na całe emocjonalne życie człowieka.
- W rodzinie wielodzietnej następuje szybsze i głębsze uspołecznienie dziecka.

Zasady

- Kocham moje dzieci miłością odpowiedzialną.
- Wychowuję nasze dzieci dla innych, dla nich samych, nie dla nas, rodziców.
- Zapewniam moim i wszystkim innym dzieciom poczucie bezpieczeństwa.
- Stosujemy metody wychowawcze: dialog, dobry przykład, odpowiedzialność za każdy dzień dziecka, wspólne odkrywane wartości i wdrażanie ich w życie.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Okres dzieciństwa wychowanków trwale kształtuje właściwości charakterologiczne.
- Znajomość dzieciństwa wychowanków pomaga zrozumieć ich obecne zachowania.
- Właściwe relacje z dzieckiem świadczą o bogactwie duchowym dorosłego człowieka.

Zasady

- W szkole staram się wprowadzić właściwe relacje pomiędzy starszymi i młodszymi uczniami.
- Na moich wychowanków patrzę z perspektywy mojej rodziny. Traktuję ich jak własne dzieci.
- Wyodrębniam różnice charakterologiczne wychowanków i różnice w ich indywidualnym rozwoju.
- Stosuję zasady psychologii rozwojowej, pomagam wychowankom w przechodzeniu z jednego okresu rozwojowego do drugiego (z dzieciństwa do wieku młodzieńczego).

8. SPOSÓB REALIZACJI

Każdy z uczniów próbuje zastanowić się, czy pamięta jakieś wydarzenie ze swojego dzieciństwa, które wywarło wpływ na jego dzisiejsze zachowanie, poglądy, zainteresowania, czy negatywne opinie. Można dokonać oceny tych wydarzeń w świetle obecnego stanu wiedzy i stanu dojrzałości emocjonalnej.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Rozwój emocjonalny człowieka przebiega we właściwy sposób. Młodzież ma poczucie swojej wartości[2] oraz poczucie bezpieczeństwa. Szanuje i dobrze wspomina okres dziecięcy własnego życia[3]. Akceptuje i umiejętnie kontaktuje się z innymi dziećmi. W odpowiednim wieku potrafi „zrezygnować" z praw i przywilejów wieku dziecięcego. Szanuje rodziców i okazuje im wdzięczność za szczęśliwe dzieciństwo.

10. ZAGROŻENIA

Często młodzież jest obciążona kompleksami wyniesionymi z okresu dzieciństwa. Istnieje ryzyko przeniesienia, przedłużenia okresu dzieciństwa na wiek młodzieńczy. Powraca się do niego poprzez brak odpowiedzialności, niechęć do podejmowania dorosłych decyzji. Traktuje się dzieciństwo jako jedyny, szczęśliwy okres w życiu. Zagrożeniem może również być niechęć do dzieci, nieuzasadniona agresja do młodszego rodzeństwa. Pojawia się niezdrowa rywalizacja wśród rodzeństwa. Młodzież często wykazuje egoistyczne nastawienie i egoistyczne wymagania wobec innych (rodziców, rodzeństwa, kolegów).

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

W gruncie rzeczy mówiąc o prawach dziecka mówimy o obowiązkach rodziców i wychowawców pozostających na służbie dziecka i jego naczelnego interesu; dorastając jednak dziecko musi uczestniczyć w swym własnym rozwoju, podejmując odpowiedzialność zgodną ze swymi możliwościami. Nie można również zaniechać mówienia mu o spoczywających na nim obowiązkach wobec innych i społeczeństwa.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do dziennikarzy europejskich, 13.01.1979, *Chronić dzieciństwo dla dobra społeczeństwa*, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, Warszawa 1982, s. 93.

Co to znaczy: „Jeśli się nie odmienicie i nie staniecie jak dzieci, nie wejdziecie do królestwa niebieskiego"? Czyż Pan Jezus nie stawia dziecka

[2] „Troszcząc się o każde dziecko przychodzące na świat i otaczając je czułą i rzetelną opieką, Kościół wypełnia swoje podstawowe posłannictwo; powołany jest bowiem do objawienia i przedstawienia na nowo w dziejach przykładu i przykazania Chrystusa Pana, który postawił dziecko w samym centrum Królestwa Bożego, mówiąc: «Dopuśćcie dzieci i nie przeszkadzajcie im przyjść do Mnie; do takich bowiem należy Królestwo Niebieskie»". Jan Paweł II, *Z nauczania Ojca Świętego o miłości, małżeństwie, rodzinie. Przyszłość idzie przez rodzinę*, red. M. Węcławski, Poznań 1983, s. 58.

[3] „Żaden okres naszego życia nie jest zamknięty sam dla siebie. Dzieciństwo wnosi nawyki i przyzwyczajenia w wiek młodzieńczy, pełen emocji i pragnień, ten z kolei swoim entuzjazmem ubogaca rozważny wiek dojrzały, jego zaś bogactwo owocuje doświadczeniem i mądrością starości". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 126.

za wzór także ludziom dorosłym? Jest coś takiego w dziecku, co winno się odnaleźć we wszystkich ludziach, jeżeli mają wejść do królestwa niebieskiego. Niebo jest dla tych, którzy są tak prości jak dzieci, tak pełni zawierzenia jak one, tak pełni dobroci i czyści. Tylko tacy mogą odnaleźć w Bogu swojego Ojca i stać się za sprawą Jezusa również dziećmi Bożymi.

JAN PAWEŁ II, List do dzieci w Roku Rodziny, *Tra pochi giorni*, 2, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 432.

12. PISMO ŚWIĘTE

On przywołał dziecko, postawił je przed nimi i rzekł: „Zaprawdę, powiadam wam: Jeśli się nie odmienicie i nie staniecie jak dzieci, nie wejdziecie do królestwa niebieskiego. Kto się więc uniży jak to dziecko, ten jest największy w królestwie niebieskim. A kto by jedno takie dziecko przyjął w imię moje, Mnie przyjmuje (Mt 18,2-5).

Por. 1 Kor 14,20; 1 P 2,2; por. Łk18,15-17.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2222 Rodzice powinni uważać swoje dzieci za dzieci Boże i szanować je jako osoby ludzkie. Wychowują oni swoje dzieci do wypełniania prawa Bożego, ukazując samych siebie jako posłusznych woli Ojca niebieskiego.

Por. KKK 2214; 2223-2226; 2228; 2251.

LITERATURA:

BERTRAND C., *Pierwsze dwa lata. Co się dzieje pomiędzy matką, ojcem i dzieckiem*, Gdańsk 2003.

BILICKI T., *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II*, Kraków 2005.

DOBSON J., *Dom pełen serca*, cz. 1, Warszawa 1999.

DOBSON J., *Dzieci i wychowanie*, Warszawa 2000.

DOBSON J., *Jak budować poczucie własnej wartości w swoim dziecku?*, Lublin 2005.

DOBSON J., *Powrót do domu*, Warszawa 2000.

KIMMEL T., *Bohaterowie wyrastają w domu*, Warszawa 1995.

KORNAS-BIELA D., *Oblicza dzieciństwa*, Lublin 2001.

McDOWELL J., J*ak być bohaterem dla swoich dzieci*, Warszawa 1997.

WILK J., ks., *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*, Lublin 1987.

WOITITZ J., *Wymarzone dzieciństwo: jak wychować szczęśliwe dziecko unikając błędów naszych rodziców*, Gdańsk 1994.

WARTOŚĆ XXV

Wartość i znaczenie wieku dorastania

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Opanowanie emocji

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Budowanie właściwych relacji z innymi

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Znaczenie dojrzewania fizycznego i psychicznego człowieka.
   - Znaczenie rozwoju emocjonalnego i kształtowanie się uczuć.
   - Rozpoznanie swojej seksualności i ukształtowanie się płci emocjonalnej[1].
   - Kultura zachowania: sposób prowadzenia rozmowy, strój, ubranie, makijaż, rodzaj dowcipu (sytuacyjny, analogiczny, pojęciowy) jako wyraz płciowości człowieka.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Męskość i kobiecość naturalnie przygotowują do pełnienia określonych ról odpowiadających danej płci.
   - Rozwój fizyczny i psychiczny człowieka świadczy o jego naturalnym powołaniu do relacji międzyosobowych.
   - Płeć jest darem i wartością kształtującą osobowość.
   - Sensem jednej płci jest ukierunkowanie na płeć przeciwną.

   Zasady
   - Szanuję swoją seksualność, płeć; staram się zrozumieć płeć odmienną.
   - Moje dojrzewanie seksualno-emocjonalne traktuję jako drogę do osiągnięcia wieku dojrzałego.
   - Mam świadomość, że seksualność i reakcje emocjonalne, które pojawiają się wraz z dojrzewaniem, powinny służyć mojemu samowychowaniu[2].
   - Otaczam się ludźmi, którzy właściwie i odpowiedzialnie traktują własną seksualność.

---

[1] A. Capella, *Corso di anatomia e fisiologia della riproduzione umana*, Istituto Giovanni Paolo II per Studi su Matrimonio e Famiglia, Roma 2001, p. 22.

[2] „Wpisane w ludzką naturę popędy, których człowiek nie jest jednak biernym wykonawcą, mają charakter służebny w świadomym działaniu ludzkim. Wynika stąd konieczność bardzo wczesnego «uczłowieczania» popędów poprzez wychowanie". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 125.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Seksualność przynależy do natury człowieka i jest jego wartością.
- Dziecko ma określoną płeć: biologiczną (chromosomową i gonadyczną, hormonalną) i osobową (ukształtowaną przez wychowanie), które stanowią o indywidualności człowieka[3].
- Do określonej płci przynależy odpowiednie zachowanie, wyrażanie emocji i uczuć oraz relacja z innymi.

Zasady

- Akceptuję płeć mojego dziecka, znam trudności i problemy, jakie pojawiają się w okresie dojrzewania fizycznego i psychicznego.
- Swoim postępowaniem i zachowaniem pokazuję właściwe role osobowe i społeczne danej płci.
- Pilnie obserwuję rozwój psychoseksualny mojego dziecka, rozmawiam z nim na tematy dotyczące seksualności natury ludzkiej, pomagam mu przezwyciężyć powstające trudności, emocjonalne napięcia[4].
- Moja relacja osobowo-seksualna w małżeństwie i rodzinie pomaga dziecku (dzieciom) zrozumieć piękno, znaczenie i godność określonej płci[5].

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Każdy człowiek, dziecko, wychowanek ma określoną płeć; zgodnie z nią reaguje, postępuje i przeżywa swoją osobowość.
- Seksualność człowieka jest jego wartością.
- Płeć biologiczną dziedziczymy, a płeć osobową zdobywamy przez samowychowanie i wychowanie.

---

[3] „Akceptacja płci dziecka przez rodziców ma duże znaczenie dla jego rozwoju psychicznego i dla szybkiego rozpoznania własnej płci". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 126.

[4] „Na rodzinach spoczywa też szczególna odpowiedzialność w sferze wychowania seksualnego. Istotne znaczenie dla harmonijnego wzrastania ma fakt, by dzieci stopniowo i w sposób uporządkowany poznawały sens płciowości oraz uczyły się doceniać ludzkie i moralne wartości z nią związane. Ze względu na powiązania zachodzące pomiędzy wymiarem płciowym osoby a jej wartościami etycznymi, wychowanie ma doprowadzić do znajomości zasad moralnych i uznania ich za konieczną i cenną gwarancję odpowiedzialnego wzrostu osobowego w dziedzinie płciowości ludzkiej. Rodzice są zobowiązani do zweryfikowania sposobów realizacji wychowania seksualnego w instytucjach wychowawczych w celu sprawdzenia, czy tak ważny i delikatny temat podejmowany jest we właściwy sposób". KNSK 243.

[5] „Dziecko tworzy sobie pojęcie miłości, małżeństwa, rodziny, męskości – ojcostwa oraz kobiecości – macierzyństwa w oparciu o więź miłości między ojcem i matką. Uczestnicząc w miłości małżeńskiej swoich rodziców, która ma również wymiar seksualny, spontanicznie odkrywa, że istotą seksualności jest wyrażanie wzajemnej miłości, z której rodzi się nowe życie. Osobiste odczucie dziecka, że jego życie to owoc miłości ojca i matki, jest najważniejszą informacją w całym wychowaniu seksualnym". J. Augustyn, SJ, *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Kraków 1999, s. 28.

- Koedukacyjny charakter szkoły służy do ukazania wartości, piękna i daru, jakim jest płeć[6].

Zasady

- Moim zachowaniem i relacjami interpersonalnymi ukazuję innym nauczycielom i uczniom, co znaczy postępować zgodnie ze swoją płcią.
- Poprzez ukazanie różnic pomiędzy kobiecością i męskością, uczę młodzież wzajemnego szacunku dla płci przeciwnej.
- Uczę, że wiek dojrzewania nie musi być okresem buntu, ale czasem świadomego i twórczego formowania osobowości.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy warsztaty w grupach niekoedukacyjnych. Chłopcy mają za zadanie określić, co z ich punktu widzenia świadczy o wyjątkowości kobiet, jakie cechy budzą ich szacunek; dziewczęta – analogicznie. Na koniec grupy przedstawiają efekty swoich przemyśleń i wymieniają się spostrzeżeniami.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Następuje korelatywny rozwój biologiczny, emocjonalny i osobowy dorastającego i dojrzewającego człowieka. Młodzież fascynuje się własną płcią i zarazem akceptuje ją jako formę dialogu z innymi ludźmi. Płeć i jej ekspresja nie przybierają tylko podstawowego zachowania seksualnego, biologicznego. Rodzice i wychowawcy pomagają młodemu człowiekowi przeżywać i rozumieć swoją płciowość, rozwiązywać problemy i powstające napięcia w relacjach międzyludzkich.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko braku akceptacji własnej płci. Młodzież często w sposób nieudolny, samotnie pokonuje trudności związane z dojrzewaniem fizycznym i psychicznym. Brakuje jej motywacji do pracy nad silną wolą, kieruje się wyłącznie emocjami[7]. Młodzież nie rozumie ról płci we własnej rodzinie, odrzuca seksualność jako formę dialogu z innymi. Występuje również zagrożenie brutalizacji zachowań wobec odmiennej płci. Sprowadza swoją płciowość do przeżyć wyłącznie seksualnych (przedwczesna inicjacja seksualna, masturba-

---

[6] „Niech nauczyciele współpracują przede wszystkim z rodzicami i niech razem z nimi uwzględniają w całym procesie wychowawczym różnicę płci i wyznaczoną przez Bożą Opatrzność każdej płci właściwą rolę w rodzinie i w społeczeństwie". DWCH 8.

[7] „Musicie pomyśleć nad ułożeniem programu waszego życia. Dotyczy to nie tylko nauki, nie tylko zdobycia zawodu, ale przede wszystkim wewnętrznej postawy, która ma was ukształtować na ludzi, którzy wiedzą, czego chcą w swoim życiu. Bo tylko człowiek z charakterem, człowiek wierzący, może stanowić o przyszłości Ojczyzny, Kościoła i całej wspólnoty, całego społeczeństwa". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do…*, dz. cyt., s. 141.

cja[8], korzystanie z pornografii[9]). Rodzice i wychowawcy często nie dostrzegają problemów dojrzewającego człowieka. Nie potrafią rozmawiać, dyskutować i ukazywać właściwych form ekspresji płciowości ludzkiej.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dzisiaj (…) usiłuje się narzucić środowiskom, a nawet całym społeczeństwom, model, który sam siebie ogłasza „postępowym" i „nowoczesnym". Nie zauważa się przy tym, że w tym modelu – człowiek, a chyba zwłaszcza kobieta, z podmiotu zamienia się w przedmiot (przedmiot swojej manipulacji), a cała wielka treść miłości zostaje zredukowana do „użycia", które – choćby nawet było dwustronne – nie przestaje być w swej istocie egoistyczne.

JAN PAWEŁ II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*, List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II do młodych całego świata z okazji międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 10, w: JAN PAWEŁ II, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 32.

Wobec tego musimy zapytać: czy to bogactwo, jakim jest młodość, ma odwodzić człowieka od Chrystusa? (…) Młodość każdego z was, drodzy Przyjaciele, jest bogactwem, które okazuje się właśnie w pytaniach. Człowiek stawia je sobie na przestrzeni całego życia – jednakże w młodości narzucają się one w sposób szczególnie intensywny, wręcz natarczywie. I dobrze, że tak jest. Te pytania świadczą właśnie o tej dynamice rozwoju ludzkiej osobowości, która właściwa jest dla waszego wieku. Pytania te stawiacie w sposób czasem niecierpliwy -– a równocześnie sami rozumiecie, że odpowiedź na nie nie może być pośpieszna ani powierzchowna. Musi posiadać właściwy sobie ciężar gatunkowy. Chodzi tu o odpowiedź, która dotyczy całego życia, która zamyka w sobie całokształt ludzkiej egzystencji.

JAN PAWEŁ II, List *Parati semper*, 3, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy,* t. 3, Kraków 2007, s. 253.

12. PISMO ŚWIĘTE:

Rodzice Jego chodzili co roku do Jeruzalem na Święto Paschy. Gdy miał lat dwanaście, udali się tam zwyczajem świątecznym. Kiedy wracali po skończonych uroczystościach, został młody Jezus w Jerozolimie, a tego nie za-

[8] „Masturbacja stanowi poważny nieporządek pod względem moralnym i jako taka jest czynem wewnętrznie złym". M. Leśniak, *Masturbacja*, w: *Encyklopedia bioetyki*…, dz. cyt., s. 274.

[9] „Pornografia koncentruje uwagę na ściśle fizycznych doznaniach seksualnych, bez miłości (…), bez związku osobowego, bez intymności, prezentując zimne i instrumentalne traktowanie ciała ludzkiego, pozbawione wrażliwości, a nierzadko nawet litości". S. Luft, *Pornografia*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański*. *Głos Kościoła*, Radom 2005, s. 363.

uważyli Jego Rodzice. Przypuszczając, że jest wśród pątników, uszli dzień drogi i szukali Go między krewnymi i znajomymi. Gdy Go nie znaleźli, wrócili do Jeruzalem, szukając Go. Dopiero po trzech dniach odnaleźli Go w świątyni, gdzie siedział między nauczycielami, przysłuchiwał się im i zadawał pytania. Wszyscy zaś, którzy Go słuchali, byli zdumieni bystrością Jego umysłu i odpowiedziami. Na ten widok zdziwili się bardzo, a Jego Matka rzekła do Niego: „Synu, czemuś nam to uczynił? Oto ojciec Twój i ja z bólem serca szukaliśmy Ciebie". Lecz On im odpowiedział: „Czemuście Mnie szukali? Czy nie wiedzieliście, że powinienem być w tym, co należy do mego Ojca?" Oni jednak nie zrozumieli tego, co im powiedział. Potem poszedł z nimi i wrócił do Nazaretu; i był im poddany. A Matka Jego chowała wiernie wszystkie te sprawy w swym sercu. Jezus zaś czynił postępy w mądrości, w latach i w łasce u Boga i u ludzi (Łk 2,41-52).

Por. Pnp 8,8-10; 1 Mch 13,53; Ez 16,6-14

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO:

2232 Więzy rodzinne, chociaż są ważne, nie mają charakteru absolutnego. Podobnie jak dziecko wzrasta coraz bardziej ku dojrzałości oraz samodzielności ludzkiej i duchowej, tak rozwija się i umacnia jego szczególne powołanie, które pochodzi od Boga. Rodzice powinni uszanować to powołanie i ułatwić dzieciom odpowiedź na nie. Trzeba uzmysłowić sobie, że pierwszym powołaniem chrześcijanina jest pójście za Jezusem: „Kto kocha ojca lub matkę bardziej niż Mnie, nie jest Mnie godzien. I kto kocha syna lub córkę bardziej niż Mnie, nie jest Mnie godzien" (Mt 10,37).

Por. KKK 2217; 2228.

LITERATURA:

AUGUSTYN J., SJ, *Przewodnik po rozterkach młodości*, Kraków 2005.

AUGUSTYN J., SJ, *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Kraków 1999.

BŁASIAK A., *Młodzież – świat wartości*, Kraków 2003.

COLOMBO G., *Ekscesy wieku dorastania i trudności wychowawcze*, Waszawa 2004.

GRESZTA E., *Depresja wieku dorastania*, Warszawa 2006.

JOHNSON G., SHELLENBERGER S., *Sztuka dorastania*, Warszawa 2000.

MEISSNER K., OSB, *Płciowość i czystość. Z problematyki życia seksualnego*, Poznań 2007.

PAWLINA K., ks., *Jak zagospodarować młodość?*, Warszawa 2004.

PULIKOWSKI J., *Ewa czuje inaczej*, Poznań 2007.

PULIKOWSKI J., *Krokodyl dla ukochanej*, Poznań 2006.

SOLANO C., *Dojrzewanie i miłość*, Warszawa 2005.
WOJTYŁA K., ks., *Elementarz etyczny*, Lublin 1999.
Żyć dla miłości. Jan Paweł II do młodych w Polsce, red. M. KLUK, Kraków 2005.

WARTOŚĆ XXVI

Wartość i godność prokreacyjna

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój fizyczny, emocjonalny, moralny i społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Płciowość człowieka

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Odpowiedzialność za przekazywane życie

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Przekazywanie życia przynależy do natury człowieka.
   - Wartość rodziny w przekazywaniu życia i procesie wychowania.
   - Życie ludzkie jest owocem ludzkiej miłości.
   - Godność matki i ojca wynika z godności przekazywania życia.
   - Wykroczenia przeciw życiu: terroryzm, wojny niesprawiedliwe, aborcja, agresja wobec życia, zaniedbania w obronie i ochronie życia.
   - Pochodzenie życia ludzkiego od Boga, teologiczne ujęcie wartości życia[1].

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Życie jest jedną z największych wartości, jakie otrzymujemy w darze od rodziców.
   - Źródłem życia jest miłość rodziców związanych małżeństwem na całe życie.
   - Życie drugiego człowieka ma taką samą wartość i godność jak moje życie.
   Zasady
   - Poznaję swoją płciowość fizyczną i psychiczną.
   - Wyrabiam w sobie szacunek do życia i zdrowia jako podstawowych wartości.
   - Miejscem przekazywania życia jest uczuciowy, miłosny związek rodziców.

---

[1] „Istotne znaczenie i centralna pozycja rodziny w porządku osobowym i społecznym często podkreślana jest w Piśmie Świętym. «Nie jest dobrze, żeby mężczyzna był sam» (Rdz 2, 18). Już poczynając od tekstów, które opowiadają o stworzeniu człowieka (por. Rdz 1,26-28; 2,7-24), okazuje się, że w Bożym zamyśle związek mężczyzny i kobiety «tworzy pierwszą formę wspólnoty osób». Ewa stworzona jest jako towarzyszka Adama, jako ta, która w swojej inności dopełnia go (por. Rdz 2, 18), aby tworzyć z nim «jedno ciało» (Rdz 2, 24; por. Mt 19, 5-6). Jednocześnie oboje są zaangażowani w zadanie prokreacyjne, które uczyni z nich współpracowników Stwórcy: «bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię» (Rdz 1, 28). Rodzina w zamyśle Stwórcy wyłania się jako pierwsze miejsce «humanizacji» osoby i społeczeństwa oraz kolebka życia i miłości". KNSK 209.

- Staram się przygotować do takiego zadania i funkcji.
- Jako człowiek dojrzały fizycznie i duchowo mogę przekazać życie i być za nie odpowiedzialny.
- Swoją rodzinę traktuję z szacunkiem i jestem jej wdzięczny za dar życia.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Życie własne, życie własnych dzieci i życie innych ludzi jest największą naturalną wartością.
- Przekazanie życia powinno dokonywać się w stałym, uczuciowym związku małżeńskim.
- Celem małżeństwa jest wzajemna miłość i przekazanie życia.

Zasady

- Kocham i szanuję życie własne, i moich dzieci.
- Ukazuję wartość miłości i płciowości w życiu małżeńskim i rodzinnym[2].
- Biorę pełną odpowiedzialność za życie przekazywane w moim związku małżeńskim (ilość dzieci, czas, stan zdrowia, odpowiednie warunki do przekazywania życia).

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Naród jest rodziną rodzin, odpowiedzialną za przekazywanie i ochronę życia.
- Płciowość człowieka służy do zbudowania stałych, silnych związków małżeńskich i do przekazywania życia[3].
- Asymetryczny dualizm seksualny jest wartością życia ludzkiego.

Zasady

- Przedstawiam, wyjaśniam i wpajam wszystkie argumenty broniące życia ludzkiego.
- Staram się dobrze przygotować moich wychowanków do przy-

[2] „Podkreślmy, iż młody człowiek powinien odkrywać właściwą rolę ludzkiej płciowości nie poprzez rozmowę z wychowawcami, duszpasterzami czy też rówieśnikami, ale przede wszystkim poprzez doświadczenie miłości swoich rodziców. Tak zwane wychowanie seksualne, które polega na przekazywaniu dziecku informacji o funkcjonowaniu płciowości, o jej zadaniach i celach, może być jedynie uzupełnieniem tego właśnie integralnego wychowania seksualnego, jakim jest uczestnictwo dziecka we wzajemnej miłości rodziców. J. Augustyn, *Wychowanie seksualne*...., dz. cyt., s. 27.

[3] „Sferę cielesnej więzi między dwojgiem ludzi traktuje się tylko jako technikę uzyskiwania przyjemności, abstrahując od odpowiedzialności. A przecież właśnie tam, gdzie trzeba silnej woli, gdzie trzeba upartego uzyskiwania dobra, leży źródło tego, co piękne, co szlachetne, co zwycięskie". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do*..., dz. cyt., s. 144.

szłego przekazywania życia: emocjonalnie, intelektualnie, fizycznie i psychicznie[4].

- W wychowaniu zwracam baczną uwagę na kształtowanie właściwych ról i postaw adekwatnych do określonej płci[5].

8. SPOSÓB REALIZACJI

Oglądamy film pt.: „Niemy krzyk". Autorem dokumentu jest lekarz – doktor Nathanson – który po latach działalności na rzecz prawa do aborcji i po wykonaniu kilku tysięcy zabiegów przerwania ciąży zmienił poglądy i stał się obrońcą nienarodzonego życia. Film przedstawia zabieg przerwania ciąży oglądany na monitorze aparatu USG. Po filmie proponujemy uczniom dyskusję na temat odpowiedzialności prokreacyjnej.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Właściwie rozumie się role danej płci, szanuje własną płciowość. Młodzież umiejętnie kieruje swoim popędem seksualnym, potrafi dostrzec związek między zagadnieniami płciowości z uczuciem ludzkiej miłości[6]. Dostrzega również wartości swojego życia i poszanowania życia i zdrowia innych. Akceptuje własne rodzeństwo i jest otwarta na nowe narodziny w swojej rodzinie.

10. ZAGROŻENIA

Młodzież często oddziela seks od godności małżeńskiej i rodzinnej. Następuje pomieszanie ról płciowych. Wcześnie następuje inicjacja seksualna. Zakładane są pozamałżeńskie związki seksualne, odrzuca się lub pomija trwałe małżeńskie związki, jako jedyne właściwe formy do godnego prze-

---

[4] „Powinni oni dzieci i młodzież otrzymać pozytywne, mądre i odpowiednie do wieku wychowanie seksualne. Ponadto tak należy ich przygotować do udziału w życiu społecznym, aby dzięki odpowiedniemu i niezbędnemu wykształceniu potrafili włączać się czynnie w różne zespoły ludzkiej społeczności oraz aby byli otwarci na dialog z innymi i chętnie zabiegali o wspólne dobro". DWCH 316.

[5] Nauczyciele „niech współpracują przede wszystkim z rodzicami i niech razem z nimi uwzględniają w całym procesie wychowawczym różnicę płci i wyznaczoną przez Bożą Opatrzność każdej płci właściwą rolę w rodzinie i w społeczeństwie". DWCH 8.

[6] „Życie popędowe u człowieka z płaszczyzny biologicznej przenosi się na płaszczyznę wyższą poprzez wybór wartości duchowych. (…) Uruchomiony przez proces dojrzewania popęd płciowy kieruje zainteresowanie na osobę odmiennej płci. Początkowo jest to bardziej zainteresowanie cielesnością niż pragnienie miłości, która wznosi objawy zmysłowego popędu na wyższy poziom". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 126-127.

kazywania życia. Akceptuje się patologiczne zachowania seksualne (orientacja lesbijska, narcyzm, agresja seksualna, nieakceptowanie własnej płci, pornografia, homoseksualizm[7]). W konsekwencji nieodpowiedzialne rodzicielstwo przynosi szkodę nie tylko samemu dziecku, którego świat wartości staje się niepełny, ale również jego rodzicom.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Zniechęcony do tworzenia autentycznych warunków ludzkiej prokreacji człowiek skłania się do traktowania samego siebie i własnego życia raczej jako zespołu doznań, których należy doświadczyć, aniżeli dzieła, które ma wypełnić. Stąd się wywodzi brak wolności, a w konsekwencji rezygnacja z angażowania się w stały związek z jedną osobą i rodzenie dzieci, lub uważania ich za jedną z wielu „rzeczy", które można mieć lub nie mieć, według własnych upodobań, i które współzawodniczą z innymi możliwościami.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Centesimus annus*, 39, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 2006, s. 506.

12. PISMO ŚWIĘTE:

Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę. Po czym Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną (Rdz 1,27-28).

Por. 1 Kor 15,49.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1652 Instytucja małżeństwa i miłość małżeńska z natury są ukierunkowane na prokreację i wychowanie potomstwa, a to stanowi jakby ukoronowanie powołania małżonków. Dzieci są najwspanialszym darem małżeństwa i w największym stopniu przyczyniają się do dobra samych rodziców. Sam Bóg, który powiedział: „Nie jest dobrze, żeby mężczyzna był sam" (Rdz 2,18), i który od początku „stworzył ich jako mężczyznę i kobietę" (Mt 19,4), chcąc udzielić im jakiegoś szczególnego uczestnictwa w swoim dziele swtórczym, pobłogosławił mężczyźnie i kobiecie, mówiąc: „bądźcie płodni i rozmnażajcie się" (Rdz 1,28). Dlatego pielęgnowanie prawdziwej miłości małżeńskiej i wywodzący się z niej cały sposób życia rodzinnego zmierzają do tego, aby małżonkowie, nie zaniedbując pozostałych celów

[7] „Zachowania, aktywność, stosunki homoseksualne są obiektywnie czynami pozbawionymi niezbędnego i istotnego uporządkowania oraz stanowią formę poważnej deprawacji. (…) Negatywna ocena moralna zachowań homoseksualnych w nauczaniu Kościoła wynika ze sprzeczności tych czynów z chrześcijańską wizją seksualności. (…) Orientacja lub predyspozycja seksualna sama w sobie nie jest grzechem". K. Glombik, *Homoseksualizm*, w: *Encyklopedia bioetyki...*, dz. cyt., s. 192-193.

małżeństwa, byli skłonni do mężnego współdziałania z miłością Stwórcy i Zbawcy, który poprzez nich coraz bardziej powiększa i wzbogaca swoją rodzinę.

Por. KKK 2205; 2216; 2221; 2367.

LITERATURA:

ANGE D., *Twoje ciało stworzone do życia*, Poznań 2004.

BEDNARSKI F., *Wychowanie ludzkich popędów i woli*, Kraków 2001.

BIDDULPH S., *Wychowanie chłopców. Jak pomóc chłopcom wyrosnąć na szczęśliwych mężczyzn*, Poznań 2004.

BRZEZIŃSKA A., *W poszukiwaniu złotego środka. Rozmowy o rozwoju człowieka*, Kraków 2005.

FABER A., *Jak mówić do nastolatków żeby nas słuchały, jak słuchać, żeby z nami rozmawiały*, Poznań 2006.

KWIEK M., *Wychowanie do miłości. Poradnik dla rodziców*, Wrocław 1994.

MANDAL E., *Kobiecość i męskość*, Warszawa 2003.

MEISSNER K., *Płciowość i czystość. Z problematyki życia seksualnego*, Poznań 2004.

JAN PAWEŁ II, *Nauczanie moralne. Bioetyka*, Radom 2006.

OBUCHOWSKA I., *Rozwój erotyczny*, Warszawa 2002.

TROBISCH W., *Kochałem dziewczynę*, Częstochowa 2001.

WARTOŚĆ XXVII

Wartość i odpowiedzialność wieku dorosłego

1. CEL GŁÓWNY
   Rozwój moralny, rozwój woli

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Autentyczne działanie, otwartość, ufność, umiejętność stawiania sobie celów i ich osiąganie

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Akceptacja moralna i emocjonalna oraz chęć współpracy z osobami dorosłymi

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Życie człowieka jest procesem biologiczno-psychicznym, ma swoje etapy i zakres; od poczęcia do śmierci.
   - Relacja międzyludzka: jednostka – społeczeństwo. Wymiana wartości i dóbr.
   - Różnice pokoleniowe jako źródło wzajemnego ubogacania się, w życiu jednostki i grup społecznych.
   - Racje i przyczyny powstawania tzw. konfliktu pokoleń.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Celem rozwoju człowieka jest osiąganie dojrzałości osobowej.
   - Stać się dorosłym, to odpowiadać za własne czyny.
   - Dorosłość zobowiązuje do poszukiwania prawdy.

   Zasady
   - Akceptuję poszczególne etapy mojego życia i staram się wykorzystać zdobyte doświadczenie.
   - Współpracuję z dorosłymi, wykorzystując ich doświadczenie życiowe.
   - Już teraz uczę się, co znaczy być dorosłym.
   - Jestem wdzięczny rodzicom za dar życia, za opiekę w okresie niemowlęcym, dziecięcym i w okresie dojrzewania.
   - Biorę odpowiedzialność za siebie i innych.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Każde dziecko przechodzi etapy rozwoju prowadzące do odpowiedzialnej dorosłości.

- Rodzice są moralnie zobowiązani do pełnej edukacji i wychowania swoich dzieci[1].
- W każdym wieku dziecko ma tę samą godność.

Zasady

- Wychowuję moje dziecko do dorosłości, samodzielności, odpowiedzialności i pełni życia moralnego[2].
- W wychowywaniu posługuję się zasadą dobrowolności, zasadą dobrego przykładu i racjonalnymi argumentami.
- Ukazuję wartość i godność życia dorosłego opartego na odpowiedzialności.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła jest środowiskiem ukazującym właściwe relacje międzypokoleniowe.
- Wychowawca i szkoła pełnią zadanie pomocnicze w edukacji i wychowaniu młodego pokolenia.
- Celem edukacji i wychowania jest samodzielne, odpowiedzialne, dobre, obecne i przyszłe życie wychowanków.

Zasady

- Ukazuję wartości wynikające z każdego etapu życia moich wychowanków.
- Dostrzegam różnice międzypokoleniowe pomiędzy wychowankami a dorosłymi (rodzicami) i szukam sposobów na pełne porozumienie.
- Uczę odpowiedzialności za słowa, czyny, projekty i perspektywy działania.

---

[1] „Rodzice są pierwszymi, ale nie jedynymi wychowawcami swoich dzieci. Do nich więc należy prowadzenie z poczuciem odpowiedzialności pracy wychowawczej w ścisłej i czujnej współpracy ze strukturami cywilnymi i kościelnymi: już wymiar wspólnotowy, obywatelski i kościelny człowieka wymaga i prowadzi do dzieła szerszego i określonego, będącego owocem uporządkowanej współpracy różnych czynników wychowawczych. Wszystkie te czynniki są konieczne, nawet jeśli każdy może i powinien działać wedle własnej kompetencji i wnosząc sobie właściwy wkład. Rodzice mają prawo wybrać narzędzia formacyjne odpowiadające ich przekonaniom i szukać środków, które mogą im pomóc w ich wychowawczym zadaniu, także w obszarze duchowym i religijnym. Władze publiczne mają obowiązek zagwarantowania tego prawa i zapewnienia konkretnych warunków umożliwiających korzystanie z niego. W tym kontekście pierwszoplanowy staje się przede wszystkim temat współpracy pomiędzy rodziną a szkołą". KNSK 240.

[2] „Stosownie do swojej godności wszyscy ludzie, ponieważ są osobami, to znaczy istotami obdarzonymi rozumem i wolną wolą, a przeto wyposażonymi w osobistą odpowiedzialność, przez własną naturę są przynaglani i moralnie zobowiązani do poszukiwania prawdy – przede wszystkim religijnej". DWR 2.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Angażujemy młodzież i dorosłych do przygotowania np.: festynu, zabawy i uroczystości szkolnej. Umożliwiamy współdziałanie uczniów z różnych grup wiekowych. Proponuję również uczniom, aby wyobrazili sobie, że są już dorosłymi ludźmi, założyli rodzinę, mają własny dom. Aby znaleźć się w swojej dorosłości uczniowie przygotowują konspekt dnia, w którym szczegółowo opisują, jaki czas dnia poświęcają na pracę, kiedy zajmują się dziećmi, kiedy gotują, sprzątają, robią zakupy, jakie mają dodatkowe obowiązki i zobowiązania wobec najbliższych, dalszej rodziny, a także zobowiązania finansowe i zawodowe. Propozycja ta ma uświadomić młodzieży, że życie dorosłych nie jest wieczną zabawą, ma swoje obowiązki, zadania i trudności. Na koniec stawiam pytanie: czy łatwo być dorosłym?

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Przekracza się różnicę pokoleń. Następuje wzajemne zrozumienie i umiejętność współpracy. Młodzież dąży do pełnoletniości na zasadzie pełnej dojrzałości fizycznej, psychicznej, emocjonalnej[3]. Umiejętnie podejmuje z pełną odpowiedzialnością zadania człowieka dorosłego.

10. ZAGROŻENIA

Możliwa jest ciągła zależność emocjonalna dzieci od rodziców i starszych. Istnieje ryzyko wystąpienia u młodzieży infantylizmu i braku umiejętności w podejmowaniu decyzji. Młodzież wykorzystuje swój wiek do unikania odpowiedzialności za swoje czyny. Występują wszelkiego rodzaju patologie wieku dojrzewania (grupy nieformalne, subkultury patologiczne, zrywanie kontaktów z rodzicami, brak porozumienia się z dorosłymi w szkole, manifestowanie swojej niezależności, alkoholizm, narkomania). Grozi utrata ideałów, autorytetu osób starszych[4], rezygnacja z życia wiarą w łączności z Kościołem. Kształtuje się utylitarne podejście do życia i relacji międzyludzkich.

---

[3] „Już dziś musicie przygotować się do tego, upraszając o dary Ducha Świętego, abyście byli dobrzy – co więcej: byście byli lepsi niż pokolenie dzisiejszych dorosłych, by wśród was było mniej swarów, mniej kłótni, mniej niechęci i rozdrażnienia, a przede wszystkim, żeby wśród was zapanowała większa trzeźwość". J. Glemp, kard., *Prymas Polski do…*, dz. cyt., s. 96.

[4] „Względny autorytet rodziców i wychowawców, uczestnicząc w afirmującym autorytecie Boga, umożliwia dziecku poznanie pojęć dobra i zła oraz pomaga w dokonywaniu wyboru zakreślonego pewnymi granicami. Dzięki niemu dziecko staje się zdecydowane w swoich wyborach". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 169-170.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek […] nie został stworzony jako byt nieruchomy i statyczny. Pierwszy jego opis biblijny przedstawia go jako stworzenie i obraz, określony w swej głębokiej rzeczywistości przez pochodzenie i podobieństwo, które o nim stanowią. Ale wszystko to wprowadza w istotę człowieka, mężczyzny i kobiety, zaczątek zadania oraz wymóg spełnienia go, zarówno indywidualnie, jak we dwoje. Zadaniem tym jest niewątpliwie panowanie nad stworzeniami, „uprawianie ogrodu"; ma to być wypełniane w ramach posłuszeństwa prawu Bożemu, a zatem w szacunku dla otrzymanego „obrazu", będącego wyraźną podstawą władzy panowania, przyznanej mu dla jego udoskonalenia.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 30, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2006, s. 349.

12. PISMO ŚWIĘTE

Ty więc, moje dziecko, nabieraj mocy w łasce, która jest w Chrystusie Jezusie, a to, co usłyszałeś ode mnie za pośrednictwem wielu świadków, przekaż wiarygodnym ludziom, którzy będą zdolni nauczać też innych. Bierz udział w trudach i przeciwnościach jako dobry żołnierz Chrystusa Jezusa. Nikt walczący po żołniersku nie wikła się wzabiegi około zdobycia utrzymania, żeby się spodobać temu, kto go zaciągnął. Również jeżeli ktoś staje do zapasów, otrzymuje wieniec tylko wtedy, gdy walczył przepisowo. Rolnik, który się trudzi, pierwszy powinien korzystać z plonów. Rozważaj, co mówię, albowiem Pan da ci zrozumienie we wszystkim. Pamiętaj na Jezusa Chrystusa, potomka Dawida. On według Ewangelii mojej powstał z martwych. (...) Staraj się, byś sam stanął przed Bogiem jako godny uznania pracownik, który nie przynosi wstydu, trzymając się prostej linii prawdy. Unikaj zaś światowej gadaniny; albowiem uprawiający ją będą coraz bardziej się zbliżać ku bezbożności. (...) Uciekaj zaś przed młodzieńczymi pożądaniami, a zabiegaj o sprawiedliwość, wiarę, miłość, pokój – wraz z tymi, którzy wzywają Pana czystym sercem. Unikaj natomiast głupich i niedouczonych dociekań, wiedząc, że rodzą one kłótnie. A sługa Pana nie powinien się wdawać w kłótnie, ale ma być łagodnym względem wszystkich, skorym do nauczania, zrównoważony (2 Tm 2,1-9. 15-16. 22-24).

Por. Syr 3,2-6; 12-13; 6; 30,1-2.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2230 Dorastające dzieci mają obowiązek i prawo wybrać zawód i stan życia. Powinny wypełniać te nowe zadania życiowe w zaufaniu do swoich rodziców, chętnie prosząc ich o opinie oraz rady i przyjmując je od nich. Rodzice powinni czuwać, by nie ograniczać swoich dzieci ani w wyborze zawodu, ani w wyborze współmałżonka. Obowiązek delikatności nie zabrania

im, lecz wprost przeciwnie, zobowiązuje ich do pomagania dzieciom przez mądre rady, zwłaszcza wtedy gdy dzieci mają zamiar założyć rodzinę.

Por. KKK 2218; 2219; 2227; 2224; 2223.

LITERATURA:

BRIGHT B., *Dziesięć podstawowych kroków ku dojrzałości chrześcijańskiej*, Warszawa 2003.

Dojrzałość chrześcijańska, red. A. NOWAK, W. SŁOMKA, Lublin 1994.

FERRERO B., *Dojrzewanie*, Warszawa 1999.

MEISSNER K., OSB, *Czy ty wierzysz? Wykłady o rozwoju wiary i ludzkiej dorosłości*, Poznań 2002.

ROGGE J.U., *Dojrzewanie, czyli jak pozwolić odejść i pozostać wsparciem*, Kielce 2006.

SMILEY K.J., *Być rodzicem*, Poznań 2003.

TARNAWSKI J., *Wygrać młodość*, Kraków 2000.

TERRUWE A., BAARS C., *Integracja emocjonalna. Jak uwierzyć, że jesteś kochany i potrafisz kochać*, Poznań 2004.

WERON E., ks., *Dojrzałość chrześcijanina*, Ząbki 2003.

WOLICKI M., *Dojrzała osobowość – dojrzałe sumienie*, Wrocław 2000.

ZIÓŁEK W., *Pożegnanie z piaskownicą, czyli o konieczności bycia dorosłym*, Warszawa 2002.

WARTOŚĆ XXVIII

Ludzie starsi w moim życiu; ich godność i wpływ na moje życie[1]

1. CEL GŁÓWNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Wymiana dóbr duchowych i wzajemna pomoc

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Wzajemna akceptacja i współpraca w ramach pokoleń.
   - Wymiana pokoleniowa w życiu społecznym.
   - Rozwój kulturalny, społeczny i materialny w procesie wymiany pokoleń.
   - Psychologia procesu dojrzewania i starzenia się.
   - Źródła konfliktów między pokoleniami.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Nasze życie jest na każdym etapie wartościowe.
   - Życie to dar od starszego pokolenia.
   - Należy okazywać szacunek starszym, bo tym samym szanuje się samego siebie jako człowieka.

   Zasady
   - Staram się korzystać z doświadczenia życiowego osób starszych.

---

[1] „Miłość wyraża się również w troskliwej uwadze poświęconej ludziom starszym, którzy żyją w rodzinie: ich obecność może być bardzo znacząca i wartościowa. Są oni przykładem łączności między pokoleniami, ważnego ogniwa, przyczyniającego się do pomyślności rodziny i całego społeczeństwa: Mogą nie tylko dawać świadectwo, że istnieją pewne aspekty życia, jak na przykład wartości humanistyczne i kulturowe, moralne i społeczne, których nie da się mierzyć kryteriami ekonomicznymi czy funkcjonalnymi; mogą także skutecznie wspomagać środowiska pracy i warstwy kierownicze. W istocie rzeczy chodzi nie tylko o to, żeby coś zrobić dla ludzi starszych, ale by zaakceptować ich jako odpowiedzialnych współpracowników, którzy w sposób rzeczywiście dla nich możliwy będą uczestniczyć w realizacji wspólnych projektów zarówno w fazie planowania, jak i dialogu i wykonania. Pismo Święte mówi o osobach, które «wydadzą owoc nawet i w starości» (Ps 92, 15). Ludzie starsi stanowią ważną szkołę życia: zdolni są do przekazywania wartości i tradycji oraz pomagania w rozwoju najmłodszych, którzy dzięki nim uczą się nie szukania wyłącznie własnego dobra, ale również dobra innych. Gdzie ludzie starsi znajdują nie tylko warunki do leczenia i odpowiedzialnej opieki, ale – przede wszystkim – odnoszenia się do nich z miłością”. KNSK 222.

- Obserwuję osoby starsze w mojej rodzinie i uczę się od nich odnajdywania sensu i celu życia.
- Zabiegam o poprawne stosunki ze starszymi: rodzicami, dziadkami, współbraćmi, krewnymi i sąsiadami, z którymi tworzę więzi życzliwości i wzajemnej pomocy.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Każdy etap rozwoju ludzkiego ma swoje cechy, właściwości, problemy i trudności, związane z psychosomatyczną naturą człowieka.
- Rywalizacja pokoleniowa, agresywna, bez zasad i pozytywnych uczuć, prowadzi do wielu konfliktów i niszczy struktury społeczne.
- Przez wymianę pokoleń jest zachowana ciągłość narodu.

Zasady

- Nie wykorzystuję przewagi duchowej, materialnej i emocjonalnej, wiekowej, nad dziećmi i ludźmi starszymi.
- Uczę dziecko szacunku dla starszych, poprzez przykład dobrego współżycia międzypokoleniowego we własnej rodzinie.
- W moich decyzjach życiowych biorę pod uwagę doświadczenia starszego pokolenia.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła jest miejscem wymiany wszelkich dóbr międzypokoleniowych.
- Szkoła jest sprawdzianem porozumiewania się międzypokoleniowego.
- Współpraca ze starszym pokoleniem gwarantuje sukces młodemu pokoleniu.

Zasady

- Współpracuję, w procesie wychowawczym, z rodzicami i osobami starszymi.
- Korzystam z wiedzy starszych w procesach edukacyjnych i wychowawczych.
- Poszukuję przyczyn możliwych konfliktów i powstawania subkultur w rywalizujących ze sobą pokoleniach.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Na podstawie konkretnej, wyznaczonej przez wychowawcę lektury albo serialu telewizyjnego wychowankowie przeprowadzają analizę relacji międzypokoleniowych. Wyszczególnia się zaobserwowane konflikty, sposoby ich rozwiązywania oraz formy współpracy, porozumienia i współżycia. Wspólnie zastanawiamy się, dlaczego młodzież tak często buntuje się wobec decyzji rodziców i dziadków? Pod dyskusję poddaję pytanie: Czy różnice pokoleniowe wynikają ze zmieniających się warunków kulturowych (moda,

sposób spędzania wolnego czasu), czy też spowodowane są odmiennym podejściem do odpowiedzialności lub jego brakiem.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Następuje porozumienie międzypokoleniowe prowadzące do współpracy, pomocy, współdziałania. Młodzież uznaje autorytet osób starszych, poszukuje u nich wskazań, korzysta z ich doświadczenia życiowego[2]. Wzajemna akceptacja i szacunek zapobiegają powstawaniu napięć i konfliktów międzypokoleniowych[3]. Każdy człowiek, niezależnie od wieku, nawiązuje relacje ze starszymi i młodszymi, które dopełniają się w ramach związków małżeńskich, rodzinnych, towarzyskich, zawodowych, społecznych i pokoleniowych.

10. ZAGROŻENIA

Młodzież, nie znajdując porozumienia i oparcia w starszym pokoleniu, ucieka w uzależnienia (alkoholizm, narkomania[4]), szuka swojego miejsca w subkulturach, sektach, gdzie znajduje pozorne poczucie bezpieczeństwa i zrozumienie. Powstaje rywalizacja międzypokoleniowa, wzajemne zwalczanie się, brak porozumienia. Obopólna niechęć oraz emocjonalny rozdźwięk prowadzą do pogłębiania się nieporozumień w domu rodzinnym i środowisku szkolnym. Powstaje relacja: „my" i „oni". „My" – młodzi pełni życia i wspaniałych perspektyw, i „oni" – starzy, bezproduktywni, którzy muszą odejść. Następuje wtedy utrata wspólnych wartości oraz utrata perspektywy pogodnego, w pełni radosnego i życzliwego współbycia i współdziałania.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Istnieją kultury przejawiające szczególną cześć i wielką miłość dla osób starszych. Człowiek stary nie bywa tam nigdy wyłączony z rodziny, czy traktowany jako nieużyteczny ciężar; pozostaje w rodzinie i chociaż zobowią-

---

[2] „Jest prawem dzieci i młodzieży otrzymywanie wskazań, które pozwolą im oceniać wartości moralne według prawego sumienia, przyjmować te wartości przez osobisty wybór, jak i pełniej poznawać i miłować Boga". DWCH 1.

[3] „Potocznej świadomości narzucono dziś przekonanie, że rodzina jest przede wszystkim terenem konfliktu pokoleń. Takie przeświadczenie prowadzi dość łatwo do wniosków najdosłowniej antywychowawczych: jeśli reakcją dzieci na proponowanie im wartości musi być ich negacja, to najlepiej nie wychowywać, wówczas dzieci może same znajdą sobie jakieś stosowne dla siebie zasady". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 200.

[4] „Narkotyki prowadzą do zaburzeń procesów poznawczych, motywacyjnych, godzą w dobro osoby ludzkiej i realizowanie wartości wyższych. Uzależnienie od narkotyków jest grzechem, bo godzi w podstawowy dar – wolność, jaką został obdarzony człowiek". Cz. Cekiera, *Narkomania*, w: *Encyklopedia bioetyki*…, dz. cyt., s. 314-315.

zany do szanowania autonomii nowej rodziny, nadal bierze czynny i odpowiedzialny udział w jej życiu, a nade wszystko wypełnia cenne posłannictwo świadka przeszłości i inspiratora mądrości dla młodych i dla przyszłości. Inne kultury natomiast, zwłaszcza w następstwie nieuporządkowanego rozwoju przemysłowego i urbanistycznego, doprowadziły i nadal prowadzą do niedopuszczalnego zepchnięcia starszych na margines życia, co jest dla nich źródłem wielkiego cierpienia, a równocześnie duchowego zubożenia dla wielu rodzin.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris Consortio*, 27, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, s. 127

Ludzie starsi pomagają nam mądrzej patrzeć na ziemskie wydarzenia, ponieważ dzięki życiowym doświadczeniom zyskali wiedzę i dojrzałość. Są strażnikami pamięci zbiorowej, a więc mają szczególny tytuł, aby być wyrazicielami wspólnych ideałów i wartości, które są podstawą i regułą życia społecznego… Ludzie starsi dzięki swej dojrzałości i doświadczeniu mogą udzielać młodym rad i cennych pouczeń.

JAN PAWEŁ II, *List do ludzi w podeszłym wieku*, 10, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 522.

Wy, którzy jesteście w podeszłym wieku, jesteście starszymi obywatelami. Znosiliście spiekotę dnia w zmaganiach codziennego życia i zdobyliście wielką wiedzę, mądrość i doświadczenie. Proszę was, dzielcie się tym szczodrze z młodszym pokoleniem. Macie coś bardzo ważnego do zaoferowania światu, a wasz wkład jest oczyszczony i wzbogacony przez cierpliwość i miłość, które posiadacie, gdy jesteście złączeni z Chrystusem.

JAN PAWEŁ II, *Chrześcijański sens cierpienia i starości*, Onitsha 13.02.1982, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, Poznań 1993, s. 186-187.

12. PISMO ŚWIĘTE

Niejaki Eleazar, jeden z pierwszych uczonych w Piśmie, mąż już w podeszłym wieku, o bardzo szlachetnej powierzchowności, był zmuszony do otwarcia ust i jedzenia wieprzowiny. On jednak wybierając raczej chwalebną śmierć aniżeli godne pogardy życie, dobrowolnie szedł na miejsce kaźni, a wypluł mięso, jak powinni postąpić ci, którzy mają odwagę odrzucić to, czego nie wolno jeść nawet przez miłość do życia. Ci, którzy byli wyznaczeni do tej bezbożnej ofiarnej uczty, ze względu na bardzo dawną znajomość z tym mężem, wzięli go na stronę i prosili, aby zjadł przyniesione przez nich i przygotowane mięso, które wolno mu jeść. Niech udaje tylko, że je to, co jest nakazane przez króla, mianowicie mięso z ofiary pogańskiej. Tak postępując, uniknie śmierci, a ze względu na dawną z nimi przyjaźń skorzysta

z miłosierdzia. On jednak powziął szlachetne postanowienie, godne jego wieku, powagi jego starości, okrytych zasługą siwych włosów i postępowania doskonałego od dzieciństwa, przede wszystkim zaś świętego i od Boga pochodzącego prawodawstwa. Dał im jasną odpowiedź mówiąc, aby go zaraz posłali do Hadesu. „Udawanie bowiem nie przystoi naszemu wiekowi. Wielu młodych byłoby przekonanych, że Eleazar, który już ma dziewięćdziesiąt lat, przyjął pogańskie obyczaje. Oni to przez moje udawanie, i to dla ocalenia maleńkiej resztki życia, przeze mnie byliby wprowadzeni w błąd, ja zaś hańbą i wstydem okryłbym swoją starość. Jeżeli bowiem teraz uniknę ludzkiej kary, to z rąk Wszechmocnego ani żywy, ani umarły nie ucieknę. Dlatego jeżeli mężnie teraz zakończę życie, okażę się godny swojej starości, młodym zaś pozostawię piękny przykład ochotnej i wspaniałomyślnej śmierci za godne czci i święte prawa". To powiedziawszy, natychmiast wszedł na miejsce kaźni. Ci, którzy go przyprowadzili, na skutek wypowiedzianych przez niego słów, zamienili miłosierdzie na surowość, sądzili bowiem, że one były szaleństwem. Mając już pod ciosami umrzeć, westchnął i powiedział: „Panu, który ma świętą wiedzę, jest jawne to, że mogłem uniknąć śmierci. Jako biczowany ponoszę wprawdzie boleść na ciele, dusza jednak cierpi to z radością, gdyż Jego się boję". W ten sposób więc zakończył życie, a swoją śmiercią pozostawił nie tylko dla młodzieży, lecz także dla większości narodu przykład szlachetnego usposobienia i pomnik cnoty (2 Mch 6,18-31).

Por. Ps 71; Mdr 3,15-19; 4,16; Syr 25,3n; 30,25; Tt 2,1-5.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2218 Czwarte przykazanie przypomina dzieciom już dorosłym o ich odpowiedzialności wobec rodziców. W miarę możności powinny one okazywać im pomoc materialną i moralną w starości, w chorobie, samotności lub potrzebie. Jezus przypomina o tym obowiązku wdzięczności.

Por. KKK 2208; 2219; 2220.

LITERATURA:

DUBOIS-DUMÉE J.P., *Starzeć się pięknie*, Poznań 2004.

GÓRNICKA-ZDZIECH I., *Sukienka ze starego płaszcza*, Kraków 2004.

GUERIN P., *Wiek dojrzały jako wyzwanie duchowe*, Kraków 2003.

JAN PAWEŁ II, List *Salvifici doloris*, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 221-245.

JAN PAWEŁ II, *List do osób w podeszłym wieku*, JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane, Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 516-526.

JAN PAWEŁ II, *Ludzie starsi są potrzebni*, Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański" 25.07.1999, „L'Osservatore Romano" 1999, nr 11 (20), s. 39.

JAN PAWEŁ II, List *O szacunek dla ludzi w podeszłym wieku*, Przemówienie do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę do Spraw Duszpasterstwa Służby Zdrowia, 31.10.1999, „L'Osservatore Romano" 1999, nr 3 (20), s. 18-19.
OPAROWSKA J., *Ostatni etap ludzkiego dojrzewania*, „Nowe Życie" 2000, nr 10.
RIEMANN F., *Jak szczęśliwie przeżyć drugą połowę życia*, Kraków 2006.
ROMANIUK K., bp, *Lata podeszłe i starość według Biblii*, Warszawa 1993.
ROMMEL K., *Radości i smutki jesieni życia*, Kraków 2003.
WERON E., ks., *O godną starość. Refleksje człowieka wierzącego*, Poznań 2000.

FILMY:
Pora umierać, reż. D. KĘDZIERZAWSKA, Polska 2007.
Prosta historia, reż. D. LYNCH, USA 1999.

WARTOŚĆ XXIX

Wartość: Piękno i dobro przyrody nieożywionej

1. CEL GŁÓWNY
   Zdolność postrzegania i kojarzenia

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność obserwacji

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Poszanowanie przyrody nieożywionej

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Materialny związek człowieka z przyrodą nieożywioną.
   - Miejsce człowieka we wszechświecie. Planeta Ziemia najlepszą częścią wszechświata.
   - Zmiany spowodowane przez cywilizację (budowa miast, przemysł, projekty techniczne, komunikacja, utylizacja odpadów) zmieniają przyrodę nieożywioną.
   - Piękno naturalnych środowisk geograficznych: gór, mórz, jezior.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Istnieje materialny związek pomiędzy mną a światem przyrody nieożywionej.
   - Niszcząc środowisko naturalne wokół siebie, niszczymy samego siebie.
   - Środowisko naturalne jest dziedzictwem wszystkich ludzi i wszystkich pokoleń.

   Zasady
   - Bacznie obserwuję i analizuję, co niszczy środowisko naturalne, w którym żyję.
   - Mam świadomość, w jaki sposób środowisko naturalne wpływa na charakter społeczności, które w nim żyją.
   - Uczestniczę w organizowaniu projektów ochrony przyrody nieożywionej.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Ochrona przyrody realizuje się poprzez działania ludzkie.

- Bogactwo i zasoby przyrody nieożywionej są dla wszystkich ludzi i wszystkich pokoleń[1].
- Przyroda nieożywiona jest podstawą przyrody ożywionej.

Zasady

- Dostrzegam bogactwo i niepowtarzalność przyrody.
- W swoich działaniach i w swojej pracy zawodowej zawsze biorę pod uwagę ochronę przyrody.
- Ukazuję innym otaczające mnie piękno przyrody.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Istnieje stały i trwały związek przyrody nieożywionej z ożywioną.
- Środowisko nieożywione należy poznawać, badać i udostępniać te wyniki uczniom.
- Człowiek ma potężny wpływ na cały świat dzięki osiągnięciom nauki i działaniom przemysłowym.

Zasady

- Organizuję wycieczki krajoznawcze, aby poznać bogactwo natury nieożywionej.
- Ukazuję niszczący wpływ człowieka na przyrodę nieożywioną.
- W szkole realizuję programy ochrony przyrody nieożywionej.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizuje się wycieczki krajoznawcze[2]. Można wspólnie obejrzeć tematyczny film krajoznawczy o przyrodzie nieożywionej, połączony z dyskusją. Można przeprowadzić konkurs fotograficzny na temat przyrody nieożywionej. Wybrana grupa zainteresowań sporządza listę dobrych i niewłaściwych działań władz regionalnych odnośnie ochrony dóbr naturalnych. Można zaproponować tematyczne spotkanie z samorządowymi władzami terytorialnymi (gminy, powiatu).

---

[1] „Ochrona środowiska stanowi wyzwanie dla całej ludzkości: chodzi o wspólny i powszechny obowiązek poszanowania zbiorowego dobra, przeznaczonego dla wszystkich, i uświadomienie sobie, że nie można bezkarnie używać różnego rodzaju bytów, żyjących czy nieożywionych – składników naturalnych, roślin, zwierząt – w sposób dowolny, jedynie według własnych potrzeb gospodarczych. Jest to odpowiedzialność, która musi dojrzewać ze względu na globalny zasięg obecnego kryzysu ekologicznego i że w uniwersalnym porządku ustalonym przez Stwórcę wszystkie byty wzajemnie od siebie zależą: należy brać pod uwagę naturę każdego bytu oraz ich wzajemne powiązanie w uporządkowany system, którym właśnie jest kosmos”. KNSK 466.

[2] „Czas wolny winien być przeznaczony w sposób właściwy na relaks duchowy oraz wzmacnianie zdrowia ducha i ciała tak przez zgodne z upodobaniami zajęcia i studia, podróże do innych krajów (turystyka) (...), jak również przez ćwiczenia i aktywność sportową”. KDK 61.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Szkoła jest przykładem właściwego traktowania i wykorzystania zasobów przyrody nieożywionej. Młodzież dostrzega wartość i znaczenie całej natury dla życia ludzkiego[3]. Stale są podejmowane działania na rzecz ochrony środowiska[4]. Obcowanie z naturą daje radość wszystkim uczestnikom realizowanych programów, w zakresie poznania i ochrony przyrody.

10. ZAGROŻENIA

Społeczności, rodzinna i szkolna, nie zwracają uwagi na wartości przyrody nieożywionej. Rozszerza się zakres wandalizmu, nie szanuje się środowiska naturalnego (zieleni, miejskich parków, terenów rekreacyjnych, bloków, ulic). Powstają subkultury oparte na agresji, wobec ludzi oraz wobec przyrody nieożywionej. Zanika motywacja ochrony przyrody. Młodzież nie wykazuje chęci przebywania na łonie przyrody i korzystania z jej piękna.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Trzeba aby młodość była „wzrastaniem". Ogromne znaczenie posiada dlatego obcowanie ze światem widzialnym: z przyrodą. Obcowanie to wzbogaca nas w młodości w inny sposób jeszcze niż sama „książkowa" wiedza o świecie. Wzbogaca nas w sposób bezpośredni. Można by powiedzieć, że obcując z przyrodą przejmujemy w siebie, w nasze ludzkie bytowanie, samą tajemnicę stworzenia, która odsłania się przed nami niesłychanym bogactwem i różnorodnością istnień widzialnych a równocześnie wciąż zaprasza w stronę tego, co ukryte, co niewidzialne.

JAN PAWEŁ II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was,* List Apostolski do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 14, w: JAN PAWEŁ II, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 43.

Wymowa morza. Przemawia ono bez słów. Przemawia językiem głębi. Nad morzem św. Augustyn prowadził swe rozważania na temat niezgłębionej tajemnicy, jaką jest Bóg – i tej tajemnicy, jaką jest człowiek. Ludzka dusza… Człowiek współczesnej cywilizacji zagrożony jest chorobą powierzchowności, niebezpieczeństwem spłycenia. Trzeba pracować dla odzyskania tej głębi, która właściwa jest ludzkiej istocie. Tej głębi, która wzywa jego umysł i serce, podobnie jak morze wzywa. Jest to właśnie głębia prawdy i wolności, sprawiedliwości i miłości. Głębia pokoju.

[3] „Właściwe rozumienie stosunku człowieka do przyrody ma ogromne znaczenie dla odpowiedzi na pytanie: kim jest człowiek". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 241.

[4] „Prawdziwa, zawarta w koncepcji chrześcijańskiej, ochrona środowiska nie polega na działaniu zmierzającym do zupełnego powstrzymania ingerencji człowieka w przyrodę (…) lecz na harmonijnym współistnieniu i wspólnym rozwoju człowieka z otaczającym go światem". Tamże, s. 249.

JAN PAWEŁ II, Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do ludzi morza, Gdynia, 11.06.1987, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 468-469.

Człowiekowi potrzebne jest to piękno krajobrazu – i dlatego też nic dziwnego, że ciągną tutaj ludzie z całej Polski, a także spoza Polski. Ciągną latem i zimą. Szukają odpoczynku. Pragną odnaleźć siebie w obcowaniu z przyrodą. Pragną odzyskać siły w zdrowym wysiłku fizycznym: marszu, w podejściu, we wspinaczce, w zjeździe narciarskim.

JAN PAWEŁ II, *Prawo człowieka do pracy i do ziemi*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* II, 1, 1979, Poznań 1990, s. 687.

12. PISMO ŚWIĘTE

Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię. Ziemia zaś była bezładem i pustkowiem: ciemność była nad powierzchnią bezmiaru wód, a Duch Boży unosił się nad wodami. Wtedy Bóg rzekł: „Niechaj się stanie światłość!" I stała się światłość. Bóg widząc, że światłość jest dobra, oddzielił ją od ciemności. I nazwał Bóg światłość dniem, a ciemność nazwał nocą. I tak upłynął wieczór i poranek – dzień pierwszy. A potem Bóg rzekł: „Niechaj powstanie sklepienie w środku wód i niechaj ono oddzieli jedne wody od drugich!" Uczyniwszy to sklepienie, Bóg oddzielił wody pod sklepieniem od wód ponad sklepieniem; a gdy tak się stało, Bóg nazwał to sklepienie niebem. I tak upłynął wieczór i poranek – dzień drugi. A potem Bóg rzekł: „Niechaj zbiorą się wody spod nieba w jedno miejsce i niech się ukaże powierzchnia sucha!" A gdy tak się stało, Bóg nazwał tę suchą powierzchnię ziemią, a zbiorowisko wód nazwał morzem. (...) A potem Bóg rzekł: „Niechaj powstaną ciała niebieskie, świecące na sklepieniu nieba, aby oddzielały dzień od nocy, aby wyznaczały pory roku, dni i lata; aby były ciałami jaśniejącymi na sklepieniu nieba i aby świeciły nad ziemią". I stało się tak. Bóg uczynił dwa duże ciała jaśniejące: większe, aby rządziło dniem, i mniejsze, aby rządziło nocą, oraz gwiazdy. I umieścił je Bóg na sklepieniu nieba, aby świeciły nad ziemią; aby rządziły dniem i nocą i oddzielały światłość od ciemności. A widział Bóg, że były dobre (Rdz 1,1-10. 14-17).

Por. Rdz 7,10-13; Wj 3,1-6; 13,17-29; Iz 54,10; Pnp 8,6-7; Kol 1,15.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

339 Każde stworzenie posiada swoją własną dobroć i doskonałość. O każdym z dzieł „sześciu dni" jest powiedziane: „A widział Bóg, że było dobre". „Wszystkie rzeczy bowiem z samego faktu, że są stworzone, mają własną trwałość, prawdziwość, dobroć i równocześnie własne prawa i porządek". Różne stworzenia, chciane w ich własnym bycie, odzwierciedlają, każde na swój sposób, jakiś promień nieskończonej mądrości i dobroci Boga. Z tego

powodu człowiek powinien szanować dobroć każdego stworzenia, by unikać nieuporządkowanego wykorzystania rzeczy, które lekceważy Stwórcę oraz powoduje zgubne konsekwencje dla ludzi i ich środowiska.

Por. KKK 295; 299; 319; 341.

LIETRATURA:

ALBIŃSKA E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym*, Lublin 2005.

HELLER M., ks., *Czas i przyczynowość*, Lublin 2002.

HELLER M., ks., *Filozofia i wszechświat. Wybór pism*, Kraków 2006.

HELLER M., ks., *Filozofia przyrody. Zarys historyczny*, Kraków 2004.

KLUZ Z., POŹNICZEK M., *Poznajemy tajemnice przyrody*, Kraków 2000.

KONIECZYŃSKI J., ZARZYCKI R., *Ochrona powietrza w teorii i praktyce*, Zabrze 2004.

KORZENIEWSKI K., *Ochrona środowiska morskiego*, Gdańsk 1998.

Pedagogika w pokoju nauczycielskim, red. K. KRUSZEWSKI, Warszawa 2000.

ROGOWSKI R., ks., *Mistyka gór*, Wrocław 1983.

ROGOWSKI R., ks., *Mistyka Tatr*, Kraków 2002.

WARTOŚĆ XXX

Wartości: piękno i bogactwo przyrody ożywionej – roślin i zwierząt

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój osobowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Odpowiedzialność za środowisko przyrodnicze

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Szacunek dla przyrody ożywionej

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Przyroda ożywiona łączy się z naszym życiem.
   - Kontakt z przyrodą przyczynia się do rozwoju człowieka.
   - Organizacje działające na rzecz ochrony przyrody.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Obowiązuje ochrona zagrożonych gatunków roślin i zwierząt.
   - Wyrządzanie szkody przyrodzie ożywionej obraca się zawsze przeciwko człowiekowi.
   - To, co żyje w naszym otoczeniu, jest własnością wspólną.
   Zasady
   - Poznaję gatunki roślin i zwierząt.
   - Używam produktów, które nie zagrażają przyrodzie ożywionej.
   - Zbieram informacje dotyczące zagrożeń i ochrony przyrody.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Kontakt z przyrodą ożywioną uczy poszanowania życia.
   - Troska o przyrodę rozwija w człowieku odpowiedzialność i szacunek dla wszystkiego co żyje.
   - Swoim postępowaniem rodzice mogą zaszczepić w dziecku zainteresowanie przyrodą.
   Zasady
   - Uczę szacunku dla przyrody ożywionej, ukazuję szkodliwe skutki niewłaściwej ingerencji człowieka w środowisko organizmów żywych[1].

[1] „Gospodarka współczesna, podobnie jak i inne dziedziny życia społecznego, odznacza się nadzwyczaj szybko wzrastającą dominacją życia człowieka nad naturą". KDK 63.

- Stwarzam dogodne i właściwe warunki dla hodowanych roślin i zwierząt.
- W otoczeniu rodziny są dostępne rośliny i zwierzęta.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Kultura osobista to również dbałość o zachowanie odwiedzanych miejsc (miejsce biwakowe, łąka, jezioro etc.) w nienaruszonym stanie.
- Postawa agresywna wobec przyrody ożywionej ma negatywny wpływ na nią samą i na człowieka.
- Człowiek i przyroda ożywiona tworzą środowisko życia.

Zasady

- Organizuję wycieczki krajoznawcze w celu poznania bogactwa przyrody ożywionej.
- Zachęcam uczniów do korzystania z produktów organicznych właściwie przetworzonych.
- Opiekę nad środowiskiem naturalnym w otoczeniu szkoły przekazuję uczniom.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Wspólnie z uczniami przeprowadzamy akcję w trosce o zagrożoną przyrodę w naszym regionie np. sprzątanie lasu, zbiórka makulatury. Uczniowie mogą również zorganizować małą kampanię (wymyślanie haseł, druk ulotek, plakatów) promującą np.: używanie szklanych butelek, organicznych toreb w zastępstwie plastikowych itp.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie mają świadomość istnienia wielu zagrożeń dla natury ożywionej, które mogą wynikać z ich działania. Podejmują konkretne inicjatywy w celu ochrony fauny i flory. Dostrzegają wartość i piękno otaczającej przyrody[2]. Powstaje świadomość wspólnego środowiska życia.

[2] „W swoim publicznym nauczaniu Jezus podnosi wartość elementów natury. Jest On nie tylko mądrym komentatorem natury w przykładach, które lubi przytaczać, oraz w swoich przypowieściach, lecz również jej władcą (por. Epizod burzy u Mt 8, 23-27, czy scenę opisaną przez Mt 14 22-23, w której kroczący po wodzie Jezus ucisza wiatr; (Mk 6,44-52; J 6,16-21). Pan zaprzęga przyrodę w służbę swojego planu zbawienia. Nakazuje swoim uczniom, aby patrzyli na przedmioty, na pory roku i na ludzi z ufnością dzieci, które wiedzą, że nie zostaną porzucone przez przewidującego Ojca (por. Łk 11,11-13). Uczeń Chrystusa, daleki od tego, by stać się niewolnikiem rzeczy, powinien umieć się nimi posługiwać, by budować współuczestnictwo i braterstwo (por. Łk 16,9-13)". KNSK 453.

10. ZAGROŻENIA

Sprawy związane z ochroną środowiska traktuje się jako zbiór nakazów i zakazów, pozostających bez związku z życiem. Zwierzęta domowe traktowane są jako przejściowe maskotki. Istnieje też ryzyko przesadnych działań na rzecz ochrony zwierząt, wobec których prawa człowieka stają się drugorzędne.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Im bardziej wnikamy we wnętrze człowieka, tym bardziej stwierdzamy, że w większym stopniu różni się on od przyrody niż jest do niej podobny. Człowiek posiada umysł, inteligencję, wolność, świadomość, tak więc bardziej podobny jest do Boga niż świata stworzeń.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie na audiencji dla dzieci i młodzieży w Bazylice Św. Piotra, 6.12.1978, w: JAN PAWEŁ II, *Bardzo pragnę przybyć do was*, Częstochowa 1979, s. 27.

12. PISMO ŚWIĘTE

Przypatrzcie się ptakom w powietrzu: nie sieją ani żną i nie zbierają do spichrzów, a Ojciec wasz niebieski je żywi. Czyż wy nie jesteście ważniejsi niż one? Kto z was martwiąc się, może choćby jedną chwilę dołożyć do wieku swego życia? A o odzienie czemu się zbytnio troszczycie? Przypatrzcie się liliom polnym, jak rosną: nie pracują ani przędą. A powiadam wam: nawet Salomon w całym swoim przepychu nie był tak ubrany jak jedna z nich. Jeśli więc ziele polne, które dziś jest, a jutro do pieca będzie wrzucone, Bóg tak przyodziewa, to czyż nie tym bardziej was, ludzie małej wiary? (Mt 6,26-31).

Por. Rdz 1,9-12; Rdz 1,20-26; 6,9-22; 30,37-43; 41,1-43; Kpł 11,29-38; 19,19; Lb 22,21-35; Mdr 4,1-6; J 10,11-15.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2416 Zwierzęta są stworzeniami Bożymi. Bóg otacza je swoją opatrznościową troską. Przez samo swoje istnienie błogosławią Go i oddają Mu chwałę. Także ludzie są zobowiązani do życzliwości wobec nich. Warto przypomnieć, z jaką delikatnością traktowali zwierzęta tacy święci, jak św. Franciszek z Asyżu czy św. Filip Nereusz.

Por. KKK 2415; 2417; 2418.

LITERATURA:

ABBADIE L., BAUDOUIN M., *Las. Środowisko żywe*, Wrocław 2006.
EWALD G., *Grzyby. Wielki ilustrowany przewodnik*, Warszawa 2006.

HAMMOND P., *Atlas zagrożonych zwierząt*, Warszawa 2006.
KALINOWSKA A., *Łaskotani chrabąszcza wąsami. Po zielonym świecie z ks. Janem Twardowskim*, Warszawa 2005.
KNAFLEWSKA J., SIEMIONOWICZ M., *Ilustrowana księga przyrody polskiej*, Poznań 2005.
KOKUREWICZ D., *Poznaję zwierzęta Polski*, Wrocław 2006.
PANASIUK R., *Filozofia i ekologia w poszukiwaniu nowego stosunku do przyrody*, Łódź 1993.
POTT E., *Ptaki – przewodnik*, Warszawa 2006.
PULLIN A.S., *Biologiczne podstawy ochrony przyrody*, Warszawa 2005.
VERHOEF-VERHALLEN E., *Encyklopedia europejskich i egzotycznych ptaków ozdobnych*, Warszawa 2006.

WARTOŚĆ XXXI

Ekologiczny sposób życia

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Odpowiedzialność za środowisko przyrodnicze

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Uwrażliwienie na problematykę związaną z ekologią

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Stan ekologiczny najbliższego regionu.
   - Odgórne i oddolne inicjatywy na rzecz ochrony środowiska.
   - Czy możliwe jest pozostawienie Ziemi w nienaruszonym stanie dla przyszłych pokoleń?
   - Życie bez używek i toksycznych substancji.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Każdy jest odpowiedzialny za swoje zdrowie.
   - Nawet małe działania proekologiczne przyczyniają się do zachowania lub zakłócenia równowagi naturalnej[1].
   - Człowiek jest częścią przyrody ożywionej.
   Zasady
   - Poszerzam swoją wiedzę na temat ochrony środowiska.

[1] „Poważne problemy ekologiczne wymagają rzeczywistej przemiany mentalności, skłaniającej do przyjęcia nowych stylów życia, w których szukanie prawdy, piękna i dobra oraz wspólnota ludzi dążących do wspólnego rozwoju byłyby elementami decydującymi o wyborze jakości konsumpcji, oszczędności i inwestycji. Te style życia, na płaszczyźnie osobowej i społecznej, powinny czerpać inspirację z powściągliwości, umiarkowania, samodyscypliny. Należy porzucić logikę czystej konsumpcji i wspierać formy produkcji rolnej i przemysłowej, które szanowałyby porządek stworzenia i zaspokajały podstawowe potrzeby wszystkich. Tego typu postawa, wsparta odnowioną świadomością współzależności, łączącej wszystkich mieszkańców ziemi, przyczynia się do usunięcia różnych przyczyn klęsk ekologicznych i pozwala na wypracowanie zdolności szybkiego reagowania na kataklizmy, którymi dotknięte są różne ludy i terytoria. Kwestia ekologiczna nie powinna być podejmowana jedynie ze względu na przerażające perspektywy, jakie rysują się przed ludzkością w wyniku degradacji środowiska. Musi się ona wyrażać przede wszystkim w zdecydowanym dążeniu do autentycznej solidarności o wymiarach światowych”. KNSK 486.

- Biorę czynny udział w inicjatywach proekologicznych[2].
- Korzystam z bogactwa przyrody w taki sposób, aby nie zachwiać równowagi biologicznej wszystkich organizmów żywych.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzice są przykładem właściwej konsumpcji i oszczędności.
- W kontakcie z przyrodą najważniejsze jest zdrowie człowieka.
- Właściwe wyżywienie i właściwy ubiór to współpraca z ekologią.

Zasady

- Podsuwam dzieciom artykuły prasowe i programy telewizyjne na temat zagrożeń i ochrony środowiska.
- Zwracam uwagę na zagrożenia: alkoholizmu, nikotynizmu i narkomanii.
- Biorę czynny udział w akcjach promujących ekologiczny styl życia.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy uświadamiać uczniom wpływ ich postawy i zaangażowania na harmonię środowiska naturalnego.
- Nauczyciel kształtuje model ekologicznego postępowania.
- Ekologia obowiązuje środowisko szkolne.

Zasady

- Prowadzę lekcje poświęcone zagadnieniom proekologicznym.
- Zapraszam osoby zaangażowane w działania na rzecz zachowania równowagi ekologicznej.
- Uczę ekologii życia jednostkę (ucznia) i społeczność (klasa, szkoła, osiedle).

8. SPOSÓB REALIZACJI

Grupa samorządowa może przedyskutować i wprowadzić w życie konkretną formę działania proekologicznego na terenie szkoły, np. ustawia pojemniki do segregacji śmieci. Uczniowie fotografują i robią wystawę zdjęć na temat trudnej ekologii współczesnego środowiska naturalnego.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie wykazują zainteresowanie problematyką ekologiczną. Podejmują konkretne działania na rzecz ochrony środowiska. Są świadomi

[2] „Chrześcijańska ekoetyka zwraca uwagę na ważną korelację: gdzie jest wrażliwość na potrzeby stworzeń, jest również troska o bliźnich, a gdzie bezwzględnie eksploatuje się przyrodę, tam wykorzystuje się też innych ludzi". S. Jaromi, *Ekologia*, w: *Encyklopedia bioetyki*..., dz. cyt., s. 115.

zagrożeń wynikających z niewłaściwego postępowania, wbrew porządkowi naturalnemu.

10. ZAGROŻENIA

Ingerencja w porządek naturalny środowiska, z pominięciem ekologii, przyczynia się do zachwiania równowagi życia naszej planety. Zbytnia wiara w potęgę ludzkiej wiedzy może doprowadzić do stosowania praktyk, które mogą obrócić się przeciwko człowiekowi (klonowanie[3], inżynieria genetyczna, eksperymenty nuklearne).

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek zdaje się często nie dostrzegać innych znaczeń swego naturalnego środowiska, jak tylko te, które służą celom doraźnego użycia i zużycia. Tymczasem Stwórca chciał, aby człowiek obcował z przyrodą jako jej rozumny i szlachetny „pan" i „stróż", a nie jako bezwzględny „eksploatator".

JAN PAWEŁ II, Enc. *Redemptor Hominis*, 15, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2006, s. 25.

Gdy człowiek okazuje nieposłuszeństwo Bogu i odmawia poddania się Jego panowaniu, wówczas natura buntuje się przeciw człowiekowi i nie uznaje go za swego „pana", gdyż zaćmił on w sobie obraz Boży. Wezwanie do posiadania i używania środków stworzonych wciąż pozostaje w mocy lecz po grzechu wypełnianie tego wezwania staje się trudne i naznaczone cierpieniem (por. Rdz 3,17-19).

JAN PAWEŁ II, *Solicitudo rei socialis*, 30, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki,* t. 1, Kraków 2006, s. 349-350.

Najgłębszą i najpoważniejszą implikacją moralną kwestii ekologicznej jest brak szacunku dla życia, który charakteryzuje wiele zachowań sprzecznych z zasadami ochrony środowiska. Zdarza się często, że potrzeby produkcji przeważają nad godnością pracownika, a interesy ekonomiczne biorą górę nad dobrem jednostek czy nawet całych społeczności. W takich przypadkach zanieczyszczenie lub zniszczenia powodowane w środowisku są skutkiem ograniczonego i wynaturzonego światopoglądu, który wiąże się czasem z prawdziwą pogardą dla człowieka.

JAN PAWEŁ II, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1990, 8.12.1989, 7, „L'Osservatore Romano" 1989, nr 12, s. 21.

[3] „Próba zapoczątkowania nowego ludzkiego życia przez klonowanie jest zawsze czynem niemoralnym, niezależnie od intencji, jaka temu towarzyszy (w wielu przypadkach ta intencja dodatkowo potęguje zło niemoralnego działania)". T. Kraj, *Klonowanie*, w: *Encyklopedia bioetyki*…, dz. cyt., s. 238.

12. PISMO ŚWIĘTE

Pewien człowiek miał zasadzony w swojej winnicy figowiec; przyszedł i szukał na nim owoców, ale nie znalazł. Rzekł więc do ogrodnika: Oto już trzy lata, odkąd przychodzę i szukam owocu na tym figowcu, a nie znajduję. Wytnij go: po co jeszcze ziemię wyjaławia? Lecz on mu odpowiedział: Panie, jeszcze na ten rok go pozostaw, aż okopię go i obłożę nawozem i może wyda owoc. A jeśli nie, w przyszłości możesz go wyciąć (Łk 13,6-10).

Por. Rdz 1,28-31; 6,5-8; 7,1-5.17-24; 8,1-22; Wj 23,10-12; Kpł 11,1-47; 18,22 n; 19,19; Mt 7,16-20; 12,33-37; 24,32-35; Mk 11,12-14. 20-25; 13,28-32; Łk 6,43-45.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

373 W zamyśle Bożym mężczyzna i kobieta są powołani do czynienia sobie ziemi „poddaną" (Rdz 1,28) jako „zarządcy" Boży. To władanie nie może być samowolnym i niszczącym panowaniem. Mężczyzna i kobieta, stworzeni na obraz Stwórcy, który miłuje „wszystkie stworzenia" (Mdr 11, 24), są powołani, by uczestniczyć w Opatrzności Bożej w stosunku do innych stworzeń. Z tego wynika ich odpowiedzialność za świat powierzony im przez Boga.

Por. KKK 339; 341; 346; 373; 378; 2288.

LITERATURA:

ALBIŃSKA E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym: zarys problematyki ekologii społecznej*, Lublin 2005.

Ekologia. Przesłanie moralne Kościoła, red. J. NAGÓRNY, J. GOCKO, Lublin 2002.

Encyklopedia Nauczania Społecznego Jana Pawła II, red. A. ZWOLIŃSKI, ks., Radom 2003.

GRZESICA J., *Ochrona środowiska naturalnego człowieka*, Katowice 1993.

JAROMI S., *Stworzyciel i przyroda według Jana Pawła II*, Kraków 2000.

JURCZYK B., *Ekologia – człowiek – Kościół. Antropologiczny wymiar kryzysu ekologicznego w ocenie Kościoła*, Opole 2002.

KĘDZIERSKI P., *Kościół a ekologia*, Rzeszów 1997.

Między filozofią przyrody a ekofilozofią, red. A. LATAWIEC, Warszawa 1999.

Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej, red. A. DYDUCH-FALNIOWSKA, Kraków 2000.

Ochrona środowiska w filozofii i teologii, red. J. M. DOŁĘGA, J. W. CZARTOSZEWSKI, Warszawa 1999.

POLLER T., *Bóg, człowiek, natura. Problematyka ekologiczna w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków-Zakopane 2001.

ŚLIPKO T., ks., *Granice życia. Dylematy współczesnej bioetyki*, Warszawa 1988.
ŚWIĄTCZAK A., *Moralny aspekt ochrony środowiska naturalnego. Człowiek – Kościół – świat*, Łódź 2002.
ZIĘBA S., *Historia myśli ekologicznej*, Lublin 2004.

WARTOŚĆ XXXII

Znaczenie i prawo do wypoczynku[1]

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Rozwój psychofizyczny

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętna organizacja życia, podział dnia na obowiązki i odpoczynek

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Formy spędzania wolnego czasu w grupie koleżeńskiej.
   - Wypoczynek jako konieczny warunek prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie.
   - Negatywne skutki braku wypoczynku.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Każdy ma prawo do wypoczynku.
   - Jakość życia warunkuje odpowiedni podział czasu na pracę i wypoczynek.
   - Wypoczynek musi być proporcjonalny do wykonywanych obowiązków.

   Zasady
   - Dzielę czas wolny z moimi przyjaciółmi.
   - Poszukuję różnych form organizowania sobie wypoczynku.
   - Wybieram wypoczynek najbardziej zgodny z moim charakterem i zainteresowaniami.

---

[1] „Świąteczny odpoczynek jest prawem. «Bóg odpoczął dnia siódmego po całym swym trudzie» (Rdz 2,2): również ludzie stworzeni na jego obraz, powinni korzystać z odpowiedniego wypoczynku i czasu wolnego, który pozwoliłby im pielęgnować życie rodzinne, kulturalne, społeczne i religijne. Przyczynia się do tego ustanowienie dnia Pańskiego. Wierzący w niedzielę i w inne nakazane dni świąteczne powinni powstrzymać się od wykonywania prac lub zajęć, które przeszkadzają oddawaniu czci należnej Bogu, przeżywaniu radości i właściwej dniowi Pańskiemu, pełnieniu uczynków miłosierdzia i należnemu odpoczynkowi duchowemu i fizycznemu. Względy rodzinne albo wymogi pożytku społecznego mogą w sposób uzasadniony zwalniać z obowiązku niedzielnego wypoczynku, ale nie powinny powodować przyzwyczajenia szkodzącego religii, życiu rodzinnemu i zdrowiu". KNSK 284.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

-Wypoczynek nie powinien zamieniać się w lenistwo.

- Powinno się wskazywać na różne formy wypoczynku (czynny i bierny).
- Nie należy nadmiernie obciążać dziecka zajęciami pozaszkolnymi.

Zasady

- Proponuję atrakcyjne formy spędzania wakacji, ferii, przerw świątecznych (wyjazdy, wyjście do kina, teatru, wycieczka za miasto, uprawianie sportów).
- Planuję czas poświęcony na pracę i wypoczynek.
- Zachęcam dziecko do spędzania wolnego czasu z przyjaciółmi.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Istnieje wzajemna relacja pomiędzy pracą i relaksem[2].
- Wypoczynek uczniów gwarantuje ich rozwój.
- Właściwy wypoczynek mobilizuje do bardziej wytężonej pracy i nauki.

Zasady

- Staram się nie zadawać uczniom nadmiernej ilości zadań lekcyjnych na weekend, szanuję ich prawo do odpoczynku w czasie świąt[3].
- Odpowiednio stosuję zasady pedagogiczne w przekazywaniu wiedzy, tak, aby nie obciążać zbytnio uczniów.
- Wskazuję na sposoby aktywnego i mądrego wypoczynku[4] (zajęcia sportowe, kółka zainteresowań, wycieczki szkolne, „zielone szkoły", poznawanie kultury i historii).

8. SPOSÓB REALIZACJI

W dni wolne od nauki lub po godzinach zajęć, szkoła nieodpłatnie udostępnia uczniom salę gimnastyczną, siłownię, boisko itp., dzięki czemu mło-

---

„Poświęcając z należytą odpowiedzialnością wykonywaniu pracy swój czas i siły, wszyscy powinni jednak cieszyć się wypoczynkiem i czasem wolnym wystarczającym do prowadzenia życia rodzinnego, kulturalnego, społecznego i religijnego". KDK 67.

[3] „Przez uświęcenie dnia siódmego prawo człowieka do wypoczynku otoczone zostało murem nienaruszalności. (...) Stąd wzorem Boga samego człowiek musi «odpocząć» od dzieł swoich, by ciału dać ulgę, a duchowi odmianę". S. Wyszyński, kard., *Duch pracy*..., dz. cyt., s. 153-154.

[4] „Rozumność polega z jednej strony na ustalaniu odpowiedniej długości czasu wolnego, z drugiej strony na mądrym jego planowaniu, by służył osiąganiu ubogacających człowieka wartości. (…) Ma więc on służyć wieloaspektowemu dobru człowieka. Wolność, która jest istotnym składnikiem czasu wolnego, nie może być, zdaniem Jana Pawła II, traktowana jako wolność od wartości". M. Ostrowski, *Czas wolny*..., dz. cyt., s. 86.

dzież ma stworzone warunki do aktywnego spędzania wolnego czasu w grupie i integrowania się z rówieśnikami.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie potrafią racjonalnie gospodarować swoim czasem. Dostrzegają konieczność odpoczynku i są w stanie wygospodarować czas na relaks. W miarę możliwości spędzają czas w grupie, na wolnym powietrzu, uprawiają różne dziedziny sportu.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko przepracowania się uczniów, którzy poświęcają zbyt dużo czasu na naukę. Poza obowiązkami szkolnymi są dodatkowo obciążeni zajęciami pozalekcyjnymi (nauka języków, kursy przedmaturalne, korepetycje), przez co zaniedbują swoje kontakty towarzyskie, relacje rodzinne i przyjaźnie. Często nie potrafią umiejętnie rozplanować sobie tygodniowego planu zajęć, tak by wygospodarować czas na odpoczynek. Młodzież nie dostrzega konieczności aktywnego wypoczynku, większość wolnego czasu spędza przed komputerem, telewizorem.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Życzę wam, młodym, aby wasze «wzrastanie w latach i mądrości» dokonywało się przez obcowanie z przyrodą. Miejcie na to czas! Nie żałujcie go! Podejmujcie również trud i wysiłek, jaki to obcowanie niesie czasem z sobą, zwłaszcza gdy pragniemy docierać do rejonów szczególnie eksponowanych. Ten trud jest twórczy, stanowi on zarazem element zdrowego odpoczynku, który jest wam potrzebny, na równi ze studiami i z pracą.

JAN PAWEŁ II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*, List Apostolski z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, 31.03.1985, 14, w: JAN PAWEŁ II, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 44.

Wypoczywa się zaś w całej pełni – lepiej może powiedzieć w całej głębi, kiedy ów kontakt z przyrodą staje się kontaktem z Bogiem obecnym w przyrodzie i obecnym w duszy ludzkiej. (…) Ludzie w wyprawach szukają często oddalenia od grzechu, od jego zalążków i zaczątków, które tkwią nie tylko w złej woli, ale w całym zdenerwowaniu współczesnego życia, w podniecających zabawach i rozrywkach.

K. WOJTYŁA, ks., *Listy do redakcji w sprawie campingu*, „Homo Dei" 1957, nr 3 (81), s. 13-14.

Odpoczynek niedzielny pozwala sprowadzić do właściwych proporcji codzienne troski zajęcia: rzeczy materialne, o które tak bardzo zabiegamy, ustępują miejsca wartościom duchowym; osoby, wśród których żyjemy, odzyskują prawdziwe oblicze, gdy się z nimi spotykamy i nawiązujemy spo-

kojną rozmowę. Możemy także odkrywać na nowo i zachwycić się głęboko pięknem przyrody. (…) Jeśli zatem człowiek poszukuje czasu, aby się odprężyć i bardziej zatroszczyć o inne aspekty swego życia, to wynika to z autentycznej potrzeby, całkowicie zgodnej z wizją nakreśloną przez orędzie ewangeliczne.

JAN PAWEŁ II, List *Dies Domini*, 67, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 479-480.

12. PISMO ŚWIĘTE

Sześć dni będziesz sie trudził i wykonywał wszystkie swoje zajęcia. Dzień zaś siódmy jest szabatem Pana, Boga twego. Nie będziesz przeto w dniu tym wykonywać żadnej pracy ani ty sam, ani syn twój, ani twoja córka, ani twój niewolnik, ani twoja niewolnica, ani twoje bydło, ani przybysz, który przebywa w twoich bramach. W sześć dni bowiem uczynił Pan niebo, ziemię, morze oraz wszystko, co jest w nich, siódmego zaś dniu odpoczął. Dlatego pobłogosławił Pan dzień szabatu i uznał go za święty (Wj 20,9-11).

Por. Rdz 2,2-3; Wj 34,21; Lb 28,25; Pwt 5,13-15; Mk 6,31.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2184 Jak Bóg „odpoczął dnia siódmego po całym swym trudzie, jaki podjął" (Rdz 2,2), tak również życie ludzkie składa się z pracy i odpoczynku. Ustanowienie dnia Pańskiego przyczynia się do tego, by wszyscy korzystali z wystarczającego odpoczynku i czasu wolnego, który mogliby poświęcić życiu rodzinnemu, kulturalnemu, społecznemu i religijnemu.

Por. KKK 337; 1166-1167; 2169; 2172; 2185-2187.

LITERATURA:

GRACZA J., SANKOWSKI T., *Psychologia w rekreacji i turystyce*, Poznań 2004.

GRĘŹLIKOWSKI J., *Świętowanie dnia Pańskiego. Ważniejsze zagadnienia prawno-teologiczne*, Toruń 2005.

JAN PAWEŁ II, List *Dies Domini*, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 479-485.

ŁOBOŻEWICZ T., WOLAŃSKA T., *Rekreacja i turystyka w rodzinie*, Warszawa 1994.

MAIN I., *Trudne świętowanie. Konflikty wokół obchodów świąt państwowych i kościelnych w Lublinie (1944-1989)*, Warszawa 2004.

NADOLSKI B., ks., *Homilie o świętowaniu niedzieli*, Kraków 2006.

PIĘTA J., *Pedagogika czasu wolnego*, Warszawa 2004.

SALIJ J., OP, *Dekalog*, Poznań 1988.

WARTOŚĆ XXXIII

Znaczenie i niezbędność ludzkiej pracy

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność współpracy w grupie

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność odkrycia swojej roli w społeczeństwie

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Obowiązek pracy i prawo do niej.
   - Społeczna wartość pracy.
   - W pracy tworzy się więź społeczna[1].

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Praca powinna być dostosowana do potrzeb i możliwości człowieka.
   - Należy wykonywać pracę z poczuciem odpowiedzialności.
   - Nie ma pełni życia ludzkiego bez wykorzystanej pracy.
   Zasady
   - Staram się tak wykonywać pracę na rzecz innych, jakbym ja sam był jej odbiorcą.
   - Uczestniczę w różnych formach wolontariatu.
   - Dostrzegam i doceniam pracę innych ludzi.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Praca buduje wartość człowieka[2].
   - Praca umożliwia istnienie w społeczeństwie oraz istnienie społeczeństwa.

---

[1] „W więzi pracy uwydatnia się wzajemna potrzeba i użyteczność nasza". S. Wyszyński, kard., *Duch pracy*…, dz. cyt., s. 43.

[2] „Praca potwierdza głęboką tożsamość człowieka, stworzonego na obraz i podobieństwo Boga. Człowiek stając się – przez swoją pracę – coraz bardziej panem ziemi, potwierdzając – również przez pracę – swoje panowanie nad widzialnym światem, w każdym wypadku i na każdym etapie tego procesu znajduje się na linii owego pierwotnego ustanowienia Stwórcy, które pozostaje w koniecznym i nierozerwalnym związku z faktem stworzenia człowiek, a jak mężczyzny i niewiasty «na obraz Boga». Określa to aktywność człowieka w świecie: nie jest on jego panem, ale powiernikiem, powołanym do tego, by przez swoje działanie odciskać w nim ślad Tego, którego jest obrazem". KNSK 275.

- Potrzeba pracy wynika z natury ludzkiej.

Zasady

- Wykonując swoją pracę, daję przykład dziecku.
- Angażuję dziecko w prace dla domu, nie wyręczam go w jego obowiązkach.
- Zachęcam do zaangażowania się w wolontariat na rzecz innych.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy wskazywać na społeczną użyteczność pracy oraz jej wymiar praktyczny.
- Żadna praca wykonywana w sposób uczciwy nie urąga godności człowieka.
- Człowiek jest powołany, aby budować świat poprzez pracę.

Zasady

- Uczę szacunku dla wszystkich pracowników szkoły.
- Staram się uświadamiać uczniom ich talenty, sugerując wybór przyszłego zawodu.
- Uświadamiam uczniom, że każda godziwa praca ma swój sens, znaczenie i wyjątkowość przypisaną danej jednostce.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Szkoła organizuje „targi wolontariatu", zapraszając do udziału w nich przedstawicieli fundacji i placówek społecznych działających w najbliższej okolicy. Uczniowie zapoznają się z ich działalnością i mogą włączyć się w pracę na rzecz innych (np. dzielenie się swoim czasem z niepełnosprawnymi, osobami starszymi, dziećmi z domu dziecka, organizowanie zajęć z młodszymi).

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie potrafią dostrzec wartość pracy, jej społeczny wymiar i wartość etyczną[3]. Przy wyborze kierunku studiów kierują się swoimi oczekiwaniami, zainteresowaniami i talentami, które zrealizują w przyszłości w pracy.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko postrzegania pracy jedynie w kategoriach wartości ma-

[3] „Praca, ucząc nas miłości, poczucia zależności, pokory, skłania nas do wzajemnej użyteczności, tworzy społeczność ludzką". S. Wyszyński, kard., *Duch pracy*…, dz. cyt., s. 43.

terialnych. Natomiast jej społeczny charakter zostaje pominięty[4]. Pracę traktuje się tylko jako uciążliwy obowiązek, który pozwala zdobyć pieniądze.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wszyscy jesteśmy przekonani o tym, że praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca przyrodę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowiek, a także poniekąd bardziej „staje się człowiekiem".

JAN PAWEŁ II, *Abyście umieli zdać sprawę z nadziei, która jest w was*, List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, Rzym, 31.03.1985, 13, w: JAN PAWEŁ II, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Warszawa 2005, s. 39.

Ważną rolę w procesie ludzkiego wzrastania Jezusa „w mądrości i w łasce" odgrywała cnota pracowitości, jako że „praca jest dobrem człowieka", które „przekształca przyrodę" i sprawia, że człowiek „poniekąd bardziej staje się człowiekiem[5]". Ze względu na wielkie znaczenie pracy w życiu człowieka wszyscy ludzie powinni zrozumieć i w pełni przeżywać jej sens, aby „przez nią przybliżać się do Boga Stwórcy i Odkupiciela, uczestniczyć w Jego zbawczych zamierzeniach w stosunku do człowieka i świata i pogłębiać w swym życiu przyjaźń z Chrystusem, podejmując przez wiarę żywy udział w Jego trojakim posłannictwie: Kapłana, Proroka i Króla"[6].

JAN PAWEŁ II, Adh. *Redemptoris custos*, 23, w: JAN PAWŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2007, s. 515.

Świadomość, że przez pracę człowiek uczestniczy w dziele stworzenia, stanowi najgłębszą pobudkę do jej podejmowania na różnych odcinkach.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Laborem exercens*, 25, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2006, s. 149.

12. PISMO ŚWIĘTE

Albowiem królestwo niebieskie podobne jest do gospodarza, który wyszedł wczesnym rankiem, aby nająć robotników do swej winnicy. Umówił się z robotnikami o denara za dzień i posłał ich do winnicy. Gdy wyszedł około godziny trzeciej, zobaczył innych, stojących na rynku bezczynnie, i rzekł do nich: „Idźcie i wy do mojej winnicy, a co będzie słuszne, dam wam". Oni poszli. Wyszedłszy ponownie około godziny szóstej i dziewiątej, tak samo

[4] „Dzięki swojej pracy człowiek zazwyczaj zarabia na utrzymanie własne i swoich bliskich, łączy się ze swoimi braćmi i im służy, może praktykować autentyczną miłość i współdziałać w doskonaleniu Boskiego dzieła stworzenia". KDK 67.

[5] Jan Paweł II, Enc. *Laborem exercens*, 9, w: Jan Paweł II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2006, s. 118.

[6] Tamże, 24.

uczynił. Gdy wyszedł około godziny jedenastej, spotkał innych stojących i zapytał ich: „Czemu tu stoicie cały dzień bezczynnie?" Odpowiedzieli mu: „Bo nas nikt nie najął". Rzekł im: „Idźcie i wy do winnicy!" A gdy nadszedł wieczór, rzekł właściciel winnicy do swego rządcy: „Zwołaj robotników i wypłać im należność, począwszy od ostatnich aż do pierwszych!" Przyszli najęci około jedenastej godziny i otrzymali po denarze. Gdy więc przyszli pierwsi, myśleli, że więcej dostaną; lecz i oni otrzymali po denarze. Wziąwszy go, szemrali przeciw gospodarzowi, mówiąc: „Ci ostatni jedną godzinę pracowali, a zrównałeś ich z nami, którzyśmy znosili ciężar dnia i spiekotę". Na to odrzekł jednemu z nich: „Przyjacielu, nie czynię ci krzywdy; czy nie o denara umówiłeś się ze mną? Weź, co twoje i odejdź! Chcę też i temu ostatniemu dać tak samo jak tobie. Czy mi nie wolno uczynić ze swoim, co chcę? Czy na to złym okiem patrzysz, że ja jestem dobry?" Tak ostatni będą pierwszymi, a pierwsi ostatnimi (Mt 20,1-16).

Por. Prz 16,26; 20,4; Syr 10,27; Mt 9, 37-38; 10, 9; 21, 28-31; Łk 10,2-7; Rz 4,4-6; Ef 4,28; 1 Tm 5,18; Jk 5,4.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2427 Praca ludzka jest bezpośrednim działaniem osób stworzonych na obraz Boży i powołanych do przedłużania – wraz z innymi – dzieła stworzenia, czyniąc sobie ziemię poddaną. Praca jest zatem obowiązkiem: „Kto nie chce pracować, niech też nie je!" (2 Tes 3,10). Szanuje ona dary Stwórcy i otrzymane talenty. Może mieć także wymiar odkupieńczy. Znosząc trud pracy w łączności z Jezusem, rzemieślnikiem z Nazaretu i ukrzyżowanym na Kalwarii, człowiek współpracuje w pewien sposób z Synem Bożym w Jego dziele Odkupienia. Potwierdza, że jest uczniem Chrystusa, niosąc krzyż każdego dnia w działalności, do której został powołany. Praca może być środkiem uświęcania i ożywiania rzeczywistości ziemskich w Duchu Chrystusa.

Por. KKK 2728.

LITERATURA:

BARANKIEWICZ H., *Praca a kształtowanie osobowości ucznia*, Warszawa 1966.

BARTNIK CZ., ks., *Praca jako wartość humanistyczna*, Lublin 1991.

BARTNIK CZ., ks., *Teologia pracy ludzkiej*, Warszawa 1997.

BORTKIEWICZ P., TCh, *Etos pracy. Nauczanie moralne i społeczne kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Poznań 2001.

GAŁKOWSKI J., *Ziemski los człowieka. Jana Pawła II myśl o pracy*, Lublin 2004.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Laborem exercens*, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 1, Kraków 2006, s. 101-154.

JARMOCH E., *Człowiek pracy w filozofii Jana Pawła II*, Siedlce 2003.

JASIEŃSKI J., *Praca a zmęczenie. Elementy fizjologii pracy*, Warszawa 1967.
NASSALSKI O., *Jak pracować nad charakterem?*, Katowice 1991.
WYSZYŃSKI S., kard., *Duch pracy ludzkiej*, Warszawa 2001.

WARTOŚĆ XXXIV

Nauka, jej znaczenie w życiu indywidualnym i społecznym

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój intelektualny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poszukiwanie prawdy

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Rozwijanie własnych talentów

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Nauka prowadzi do poznania prawdy.
   - Nie ma sprzeczności pomiędzy nauką i wiarą[1].
   - Społeczne znaczenie nauki.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Nauka pomaga w poznaniu samego siebie, drugiego człowieka[2] oraz otaczającego świata.
   - Nauka kształtuje moją osobowość.
   - Postęp naukowy i techniczny świadczy o poziomie rozwoju danego społeczeństwa.

   Zasady
   - Staram się rzetelnie przygotowywać do zajęć, korzystam ze zdobytej wiedzy.
   - Uczestniczę w kołach zainteresowań, zajęciach pozalekcyjnych.
   - Poszerzam wiedzę zgodnie z moimi zainteresowaniami i talentami.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Obowiązkiem rodzica jest interesowanie się postępami dziecka w szkole.
   - Rozwój nauki przyczynia się do poszanowania praw człowieka.
   - Nauka wspomaga człowieka w oddziaływaniu na życie społeczne.

---

[1] „We wszystkich dyscyplinach wiedzy badanie metodyczne, jeśli tylko przebiega w sposób prawdziwie naukowy i zgodny z norami moralnymi, nigdy w istocie nie będzie sprzeczne z wiarą, ponieważ sprawy świata i sprawy wiary pochodzą od tego samego Boga". KDK 36.

[2] „Warto podkreślić, że w takiej relacji międzyosobowej głównym przedmiotem poszukiwania nie są prawdy dotyczące faktów ani prawdy filozoficzne. Szuka się tu raczej prawd o samej osobie, tego, kim jest i co ujawnia z własnego wnętrza". FR 32.

Zasady
- Dzielę się z dzieckiem moją wiedzą i doświadczeniem.
- W miarę możliwości staram się stworzyć dziecku warunki do pogłębiania jego wiedzy.
- Dostrzegam w dziecku zdolności i talenty, wspieram je.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy
- Na nauczycielu spoczywa odpowiedzialność za prawdę zawartą w przekazywanej wiedzy.
- Nauczanie to nie tylko przekazywanie wiedzy, lecz także przekazywanie wartości poprzez wychowanie.
- Nauki humanistyczne (psychologia, pedagogika, socjologia, antropologia) pomagają w zrozumieniu i wychowaniu uczniów[3].

Zasady
- Pomagam rozwijać talenty i zainteresowania uczniów.
- Stale się dokształcam, by moja wiedza była wyczerpująca.
- Pokazuję zagrożenia wynikające z niewłaściwego korzystania ze zdobyczy wiedzy.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie, którym nauka przychodzi bez trudu, wspomagają, w ramach pozalekcyjnych spotkań, mniej zdolnych kolegów. Zajęcia mogą odbywać się w domach, w warunkach bardziej kameralnych niż w szkole, przez co spotkania zyskują również wymiar integracyjny.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie odpowiedzialnie podchodzą do nauki. Starają się być zawsze przygotowani do zajęć. Potrafią dzielić się swoją wiedzą i zdolnościami z kolegami. Rozwijają swoją wiedzę również poza szkołą, uczestnicząc w kołach zainteresowań. Poszerzają swoje horyzonty, korzystając z oferty kulturalnej dzielnicy, miasta, regionu.

10. ZAGROŻENIA

Uczniowie traktują naukę wyłącznie w kategoriach teoretycznej wiedzy szkolnej. Nie dostrzegają możliwości jej praktycznego zastosowania. Często

[3] „Znaczący wkład w naukę społeczną Kościoła wnoszą również nauki humanistyczne i społeczne: ze względu na udział prawdy, jakiej jest nosicielem, nie można wykluczać żadnej dziedziny wiedzy. Kościół uznaje i przyjmuje wszystko to, co przyczynia się do zrozumienia człowieka w coraz szerszej, zmieniającej się i coraz bardziej złożonej sieci relacji społecznych. Jest on świadomy faktu, że do głębokiego poznania człowieka nie dochodzi się jedynie przez teologię, bez wkładu wielu dziedzin wiedzy, do których sama teologia się odwołuje". KNSK 78.

nie pogłębiają swojej wiedzy, nie rozwijają zainteresowań i talentów. Uczą się dla stopni, by zadowolić dorosłych, nie dostrzegając sensu i wartości nauki. Szkoła ogranicza swoją rolę jedynie do przekazywania wiedzy. Nie ma aspiracji, żeby również wychowywać i wskazywać wartości. Rodzice nie dzielą się z dziećmi swoją wiedzą i doświadczeniem.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Przykładajcie się do nauki z wielkim zapałem, sprzyja ona niewątpliwie dojrzewaniu waszej osobowości. Pilne przykładanie się do przedmiotów należących do waszego programu szkolnego jest konstruktywne nie tylko dlatego, że otwiera wciąż nowe horyzonty na ogrom wiedzy ludzkiej w jej wielorakich formach: historycznych, językowych, matematycznych, filozoficznych, technicznych, artystycznych i tym podobnych. Pamiętajcie, że także wśród dorosłych wielkim jest ten człowiek, który zawsze chce się czegoś nauczyć, podczas gdy taki, który twierdzi, że wie już wszystko – w istocie jest pełen samego siebie, materialnego, co za tym idzie – jest pozbawiony tych wspaniałych cech naprawdę wzbogacających życie.

JAN PAWEŁ II, *Niechaj wasze życie będzie hymnem radości*, Przemówienie do uczniów szkół rzymskich i Lacjum, 1.03.1980, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, Warszawa 1985, s. 205.

Dzisiejsza młodzież, zafascynowana zdobyczami współczesnych nauk, zmierza do okazywania nieograniczonego zaufania tym osiągnięciom, a nawet do ich uwzględniania jako najwyższych wartości. Dlatego jest to ważne, aby szkoła katolicka mogła pokazać swoim uczniom, że postęp ludzki nie może być mierzony wyłącznie przez postęp nauki i techniki. Prawdziwy postęp rodzi się wtedy, kiedy dano prymat wartościom duchowym i postępowi życia moralnego.

JAN PAWEŁ II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych 2000*, 18.03.1982, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, Poznań 1993, s. 388.

12. PISMO ŚWIĘTE

Mądrość jest wspaniała i nie więdnie:
ci łatwo ją dostrzegą, którzy ją miłują,
ci ją znajdą, którzy jej szukają,
uprzedza bowiem tych, co jej pragną, wpierw dając się im poznać.
Kto dla niej wstanie o świcie, ten się nie natrudzi,
znajdzie ją bowiem siedzącą u drzwi swoich.
O niej rozmyślać – to szczyt roztropności,
a kto z jej powodu nie śpi, wnet się trosk pozbędzie:
sama bowiem obchodzi i szuka tych, co są jej godni,
objawia się im łaskawie na ścieżkach

i wychodzi naprzeciw wszystkim ich zamysłom.
Początkiem jej najprawdziwszym – pragnienie nauki,
a staranie o naukę – to miłość,
miłość zaś – to przestrzeganie jej praw,
a poszanowanie praw to rękojmia nieśmiertelności,
a nieśmiertelność przybliża do Boga.
Tak więc pragnienie Mądrości wiedzie do królestwa.
Zatem jeśli wam miłe trony i berła, o władcy ludów,
czcijcie Mądrość, byście królowali na wieki (Mdr 6, 12-21).

Por. 1 Krl 3,4-15; 2 Krn 1,18-13; Ps 37,30-31; Ps 90,12; Prz 1,20-23; Mdr 1,1-11; 8, 5-14. 21; Syr 1,1-10; Mt 11,16-20; 13,54n; Łk 21,14-15.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

159 Chociaż wiara przewyższa rozum, to jednak nigdy nie może mieć miejsca rzeczywista niezgodność między wiarą i rozumem. Ponieważ ten sam Bóg, który objawia tajemnice i udziela wiary, złożył w ludzkim duchu światło rozumu, nie może przeczyć sobie samemu ani prawda nigdy nie może sprzeciwiać się prawdzie. Dlatego badanie metodyczne we wszelkich dyscyplinach naukowych, jeżeli tylko prowadzi się je w sposób prawdziwie naukowy i z poszanowaniem norm moralnych, naprawdę nigdy nie będzie się sprzeciwiać wierze, sprawy bowiem świeckie i prawy wiary wywodzą swój początek od tego samego Boga. Owszem, kto pokornie i wytrwale usiłuje zbadać tajniki rzeczy, prowadzony jest niejako, choć nieświadomie, ręką Boga, który wszystko utrzymując, sprawia, że rzeczy są tym, czym są.

Por. KKK 31-36; 154 -158; 283; 307; 853; 899; 1704 - 1706; 1886.

LITERATURA:

BUCZYŃSKA-GAREWICZ H., *Uczucia i rozum w świecie wartości*, Warszawa 2003.

CAPRA F., *Należeć do wszechświata. Poszukiwania na pograniczu nauki i duchowości*, Kraków 1995.

Czy nauka jest dobra?, M. MOSKOVITS, oprac., Warszawa 1997.

GEYMONT L., *Filozofia a filozofia nauki*, Warszawa 1966.

GREENSPAN S.I., BENDERLY B.L., *Rozwój umysłu. Emocjonalne podstawy inteligencji*, Poznań 2000.

HOUGHTON J., *Poszukiwanie Boga. Czy nauka może pomóc?*, Poznań 2000.

MARITAIN J., *Nauka i mądrość*, Warszawa-Ząbki 2005.

MICHALSKI K., ks., *Spotkanie z prawdą*, Kraków 1982.

SIEROTOWICZ T., *Nauka a wiara – przestrzeń dialogu. Obrazy świata jako przestrzeń dialogu pomiędzy nauką i teologią*, Tarnów 1997.

WITEK S., *Doskonalenie umiejętności dyskutowania*, Jelenia Góra 1998.

WARTOŚĆ XXXV

Wartość materialnego wymiaru życia ludzkiego, wartość pieniądza

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność dzielenia się z innymi

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Wyzbycie się postawy egoistycznej i roszczeniowej

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Potrzeby człowieka nie ograniczają się do potrzeb materialnych.
   - Miarą człowieka nie jest jego stan posiadania.
   - Potrzeba wrażliwości społecznej we współczesnym świecie.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Człowiek jest bytem złożonym z ducha i materii.
   - Każdemu człowiekowi przysługuje prawo do własności prywatnej[1].
   - Wartości materialne należy traktować jako środek, a nie główny cel w życiu[2].*Zasady*
   - Szanuję wartość pieniądza.
   - Staram się oszczędzać.
   - Nie wydaję zaoszczędzonych pieniędzy wyłącznie na zabawę.

---

[1] „Jan Paweł II przypomina, że własność prywatna należy do praw natury, daje przestrzeń dla autonomii osobistej i rodzinnej, poszerzając ludzką wolność. (...) Posiadanie własności jest więc uprawnieniem osobowym człowieka". J. Kalniuk, *Własność*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego*..., dz. cyt., s. 572.

[2] „Z własności prywatnej wynikają obiektywne korzyści dla podmiotu, jakim jest posiadacz tej własności, niezależnie, czy jest nim jednostka, czy wspólnota: lepsze warunki życia, zabezpieczenie na przyszłość, szersze możliwości wyboru. Z drugiej strony, z własnością prywatną mogą się również wiązać iluzoryczne i kuszące obietnice. Człowiek albo społeczeństwo, doprowadzając do absolutyzacji jej znaczenie, doświadcza prędzej czy później najbardziej radykalnego niewolnictwa. Nie można bowiem uważać żadnego posiadania za obojętne, jeśli chodzi o jego wpływ zarówno na jednostki, jak i na instytucje: właściciel, który nieostrożnie zacznie nadawać pierwszorzędne znaczenie posiadanym przez siebie dobrom, i wręcz je ubóstwiać (por. Mt 6, 24; 19, 21-26; Łk 16, 13), zostaje przez nie opętany i podporządkowany im. Tylko uznając ich zależność od Boga Stwórcy, a co za tym idzie, wykorzystując je do realizacji celu, jakim jest dobro wspólne, można nadać dobrom materialnym rolę narzędzi pożytecznych dla wzrostu ludzi i narodów". KNSK 181.

- W miarę możliwości pomagam innym[3].

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wartości materialne powinny służyć człowiekowi, a nie odwrotnie.
- Należy uczyć dziecko dzielenia się posiadaną własnością[4].
- Przyzwolenie na roszczeniową postawę dziecka wobec innych pociąga za sobą wiele zagrożeń.

Zasady

- Uczę dziecko jak umiejętnie gospodarować pieniędzmi.
- Daję przykład oszczędności.
- W miarę możliwości dzielę się swoimi dobrami z bardziej potrzebującymi (zbiórka ubrań, żywności, pieniędzy).

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Nie można dyskryminować uczniów z powodu ich sytuacji materialnej.
- Należy uwrażliwiać wychowanków także na niematerialne aspekty życia.
- Nie należy narażać rodziców uczniów na zbyt duże wydatki (drogie wycieczki, prezenty dla nauczycieli, pomoce szkolne).

Zasady

- Staram się organizować pomoc materialną dla potrzebujących uczniów[5].
- Nie dzielę uczniów na biednych i bogatych.
- Zwracam uwagę na skromność ubioru i zachowania, żeby nie eksponować kontrastów materialnych w klasie i szkole.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie tworzą fundusz klasowy, na który będą odkładać część kieszonkowego. Ważne, żeby cel zbiórki był wybrany wspólnie przez uczniów podczas dyskusji. Dobrze skoncentrować się na potrzebach lokalnej społeczności, potrzebujących kolegów. Uczniowie chętnie biorą udział w ak-

---

[3] „Na pochwałę i wsparcie zasługują ci chrześcijanie, szczególnie młodzi, którzy dobrowolnie deklarują się udzielać pomocy innym ludziom i narodom". KDK 88.

[4] „Człowiek powinien uważać legalnie posiadane przez siebie rzeczy nie tylko za swoje własne, lecz także za wspólne, zewnętrzne, w tym znaczeniu, że mogą one przynieść pożytek nie tylko jemu samemu, lecz także innym. Powszechne przeznaczenie dóbr niesie za sobą zobowiązania prawowitych właścicieli, dotyczące ich używania. Pojedyncza osoba nie może działać, nie zważając na skutki korzystania z własnych zasobów, ale powinna postępować w taki sposób, by oprócz korzyści osobistych i rodzinnych troszczyć się również o dobro wspólne". KNSK 178.

[5] „O ile posiadanie prywatne jest strzeżone przez cnotę sprawiedliwości, o tyle użytkowaniem dóbr rządzi cnota miłości, obowiązek jałmużny, dobroczynność i wspaniałomyślność". S. Wyszyński, kard., *Duch pracy*…, dz. cyt., s. 49.

cjach charytatywnych na dużą skalę, warto wykorzystać ich naturalną wrażliwość i stworzyć warunki, by sami podjęli taką inicjatywę.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie potrafią docenić wartość pieniądza, pozytywne i negatywne strony posiadania dóbr materialnych. Są wrażliwi na potrzeby innych, nie manifestują swojego bogactwa. Chętnie uczestniczą w akcjach charytatywnych.

10. ZAGROŻENIA

Młodzieży grozi jednostronne, materialistyczne postrzeganie rzeczywistości, absolutyzowanie wartości materialnych, przywiązywanie wagi tylko do pieniędzy. Często ocenia się innych na podstawie tego, co mają, a nie tego, jacy są. Lepiej sytuowana młodzież nie wykazuje wyczucia i wrażliwości wobec biedniejszych od siebie, manifestując swój status posiadania.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Tak zwana „jakość życia" jest interpretowana najczęściej lub wyłącznie w kategoriach wydajności ekonomicznej, nie uporządkowanego konsumpcjonizmu, atrakcji i przyjemności czerpanych z życia fizycznego, natomiast zapomina się o głębszych – relacyjnych, duchowych i religijnych – wymiarach egzystencji. W takim klimacie cierpienie, które nieustannie ciąży nad ludzkim życiem, ale może też stać się bodźcem do osobowego wzrostu, zostaje „ocenzurowane", odrzucone jako bezużyteczne, a nawet jest zwalczane jako zło, którego należy unikać zawsze i we wszystkich okolicznościach.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Evangelium vitae*, 23, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 2006, s. 42.

Nasze czasy są dramatyczne i zarazem fascynujące. Podczas gdy z jednej strony wydaje się, iż ludzie zabiegają o dobrobyt materialny i pogrążają się coraz bardziej w konsumistycznym materializmie, to z drugiej strony ujawnia się dziś pełne niepokoju poszukiwanie sensu istnienia, potrzeba życia wewnętrznego, pragnienie nauczenia się koncentracji i modlitwy.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Redemptoris missio*, 38, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2006, s. 413.

12. PISMO ŚWIĘTE

Żył pewien człowiek bogaty, który ubierał się w purpurę i bisior i dzień w dzień ucztował wystawnie. U bramy jego pałacu leżał żebrak pookryty wrzodami, imieniem Łazarz. Pragnął on nasycić się odpadkami ze stołu bogacza; A także i psy przychodziły i lizały jego wrzody. Umarł żebrak, i aniołowie zanieśli go na łono Abrahama. Umarł także bogacz i został pogrzebany. Gdy cierpiąc meki w Otchłani, podniósł oczy, ujrzał z daleka Abrahama i Łazarza na jego łonie. I zawołał: „Ojcze Abrahamie, ulituj się nade mną i przy-

ślij Łazarza; aby koniec swego palca umoczył w wodzie i ochłodził mój język, bo strasznie cierpię w tym płomieniu". Lecz Abraham odrzekł: „Wspomnij, synu, że za życia otrzymałeś swoje dobra, a Łazarz w podobny sposób – niedolę; teraz on tu doznaje pociechy, a ty męki cierpisz. A ponadto między nami a wami zionie ogromna przepaść, tak że nikt, choćby chciał, stąd do was przejść nie może ani stamtąd nie przedostają się do nas". Tamten rzekł: „Proszę cię więc, ojcze, poślij go do domu mojego ojca! Mam bowiem pięciu braci: niech ich ostrzeże, żeby i oni nie przyszli na to miejsce męki". Lecz Abraham odparł: „Mają Mojżesza i Proroków, niechże ich słuchają!". „Nie, ojcze Abrahamie – odrzekł tamten – lecz gdyby kto z umarłych poszedł do nich, to się nawrócą". Odpowiedział mu: „Jeśli Mojżesza i Proroków nie słuchają, to choćby kto z umarłych powstał, nie uwierzą" (Łk 16,19-31).

Por. Prz 18,1-24; Koh 5,7-19; Syr 31,1-11; Mt 19,23-26; Mk 10,23-27; Łk 6,24-26; 18,24-27; 1 Tm 6,17-19; Jk 5,1-6.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1723 Obiecane szczęście stawia nas wobec decydujących wyborów moralnych. Zaprasza nas do oczyszczenia naszego serca ze złych skłonności i do poszukiwania nade wszystko miłości Bożej. Uczy nas, że prawdziwe szczęście nie polega ani na bogactwie czy dobrobycie, na ludzkiej sławie czy władzy, ani na żadnym ludzkim dziele, choćby było tak użyteczne jak nauka, technika czy sztuka, ani nie tkwi w żadnym stworzeniu, ale znajduje się w samym Bogu, który jest źródłem wszelkiego dobra i wszelkiej miłości. Bogactwo jest wielkim bożyszczem dzisiejszych czasów; to jemu właśnie wielu ludzi składa hołd. Mierzą oni szczęście według stanu posiadania, a także według stanu posiadania odmierzają szacunek... Wszystko to bierze się z przekonania, że będąc bogatym można wszystko. Bogactwo jest więc jednym z bożków dzisiejszych czasów. Innym jest uznanie... Doszło do tego, że uznanie, fakt bycia znanym, czynienia wrzawy w świecie (co można by nazwać rozgłosem prasowym) uważa się za dobro samo w sobie, za najwyższe dobro, za przedmiot najwyższej czci.

Por. KKK 226; 339; 2402; 2456; 2535-2537; 2544-2546; 2552; 2556.

LITERATURA:

BRAUN A., *Czy dzieci muszą mieć wszystko? Drogi wyjścia ze spirali konsumpcji. Poradnik dla rodziców i wychowawców*, Kielce 2004.

DOBOSZYŃSKI A., *Ekonomia miłosierdzia*, Warszawa 1995.

FROMM E., *Mieć czy być. Duchowe podstawy nowego społeczeństwa*, Warszawa 1989.

GILDER J., *Bogactwo i ubóstwo*, Warszawa 1988.

GÓRNIAK J., *My i nasze pieniądze. Studium postaw wobec pieniądza*, Kraków 2000.
HOSTYŃSKI L., *Wartości w świecie konsumpcji*, Lublin 2006.
JAN PAWEŁ II, Encyklika *Sollicitudo rei socialis*, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 1, Kraków 2006, s. 319-376.
PAŁUCKI J., SJ, *Dobre bogactwo*, Lublin 1992.
WYSZYŃSKI S., kard., *Do „Solidarności" rady i wskazania*, Warszawa 1996.
ZWOLIŃSKI A., ks., *Między biedą a bogactwem*, Kraków 2001.

Klasa 2

wartości relacji

Ja - Ty

WARTOŚĆ I

Wartość dialogu z drugim człowiekiem

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Otwarcie na drugiego człowieka[1]

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Dialog pozwala na budowanie konstruktywnych relacji.
   - Rozmowa stwarza możliwość poznania prawdy o drugim człowieku[2].
   - Dzięki rozmowie można zrozumieć motywy postępowania innych.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Rozmowa daje możliwość konfrontacji poglądów.
   - Każdy człowiek ma prawo do wypowiadania własnych poglądów.
   - Rozmowa ma być oparta na prawdzie i dążyć do prawdy.
   Zasady
   - Z życzliwością słucham innych osób.
   - Dopuszczam do głosu także osoby, które nie budzą mojej sympatii.
   - Staram się nie przerywać, kiedy mówi ktoś inny.
   - W dyskusjach stosuję właściwą argumentację.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Rozmowa rodziców z dziećmi jest konieczna dla ich prawidłowego rozwoju.

---

[1] „Bóg nie stworzył jednak człowieka jako istoty samotnej: albowiem od początków «Stworzył mężczyznę i niewiastę» (Rdz 1,27), a ich związek tworzy pierwszą formę wspólnoty osób. Człowiek bowiem z głębi swej natury jest istotą społeczną i bez kontaktów z innymi nie może ani żyć, ani rozwijać siebie samego i swoich uzdolnień". KDK 12.

[2] „Rzetelny dialog wyrasta bowiem z pewnego założenia, jakie musi być przyjęte [...] przez obydwa podmioty dialogu, że nie są one w stanie poznać prawdy o sobie, jak i prawdy, ku której dążą, jeśli pozostają w świecie wzajemnej od siebie izolacji. Poznać prawdę można wszakże tylko i wyłącznie w bezpośrednim kontakcie. Spotkanie i nawiązanie kontaktu uznać zatem należy niejako za warunek wstępny, ale jednocześnie nieodzowny każdego dialogu". H. Skorowski, ks., *Dialog*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego...*, dz. cyt., s. 106.

- Należy wpajać dzieciom zasady właściwej rozmowy opartej na miłości i zaufaniu.
- Rozmowa jest jednym ze sposobów rozwiązywania rodzinnych konfliktów.
- Należy rozmawiać na trudne tematy.

Zasady

- Własnym przykładem pokazuję dziecku postawę życzliwego wsłuchiwania się w to, co ma do powiedzenia inna osoba.
- Uczę dziecko jak umiejętnie argumentować własne zdane.
- Z uwagą analizuję zachowanie dziecka i skłaniam je do rozmowy.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wykształcenie u młodzieży kulturalnej rozmowy stanowi przygotowanie do dorosłego życia.
- Prowadzenie dialogu z wychowankami przybliża do spraw, którymi żyją uczniowie.
- W rozmowie należy reagować na dyskryminowanie i ośmieszanie uczniów.

Zasady

- Prowadząc dyskusję w klasie, sprawiedliwie udzielam głosu, nikogo nie faworyzuję.
- Zwracam uwagę na uczniów, którzy nie uczestniczą aktywnie w rozmowach i dyskusjach.
- Daję przykład kulturalnego prowadzenia rozmowy.
- Staram się często indywidualnie rozmawiać z każdym uczniem.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Grupa „dziennikarska" uczniów przeprowadza krótki wywiad, w formie kwestionariusza osobowego, z wybranymi nauczycielami ze szkoły. Pytania są dobierane tak, by pokazać nieznany dotąd obraz nauczycieli. Pozostali uczniowie otrzymują wydrukowane kwestionariusze i mają za zadanie odgadnąć, kto się za nimi kryje. Efekty mogą okazać się zaskakujące. Dzięki rozmowie uwalniamy się od stereotypów i schematów, przez które postrzegamy innych ludzi.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Dialog pozwala na zerwanie ze schematami i błędnymi ocenami, którymi możemy skrzywdzić innego człowieka. Pojawia się szansa na stworzenie

przyjaznego środowiska, w którym nikt nie będzie obawiał się zabrać głosu. Godzina wychowawcza jest odpowiednim miejscem i czasem na wymianę poglądów, otwartą dyskusję, dialog[3]. Uczniowie potrafią prawidłowo argumentować i przedstawiać swoje racje.

10. ZAGROŻENIA

W szkole często dyskryminuje się osoby, które mają inne upodobania. Uczniowie rezygnują ze swoich przekonań, ponieważ nie umieją ich obronić w polemicznej dyskusji. W środowisku rodzinnym rzadko podejmuje się rozmowy na ważne tematy, nie bierze się też pod uwagę zdania dzieci. Ma to konsekwencje w nawiązywaniu przez nie kontaktu z innymi.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dialog jest także naturalnym środkiem, który pozwala porównać różne punkty widzenia, a przede wszystkim przeanalizować te rozbieżności, jakie stanowią przeszkodę dla pełnej komunikacji między chrześcijanami.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Ut unum sint*, 36, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 2006, s. 777.

Dialog nie rodzi się z taktyki czy z wyrachowania, ale jest działaniem mającym swe uzasadnienie, wymogi, godność: wypływa z głębokiego szacunku dla tego wszystkiego, co w każdym człowieku zdziałał ten Duch, który tchnie tam, gdzie chce. Kościół zamierza przezeń odkrywać ziarna Słowa, promień owej prawdy, która oświeca wszystkich ludzi, ziarna i promienie, które znajdują się w poszczególnych osobach i w tradycjach religijnych ludzkości. Dialog opiera się na nadziei i miłości i przyniesie owoce w Duchu Świętym.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Redemptoris missio*, 56, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2006, s. 429.

Dialog (Boga i człowieka) jest to dialog miłości, który nigdy nie ustaje, ale mimo to nie jest monotonny, dokonuje się bowiem w różnych tonacjach miłości – od jej przejawów powszednich i pośrednich, aż po najgłębsze, których Pismo Święte oraz liczni mistycy nie wahają się opisywać za pomocą obrazów miłości oblubieńczej.

JAN PAWEL II, List *Dies Domini*, 14, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 456.

12. PISMO ŚWIĘTE

Bóg rozmawiał z Mojżeszem i powiedział mu: Jam jest Pan. Ja ukazałem się Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi jako Bóg Wszechmocny, ale imie-

[3] „Braterski dialog ludzi dokonuje się jednak nie poprzez postęp, lecz głębiej, we wspólnocie osób, która wymaga wzajemnego poszanowania ich pełnej godności duchowej". KDK 23.

nia mego, Jahwe, nie objawiłem im. Ponadto ustanowiłem też przymierze moje z nimi, że im dam kraj Kanaan, kraj ich wędrówek, gdzie przebywali jako przybysze. Ja także usłyszałem jęk Izraelitów, których Egipcjanie obciążyli robotami, i wspomniałem na moje przymierze. Przeto powiedz Izraelitom: „Ja jestem Pan! Uwolnię was od jarzma egipskiego i wybawię was z niewoli, i wyswobodzę was wyciągniętym ramieniem i przez surowe kary. I wezmę sobie was za mój lud, i będę wam Bogiem, i przekonacie się, że Ja, Pan, Bóg wasz, uwolniłem was spod jarzma egipskiego. Potem wprowadzę was do ziemi, którą z ręką podniesioną przysiągłem dać Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi. Dam ją wam na własność. Zaiste, Ja jestem Pan!". Mojżesz oznajmił te słowa Izraelitom, którzy nie chcieli ich słuchać z powodu udręki ducha i z powodu ciężkich robót (Wj 6,2-9).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1879 Osoba ludzka potrzebuje życia społecznego. Nie jest ono dla niej czymś dodanym, lecz jest wymaganiem jej natury. Przez wymianę z innymi, wzajemną służbę i dialog z braćmi człowiek rozwija swoje możliwości: w ten sposób odpowiada na swoje powołanie.

Por. KKK 2063; 2576.

LITERATURA:

FERDER F., *Żywe słowa. Pismo Święte, psychologia i komunikacja międzyosobowa*, Kraków 2002.

JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991,1995, 1997,1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006.

LIEBICH D., Sztuka *rozmawiania z dziećmi. Jak opowiadać, wyjaśniać, upominać*, Kielce 2003.

MALISZEWSKI W., *Komunikowanie społeczne w edukacji: dyskurs nad rolą komunikowania*, Toruń 2006.

PARZYCH K., *Dialog jako metoda ewangelizacji współczesnego świata według Jana Pawła II*, Olsztyn 2000.

THUN F.S., von, *Sztuka rozmawiania*. *Analiza zaburzeń*, cz. 1, Kraków 2001.

THUN F.S., von, *Sztuka rozmawiania*. *Rozwój osobowy*, cz. 1, Kraków 2001.

THUN F.S., von, *Sztuka rozmawiania. Dialog wewnętrzny*, cz. III, Kraków 2002.

THUN F.S., von, *Sztuka rozmawiania. W porozumieniu z sobą i innymi – komunikacja i kompetencje społeczne*, cz. IV, Kraków 2006.

THUN F.S., von, THOMANN C., *Sztuka wyjaśniania. Poradnik dla prowadzących trudne rozmowy*, Kraków 2004.

ZWOLIŃSKI A., ks., *Słowo w relacjach społecznych*, Kraków 2003.

WARTOŚĆ II

Godność drugiego człowieka[1]

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Aktywność w środowisku

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Uwrażliwienie na krzywdę i cierpienie drugiego człowieka

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Na czym polega godność ludzka?
   - Czy każdy człowiek zasługuje na szacunek?
   - W czym wyraża się moja godność jako człowieka[2]?
   - Godność człowieka jest połączona z jego odpowiedzialnością.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - O godności człowieka nie świadczy jego stan posiadania materialnego i intelektualnego.
   - Nie należy przyjmować biernej postawy wobec ludzkiej krzywdy.
   - Każdy człowiek, ponieważ jest osobą, zasługuje na szacunek.

   Zasady
   - Pomagam innym odkrywać ich godność.
   - Nie okazuję nikomu pogardy i niechęci.
   - Nie wykorzystuję innych do swoich celów i zadań.

---

[1] „Objawienie chrześcijańskie rzuca nowe światło na tożsamość, powołanie i ostateczne przeznaczenie osoby i rodzaju ludzkiego. Każda osoba jest przez Boga stworzona, kochana i zbawiona w Jezusie Chrystusie, a realizuje siebie, nawiązując liczne relacje miłości, sprawiedliwości i solidarności z innymi osobami, podczas prowadzenia swojej wielorakiej działalności w świecie. Gdy działanie ludzkie dąży do propagowania godności i integralnego powołania osoby, poprawy jakości warunków jej egzystencji, spotkania i solidarności ludów i narodów, wówczas jest zgodne z zamysłem Boga, który nie przestaje nigdy okazywać swoim dzieciom dowodów miłości i opatrzności". KNSK 35.

[2] „Wśród wszystkich stworzeń człowiek posiada własną, niezwykłą godność. Jest «obrazem Boga», stworzonym i wezwanym do wspólnoty z Nim na wieczność. Objawia Boga zarówno na mocy faktu istnienia, jak i w całej przestrzeni świadomego i wolnego działania". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 255.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Należy uczyć dzieci szacunku do każdego człowieka.
- Trzeba uwrażliwiać na niesprawiedliwość społeczną.
- Dziecko w każdym wieku ma taką samą godność jak rodzice.

Zasady

- Dostrzegam wartościowe postawy w zachowaniu dziecka, uświadamiając mu, że to one świadczą o jego godności.
- Stwarzam sytuacje do wypełniania obowiązków, stosownie do wieku dziecka.
- Szanuję życie oraz pracę innych ludzi.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Godność każdego ucznia jest jednakowa, niezależnie od jego umiejętności, talentów i wieku.
- Należy bronić godności uczniów dyskryminowanych przez klasę.
- Każdemu nauczycielowi i pracownikowi szkoły należy się szacunek i wdzięczność.

Zasady

- Organizuję z wychowankami akcje na rzecz osób, które w jakiś sposób zostały wykluczone ze społeczeństwa.
- Pomagam osobom, które utraciły wiarę w swoją godność.
- Nie deprecjonuję, na forum klasy i szkoły, postaw innych nauczycieli oraz nie pomniejszam ich autorytetu.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy aukcję prac fotograficznych lub plastycznych, a jeśli na terenie szkoły działa zespół – koncert charytatywny na rzecz bezdomnych (lub wykluczonych ze społeczeństwa w zależności od problemów występujących w konkretnej wspólnocie lokalnej). Najlepiej, aby sami uczniowie zaproponowali, jakim ludziom z ich otoczenia trzeba „przywrócić" ich godność, pomóc zrozumieć, że ich los nie jest obojętny dla innych.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie potrafią patrzeć na drugiego człowieka przez pryzmat jego wartości, a nie stanu posiadania, sprawności czy uzdolnień. Szanują swoich kolegów i reagują na wszelkie przejawy przemocy w klasie. Uczniowie pomagają w nauce mniej zdolnym i mniej pracowitym kolegom.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko bierności i obojętności na ludzką krzywdę. Uczniowie

okazują pogardę wobec innych ludzi, nie spełniających ich kryteriów czy oczekiwań[3]. Dyskryminują słabszych i tych, którzy nie potrafią się obronić. Znęcają się fizycznie i psychicznie nad innymi, wykorzystując swoją przewagę fizyczną.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

[...] Pogłębiona wrażliwość na godność ludzkiej osoby, na jej wyjątkowość, a także należny respekt dla decyzji sumienia stanowi niewątpliwie pozytywny dorobek współczesnej kultury. Wrażliwość ta, sama w sobie autentyczna, wyrażana jest na różne sposoby, mniej lub bardziej odpowiednie. Niektóre z nich jednak odchodzą od prawdy o człowieku jako stworzeniu Boga i Jego obrazie i dlatego muszą zostać skorygowane lub oczyszczone w świetle wiary.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Veritatis splendor*, 31, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 2006, s. 561.

Nowy człowiek od chwili poczęcia, a potem urodzenia, przeznaczony jest do tego, ażeby w pełni wyraziło się jego człowieczeństwo – ażeby się ono urzeczywistniło. (…) „Być człowiekiem" to podstawowe powołanie człowieka: „być człowiekiem" na miarę daru jaki otrzymał. Na miarę tego „talentu", którym jest samo człowieczeństwo, a z kolei dopiero na miarę wszystkich talentów, jakimi został obdarzony. W tym znaczeniu Bóg chce każdego człowieka dla niego samego.

JAN PAWEŁ II, List *Gratissimam sane*, 9, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 366.

W istocie, odwiecznie byliśmy obecni w Bożym zamyśle i odwiecznie umiłował nas jako osoby jedyne i niepowtarzalne, wzywając każdego z nas jego własnym imieniem jak dobry pasterz, który „woła [swoje owce] po imieniu" (J 10, 3).

JAN PAWEŁ II, Adh. *Christifideles laici*, 58, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 473.

12. PISMO ŚWIĘTE

Jezus nawiązując do tego, rzekł: „Pewien człowiek schodził z Jeruzalem do Jerycha i wpadł w ręce zbójców. Ci nie tylko go obdarli, lecz jeszcze rany mu zadali i zostawiwszy na pół umarłego, odeszli. Przypadkiem przechodził tą drogą pewien kapłan: zobaczył go i minął. Tak samo lewita, gdy przyszedł na to miejsce, i zobaczył go i minął. Pewien zaś Samarytanin wędrujący,

[3] „Równocześnie wzrasta także świadomość szczególnej godności, jaka przypada osobie ludzkiej, ponieważ przewyższa ona wszystkie rzeczy, a jej prawa i obowiązki są powszechne i nienaruszalne. Trzeba więc, aby stało się dostępne człowiekowi wszystko to, czego potrzebuje on do prowadzenia prawdziwie ludzkiego życia (...)". KDK 26.

przyszedł również na to miejsce. Gdy go zobaczył, wzruszył się głęboko: podszedł do niego i opatrzył mu rany, zalewając je oliwą i winem: potem wsadził go na swoje bydlę, zawiózł do gospody i pielęgnował go. Następnego zaś dnia wyjął dwa denary, dał gospodarzowi i rzekł: „Miej o nim staranie, a jeśli co więcej wydasz, ja oddam tobie, gdy będę wracał". Kto z tych trzech okazał się według ciebie, bliźnim tego, który wpadł w ręce zbójców? On odpowiedział: „Ten, który mu okazał miłosierdzie". Jezus mu rzekł: „Idź, i ty czyń podobnie!" (Łk 10,30-37).

Por. Dz 10,34; Rz 2,11; 10,12; Kor 12,13; Ga 2,6; 3,28: 1 Kol 3,11.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

357 Człowiek, ponieważ został stworzony na obraz Boży, posiada godność osoby: nie jest tylko czymś, ale kimś, jest zdolny poznawać siebie, panować nad sobą, w sposób dobrowolny dawać siebie oraz tworzyć wspólnotę z innymi osobami: przez łaskę jest powołany do przymierza ze swoim Stwórcą, do dania Mu odpowiedzi wiary i miłości, jakiej nikt inny nie może za niego dać.

Por. KKK 225; 306; 369; 1487; 1691; 1692; 1700; 1730; 7178; 1926; 1929; 1930; 1947.

LITERATURA:

DZIEWIECKI M., *Osoba i wychowanie. Pedagogika personalistyczna w praktyce*, Kraków 2003.

Godność człowieka jako źródło wolności i praw jednostki, red. K. COMPLAK, Wrocław 1999.

Godność osoby ludzkiej, red. S. KOWOLIK, Tarnowskie Góry 2003.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Veritatis splendor*, w: *Encykliki*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. II, Kraków 1996.

ŁOPATKA A., *Jednostka, jej prawa człowieka*, Warszawa 2002.

MAZUREK F.J., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001.

Obrońca godności człowieka. Myśli Jana Pawła II w wyborze Jerzego Klechty, Katowice 2007.

PASZKOWSKA T., *Formacja i godność*, Kraków 2004.

WILK K., *Osobowy charakter relacji międzyludzkich według Karola Wojtyły*, Częstochowa 1996.

Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu, red. M. KALINOWSKI, Lublin 2005.

WARTOŚĆ III

Wartość życia drugiego człowieka

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój moralny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność wartościowania

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Wykształcenie postawy szacunku wobec życia swojego i innych[1]

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Aborcja, eutanazja, kara śmierci – czy człowiek ma prawo decydować o życiu drugiego człowieka?
   - Czy można usprawiedliwić zabijanie na froncie wojennym?
   - Co możemy zrobić dla osób stojących w obliczu śmierci?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Życie, które jest darem należy chronić; od poczęcia do naturalnej śmierci.
   - Stosowanie używek to niszczenie życia.
   - Najwyższą formą miłości jest poświęcenie własnego życia za innych ludzi[2].
   - Każde życie ludzkie ma jednakową godność i wartość.

   Zasady
   - Postępuję roztropnie i nie narażam swojego życia, ani życia innych na niebezpieczeństwo.
   - W polemicznych dyskusjach staram się odważnie i rzeczowo opowiadać się za życiem.

---

[1] „Człowiek jest powołany do pełni życia, która przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromna wartość ludzkiego życia w jego fazie doczesnej. Życie w czasie jest bowiem podstawowym warunkiem, początkowym etapem i integralną częścią całego i niepodzielnego procesu ludzkiej egzystencji". EV 2.

[2] „Dlatego umiłowanie Boga i bliźniego jest pierwszym i największym przykazaniem. Pismo Święte zaś poucza nas, że nie można oddzielić miłości Boga od miłości bliźniego: «Wszystkie inne przykazania streszczają się w tym nakazie: Miłuj bliźniego jak siebie samego! [...] Przeto miłość jest doskonałym wypełnieniem Prawa» (Rz 13,9 n; por. 1 J 4,20). To zaś uznaje się za rzecz najwyższej wagi dla ludzi, którzy coraz bardziej zależni są od siebie nawzajem, a także dla świata, który jednoczy się coraz bardziej". KDK 24.

- Respektuję kobiety w ciąży, przez szacunek dla życia, które w sobie noszą.
- Unikam filmów i gier komputerowych, które ze śmierci człowieka czynią rozrywkę.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Każde dziecko przychodzące na świat jest darem dla rodziców i narodu.
- Trzeba uświadamiać młodemu człowiekowi konsekwencje stosowania używek.
- Używanie przemocy wobec innych jest wystąpieniem przeciwko życiu.
- Przemoc nigdy nie jest metodą wychowawczą.

Zasady

- *Z* radością witam każde pojawiające się na świecie dziecko, niezależnie od sytuacji, w jakiej się znajduję.
- Pomagam zrozumieć dzieciom sens śmierci bliskich osób. Śmierć nie jest tematem tabu.
- Wyraźnie opowiadam się za życiem w dyskusji na temat: aborcji, eutanazji i kary śmierci.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Nie należy stosować przemocy fizycznej ani psychicznej wobec uczniów.
- Obojętność wychowawcy wobec przejawów przemocy w szkole jest niedopuszczalna.
- Zawód nauczyciela wiąże się ze specjalnym poświęceniem i służbą na rzecz innych.

Zasady

- Uzupełniam na bieżąco swoją wiedzę i potrafię prowadzić merytoryczną dyskusję na temat zagrożeń związanych z eutanazją, aborcją i karą śmierci.
- Nie zostawiam wychowanka samego w obliczu śmierci bliskich mu osób.
- Przytaczam przykłady bohaterów z historii, literatury, filmu, którzy nie zawahali się oddać życia za innych.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom włączenie się w pracę wolontariatu, w szpitalach lub hospicjach, na oddziałach, gdzie przebywają chore dzieci. Uczniowie mogą również zwrócić uwagę na treści dotyczące poszanowania życia, poruszane w programach telewizyjnych i na stronach internetowych.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie dostrzegają wartość życia i stawiają ją najwyżej. Nie stosują przemocy wobec rówieśników[3], ale potrafią w inny sposób dociekać swoich racji. Zdają sobie sprawę z konsekwencji, jakie niesie ze sobą używanie narkotyków. Stają w obronie życia i rozumieją zło wynikające z aborcji, eutanazji i kary śmierci.

10. ZAGROŻENIA

Brak poszanowania wartości życia prowadzi do powstawania i szerzenia się przejawów przemocy w szkołach. Nauczyciele pozostają obojętni wobec aktów agresji i dyskryminacji w środowisku uczniów. Brutalne filmy i gry komputerowe propagują postawę lekceważenia wobec ludzkiego życia. Uczniowie przenoszą negatywne wzorce zachowania z fikcji filmowej i wirtualnej do codziennego życia.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dlatego nawet życie ludzkie, choć jest fundamentalnym dobrem człowieka, zyskuje sens moralny dopiero przez odniesienie do dobra osoby, którą zawsze należy afirmować dla niej samej: podczas gdy zabójstwo niewinnej ludzkiej istoty pozostaje zawsze niedozwolone, to oddanie własnego życia (por. J 15.13) dla miłości bliźniego lub na świadectwo prawdzie może być czynem dozwolonym i chwalebnym, a nawet obowiązkiem. W rzeczywistości więc jedynie przez odniesienie do tego, czym jest ludzka osoba jako „integralna jedność", to znaczy, dusza, która wyraża się poprzez ciało, i ciało formowane przez nieśmiertelnego ducha", można odczytywać ów szczególny ludzki sens ciała.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Veritatis splendor*, 50, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 2006, s. 577.

Życie, którym Bóg obdarza człowieka, jest czymś więcej niż tylko istnieniem w czasie. Jest dążeniem ku pełni życia; jest zalążkiem istnienia, które przekracza granice czasu: „bo dla nieśmiertelności Bóg stworzył człowieka – uczynił go obrazem swej własnej wieczności" (Mdr 2,23).

JAN PAWEŁ II, Enc. *Evangelium vitae*, 34, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 2006, s. 675-676.

[3] „Szczegółowa treść prawa do życia nie wyraża się tylko i wyłącznie w stwierdzeniu nietykalności życia ludzkiego. Implikuje ona w sobie płaszczyzny praw bardziej szczegółowych [...] W przypadku płaszczyzny nienaruszalności ciała należy mówić o gwarancji przed wszelkim naruszeniem ciała np.: przez pobicie, znęcanie się, torturowanie, itp.". H. Skorowski, ks., *Życie*, w: *Encyklopedia bioetyki*, dz. cyt., s. 527.

Rodzina chrześcijańska, ożywiona i podtrzymywana nowym przykazaniem miłości, żyje gościnnością, szacunkiem, służbą każdemu człowiekowi, w którym zawsze dostrzega godność osoby i dziecka Bożego.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 64, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 175.

12. PISMO ŚWIĘTE

Po czym Bóg pobłogosławił Noego i jego synów, mówiąc do nich: „Bądźcie płodni i mnóżcie się, abyście zaludnili ziemię. Wszelkie zaś zwierzę na ziemi i wszelkie ptactwo podniebne niechaj się was boi i lęka. Wszystko, co się porusza na ziemi i wszystkie ryby morskie zostały oddane wam we władanie. Wszystko, co się porusza i żyje, jest przeznaczone dla was na pokarm, tak jak rośliny zielone, daję wam wszystko. Nie wolno wam tylko jeść mięsa z krwią życia. Upomnę się o waszą krew przez wzgląd na wasze życie - upomnę się o nią u każdego zwierzęcia. Upomnę się też u człowieka o życie człowieka i u każdego o życie brata. Jeśli kto przeleje krew ludzką, przez ludzi ma być przelana krew jego, bo człowiek został stworzony na obraz Boga. Wy zaś bądźcie płodni i mnóżcie się: zaludniajcie ziemię i miejcie nad nią władzę". Potem Bóg tak rzekł do Noego i do jego synów: „Oto Ja zawieram przymierze z wami i z waszym potomstwem, które po was będzie: z wszelką istotą żywą, która jest z wami: z ptactwem, ze zwierzętami domowymi i polnymi, jakie są przy was, ze wszystkimi, które wyszły z arki, z wszelkim zwierzęciem na ziemi. Zawieram z wami przymierze, tak iż nigdy już nie zostanie zgładzona wodami potopu żadna istota żywa i już nigdy nie będzie potopu niszczącego ziemię" (Rdz 9,1-16).

Por. Rdz 21,14-19; Wj 20,1 3; Pwt 5,1 7; 30,15-18; 32,39; J 10,1-30; 15,12n.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2280 Każdy jest odpowiedzialny przed Bogiem za swoje życie, które od Niego otrzymał. Bóg pozostaje najwyższym Panem życia, jesteśmy obowiązani przyjąć je z wdzięcznością i chronić je ze względu na jego cześć i dla zbawienia naszych dusz. Jesteśmy zarządcami, a nie właścicielami życia, które Bóg nam powierzył. Nie rozporządzamy nimi.

Por. KKK 2258; 2270; 2519.

LITERATURA:

ABELN R., KNER A., *Odpowiedzi na pytania stawiane przez życie*, Kraków 2003.

DAUZENROTH E., *Janusz Korczak – życie dla dzieci*, Kraków 2005.

DZIEWIECKI M., ks., *Jak wygrać życie? Instrukcja obsługi*, Częstochowa 2004.

ISRAEL L., *Eutanazja czy życie aż do końca*, Kraków 2002.
JAN PAWEŁ II, Encyklika *Veritatis splendor*, w: *Encykliki*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 2, Kraków 1996.
JANCZAK A., *Życie – dar i zadanie*, Kraków 1998.
JOHNSTON W., *Życie w miłości: modlitwa chrześcijańska w praktyce*, Kraków 1997.
MULLER W., *Ciesz się sobą. O sztuce bycia dobrym dla siebie*, Kraków 1997.
STONE E.M., *Błogosławiona Matka Teresa. Życie w miłości*, Kraków 2003.
W imieniu dziecka poczętego, red. J.W. GAŁKOWSKI, J. GULA, Lublin 1988.
Życie – dar nienaruszalny. Wokół encykliki «Evangelium vitae», red. A. MŁOTEK, T. REROŃ, Wrocław 1995.

WARTOŚĆ IV

Radość ze wspólnoty szkolnej

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność współpracy z drugim człowiekiem[1]

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Wrażliwość na dobro drugiego człowieka

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Akceptacja nowych osób w grupie rówieśniczej.
   - Więź między rówieśnikami jest budowana przez małe gesty.
   - Mój udział w budowaniu „cywilizacji miłości".

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Trzeba być otwartym na nowe osoby w grupie[2].
   - Każda osoba w klasie ma swoją niepowtarzalną wartość, jest kimś wyjątkowym.
   - Nie należy traktować kolegów w sposób interesowny.
   Zasady
   - Staram się wychodzić naprzeciw potrzebom kolegów.
   - Jestem hojny w dzieleniu się z kolegami moją wiedzą i talentami.
   - Spory z kolegami rozwiązuję w sposób roztropny i kulturalny.

---

[1] „Osoba nie może znaleźć spełnienia jedynie w sobie samej, z pominięciem swojego bycia «z» innymi i «dla» innych. Prawda ta nakazuje jej nie tylko zwykłe współistnienie na różnych poziomach życia społecznego i relacji międzyludzkich, ale poszukiwanie bez wytchnienia w formie praktycznej, a nie wyłącznie idealnej – dobra, a więc sensu i prawdy, których ślady można dostrzec w istniejących formach życia społecznego. Żadna z form życia społecznego – poczynając od rodziny, poprzez rozmaite grupy społeczne, stowarzyszenia, przedsięwzięcia o charakterze ekonomicznym, miasto, region, państwo, aż po wspólnotę ludów i narodów nie może pomijać pytania o własne dobro wspólne, które jest pytaniem zasadniczym o jej znaczenie i prawdziwą rację istnienia". KNSK 165.

[2] „Świadomość dobra wspólnego rodzi nie tylko świadomość, iż w jego zabezpieczeniu ludzie, są współzależni, ale rodzi jeszcze głębszą świadomość, a mianowicie: potrzeby szukania siebie nawzajem, a tym samym bycia razem w jedności godnej człowieka. Jesteśmy razem w sposób dynamiczny, mający charakter działania, charakter ludzkiej aktywności". H. Skorowski, ks., *Solidarność*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego...*, dz. cyt., s. 473-474.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wspólnota szkolna ma wartość, która pozostaje na całe życie.
- Należy uświadamiać dziecku, że o wartości człowieka stanowi także otwartość na bliźnich.
- Trzeba reagować na przejawy dyskryminacji w szkole, nawet jeśli nie dotyczy to mojego dziecka.

Zasady

- Zachęcam do bezinteresownej pomocy kolegom, którzy mają problemy w nauce.
- Pomagam młodemu człowiekowi zrozumieć konflikty z kolegami i rozwiązywać je, odwołując się do własnych doświadczeń szkolnych.
- Pokazuję, że więzi międzyludzkie mogą być budowane w sposób trwały.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Nie dopuszczam, aby jeden uczeń w jakikolwiek sposób wykorzystywał bezsilność drugiego ucznia.
- Życzliwy stosunek wychowawcy wobec klasy przenosi się na pozytywne relacje między uczniami.
- Teren szkoły jest nieustającą okazją do nawiązywania pozytywnych kontaktów międzyludzkich.

Zasady

- Troszczę się o to, by nowi uczniowie nie czuli się w klasie obco.
- Staram się dotrzeć do każdego ucznia w klasie i mieć z nim dobry kontakt.
- Pomagam łagodzić konflikty między uczniami.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Tworzymy klasowy „album rodzinny". Każdemu uczniowi poświęcamy jedną stronę, na której umieszczamy jego zdjęcie, najlepiej w charakterystycznej dla niego sytuacji (zadanie dla grupy fotograficznej), z jego krótkim opisem, np. rymowanym (zadanie dla grupy literackiej).

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Klasa jest środowiskiem sprzyjającym budowaniu dobrych wzajemnych relacji między uczniami. Nowi uczniowie są serdecznie przyjmowani przez każdego. Nie występuje zjawisko dyskryminacji. Młodzi ludzie potrafią odważnie bronić kolegów i mądrze dochodzić swoich racji w sporach. Swoją wiedzą i umiejętnościami dzielą się bezinteresownie z innymi.

10. ZAGROŻENIA

Młodzi ludzie odnoszą się do siebie z pogardą. Nie zależy im na budowaniu dobrych relacji z innymi. Ich talenty służą im jedynie do zdobywania ocen, nie myślą o tym, by pomóc mniej zdolnym kolegom. Nie potrafią mądrze rozwiązywać sporów w sytuacjach konfliktowych. Rodzina i szkoła nie uczy bezinteresowności i życzliwego stosunku do bliźnich.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jezus prowadzi do wypełnienia Bożych przykazań, zwłaszcza przykazania miłości bliźniego, nadając jego wymaganiom charakter wewnętrzny i bardziej radykalny: miłość bliźniego wypływa z serca, które kocha i które – właśnie dlatego, że kocha – gotowe jest spełniać w życiu najwyższe wymagania.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Veritatis splendor*, 15, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 2006, s. 546.

Poprzez praktykowanie miłości bliźniego świeccy przeżywają i wyrażają swoje uczestnictwo w królewskim urzędzie Chrystusa.(…) Miłość bowiem ożywia i wspiera czynną solidarność, wrażliwą na całokształt potrzeb istoty ludzkiej. Tak pojęta miłość, praktykowana nie tylko przez poszczególne jednostki, lecz także w sposób solidarny przez grupy i wspólnoty, jest i zawsze będzie potrzebna.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Christifideles laici*, 41, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 433.

12. PISMO ŚWIĘTE

Radujcie się zawsze w Panu: jeszcze raz powtarzam: radujcie się! Niech będzie znana wszystkim ludziom wasza wyrozumiała łagodność: Pan jest blisko! O nic się już nie martwcie, ale w każdej sprawie wasze prośby przedstawiajcie Bogu w modlitwie i błaganiu z dziękczynieniem. A pokój Boży, który przewyższa wszelki umysł, będzie strzegł waszych serc i myśli w Chrystusie Jezusie. Na koniec, bracia, wszystko, co jest prawdziwe, co godne, co sprawiedliwe, co czyste, co miłe, co zasługuje na uznanie: jeśli jest jakąś cnotą i czynem chwalebnym – to bierzcie pod rozwagę. Czyńcie to, czego się nauczyliście, co przejęliście, co usłyszeliście i co zobaczyliście u mnie, a Bóg pokoju będzie z wami (Flp 4,4-9).

Por. Mk 6,30-34; Dz 2, 41-47; 1 Kor 1,31; 2,1-16; 13,1-2; 14,1-40; Flp 1,27-30; Tt-18; 1 J 1,1-4.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1829 Owocami miłości są radość, pokój i miłosierdzie. Miłość wymaga dobroci i upomnienia braterskiego: jest życzliwością, rodzi wzajemność, trwa bezinteresowna i hojna. Miłość jest przyjaźnią i komunią.

Por. KKK 425; 953; 1804; 1821; 2648; 2319.

LITERATURA:

CHROBAK S., ks., *Koncepcja wychowania personalistycznego w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Warszawa 1999.

DESSANTI P., *Podręcznik dobrego wychowania*, Warszawa 2006.

GATTI C., *Zawód – wychowawca chrześcijański. Jego źródła: religia, rozum, dobroć, świadectwo, świadomość własnych ograniczeń*, Warszawa 1997.

HOMPLEWICZ J., *Etyka pedagogiczna. Podręcznik dla wychowawców*, Warszawa 2000.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Veritatis splendor*, w: *Encykliki*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 2, Kraków 1996.

JEZIORSKA J., *Szkolne pytania, czyli dylematy nauczania*, Warszawa 1995.

NOUWEN H.J.M., *Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój. Modlitwa. Sprzeciw. Wspólnota*, Kraków 2006.

SKOROWSKI H., ks., *Moralność społeczna. Wybrane zagadnienia z etyki społecznej, gospodarczej i politycznej*, Warszawa 1996.

STARNAWSKI W., *Prawda podstawą wspólnoty. Wychowawcza rola prawdy według Karola Wojtyły*, Warszawa 2005.

VECCHI J.E., *Globalizacja. Na rozdrożach wychowania w miłości. Rozmowa z Vittorio Chiari*, Warszawa 2005.

WARTOŚĆ V

Wartość wspólnoty braterskiej

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Odpowiedzialność za drugiego człowieka

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność rezygnacji z osobistych celów dla dobra bliźniego[1]

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Na czym polega braterstwo powszechne[2]?
   - Obowiązki wynikające z braterstwa powszechnego.
   - Odpowiedzialność braterska.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Każdy człowiek jest moim bliźnim wyznaczonym mi przez Boga.
   - Należy być odpowiedzialnym za dobro innych.
   - Moje pojedyncze decyzje mają wpływ na innych.
   Zasady
   - Kieruję się dobrem drugiego.
   - Nie przedkładam swoich celów i dążeń nad mojego bliźniego.
   - Potrafię zrezygnować z własnych korzyści, jeśli przynoszą one szkodę innym.
   - Moje wybory mają wpływ także na życie innych ludzi.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Wychowanie w rodzinie powinno przygotowywać do tworzenia dojrzałych relacji międzyludzkich.
   - Należy stymulować wrażliwość młodego człowieka na obecność i potrzeby bliźniego.

---

[1] „Miłość stanowi największe przykazanie społeczne. Szanuje drugiego i jego prawa. Wymaga praktykowania sprawiedliwości i tylko ona nas do tego uzdalnia. Jest natchnieniem dla życia będącego darem z siebie. «Kto będzie się starł zachować swoje życie, straci je; a kto je straci, zachowa je» (Łk 17,33)". KKK 1889.

[2] „Bóg, który wszystko otacza ojcowską opieką, zechciał, by wszyscy ludzie tworzyli jedną rodzinę i odnosili się do siebie nawzajem w duchu braterstwa. Wszyscy bowiem, stworzeni na podobieństwo Boga, który «z jednego człowieka wywiódł cały rodzaj ludzki, aby zamieszkiwał całą powierzchnię ziemi» (Dz 17,26), powołani są do jednego i tego samego celu, to jest do Boga samego". KDK 24.

- Trzeba uczyć umiejętności dzielenia się z innymi.

Zasady

- Zachęcam moje dziecko do bezinteresownych działań na rzecz drugich.
- Pokazuję, że warto zrezygnować z własnych dążeń, jeśli są one sprzeczne z dobrem bliźnich.
- Uczę poczucia odpowiedzialności za dobro drugiego człowieka.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła jest środowiskiem sprzyjającym budowaniu relacji braterskich.
- Wychowawcy powinni promować postawę otwartości na innych i aktywnego zaangażowania w dobro drugiego człowieka.
- Atmosfera w klasie powinna służyć budowaniu więzi koleżeńskich, a szczególnie bezinteresownej pomocy.

Zasady

- Uświadamiam młodym ludziom, jak wiele zyskują, poświęcając własny wolny czas, wysiłek i umiejętności dla innych.
- Rozmawiam z uczniami o negatywnych stronach obojętnej postawy względem drugiego.
- Troszczę się o to, żeby każdy uczeń zawsze czuł się potrzebny i był mile widziany.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie przynoszą na zajęcia wycinki z prasy ukazujące wydarzenia i historie różnych osób, których życie odmieniło się, albo zostało ocalone, dzięki bezinteresowności innych, często nieznajomych ludzi. Na podstawie przykładów uczniowie starają się zdefiniować, na czym polega braterstwo powszechne.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie odnoszą się do siebie z życzliwością, potrafią bezinteresownie wychodzić naprzeciw potrzebom swoich kolegów i nie koncentrują się wyłącznie na sobie. Nie unikają trudności wynikających ze spotkania z drugim człowiekiem[3]. Potrafią patrzeć szeroko, uwzględniając nie tylko własne potrzeby, ale i dobro bliźnich.

[3] „Człowiek odkrywając, że Bóg go kocha, pojmuje swoją transcendentną godność, uczy się nie poprzestawać na samym sobie i spotykać innych w relacji coraz bardziej ludzkiej. Ludzie odnowieni przez miłość Boga są w stanie zmienić normy oraz jakość stosunków i struktur społecznych. Są oni zdolni nieść pokój tam, gdzie są konflikty, budować i troszczyć się o braterskie relacje tam, gdzie panuje nienawiść, szukać sprawiedliwości tam, gdzie człowiek wyzyskuje człowieka. Jedynie miłość może radykalnie przemienić międzyludzkie stosunki. Każdy człowiek dobrej woli włączony w tę perspektywę może dostrzec szerokie horyzonty sprawiedliwości i ludzkiego rozwoju w prawdzie i dobru". KNSK 4.

10. ZAGROŻENIA

Uczniowie pozostają w izolacji, koncentrują się na własnych celach i dążeniach. Są obojętni na potrzeby innych, nie reagują nawet, gdy na ich oczach komuś dzieje się krzywda. Relacje młodych ludzi z innymi opierają się na interesownych oczekiwaniach. Nie ma poczucia odpowiedzialności za drugiego człowieka i zrozumienia znaczenia braterstwa powszechnego. Istnieje również inne ryzyko, polegające na zatraceniu własnej tożsamości, poprzez natarczywe poszukiwanie akceptacji ze strony drugiego.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Niech orędzie o Bożym miłosierdziu zawsze znajduje odbicie w dziełach miłosierdzia ludzi. Trzeba spojrzenia miłości, aby dostrzec obok siebie brata, który wraz z utratą pracy, dachu nad głową, traci możliwość godnego utrzymania rodziny i wykształcenia dzieci, doznaje poczucia opuszczenia, zagubienia i beznadziei.

JAN PAWEŁ II, *Słowa do Polaków. Myśli na każdy dzień*, red. P. SŁABEK, Kraków 2002, s. 158.

„Jeden drugiego brzemiona noście" – to zwięzłe zdanie Apostoła jest inspiracją dla międzyludzkiej i społecznej solidarności. Solidarność – to znaczy jeden i drugi, a skoro brzemię, to brzemię niesione razem, we wspólnocie. Więc nigdy: jeden przeciw drugiemu. Jedni przeciw drugim. I nigdy «brzemię» dźwigane przez człowieka samotnie. Bez pomocy drugich.

JAN PAWEŁ II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy*, Zaspa, 12.06.1987, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, Kraków 2006, s. 494.

12. PISMO ŚWIĘTE

Jeśli na przykład brat lub siostra nie mają odzienia lub brak im codziennego chleba, a ktoś z was powie im: „Idźcie w pokoju, ogrzejcie się i najedzcie do syta!" – a nie dacie im Tego, czego koniecznie potrzebują dla ciała – to na co się to przyda? (Jk 2,15-16).

Por. Pwt 15,11; Łk 3,11; 11,41; Rz 12,9-13; Jk 2,15-16.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2840 Powinno wzbudzać w nas przerażenie to, że strumień miłosierdzia nie może przeniknąć do naszego serca tak długo, jak długo nie przebaczyliśmy naszym winowajcom. Miłość, podobnie jak Ciało Chrystusa, jest niepodzielna: nie możemy miłować Boga, którego nie widzimy, jeśli nie miłujemy brata i siostry, których widzimy. Gdy odmawiamy przebaczenia naszym braciom i siostrom, nasze serce zamyka się, a Jego zatwardziałość sprawia, że staje się ono niedostępne dla miłosiernej miłości Ojca: przez wyznanie grzechu nasze serce otwiera się na jego łaskę.

Por. KKK 3; 84; 815; 821; 877; 929; 930; 1469; 1657; 1934-1935.

LITERATURA:

Człowiek we wspólnocie Kościoła, red. L. BALTER, ks., Warszawa 1979.

DZIEWIECKI M., ks., *Komunikacja pastoralna*, Kraków 2006.

EVELY L, *Ojcze nasz – u źródeł naszego braterstwa*, Katowice 1965.

JAN PAWEŁ II, *Słowa do Polaków. Myśli na każdy dzień*, red. P. SŁABEK, K. CHOJNACKA, Kraków 2002.

KONDZIELA J., ks., *Osoba we wspólnocie. Z zagadnień etyki społecznej, gospodarczej i międzynarodowej*, Katowice 1987.

MADEJ A., *Dobrze, że jesteś*, Katowice 1983.

RYŁKO T., *Powołanie do wspólnoty*, Warszawa-Poznań 1985.

VANIER J., *Wspólnota miejscem radości i przebaczenia*, Warszawa 1991.

VERTEMATE L., *Błogosławione braterstwo. Rozważania biblijno-duchowe*, Ząbki 2004.

WARTOŚĆ VI

Wartość wspólnoty koleżeńskiej

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność kontaktowania się z drugim człowiekiem

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Zdolność budowania trwałych przyjaźni

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Czy możliwa jest przyjaźń na całe życie?
   - Co buduje prawdziwą przyjaźń?
   - Jaką wartość ma dla mnie przyjaźń?
   - Czym mogę się podzielić z drugim człowiekiem?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Przyjaźni trzeba się nieustannie uczyć.
   - Relacje z rówieśnikiem są budowane za pomocą dialogu i współpracy[1].
   - Warunkiem przyjaźni jest szczerość i otwartość.
   Zasady
   - Buduję swoją tożsamość poprzez relacje z drugim człowiekiem[2].
   - Z rozwagą podchodzę do znajomości zawieranych przez Internet.
   - Otwieram się przed przyjacielem, kolegą, zawsze staram się go wysłuchać.
   - Potrafię korzystać z czasu spędzonego razem z rówieśnikami.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Przyjaźń rodzicielska jest wzorem dla przyjaźni koleżeńskiej.
   - Należy zwracać uwagę na kolegów i znajomych mojego dziecka.
   - Rodzice powinni wspierać te inicjatywy, które zmierzają do tworzenia wspólnoty i zacieśniania więzów koleżeńskich pomiędzy dziećmi.

---

[1] „Spośród więzów społecznych, które są konieczne do doskonalenia człowieka, jedne, takie jak rodzina i wspólnota polityczna, bardziej bezpośrednio odpowiadają jego wewnętrznej naturze; inne wynikają raczej z jego wolnej woli". KDK 25.

[2] „Obraz Boży jest obecny w każdym człowieku. Jaśnieje we wspólnocie osób na podobieństwo zjednoczenia Osób Boskich między sobą [...]". KKK 1702.

Zasady
- Zwracam uwagę młodemu człowiekowi na problemy jego rówieśników.
- Szanuję przyjaźnie i znajomości mojego dziecka.
- Staram się zrozumieć relacje pomiędzy moim dzieckiem a jego kolegami.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy
- Przyjaźń jest relacją, która angażuje całego człowieka.
- Należy wspierać klasowe przyjaźnie.
- Trzeba wskazywać uczniom na konieczność współdziałania z drugim człowiekiem.

Zasady
- Zależy mi, aby integrować klasę wokół wspólnych idei, zainteresowań.
- Staram się, żeby moi uczniowie nawiązywali znajomości z rówieśnikami spoza klasy.
- Uświadamiam uczniom potrzebę i wartość przyjaźni.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom opisanie swoich refleksji i opinii na temat przyjaźni. Każdy uczeń ma napisać, co gotów jest ofiarować i poświęcić dla swojego przyjaciela. Zastanawia się, jakim jest przyjacielem, czy potrafi słuchać innych, pomóc w potrzebie, zrezygnować z własnej wygody. Celem zadania jest skłonienie uczniów do refleksji nad swoimi zdolnościami do komunikowania się z drugim człowiekiem. Następnie wszyscy dyskutują na tematy:
- Moje zaangażowanie w budowanie przyjaźni.
- Jak udoskonalić swoje relacje z innymi?

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie rozumieją, na czym polega prawdziwa przyjaźń i koleżeństwo[3]. Potrafią budować trwałe relacje z rówieśnikami, polegające na wzajemnym zrozumieniu, szacunku, zaufaniu, szczerości. Nie uciekają od problemów, wspólnie, poprzez dialog, rozwiązują konflikty i nieporozumienia. Są gotowi do poświęcenia i ofiary na rzecz swoich przyjaciół.

10. ZAGROŻENIA

Młodzież nie potrafi otworzyć się na przyjaźnie, budować trwałych więzi z rówieśnikami. Często postrzega kolegów w kategorii zysków i strat, gdzie nie ma miejsca na prawdziwy dialog, zaufanie i poświęcenie dla dobra dru-

[3] „Przyjaźń jest więzią, która angażuje całego człowieka. Jednak, aby mogła trwać, być zawsze świeżą, trzeba się o nią troszczyć. Przyjaźń, tak jak życie, ma swój rytm naturalny i domaga się szacunku, otwartości na to, co nieprzewidywalne". T. Florek, *Dlaczego boimy się uczuć w przyjaźni?*, „Nasza Droga" 2006, nr 22, s. 20.

giego człowieka. Z drugiej strony, zawiera ryzykowne przyjaźnie i znajomości przez Internet. Młodzi ludzie poprzestają na wirtualnych kontaktach, które nie zastępują prawdziwych osobowych relacji.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Przykazanie miłości konkretyzuje się także w poszanowaniu drugiego, poszanowaniu jego osobowości, jego sumienia: konkretyzuje się w dialogu z drugim, umiejętności poszukiwania i uznania tego, co może być dobre i pozytywne także w kimś, kto wyznaje idee różniące się od naszych; a nawet w kimś, kto w dobrej wierze – błądzi.

JAN PAWEŁ II, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej w Oświęcimiu, 7.06.1979, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002*, *Przemówienia, homilie*, Kraków 2002, s. 154.

Osoba ludzka posiada naturalny i strukturalny wymiar społeczny, jako że jest powołana w głębi swej istoty do wspólnoty z innymi oraz do dawania siebie innym: „Bóg troszczący się po ojcowsku o wszystko chciał, by wszyscy ludzie tworzyli jedną rodzinę i odnosili się do siebie w duchu braterskim”[4]. Tak więc społeczeństwo, owoc i znak społecznej natury człowieka, ukazuje swoją pełną prawdę we wspólnocie osób.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Christifideles laici*, 40, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 430.

12. PISMO ŚWIĘTE

Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny (Łk 6,36).
Por. Mt 5,48; Ga 5,25; Ef 4,32.

Dlatego, odrzuciwszy kłamstwo: niech każdy z was mówi prawdę swemu bliźniemu, bo jesteście nawzajem dla siebie członkami. Gniewajcie się, a nie grzeszcie: niech nad waszym gniewem nie zachodzi słońce! Ani nie dawajcie miejsca diabłu! Kto dotąd kradł, niech już przestanie kraść, lecz raczej niech pracuje uczciwie własnymi rękami, by miał z czego użyczać potrzebującemu. Niech nie wychodzi z waszych ust żadna mowa szkodliwa, lecz tylko budująca, zależnie od potrzeby, by wyświadczała dobro słuchającym. I nie zasmucajcie Bożego Ducha Świętego, którym zostaliście opieczętowani na dzień odkupienia. Niech zniknie spośród was wszelka gorycz, uniesienie, gniew, wrzaskliwość, znieważenie – wraz z wszelką złością. Bądźcie dla siebie nawzajem dobrzy i miłosierni! Przebaczajcie sobie, tak jak i Bóg nam przebaczył w Chrystusie (Ef 4,25-32).

[4] KDK 24.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

374 Pierwszy człowiek nie tylko został stworzony jako dobry, lecz także ukonstytuowany w przyjaźni ze swoim Stwórcą oraz w harmonii z sobą samym i otaczającym go stworzeniem.

Por. KKK 396; 1023.

LITERATURA:

KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dialog, tolerancja, wartości: orędzie biskupów polskich o potrzebie dialogu i tolerancji w warunkach budowy demokracji*, Tarnów 1996.

FERDER F., *Żywe słowa. Pismo Święte, psychologia i komunikacja międzyosobowa*, Kraków 2002.

HAMER H., *Rozwój umiejętności społecznych. Jak skuteczniej dyskutować i współpracować. Przewodnik dla nauczycieli*, Warszawa 1999.

JAMROŻEK B., *Komunikacja interpersonalna, czyli jak wspomagać swoją przedsiębiorczość*, Poznań 2000.

JAN PAWEŁ II, *Słowa do Polaków. Myśli na każdy dzień*, red. P. SŁABEK, K. CHOJNACKA, Kraków 2002.

MARTINI C.M., SJ, *Na ścieżkach nawiedzenia. Poszukiwanie woli Bożej w codziennych spotkaniach z ludźmi*, Kraków 2002.

Metoda warsztatowa w kształceniu umiejętności personalnych, red. M. CHRZANOWSKA, Warszawa 1996.

Życie jako dialog za przykładem św. Franciszka z Asyżu, red. S.B. BRZUSZEK, Warszawa 2003.

WARTOŚĆ VII

Wartość w spotkaniu z młodszym: bratem, siostrą, kolegą

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność okazywania uczuć

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Ukształtowanie postawy odpowiedzialności za młodszego brata, siostrę, kolegę

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Jaka jest rola starszego rodzeństwa?
   - Na czym polega odpowiedzialność za młodsze rodzeństwo?
   - Z czego wynika agresja wobec słabszych?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Należy szanować godność młodszej osoby.
   - Nie można traktować młodszych w sposób instrumentalny.
   - Trzeba poświęcać czas młodszemu rodzeństwu.
   Zasady
   - Z zainteresowaniem słucham tego, co ma mi do powiedzenia młodszy; jestem dla niego wyrozumiały.
   - Dzielę się swoją wiedzą i umiejętnościami z młodszym rodzeństwem[1].
   - W relacji z młodszym nie wykorzystuję swojej przewagi, wynikającej z wieku.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Stosunek rodziców do dzieci jest przykładem, jak starsze rodzeństwo powinno traktować młodsze rodzeństwo.
   - W rodzinie uczy się cierpliwości względem młodszego rodzeństwa.
   - Należy uczyć młodsze dzieci szacunku i respektu wobec starszego rodzeństwa.

---

[1] „Młodzi ludzie, tak chłopcy, jak i dziewczęta, wiedzą, że mają żyć dla drugich i z drugimi, wiedzą, że ich życie ma sens, o ile staje się darem bezinteresownym dla drugich". Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messoriego*, Lublin 2006, s. 106.

Zasady

- Włączam starsze dzieci w proces wychowawczy ich młodszego rodzeństwa.
- Dbam o dobre relacje między starszymi i młodszymi dziećmi.
- Upominam starsze dzieci, żeby reagowały na zagrożenia, którym ulega młodsze rodzeństwo (nieodpowiednie towarzystwo, Internet, przemoc w telewizji lub inne).

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Zjawisko „fali" w środowisku szkolnym jest niedopuszczalne.
- Starsi nauczyciele powinni otaczać życzliwością młodszych, mniej doświadczonych kolegów.
- Szkoła powinna wychowywać do odpowiedzialności za młodszych i słabszych.

Zasady

- Reaguję na przejawy dyskryminacji młodszych uczniów.
- Uczę szacunku dla młodszego kolegi, brata, siostry.
- Ukazuję radość z pomocy udzielanej młodszym, słabszym, mniej sprawnym.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie dobierają się w pary. Jedna osoba przejmuje rolę starszego rodzeństwa i zwraca się do drugiej osoby tak, jakby się zwracała do młodszego rodzeństwa. Aranżują sytuację, w której trzeba zakomunikować młodszemu rodzeństwu, np.: że się z nim nie zgadzam, że mi przeszkadza, że go proszę o zrobienie czegoś i że mu czegoś odmawiam. Te cztery komunikaty jeden uczeń pisze na kartce (np.: „zostaw mnie w spokoju", „proszę o coś, co mi się należy"). Druga osoba wymienia je według następujących zasad: 1. zamiast atakować osobę, zaczynając od słowa „ty", zaczynaj od sformułowania „ja"; 2. rozpocznij zdania od wyrażeń: „cieszyłbym się, gdyby... ", „wolałbym, żeby... ", „rozumiem, że ty, ale."; 3. zamień rozkaz na prośbę; 4. pozwól drugiemu mieć prawo do jego własnego zdania i wysłuchaj go (np. „rozumiem, że uważasz tak, ja jednak myślę inaczej"). Ćwiczenie to ma za zadanie uwrażliwić młodzież na zasady właściwej komunikacji z osobami młodszymi, dopuszczanie ich do głosu bez wykorzystywania swojej przewagi nad nimi.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież szanuje: młodszego kolegę, brata, siostrę. Dostrzega wartość w spotkaniu z młodszymi od siebie, nie traktuje ich w sposób protekcjonalny,

nie wykorzystuje przewagi fizycznej i psychicznej w stosunku do nich. Chętnie dzieli się swoim doświadczeniem, wiedzą, służy radą i pomocą[2]. Potrafi otoczyć opieką młodsze rodzeństwo i zaproponować sposób spędzania wspólnego wolnego czasu.

10. ZAGROŻENIA

Młodzi ludzie często nie mają cierpliwości w stosunku do młodszego rodzeństwa. Nie potrafią okazywać życzliwości i pomagać. W skrajnych przypadkach dochodzi do dyskryminacji i przemocy wobec młodszych kolegów. Agresja, która wyzwoliła się poza domem, przenoszona jest na relacje rodzinne.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Ogromne znaczenie przypisał Chrystus dziecku. Uczynił je jakby rzecznikiem sprawy, którą Sam głosił, prawie swym prorokiem. Znaczenie dziecka w każdej społeczności polega na tym, że świadczy ono o zamierzonej dla człowieka przez Stwórcę i Ojca niebieskiego niewinności. Utracona przez grzech, musi ona być przez każdego z nas zdobywana z trudem. W tym trudzie, w tym wysiłku umysłu, woli, serca – obraz dziecka pozostaje dla człowieka natchnieniem i źródłem nadziei.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie w czasie modlitwy Anioł Pański w Castel Gandolfo, 22.07.1979, w: *Dziecko w nauczaniu Jana Pawła II*, red. J. ŻUKOWICZ, Kraków1985.

Dzieci przypominają nam, że misyjna płodność Kościoła czerpie życie nie z ludzkich środków i zasług lecz jest całkowicie bezinteresownym darem Boga. Niewinność i łaska obecne w życiu dzieci, ale także zadawane im niesprawiedliwe cierpienia, stają się – mocą Chrystusowego krzyża – źródłem duchowego ubogacenia dla nich i dla całego Kościoła. (…) Okres dzieciństwa dostarcza cennych możliwości działania, które przyczynia się zarówno do budowania Kościoła, jak i do humanizacji społeczeństwa.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Christifideles laici*, 47, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 447.

12. PISMO ŚWIĘTE

Przynosili Mu również dzieci, żeby ich dotknął; lecz uczniowie szorstko zabraniali im tego. A Jezus, widząc to, oburzył się i rzekł do nich: „Po-

[2] „Pierworodny pośród wielu braci, pośród wszystkich, którzy przyjmują Go z wiarą i miłością, po swojej śmierci i zmartwychwstaniu ustanowił przez dar swojego Ducha nową braterską wspólnotę w swoim Ciele, Kościele, w którym wszyscy są dla siebie wzajemnie członkami i winni świadczyć sobie nawzajem posługi zgodnie z różnymi darami, jakie zostały im udzielone". KDK 32.

zwólcie dzieciom przychodzić do Mnie, nie przeszkadzajcie im; do takich bowiem należy królestwo Boże. Zaprawdę, powiadam wam: kto nie przyjmie królestwa Bożego jak dziecko, ten nie wejdzie do niego". I biorąc je w objęcia, kładł na nie ręce i błogosławił je (Mk 10,13-16).

Zaprawdę, powiadam wam: Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili (Mt 25,40).

Por. Mt 18,21; Łk 15,3-7.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2212 Czwarte przykazanie naświetla także inne związki w społeczeństwie. Wszych braciach i siostrach widzimy dzieci rodziców: w naszych kuzynach – potomków naszych przodków: w naszych współobywatelach – synów naszej ojczyzny: w ochrzczonych – dzieci naszej Matki, Kościoła: w każdej osobie ludzkiej – syna lub córkę Tego, który chce być naszym Ojcem. Dlatego więc nasze związki z bliźnim mają charakter osobowy. Bliźni jest nie tylko „jednostką" zbiorowości ludzkiej, ale jest „kimś", kto z racji swojego wiadomego pochodzenia zasługuje na szczególną uwagę i szacunek.

LITERATURA:

ACCORSI M., *Rodzeństwo – jak z nim wytrzymać?*, Warszawa 2005.

BULA M., *Rodzina środowiskiem pełnego rozwoju człowieka*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, red. F. ADAMSKI, Kraków 1984.

DAVIDSON J., *Asertywność dla żółtodziobów, czyli wszystko, co powinieneś wiedzieć o...*, Poznań 2003.

DREWS G., *Jak okiełznać małego zbója. 150 porad, jak dobrze wychować chłopca*, Warszawa 2005.

DUTTON D.C., *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 2001.

Dziecko w nauczaniu Jana Pawła II, red., C. DRĄŻEK, J. KAWECKI, Kraków 1986.

LEY K, *Rodzeństwo – miłość, nienawiść, solidarność*, Warszawa 2004.

LOSS L., *Jak ujarzmić małą czarownicę. 150 porad, jak dobrze wychować dziewczynkę*, Warszawa 2005.

WILK J., ks., *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*, Lublin 1987.

WILLS-BRANDON C., *Jak mówić NIE i budować udane związki*, Gdańsk 1996.

WARTOŚĆ VIII
Wartość spotkania z dorosłym: w domu rodzinnym,w szkole lub innym środowisku

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność prowadzenia dialogu międzypokoleniowego

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Praktykowanie zasad pokory w relacjach z dorosłymi

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Możliwość porozumienia międzypokoleniowego.
   - Czy dorośli są nam potrzebni?
   - Pokora w relacjach z dorosłymi.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Dorosły nie jest konkurentem, przeciwnikiem ani wrogiem.
   - Wszystkim dorosłym należny jest szacunek.
   - Powinno się okazywać wdzięczność: rodzicom, opiekunom i nauczycielom za otrzymywane od nich dobra duchowe i materialne.

   Zasady
   - Staram się korzystać z doświadczenia dorosłych.
   - Otwieram się na dialog z rodzicami oraz osobami ode mnie starszymi.
   - Unikam krytyki dorosłych.
   - Szanuję rady rodziców i wychowawców, nawet jeśli ich poglądy nie zgadzają się z moimi.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Rodzice powinni być wzorem i autorytetem dla swoich dzieci.
   - Szacunek wobec dorosłych młody człowiek wynosi z domu.
   - Wzajemne relacje między rodzicami wpływają na postawy dziecka wobec dorosłych.
   - Nie można bezwzględnie narzucać dzieciom swojego zdania[1], opinii, upodobań.

[1] „Chrystus [...], który będąc naszym Nauczycielem i Panem, jest cichy i pokornego serca, uczniów cierpliwie pociągał i zapraszał. Wszakże cudami poparł i umocnił swoje przepowiadanie, by wiarę słuchaczy wzbudzić i utwierdzić, nie wywierając na nich przymusu". DWR 11.

Zasady
- Staram się dużo rozmawiać z moimi dziećmi, także na trudne tematy.
- Towarzyszę mojemu dziecku w jego problemach.
- Przygotowuję młodego człowieka do dorosłego życia.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy
- Szkoła jest środowiskiem, w którym szanuje się autorytety.
- Nie można podważać autorytetu rodziców, innych nauczycieli i pracowników szkoły.
- Szkoła powinna uczyć szacunku dla wszystkich ludzi, niezależnie od stanowiska i funkcji jakie pełnią.

Zasady
- Dbam o dobre relacje ze swoimi uczniami.
- Staram się być autorytetem dla swoich wychowanków.
- Nie nadużywam swojej pozycji i przewagi w stosunku do uczniów.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Oglądamy film *Życie jest piękne* (reż. R. Benigni). Akcja filmu toczy się w obozie koncentracyjnym. Główny bohater trafia tam wraz ze swoją rodziną. Chcąc zaoszczędzić swojemu synkowi okrucieństwa wojny, stara się go przekonać, że wszystko, co się dzieje, to tylko gra. Po obejrzeniu filmu proponujemy dyskusję na temat obecności dorosłych w życiu ich dzieci: Czy od rodziców, w okresie dzieciństwa i dojrzewania, potrzebujemy ich autorytetu? W jaki sposób możemy okazywać im wdzięczność za dobro, jakie otrzymujemy?

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Relacje międzypokoleniowe w rodzinie i szkole są bezkonfliktowe. Młodzież pozostaje w ciągłym dialogu z dorosłymi, docenia ich rolę w swoim życiu, potrafi czerpać z ich doświadczenia i rady. Odnosi się z szacunkiem do krewnych, nauczycieli, szanuje ich godność. Jednocześnie nie jest całkowicie uzależniona emocjonalnie od rodziców, jest w stanie samodzielnie podejmować decyzje i uczy się brać za nie odpowiedzialność.

10. ZAGROŻENIA

Często młodzi ludzie buntują się przeciwko dorosłym, odrzucają przekazywane przez nich wartości, zasady. Nie biorą pod uwagę zdania rodziców, wychowawców, dążą do całkowitego emocjonalnego uniezależnienia od starszych. Z drugiej strony, rodzice nie interesują się sprawami i problemami dorastających dzieci. Następuje rozdźwięk i psychiczna separacja między pokoleniami.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dzieje ludzkości przebiegają od początku – i przebiegać będą do końca – poprzez rodzinę. Człowiek wchodzi w nią przez narodzenie, które zawdzięcza rodzicom: ojcu i matce – ażeby w odpowiednim momencie „opuścić" to pierwsze środowisko życia i miłości i przyjść ku nowemu. „Opuszczając ojca i matkę", każdy i każda z Was równocześnie poniekąd zabiera ich w sobie, przejmuje wielorakie dziedzictwo, które w nich i w rodzinie ma swój bezpośredni początek i źródło. W ten sposób też, opuszczając, pozostaje: dziedzictwo, jakie przejmuje, łączy go trwale z tymi, którzy mu je przekazali i którym tyle zawdzięcza. On zaś sam – ona i on – będą dalej przekazywać to samo dziedzictwo. Stąd też wielkie znaczenie posiada owo czwarte przykazanie Dekalogu: „czcij ojca swego i matkę" [...].

JAN PAWEŁ II, List do młodych całego świata, 31.03.1985, *Parati semper*, 11, w: *Jan Paweł II do Młodych. „Szukałem Was, teraz wy przyszliście do mnie"*, red. P. SŁABEK, Kraków 2005, s. 40.

Świat, w którym młodzi mają żyć i świadczyć o wierze, jaką katecheza stara się zbadać i utwierdzić, po większej części znajduje się we władaniu dorosłych, dlatego ich wiara winna być również stale oświecana, wzmacniana i odnawiana, aby przeniknęła całą działalność doczesną, za którą są odpowiedzialni. Aby zaś katecheza mogła być skuteczna, powinna być ciągła; będzie bowiem rzeczywiście daremna, jeśli zatrzyma się na samym progu wieku dojrzałego; albowiem, oczywiście w innej formie, niemniej niezbędna okazuje się dla dorosłych.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Christifideles laici*, 43, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje,* t. 1, Kraków 2006, s. 52.

12. PISMO ŚWIĘTE

Potem poszedł z nimi i wrócił do Nazaretu; i był im poddany. A Matka Jego chowała wiernie wszystkie te wspomnienia w swym sercu. Jezus zaś czynił postępy w mądrości, w latach i w łasce u Boga i u ludzi (Łk 2,51-52).

Ty więc, moje dziecko, nabieraj mocy w łasce, która jest w Chrystusie Jezusie, a to, co usłyszałeś ode mnie za pośrednictwem wielu świadków, przekaż zasługującym na wiarę ludziom, którzy też będą zdolni nauczać i innych. Weź udział w trudach i przeciwnościach jako dobry żołnierz Chrystusa Jezusa! Nikt walczący po żołniersku nie wikła się w kłopoty około zdobycia utrzymania, żeby się spodobać temu, kto go zaciągnął. Również jeżeli ktoś staje do zapasów, otrzymuje wieniec tylko wtedy, gdy walczył przepisowo. Rolnik, który się trudzi, pierwszy powinien korzystać z plonów. Rozważaj, co mówię, albowiem Pan da ci zrozumienie we wszystkim. Pamiętaj na Jezusa Chrystusa, potomka Dawida! On według Ewangelii

mojej powstał z martwych. Dla niej znoszę niedolę aż do więzów jak złoczyńca; ale słowo Boże nie uległo spętaniu. Dlatego znoszę wszystko przez wzgląd na wybranych, aby i oni dostąpili zbawienia w Chrystusie Jezusie wraz z wieczną chwałą. Nauka to godna wiary (2 Tm 2,1-10).

Por. Ps 34,12-13; Ps 78,1-8; Oz 11,1-6; 1 Kor 2,1-9, 12.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

87 Pamiętając o słowach Chrystusa skierowanych do Apostołów: „Kto was słucha, Mnie słucha" (Łk 10,16), wierni z uległością przyjmują nauczanie i wskazania, które są im przekazywane w różnych formach przez ich pasterzy.

Por. KKK 239; 544; 2038; 2214.

LITERATURA:

CARTER W.L., *Gniewny nastolatek: dlaczego młodzi ludzie tak się złoszczą i jak rodzice mogą im pomóc z tego wyrosnąć?*, Warszawa 1997.

FABER A., *Wyzwoleni rodzice, wyzwolone dzieci: twoja droga do szczęśliwszej rodziny*, Poznań 1997.

McGINNIS A.L., *Sztuka przyjaźni*, Warszawa 2001.

GORDON T., *Wychowanie bez porażek: rozwiązywanie konfliktów między rodzicami a dziećmi*, Warszawa 2006.

HARRIS T.A., *W zgodzie z sobą i* z *tobą*, Warszawa 1987.

HERNÁNDEZ SEOANE J.M., *Rodzice wobec buntu swych dzieci*, Kraków 2001.

KINCHER J., *Psychologia dla dzieci i nastolatków. Poznaj siebie*, Warszawa 2006.

NACK C., *Kiedy rodzice wychodzą ze skóry: jak radzić sobie z negatywnymi uczuciami: poradnik dla rodziców*, Kielce 2001.

PELLEGRINO P., *Mali dzisiaj, dorośli jutro. Propozycje wychowawcze dla dorastających*, Warszawa 1995.

WARTOŚĆ IX

Wartości w spotkaniu z człowiekiem starszym

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Podejmowanie dialogu międzypokoleniowego

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność budowania relacji z człowiekiem starszym

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Obecność człowieka starszego w moim życiu.
   - Obraz starości kreowany przez media.
   - Na czym polega wymiana kultury między pokoleniami?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Człowiekowi starszemu należy się szacunek.
   - Starszy człowiek jest darem, a nie ciężarem[1].
   - Starsi ludzie są nam potrzebni.
   - Starsze pokolenie przekazuje młodszemu pokoleniu depozyt wiary, wiedzy i mądrości.

   Zasady
   - Staram się budować relacje z moimi dziadkami, nawet jeśli wymaga to ode mnie wysiłku.
   - Mimo różnicy wieku, zabiegam o kontakt z osobami starszymi.
   - Spotkanie ze starszym ubogaca mnie o doświadczenie i mądrość życiową.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Moja relacja ze starszymi osobami przekłada się na stosunek mojego dziecka do mnie.
   - Nie należy izolować starszych osób od wspólnego życia rodzinnego.

„Zwłaszcza w naszych czasach występuje paląca potrzeba, abyśmy stawali się bliźnimi absolutnie każdego człowieka i czynnie pomagali mu, jeżeli pojawia się na naszej drodze, czy byłby to opuszczony przez wszystkich stary człowiek, niesprawiedliwie pogardzany robotnik cudzoziemski [...] czy też głodujący, który apeluje do naszego sumienia [...]". KDK 27.

- Starsi ludzi mają do odegrania wielką rolę w procesie wychowania młodego pokolenia.

Zasady

- Sprzyjam budowaniu przyjaźni i miłości mojego dziecka z jego dziadkami.
- Staram się angażować moje dziecko we wszelką pomoc dziadkom.
- Nie wstydzę się moich starszych rodziców.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła nie powinna unikać zatrudniania osób starszych.
- Należy sprzyjać integracji i inicjować dialog międzypokoleniowy.
- Powinno się uwrażliwiać na obecność i wartość osoby starszej w życiu ucznia (np.: na podstawie literatury, filmu etc.).

Zasady

- Organizuję spotkania służące międzypokoleniowej wymianie wiedzy i doświadczenia.
- Przeprowadzam lekcje, do których niezbędne będą wiadomości zebrane wcześniej, podczas osobistego spotkania ucznia z osobą starszą (np. ze świadkiem dramatu zagrożenia życia).
- Nauczyciele-emeryci zapraszani są na spotkania okolicznościowe.
- Szkoła organizuje spotkania rocznicowe, jubileuszowe dla absolwentów.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie zastanawiają się na lekcji, w jaki sposób ich wiedza i umiejętności mogą pomóc osobom starszym. Może to być na przykład pomoc w obsłudze telefonu komórkowego, sprzętu elektronicznego, karty do bankomatu czy płacenie rachunków przez Internet. Nauczyciel powinien zachęcić do aktywnego uczestniczenia młodych ludzi w życiu ich dziadków.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież nie unika kontaktów z osobami starszymi, chętnie dzieli się swoim doświadczeniem i wiedzą. Wykazuje cierpliwość w spotkaniu ze swoimi dziadkami, potrafi ich wysłuchać i korzysta z ich życiowej mądrości. Relacje międzypokoleniowe są pogłębione i szczere. Odwiedzin u dziadków młodzi ludzie nie traktują jako przykry obowiązek, ale jako cenny dar prawdziwego spotkania. W domu rodzinnym panuje atmosfera otwartości i dialogu, co sprzyja podtrzymywaniu naturalnych więzi międzypokoleniowych.

10. ZAGROŻENIA

Starsze osoby często czują się samotne i zagubione, mimo że posiadają rodzinę. Relacje międzypokoleniowe są powierzchowne, konwencjonalne i in-

teresowne. Starszych ludzi traktuje się pod kątem ich użyteczności, nadmiernie korzysta się z pomocy dziadków, nie biorąc pod uwagę ich sił i stanu zdrowia. Młodzież ulega wpływom mediów, które promują obraz młodości i zdrowia jako jedynych pożądanych wartości, które „nie przemijają".

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Tak zwany „trzeci wiek" jest przede wszystkim wartością samoistną, jako że stanowi przedłużenie życia, a życie to dar Boży. Wiek ten niesie też z sobą szczególne „talenty", ponieważ człowiek starszy posiada bogaty zasób doświadczeń i wiedzy, której jest strażnikiem. Dlatego we wszystkich kulturach starzec to synonim mądrości i równowagi. Samą swoją obecnością człowiek starszy przypomina wszystkim, a zwłaszcza młodym, ze życie na ziemi jest ..epizodem", który ma swój początek i koniec: aby osiągnąć pełnię, potrzebuje odniesienia nie do wartości ulotnych i powierzchownych, ale trwałych i głębokich.

JAN PAWEŁ II, *Ludzie starsi są potrzebni*, 25.07.1999, w: JAN PAWEŁ II, *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II*, t. 7. Libreria Editrice Vaticana, Rzym 2001, s. 220.

W rzeczywistości życie osób starszych ułatwia nam zdanie sobie sprawy z hierarchii wartości ludzkich; ukazuje ciągłość pokoleń i wspaniale przedstawia wzajemną zależność ludu Bożego. Osoby starsze ponadto mają charyzmat przekraczania barier między pokoleniami, zanim one zaistnieją.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 27, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 127.

Biblia ukazuje zwykle człowieka starego jako uosobienie kogoś, kto jest pełen mądrości i bojaźni Bożej (zob. Syr 25,4-6). W tym sensie „dar" starości można by określić jako obecność w Kościele i społeczeństwie świadka tradycji wiary, nauczyciela życia, krzewiciela miłości.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Christifideles laici*, 48, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 448.

12. PISMO ŚWIĘTE

A żył w Jeruzalem człowiek, imieniem Symeon. Był to człowiek sprawiedliwy i pobożny, wyczekujący pociechy Izraela, a Duch Święty spoczywał na nim. Jemu Duch Święty objawił, że nie ujrzy śmierci, aż zobaczy Mesjasza Pańskiego. Z natchnienia więc Ducha przyszedł do świątyni. A gdy Rodzice wnosili Dzieciątko Jezus, aby postąpić z Nim według zwyczaju Prawa, on wziął Je w objęcia, błogosławił Boga i mówił: „Teraz, o Władco, pozwalasz odejść słudze Twemu w pokoju, według Twojego słowa. Bo moje oczy ujrzały Twoje zbawienie, któreś przygotował wobec wszystkich narodów: światło na oświecenie pogan i chwałę ludu Twego, Izraela".

A Jego Ojciec i Matka dziwili się temu, co o Nim mówiono. Symeon zaś błogosławił Ich i rzekł do Maryi, Matki Jego: „Oto Ten przeznaczony jest na upadek i na powstanie wielu w Izraelu, i na znak, któremu sprzeciwiać się będą – a Twoją duszę miecz przeniknie – aby na jaw wyszły zamysły serc wielu" (Łk 2,25-35).

Por. Sdz 19,11-22; Mk 8,1-8.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2186 Chrześcijanie dysponujący wolnym czasem powinni pamiętać o swoich braciach, którzy mają te same potrzeby i te same prawa, a którzy nie mogą odpoczywać z powodu ubóstwa i nędzy. W pobożności chrześcijańskiej niedziela jest tradycyjnie poświęcona na dobre uczynki i pokorne posługi względem ludzi chorych, kalekich i starszych. Chrześcijanie powinni także świętować niedzielę, oddając swojej rodzinie i bliskim czas i staranie, o które trudno w pozostałe dni tygodnia.

Por. KKK 1723; 2186; 2448; 2727.

LITERATURA:

BLIEWEIS D., *Wieczór życia*, Poznań 1978.

DEEKEN A., *Gdy przychodzi starość*, Kraków 1977.

LECLERCQ J., *Radość zmierzchu*, Warszawa 1978.

Nie odtrącaj mnie w starości, red. Z. G. GRZEGORSKI, Poznań 2002.

PAWŁOWSKA J., *Nie odtrącaj mnie w starości: poradnik dla osób opiekujących się ludźmi w podeszłym wieku*, Poznań 2002.

PAPIESKA RADA DO SPRAW ŚWIECKICH, *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i w świecie*, Watykan 1998.

PHILIPPE T., *Nowa dojrzałość u najstarszych*, Poznań 1998.

WRZESIEŃ W., *Jednostka – rodzina – pokolenie. Studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Poznań 2003.

WARTOŚĆ X

Jakie wartości niesie sympatia?

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie własnej sfery uczuciowej

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Delikatność w relacjach z drugą osobą

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Czym jest sympatia[1]?
   - W jaki sposób można wyrażać swoje uczucia?
   - Jakie są sposoby okazywania szacunku bliskiej osobie?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Nie można krzywdzić drugiej osoby.
   - Nie można traktować przedmiotowo bliskiej osoby[2].
   - Sympatia angażuje emocjonalno-afektywną sferę człowieka.

   Zasady
   - Odkrywam wartości i dobro w drugiej osobie.
   - Potrafię panować nad swoimi emocjami.
   - Otwieram się na dialog z drugą osobą.
   - Mimo sympatii jaką darzę moich znajomych, nie tworzę ich wyidealizowanego obrazu, ale widzę ich w prawdzie.

---

[1] „Słowo «sympatia» jest pochodzenia greckiego, składa się z przedrostka *syn* (wraz z kimś) oraz rdzenia *pathein* (doznawać). Dosłownie więc sympatia oznacza tyle co «współ-doznawanie». Znaczenie wyrazu wskazuje na dwa momenty, które zawierają się w sympatii, a to na moment pewnej wspólności czy też wspólnoty, wyrażonej przedrostkiem, oraz na moment pewnej bierności («doznawać»), wyrażonej rdzeniem. Z tej racji sympatia oznacza przede wszystkim to, co «się dzieje» pomiędzy ludźmi w dziedzinie ich uczuć – to, przez co przeżycia emocjonalno-afektywne łączą ludzi. Trzeba przy tym wyraźnie zaakcentować, że to «dzieje się» z nimi, a nie – że jest ich dziełem, owocem aktów woli". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1986, s. 82.

[2] „[...] Szczególne, spontaniczne przeżycie zakochania się – punkt wyjścia i niejako fragment miłości między mężczyzną a kobietą – winno zostać podporządkowane trosce o uszanowanie dobra drugiej osoby. Dopiero wtedy zakochanie pomaga miłości swym potencjałem, a nie sprowadza drugiej osoby do roli przedmiotu dostarczającego przyjemnego przeżycia". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 191-192.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Związek rodziców stanowi przykład dla relacji budowanych przez młodych ludzi.
- Należy uczyć odpowiedzialności za drugą osobę.
- Przyjaźń i zaufanie jest podstawą każdego związku.

Zasady

- Szanuję uczucia mojego dziecka.
- Dzielę się swoim doświadczeniem z drugą osobą.
- Uczę, że relacja sympatii i przyjaźni wymaga wysiłku i zaangażowania z obu stron.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy reagować na patologiczne relacje między uczniami.
- Szkoła powinna wychowywać do odpowiedzialnych zachowań w relacjach międzyludzkich.
- Brutalność i wulgarność nie są przejawami sympatii.

Zasady

- Staram się zrozumieć uczucia moich uczniów.
- Nie zamykam się na problemy związane z emocjonalnym dorastaniem moich uczniów.
- Swoim postępowaniem uczę, że sympatia nie oznacza akceptacji negatywnych zachowań.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponujmy obserwację i opisanie zjawisk sympatii w różnych relacjach: sympatia kolegi i koleżanki, sympatia pomiędzy uczniem i nauczycielem. Można opisać przykład sympatii na podstawie znanej literatury bądź filmu.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek w sposób odpowiedzialny podchodzi do relacji z drugą osobą. Nie bawi się jej uczuciami, nie traktuje swojej sympatii przedmiotowo. Każde spotkanie pomaga w pogłębieniu relacji osobowych.

10. ZAGROŻENIA

Młodzi ludzie często zawierają znajomości ze względu na własną korzyść, a nie dobro drugiego człowieka. Zamiast stopniowo budować relacje polegające na zaufaniu i więzi osobowej[3], koncentrują się tylko na sferze

[3] „Miłość we wzajemnych stosunkach między ludźmi nie jest czymś gotowym. Jest ona naprzód zasadą czy też ideą, do której ludzie muszą niejako podciągnąć swe postępowanie, jeżeli chcą - czego chcieć powinni - uwolnić je od nastawienia użytkowego, czyli konsumpcyjnego względem innych osób". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 31-32.

emocjonalnej i zmysłowej. Zbyt wcześnie następuje moment inicjacji seksualnej, co jest nieadekwatne do dojrzałości emocjonalnej i psychicznej nastolatków.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek nie może żyć bez miłości. Człowiek pozostaje dla siebie istotą niezrozumiałą, jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, jeśli nie spotka się z Miłością, jeśli jej nie dotknie i nie uczyni w jakiś sposób swoją, jeśli nie znajdzie w niej żywego uczestnictwa.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Redemptor hominis*, 10, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2006, s. 15.

We wzajemnych stosunkach członkowie wspólnoty są inspirowani i kierują się „prawem bezinteresowności", które szanując i umacniając we wszystkich i w każdym godność osobistą jako jedyna rację wartości, przybiera postać serdecznego otwarcia się, spotkania i dialogu, bezinteresownej gotowości służenia, wielkodusznej służby i głębokiej solidarności.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 43, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 150.

12. PISMO ŚWIĘTE

Błogosławcie tych, którzy was prześladują. Błogosławcie, a nie złorzeczcie. Weselcie się z tymi, którzy się weselą, płaczcie z tymi, którzy płaczą. Bądźcie między sobą jednomyślni. Nie gońcie za wielkością, lecz niech was pociąga to, co pokorne. Nie uważajcie sami siebie za mądrych! Nikomu złem za złe nie odpłacajcie. Starajcie się dobrze czynić wszystkim ludziom. Jeżeli to jest możliwe, o ile to od was zależy, żyjcie w zgodzie ze wszystkimi ludźmi. Umiłowani, nie wymierzajcie sami sobie sprawiedliwości, lecz pozostawcie to pomście Bożej. Napisano bowiem: Do Mnie należy pomsta, Ja wymierzę zapłatę – mówi Pan – ale: Jeżeli nieprzyjaciel twój cierpi głód – nakarm go. Jeżeli pragnie – napój go. Tak bowiem czyniąc, węgle żarzące zgromadzisz nad jego głowę. Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj (Rz 12,14-21).

Por. Rdz 43,1-34; Wj 20,1-7; Wj 32,1-14; Rz 15,1-6; Mt 21,28-32.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1765 Człowiek posiada wiele uczuć. Najbardziej podstawowym uczuciem jest miłość spowodowana upodobaniem do dobra. Miłość wywołuje pragnienie nieobecnego dobra i nadzieję na jego uzyskanie. Pragnienie to kończy się przyjemnością i radością z posiadanego dobra. Bojaźń przed złem wywołuje nienawiść, wstręt i lęk przed złem przyszłym. Bojaźń ta kończy się smutkiem z powodu istniejącego zła lub gniewem, który się mu sprzeciwia.

Por. KKK 1763; 1766; 1700.

LITERATURA:

CAMPBELL R., CHAPMAN G., *Sztuka okazywania miłości dorosłym dzieciom*, Warszawa 2004.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. WÓJCIK, Łomianki 1998.

DOLDI M., *Odpowiedzi na pytania o miłość i uczucia*, Kraków 2005.

DZIUBATY E., *Odnaleźć miejsce w sercu. Dlaczego mamy bronić życia*, Częstochowa 2004.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Redemptor hominis*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. II, Kraków 1996.

MÜLLER W., *Pozwól sobie na siebie. Sztuka bycia dla siebie dobrym*, Kraków 2005.

PULIKOWSKI J., *Ewa czuje inaczej. Warto zadbać o uczucia*, Poznań 2001.

WOJCISZKE B., *Psychologia miłości*, Gdańsk 1994.

WOJTYŁA K., ks., *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1986.

WARTOŚĆ XI

Wartości dominujące w uczuciowości nastolatka

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Opanowywanie emocji

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność kierowania swoimi emocjami

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Czym różni się panowanie nad emocjami od ich tłumienia?
   - Pragnienie bycia dorosłym w życiu emocjonalnym.
   - Jak kontakty z drugim człowiekiem wpływają na rozwój emocjonalny?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Panowania nad emocjami trzeba się uczyć.
   - Warto dzielić się swoimi uczuciami z innymi i nie gromadzić w sobie negatywnych emocji.
   - Zmienność nastrojów jest wpisana w okres dorastania.
   Zasady
   - Nie zamykam się w sobie, kiedy mam problemy.
   - Staram się szczerze nazywać własne uczucia, tak aby nie przenosić negatywnych emocji na moich bliskich.
   - Nie koncentruję się wyłącznie na własnym świecie przeżyć, staram się dostrzegać także drugiego człowieka z jego problemami.
   - Nie oceniam drugiego człowieka przez pryzmat emocji.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Nie można pozostawiać młodego człowieka samego z jego problemami uczuciowymi.
   - Nie można zawieść zaufania, jakim dziecko darzy rodziców.
   - Powinno się dowartościowywać młodego człowieka i dostrzegać w nim dobro.
   - Nie wszystko co sprawia przyjemność emocjonalną jest dobre.
   Zasady
   - Pracuję z dzieckiem nad jego emocjami, umacniam i pomagam rozwijać pozytywne przejawy jego uczuciowości.

- Nie ignoruję sygnałów świadczących o tym, że moje dziecko jest zaangażowane emocjonalnie i uczuciowo.
- Staram się zrozumieć stany emocjonalne mojego dziecka i uczę je, jak ma sobie z nimi radzić i jak je przeżywać.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Uczuciowość młodego człowieka zawiera w sobie wiele cech dobrych, które – właściwie ukierunkowane – mogą przyczynić się do ubogacenia jego osobowości.
- Bunt młodego człowieka nie musi być zjawiskiem negatywnym.
- Młodzi ludzie są szczególnie podatni na emocjonalne zranienia.

Zasady

- Swoją postawą ukazuję właściwe podejście do zmiennych uczuć młodego człowieka.
- Wykorzystuję sprzeciw ucznia do przeprowadzenia konstruktywnej polemiki.
- Poprzez odpowiednie działania wychowawcze staram się wydobyć i umocnić dobre cechy charakteru i usposobienia każdego z uczniów (spontaniczność, odwagę, szczerość, wrażliwość etc.).

8. SPOSÓB REALIZACJI

I propozycja

Przeprowadzamy miniwarsztaty, których celem jest wykształcenie wrażliwości na drugiego człowieka, poprzez umiejętność uważnego słuchania. Uczniowie dobierają się po dwoje. Jedna z osób stara się przekazać swoje przemyślenia i refleksje na wybrany temat lub dotyczące danej sytuacji. Druga otrzymuje na kartce zestaw wyrażeń i zwrotów, które są pomocą w lepszym rozumieniu rozmówcy, np.:

Czy mówiąc o… miałeś na myśli…?
Czy dobrze zrozumiałem, że…?
Wydawało mi się, że mówiąc o… wyglądałeś…
Podczas twojego opowiadania miałem wrażenie, że…
Ton twojego głosu odebrałem jako…
Czy właściwie zinterpretowałem to, co rzeczywiście chciałeś mi przekazać?

II propozycja

Uczniowie otrzymują czystą kartkę. U góry jest napisane imię i nazwisko jednego z uczniów. Każdy z pozostałych uczniów ma za zadanie napisać jedną cechę pozytywną i jedną negatywną tej osoby, której nazwisko figuruje na papierze. Ważne jest, aby każda poprzednio zapisana ocena została zakryta, aby uczniowie nie powielali cudzego zdania. Po zakończeniu omawia się zapisane zalety i wady.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie nie izolują się, potrafią okazać innym swoje zaufanie i dzie-

lić się swoimi emocjami. Dorośli nie bagatelizują niepokojących zachowań młodego człowieka, starają się wspierać go i zrozumieć jego problemy. Poprzez szczery dialog, wartości wynikające z uczuć i emocji zostają dostrzeżone i nazwane.

10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek pozostaje sam ze swoimi problemami, co może prowadzić do załamania i depresji. Towarzyszy mu poczucie winy, ponieważ odczytuje swoje zachowania i emocje jako negatywne. Ocena własnej wartości młodego człowieka jest subiektywna, często uzależniona od zmiennych nastrojów. Niekontrolowane uczucia mogą powodować i utrwalać niechęć, obojętność i agresywne zachowania nawet względem siebie samego.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Ta moc potrzebna jest, by żyć na co dzień odważnie, także w sytuacji obiektywnie trudnej, aby dochować wierności sumieniu w studiach, pracy zawodowej, by nie ulec modnemu dziś konformizmowi, by nie milczeć, gdy drugiemu dzieje się krzywda, ale mieć odwagę wyrażenia słusznego sprzeciwu i podjęcia obrony. „Więcej być". Dzisiejsze „więcej być" młodego człowieka to odwaga trwania pełnego inicjatywy – nie możecie z tego zrezygnować – nie możecie z tego zrezygnować, od tego zależy przyszłość każdego i wszystkich – trwania pulsującego świadectwa wiary i nadziei. „Więcej być" to na pewno nie ucieczka od trudnej sytuacji.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie na Westerplatte, 12.06.1987, w: *Jan Paweł II do Młodych. „Szukałem Was, teraz wy przyszliście do mnie"*, red. P. SŁABEK, Kraków 2005, s. 59.

Jeśli bowiem przykazania Dekalogu uczą nas podstawowych zasad sprawiedliwości, to Mądrość Boża objawiona w Chrystusie, Synu Maryi, ukazuje głębszy jeszcze wymiar moralności. Jest to wymiar miłości, w szczególności wymiar miłości miłosiernej. Chrystus uczy nas, że ponad poziomem dóbr, które można i trzeba dzielić wedle miar sprawiedliwości – człowiek jest powołany do miłości, która jest większa od wszystkich dóbr przemijających. Ona jedna nie przemija. Miłość nie przemija. Ona jest miarą życia wiecznego – to znaczy życia człowieka w Bogu samym. Albowiem Bóg jest miłością.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej matki Bolesławy Lament, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002*, *Przemówienia, homilie*, Kraków 2002, s. 646.

12. PISMO ŚWIĘTE

Wówczas Jezus rzekł do nich: „Wy wszyscy zwątpicie we Mnie tej nocy. Bo jest napisane: Uderzę pasterza, a rozproszą się owce ze stada. Lecz gdy powstanę, udam się przed wami do Galilei". Odpowiedział Mu Piotr: „Choćby wszyscy zwątpili w Ciebie, ja nigdy nie zwątpię". Jezus mu rzekł: „Zaprawdę, powiadam ci: Jeszcze tej nocy, zanim kogut zapieje, trzy razy się Mnie wyprzesz". Na to Piotr: „Choćby mi przyszło umrzeć z Tobą, nie wyprę

się Ciebie". Podobnie też mówili wszyscy uczniowie (Mt 26,31-35).
Por. Mt 19,16-22; Mk 10,17-22; Łk 18,18-23; 22,31-34.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1768 Wzniosłe uczucia nie decydują ani o moralności, ani o świętości osób; stanowią niewyczerpany zasób wyobrażeń i odczuć, w których wyraża się życie moralne. Uczucia są moralnie dobre, gdy przyczyniają się do dobrego działania; w przeciwnym razie – są moralnie złe. Prawa wola podporządkowuje dobru i szczęściu poruszenia zmysłowe, które uznaje za swoje. Zła wola ulega nieuporządkowanym uczuciom i potęguje je. Emocje i doznania mogą być przekształcone w cnoty lub zniekształcone w wady.
Por. KKK 982; 1762; 1763; 1764; 1767; 1771; 2545.

LITERATURA:

ALBISETTI V., *Ból miłości. Jak radzić sobie z problemami życia uczuciowego*, Kielce 1998.

DOLDI M., *Odpowiedzi na pytania. Miłość i uczucia*, Kraków 2005.

EYSENCK H., *Podpatrywanie umysłu. Dlaczego ludzie zachowują się tak, jak się zachowują*, Gdańsk 1996.

GŁAZ S., SJ, *Doświadczenie religijne a osobowość*, Kraków 1998.

Jan Paweł II do Młodych. „Szukałem Was, teraz wy przyszliście do mnie", red. P. SŁABEK, Kraków 2005.

NIEDER J., THOMPSON T.M., *Przebacz i pokochaj na nowo*, Warszawa 1995.

PAWLINA K., ks., *Polska młodzież przełomu wieków*, Warszawa 1998.

PILŚNIAK M., OP, *Miłość, przyjaźń, modlitwa*, Kraków 2004.

TABULSKI M., *Edukacja i formacja w młodzieżowych wspólnotach religijnych*, Częstochowa 2004.

TERRUWE A., ALBERDINA A., BAARS C., *Integracja emocjonalna. Jak uwierzyć, że jesteś kochany i potrafisz kochać*, Poznań 2004.

WARTOŚĆ XII

Akceptacja i wartość swojej płci

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie własnej sfery uczuciowej

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Akceptacja i postawa szacunku względem płci własnej i drugiego człowieka

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Poznanie różnicy między męskością a kobiecością.
   - Odkrycie wartości swojej płci[1].
   - Płeć jako zadanie.
   - Godność płci na każdym etapie jej naturalnego rozwoju.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Należy rozpoznać swoją tożsamość płciową i wynikające z niej zadania[2].
   - Należy akceptować swoją płeć.
   - Należy uczyć się odpowiedzialności za swoją płeć.

   Zasady
   - Odkrywam specyfikę swojej płci.
   - Staram się zrozumieć różnice płci drugiej osoby.
   - Odkrywam swoją rolę jako mężczyzny lub kobiety w społeczeństwie i kulturze.
   - Rozumiem i szanuję osobę innej płci.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Wzajemny szacunek rodziców jest świadectwem takiej samej godności obu płci.

---

[1] „Płciowość określa mężczyznę i kobietę nie tylko na płaszczyźnie fizycznej, ale także psychicznej i duchowej, znacząc każde z nich odmiennym wyrazem. Jest ona także rzeczywistością, dzięki której człowiek rozpoznaje siebie jako osobę ludzką". A. Świerczek, *Ciało ludzkie*, w: *Encyklopedia bioetyki*, dz. cyt., s. 90.

[2] „[..] Cielesność ludzka oraz związana z nią płciowość nie jest czymś czysto biologicznym, ale odnosi się do wewnętrznej istoty osoby. Określa mężczyznę i kobietę nie tylko w płaszczyźnie fizycznej, ale także psychicznej i duchowej, znacząc każde z nich odmiennym wyrazem". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 256.

- Zarówno ojciec, jak i matka odgrywa niezbędną rolę w przeżywaniu przez dziecko własnej płci.
- Poprawna relacja syna z matką oraz córki z ojcem decyduje o prawidłowym podejściu dziecka do swojej tożsamości płciowej.
- Miłość rodziców właściwie kształtuje psychiczną płeć dziecka.
- Relacje seksualne rodziców nabierają specjalnej wartości i godności – są znakiem miłości ludzkiej, małżeńskiej, rodzicielskiej.

Zasady

- Pomagam mojemu dziecku odkrywać wartość płci.
- Pełniąc rolę matki lub ojca, uczę młodego człowieka, w jaki sposób wypełnia się powołanie danej płci.
- Żyję w taki sposób, aby moje relacje z współmałżonkiem świadczyły o wzajemnym szacunku, miłości, ale również o podziale ról należnych danej płci.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy wychowywać do wzajemnego poszanowania między chłopcami i dziewczętami.
- Należy uświadamiać uczniom ich powołanie, które wyznacza dana płeć.
- Życie seksualne jest zarezerwowane tylko dla relacji małżeńskich.

Zasady

- Wyznaczam w klasie zadania adekwatne do predyspozycji wpisanych w określoną płeć.
- Męskość i kobiecość formuję we wzajemnych odniesieniach u chłopców i dziewcząt.
- Wspólnie z uczniami szukam dobrych wzorców relacji męsko-damskich.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie wspólnie, zależnie od płci, przygotowują listę cech właściwych mężczyźnie i kobiecie. Listy te wymienia się następnie pomiędzy uczniami i uczennicami. Po korekcie, tworzy się „kodeks" zachowań i wartości właściwych danej płci, z uwzględnieniem odpowiedzialności za powołanie przysługujące kobiecie i mężczyźnie.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń akceptuje swoją płeć, jest świadomy jej wartości, rozpoznaje swoje powołanie jako mężczyzny albo kobiety. Jednocześnie szanuje płeć odmienną. Spotkanie z osobą płci odmiennej pomaga odkrywać własną tożsamość. W rodzinie właściwe relacje między rodzicami i rodzeństwem gwarantują prawidłowy rozwój płciowy młodego człowieka.

10. ZAGROŻENIA

Mogą zacierać się różnice między kobietą i mężczyzną, co powoduje deformacje osobowości (kobieta wykonuje pracę i zadania przeznaczone dla mężczyzn, natomiast mężczyzna traci poczucie odpowiedzialności). Brak akceptacji jednego z rodziców prowadzi do negacji swojej płciowości i zagubienia sensu swojego powołania. Brak odpowiednich wzorców w przeżywaniu płciowości powoduje, że płeć sprowadza się do wymiaru wyłącznie seksualnego (zamiast odkrywać godność, odpowiedzialność i rolę kobiety lub mężczyzny, postrzega się osoby jako obiekty seksualne). Młodzież zbyt wcześnie podejmuje życie seksualne, pomijając trud kształcenia postawy czystości.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Bóg stworzył człowieka mężczyzną i kobietą, wprowadzając przez to w całe dzieje ludzkości ową szczególną „dwoistość" przy całkowitej równości, gdy chodzi o godność osobową oraz zdumiewającej komplementarności, gdy chodzi o podział przymiotów, właściwości i zadań, związanych z męskością i kobiecością istoty ludzkiej.

JAN PAWEŁ II, List do młodych całego świata, 31.03.1985, *Parati semper*, 12, w: *Jan Paweł II do Młodych. „Szukałem Was, teraz wy przyszliście do mnie"*, red. P. SŁABEK, Kraków 2005, s. 38.

Życie znajduje swój sens, gdy daje się i odzyskuje miłość, z której rodzi się pełna prawda o ludzkiej płciowości i prokreacji; ta miłość nadaje sens także cierpieniu i śmierci, a choć pozostają one okryte tajemnicą, mogą się stać wydarzeniami zbawczymi; szacunek dla życia wymaga, aby nauka i technika były zawsze podporządkowane człowiekowi i jego integralnemu rozwojowi.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Evangelium vitae*, 81, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 1996, s. 664.

Człowiek jako mężczyzna i kobieta, „od początku" – całe życie ludzkiej zbiorowości – wspólnoty, społeczności, społeczeństwa noszą znamię tej pierwotnej dwoistości. Stanowi o niej męskość i kobiecość poszczególnych osób, a każda wspólnota czy społeczność czerpie z tej dwoistości swą szczególną charakterystykę i szczególne bogactwo we wzajemnym dopełnianiu się osób.

JAN PAWEŁ II, List *Gratissimam sane*, 6, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 362.

12. PISMO ŚWIĘTE

A wreszcie rzekł Bóg: „Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam. Niech panuje nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym, nad

bydłem, nad ziemią i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi!" Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę (Rdz 1,26-27).

A obok krzyża Jezusowego stały: Matka Jego i siostra Matki Jego, Maria, żona Kleofasa, i Maria Magdalena. Kiedy więc Jezus ujrzał Matkę i stojącego obok Niej ucznia, którego miłował, rzekł do Matki: „Niewiasto, oto syn Twój". Następnie rzekł do ucznia: „Oto Matka twoja". I od tej godziny uczeń wziął Ją do siebie (J 19,25-27).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

146 „Męskość" i „kobiecość" odróżniają między sobą dwie jednostki o jednakowej godności, nie wyrażają one jednak równości statycznej, gdyż cechy właściwe kobiecości różnią się od cech męskich, a ta różnorodność w równości jest ubogacająca i nieodzowna dla harmonijnego ludzkiego współistnienia.

Por. KKK 111; 147.

LITERATURA:

ANTONELLI M., *W poszukiwaniu zagubionego ciała*, Kielce 2006.

COHEN R., *Wyjść na prostą*, Kraków 2005.

FERT E., *Wychowanie do czystości w nauczaniu Jana Pawła II*, Kielce 1998.

GASPARINO A., *Seksualność darem Boga. Rozmowy z młodzieżą na temat etyki seksualnej*, Warszawa 1994.

GÓRALCZYK P., SAC, *Wychowawcza etyka seksualna*, Ząbki 2000.

Jan Paweł II do Młodych. „Szukałem Was, teraz wy przyszliście do mnie", red. P. SŁABEK, Kraków 2005.

OMBACH M., *W drodze do prawdziwej miłości*, Warszawa 2002.

ORLANDI A., *O twoich problemach seksualnych nastolatku. Odpowiedzi lekarza chrześcijańskiego na niepokojące pytania dziewcząt i chłopców*, Warszawa 1994.

PAWLUKIEWICZ P., ks., *Porozmawiajmy spokojnie o tych sprawach*, Warszawa 1998.

PÓŁTAWSKA W., *Przygotowanie do małżeństwa*, Kraków 2002.

PULIKOWSKI J., URBANIAK A., *Chrześcijańskie spojrzenie na płciowość. Wybrane zagadnienia*, Wrocław 1994.

WOJTYŁA K., ks., *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 2001.

WARTOŚĆ XIII

Akceptacja i wartość seksualności

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój moralny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Zrozumienie znaczenia seksualności: miłości, macierzyństwa i ojcostwa

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kierowanie się na dobro dla drugiej osoby odmiennej płci

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Seksualność jako sposób relacji międzyosobowych[1].
   - Seksualność jako dar i zadanie.
   - Seksualność jest wartością, która w naturalny sposób przynależy do natury człowieka.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Seksualność jest jednym z wymiarów relacji osobowej.
   - Popęd podlega rozumowi i wolnej woli człowieka – nie powinien być nieświadomą siłą.
   - Seksualność nie służy tylko do zaspokajania zmysłowych potrzeb.
   - W relacjach psychoseksualnych druga płeć jest osobą, a nie przedmiotem.

   Zasady
   - Jestem odpowiedzialny za to, jak kieruję swoją seksualnością.
   - Zawsze mam na względzie dobro drugiej osoby odmiennej płci.
   - Nie postrzegam drugiej osoby tylko ze względu na jej przymioty seksualne.
   - Mam świadomość, że niezależnie od moich emocji i pragnień, druga osoba jest zawsze podmiotem i celem spotkania.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Dobre relacje między rodzicami stanowią przykład sensu seksualności i jej właściwego ukierunkowania.

[1] „Nie można tedy żadną miarą mniemać, iż popęd seksualny, który ma swoją własną celowość w człowieku, celowość z góry określoną, niezależną od woli i samostanowienia człowieka, jest czymś, co znajduje się poniżej osoby i poniżej miłości. Celem właściwym popędu jest istnienie gatunku *Homo sapiens*, jego przedłużanie, *procreatio*, a miłość osób, mężczyzny i kobiety, kształtuje się w obrębie tej celowości, niejako w jej łożysku, kształtuje się jakby z tego tworzywa, którego popęd dostarcza". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 51.

- Seksualność jest integralną częścią miłości i musi być przeżywana z szacunkiem dla drugiej osoby.
- Seksualność jest znakiem miłości ludzkiej.

Zasady

- Kształtuję w moim dziecku właściwe pojęcie miłości. Jest to pragnienie dobra dla drugiej osoby.
- Uczę moje dziecko, jak przeżywać seksualność[2]. Uczę młodego człowieka, że seksualność realizuje się przez ojcostwo i macierzyństwo.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Dar seksualności nakazuje szacunek dla drugiej osoby.
- Akceptacja i postępowanie zgodne ze swoją płcią kształtuje się w środowisku szkolnym.
- Postawa nauczyciela ma być przykładem przeżywania seksualności na miarę godności osoby.

Zasady

- Wymagam, żeby między uczniami panowały właściwe relacje.
- Uświadamiam uczniom, że seksualność przynależy do sfery miłości.
- Chronię młodzież przed zbyt wczesnym rozbudzeniem i inicjacją seksualną.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Zapraszamy na lekcję małżeństwo, które opowiada, jak przygotować się do roli męża i ojca, żony i matki. Poprzez swoje doświadczenie ukazują, na czym polega odpowiedzialność za dobro drugiej osoby. Pomocą dydaktyczną mogą być nagrania Wandy Półtawskiej *Jestem odpowiedzialny za swój kwiat* lub Jacka Pulikowskiego *Kobieta + Mężczyzna. Obdarowani sobą czy skazani na siebie? Czyli o sztuce budowania więzi,* wyd. Rethos 2007.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież jest świadoma odpowiedzialności, jaką niesie seksualność. Zdaje sobie sprawę, że seksualność wiążę się z ojcostwem i macierzyństwem i dlatego trzeba do tych ról dojrzeć. Do dojrzałego przeżywania swojej płcio-

[2] „Na rodzicach spoczywa też szczególna odpowiedzialność w sferze wychowania seksualnego. Istotne znaczenie dla harmonijnego wzrastania ma fakt, by dzieci stopniowo i w sposób uporządkowany poznawały sens płciowości oraz uczyły się doceniać ludzkie i moralne wartości z nią związane. „Ze względu na powiązania zachodzące pomiędzy wymiarem płciowym osoby a jej wartościami etycznymi, wychowanie ma doprowadzić do znajomości zasad moralnych i uznania ich za konieczną i cenną gwarancję odpowiedzialnego wzrostu osobowego w dziedzinie płciowości ludzkiej" (FC 37). Rodzice są zobowiązani do zweryfikowania sposobów realizacji wychowania seksualnego w instytucjach wychowawczych w celu sprawdzenia, czy tak ważny i delikatny temat podejmowany jest we właściwy sposób". KNSK 243.

wości młody człowiek przygotowuje się w rodzinie, poprzez samowychowanie i zdobywanie właściwej wiedzy.

10. ZAGROŻENIA

Młodzież dąży do zaspokajania i realizowania popędu seksualnego w oderwaniu od kontekstu miłości i odpowiedzialności. Przedwczesna inicjacja seksualna osób niedojrzałych wypacza proces psychicznego rozwoju, powoduje zagrożenie niewłaściwych nawyków i zachowań psychofizycznych.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Reakcje seksualne można wyzwolić w każdym wieku, już od wczesnego dzieciństwa. Wcześnie rozbudzony, w niewłaściwym okresie życia, popęd seksualny może stać się źródłem zaburzeń nerwicowych, gdy jest w nieprawidłowy sposób tłumiony. Dlatego tak ważne jest wychowanie seksualne, oparte na rzetelnej informacji biologicznej. Brak informacji, a zwłaszcza brak formacji postaw, może spowodować różnego rodzaju aberracje (takie, jak onanizm dziecięcy i młodzieżowy). Jest to bardziej problem wychowawczy niż lekarski, jakkolwiek z reguły tam, gdzie są nieprawidłowe postawy człowieka, występuje reakcja nerwicowa jako odpowiedź organizmu i systemu nerwowego na ciągłe napięcie.

K. WOJTYŁA, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1986, s. 253-254.

Jako pierwsza powstaje i rozwija się komunia pomiędzy małżonkami; na mocy przymierza miłości małżeńskiej mężczyzny i kobiety „już nie są dwoje lecz jedno ciało" (Mt 19,6; zob. Rdz 2,24) i powołani są do ciągłego wzrostu w tej komunii poprzez codzienną wierność małżeńskiej obietnicy obopólnego, całkowitego daru. Owa komunia małżeńska ma swoje korzenie w naturalnym uzupełnianiu się mężczyzny i kobiety.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 19, w: JAN PAWEL II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2007, s. 115.

12. PISMO ŚWIĘTE

A gdy ją przyprowadził do mężczyzny, mężczyzna powiedział: „Ta dopiero jest kością z moich kości i ciałem z mego ciała! Ta będzie się zwała niewiastą, bo ta z mężczyzny została wzięta". Dlatego to mężczyzna opuszcza ojca swego i matkę swoją i łączy się ze swą żoną tak ściśle, że stają się jednym ciałem. Chociaż mężczyzna i jego żona byli nadzy, nie odczuwali wobec siebie wstydu (Rdz 2,23-25).

Por. Rdz 19,1-29; Wj 20,14; Kpł 20,9-21; Prz 5,1-23; 6,20-35; Tb 3,11-16.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2360 Płciowość jest podporządkowana miłości małżeńskiej mężczyzny i kobiety. W małżeństwie cielesna intymność małżonków staje się znakiem i rękojmią komunii duchowej.

Por. KKK 2361, 2351; 2353; 2354.

LITERATURA:

ELDREDGE J., *Dzikie serce. Ćwiczenia w drodze*, Warszawa 2005.

ELDREDGE J., *Podróż pragnień w poszukiwaniu życia, o jakim marzyliśmy*, Warszawa 2006.

ELDREDGE S., ELDREDGE J., *Urzekająca. Dziennik osobisty*, Warszawa 2006.

Posłuchaj, córko... o „tych sprawach", red. zbiorowa, Sandomierz 2006.

Posłuchaj, synu... o „tych sprawach", red. zbiorowa, Sandomierz 2006.

RISE C., *Sztuka ojcostwa*, Poznań 2006.

SATTLER H., *Rodzice, dzieci i „te sprawy"*, Sandomierz 2006.

W trosce o integralne wychowanie, red. M. NOWAK, T. OŻÓG, A. RYNIO, Lublin 2003.

WARTOŚĆ XIV

Seksualność w życiu rodzinnym

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność okazywania uczuć

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność budowania prawidłowych relacji rodzinnych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Rodzina jako przestrzeń kształtowania się prawidłowych relacji osobowych.
   - Wzorce zachowań seksualnych we współczesnym świecie.
   - Seksualność przeżywana według zasad moralnych i obyczajowych.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Seksualność jest formą służebną wobec miłości i rodzicielstwa.
   - Nie należy gorszyć młodszego rodzeństwa.
   - Nie można prowokować sytuacji, w których dochodzi do nadużyć seksualnych.

   Zasady
   - Kształtuję swoją seksualność w oparciu o pozytywne wzorce w mojej rodzinie.
   - Reaguję wobec niewłaściwych zachowań seksualnych rodziców, wobec mnie i mojego rodzeństwa.
   - Nie boję się zadawać rodzicom pytań na tematy związane ze moją seksualnością.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Należy poszerzać swoją wiedzę na temat psychologii i problemów rozwojowych młodzieży.
   - Dojrzała postawa rodziców wobec dorastających dzieci, budząca zaufanie w okresie dojrzewania.
   - Uporządkowane życie seksualne rodziców ma decydujący wpływ na rozwój seksualny ich dzieci[1].

[1] „Szczególnego rodzaju dialog w oparciu o ludzką cielesność ma miejsce w małżeństwie. W nim realizuje się wyjątkowa relacja pomiędzy mężczyzną i kobietą, która dokonuje się dzięki ciału i poprzez nie. Powołani są oni, by w oparciu o oblubieńczą miłość, stawać się jednym nie tylko na płaszczyźnie duchowej i psychicznej, ale również cielesnej". S. Świerczek, *Ciało ludzkie*, w: *Encyklopedia bioetyki*, dz. cyt., s. 90.

Zasady
- Szukam fachowej informacji i pomocy dotyczącej psychologii rozwojowej.
- Okazuję dziecku swoją czułość.
- Reaguję na niewłaściwe zachowania seksualne mojego dziecka.
- Dbam o czystość obyczajów w rodzinie.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy
- Jedynym miejscem realizacji seksualności godnej człowieka jest rodzina.
- Seksualność jest źle kierowana, jeśli zostaje oderwana od porządku miłości.

Zasady
- Nie wywołuję zgorszenia wśród moich uczniów.
- Reaguję na niewłaściwe odnoszenie się uczniów względem siebie, ukazując pozytywne wzorce przeżywania seksualności.
- Przekazuję uczniom wiedzę, że zadaniem rodziny jest służba życiu.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie mają za zadanie stworzyć scenariusz kolejnego odcinka wybranego serialu, tak aby relacje miłosne między bohaterami były wyrazem poszanowania i prawdziwej miłości osobowej.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież znajduje oparcie w rodzinie, która jest miejscem kształtowania się prawidłowych relacji między rodzicami. Rodzice zapewniają swoim dorastającym dzieciom poczucie bezpieczeństwa, co pomaga im w akceptacji swojej seksualności.

10. ZAGROŻENIA

Młodzież często nie znajduje pozytywnych wzorców zachowań seksualnych w swojej rodzinie. Rodzice nie otwierają się na potrzeby dorastającego dziecka, nie potrafią zrozumieć jego problemów związanych z dojrzewaniem psychofizycznym. Prowadzi to do problemów zachowań seksualnych wynikających z niedojrzałości.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Podstawą prawdziwej miłości do dziecka jest autentyczna miłość między małżonkami, zaś podstawą miłości zarówno małżeńskiej, jak rodzicielskiej jest oparcie w Bogu, właśnie to Boże ojcostwo. Kiedy małżonkowie starają się o to, ażeby samych siebie składać sobie wzajemnie w darze, kształtują w sobie w ten sposób prawidłowe postawy rodzicielskie. Do prawdziwej miłości wychowuje się wymagając, ale tylko miłując można wymagać. Dlatego też ze względu na dobro przyszłego pokolenia ważne jest, aby małżonkowie utrwalali, uszlachetniali i pogłębiali swoją wzajemną miłość.

Wtedy również ich dzieci będą w stanie założyć kiedyś prawdziwie chrześcijańskie rodziny i będą umiały kochać swoich rodziców.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na lotnisku w Masłowie, 3.06.1991, w: Jan Paweł II, *Słowa do Polaków. Myśli na każdy dzień*, red. P. SŁABEK, K. CHOJNACKA, Kraków 2002, s. 199.

Zakorzeniona w osobowym i całkowitym obdarowaniu się małżonków i wymagana dla dobra dzieci nierozerwalność małżeństwa znajduje swoją ostateczną prawdę w zamyśle Bożym wyrażonym w Objawieniu: Bóg chce nierozerwalności małżeństwa i daje ją jako owoc, jako znak i wymóg miłości absolutnie wiernej, którą On darzy człowieka i którą Chrystus Pan żywi dla swego Kościoła.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 20, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 117.

12. PISMO ŚWIĘTE

Nie bądźcie przeto nierozsądni, lecz usiłujcie zrozumieć, co jest wolą Pana. I nie upijajcie się winem, bo to jest przyczyną rozwiązłości, ale napełniajcie się Duchem, przemawiając do siebie wzajemnie psalmami i hymnami, i pieśniami pełnymi ducha, śpiewając i wysławiając Pana w waszych sercach. Dziękujcie zawsze za wszystko Bogu Ojcu w imię Pana naszego, Jezusa Chrystusa. Bądźcie sobie wzajemnie poddani w bojaźni Chrystusowej. Żony niechaj będą poddane swym mężom, jak Panu, bo mąż jest głową żony, jak i Chrystus – Głową Kościoła: On – Zbawca Ciała. Lecz jak Kościół poddany jest Chrystusowi, tak i żony mężom – we wszystkim. Mężowie miłujcie żony, bo i Chrystus umiłował Kościół i wydał za niego samego siebie, aby go uświęcić, oczyściwszy obmyciem wodą, któremu towarzyszy słowo, aby samemu sobie przedstawił Kościół jako chwalebny, nie mający skazy czy zmarszczki, czy czegoś podobnego, lecz aby był święty i nieskalany. Mężowie powinni miłować swoje żony, tak jak własne ciało. Kto miłuje swoją żonę, siebie samego miłuje. Przecież nigdy nikt nie odnosił się z nienawiścią do własnego ciała, lecz każdy je żywi i pielęgnuje, jak i Chrystus – Kościół, bo jesteśmy członkami Jego Ciała. Dlatego opuści człowiek ojca i matkę, a połączy się z żoną swoją, i będą dwoje jednym ciałem. Tajemnica to wielka, a ja mówię: w odniesieniu do Chrystusa i do Kościoła. W końcu więc niechaj również każdy z was tak miłuje swą żonę jak siebie samego. A żona niechaj ze czcią się odnosi do swojego męża (Ef 5,17-33).

Por. Pwt 22,13-29; Łk 16,18; 1 Kor 7,1-6; Hbr 13,4-6.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1653 Płodność miłości małżeńskiej obejmuje także owoce życia moralnego, duchowego i nadprzyrodzonego, jakie przez wychowanie rodzice przekazują swoim dzieciom. Rodzice są głównymi i pierwszymi wychowawcami swoich dzieci. W tym sensie podstawowym zadaniem małżeństwa i rodziny jest służba życiu .

Por. KKK 2221.

LITERATURA:

AUGUSTYN J., SJ, *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole. Cele, zasady, metody*, Kraków 1999.

BEDNARSKI F., *Wychowanie ludzkich popędów i woli*, Kraków 2001.

HEINEMANN H., *Być rodzicami. Pozostać zakochanymi*, Kraków 2006.

JAN PAWEŁ II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. O Jana Pawła II teologii ciała*, (*Chrystus odwołuje się do „serca”*), t. I, Lublin 2001.

KIERES B., *Chodzi o miłość*, Lublin 2006.

KLIMASZEWSKI S., *Największa jest miłość. Etyka na co dzień*, Warszawa 2005.

KWIEK M., *Wychowanie do miłości. Poradnik dla rodziców*, Wrocław 1994.

LAW M.R., LAW L., *Gdy w małżeństwie nie jest łatwo*, Kraków 2005.

MAŚLANKA W., *Od relatywizmu moralnego do cywilizacji miłości*, Opole 2006.

PELAMATTI L., *Bolesna miłość. Gdy seksualność dzieli małżonków*, Kraków 2005.

PÓŁTAWSKA W., *By rodzina była Bogiem silna. Na kanwie „Listu do rodzin” Jana Pawła II*, Częstochowa 2005.

WARTOŚĆ XV

Radość i skuteczność we wspólnym zdobywaniu wiedzy

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój intelektualny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Wspólne poszukiwanie prawdy

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie zmysłu społecznego

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Metody nauki w grupie.
   - Dobro wynikające ze wspólnego uczenia się.
   - Wspólna nauka środkiem do tworzenia się więzi międzyludzkiej.
   - Społeczny charakter nauki.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Wspólne zdobywanie wiedzy stanowi skuteczną metodę uczenia się.
   - Nie tylko szkoła jest miejscem poszerzania horyzontów myślowych.
   - Wiedza opiera się na prawdzie, zawiera prawdę i dąży do prawdy.
   Zasady
   - Chętnie uczę się razem z kolegami.
   - Wspólna nauka jest dla mnie uczestnictwem w zdobywaniu wiedzy.
   - Szukam innych, pozaszkolnych form zdobywania wiedzy i umiejętności.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Dzięki wspólnej nauce młody człowiek otwiera się na drugą osobę.
   - Dom rodzinny powinien być miejscem sprzyjającym wymianie myśli i otwartym dla ludzi.
   - Wiek dorastania jest czasem szczególnego poznawania świata.
   Zasady
   - Umożliwiam mojemu dziecku uczenie się w grupie rówieśniczej.
   - Wspólne z moim dzieckiem poszerzam moją wiedzę.
   - Zachęcam moje dziecko do różnych form zdobywania wiedzy.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY
   Normy
   - Wspólne zdobywanie wiedzy przez uczniów kształtuje ich zmysł społeczny.

- Głównym celem szkoły jest wychowywanie i przekazywanie wiedzy.
- Wspólne uczenie się pomaga w głębszym dochodzeniu do prawdy[1].

Zasady

- Zabiegam o odpowiednie warunki i zachęcam uczniów do współpracy między nimi.
- Nakłaniam do wspólnych inicjatyw pozaszkolnych o charakterze naukowym, w których sam biorę udział.
- Staram się, żeby lekcje szkolne opierały się na współpracy i współdziałaniu.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie mają za zadanie zebrać informacje na temat jakiejś niewyjaśnionej historii związanej z najbliższą okolicą. W tym celu przeprowadzają wywiad ze starszymi mieszkańcami miejscowości, zbierają informacje pochodzące z różnych źródeł (lokalna prasa, dokumenty, kroniki, osobiste zapiski, podania, legendy). Na lekcji przedstawiają rezultaty swoich wspólnych badań i różne hipotezy dotyczące rozwiązania danego tematu.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie dostrzegają wartość nauki w kontakcie z drugą osobą. Dzięki temu razem dochodzą do prawdy, są otwarci na wymianę myśli i odczuwają satysfakcję ze wspólnych osiągnięć. Szkoła stwarza przyjazną atmosferę, w której uczniowie chętnie współpracują ze sobą. Rodzice i nauczyciele sprzyjają zainteresowaniom młodych ludzi i pokazują im wartość wspólnego odkrywania prawdy o świecie.

10. ZAGROŻENIA

Szkoła wymusza na uczniach niezdrową rywalizację, gdzie bardziej liczą się osobiste osiągnięcia niż dobro, płynące ze wspólnych poszukiwań i dążenia do prawdy. Wywiązuje się niekoleżeńska rywalizacja w zdobywaniu lepszych ocen.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wiara w możliwość poznania prawdy mającej wartość uniwersalną nie jest bynajmniej źródłem nietolerancji; przeciwnie, stanowi nieodzowny warunek szczerego i autentycznego dialogu między ludźmi.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Fides et ratio*, 92, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 1996, s. 908.

Właśnie poprzez refleksję nad własnym poznaniem człowiek objawia się samemu sobie jako jedyne jestestwo pośród świata, które widzi się „od we-

[1] „Mając udział w światłości Bożego rozumu, człowiek słusznie uważa, że intelektem góruje nad całością rzeczy [...] W naszych czasach osiągnął wspaniałe rezultaty, zwłaszcza w badaniu i podporządkowaniu sobie świata materialnego. Zawsze jednak poszukiwał głębszej prawdy i znajdował ją. Umysł bowiem nie ogranicza się do zajmowania samymi zjawiskami, lecz jest zdolny docierać z pewnością do poznawalnej rozumowo rzeczywistości, nawet jeśli w następstwie grzechu jest on częściowo zaciemniony i osłabiony". KDK 15.

wnątrz", związane poznaną prawdą – związane, a więc także „zobowiązane" do jej uznania, w razie potrzeby także aktami wolnego wyboru, aktami świadectwa na rzecz prawdy.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do przedstawicieli świata nauki, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2002, s. 398.

12. PISMO ŚWIĘTE

Nazajutrz zasiadł Mojżesz, aby sądzić lud. I stał tłum przed Mojżeszem od rana do wieczora. Gdy teść Mojżesza widział to wszystko, co uczynił on dla ludu, powiedział do niego: „Czemu ty sam się zajmujesz sprawami ludu? Dlaczego sam zasiadasz, a cały lud musi stać przed tobą od rana do wieczora?" Mojżesz odpowiedział swemu teściowi: „Lud przychodzi do mnie, aby się poradzić Boga. Jeśli mają spór, to przychodzą do mnie i ja rozstrzygam pomiędzy stronami, oznajmiam prawa i przepisy Boże". Wtedy teść Mojżesza powiedział do niego: „Nie jest dobre to, co czynisz [...] wyszukaj sobie z całego ludu dzielnych, bogobojny i nieprzekupnych mężów, którzy się brzydzą niesprawiedliwym zyskiem, i ustanów ich przełożonymi już to nad tysiącem, już to nad setką, już to nad pięćdziesiątką i nad dziesiątką, aby mogli sądzić lud w każdym czasie. Ważniejsze sprawy winni tobie przedkładać, sprawy jednak mniejszej wagi sami winni załatwiać (Wj 18,13-17. 21-22).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

31 Człowiek stworzony na obraz Boga, powołany, by Go poznawać i miłować, szukając Boga, odkrywa pewne „drogi" wiodące do Jego poznania. Nazywa się je także „dowodami na istnienie Boga"; nie chodzi tu jednak o dowody, jakich poszukują nauki przyrodnicze, ale o „spójne i przekonujące argumenty", które pozwalają osiągnąć prawdziwą pewność. Punktem wyjścia tych „dróg" prowadzących do Boga jest stworzenie: świat materialny i osoba ludzka.

Por. KKK 378; 533.

LITERATURA:

BENEDYKT XVI, Encyklika *Deus Caritas est*, Radom 2006.

HELLER M., *Nauka i wyobraźnia*, Kraków 1995.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Fides et ratio*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. II, Kraków 1996.

JAROSZYŃSKI P., *Nauka w kulturze*, Radom 2002.

Jedność nauki – jedność świata?, red. M. HELLER, J. MĄCZKA, Tarnów 2003.

JEZIORSKA J., *Podstawy nauczania i uczenia się*, Warszawa 2004.

JEZIORSKA J., *Wybrane metody nauczania i uczenia się*, Warszawa 2004.

KROPIWNICKI J., *Uczyć. Jak to łatwo powiedzieć?*, Jelenia Góra 1995.

MACRONE M., *Eureka! Co naprawdę miał na myśli Archimedes? Ciekawostki o odkryciach naukowych*, Warszawa 2003.
Mc INERNY D.Q., *Nauka logicznego myślenia*, Warszawa 2005.
Uczenie się jako przedsięwzięcie na całe życie, red. T. BAUMAN, Kraków 2005.

WARTOŚĆ XVI

Przekazywanie swej wiedzy i umiejętności drugiemu człowiekowi w życzliwy sposób

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój moralny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Zdolność do udzielania się innym

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Sprawność dzielenia się swoimi talentami i owocami pracy

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Żyjemy w ciągłym kontakcie z innymi na zasadzie wzajemnej pomocy i usług.
   - Dlaczego warto czynić dar z siebie dla innych?
   - Umiejętność przyjmowania pomocy.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Otrzymane talenty pomnaża się, dzieląc się nimi z innymi.
   - Potrzebna jest postawa miłosierdzia, ażeby dostrzec potrzeby i pomagać mniej zdolnym i mniej pracowitym kolegom[1].
   - Nie należy traktować kolegów jako konkurentów w nauce.

   Zasady
   - Chętnie pomagam kolegom, którzy mają problemy w nauce.
   - Nie wywyższam się z powodu posiadanych umiejętności i zdolności.
   - Dzielenie się moimi umiejętnościami traktuję jako służbę na rzecz bliźniego.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Bierność młodych ludzi, wobec problemów ich kolegów, wynika m.in. z błędów wychowawczych.
   - Poświęcając czas dla innych, młody człowiek uczy się cierpliwości i odpowiedzialności za drugiego.

---

[1] „W każdej współpracy z trudnymi ludźmi dajemy dowód miłości ku Bogu; poznajemy ją najczęściej po umiejętności współżycia i współpracy z ludźmi. Nie sztuka jest pracować z łatwymi". S. Wyszyński, kard., *Duch pracy ludzkiej*..., dz. cyt., s. 143.

- O człowieku nie świadczy poziom i wszechstronność jego wykształcenia, ale to, ile potrafi dać z siebie dla innych.

Zasady

- Wychowuję dzieci do dzielenia się z innymi wiedzą i talentami.
- Nie ganię mojego dziecka za to, że poświęca swój czas na pomoc innym, zamiast „inwestować w siebie".
- Staram się cierpliwie przekazywać dziecku własną wiedzę i doświadczenie.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- W przekazywaniu wiedzy należy brać pod uwagę różne możliwości percepcyjne uczniów.
- Forma przekazywania wiedzy ma wpływ na stosunek ucznia do wykładanego przedmiotu.
- Należy zawsze szanować ucznia, który ma mniej wiedzy i umiejętności.

Zasady

- Traktuję zawód nauczyciela jako powołanie.
- Jestem skłonny poświęcić swój czas pozalekcyjny dla uczniów potrzebujących dodatkowej pomocy.
- Uczę, że wiedza sama dla siebie nie spełnia społecznego przesłania.
- Pokazuję uczniom, jak umiejętnie dzielić się posiadaną wiedzą z innymi.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel przeprowadza eksperyment, proponując uczniom dwa sposoby przygotowania się do tego samego zadania – może to być przygotowanie się do klasówki, referatu, prelekcji czy prezentacji. W pierwszym przypadku każdy uczeń przygotowuje się całkiem samodzielnie, w drugim natomiast – poprzez pracę w grupie. Po zakończonym zadaniu można razem omówić trudności, jakie uczniowie napotkali podczas wspólnej pracy, ale przede wszystkim korzyści i owoce płynące z działania w grupie.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie dzielą się swoimi umiejętnościami z innymi, wymieniają doświadczenia, nie traktują siebie nawzajem jako konkurentów w walce o dobre oceny. Dzięki temu uczą się cierpliwości i odpowiedzialności (za drugiego). Potrafią przyjąć pomoc, kiedy nie radzą sobie w nauce. Nie boją się zadawać pytań i wiedzą, że mogą liczyć na pomoc kolegów i wychowawców.

10. ZAGROŻENIA

Zdolni, młodzi ludzie angażują się we własny rozwój intelektualny, nie znajdując już czasu na dzielenie się swoimi zdolnościami z tymi, którym nauka nie przychodzi łatwo. Gardzą słabszymi uczniami i wywyższają się

z powodu własnych osiągnięć. W efekcie mniej zdolni popadają w kompleksy, nie rozumiejąc, że ich wartość nie wynika wcale z ilości posiadanych talentów. Czują się upokorzeni, gdy ktoś proponuje im pomoc w nauce. Postawa ta może się utrwalić i zostać przeniesiona na inne dziedziny życia.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Potrzebna jest dziś nowa wyobraźnia miłosierdzia, której przejawem będzie nie tyle i nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, tak aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr.

JAN PAWEŁ II, List *Novo millennio ineunte*, 50, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 556.

Dlatego autentyczne duszpasterstwo powołań będzie starać się nieustannie wychowywać chłopców i ludzi młodych do ochotniczego podejmowania obowiązków, ukazywać im sens bezinteresownej służby, wartość poświęcenia, bezwarunkowego oddania siebie. Szczególnie pożyteczne jest tu doświadczenie wolontariatu, który spotyka się z rosnącym zainteresowaniem młodzieży.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Pastores dabo vobis*, 40, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 607.

W ślad za teologią idzie szeroka i wieloraka posługa słowa w Kościele: „kaznodziejstwo, katecheza i wszelkie nauczanie chrześcijańskie". Cała ta posługa winna „żywić się słowem Pisma Świętego"[2]. Stąd zalecenie pod adresem wszystkich spełniających posługę słowa – aby dzielili się z wiernymi ogromnymi bogactwami słowa Bożego. W tym celu nieodzowna jest lektura, studium i modlitewna medytacja, aby żaden nie stał się „próżnym głosicielem słowa Bożego na zewnątrz, nie będąc wewnątrz jego słuchaczem".

JAN PAWEŁ II, Katechezy o Bogu Ojcu, *Wiara chrześcijańska: wiara ugruntowana w Słowie Bożym*, 6, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Katechezy*, t. IV, cz. 1, s. 502.

12. PISMO ŚWIĘTE

Wy jesteście solą ziemi. Lecz jeśli sól utraci swój smak, czymże ją posolić? Na nic się już nie przyda, chyba na wyrzucenie i podeptanie przez ludzi. Wy jesteście światłem świata. Nie może się ukryć miasto położone na górze. Nie zapala się też lampy i nie umieszcza pod korcem, ale na świeczniku, aby świeciła wszystkim, którzy są w domu. Tak niech wasze światło świeci przed ludźmi, aby widzieli wasze dobre uczynki i chwalili Ojca waszego, który jest w niebie (Mt 5,13-16).

Por. Mt 5,41-48; 25,1-46; Dz 2,44-46.

[2] KO 22.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1932 Obowiązek traktowania drugiego człowieka jako bliźniego i czynnego służenia mu jest szczególnie naglący wtedy, gdy będąc pozbawiony czegoś, znajduje się on w potrzebie. „Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili" (Mt 25,40).

Por. KKK 51; 52; 1913; 1914; 1933.

LITERATURA:

FONTANA D., *Psychologia dla nauczycieli*, Poznań 1998.

HAUK D., *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą. Poradnik do treningu mediacji*, Kielce 2002.

HOFFMAN M.L., *Empatia i rozwój moralny*, Gdańsk 2006.

JAQUES D., *Uczenie się w grupach*, Warszawa 1997.

MIKA S., *Psychologia społeczna dla nauczycieli. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*, Warszawa 1998.

MYERS D., *Psychologia społeczna*, Poznań 2003.

NOLTE D., HARRIS R., *Nastolatki patrzą na nas*, Warszawa 2005.

OSSOWSKA M., *Motywy postępowania. Z zagadnień moralności*, Warszawa 2002.

WACHOWIAK A., *Chrześcijańska etyka pracy*, Poznań 2006.

WARTOŚĆ XVII

Dobro wynikające ze wspólnej pracy

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność kontaktowania się z drugim

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność współpracy z drugim człowiekiem

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Jakie wartości wynikają ze wspólnej pracy?
   - Sprawiedliwy podział obowiązków.
   - Praca jako współuczestnictwo w życiu społeczeństwa i Kościoła[1].

5. ZADANIA DLA UCZNIA. SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - We współpracy trzeba się kierować zasadą braterstwa[2].
   - Poprzez wspólną pracę szybciej osiąga się zamierzony efekt.
   - Wspólna praca służy rozwojowi wzajemnych relacji z drugim człowiekiem.

   Zasady
   - We współpracy odkrywam wartość drugiego człowieka.
   - Wspólna praca pomaga mi przezwyciężać własne słabości.
   - Dzielę się radością z efektu osiągniętego wspólną pracą.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Właściwa funkcja rodziny spełnia się poprzez współpracę wszystkich jej członków.
   - Współpraca kształtuje osobowość człowieka: uczy pokory, poczucia zależności, wybaczania, sprawiedliwości, wprowadza podział obowiązków i podział odpowiedzialności.
   - W rodzinie dokonuje się współpraca międzypokoleniowa.

---

[1] „Powołanie ludzi świeckich do świętości oznacza wezwanie do tego, aby żyli oni wedle Ducha włączeni w rzeczywistość doczesną i poprzez uczestnictwo w działalności ziemskiej". ChL 17.

[2] „Tylko wtedy praca wyda pełny owoc, gdy osoby pracujące są połączone więzią miłości, gdy miłość obejmuje ich wzajemne stosunki. Rzeczami i sprawami rządzi się bowiem z pomocą sprawiedliwości, która oddaje każdemu to, co mu się należy". S. Wyszyński, kard., *Duch pracy ludzkiej*…, dz. cyt., s. 142.

Zasady
- Wymagam od dziecka pomocy w domu.
- Dziecko widzi moje aktywne zaangażowanie w sprawy i problemy całej rodziny.
- Zachęcam dziecko, żeby się włączało do wspólnych przedsięwzięć rodzinnych.
- Równo i sprawiedliwie (według wieku i umiejętności) dzielę obowiązki między moje dzieci.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy
- Obowiązki powinny być sprawiedliwie dzielone.
- We wspólnej pracy konieczne jest wzajemne zaufanie.
- We wspólnej pracy tworzy się sieć zależności międzyosobowych.

Zasady
- Inicjuję takie przedsięwzięcia szkolne, w które mogą się włączyć i zaangażować wszyscy uczniowie.
- Na lekcjach stawiam przed uczniami zadania, które wymagają podjęcia wspólnego wysiłku.
- Po wykonanym zadaniu przypominam uczniom o dobru, jakie przyniosło one całej grupie uczniowskiej.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie mają za zadanie wspólnie odnowić salę lekcyjną. Dzielą się na małe grupy, każda z nich ma inny zakres obowiązków, np.: odmalowanie ścian, oklejenie szafek, mycie okien. Wspólna praca dodatkowo buduje więź międzyosobową. Można zaproponować wspólne działanie w przygotowaniu okolicznościowej uroczystości szkolnej.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie rozumieją, jakie wartości wynikają ze wspólnej pracy. Nie rozpatrują jej w kategorii zysku materialnego, ale dostrzegają wynikające z niej dobro. Potrafią się otworzyć na drugiego człowieka i podejmować wspólny wysiłek przy wykonywaniu obowiązków. W środowisku rodzinnym i szkolnym znajdują zachętę do wspólnych przedsięwzięć.

10. ZAGROŻENIA

Młodzież odczuwa strach przed wzięciem odpowiedzialności za pracę wykonywaną z innymi. W domu rodzinnym często nie ma ducha współdziałania, rodzice nie dopuszczają dzieci do obowiązków i wspólnych inicjatyw, co może wynikać z braku zaufania do nich. Również szkoła może nie sprzyjać duchowi współpracy między uczniami, nauczycielami i personelem szkolnym.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

A przecież, z tym całym trudem – a może nawet poniekąd z jego powodu – praca jest dobrem człowieka. Jeśli dobro to nosi na sobie znamię „bonum

arduum" wedle terminologii św. Tomasza, to niemniej jako takie jest ono dobrem człowieka. I to nie dobrem tylko „użytecznym" czy „użytkowym", ale dobrem „godziwym", czyli odpowiadającym godności człowieka, wyrażającym tę godność i pomnażającym ją. Chcąc bliżej określić znaczenie etyczne pracy, trzeba mieć przed oczyma tę przede wszystkim prawdę. Praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca przyrodę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowiek, a także poniekąd bardziej „staje się człowiekiem".

JAN PAWEŁ II, Enc. *Laborem exercens*, 9, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 1996, s. 119.

Człowiek nie jest sam, żyje z drugim, przez drugich, dla drugich. Cała ludzka egzystencja ma właściwy wymiar wspólnotowy – i wymiar społeczny. Ten wymiar nie może oznaczać redukcji osoby ludzkiej, jej talentów, jej możliwości, jej zadań. (…) Ten osobowy rozwój, ta przestrzeń osoby w życiu społecznym jest równocześnie warunkiem dobra wspólnego. Jeśli człowiekowi odbiera się tę możliwość, jeśli organizacja życia zbiorowego zakłada zbyt ciasne ramy dla ludzkich możliwości i ludzkich inicjatyw – nawet, gdyby to następowało w imię jakiejś motywacji „społecznej" – jest, niestety, przeciw społeczeństwu. Przeciw jego dobru – przeciw dobru wspólnemu.

JAN PAWEŁ II, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy, Zaspa 12.06.1987, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002*, *Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 494.

12. PISMO ŚWIĘTE

Jeden drugiego brzemiona noście i tak wypełniajcie prawo Chrystusowe (Ga 6,2).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

378 Znakiem „zażyłości" człowieka z Bogiem jest to, że Bóg umieszcza go w ogrodzie. Człowiek żyje w nim, aby „uprawiał go i doglądał" (Rdz 2,15); praca nie jest ciężarem, ale współpracą mężczyzny i kobiety z Bogiem w doskonaleniu stworzenia widzialnego.

LITERATURA:

GRÜN A., ks., *Módl się i pracuj*, Kraków 2005.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Laborem exercens*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. II, Kraków 1996.

KALINOWSKI M., *Praca*, Lublin 2005.

KOHN M., *Praca a osobowość. Studium współzależności*, Warszawa 1986.

LANIADO N., *Kiedy mama i tato dużo pracują. Jak dbać o harmonijny rozwój dziecka, nawet jeśli przez prawie cały dzień jesteśmy zajęci?*, Kraków 2005.

MAJKA J., SJ, *Rozważania o etyce pracy*, Wrocław 1986.

MICHALSKI M., *Człowiek, praca, kultura. O kulturowym wymiarze pracy ludzkiej*, Poznań 2005.
Praca a kultura, red. M. KOWALCZYK, Lublin 2005.
WYSZYŃSKI S., kard, *Duch pracy ludzkiej*, Warszawa 2001.

WARTOŚĆ XVIII

Dobro i radość wynikające ze wspólnej zabawy

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność budowania relacji

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Wrażliwość na drugiego człowieka

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Problem samotności i wyobcowania młodych ludzi na spotkaniach, imprezach, wycieczkach itp.
   - Dlaczego nastolatki sięgają po używki?
   - Dobre sposoby na udaną zabawę.
   - Kultura zabawy.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Stosowanie używek nie oznacza dobrej zabawy.
   - Gospodarz domu jest odpowiedzialny za serdeczną i przyjazną atmosferę spotkania.
   - Taniec jest wyrazem radości i wspólnej zabawy, nie powinien być wyzywający i prowokujący.

   Zasady
   - Szczególnie życzliwy kontakt nawiązuję z osobami, które na wspólnej uroczystości czy zabawie czują się zagubione i osamotnione.
   - Na spotkaniach nie zamykam się w gronie starych znajomych, ale życzliwie przyjmuję do towarzystwa osoby nowe.
   - W czasie wspólnej zabawy, bez względu na moje własne opinie i antypatie, nie okazuję niechęci wobec innych uczestników.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Nie można odmawiać młodemu człowiekowi prawa do zabawy, rozrywki, wypoczynku.
   - Muzyka, przy jakiej bawią się młodzi, nie musi być zbieżna z gustem dorosłych, nie powinna jednak burzyć harmonii i wyzwalać agresji.
   - Przelotne kontakty i relacje nastolatków na imprezach wymagają oceny ze strony rodziców.

Zasady

- Orientuję się, kim są znajomi mojego dziecka, z którymi spotyka się ono na imprezach, zabawach, itp.
- Spotkania, jakie organizuję dla moich znajomych, są dla moich dzieci przykładem dobrej zabawy.
- Podsuwam moim dzieciom pomysły na dobrą zabawę z ich rówieśnikami.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Nie można ignorować problemu używek na imprezach szkolnych.
- Należy troszczyć się o stosowne miejsce i czas przeznaczony na zabawę.
- Czas zabawy nie zawiesza konieczności przestrzegania norm moralnych.

Zasady

- Nie narzucam uczniom swoich pomysłów, ale reaguję, gdy ich sposób zabawy jest niewłaściwy.
- Uczę młodych ludzi kultury zabawy[1], która ma służyć wzbogaceniu człowieka.
- Daję odczuć moim uczniom, że cieszę się z ich dobrej zabawy.
- Także w czasie zabawy, pamiętam o obowiązujących normach moralnych, i nie gorszę młodych ludzi.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Jedna z zabaw tanecznych niech będzie okazją do przeprowadzenia nauki tańca dla dziewcząt i chłopców. W trakcie imprezy, co pewien czas, przeprowadza się losowanie, w czasie którego każdy chłopiec, a następnie dziewczyna, otrzymuje bilet z wypisanym imieniem partnerki, którą ma poprosić do tańca. Losy zmieniają się tak, by nikt nie stał pod ścianą bez partnera. Kolejnym zadaniem zapisanym na bilecie może być np.: powiedzenie życzliwego słowa do partnerki w tańcu.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie potrafią bawić się w sposób kulturalny. Doświadczają, że zabawa może być też okazją do drobnych wyrzeczeń, na rzecz dobra drugiego. Dostrzegają, że zaangażowanie wszystkich uczestników zabawy czyni ją pełniejszą i bogatszą, od zabawy przeżywanej jako pole rywalizacji czy chęci użycia. Potrafią tak rozplanować swoje codzienne obowiązki, by znaleźć czas na relaks i zabawę z przyjaciółmi.

[1] „Rozumność polega z jednej strony na ustalaniu odpowiedniej długości czasu wolnego, z drugiej strony na mądrym jego planowaniu, by służył osiąganiu ubogacających człowieka wartości". M. Ostrowski, *Czas wolny*…, dz. cyt., s. 86.

10. ZAGROŻENIA

Często młodzi ludzie traktują zabawę jako formę rekompensaty za trudności i stresy, jakich doświadczają, i korzystają z niej w sposób nieumiarkowany. W ten sposób dochodzi do niewłaściwych, agresywnych zachowań pociągających za sobą przykre konsekwencje. W trakcie imprez młodzi ludzie nastawieni są wyłącznie na zaspokajanie egoistycznych przyjemności. Nie starają się wyjść naprzeciw potrzebom innych. W skrajnych przypadkach miernikiem dobrej zabawy stają się dla nich papierosy, alkohol, narkotyki. Odurzenie powodowane używkami powoduje mylne wrażenie otwarcia, które w konsekwencji nie ubogaca, ale niszczy relacje międzyosobowe.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Nie istnieje jednak żadna sprzeczność między radością chrześcijańską a prawdziwymi radościami ludzkimi. Przeciwnie, te ostatnie znajdują swą pełnię i najgłębszy fundament właśnie w radości uwielbionego Chrystusa (por. Dz 2, 24-31), który jest doskonałym obrazem i objawieniem człowieka wedle zamysłu Bożego.

JAN PAWEŁ II, List *Dies Domini*, 68, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 480.

Jeżeli pragniecie, ażeby tajemnica Kany Galilejskiej miała znaczenie również dla was, by łaska tamtego dnia trwała w was i wydawała owoce szczęścia – zaproście Jezusa! Zaproście Go do waszych serc. Zaproście Go do waszych rodzin. Niech będzie pierwszym Gościem waszych radości i trosk. Co dnia Go zapraszajcie razem z Maryją pod dach waszego domu. Gdzie gości Jezus, tam jest i prawdziwe wesele.

JAN PAWEŁ II, *Zaproście Jezusa*, Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Polach Lednickich, Watykan, 18.05.2002, w: JAN PAWEŁ II, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Warszawa 2006, s. 234.

12. PISMO ŚWIĘTE

Trzeciego dnia odbywało się wesele w Kanie Galilejskiej i była tam Matka Jezusa. Zaproszono na to wesele także Jezusa i Jego uczniów. A kiedy zabrakło wina, Matka Jezusa rzekła do Niego: „Nie mają już wina". Jezus Jej odpowiedział: „Czyż to moja lub Twoja sprawa, Niewiasto? Czy jeszcze nie nadeszła godzina moja?" Wtedy Matka Jego powiedziała do sług: „Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie". Stało zaś tam sześć stągwi kamiennych przeznaczonych do żydowskich oczyszczeń, z których każda mogła pomieścić dwie lub trzy miary. Jezus rzekł do sług: „Napełnijcie stągwie wodą!" I napełnili je aż po brzegi. Potem powiedział do nich: Zaczerpnijcie teraz i zanieście staroście weselnemu! Ci więc zanieśli. Gdy starosta weselny skosztował wody, która stała się winem – nie wiedząc, skąd ono pochodzi, ale słudzy, którzy czerpali wodę, wiedzieli – przywołał pana młodego i powiedział do niego: „Każdy człowiek stawia najpierw dobre wino, a gdy się

napiją, wówczas gorsze. Ty zachowałeś dobre wino aż do tej pory". Taki to początek znaków uczynił Jezus w Kanie Galilejskiej. Objawił swoją chwałę i uwierzyli w Niego Jego uczniowie. Następnie On, Jego Matka, bracia i uczniowie Jego udali się do Kafarnaum, gdzie pozostali kilka dni (J 2,1-12).

Por. 1 Krn 13,6-8; 2 Sm 6,3-5; Mk 6,22-25.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1719 Błogosławieństwa odsłaniają cel życia ludzkiego, ostateczny cel czynów ludzkich: Bóg powołuje nas do swojego własnego szczęścia. Powołanie to jest skierowane do każdego osobiście, ale także do całego Kościoła, nowego ludu tych, którzy przyjęli obietnicę i żyją nią w wierze.

Por. KKK 736; 832.

LITERATURA:

BRONIKOWSKI M., MUSZKIETA R., *Zabawy i gry ruchowe w wychowaniu fizycznym*, Poznań 2000.

FLEMMING I., *Po prostu zaczynamy. Praktyczne porady z zakresu pedagogiki zabaw*, Kielce 1999.

FUCHS B., *Gry i zabawy na dobry klimat w grupie*, Kielce 1999.

GRIESBECK J., *Zabawy dla grup*, Kielce 1999.

GRÜN A., ks., ROBBEN R., *Ustalać granice, szanować granice*, Kielce 2006.

HAUK D., *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą. Poradnik do treningu mediacji*, Kielce 2004.

PORTMANN R., *Gry i zabawy kształtujące pewność siebie*, Kielce 2001.

VOPEL K.W., *10 minut przerwy*, Kielce 1999.

VOPEL K.W., *Nie samym chlebem... Eksperymenty dla młodzieży wyjaśniające znaczenie wartości*, Kielce 2002.

WARTOŚĆ XIX

Dobro i radość we wspólnym uprawianiu sportu

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój woli

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność współpracy w grupie oraz umiejętność pełnienia przypisanych ról społecznych

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Praca nad sobą oraz kształtowanie postawy solidarności

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Uprawianie sportu jest okazją do kształtowania wytrwałości, wyrzeczenia, męstwa oraz odpowiedzialności za kolegów.
   - Indywidualny i społeczny wymiar sportu.
   - Od konkurencji i rywalizacji do integracji i wzajemnej solidarności w sporcie.
   - Moralność w sporcie.
   - Integralny rozwój natury ludzkiej, cielesnej i duchowej.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Sport jest doskonałą szkołą przezwyciężania swoich słabości i kształtowania charakteru.
   - W sporcie obowiązuje zasada poszanowania drugiego człowieka.
   - W sporcie potrzeba opanowania i pracy nie tylko nad swoim ciałem, ale również nad emocjami, uczuciami i wolą.

   Zasady
   - Uczę się przyjmować porażki oraz przegrane (osobiste lub swojej drużyny).
   - Nie pogardzam osobami, które odnoszą lepsze lub słabsze ode mnie wyniki w sporcie.
   - We wspólnym uprawianiu sportu, nie odbieram innym wyznaczonych dla nich ról.
   - Zwycięstwa i przegrane w sporcie są dla mnie szkołą codziennego życia.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Rodzinny sport (rower, kajaki, wspinaczka górska, wycieczka) jest okazją do pogłębienia kontaktu z dzieckiem, poświęcenia mu uwagi i czasu oraz wspólnych doświadczeń i przeżyć.

- Zmęczenie pracą umysłową, napięcia emocjonalne można rozładowywać we wspólnie uprawianym sporcie.
- Sport uprawiany w gronie rodziny jest naturalną okazją do realizacji konkretnych ról, jakie powinien spełniać każdy członek rodziny: starszy brat wobec młodszego brata, ojciec wobec syna, itp.

Zasady

- Poprzez zadania i gry sportowe wychowuję, zachęcam moje dziecko do odważnego podejmowania wysiłku i wyrzeczenia, uczę je cierpliwego znoszenia niepowodzeń i ćwiczenia silnej woli.
- Czuwam nad tym, by osiągnięcia w dziedzinie fizycznej mojego dziecka odpowiadały etapom jego rozwoju emocjonalnego, moralnego i społecznego.
- Cieszę się z osiągnięć sportowych mojego dziecka.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Ćwiczenie i praca fizyczna ma duży wpływ na osobowość człowieka.
- Sport może być dla ucznia okazją do odkrycia własnej wartości i odnalezienia swojego miejsca w grupie.
- Indywidualne sukcesy uczniów rzutują na obraz całej klasy i szkoły.

Zasady

- Staram się uznać i docenić indywidualny wysiłek i osiągnięcia sportowe każdego ucznia na miarę jego możliwości, bez faworyzowania i poniżania nikogo.
- Podczas organizowania lub koordynacji zawodów sportowych sprzyjam atmosferze solidarności międzygrupowej.
- Organizuję takie zespołowe gry czy zadania, które prowadzą do: integracji osób w grupie, jednoczenia się we wspólnym wysiłku i do osobistego wkładu w dobro wspólne.
- W ocenie wyników sportowych, wspólnie z uczniami przestrzegamy zasad etycznych.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Zachęcamy uczniów do zorganizowania olimpiady sportowej. Może być to impreza dla młodszego rodzeństwa z okazji Dnia Dziecka, paraolimpiada dla niepełnosprawnych ruchowo kolegów lub olimpiada ogólnoszkolna, w której udział wezmą uczniowie, nauczyciele oraz personel szkoły. Ważne jest, aby organizatorzy także wzięli udział w konkurencjach sportowych.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Sport uprawiany we wspólnocie utrwala relacje osób w klasie, wnosi nową jakość relacji między uczniami. Wspólnota zawiązana na bazie aktywności sportowej, umacnia relacje uczniowskie nowymi wartościami osób, których cechy ujawniają się np.: w umiejętności znoszenia wysiłku na rzecz

dobra grupy, poświęcenia dla innych, odpowiedzialności za swoje działanie i za inne osoby. Uczniowie, którzy ze względu na niezadowalające wyniki w nauce nie cieszą się poważaniem i przyjaźnią w klasie, mają okazję zaistnieć w grupie, ujawnić swoje walory oraz doświadczyć solidarności na płaszczyźnie sportowej.

10. ZAGROŻENIA

Sport jest traktowany jedynie jako środek doskonalenia własnych sprawności fizycznych. Młodzi ludzie uprawiają sport na zasadzie ostrej rywalizacji i konkurencji, nie potrafią ze sobą współpracować. Taka postawa może przenosić się na inne dziedziny życia, co w konsekwencji prowadzi do izolacji i osamotnienia. Może wystąpić ambicjonalne nastawienie na odnoszenie sukcesów, bez uwzględniania praw i potrzeb innych[1].

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Sport ma dziś ogromne znaczenie, ponieważ może sprzyjać upowszechnianiu wśród młodych ważnych wartości, takich jak lojalność, wytrwałość, przyjaźń, wspólnota, solidarność. Właśnie dlatego w ostatnich latach sport rozwija się coraz bardziej jako jedno z charakterystycznych zjawisk współczesności, swego rodzaju „znak czasu", wyrażający nowe potrzeby i nowe oczekiwania ludzkości. Sport rozpowszechnił się we wszystkich częściach świata, przekraczając bariery kultur i państw.

JAN PAWEŁ II, Msza św. na stadionie olimpijskim w Rzymie, 29.10.2000, *Rachunek sumienia dla sportu*, „ L'Osservatore Romano" 2001, nr 1(229), s. 10.

Cieszę się, że powstaje coraz więcej parafialnych klubów sportowych, które gromadzą dzieci i młodzież. Każdy rodzaj sportu niesie z sobą bogaty skarbiec wartości, które zawsze trzeba sobie uświadamiać, aby móc je urzeczywistnić. Ćwiczenie uwagi, wychowanie woli, wytrwałość, odpowiedzialność, znoszenie trudu i niewygód, duch wyrzeczenia i solidarności, wierność obowiązkom – to wszystko zależy od cnót sportowca. Zachęcam was, młodych sportowców, abyście żyli zgodnie z wymaganiami tych wartości, abyście w życiu byli zawsze ludźmi prawymi, uczciwymi, zrównoważonymi, ludźmi, którzy budzą zaufanie i nadzieję.

JAN PAWEŁ II, Homilia w czasie nabożeństwa czerwcowego, Elbląg, 6.06.1999, 5, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002*, *Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 1035.

[1] „Chociaż moralność wzywa do poszanowania życia fizycznego, nie czyni z niego wartości absolutnej. Sprzeciwia się ona koncepcji neopogańskiej, która zmierza do popierania kultu ciała, do poświęcania mu wszystkiego, do bałwochwalczego stosunku do sprawności fizycznej i sukcesu sportowego. Z powodu selektywnego wyboru, jakiego dokonuje między silnymi a słabymi, koncepcja ta może prowadzić do wypaczenia stosunków międzyludzkich". KKK 2289.

12. PISMO ŚWIĘTE

Ty więc, moje dziecko, nabieraj mocy dzięki łasce, która jest w Chrystusie Jezusie, a to, co usłyszałeś ode mnie za pośrednictwem wielu świadków, przekaż wiarygodnym ludziom, którzy będą zdolni nauczać też innych. Bierz udział w trudach i przeciwnościach jako dobry żołnierz Chrystusa Jezusa. Nikt walczący po żołniersku nie wikła się w zabiegi około utrzymania, żeby się spodobać temu, kto go zaciągnął. Również jeżeli ktoś staje do zapasów, otrzymuje wieniec tylko wtedy, gdy walczył przepisowo. Rolnik, który się trudzi, pierwszy powinien korzystać z plonów. Rozważaj, co mówię, albowiem Pan da ci zrozumienie we wszystkim. Pamiętaj na Jezusa Chrystusa, potomka Dawida. On według Ewangelii mojej powstał z martwych. Dla niej znoszę niedolę aż do więzów jak złoczyńca; ale słowo Boże nie uległo spętaniu. Dlatego znoszę wszystko przez wzgląd na wybranych, aby i oni dostąpili zbawienia w Chrystusie Jezusie razem z wieczną chwałą (2 Tm 2,1-10).

Por. 1 Kor 9,24-27; 12,12-31.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1882 Niektóre społeczności, takie jak rodzina i państwo, odpowiadają bardziej bezpośrednio naturze człowieka. Są dla niego konieczne. Aby umożliwić jak największej liczbie osób uczestnictwo w życiu społecznym, należy zachęcać do tworzenia zrzeszeń i instytucji wybieralnych „dla celów gospodarczych i społecznych, kulturalnych i rozrywkowych, sportowych, zawodowych i politycznych. Są to społeczności albo o zasięgu krajowym, albo międzynarodowym".

Por. KKK 2187; 2289.

LITERATURA:

BLANCO L., CARBONELL S., *Wartości w życiu rodziny. Ponad 100 zabaw rozwijających wrażliwość na wartości ogólnoludzkie*, Kielce 2003.

CZAJA Z., *Wychowanie jako spotkanie*, Poznań 1994.

Społeczny wymiar sportu, red. Z. DZIUBIŃSKI, Warszawa 2003.

Aksjologia sportu, red. Z. DZIUBIŃSKI, Warszawa 2001.

Sport na przełomie tysiącleci. Szanse i nadzieje, red. Z. DZIUBIŃSKI, Warszawa 2000.

GNITECKI J., PASTERNIAK W., *Wychowanie jako poszukiwanie wartości*, Gorzów Wielkopolski 1993.

JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, Rzym-Lublin 1988.

JARVIS M., *Psychologia sportu*, Gdańsk 2003.

KOWALCZYK S., ks., *Elementy filozofii i teologii sportu*, Lublin 2002.

Sport i kultura, red. Z. KRAWCZYK, Warszawa 1981.

WORONIECKI J., OP, *Katolicka etyka wychowawcza*, Lublin l987.

ZABOROWSKI Z., *Stosunki międzyludzkie a wychowanie*, Warszawa 1974.

WARTOŚĆ XX

Dobro i radość wynikająca ze wspólnie przeżywanych wakacji

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność obserwacji, wyostrzenie zmysłów, zdolność do kontaktu z drugim człowiekiem i przyrodą

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Wychowanie przez wypoczynek i kontakt z drugim człowiekiem, odnowienie i umocnienie przyjaźni

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Konstruktywne i destruktywne wykorzystanie czasu wakacji.
   - Wakacje czasem uczenia się bycia ze sobą i dla siebie.
   - Wakacje czasem aktywności czy bezczynności?
   - Organizacja wypoczynku i jego przebieg musi dokonywać się w poszanowaniu praw ludzkich i praw natury.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Czas wakacji ma służyć rozwojowi człowieka, a nie jego degradacji.
   - Czas wakacji jest okazją do regeneracji kondycji fizycznej i odnowy duchowej.
   - Wakacje są czasem sprzyjającym rozwojowi zainteresowań, pasji i twórczych możliwości.
   - Czas wolny jest też czasem dla innych.

   Zasady
   - Aktywnie wykorzystuję czas wakacji, nie popadam w bezczynność i nudę.
   - W czasie wakacji mogę popracować nad zadaniami, na które brakło mi czasu w ciągu roku: ćwiczyć swoją wytrwałość, wypróbować odwagę, podjąć większe wysiłki fizyczne.
   - Wykorzystuję czas wakacji na pogłębienie więzi z przyjaciółmi.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Czas wakacji służy rozwijaniu twórczej relacji z dzieckiem, poprzez uczestnictwo w jego przeżyciach.
   - Należy wspomagać młodzież w wyborze zajęć, rozwijaniu pasji i zainteresowań.

- Wczasy ukierunkowane tylko na zaspokajanie przyjemności i doznawanie korzyści, przyczyniają się do ugruntowania postaw samolubnych i aspołecznych.

Zasady

- Troszczę się o to, by wspólne wyjazdy były okazją do twórczego wysiłku, ciekawych przygód i jednoczących przeżyć, które umacniają więzy międzyludzkie.
- Nie izoluję mojego dziecka od jego rówieśników tylko dlatego, że spędzenie z nim wakacji jest dla mnie bardziej wygodne.
- Pomagam młodemu człowiekowi znaleźć ciekawe zajęcia lub zadania, które można wykonać w czasie wakacji.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wdrażanie postawy solidarności skłania do zainteresowania potrzebami rówieśników, zwłaszcza młodzieży uboższej.
- Należy uświadamiać uczniom różnicę pomiędzy potrzebą aktywnego spędzania czasu, a jego bezsensownym marnotrawstwem.
- Należy rozmawiać z uczniami o ich planach na okres wakacji.

Zasady

- Ukazuję uczniom ciekawe i twórcze propozycje spędzania wakacji.
- Zachęcam uczniów do wspólnego przeżywania wakacji, podtrzymywania kontaktów i wzajemnej pomocy.
- W miarę możliwości staram się wspomóc uczniów z rodzin zaniedbanych, by umożliwić im kreatywne spędzenie czasu wakacji.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel organizuje dla uczniów konkurs pomysłów na konkretne zadania, jakich podejmą się w czasie wakacji (np.: fotografia, szycie, nauka gotowania, wspinaczka górska, wynalezienie nowych dróg…), zachęcając jednocześnie do podjęcia tych zadań w grupie lub w towarzystwie osób z klasy. Po wakacjach uczniowie prezentują owoc swoich zainteresowań: przynoszą zdjęcia, sporządzoną przez siebie mapkę okolic lub inne, wymyślone własne pomysły.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wspólne spędzanie czasu wakacji letnich i ferii zimowych pozwala uczniom zbliżyć się do siebie, poznać od innej strony i zaprzyjaźnić. Zachęcanie rówieśników do wspólnego spędzania wakacji oraz proponowanie konkretnych działań jest sposobem na wyrwanie się z marazmu, bierności i osamotnienia. Aktywne spędzanie okresu letniego rozwija w młodym człowieku wrażliwość na piękno oraz wpływa na kształtowanie takich cech, jak: odpowiedzialność, wytrwałość, męstwo, samozaparcie, dominacja nad zmęczeniem.

10. ZAGROŻENIA

Bierne przeżywanie czasu wakacji w domu, w izolacji od innych ludzi, pogłębia samotność, kompleksy i sprzyja depresji. Bezczynność wakacyjna rozleniwia, osłabia samokontrolę, sprzyja hołdowaniu nieograniczonej wolności, własnym pomysłom i zachciankom. Rozwój tej tendencji prowadzi do degradacji osoby, niż do odnowienia fizyczno-duchowego młodego człowieka. Egocentryczne i bezmyślne korzystanie z miejsc i możliwości wypoczynku, jest przejawem ignorowania praw natury oraz braku szacunku wobec środowiska. Traktowanie czasu wakacji w kategoriach materialistycznego hedonizmu, zubaża osobowość, zamiast wspomagać jej rozwój.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

We współczesnym świecie, pochłoniętym często przez gorączkową aktywność i bardzo konkurencyjnym, w którym dominuje logika produkcji i zysku, nierzadko ze szkodą dla człowieka, jest tym bardziej konieczne, aby każdy mógł korzystać z odpowiednich okresów wypoczynku, pozwalających odzyskać siły i zarazem odnaleźć właściwą równowagę duchową. Trzeba mądrze korzystać z wakacji i ferii, aby służyły dobru jednostki i rodziny przez to, że umożliwiają kontakt z przyrodą, zapewniają spokój, dają czas na kultywowanie zgodnego życia rodzinnego, na wartościową lekturę i na zdrowe rozrywki, nade wszystko zaś pozwalają poświęcić się w większej mierze modlitwie, kontemplacji i słuchania głosu Bożego. Życzę wszystkim, którzy przebywają na wakacjach, dobrego i owocnego wypoczynku, zawierzając Maryi, troskliwej Matce, zwłaszcza tych, którzy z różnych powodów nie mogli opuścić zwykłych zajęć i codziennego środowiska.

JAN PAWEŁ II, Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański*, Odnaleźć Równowagę Duchową*, 23.07. 2000, „L'Osservatore Romano" 2000, nr 10 (227), s. 34.

Powszechna stała się praktyka „weekendu", rozumianego jako cotygodniowy czas odpoczynku, przeżywanego nieraz z dala od stałego miejsca zamieszkania i związanego często z udziałem w różnych formach aktywności kulturalnej, politycznej lub sportowej, które zwykle są organizowane właśnie w dni świąteczne. Jest to zjawisko społeczne i kulturowe, w którym nie brak z pewnością elementów pozytywnych, jeśli tylko przyczynia się ono, w duchu poszanowania autentycznych wartości, do rozwoju człowieka i do postępu życia społecznego, jako całości. Pozwala ono zaspokoić nie tylko potrzebę odpoczynku, ale także „świętowania" wpisaną w ludzką naturę.

JAN PAWEŁ II, List *Dies Domini*, 4, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 451-452.

12. PISMO ŚWIĘTE

Wtedy Apostołowie zebrali się u Jezusa i opowiedzieli Mu wszystko, co zdziałali i czego nauczali. A On rzekł do nich: „Pójdźcie wy sami osobno na pustkowie i wypocznijcie nieco". Tak wielu bowiem przychodziło i odcho-

dziło, że nawet na posiłek nie mieli czasu. Odpłynęli więc łodzią na pustkowie, osobno. Lecz widziano ich odpływających. Wielu zauważyło to i zbiegli się tam pieszo ze wszystkich miast, a nawet ich wyprzedzili. Gdy Jezus wysiadł, ujrzał wielki tłum. Zlitował się nad nimi, byli bowiem jak owce nie mające pasterza. I zaczął ich nauczać o wielu sprawach. A gdy pora była już późna, przystąpili do Niego uczniowie i rzekli: „Miejsce to jest pustkowiem, a pora jest późna. Odpraw ich. Niech idą do okolicznych osiedli i wsi, a kupią sobie coś do jedzenia". Lecz On im odpowiedział: „Wy dajcie im jeść!" (Mk 6,30-37).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2415 Korzystanie z bogactw naturalnych, roślinnych i zwierzęcych świata nie może być oderwane od poszanowania wymagań moralnych. Panowanie nad bytami nieożywionymi i istotami żywymi, jakiego Bóg udzielił człowiekowi, nie jest absolutne; określa je troska o jakość życia bliźniego, także przyszłych pokoleń; domaga się ono religijnego szacunku dla integralności stworzenia[1].

LITERATURA:

CIDOCH G., *Czas wolny – czasem konsumpcji?*, Warszawa 1992.

CZAJKA S., *Z problemów czasu wolnego*, Warszawa 1974.

CZAJKOWSKI K., *Wychowanie do rekreacji*, Warszawa 1979.

CZARNIEWICZ M., *Praca pozalekcyjna i pozaszkolna*, Warszawa 1963.

DANECKI J., *Czas wolny – mity i potrzeby*, Warszawa 1967.

Edukacja ekologiczna rodziny. Stan, możliwości, programy. Materiały z seminarium w Łomiankach k/Warszawy 15.12.1994 r., red. M. GUMIŃSKA, Warszawa 1995.

KAMIŃSKI A., *Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza*, Warszawa 1964.

OSTROWSKI M., *Duszpasterstwo wobec problemu wolnego czasu człowieka. Aspekt moralno-pastoralny ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień turystyki*, Kraków 1996.

OTTO H., *Z teorii i praktyki czasu wolnego*, Radom 1985.

WILGOCKA-OKOŃ B., *Organizacja pracy i wypoczynku ucznia*, Warszawa 1964.

[1] CA 37-38.

WARTOŚĆ XXI

Dobro i radość wspólnej wiary i religii

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie zasad wiary

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Rozwój kontaktu z Bogiem

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Wspólnota wiary a wspólnota religijna.
   - Wartości uniwersalne łączące różne wyznania i religie.
   - Poczucie bezpieczeństwa duchowego wynikające ze wspólnego przeżywania wiary.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Należy stale poznawać treści własnej religii, aby prowadzić dialog międzywyznaniowy i międzyreligijny.
   - Należy szanować zasady postępowania wyznawców innych religii[1].
   - Wiara nie jest wyłącznie kwestią wewnętrznych przekonań, ale posiada wymiar praktyczny[2].

---

[1] „Nie możemy zatem wzywać Boga jako Ojca wszystkich, jeśli wobec niektórych ludzi, stworzonych na obraz Boży, nie chcemy postępować po bratersku. Stosunek człowieka do Boga jako Ojca i stosunek człowieka do ludzi jako braci są do tego stopnia wzajemnie powiązane, że Pismo Święte mówi: «Kto nie miłuje, nie zna Boga» (1 J 4,8). Zostaje więc usunięta podstawa wszelkiej teorii lub praktyki, która pomiędzy człowiekiem i człowiekiem, pomiędzy narodem i narodem wprowadza różnice co do godności ludzkiej i wypływających stąd praw. Kościół odrzuca więc jako obcą duchowi Chrystusa wszelką dyskryminację bądź prześladowanie ludzi dokonywane z powodu pochodzenia lub koloru skóry, położenia społecznego albo religii. Dlatego Święty Sobór, wstępując w ślady świętych apostołów Piotra i Pawła, gorąco prosi chrześcijan, aby «postępując dobrze wśród pogan» (1 P 2,12), jeśli to tylko możliwe i o ile to od nich zależy, cieszyli się pokojem ze wszystkimi ludźmi, tak by prawdziwie byli dziećmi Ojca, który jest w niebie”. DRN 5.

[2] „Istotnie, słowa Ewangelii są nie tylko do słuchania, ale także do zastosowania w praktyce (por. Mt 7,24: Łk 6,46-47; J 14,21, 23-24; Jk 1,22): spójność postaw powoduje przylgnięcie do nich człowieka wierzącego i nie ogranicza się do obszaru ściśle kościelnego i duchownego, lecz ogarnia człowieka ze wszystkim, co on przeżywa, zgodnie z wszelką odpowiedzialnością, jaką na siebie przyjmuje […]. Na dar zbawienia człowiek powinien odpowiedzieć nie cząstkowym, abstrakcyjnym lub werbalnym przylgnięciem, ale całym swoim życiem, wraz ze wszystkimi określającymi je relacjami …”. KNSK 70.

Zasady

- W każdym środowisku staram się postępować według zasad mojej wiary i religii.
- Nie wstydzę się rozmawiać z innymi o wierze.
- Dzielę się swoimi odkryciami religijnym z innymi, świadcząc w ten sposób o prawdzie.
- Szukam towarzystwa ludzi religijnych, przy których pogłębiam własną wiarę.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Skutecznym przekazem wiary jest własny przykład.
- Wątpliwości i wyostrzony krytycyzm religijny młodego człowiek nie musi świadczyć o negacji wartości wiary.
- Rodzina jest miejscem wychowania religijnego i praktykowania wiary.
- Jestem odpowiedzialny za wiarę w mojej rodzinie.

Zasady

- Staram się ukazać młodemu człowiekowi sens codziennych wydarzeń w świetle wiary.
- Podejmuję wezwanie do dialogu w sytuacji buntu religijnego młodego człowieka.
- W mojej rodzinie jako pierwszy podejmuję ewangeliczny nakaz bycia świadkiem Chrystusa, „prawdziwym i właściwym misjonarzem miłości i życia”[3].

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Uczestnictwo we wspólnocie zakłada pluralizm poglądów religijnych i prawo do własnych przekonań religijnych.
- Wychowawca nie powinien narzucać własnych postaw i poglądów religijnych. Powinien dawać świadectwo swojej wiary.
- Formacja szkolna nie może godzić w zasady religijnego wychowania ucznia.

Zasady

- Przestrzegam młodych ludzi przed zagrożeniem sekt, wyjaśniam mechanizmy funkcjonowania i pozyskiwania przez nie nowych członków.
- Dbam o to, aby żaden z uczniów nie był dyskryminowany z powodu swoich poglądów religijnych.
- Integruję uczniów wokół wspólnych wartości religijnych.

---

[3]FC 54.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Można zaproponować wspólny udział klasy w inicjatywach oferowanych przez ośrodki wiary i kultury chrześcijańskiej, spotkaniach tematycznych kulturowo-naukowych odnoszących się do światopoglądu chrześcijańskiego (np. Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan).

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Przeżywanie wiary razem z innymi ludźmi umacnia poczucie wspólnoty, pogłębia relacje międzyludzkie. Wspólnota oparta na jednej wierze nie zamyka się na nowych członków. Wielość religii nie prowadzi do relatywizmu w wyznawaniu określonej wiary.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko realizowania swojej wiary tylko w obrębie wybranej wspólnoty. Młodzi ludzie nie potrafią przyznać innym prawa do własnych poglądów religijnych. Uczniowie mogą zbyt emocjonalnie angażować się w szerzenie idei swojej wiary, lekceważąc przekonania innych. Relatywizm religijny może prowadzić do utraty własnej wiary i do indyferentyzmu.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Umiłowanie prawdy jest najgłębszym wymiarem autentycznego dążenia do pełnej komunii między chrześcijanami. Bez tej miłości nie można by stawić czoła obiektywnym trudnościom teologicznym, kulturowym, psychologicznym i społecznym, jakie się napotyka przy omawianiu istniejących różnic. Z tym wymiarem wewnętrznym i osobowym musi się zawsze łączyć duch miłości i pokory. Miłości do rozmówcy i pokory wobec prawdy, którą się odkrywa i która może się domagać zmiany poglądów i postaw.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Ut unum sint*, 36, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 1996, s. 777.

„Ponadto wśród elementów czy dóbr, dzięki którym, razem wziętym, sam Kościół buduje się i ożywia, niektóre i to liczne i znamienite, mogą istnieć poza widocznym obrębem Kościoła katolickiego”[4]. Takie ukazanie obrazu Kościołów pomoże katolikom zarówno w pogłębieniu ich wiary, jak i w lepszym poznaniu i poszanowaniu braci chrześcijan, ułatwiając w ten sposób wspólne poszukiwanie drogi ku pełnej jedności w nieskażonej Prawdzie. Wzajemne poznanie się pomoże także niekatolikom, aby lepiej zrozumieli i docenili Kościół katolicki i podstawę, dla której jest on przekonany, że jest „powszechnym środkiem zbawienia”.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Catechesi tradendae*, 32, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 43.

[4] DE 3.

12. PISMO ŚWIĘTE

„Pójdźcie, błogosławieni Ojca mojego, weźcie w posiadanie królestwo, przygotowane dla was od założenia świata! Bo byłem głodny, a daliście Mi jeść; byłem spragniony, a daliście Mi pić; byłem przybyszem, a przyjęliście Mnie, byłem nagi, a przyodzialiście Mnie; byłem chory, a odwiedziliście Mnie; byłem w więzieniu, a przyszliście do Mnie". Wówczas zapytają sprawiedliwi: „Panie, kiedy widzieliśmy Cię głodnym i nakarmiliśmy Ciebie? Albo spragnionym i daliśmy Ci pić? Kiedy widzieliśmy Cię przybyszem i przyjęliśmy Cię, lub nagim i przyodzialiśmy Cię? Kiedy widzieliśmy Cię chorym lub w więzieniu i przyszliśmy do Ciebie?" A Król im odpowie: „Zaprawdę, powiadam wam: wszystko, co uczyniliście jednemu z braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili" (Mt 25,34-40).

Por. Ga 3,26-28; Mt 18,20; 28,19-20; Łk 24,46-49.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2472 Obowiązek uczestniczenia w życiu Kościoła przynagla chrześcijan do postępowania jako świadkowie Ewangelii i do zobowiązań, które z niej wypływają. Świadectwo to polega na przekazywaniu wiary w słowach i czynach. Jest ono aktem sprawiedliwości, który potwierdza albo daje poznać prawdę.

LITERATURA:

ALBERICH E., *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, Warszawa 2003.

ANGE D., *Miłość braterska*, Warszawa 2006.

ASENSI J.P., *Etyka wiary w dziełach Josepha Ratzingera*, Warszawa 2006.

JAN PAWEŁ II, W *obronie wspólnoty miłości i życia*, 18.12.2004, Przemówienie Ojca Świętego do przedstawicieli Włoskiego Forum Stowarzyszeń Rodzinnych, „L'Osservatore Romano" 2005, nr 2 (270), s. 36.

KUCHARSKI K., SJ, *Kościół światłem świata. Nauka wiary i życia chrześcijańskiego*, Kraków 2006.

RATZINGER J., kard., *Kościół. Pielgrzymująca wspólnota wiary*, Kraków 2005.

SALIJ J., OP, *Dlaczego kocham Kościół*?, Warszawa 2002.

W trosce o młodzież. Edukacja – praca – obywatelstwo, red. J. NIEWĘGŁOWSKI, Warszawa 2004.

WALESA C., *Rozwój religijności człowieka*, t. 1: *Dziecko*, Lublin 2005.

Psychologia religii, red. Z. CHLEWIŃSKI, Lublin 1982.

WARTOŚĆ XXII

Radość ze wspólnego dostrzegania i przeżywania piękna; w sztuce i literaturze[1]

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój moralno-duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie dorobku kultury; myślenie refleksyjne

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kultura bycia, kultura słowa, nabycie umiejętności wartościowania moralnego, twórczego i refleksyjnego myślenia

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Obcowanie z pięknem sztuki, literatury, muzyki lub filmu rozwija wrażliwość.
   - Język sztuki pozwala na wyrażenie w sposób głębszy i pełniejszy prawdy o człowieku.
   - Piękno dzieła sztuki zawiera walory estetyczne i przesłanie wychowawcze.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Piękno sztuki ukierunkowuje na Boga.
   - Odbiorowi sztuki powinna towarzyszyć refleksja nad przekazywanymi przez nią treściami.
   - Talent artystyczny jest darem, który należy rozwijać i dzielić z innymi.
   - Teatr, kino, opera, książka – są miejscami twórczego spotkania z drugim człowiekiem.
   - Wrażliwość artystyczna świadczy o duchowości człowieka.

   Zasady
   - Chętnie dzielę się swoimi spostrzeżeniami dotyczącymi obejrzanego spektaklu, przeczytanej lektury. Podejmuję dyskusję na temat treści w nich zawartych.
   - Własne talenty artystyczne wykorzystuję jako płaszczyznę spotkania z drugim człowiekiem.
   - Wspólnie ze znajomymi korzystam z oferty ośrodków kulturalnych.

[1] „Wszyscy zaś artyści, którzy kierując się twórczym natchnieniem, pragną się przyczyniać do szerzenia chwały Bożej w Kościele Świętym, niech zawsze pamiętają, że chodzi tu o pewnego rodzaju naśladowanie Boga Stwórcy i o tworzenie dzieł służących kultowi katolickiemu, zbudowaniu wiernych i pogłębieniu ich pobożności oraz formacji religijnej". KL 127.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Nie każda forma i treść sztuki służy moralno-duchowemu rozwojowi człowieka.
- Wspólne uczestnictwo w życiu kulturalnym, stanowi formę przeżycia spotkania rodzinnego.
- Czerpanie z dziedzictwa kultury i sztuki jest jednym ze środków wspomagających proces wychowawczy.

Zasady

- Wybieram takie formy sztuki, które przekazują wartości estetyczne, moralne i wychowawcze.
- Wspólnie z dzieckiem podejmuję refleksję nad treścią obejrzanego spektaklu, przeczytanej lektury, etc.
- Pomagam młodemu człowiekowi zrozumieć i właściwie ocenić trudne i bolesne treści obecne w sztuce.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Literatura i sztuka pełnią istotną rolę wychowawczą.
- Obcowanie z pięknem sztuki i literatury rozwija wrażliwość młodych ludzi.
- Piękno sztuki uwrażliwia na dobro.

Zasady

- Ukazuję uczniom wzorce postaw i cech a także wzajemnych relacji, odwołuję się do lektur, dobrych filmów czy sztuki.
- Staram się zachęcić uczniów do naśladowania i wprowadzania w życie przykładów zaczerpniętych z literatury lub sztuki, tłumacząc, że owe wzorce nie stanowią jedynie fikcji literackiej lub zamysłu autora, ale noszą w sobie wartości ponadczasowe i ogólnoludzkie.
- Organizuję uczniom uczestnictwo w wieczorach literackich, przedstawieniach teatralnych lub filmowych itp., by rozkochać ich w pięknie języka, kulturze słowa, teatrze, a także poszerzyć wiadomości szkolne.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Formą uczestnictwa uczniów w życiu kulturalnym, może być organizowanie przedstawień literackich, w których bohaterami będą sami uczniowie. Nauka tekstu, opracowanie oprawy muzycznej, oraz jego recytacja, mogą być dla nich lekcją tzw. „dobrego wychowania", kształcenia umiejętności zachowania się w towarzystwie, uczenia się dobrych manier i kultury słowa, również rozwijania umiejętności wysławiania się i wyrażania swoich przeżyć.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczestnictwo młodych ludzi w różnorakich formach ekspresji dzieł artystycznych, bądź w charakterze amatorów, bądź odbiorców, umożliwia poz-

nanie wartości zawartych w owych przekazach: dobra, prawdy i piękna. Obcując ze sztuką, uczniowie przejmują wzorce zachowań i postawy kreowanych bohaterów, naśladują ich cnoty, takie jak: wrażliwość, skromność, męstwo, odwagę. Uczą się wzorów prawdziwej przyjaźni, miłości ludzkiej, zaczynają odczuwać potrzebę i piękno szlachetności, lojalności, wierności.

10. ZAGROŻENIA

Dynamiczny rozwój młodego człowieka, z jego otwartością na otaczającą rzeczywistość, czyni go podatnym nie tylko na pozytywne przykłady, ale także na wpływy zła, manipulację i antywartości. Obecność w sztuce przemocy, wyuzdania, braku poszanowania godności drugiego człowieka powoduje zamęt światopoglądowy i obyczajowy młodego odbiorcy. Rozbudzają one w nim agresję i upodobanie do seksu z pominięciem godności osoby.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Tworząc dzieło, artysta wyraża bowiem samego siebie do tego stopnia, że jego twórczość stanowi szczególne odzwierciedlenie jego istoty – tego kim jest i jaki jest. Znajdujemy na to niezliczone dowody w dziejach ludzkości. Artysta bowiem, kiedy tworzy, nie tylko powołuje do życia dzieło, ale poprzez to dzieło jakoś także objawia swoją osobowość. Odnajduje w sztuce nowy wymiar i niezwykły środek wyrażania swojego rozwoju duchowego. Poprzez swoje dzieła artysta rozmawia i porozumiewa się z innymi. Tak więc historia sztuki nie jest tylko historią dzieł, ale również ludzi. Dzieła sztuki mówią o twórcach, pozwalają poznać ich wnętrze i ukazują szczególny wkład każdego z nich w dzieje kultury.

JAN PAWEŁ II, List do artystów, Watykan, 4.04.1999, *Do tych, którzy z pasją i poświęceniem poszukują nowych «epifanii» piękna, aby podarować je światu w twórczości artystycznej*, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. III, Kraków 2007, s. 234-260.

Świat kultury i sztuki powołany jest do budowania człowieka: do wspomagania go na często pełnej udręk drodze poszukiwania prawdy. Kultura i sztuka są jednością, nie rozproszeniem; są bogactwem, nie zubożeniem; są gorączkowym, częstokroć tragicznym poszukiwaniem, a w końcu zadziwiającą syntezą, w której najwyższe wartości ludzkiej egzystencji, także w swych kontrastach blasku i ciemności, dobra i zła – jasno określonych i dających się określić – zostają podporządkowane głębokiej znajomości człowieka, jego doskonaleniu, nie zaś degradacji.

JAN PAWEŁ II, *Świat kultury i sztuki jest powołany do budowania człowieka*, Przemówienie po wysłuchaniu koncertu w teatrze „La Scala", Mediolan, 21.05.1983, w: JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, Rzym 1986, s. 216.

Prawdziwa sztuka przyczynia się do obudzenia uśpionej wiary. Otwiera serce na tajemnicę drugiego człowieka. Wywyższa duszę tego, kto jest zbyt

zniechęcony lub zbyt znużony, by jeszcze mieć nadzieję. Artysta-chrześcijanin ma więc w Kościele, w świecie powołanie szczególne. Artysta poprzez swój symboliczny język przywołuje rzeczywistość istniejącą poza rzeczami, by powiedzieć: „Bóg jest niedaleko od każdego z nas".

JAN PAWEŁ II, *Świat pozbawiony sztuki z trudem otwiera się na wiarę i na miłość*, Homilia wygłoszona w czasie Mszy świętej dla artystów, Bruksela, 20.05.1985, w: JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, Rzym 1986, s. 298.

12. PISMO ŚWIĘTE

Nie przewiewaj zboża przy każdym wietrze ani nie chodź po każdej ścieżce, tak bowiem czyni grzesznik o dwoistej mowie. Twardo stój przy swym przekonaniu i jedno niech będzie twe słowo! Bądź skory do słuchania, a odpowiadaj po namyśle! Jeśli znasz się na rzeczy, odpowiedz bliźniemu, a jeśli nie, rękę połóż na ustach! W mowie jest chwała i niesława, a język człowieka bywa jego upadkiem. Bacz, abyś nie był nazwany oszczercą, i nie zastawiaj swym językiem sideł. Bo na złodzieja spada hańba, a surowe potępienie na człowieka o dwoistej mowie. Nie uchybiaj ani w wielkich, ani w małych rzeczach, i nie stawaj się wrogiem, zamiast być przyjacielem; jak bowiem złe imię odziedziczy hańbę i naganę, tak również grzesznik o dwoistej mowie (Syr 5,9-15).

Por. Wj 15,20-21; Syr 8,20-27; 32,3-9; Jdt 15,8-14.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2501 Człowiek „stworzony na obraz Boży" (Rdz 1,26) wyraża również prawdę swojego związku z Bogiem Stwórcą przez piękno swoich dzieł artystycznych. Sztuka jest bowiem typowo ludzką formą wyrazu. Poza wspólnym dla wszystkich żywych stworzeń dążeniem do zaspokojenia potrzeb życiowych, jest ona darmową obfitością wewnętrznego bogactwa człowieka.

Por. KKK 2502; 2513; 1157; 1158.

LITERATURA:

ECO U., *Historia piękna*, Poznań 2005.

ECO U., *Sztuka i piękno w średniowieczu*, Kraków 2006.

JAN PAWEŁ II, List do artystów. *Do tych, którzy z pasją i poświęceniem poszukują nowych «epifanii» piękna, aby podarować je światu w twórczości artystycznej*, w: *Listy apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2007, s. 234-260.

KIEREŚ H., *Co zagraża sztuce?* Lublin 2000.

KIEREŚ H., *Spór o sztukę*, Lublin 1996.

KIEREŚ H., *Sztuka wobec natury*, Radom 2001.

MORTKOWICZOWA J., *O wychowaniu estetycznym*, Warszawa 1903.

SUCHODOLSKI B., *Wychowanie dla przyszłości*, Warszawa 1968.

SZUMAN S., *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Warszawa 1969.

WOJNAR I., *Estetyka i wychowanie*, Warszawa 1964.

WARTOŚĆ XXIII

Poczucie wartości wspólnego bezpieczeństwa

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poczucie bezpieczeństwa we wspólnocie poprzez budowanie relacji międzyosobowych

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność zaufania drugiej osobie

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Zaufanie jako warunek poczucia bezpieczeństwa w relacjach międzyludzkich.
   - Granice zaufania drugiemu człowiekowi.
   - Jak przynależność do grupy wpływa na poczucie bezpieczeństwa?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Poczucie bezpieczeństwa jest niezbędnym warunkiem do budowania prawidłowych relacji z innymi.
   - Respektowanie praw człowieka daje gwarancję bezpieczeństwa.
   - Prawo do własności jest istotnym elementem wpływającym na poczucie bezpieczeństwa człowieka.

   Zasady
   - Jestem dyskretny, szanuję prawo innych do posiadania tajemnic.
   - Nie nadużywam zaufania, jakim darzy mnie druga osoba.
   - Staję w obronie osób prześladowanych, dyskryminowanych lub izolowanych przez grupę.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Jedną z przyczyn poczucia braku bezpieczeństwa w kontakcie z drugim człowiekiem jest nieufność oraz lęk przed odrzuceniem, związane z nieprawidłowymi relacjami rodzinnymi dziecka[1].

[1] „Jeśli rodzice porzucą dziecko, jeśli je krzywdzą i nie darzą miłością, wówczas psychika dziecka, młodego człowieka nie rozwija się normalnie, zostaje wypaczona. Tu ma źródło niedostawanie społeczne i wykolejanie się wielu młodych ludzi. Rezultatem jest agresja wobec społeczeństwa, różnorodne przestępstwa, uzależnienie od narkotyków, alkoholizm, samobójstwa, perwersja seksualna. Młodzi ludzie mszczą się za swoje odrzucenie, za brak należnej im miłości i dlatego łamią normy współżycia społecznego i niszczą siebie". Z. Matulka, *Wychowanie do wolności*, w: *Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, Lublin 1997, s. 247.

- Brak poczucia bezpieczeństwa objawia się postawą wycofywania się lub agresją.
- Atmosfera szczerości w rodzinie buduje poczucie bezpieczeństwa.

Zasady

- Od mojej akceptacji i mądrego wychowania dziecka zależy jego poczucie bezpieczeństwa.
- W moim domu stwarzam atmosferę bezpieczeństwa i opieki, dzięki czemu, moje dziecko jest silnie związane z domem rodzinnym, a poczucie stabilizacji staje się częścią jego osobowości.
- Uważnie obserwuję, czy znajomi mojego dziecka nie przejawiają oznak agresji, albo niepewności i braku stabilizacji.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Warunkiem poczucia bezpieczeństwa jest świadomość własnej wartości oraz dowartościowywanie drugiego człowieka.
- Z prawidłowego odniesienia wobec samego siebie: szacunku, obrony godności, miłości siebie, wynika właściwe odniesienie do drugiego.
- Trzeba rozmawiać z uczniami na temat bezpieczeństwa.

Zasady

- Nigdy nie pozostaję obojętny na krzywdę, która dotyka ucznia.
- Reaguję na przemoc fizyczną, psychiczną, słowną i emocjonalną wśród moich uczniów.
- Zawsze staram się wspomóc i dowartościować uczniów słabszych; nie dopuszczam możliwości prześladowania ucznia w klasie z jakiegokolwiek powodu.
- Nie boję się stanąć w obronie ucznia pokrzywdzonego przed klasą lub przez grono pedagogów.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Można przeprowadzić z uczniami zajęcia z wykorzystaniem elementów psychogimnastyki, kształcąc poczucie zaufania do osób w grupie i ukazując podstawowe mechanizmy wzajemnego zaufania. Przykładowym ćwiczeniem jest tzw. „serce dzwonu". Uczniowie są podzieleni na kilkuosobowe grupy. Jedna osoba staje w środku, pozostałe otaczają ją ciasno ustawionym kręgiem. Ich zadaniem będzie bezpieczne podtrzymywanie osoby w środku, która „huśta się" na różne strony jak serce dzwonu. Po wykonanym ćwiczeniu omawiamy jego przebieg: uczniowie wyrażają, co czuli, czego doświadczyli, co odkryli, czego się obawiali, co było trudne, co łatwe, czy kiedyś znajdowali się już w podobnej sytuacji?

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie wynoszą z domu rodzinnego poczucie własnej wartości, co wpływa na ich poczucie bezpieczeństwa. Czują się „domownikami spo-

łeczeństwa" w małej wspólnocie, jaką stanowi szkoła. Dzięki poczuciu własnej godności potrafią uszanować godność drugiej osoby, jej prawo do własności, posiadania tajemnic. Uczniowie są dyskretni i nie nadużywają zaufania okazanego im przez drugą osobę. Rodzice uczniów nie izolują ich od sytuacji trudnych, lecz uczą przeżywać je we właściwy sposób tak, by sytuacja ewentualnego kryzysu nie zaburzyła poczucia bezpieczeństwa ich dzieci. Wychowawcy wspomagają i dowartościowują uczniów, zwłaszcza, kiedy młody człowiek nie wyniósł z domu rodzinnego poczucia własnej wartości i bezpieczeństwa.

10. ZAGROŻENIA

W domu rodzinnym nie obowiązują jasno określone kryteria moralne, przez co dziecko, a następnie młody człowiek jest zdezorientowany i traci poczucie bezpieczeństwa. Uczniowie nie znajdują wsparcia ze strony rodziny w obliczu trudnych sytuacji. Rodzice nadmiernie obciążają dzieci problemami przerastającymi możliwości ich zrozumienia. Uczeń z zachwianym poczuciem bezpieczeństwa staje się drażliwy i może być agresywny wobec kolegów szkolnych. Nauczyciel bagatelizuje przejawy agresji uczniów względem siebie. Klasa przestaje być środowiskiem, w którym uczniowie czują się bezpiecznie.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Z wieloma ludźmi i przy wielu okazjach Papież mówi na temat niebezpieczeństwa wojny i konieczności ocalenia pokoju. Konieczności jego zabezpieczenia. Droga prowadzi do tego przez dwustronne (czy wielostronne) rozmowy i negocjacje. Jednakże u podstaw tych rozmów i negocjacji musimy odnaleźć i odbudować wzajemne zaufanie! A to jest sprawa trudna. Zaufania nie zdobywa się za pomocą siły. Nie zdobywa się go również przez same deklaracje. Na zaufanie trzeba zasłużyć! Pokój ludziom dobrej woli. Te słowa wypowiedziane kiedyś w momencie narodzin Chrystusa nie przestają być kluczem do wielkiej sprawy pokoju na świecie. Trzeba, ażeby pamiętali o nich ci przede wszystkim, od których w tej dziedzinie najwięcej zależy.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Bazylice Watykańskiej, 01.01.1980, *Prawda o człowieku jest wielką siłą działającą na rzecz pokoju*, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* III, 1.01.1980, Poznań-Warszawa 1985.

Chrześcijanie mogą wychodzić naprzeciw światu, czy raczej naprzeciw ludzkości pooświeceniowej i nawiązać z nią konstruktywny dialog. Mogą także pochylać się, jak ewangeliczny Samarytanin, nad człowiekiem zranionym, usiłując leczyć jego rany na początku XXI stulecia. A zachęta do niesienia pomocy człowiekowi jest nieporównanie ważniejsza od polemik i oskarżeń dotyczących na przykład oświeceniowego podłoża wielkich katastrof dziejowych XX wieku. Bowiem duch Ewangelii wyraża się przede wszystkim w postawie gotowości do niesienia bliźniemu braterskiej pomocy.

JAN PAWEŁ II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 114.

12. PISMO ŚWIĘTE

Chociażbym chodził ciemną doliną, zła się nie ulęknę, bo Ty jesteś ze mną. Twój kij i Twoja laska dodają mi otuchy. Stół dla mnie zastawiasz wobec mych przeciwników; namaszczasz mi głowę olejkiem; mój kielich jest przeobfity. Tak, dobroć i łaska pójdą w ślad za mną przez wszystkie dni mego życia i zamieszkam w domu Pańskim na długie dni (Ps 23,4-6).

Por. Ps 18; Ps 46; Ps 77.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2207 Rodzina jest podstawową komórką życia społecznego. Jest naturalną społecznością, w której mężczyzna i kobieta są wezwani do daru z siebie w miłości i do przekazywania życia. Autorytet, stałość i życie w związkach rodzinnych stanowią podstawy wolności, bezpieczeństwa i braterstwa w społeczeństwie.

Rodzina jest wspólnotą, w której od dzieciństwa można nauczyć się wartości moralnych, zacząć czcić Boga i dobrze używać wolności. Życie rodzinne jest wprowadzeniem do życia społecznego.

Por. KKK 2290; 2381; 2402; 2431; 2489.

LITERATURA:

ALBISETTI V., *Czy można przezwyciężyć lęk?*, Kielce 2002.

ALBISETTI V., *Jak przezwyciężyć nieśmiałość*, Kraków 2005.

ATKINSON S., *Budowanie poczucia własnej wartości*, Poznań 2006.

CARON A.F., *Matki i córki. Nie przestawaj mnie kochać*, Gdańsk 2003.

CARR A., *Depresja i próby samobójcze młodzieży. Sposoby przeciwdziałania i reagowania*, Gdańsk 2004.

JAN-UWE R., *Dojrzewanie czyli jak pozwolić odejść i pozostać wsparciem*, Kielce 2005.

MISIEWICZ H., *Rola rodziny w kształtowaniu postaw*, Warszawa 1986.

PRĘŻYNA W., ks., *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Lublin 1981.

SMITH M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą*, *umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, Kraków 2002.

WILLS-BRANDON C., *Jak mówić nie i budować udane związki*, Gdańsk 2002.

WARTOŚĆ XXIV

Wartość ojczyzny[1]

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Patriotyzm

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Postawa wrażliwości i szacunku wobec rodaków

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Jak rozumiem pojęcie Ojczyzna?
   - Czy czuję solidarność i wspólnotę z moimi rodakami?
   - Formy poznawania wzorców osobowych i cnót społecznych poprzez zgłębianie historii i kultury własnego narodu.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Patriotyzm oznacza poczucie wspólnoty z rodakami[2].

---

[1] „Pocałunek złożony na ziemi polskiej ma jednak dla mnie sens szczególny. Jest to jakby pocałunek złożony na rękach matki – albowiem Ojczyzna jest naszą matką ziemską. Polska jest matką szczególną. Niełatwe są jej dzieje, zwłaszcza na przestrzeni ostatnich stuleci. Jest matką, która wiele przecierpiała i wciąż na nowo cierpi. Dlatego też ma prawo do miłości szczególnej". JAN PAWEŁ II, Przemówienie powitalne na lotnisku Okęcie w Warszawie, 16.06.1983, w: JAN PAWEL II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 213.

[2] „Podobnej sprawiedliwości i miłości potrzebuje naród, jeśli ma być wewnętrznie zjednoczony, jeśli ma stanowić spoistą jedność. A chociaż trudno jest upodabniać naród – to wielomilionowe społeczeństwo, do rodziny, najmniejszej, jak wiadomo, ludzkiej wspólnoty, społeczności, to i w nim także, narodzie, jedność zależy od sprawiedliwego zabezpieczenia potrzeb, praw i zadań każdego członka narodu. Tak, aby nie rodził się rozdźwięk i kontrast na tle różnic, które niesie ze sobą uprzywilejowanie jednych, upośledzenie drugich. Z dziejów Ojczyzny naszej wiemy, jak zadanie to jest trudne – a jednak nigdy nie można zrezygnować z olbrzymiego wysiłku, którego celem jest budowanie sprawiedliwej jedności wśród synów i córek jednej Ojczyzny. Musi zaś temu towarzyszyć miłość tejże Ojczyzny: umiłowanie jej kultury i historii, umiłowanie specyficznych wartości, które stanowią o miejscu tej Ojczyzny w wielkiej rodzinie narodów, umiłowanie wreszcie rodaków – ludzi mówiących tym samym językiem i odpowiedzialnych za tę samą wspólną sprawę, której na imię «Ojczyzna»". JAN PAWEŁ II, Homilia pod szczytem Jasnej Góry, 4.04.1979, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*..., dz. cyt., s.106.

- Poprzez poznawanie historii, języka, kultury i obyczajów własnego narodu, można głębiej zrozumieć siebie i swoje miejsce na ziemi.
- Przykłady bohaterstwa w walce o Ojczyznę nadają sens życiu młodemu pokoleniu.

Zasady

- Świadomość wspólnoty kulturowo-narodowej pomaga mi w życzliwym i braterskim podejściu do człowieka żyjącego obok mnie.
- Jestem wdzięczny za to, że mam swoją ojczyznę, znam jej język, historię, kulturę, geografię, wiarę i obyczaje narodowe.
- Korzystam z wolności, jaką daje mi posiadanie własnej Ojczyzny.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Patriotyzm oznacza m.in. troskę o człowieka żyjącego na tej samej ziemi, mówiącego tym samym językiem i posiadającego polskie korzenie (Polonia na całym świecie).
- Wartość ojczyzny nabiera dla człowieka znaczenia, gdy pracuje dla niej z trudem i poświęceniem.
- Odwołanie się do miłości Ojczyzny stanowi podstawowy element wychowania[3].

Zasady

- Moje postawa obywatelska wpływa na podejście młodego człowieka do spraw Ojczyzny[4].
- Podsuwam mojemu dziecku lektury, filmy i ukazuję sytuacje, w których Ojczyzna zyskuje jedną z podstawowych wartości.
- Staram się zainteresować moje dziecko historią naszego kraju, organizując

---

[3] „Miłość ojczyzny i służba dla niej wynikają z obowiązku wdzięczności i porządku miłości". KKK 2239.

[4] „Obywatele powinni pielęgnować wielkoduszną i wierną miłość do ojczyzny – jednak bez ciasnoty umysłu – tak mianowicie, aby równocześnie mieli na uwadze dobro całej rodziny ludzkiej, którą łączą różnrodne więzy występujące pomiędzy rasami, ludami i narodami. Wszyscy chrześcijanie powinni mieć świadomość, że ich szczególne i swoiste powołanie dokonuje się we wspólnocie politycznej, dzięki czemu winni świecić przykładem, ponieważ zobowiązuje ich do tego świadomość obowiązku i służby dla pomnażania dobra wspólnego, tak aby również czynami pokazywali, w jaki sposób władza może iść w parze z wolnością, osobista inicjatywa z potrzebami całego organizmu społecznego, potrzebna jedność z pożytecznym różnicowaniem.W zakresie porządku spraw doczesnych niech uznają uprawnione różnice poglądów, także szanują tych obywateli, również stowarzyszonych, którzy tych poglądów uczciwie bronią. Partie polityczne powinny popierać zaś to, co ich zdaniem potrzebne jest dla dobra wspólnego; nigdy nie wolno przekładać korzyści własnej nad dobro wspólne. Należy usilnie troszczyć się i dbać o wychowanie obywatelskie i polityczne, tak bardzo dzisiaj potrzebne narodowi, zwłaszcza młodzieży, tak aby wszyscy obywatele mogli odegrać własną rolę w życiu swej wspólnoty politycznej". KDK 75.

wyjazdy, wycieczki lub spacery do ciekawych miejsc związanych z dziejami i kulturą naszej Ojczyzny.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Patriotyzm to solidarność ze wspólnotą stanowiącą Ojczyznę.
- Wspólnota Ojczyzny chroni przed indywidualizmem społecznym, wyobcowaniem i obojętnością.
- Fascynacja pięknymi postawami bohaterów narodowych rodzi chęć naśladowania wartości przez nich wyznawanych i uczy, czym jest miłość Ojczyzny.

Zasady

- Poprzez odwoływanie się do przykładów z historii, ukazuję uczniom cenę, jaką nasi przodkowie zapłacili za wolność Ojczyzny, jak również ich wkład w jej piękno.
- Uświadamiam uczniom, że miłość Ojczyzny to: solidarność z ludźmi, szacunek dla dziedzictwa kultury, wiary, ziemi, dzięki której człowiek czuje się u siebie i jest sobą.
- Wspólnie z uczniami odnajduję wartości, które scalają nas w braterską wspólnotę narodu – Ojczyznę.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy wycieczkę po Starym Mieście, rynku lub zabytkowej części miasta. Uczniowie mają za zadanie opisać historyczny kontekst danego zabytku oraz bohaterów z nim związanych. Można także zaproponować lekcję, podczas której uczniowie zaprezentują historię i genealogię swojej rodziny. Następnym krokiem będzie łączenie indywidualnych historii, odnajdywanie elementów wspólnych i osadzanie ich w kontekście historii ogólnej narodu.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Znajomość historii uświadamia młodemu człowiekowi wysoką cenę, jaką w obronie Ojczyzny ponieśli przodkowie i uczy go odpowiedzialności za miejsce, w którym żyje. Losy bohaterów narodowych inspirują go do praktykowania poznanych cnót, tj. odwagi, niezłomności, ofiarności, wiary w chwalebną przyszłość. Identyfikując się z historią swego kraju, uczeń rozumie swoje miejsce życia i sens własnego istnienia.

10. ZAGROŻENIA

Brak poczucia tożsamości z dziedzictwem kraju, w którym się żyje, przejawia się w obojętności, braku poszanowania, a nawet świadomej dewastacji miejsc, obiektów lub przedmiotów użytku publicznego. Konsekwencją tego zjawiska jest także bezkrytyczne zapatrzenie we wszystko, co zawiera obca kultura lub subkultura. Zanik świadomości narodowej, a często także więzi, jest przyczyną samotności, izolacji, a nawet niechęci wśród mieszkańców tego samego kraju, regionu, miasta, czy wioski.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Tożsamość kulturalna i historyczna społeczeństw jest zabezpieczana i ożywiana przez to, co mieści się w pojęciu narodu. Oczywiście, trzeba bezwzględnie unikać pewnego ryzyka: tego, ażeby ta niezbywalna funkcja narodu nie wyrodziła się w nacjonalizm. XX stulecie dostarczyło nam pod tym względem doświadczeń skrajnie wymownych, również w świetle dramatycznych konsekwencji. W jaki sposób można wyzwolić się od tego zagrożenia? Myślę, że sposobem właściwym jest patriotyzm. Charakterystyczne dla nacjonalizmu jest bowiem to, że uznaje tylko dobro własnego narodu i tylko do niego dąży, nie licząc się z prawami innych. Patriotyzm natomiast, jako miłość ojczyzny, przyznaje wszystkim innym narodom takie samo prawo jak własnemu, a zatem jest drogą do uporządkowanej miłości społecznej.

JAN PAWEŁ II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 73.

Szkoła winna stać się kuźnią cnót społecznych tak bardzo potrzebnych naszemu narodowi. Trzeba, aby ten klimat przyczynił się do tego, by dzieci i młodzież mogły otwarcie przyznawać się do swoich przekonań religijnych i zgodnie z nimi postępować. Starajmy się rozwijać i pogłębiać w sercach dzieci i młodzieży uczucia patriotyczne i więź z Ojczyzną. Wyczulać na dobro wspólne narodu i uczyć młodzież odpowiedzialności za przyszłość. Nie można bowiem służyć dobrze narodowi, nie znając jego dziejów, bogatej tradycji, kultury.

JAN PAWEŁ II, Homilia w czasie Mszy Świętej, Łowicz, 14.06.1999, 3, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 1144.

12. PISMO ŚWIĘTE

Przeto z człowieka jednego, i to już niemal obumarłego, powstało potomstwo tak liczne, jak gwiazdy niebieskie, jak niezliczone ziarnka piasku na wybrzeżu morza. W wierze pomarli oni wszyscy, nie osiągnąwszy tego, co im przyrzeczono, lecz patrzyli na to z daleka i witali, uznawszy siebie za obcych i gości na tej ziemi. Ci bowiem, co tak mówią, wykazują, że szukają ojczyzny. Gdyby zaś tę wspominali, z której wyszli, znaleźliby sposobność powrotu do niej. Teraz zaś do lepszej dążą, to jest do niebieskiej. Dlatego Bóg nie wstydzi się być nazywanym ich Bogiem, gdyż przysposobił im miasto (Hbr 11,12-17).

Por. Flp 3,20.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2795 Symbol nieba odsyła nas do tajemnicy Przymierza, jaką przeżywamy, gdy modlimy się do naszego Ojca. On jest w niebie, które jest Jego przybytkiem; dom Ojca jest więc także naszą „ojczyzną".

Por. 2802; 2795; 2310; 2339; 2212; 2199; 1676.

LITERATURA:

BUYNO-ARCTOWA M., *Ojczyzna*, Radom 2003.
CZUBA K., *Ojczyzna w nauczaniu Jana Pawła II*, Olsztyn 1990.
JAN PAWEŁ II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005.
JAROSZYŃSKI P., *Europa bez Ojczyzn?*, Warszawa 2002.
KONECZNY F., *O ład w historii*, Wrocław 1999.
ŁUKOWSKI W., *Społeczne tworzenie ojczyzn*, Warszawa 2002.
MAJDAŃSKI K., abp, *Ojczyzna jest Matką*, Łomianki 2005.
RYBA M., *Szkoła w okowach ideologii*, Lublin 2006.
TWARDOWSKI J., ks., *Mała ojczyzna*, Olszanica 2002.

WARTOŚĆ XXV

Wartość kultury polskiej

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie dorobku kultury polskiej

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie poczucia dumy z dziedzictwa kultury narodowej

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Co rozumiesz pod pojęciem „duch narodu”?
   - Udział kultury polskiej w dziedzictwie kultury europejskiej.
   - Elementy kultury, które mogą stanowić wizytówkę Polski w świecie.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Dziedzictwo kultury narodowej stanowi część tożsamości człowieka.
   - Dziedzictwo kulturalne własnego kraju stanowi o jego bogactwie.
   - Kultura pomaga w wychowaniu i samowychowaniu.
   Zasady
   - Dzielę się moją polską kulturą, także w środowiskach zagranicznych.
   - Poznaję dzieła literackie, filmowe, teatralne, malarskie, muzyczne, itd. zrealizowane przez polskich twórców.
   - Jestem dumny z dziedzictwa polskiej kultury.
   - Poszukuję specyficznych cech wyróżniających polską kulturę.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Rodzice są odpowiedzialni za przekaz wartości rodzimej kultury.
   - Kultura narodu umacnia wartości przekazywane w wychowaniu.
   - Przyszłość kultury narodowej zależna jest od wychowania każdego dziecka.
   - Wyjazdy wypoczynkowe powinny mieć wymiar nie tylko rekreacyjny, ale i poznawczy.
   Zasady
   - Przekazując wartości moim dzieciom, ubogacam je wzorcami zaczerpniętymi z tekstów literatury polskiej.
   - Wychowuję dziecko w poczuciu, że wszyscy jesteśmy w równym stopniu odbiorcami jak i twórcami kultury.
   - Rozbudzam w dziecku zainteresowanie kontekstem kulturowym miejsca, w którym mieszkamy, lub które odwiedzamy.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy zaszczepiać w młodych ludziach dumę z osiągnięć kultury narodowej.
- Nauczyciel powinien ustawicznie poszerzać swoją wiedzę o rodzimej sztuce i być na bieżąco zorientowany w ważnych wydarzeniach polskiego świata kultury.
- Szkoła jest miejscem rozwijania talentów, które w przyszłości staną się częścią kultury polskiej.

Zasady

- Organizuję maratony filmowe, wyjścia na koncerty, wystawy, spektakle itp., by zapoznać młodych ludzi z bogactwem polskiej kultury.
- Nawiązując do arcydzieł kultury polskiej, staram się ukazywać uczniom zarówno kontekst historyczny, w jakim powstawały, jak również ich uniwersalne przesłanie.
- Zachęcam uczniów do samodzielnych poszukiwań literackich, filmowych, muzycznych itd., poszerzających ich wiedzę o polskiej kulturze.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Bardzo popularne stały się kampanie promujące kraje poza ich granicami. Proponujemy uczniom zaaranżowanie takiej mini kampanii, która zachęcałaby do odwiedzenia Polski ze względu na walory jej kultury i sztuki. Uczniowie podzieleni na grupy mają za zadanie znaleźć 10 powodów, dla których warto przyjechać do Polski i poznać piękno jej architektury, malarstwa, rzeźby, uczestniczyć w ważnych wydarzeniach muzycznych, teatralnych, filmowych itp. Działania uczniów kończy multimedialna prezentacja; można wykorzystać materiał muzyczny, ikonograficzny, filmowy, stanowiący wizytówkę polskiej kultury.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wraz z poznawaniem dziedzictwa polskiej kultury, w młodych ludziach rozwija się poczucie przynależności do Ojczyzny i jej kultury. Tożsamość ucznia uformowana jest na wartościach kultury polskiej. Dzięki temu uczeń rozpoznaje i rozumie swoje miejsce w narodzie, a przez to i we wspólnocie ludzkiej. Potrafi rozmawiać na temat wartości kultury narodowej i dzielić się nimi w środowiskach zagranicznych. Sam aranżuje wyjścia na koncerty, wystawy, spektakle, organizując maratony filmowe, prezentujące dzieła polskich twórców. Obcowanie z kulturą narodową rodzi fascynację jej dziedzictwem i miłość do Ojczyzny.

10. ZAGROŻENIA

Młodzi ludzie wykazują nieznajomość sztuki własnego narodu. Nie szukają inspiracji i wzorców postępowania we własnym dziedzictwie kulturalnym, dlatego często nie rozwijają swoich talentów. Rodzice, obojętni na wartości kultury, ograniczają tym samym rozwój intelektualny swoich dzieci.

Brak związków z kulturą ojczystą prowadzi do odrywania się od polskich korzeni. W miejsce bogatej kultury polskiej wprowadzane są subkultury i wzorce z innych społeczności.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza poza kulturę. To «coś» to właśnie ludzka natura: to ona jest miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swego bytu.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Veritatis splendor*, 53, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 1999, s. 580.

Jestem synem narodu, który przetrwał najstraszliwsze doświadczenia dziejów, którego wielokrotnie sąsiedzi skazywali na śmierć – a on pozostał przy życiu i pozostał sobą. Zachował własną tożsamość i zachował pośród rozbiorów i okupacji własną suwerenność jako naród – nie biorąc za podstawę przetrwania jakichkolwiek innych środków fizycznej potęgi jak tylko kultura, która się okazała potęgą większą od tamtych potęg.

JAN PAWEŁ II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 91.

12. PISMO ŚWIĘTE

Jeruzalem, Jeruzalem! Ty zabijasz proroków i kamienujesz tych, którzy do ciebie są posłani. Ile razy chciałem zgromadzić twoje dzieci, jak ptak swoje pisklęta gromadzi pod skrzydła, a nie chcieliście. Oto wasz dom zostanie wam pusty. Albowiem powiadam wam: Nie ujrzycie Mnie odtąd, aż powiecie: Błogosławiony Ten, który przychodzi w imię Pańskie (Mt 23,37-39).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

909 Ponadto ludzie świeccy powinni wspólnymi siłami tak uzdrawiać istniejące w świecie obyczaje i stosunki, jeśli skłaniają gdzieś do grzechu, aby to wszystko stosowało się do norm sprawiedliwości i raczej sprzyjało praktykowaniu cnót, niż mu przeszkadzało. Tak postępując, przepoją kulturę i dzieła ludzkie wartościami moralnymi[1].

Por. KKK 1887.

LITERATURA:

CHAŁUPNIK A., *Antropologia widowisk*, Warszawa 2005.
GODLEWSKI G., *Antropologia słowa*, Warszawa 2003.

[1] KK 36.

Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy, red. M. P. Markowski, Kraków 2006.
Kultura polska. Silva rerum, J. TAMBOR, R. CUDAK, Katowice 1999.
MENCWEL A., *Antropologia kultur. Zagadnienia i wybór tekstów*, Warszawa 2005.
Nowe formy w literaturze popularnej, red. B. Owczarek, Warszawa 2007.
PUZYNINA J., *Słowo – wartość – kultura*, Lublin 1997.
Relacje między kulturą wysoką i popularną w literaturze, języku, edukacji, red. B. Myrdzik, Lublin 2005.
WALAS T., *Kultura polska po komunizmie: Rekonesans*, Poznań 2003.
ZWOLIŃSKI A., ks., *Dźwięk w relacjach społecznych*, Kraków 2004.
ZWOLIŃSKI A., ks., *Obraz w relacjach społecznych*, Kraków 2004.

WARTOŚĆ XXVI

Wartość kultury europejskiej

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój intelektualno-duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie dorobku kultury

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Znajomość i rozumienie przez młodego człowieka korzeni i dziedzictwa kultury europejskiej

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Wkład chrześcijaństwa w kulturę kontynentu europejskiego.
   - Wpływ kultury greckiej i rzymskiej na kształt europejskiej filozofii, literatury i sztuki.
   - Pozytywne i negatywne tendencje obecne w kulturze europejskiej.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Poznawanie źródeł kultury europejskiej sprzyja rozwojowi kultury osobistej.
   - Osiągnięcia w dziedzinie techniki i nauki oraz dobrobyt materialny nie wyczerpują istoty kultury.
   - Istnieje tendencja odchodzenia kultury europejskiej od swych korzeni.

   Zasady
   - Staram się poszerzać swoją wiedzę szkolną poprzez indywidualne poszukiwania.
   - Poznaję pozytywne obyczaje i tradycje, które znajdują się w kulturze innych państw europejskich.
   - Nie ulegam trendom kulturowym promującym wyłącznie konsumpcyjne nastawienie do życia.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Rodzina wychowuje młodego człowieka w oparciu o wartości kultury europejskiej, zakorzenionej w chrześcijaństwie.
   - Istotą każdego światopoglądu powinno być dążenie do prawdy.
   - Obecne tendencje w kulturze europejskiej nie powinny niszczyć tradycji poszczególnych narodów.

   Zasady
   - Uświadamiam mojemu dziecku przykłady manipulacji oraz idee godzące

w prawa i godność człowieka, które przeciwstawiają się dziedzictwu kultury europejskiej.
- Uczę moje dziecko, jak bronić przyjętych wartości w sytuacjach dyskusji i konfrontacji.
- Korzystam z dziedzictwa kultury europejskiej i włączam w nią kulturę polską.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy
- Nauki humanistyczne skłaniają do szukania odpowiedzi na pytania dotyczące sensu świata oraz refleksji nad sobą.
- Pełny rozwój młodego człowieka zakłada pogłębianie wiedzy intelektualnej oraz przyjęcie określonego systemu wartości.
- Kultura europejska obejmuje wiele odrębnych kultur i tradycji narodowych.

Zasady
- Uświadamiam uczniom, że tożsamość narodową odnajdujemy także poprzez przynależność do kultury europejskiej.
- Promuję u uczniów odwagę samodzielnego i twórczego myślenia.
- Szanuję przynależność kulturową, przekonania i tradycje każdego ucznia.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Każdy uczeń przygotowuje w domu materiał na temat wybranej postaci, która znacząco wpłynęła na kształt kultury europejskiej. Na lekcji uczniowie dzielą się swoimi odkryciami. Kolejność prelekcji wynika ze związków, jakie łączą te postacie. W realizacji ważna jest umiejętność kojarzenia faktów i oryginalne ujęcie.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Świadomi wspólnych korzeni i wartości, młodzi ludzie potrafią jednoczyć się i podejmować wspólne przedsięwzięcia międzynarodowe. Spotykając się z obcokrajowcami, przebywając za granicą, umieją dzielić się własnymi tradycjami kulturowymi, przekonaniami, prowadząc twórczy dialog międzykulturowy.

10. ZAGROŻENIA

Niezrozumienie czym jest kultura i komu służy prowadzi do mylnego utożsamiania jej ze wszystkimi tendencjami propagowanymi przez kulturę masową. Brak wychowania w duchu wartości powoduje zagubienie wśród wielu nurtów światopoglądowych. Odrzucenie chrześcijańskich korzeni Europy może mieć wpływ na zwątpienie w sens życia.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

W historii kontynentu europejskiego widoczny jest ożywiający wpływ Ewangelii. Kierując spojrzenie ku minionym stuleciom, nie możemy nie dziękować Bogu za to, że chrześcijaństwo było na naszym kontynencie głów-

nym czynnikiem jedności ludów i kultur oraz integralnej promocji człowieka i jego praw. Z pewnością nie można wątpić, że wiara chrześcijańska należy w sposób radykalny i decydujący do fundamentów kultury europejskiej. Chrześcijaństwo bowiem nadało kształt Europie, zaszczepiając w niej pewne podstawowe wartości. Także współczesna Europa, która dała światu ideał demokracji i prawa człowieka, czerpie swe wartości z dziedzictwa chrześcijańskiego. Bardziej niż jako miejsce geograficzne można ją określić jako pojęcie w głównej mierze kulturowe i historyczne, które znamionuje rzeczywistość zrodzoną jako kontynent również dzięki jednoczącej sile chrześcijaństwa, które zdołało zintegrować między sobą różne ludy i kultury, i jest ściśle związane z całą kulturą europejską.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Ecclesia in Europa*, 108, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 2, Kraków 2006, s. 711-712 .

Dlaczego w tym miejscu naszych rozważań o Europie odwołujemy się do Chrystusowej przypowieści o szczepie winnym i latoroślach? Chyba właśnie dlatego, że ta przypowieść pozwala nam najlepiej wyjaśnić dramat europejskiego oświecenia. Odrzucając Chrystusa, a przynajmniej nie biorąc pod uwagę Jego działania w dziejach człowieka i kultury, pewien prąd myśli europejskiej dokonał jakiegoś wyłomu. Pozbawiono człowieka „szczepu winnego", tego zaszczepienia w Krzewie, które zapewnia osiągnięcie pełni człowieczeństwa.

JAN PAWEŁ II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 104.

12. PISMO ŚWIĘTE

Gdy Syn Człowieczy przyjdzie w swej chwale, a z Nim wszyscy aniołowie, wtedy zasiądzie na swoim tronie pełnym chwały. I zgromadzą się przed Nim wszystkie narody, a On oddzieli jednych ludzi od drugich, jak pasterz oddziela owce od kozłów. Owce postawi po prawej, a kozły po swojej lewej stronie. Wtedy odezwie się Król do tych po prawej stronie: „Pójdźcie, błogosławieni u Ojca mojego, weźcie w posiadanie królestwo, przygotowane wam od założenia świata!

Bo byłem głodny, a daliście Mi jeść;
byłem spragniony, a daliście Mi pić;
byłem przybyszem, a przyjęliście Mnie;
byłem nagi, a przyodzialiście Mnie;
byłem chory, a odwiedziliście Mnie;
byłem w więzieniu, a przyszliście do Mnie".

Wówczas zapytają sprawiedliwi: „Panie, kiedy widzieliśmy Cię głodnym i nakarmiliśmy Ciebie? Albo spragnionym i daliśmy Ci pić? Kiedy widzieliśmy Cię przybyszem i przyjęliśmy Cię, lub nagim i przyodzialiśmy Cię? Kiedy widzieliśmy Cię chorym lub w więzieniu i przyszliśmy do Ciebie?" A Król im odpowie: „Zaprawdę, powiadam wam: Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili". Wtedy odezwie się i do tych po lewej stronie: „Idźcie precz ode Mnie, przeklęci,

w ogień wieczny, przygotowany diabłu i jego aniołom!
Bo byłem głodny, a nie daliście Mi jeść;
byłem spragniony, a nie daliście Mi pić;
byłem przybyszem, a nie przyjęliście Mnie;
byłem nagi, a nie przyodzialiście mnie;
byłem chory i w więzieniu, a nie odwiedziliście Mnie".

Wówczas zapytają i ci: „Panie, kiedy widzieliśmy Cię głodnym albo spragnionym, albo przybyszem, albo nagim, kiedy chorym albo w więzieniu, a nie usłużyliśmy Tobie?". Wtedy odpowie im: „Zaprawdę, powiadam wam: Wszystko, czego nie uczyniliście jednemu z tych najmniejszych, tegoście i Mnie nie uczynili". I pójdą ci na wieczną karę, sprawiedliwi zaś do życia wiecznego (Mt 25,31-46).

Por. Mk 15,15-17; J 12,31-32. 16,33; Ef 4,14-16.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2441 Spotęgowanie wrażliwości na Boga i poznanie siebie znajduje się u podstaw wszelkiego pełnego rozwoju społeczności ludzkiej. Pomnaża on dobra materialne i oddaje je na służbę osobie i jej wolności.

Por. KKK 1917; 1957; 2527.

LITERATURA:

DANTO A.C, *Świat sztuki. Pisma z filozofii sztuki*, Kraków 2005.

GUADALUPI G., *Świat Biblii w obrazach*, Warszawa 2003.

HINZ E., *Nurt religijny w muzyce różnych epok*, Pelplin 2003.

Historia sztuki. Od starożytności do postmodernizmu, red. F. CLAUDE, Warszawa 2006.

JAROSZYŃSKI P., *Europa bez Ojczyzn?*, Warszawa 2002.

KŁOCZOWSKI J., *Europa. Chrześcijańskie korzenie*, Warszawa 2004.

KOCH W., *Style w architekturze. Arcydzieła budownictwa europejskiego od antyku po czasy współczesne*, Warszawa 1996.

KRĄPIEC M.A., OP, *Człowiek w kulturze*, *Dzieła*, t. 19, Lublin 1999.

Księga, nauka, wiara w średniowiecznej Europie, red. T. RATAJCZAK, Poznań 2004.

Kultura ma znaczenie, red. L.E. HARRISON, S.P. HUNTINGTON, Poznań 2003.

MAŚLIŃSKI A., *Humanizm w sztuce. Antyk i człowiek*, Lublin 1993.

RUSECKI M., ks., *Fenomen chrześcijaństwa. Wkład w kulturę*, Lublin 2001.

SWIEŻAWSKI S., *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Warszawa-Wrocław 2000.

Wielcy mistrzowie malarstwa europejskiego, red. J. SOCHOŃ, Warszawa 2006.

WARTOŚĆ XXVII

Wartość dóbr kultury ogólnoświatowej[1]

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność kontaktowania się z ludźmi, kultura bycia

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Budowanie relacji na gruncie wartości kulturalnych i ogólnoludzkich, które służą rozwojowi człowieka.

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Jakie wartości uniwersalne stoją u podstaw kultury ogólnoświatowej[2]?
   - Jedność i różnorodność kultury ogólnoświatowej.
   - Co rozumiemy przez pojęcie „kultura”[3] ?
   - Podstawowym celem kultury jest rozwój duchowy i materialny człowieka.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Podmiotem i przedmiotem każdej kultury jest człowiek. Dlatego nie może ona godzić w dobro osoby.
   - W kulturze spotykają się różne tradycje, światopoglądy, filozofie i obyczaje.
   - Prawdziwy postęp kultury i cywilizacji, mierzy się wzrostem poziomu materialnego i duchowego najuboższych społeczności.

---

[1] „Do istoty człowieka należy to, że do prawdziwego i pełnego człowieczeństwa dochodzi on jedynie przez kulturę, to jest troska o dobra i wartości natury. Gdziekolwiek więc chodzi o życie ludzkie, natura i kultura łączą się ze sobą jak najściślej” KDK 53.

[2] „Prawo naturalne jest niezmienne i trwałe pośród zmian historycznych; istnieje wśród zmieniających się poglądów i obyczajów oraz wspiera ich postęp. Zasady, które są jego wyrazem, pozostają ważne w swojej istocie. Chociaż podważa się jego podstawy, to nie można go zniszczyć ani wyrwać z serca człowieka”. KKK 158.

[3] „Słowem «kultura» w znaczeniu ogólnym określa się wszystko, za pomocą czego człowiek doskonali i rozwija różnorodne dary ducha, usiłuje dzięki poznaniu i pracy podporządkować swojej władzy świat, zaś przez postęp obyczajów różnych instytucji czyni bardziej ludzkim życie społeczne zarówno w rodzinie, jak i w całej społeczności obywatelskiej, a na przestrzeni dziejów wyraża, przekazuje i zachowuje w swoich dziełach wielkie doświadczenia duchowe pragnienia po to, by służyły wielu, a nawet całemu rodzajowi ludzkiemu”. KDK 53.

Zasady

- Staram się samodzielnie docierać do prawdy obecnej w różnych wymiarach kultury.
- Nie ulegam bezkrytycznie presji społecznej, uznając za dobre i wartościowe to, co cieszy się przemijającym poparciem większości.
- We współczesnej kulturze szukam autorytetów moralnych i duchowych, a także inicjatyw, świadectw i osiągnięć w dziedzinie promocji człowieka i jego rozwoju.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzice, odpowiedzialni za przekazanie wartości swoim dzieciom i uformowanie w nich zasad i cnót, mają szczególny wpływ na kształt kultury.
- Koncentracja rodziców na zapewnieniu optymalnego i wszechstronnego rozwoju własnego dziecka, przy obojętności na losy i potrzeby innych ludzi, odbiera młodemu człowiekowi możliwość rozwoju kultury duchowej.
- Różnorodność obyczajów, przekazywanych przez kulturę masową, zmusza odbiorcę do konfrontacji, trzeźwej oceny i dokonywania wyborów.

Zasady

- Staram się rozbudzić w młodym człowieku wrażliwość na piękno, dobro, sprawiedliwość, solidarność i prawdę poprzez analizowanie dzieł sztuki, muzyki, literatury i filmu.
- Uczę moje dziecko refleksyjnego patrzenia na dorobek i wartości kultury światowej.
- Pomagam mu docierać do założeń towarzyszących przekazom kulturowym rożnych epok, uczę porównywać i rozróżniać poszczególne style w literaturze, architekturze i sztuce, odczytywać kanony piękna, formy wyrazu, zamysł twórcy.
- Rozmawiam z moim dzieckiem o wartościach i antywartościach, które przenikają się w przekazie współczesnej kultury[4].

[4] Nigdy jeszcze rodzaj ludzki nie obfitował w tak wielkie bogactwa, możliwości i potencjał ekonomiczny, a jednak ogromną część mieszkańców świata wciąż dręczy głód i ubóstwo, bardzo liczni zaś cierpią na skutek analfabetyzmu. Nigdy ludzie nie mieli tak silnego, jak dzisiaj, poczucia wolności, a tymczasem wciąż powstają nowe rodzaje zniewolenia społecznego i duchowego. Podczas gdy świat tak żywo odczuwa swoją jedność oraz wzajemną zależność jednostek w koniecznej solidarności, jest jednak rozrywany w różne strony przez zaciekle walczące ze sobą siły. Nadal bowiem utrzymują się ostre rozbieżności polityczne, społeczne, gospodarcze, rasowe i ideologiczne, a nawet wciąż istnieje groźba wojny, która może wszystko doszczętnie zniszczyć. Wprawdzie coraz powszechniejsza staje się wymiana poglądów, lecz te same słowa, w których wyrażane są ważne koncepcje przybierają dość różne znaczenia w rozmaitych ideologiach. Wreszcie usilnie poszukuje się doskonalszego porządku doczesnego, lecz w tym samym tempie nie następuje wzrost duchowy. Wielu z naszych współczesnych, dotkniętych przez tak złożone okoliczności nie ma możliwości rzeczywistego poznania trwałych wartości, a równocześnie właściwego dostosowania ich do wartości nowo odkrytych; stąd miotani pomiędzy nadzieją a lękiem dręczą się w niepewności, zadając sobie pytanie o bieg spraw współczesnych. Ten bieg spraw prowokuje, a nawet zmusza ludzi do udzielenia odpowiedzi. KDK 4.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła jest instytucją publiczną, w której dokonuje się zasadnicza formacja kulturalna młodego człowieka.
- Promocja kultury duchowej i materialnej w szkole ma się realizować z wartościami społecznymi.
- Obok przekazu wiedzy ogólnej, wychowawcy i pedagodzy są odpowiedzialni za przekazanie młodemu człowiekowi prawidłowej definicji człowieka jako osoby, sensu jego życia i ostatecznego przeznaczenia.

Zasady

- Wykorzystuję świadectwa dorobku kultury światowej, by uświadomić uczniom zależność kultury materialnej od kultury duchowej.
- Odwołując się do genezy i historii tworzenia się kultur i cywilizacji, ukazuję uczniom wartość i sens ludzkiej pracy, oraz konieczność budowania kultury na zasadach humanitarnych.
- Na przykładzie pozytywnych wzorców kultury rodzimej, uczę młodych ludzi krytycznej selekcji wzorców kultury masowej.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Wybrane tematy lekcji z danego przedmiotu można pogłębić o treści przekazu obecne w malarstwie, rzeźbie, filmie itp. Obcowanie z pięknem dzieł kultury, może być punktem wyjścia w dyskusji na temat istoty kultury: czemu i komu ona służy? Jaki jest jej cel? Co człowiek wyrażał przez dzieła kultury? Jakie stawiał sobie pytania? Czy obecny kształt kultury nie tłumi wartości duchowych, wysuwając na pierwszy plan wartości materialne?

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń rozumie, że kultura rozwija człowieka. Rozwój kultury mierzy się nie tylko dobrami materialnymi. Winna ona stwarzać człowiekowi warunki i możliwości do rozwoju jego człowieczeństwa, zwłaszcza w odniesieniu do innych ludzi. Młody człowiek potrafi rozróżnić genezę i strukturę nurtów światopoglądowych, religijnych i obyczajowych, współistniejących w tzw. kulturze ogólnoświatowej. Jest świadomy wyboru, jakiego musi dokonywać między ideami lansowanymi przez kulturę masową.

10. ZAGROŻENIA

Bezkrytyczne i bierne asymilowanie treści propagowanych przez kulturę masową czyni młodego człowieka podatnym na wpływy manipulacji. Brak świadomości, czym jest kultura i jaki jest jej cel, prowadzi do mylnego utożsamiania kultury z tendencjami sprzecznymi z prawdą, dobrem i pięknem. Pragnienie zrównania za wszelką cenę stylu własnego życia z tendencjami aktualnej mody, może stłumić indywidualne i niepowtarzalne cechy osoby,

pragnienie poszukiwania swojej drogi życiowej, odkrycia własnego powołania.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza poza kulturę. To „coś" to właśnie ludzka natura: to ona jest miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swego bytu.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Veritatis splendor*, 53, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 1999, s. 580.

Wydaje się, że dziś nikt nie żywi wątpliwości, iż kultura nowożytna, która przez całe wieki była duszą społeczeństwa zachodniego, a dzięki niemu – w szerokim zakresie – także duszą innych społeczeństw, przechodzi obecnie kryzys: już nie jawi się jako zasada ożywiająca i jednocząca społeczeństwo, które ze swej strony przedstawia się jako rozproszone i niezdolne do podjęcia swego zadania, którym jest przyczynianie się do wewnętrznego wzrostu człowieka w pełni jego prawdziwego istnienia. (…) Kiedy odbywam apostolskie pielgrzymki po świecie, ożywia mnie stałe pragnienie niesienia orędzia oraz współpracy, która jest bardzo skromna, lecz od której, na ile jest to w mej mocy, nie mogę się uchylić – ażeby w ludzkich sercach przeważyło autentyczne zrozumienie człowieka.

JAN PAWEŁ II, *Kultura służy wyniesieniu człowieka i rozwojowi współpracy między narodami*, Coimbra, 15.05.1982, 6, w: JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, Rzym 1986, s. 156-157.

Każdy naród żyje dziełami swojej kultury.(…) Istnieje podstawowa suwerenność społeczeństwa, która wyraża się w kulturze narodu. Jest to ta zarazem suwerenność, przez którą najbardziej suwerenny jest człowiek.

JAN PAWEŁ II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 89-90.

12. PISMO ŚWIĘTE

Cóż bowiem za korzyść odniesie człowiek, choćby cały świat zyskał, a na swej duszy szkodę poniósł? Albo, co da człowiek w zamian za swoją duszę? (Mt 16,26).

Por. Mk 8,36-38; Łk 9,25-26.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1957 Stosowanie prawa naturalnego jest bardzo zróżnicowane; może ono wymagać refleksji dostosowanej do wielości warunków życiowych, zależnie od miejsca, czasu i okoliczności. Niemniej jednak pośród różnorodności kul-

tur prawo naturalne pozostaje normą łączącą ludzi między sobą i nakładającą na nich, mimo nieuniknionych różnic, wspólne zasady.

Por. KKK 285;1882.

LITERATURA:

Arcydzieła malarstwa. Musée d'Orsay, red. R. ROSENBLUM, Warszawa 2003.

BIAŁOSTOCKI J., *Sztuka cenniejsza niż złoto*, Warszawa 2006.

HALLINGSWORTH M., *Sztuka w dziejach człowieka*, Warszawa 2006.

HONOUR H., FLEMING J., *Historia sztuki świata*, Warszawa 2006.

JAROSZYŃSKI P., *Spór o piękno*, Kraków 2002.

KOWALCZYK S., ks., *Podstawy światopoglądu chrześcijańskiego*, Wrocław 1995.

KRĄPIEC M.A., OP, *U podstaw rozumienia kultury*. *Dzieła*, t. 15, Lublin 1991.

KUPER A., *Kultura. Model antropologiczny*, Kraków 2005.

Perły architektury. Od 4000 roku p.n.e. do czasów współczesnych, red. A. APODIFERRO, Warszawa 2004.

Poszukiwanie sensów. Lekcja z czytania kultury, red. P. KOWALSKI, Z. LIBERA, Kraków 2006.

SWIEŻAWSKI S., *U źródeł nowożytnej etyki*, Kraków 1987.

ZDYBICKA Z.J., SJK, *Człowiek i religia*, Lublin 1993.

WARTOŚĆ XXVIII

Wartości głoszone w literaturze i mediach

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój intelektualny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poszukiwanie prawdy

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Nabycie sprawności umiejętnego korzystania z szerokiego dostępu do informacji

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Dotarcie do prawdy wymaga niekiedy czasu i wysiłku, przynosi jednak radość odkrywcy.
   - Rozmaite źródła oraz wielość stanowisk w prezentowaniu danej informacji może prowadzić do zamętu, a nawet do zwątpienia w istnienie obiektywnej rzeczywistości i prawdy.
   - Funkcjonowanie mediów w świetle kodeksu etyki dziennikarskiej Stowarzyszenia Dziennikarzy Rzeczypospolitej Polskiej (*Dziennikarski Kodeks Obyczajowy*, Warszawa 1991).

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Człowiek nieświadomy technik i sposobów manipulacji medialnej, często bez swojej woli, ulega negatywnym wpływom narzuconym przez media.
   - Internet może być źródłem informacji i wiedzy na każdy temat, nie może jednak być jedynym sposobem weryfikacji prawdy.
   - Istnieje wiele ciekawych i wiarygodnych witryn internetowych, np.: o charakterze katolickim, za pośrednictwem których można nawiązywać kontakty, a nawet przyjaźnie z rówieśnikami[5].

   Zasady
   - Treści przekazane poprzez środki masowego przekazu, które wywołują mój niepokój bądź wątpliwości, staram się konfrontować z zaufanymi źródłami informacji.
   - Nie traktuję każdej nowinki medialnej jako miarodajnego źródła prawdy.
   - Mam świadomość, że Internet czy telewizja nie stanowią wartości same w sobie. Korzystam z nich nie dla zabicia czasu, ale służą mi do zdobywania wiedzy.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Informacja, wiedza, wszelkie treści dostępne w środkach masowego przekazu nie zastąpią indywidualnego dochodzenia do wiedzy i prawdy.
- Łatwość dostępu do informacji i atrakcyjna forma przekazu medialnego, winny być traktowane jako pomoc i dopełnienie edukacji.
- Wiele programów medialnych posiada oznaczenie informujące o kategorii wiekowej.

Zasady

- Dbam o poziom intelektualny mojej rodziny: zaopatruję domową bibliotekę w dobre lektury, proponuję dzieciom dobrą prasę, dyskutuję na tematy w nich zawarte.
- Staram się, by telewizor i komputer nie był centralnym miejscem w życiu rodzinnym, szukam alternatywnych sposobów kontaktu i form tworzenia więzi rodzinnej (spacer, rozmowa, gry, czytanie na głos, recytacja wierszy, itp.).
- Dzielę się z dziećmi wrażeniami lub informacjami płynącymi z mediów.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Telewizja i Internet powinny być wykorzystywane jako pomoce edukacyjne.
- Szkoła powinna zapewnić uczniom dostęp do źródeł informacji.
- Ustawiczne dokształcanie się nauczyciela nie może opierać się wyłącznie na informacjach telewizyjnych lub internetowych.

Zasady

- Uczę młodych ludzi twórczego i krytycznego odbioru informacji medialnych.
- Techniki i sposoby manipulacji powinny stać się przedmiotem lekcji wychowawczej.
- Skłaniam uczniów do szukania rzetelnych źródeł danej informacji oraz przestrzegam przed naiwnym powtarzaniem nowinek i plotek.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie dzielą się na kilka grup. Każda z nich ma za zadanie wybrać jedno z proponowanych źródeł informacji (książka, prasa, Internet, telewizja), na podstawie której będzie starała się opracować wybrane wydarzenie. Wszystkie grupy opracowują ten sam temat. Uprzednio należy znaleźć takie zagadnienie, które będzie opisane w mediach. Po prezentacji, uczniowie wspólnie porównują wartość informacji w konkretnym źródle. Na koniec formułują wnioski.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Czerpiąc wiadomości z książek, prasy i mass mediów, uczniowie wzbogacają wiedzę, rozbudzają zainteresowania wydarzeniami na świecie. Mass media uzupełniają informację o obraz. Dzięki temu młodzi ludzie mogą dokonywać interesujących odkryć, poznawać rzeczy unikatowe i niedostępne bez tego środka przekazu, wreszcie mogą poznawać ciekawe miejsca, zabytki kultury itd.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie wyparcia tradycyjnych środków przekazu, jak: książka, prasa, przez błyskawiczny i atrakcyjny przekaz medialny. Media, łącząc słowo mówione z obrazem, stwarzają złudzenie wyczerpującej informacji. Jednak bez poznania jej kontekstu, okoliczności lub innych stanowisk, informacja może być zdeformowana i niepełna. Odejście od zwyczaju czytania książek na rzecz obrazu medialnego zubaża język i wyobraźnię młodego człowieka. Czytanie książek natomiast ma walor wychowawczy i edukacyjny. Upolitycznienie, zjawisko komercjalizacji, prowadzą do zniekształcenia informacji. Sposób jej prezentacji dokonuje się bowiem zgodnie z zasadą nieautonomicznej oceny faktów.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Zadaniem rodziców jest wychowywanie samych siebie oraz swoich dzieci do zrozumienia informacji i umiejętności wyboru przekazu, jakie one zawierają, bez poddawania się im, lecz w sposób niezależny i odpowiedzialny. Tam, gdzie zadanie to jest wykonane właściwie, środki informacji społecznej przestają być w życiu rodziny niebezpiecznym rywalem, który zastawia sidła na podstawowe zadania rodziny, a stanowią cenne okazje do rozsądnej konfrontacji z rzeczywistością i stają się pożytecznymi składnikami w procesie stopniowego dojrzewania ludzkiego, które jest niezbędne we wprowadzenie młodzieży w życie społeczne.

JAN PAWEŁ II, *Rola komunikacji społecznej wobec zadań rodziny*, „L'Osservatore Romano" 1980, nr 1 (5), s. 5.

Wiadomo, że środki przekazu społecznego oddziałują na psychikę odbiorców tak pod względem uczuciowym i intelektualnym, jak moralnym, a nawet religijnym, zwłaszcza młodych. Mogą zatem mieć dobroczynny wpływ na życie i zwyczaje rodzin oraz na wychowanie dzieci, lecz jednocześnie kryją zasadzki i niebezpieczeństwa, których nie należy lekceważyć, i mogą stać się nosicielami – czasem, zręcznie i systematycznie wmanewrowanymi, co niestety zdarza się w różnych krajach świata – ideologii rozkła-

dających i zniekształcających poglądy na życie, rodzinę, religię, moralność, nieszanujących prawdziwej godności i przeznaczenia człowieka.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 76, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 194.

12. PISMO ŚWIĘTE

Słyszeliście również, że powiedziano przodkom: Nie będziesz fałszywie przysięgał, lecz dotrzymasz Panu swej przysięgi. A Ja wam powiadam: Wcale nie przysięgajcie – ani na niebo, bo jest tronem Boga; ani na ziemię, bo jest podnóżkiem stóp Jego; ani na Jerozolimę, bo jest miastem wielkiego Króla. Ani na swoją głowę nie przysięgaj, bo nawet jednego włosa nie możesz uczynić białym albo czarnym. Niech wasza mowa będzie: Tak, tak; nie, nie. A co nadto jest, od Złego pochodzi (Mt 5,33-37).

Por. Mt 26,69-75; J 4,16-19. 8,42-47. 18, 33-40; Ef 4,25; 1 P 2,1; 1 J 5-7; 42.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2497 Już z tytułu wykonywanego zawodu osoby odpowiedzialne za prasę mają obowiązek przy rozpowszechnianiu informacji służyć prawdzie i nie obrażać miłości.

Powinny starać się, by szanować z równą troską istotę faktów i granice krytycznego osądu wobec osób. Nie powinny uciekać się do oszczerstw.

Por. KKK 2489; 2493; 2494; 2495; 2499.

LITERATURA:

CHRAPEK J., bp, *10 przykazań dla dziennikarzy*, „Biuletyn Informacyjny KAI", 1999, nr 41, s. 6-7.

Dziennikarski etos, red. R. GRABOWSKI, Z. KOBYLIŃSKA, Olsztyn 1996.

KLAUZA K., *Prasa, radio, telewizja, film w nauczaniu Kościoła (Antologia tekstów źródłowych)*, Warszawa 1992.

NOWAK A., *Wolność – Manipulacja – Kierownictwo*, Wrocław 1992.

Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej, red. F. ADAMSKI, Kraków 1982.

BAUER Z., CHUDZIŃSKI E., *Dziennikarstwo i świat mediów*, Kraków 2000.

KŁOSKOWSKA A., *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Warszawa 1980.

RIVERSO W.L., MATHEWS C., *Etyka środków przekazu*, Warszawa 1995.

SAREŁO Z., *Media w służbie osoby*. *Etyka społecznego komunikowania się*, Toruń 2000.

STOWARZYSZENIE DZIENNIKARZY POLSKICH, *Dziennikarski*

Kodeks Obyczajowy, Warszawa 1991.
ZWOLIŃSKI A., ks., *Obraz w relacjach społecznych*, *Kraków* 2004.
ZWOLIŃSKI A., ks., *Słowo w relacjach społecznych*, Kraków 2003.

WARTOŚĆ XXIX

Wartości zawarte w spotkaniu z obcokrajowcem

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Ukształtowanie właściwej postawy wobec drugiego człowieka

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Wierność swoim przekonaniom oraz szacunek wobec odmiennego zdania jest warunkiem twórczego dialogu z obcokrajowcem.
   - Wymiana doświadczeń społeczno-kulturowych, tradycji i przeżyć osobistych jest wartością w spotkaniu z obcokrajowcem.
   - Konfrontacja mojego życia z wartościami odkrytymi w obcej kulturze.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Człowiek przebywający w obcym kraju może czuć się zagubiony i wyobcowany.
   - Kontakt z obcokrajowcem jest szansą wzajemnego ubogacenia się.
   - Znajomość obcego języka jest najlepszym sposobem w porozumieniu się z cudzoziemcem.

   Zasady
   - Pielęgnuję w sobie cechy tradycyjnej polskiej gościnności.
   - Bliższy kontakt z człowiekiem pochodzącym z innego kraju, uczy mnie wsłuchiwać się w potrzeby drugiej osoby; rozumiem uznawane przez nią wartości.
   - Przyjazd gości z zagranicy i wspólne zwiedzanie mojego kraju stwarza okazję do lepszego poznania własnego kraju i zagłębienia się w jego kulturę i historię.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Obecność obcokrajowca jest okazją do udzielenia pomocy, wznoszącej się ponad podziały kultury i języka.
   - Niekiedy osoby oddalone od siebie i pozornie obce, bywają skłonne do zwierzeń i rozmów, których nie prowadzą z bliskimi.
   - Poznanie tradycji, zwyczajów rodzinnych i kulturowych danego narodu, może być okazją do asymilacji wartości, przeniesienia ich na grunt kultury rodzimej.

Zasady

- Uczę moje dziecko, że każdemu należy udzielić pomocy, niezależnie od różnic kulturowych.
- Pamiętam o okazywaniu gościnności i serdeczności wobec osoby z zagranicy.
- Zapraszam obcokrajowców do udziału w rodzinnych uroczystościach i zwyczajach naszej rodziny.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Niewiedza o kulturze, środowisku społecznym, w jakim człowiek wychował się i wzrastał, jest przyczyną błędnej interpretacji cudzych poglądów i zachowań.
- „Inność" obcokrajowca, która nie narusza wolności drugiego człowieka, spotyka się z szacunkiem i tolerancją.
- W postępowaniu nauczyciela uczniowie powinni wyczuwać troskę i szacunek dla różnorodności charakterów, postaw i poglądów.

Zasady

- W klasie wprowadzam atmosferę życzliwości i zaufania.
- Uczę, aby podczas spotkania z obcokrajowcem, wydobyć wszystkie pozytywne wartości obecne w jego kulturze.
- Nie zmieniam życzliwej postawy wobec uczniów o odmiennych poglądach niż moje.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy pogadankę na temat: „Twoje wrażenie z pobytu za granicą". Można zaprosić trzech obcokrajowców i trzech Polaków, którzy mają doświadczenie pobytu za granicą. Po wysłuchaniu relacji, każdy uczeń formułuje wniosek, co mógłby zrobić, aby obcokrajowcy poczuli się lepiej i pewniej, przyjeżdżając do naszego kraju.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Kontakt z obcokrajowcem motywuje do nauki języków obcych oraz do pogłębiania wiedzy o świecie. Relacja z cudzoziemcem uczy pokonywania podziałów i różnic w imię międzyludzkiej solidarności. Młodzi, nawiązujący kontakty z rówieśnikami z innych krajów spontanicznie dzielą się tym, co stanowi dla nich wartość; w ten sposób przyczyniają się poprzez osobiste świadectwo, do rozpowszechniania dobra na całym świecie.

10. ZAGROŻENIA

Postawa uprzedzenia wobec obcokrajowca może dominować, gdy utożsamiam go z historią jego narodu lub ustrojem panującym w jego ojczyźnie. Może wystąpić brak umiejętności zaakceptowania odmiennego światopoglądu. Różnice i nieporozumienia na płaszczyźnie światopoglądowej przenoszone są na relacje personalne.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Podobnie jak dzieje się w życiu człowieka, który realizuje się w pełni poprzez przychylne otwarcie się na drugą osobę i wielkoduszny dar z siebie, także kultury, tworzone przez ludzi i służące ludziom, winny się kształtować dzięki takim procesom jak dialog i budowanie wspólnoty na bazie pierwotnej i fundamentalnej jedności ludzkiej rodziny, dzieła rąk Boga, który „z jednego człowieka wyprowadził cały rodzaj ludzki" (Dz 17,26). W tej perspektywie dialog między kulturami, będący tematem niniejszego Orędzia na Światowy Dzień Pokoju, jawi się jako potrzeba wpisana w samą naturę człowieka i kultury. Kultury, w których pierwotna jedność ludzkiej rodziny wyraża się w różnorakich i genialnych formach, znajdują w dialogu gwarancję zachowania swojej specyfiki, a zarazem wzajemnego zrozumienia i komunii. Pojęcie komunii, które ma źródło w chrześcijańskim objawieniu, a najdoskonalszy wzorzec w Bogu w Trójcy Jedynym (por. J 17,11. 21), nie oznacza nigdy bezbarwnej jednolitości ani przymusowej uniformizacji czy upodobnienia; jest raczej wyrazem zbieżności wielokształtnych i zróżnicowanych rzeczywistości i dlatego staje się znakiem bogactwa i zapowiedzią rozwoju. Dialog pozwala dostrzec, że różnorodność jest bogactwem, i skłania umysły ludzi do wzajemnej akceptacji, prowadzącej do autentycznej współpracy, zgodnej z pierwotnym powołaniem całej ludzkiej rodziny do jedności. Dialog jest zatem znakomitym narzędziem budowania cywilizacji miłości i pokoju, wskazanej przez mego czcigodnego poprzednika, papieża Pawła VI, jako ideał, na którym winno się wzorować życie kulturalne, społeczne, polityczne i ekonomiczne naszej epoki. Na początku trzeciego tysiąclecia trzeba znów wskazywać drogę dialogu światu nękanemu przez liczne konflikty i przemoc, który czasem poddaje się zniechęceniu i nie potrafi dosięgnąć wzrokiem widnokręgu nadziei i pokoju.

JAN PAWEŁ II, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju, 1.01.2001, *Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju*, „L'Osservatore Romano" 2001, nr 2 (10), s. 26.

Na mocy mojego posłannictwa apostolskiego, w sercu kolegialności Kościoła Powszechnego oraz w łączności i w zgodzie z Kościołami lokalnymi, czuję ciążącą na mnie odpowiedzialność za umocnienie stosunków Stolicy Apostolskiej ze wszystkimi kulturami, zapewniając także specjalne relacje we współpracy międzynarodowej, w łonie rodziny narodów, czyli wielkich wspólnot ludzi, których łączą różne spoiwa, ale nade wszystko właśnie kultura.

JAN PAWEŁ II, *Powołanie do życia Papieskiej Rady do spraw Kultury*, Rzym 20.05.1982, w: JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, Rzym 1985, s. 163.

12. PISMO ŚWIĘTE

Jezus, nawiązując do tego, rzekł: „Pewien człowiek schodził z Jeruzalem do Jerycha i wpadł w ręce zbójców. Ci nie tylko go obdarli, lecz jeszcze rany mu zadali i zostawiwszy na pół umarłego, odeszli. Przypadkiem przechodził

tą drogą pewien kapłan; zobaczył go i minął. Tak samo lewita, gdy przyszedł na to miejsce i zobaczył go, minął. Pewien zaś Samarytanin, wędrując, przyszedł również na to miejsce. Gdy go zobaczył, wzruszył się głęboko: podszedł do niego i opatrzył mu rany, zalewając je oliwą i winem; potem wsadził go na swoje bydlę, zawiózł do gospody i pielęgnował go. Następnego zaś dnia wyjął dwa denary, dał gospodarzowi i rzekł: Miej o nim staranie, a jeśli co więcej wydasz, ja oddam tobie, gdy będę wracał. Kto z tych trzech okazał się, według ciebie, bliźnim tego, który wpadł w ręce zbójców? On odpowiedział: Ten, który mu okazał miłosierdzie. Jezus mu rzekł: Idź, i ty czyń podobnie! (Łk 10,30-37).

Por. Kpł 17,1-15; Łk 11,5-8. 37-41; Rz 12,1-21.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2447 Uczynkami miłosierdzia są dzieła miłości, przez które przychodzimy z pomocą naszemu bliźniemu w potrzebach jego ciała i duszy. Pouczać, radzić, pocieszać, umacniać, jak również przebaczać i krzywdy cierpliwie znosić – to uczynki miłosierdzia, co do duszy. Uczynki miłosierdzia, co do ciała polegają zwłaszcza na tym, by głodnych nakarmić, bezdomnym dać dach nad głową, nagich przyodziać, chorych i więźniów nawiedzać, umarłych grzebać. Spośród tych czynów jałmużna dana ubogim jest jednym z podstawowych świadectw miłości braterskiej; jest ona także praktykowaniem sprawiedliwości, która podoba się Bogu.

Por. KKK 39; 2241.

LITERATURA:

CONDRILL J., *101 najlepszych sposobów komunikowania się*, Warszawa 2006.

DEGEN U., *Sztuka nawiązywania pierwszego kontaktu*, Gdańsk 2005.

Dialog w kulturze, red. M. SZULAKIEWICZ, Toruń 2003.

DUPUIS J., *Chrześcijaństwo i religie. Od konfrontacji do dialogu*, Kraków 2003.

JAMROŻEK B., *Komunikacja interpersonalna*, Poznań 2000.

Jan Paweł II. Dialog międzyreligijny, red. S. BYRON, Kraków 2001.

SZOPSKI M., *Komunikowanie międzykulturowe*, Warszawa 2005.

Święci a pojednanie narodów, red., Z. KIJAS, Kraków 1998.

TOKARSKI S., *Szkoła Chicago. Spór o dialog międzykulturowy*, Warszawa 2001.

W służbie jedności chrześcijan, red. L. GÓRKA, SVD, Lublin 2002.

WARTOŚĆ XXX

Wartość spotkania z człowiekiem innej kultury i rasy

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność nawiązania głębokiej relacji z człowiekiem innej kultury i rasy[1]

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Status człowieka innej kultury i rasy dawniej i dziś.
   - Konfrontacja ze światem różnych kultur pomaga docenić piękno i znaczenie własnego dziedzictwa.
   - Budowanie bliskiej relacji z człowiekiem innej kultury i rasy.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Różnice kulturowe czy narodowościowe, które dzielą ludzi, mogą zostać przełamane przez postawę akceptacji i miłości.
   - Poznanie nowych tradycji i nurtów w kulturze, wystawia na próbę wierność własnym zasadom postępowania.
   - Postawa tolerancji wobec odmiennych zwyczajów, zachowań czy tendencji myślenia, nie oznacza ich bezkrytycznej akceptacji i naiwnego zachwytu.

   Zasady
   - Uczę się odczytywać i wychodzić naprzeciw potrzebom obcokrajowca, z którym przebywam.
   - Respektując odmienność kulturową, szanuję także własne przekonania, normy i zasady.
   - Nie przechodzę obojętnie obok człowieka, który oczekuje mojej pomocy i zrozumienia.
   - Umiem pozyskiwać z innych kultur to, co w nich najbardziej wartościowe

[1] „Zrozumienie człowieka jest bardziej wyczerpujące, gdy widzi się go w kontekście kultury, poprzez język, historię i postawy przyjmowane wobec podstawowych faktów egzystencjalnych, takich jak narodziny, miłość, praca, śmierć. Osią każdej kultury jest postawa człowieka wobec największej tajemnicy: tajemnicy Boga. Kultury poszczególnych narodów są w istocie rzeczy różnymi odpowiedziami na pytanie o sens osobistej egzystencji: gdy to pytanie zostanie uchylone, kultura i życie moralne narodów ulegają rozkładowi". CA 24.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Uprzedzenia historyczne lub osobiste nie mogą zdominować życzliwego odniesienia do człowieka.
- Spotkanie z człowiekiem zamieszkującym inne kontynenty może być ciekawym doświadczeniem poznawczym, poszerzającym horyzonty myślenia, wiedzę i kulturę osobistą.
- Znajomość własnej kultury pozwala na dzielenie się jej wartościami z ludźmi o innych tradycjach kulturowych[2].

Zasady

- Staram się nie oceniać drugiego człowieka wyłącznie na podstawie jego wyglądu zewnętrznego, czy odmiennego sposobu zachowania.
- Uczę moje dziecko gościnności w podejmowaniu obcokrajowców.
- Nie stwarzam podziałów wobec ludzi o innych tradycjach kulturowych[3].

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Tylko dialog budowany na zasadzie równości obu stron, co do ich godności i wartości, może być autentyczną i ubogacającą wymianą dóbr.
- Nauczyciel powinien poszerzać swoją wiedzę o kulturach świata, czerpiąc z dobrych źródeł i fachowych opracowań.
- Zbliżenie międzykulturowe dokonuje się poprzez nastawienie na dobro wspólne.

Zasady

- Staram się przekazywać wiadomości o kulturach funkcjonujących w świecie, w sposób możliwie szeroki, unikając uproszczonych schematów i krzywdzącej tendencyjności.
- W mojej klasie nie wyróżniam ani nie poniżam ucznia innej rasy i kultury.
- Pomagam uczniom o innej kulturze zintegrować się z pozostałymi uczniami.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Szkolne lub klasowe uroczystości, lekcje poświęcone tematom obyczajów, życia codziennego bądź odmienności kulturowej mogą być okazją do wymiany doświadczeń i poznawania rodzimych zwyczajów uczniów z innych krajów.

---

[2] „Im większe jest czyjeś «dobro» kulturalne, tym bardziej musi być ono użyte – świadomie, czynnie, odpowiedzialnie i po chrzescijańsku – jako wartość «dla drugich»", Jan Paweł II, *Dobro kulturalne każdego człowieka jest wartością dla innych*, w: *Wiara i kultura*, dz. cyt., s. 135.

[3] „Ponieważ wszyscy ludzie, obdarzeni rozumną duszą i stworzeni na obraz Boga, mają tę samą naturę i to samo pochodzenie, i odkupieni przez Chrystusa korzystają z tego samego powołania i przeznaczenia Bożego, powinna być uznawana podstawowa równość wszystkich". KDK 29.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Przyjaźń z człowiekiem innej kultury wydobywa z wyłącznego ukierunkowania na własne potrzeby, dążenia i problemy. Młodzi ludzie w spotkaniu z rówieśnikami z odległych państw rozwijają: umiejętność kontaktowania się z ludźmi, kulturę bycia, wrażliwość na potrzeby innych. Poznanie obcokrajowca przez pryzmat historii, życia i trudności jego kraju może być okazją do refleksji nad sobą, rewizji stanu posiadania i wdzięczności za własną kulturę, język, tradycję, naród i państwo.

10. ZAGROŻENIA

Kontakt międzykulturowy utrudniają uogólnienia, które rodzą się na skutek jednostkowego doświadczenia, a przenoszone zostają na całą społeczność, państwo, czy rasę. Przeświadczenie o wyższości własnej kultury, rasy, czy cywilizacji może skutecznie osłabić porozumienie z obcokrajowcem. Deprecjacja lub nieznajomość własnej kultury staje się przyczyną poczucia niższości wobec odmiennych kultur.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

W imię promocji kulturalnej każdego mężczyzny i każdej kobiety, głoszonej przez instancje międzynarodowe jako cel, należy uzmysłowić współczesnym ludziom, że Ewangelia Chrystusa jest dla każdego człowieka źródłem postępu i rozwoju. Nie zadajemy gwałtu żadnej kulturze, proponując każdej dobrowolne przyjęcie zbawczego i wyzwalającego orędzia.

JAN PAWEŁ II,. Przemówienie do Papieskiej Rady ds. Kultury, Rzym, 17.01.1987, *Spotkanie z nowożytnymi kulturami i inkulturacja*, w: JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, Lublin 1988, s. 398.

Dialog to wyzwanie polegające w istocie na przekształcaniu relacji między ludźmi, między narodami i ludami w życiu religijnym, politycznym, gospodarczym i społecznym i kulturalnym. Jest to wyzwanie miłości Chrystusa do ludzi, którą uczeń musi odtworzyć we własnym życiu: „Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali" (J 13,35).

JAN PAWEŁ II, Adh. *Ecclesia in Africa*, 79, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 768.

12. PISMO ŚWIĘTE

Słyszeliście, że powiedziano: Będziesz miłował swego bliźniego, a nieprzyjaciela swego będziesz nienawidził. A Ja wam powiadam: „Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują; tak będziecie synami Ojca waszego, który jest w niebie; ponieważ On sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi, i On zsyła deszcz na sprawiedliwych i niesprawiedliwych. Jeśli bowiem miłujecie tych, którzy was miłują, cóż za nagrodę mieć będziecie? Czyż i celnicy tego nie czynią? I jeśli

pozdrawiacie tylko swych braci, cóż szczególnego czynicie? Czyż i poganie tego nie czynią? Bądźcie więc wy doskonali, jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski" (Mt 5,43-47).

Por. Kpł 19,10. 34; 23, 22; Pwt 1,16-18; 10,18-19; Ez 47,21-23; Mt 5, 43-48.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1934 Wszyscy ludzie, stworzeni na obraz Jedynego Boga, obdarzeni taką samą rozumną duszą, mają tę samą naturę i to samo pochodzenie. Wszyscy, odkupieni przez ofiarę Chrystusa, są wezwani do uczestniczenia w tym samym Boskim szczęściu; wszyscy więc cieszą się równą godnością.

Por. KKK 847-848; 854; 856; 1267; 1935; 1938; 1939; 1957.

LITERATURA:

BRAUN J., *Nowy świat kultury*, Warszawa 2003.

CONRAD J., *Człowiek, rasa, kultura*, Warszawa 1971.

EDENSOR T., *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, Kraków 2004.

EVDOKIMOW P., *Prawosławie*, Warszawa 1986.

FERRERA M., *Ludy świata*, Warszawa 2004.

GIERSZEWSKI Z., *Problem analogii międzykulturowej*, Warszawa 1987.

HIMMELFARB G., *Jeden naród, dwie kultury*, Warszawa 2007.

JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, red. M. RADWAN, SCJ, T. GORZKULA, K. CYWIŃSKA, Rzym-Lublin 1988.

KŁOCZOWSKI J., *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2003.

KOPYT E., *Cywilizacja Zachodu a problem postrzegania odmienności kulturowych w islamie i hinduizmie*, Toruń 2003.

PALECZNY T., *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, Kraków 2006.

PEŁCZYŃSKI I., *Obrazy kultur*, Poznań 2007.

WARTOŚĆ XXXI

Bogactwo spotkania z przyrodą nieożywioną

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Odpowiedzialność za środowisko przyrodnicze

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Miejsce człowieka w przyrodzie

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Ziemia nie służy jedynie człowiekowi, ale jest domem wszystkich stworzeń.
   - Wszystkie rzeczy stworzone posiadają w przyrodzie swoje miejsce.
   - Właściwe i niewłaściwe zachowanie człowieka w kontakcie z przyrodą nieożywioną.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Obcowanie z przyrodą nieożywioną jest dla człowieka relacją, która ukazuje mu jego niewystarczalność, kruchość i zależność.
   - Tajemnicze żywioły i potęgi natury stanowią dla człowieka wyzwanie do przekraczania swych ograniczeń i zmagania się ze nimi.
   - Niszcząc i eksploatując dobra i piękno natury, człowiek sam zubaża środowisko własnego życia i rozwoju.

   Zasady
   - Dbam o przyrodę nieożywioną wokół mnie.
   - Kontakt z przyrodą nieożywioną uczy wyrzeczeń dla osiągnięcia wyższego celu.
   - Aktywnie spędzałam czas na łonie natury.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Bliższy kontakt z pięknem przyrody ma dobroczynny i regenerujący wpływ na całego człowieka, jego sferę fizyczną i psychiczną.
   - Obserwacja praw rządzących przyrodą nieożywioną jest dla człowieka szkołą mądrości o świecie i o samym sobie.
   - Kontemplacja tajemnic natury nieożywionej prowadzi człowieka do refleksji nad jej początkiem, uporządkowaniem oraz źródłem jej istnienia.

   Zasady
   - Zabieram moje dziecko na spacery lub wycieczki i rozmawiam z nim o wspólnie dokonanych spostrzeżeniach, na temat doświadczenia piękna otaczającej przyrody.

- Zachęcam dziecko do uczestnictwa w organizacjach młodych miłośników przyrody, turystyki, obozów wędrownych.
- Umacniam w moim dziecku wrażliwość na piękno przyrody oraz związane z tym różnorodne zainteresowania, np.: wędrówki górskie, fotografowanie, rysowanie.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Nie sposób wyjaśnić w sposób wystarczający pochodzenia, struktury i funkcjonowania świata przyrody jedynie w obszarze dociekań empiryczno-naukowych.
- Zgłębianie tajników wszechświata i poznawanie jego wielkości odrywa człowieka z ograniczania myślenia, zabiegania o dobra materialne i troski o życie doczesne.
- Prawa natury, działania żywiołów i ukształtowanie ziemi świadczy o istnieniu takich sił, które wymykają się spod kontroli człowieka, a od których on sam jest zależny.

Zasady

- Ukazuję moc żywiołów natury, wobec których wszystkie ludzkie zabezpieczenia okazują się niewystarczalne (np.: tsunami, trzęsienie ziemi, nawałnice).
- Rozważam z uczniami miejsce i rolę człowieka w świecie, ze szczególnym wskazaniem na przyrodę nieożywioną.
- Z lekcji dotyczących tematu przyrody nieożywionej staram się wyprowadzać treści dydaktyczno-wychowawcze, dotyczące np.: konieczności podejmowania wysiłku przez człowieka w panowaniu nad siłami natury.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizuję konkurs artystyczny: fotografii, rysunku, grafiki dla uczniów, pod hasłem: *Spotkanie człowieka z naturą – bogactwo czy zubożenie?*

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek uczy się szacunku i wrażliwości na piękno natury. Obcując z przyrodą odkrywa swoje możliwości i siłę w podejmowania trudu oraz aktywność w opanowaniu sił przyrody. Umiejętność współpracy z przyrodą nieożywioną prowadzi do budowania środowiska przyjaznego człowiekowi. Cała przyroda służy człowiekowi współczesnemu i jest przeznaczona dla następnych pokoleń.

10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek traktuje przyrodę nieożywioną wyłącznie w kategoriach użytkowych i rzeczowych, jako pewien kapitał dóbr przeznaczonych do pomnożenia własnego komfortu życia i przyjemności. Nie rodzi to szacunku i podziwu, natomiast naraża przyrodę na straty, bez uszanowania jej praw i piękna.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Benedicite maria et flumina, Domino. „Błogosławcie Pana morza i rzeki. Błogosław Pana wszystka ziemio" (por. Dn 3, 78. 74). Trzeba, ażeby na tym miejscu odezwał się kantyk całego stworzenia, które oddaje chwałę Stwórcy. Trzeba, ażeby przemówiły głosem chwały rzeki i morze. A przede wszystkim ta rzeka, która nieopodal stąd kończy swój bieg, uchodząc do Bałtyku. Wisła – rzeka wszystkich ziem polskich, rzeka naszych dziejów. Od stuleci – zanim jeszcze imię Polski pojawiło się w annałach historii – ona już toczyła swoje wody od Karpat, od śląskich Beskidów, gdzie ma swe źródła, aż dotąd. Rzeka, milczący świadek życia pokoleń, ich rodzenia się i umierania. Ich twórczych wysiłków związanych z gruntowaniem wszystkiego, co Polskę stanowi. Ich zmagań, czasem zmagań na śmierć i życie, ażeby utrzymać i zabezpieczyć to, co ojczyste, co jest wspólnym dorobkiem i wspólnym dziedzictwem. Wisło... Bądź błogosławiona, rzeko! Ucz nas twoją wiernością dla naszej ziemi błogosławić Ojca, który jest w niebie. I bądź błogosławione ty, morze, które jesteś przeznaczeniem Wisły, naszej rzeki – tak jak królestwo Boże jest przeznaczeniem ludzi żyjących na tej ziemi. Morze... Przemawia ono do człowieka szczególną mową. Jest to naprzód mowa bezkresu. Oto od ujścia Wisły otwiera się dal, wyznaczona taflą Bałtyku, bezkresna dal, której końca oko ludzkie nie dosięga. Ogrom wody jakby bardziej jednolity od obszarów ziemi. Obszar nie zamieszkany i niemieszkalny, a równocześnie obszar szeroko otwarty, który człowieka przyzywa. Przyzywa ludzi. Przyzywa narody. Ci, którzy idą za tym wezwaniem, nazywają się ludźmi morza. Nasz naród niejednokrotnie w historii rozliczał się z tego wyzwania: czy poszedł za nim? Czy dostatecznie na nie odpowiadał? Czy szukał w nim zabezpieczenia swego bytu i swoich praw wśród wszystkich narodów globu? Oto bowiem poprzez tę dal, która się otwiera przed oczyma człowieka stojącego na brzegu, z kolei przed oczyma żeglarza wśród morskich przestrzeni, prowadzi droga do wielu na świecie miejsc, do krajów i kontynentów. Do wielu ludów i narodów. Wezwanie mórz spotyka się z losami wszystkich ziem zamieszkanych. Nie tylko rozdziela te ziemie i utrzymuje w oddali, w odległości – ale także łączy. Tak. Morze mówi człowiekowi o potrzebie szukania się nawzajem. O potrzebie spotkania i współpracy. O potrzebie solidarności. Międzyludzkiej i międzynarodowej.

JAN PAWEŁ II, Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do ludzi morza, Gdynia, 11.06.1987, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 468-469.

Człowiekowi potrzebne jest to piękno krajobrazu – i dlatego też nic dziwnego, że ciągną tutaj ludzie z całej Polski a także spoza Polski. Ciągną latem i zimą. Szukają odpoczynku. Pragną odnaleźć siebie w obcowaniu z przyrodą. Pragną odzyskać siły w zdrowym wysiłku fizycznym: marszu, w podejściu, we wspinaczce, w zjeździe narciarskim. Ej, łza się w oku kręci….

JAN PAWEŁ II, *Prawo człowieka do pracy i do ziemi*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* II, 1, 1979, Poznań 1990, s. 687.

12. PISMO ŚWIĘTE

Gdy faraon uwolnił lud, nie wiódł go Bóg drogą prowadzącą do ziemi filistyńskiej, chociaż była najkrótsza. Powiedział bowiem Bóg: „Żeby lud na widok czekających go walk nie żałował i nie wrócił do Egiptu". Bóg więc prowadził lud okrężną drogą pustynną ku Morzu Czerwonemu; a Izraelici wyszli uzbrojeni z ziemi egipskiej. Zabrał też Mojżesz ze sobą kości Józefa, gdyż ten przysięgą zobowiązał Izraelitów, mówiąc: „Wspomoże was niezawodnie Bóg, a wówczas zabierzcie stąd ze sobą moje kości". Wyruszyli z Sukkot i rozbili obóz w Etam, na skraju pustyni. A Pan szedł przed nimi w dzień jako słup obłoku, by ich prowadzić drogą, w nocy zaś jako słup ognia, aby im świecić, żeby mogli iść we dnie i w nocy. Nie ustępował sprzed ludu słup obłoku we dnie ani słup ognia w nocy (Wj 13,17-22).

Por. Rdz 19,23-29; Wj14, 19-31; Ne 9,6-17; Ps 78,1-72.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

696 Podczas gdy woda oznaczała narodzenie i płodność życia udzielanego w Duchu Świętym, ogień symbolizuje przekształcającą energię dzieł Ducha Świętego. Prorok Eliasz, który „powstał jak ogień, a słowo jego płonęło jak pochodnia" (Syr 48,1), swoją modlitwą sprowadza ogień z nieba na ofiarę na górze Karmel; jest on figurą ognia Ducha Świętego, który przekształca wszystko, czego dotknie. Jan Chrzciciel, który „pójdzie przed Panem w duchu i mocy Eliasza" (Łk 1,17), zapowiada Chrystusa jako Tego, który „chrzcić... będzie Duchem Świętym i ogniem" (Łk 3,16), tym Duchem, o którym Jezus powie: „Przyszedłem rzucić ogień na ziemię, i jakże bardzo pragnę, żeby on już zapłonął" (Łk 12,49). W postaci języków „jakby z ognia" Duch Święty spoczywa na uczniach w poranek Pięćdziesiątnicy i napełnia ich sobą (Dz 2,3-4).

Por. KKK 554; 555; 659; 697; 707.

LITERATURA:

FIJAŁKOWSKI J., *Opowieści z Gór Świętokrzyskich*, t. I-IX, Warszawa 1995-2001.

KIERAS Z., *100 najpiękniejszych gór świata*, Warszawa 1995.

KOLBUSZEWSKI J., *Tatry. Literacka tradycja motywu*, Kraków 1995.

Mądrość gór, red. K. MIKUCKI, Kraków 2005.

PASZKOWSKI M., *Jaskinie Gór Świętokrzyskich. Przewodnik*, Kielce 2001.

Poezja gór. Antologia wierszy laureatów Ogólnopolskiego Konkursu Poetyckiego im. Tadeusza Staicha na wiersz o tematyce górskiej „Jesień Tatrzańska" 1972-1996, red. J. KOLBUSZEWSKI, Kraków 1996.

RAVASI G., *Góry Boga*. *Tajemnica gór w słowie i obrazie*, Kielce 2002.

Wielkie wspinaczki. Osobiste relacje najwybitniejszych ludzi gór, red. C. BONINGTONA, Bielsko-Biała 1995.

WARTOŚĆ XXXII

Bogactwo spotkania z przyrodą ożywioną

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój intelektualny, rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznanie przyrody ożywionej

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie harmonijnego współistnienia człowieka z przyrodą ożywioną

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Co to znaczy spotkanie z przyrodą ożywioną? Dlaczego chcę wyruszać na to spotkanie? Co wnoszę w każde spotkanie?
   - Przyroda – miejsce gdzie mogę siebie usłyszeć.
   - Czego przyroda „oczekuje" od człowieka?
   - Czy boję się przyrody dlatego, że jej nie znam?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Należy pielęgnować i poznawać przyrodę.
   - Przyroda bierze udział w rozwoju człowieka.
   - Przyroda współtworzy kulturę.
   Zasady
   - Staram się o systematyczny kontakt z przyrodą.
   - Tworzę grupy miłośników przyrody.
   - Szukam pozytywnych przykładów spotkania człowieka z przyrodą.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Kontakt człowieka z przyrodą wzmacnia jego więzi rodzinne.
   - Człowiek nie jest jedynym mieszkańcem Ziemi.
   - Kształtuję w młodym człowieku postawę przyjaźni ze zwierzętami i roślinami.
   Zasady
   - Szukam miejsc w przyrodzie, gdzie całą rodziną możemy być razem i spędzać wolny czas.
   - Przestrzeń domową staram się uzupełnić przez kontakt ze zwierzętami i roślinami.
   - Zwierzęta uczą mnie opieki i troski o życie.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY
   Normy
   - Człowiek lepiej rozumie samego siebie przez spotkanie z przyrodą.

- Szkoła jest instytucją, gdzie uczeń poznaje świat i uczy się przyrody.
- Szkoła dba o przyrodę w swoim otoczeniu.
- Uczeń zna polską przyrodę.

Zasady

- Organizuję w szkole spotkania ze znanymi podróżnikami i pasjonatami przyrody.
- Wspólnie z uczniami uczestniczę w projekcie ochrony środowiska.
- Na szkolnych wycieczkach poznajemy historię naszego kraju, a także jej bogactwa przyrody.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizuję dla mojej klasy wycieczkę poznawczą, np. do Puszczy Białowieskiej. Układam program pobytu w rezerwacie przyrody. Ustalam, jakie miejsca są warte poznania. Każdy z uczniów zajmuje się danym zagadnieniem, prowadzi swój dziennik obserwacji, rozwija zadany temat, spotyka się z pracownikami rezerwatu. W szkole, po powrocie, każdy uczeń przedstawia raport ze swoich obserwacji i badań.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń nie boi się przyrody. Szuka kontaktu z nią i rozwija swoją wiedzę na jej temat. Wie, że pomaga mu ona w jego rozwoju, a także w rozumieniu samego siebie. Nie nadużywa swojej władzy technicznej, lecz szanuje i dba o otaczającą go przyrodę.

10. ZAGROŻENIA

Uczeń może traktować przyrodę jako nieznany, niebezpieczny dla niego żywioł. Nie pielęgnuje w sobie postawy zainteresowania i podziwu dla niej. Młody człowiek może przeciwstawiać sobie naturę ożywioną. Nie zgłębia wiedzy o przyrodzie. Nie czuje z nią integralnej więzi.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Pytanie dotyczące stworzenia rodzi się w umyśle każdego człowieka, tak prostego jak i uczonego. Można powiedzieć, że współczesna nauka powstała w ścisłym powiązaniu z biblijną prawdą o stworzeniu, nawet jeśli nie zawsze pozostawała z nią w idealnej harmonii. Dziś, gdy została lepiej wyjaśniona kwestia wzajemnych stosunków pomiędzy prawdą naukową i religijną, bardzo wielu uczonych, choć słusznie podnosi niebagatelne problemy, związane np. z teorią ewolucji żywych organizmów, a zwłaszcza człowieka, lub z immanentną celowością przemian zachodzących we wszechświecie, to w coraz większym stopniu podziela i darzy coraz większym szacunkiem to, co na temat stworzenia mówi Wiara chrześcijańska. W ten sposób otwiera się przestrzeń dla pożytecznego dialogu pomiędzy dwojakim podejściem do rzeczywistości świata człowieka, które pomimo lojalnie uznawanej odmienności, w głębszej swej warstwie zgodne są co do tego samego człowieka, który został stworzony – jak czytamy na pierwszych stronach Biblii – „na obraz

Boży", a więc jako rozumny i inteligentny „pan" świata.

JAN PAWEŁ II, Audiencja generalna, 8.01.86, *Wierzę w Boga, Stworzyciela nieba i ziemi*, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* IX, 1, 1986, Poznań 2005, s. 19-20.

W atmosferze odprężenia człowiek jest zdolny spojrzeć innymi oczyma na własne życie i na życie innych: uwolniony od pilnych zajęć codziennych, może odkryć swój wymiar kontemplacyjny, rozpoznając ślady Boga w przyrodzie, a przede wszystkim w innych ludziach.

JAN PAWEŁ II, *Anioł Pański*, 21.07.1996, „L'Osservatore Romano" 1996, nr 8, s. 11.

12. PISMO ŚWIĘTE

Przypatrzcie się ptakom podniebnym: nie sieją ani żną i nie zbierają do spichrzów, a Ojciec wasz niebieski je żywi. Czyż wy nie jesteście ważniejsi niż one? Kto z was, martwiąc się, może choćby jedną chwilę dołożyć do wieku swego życia? A o odzienie czemu się martwicie? Przypatrzcie się liliom polnym, jak rosną: nie pracują ani przędą. A powiadam wam: nawet Salomon w całym swym przepychu nie był tak ubrany jak jedna z nich. Jeśli więc ziele polne, które dziś jest, a jutro do pieca będzie wrzucone, Bóg tak przyodziewa, to czyż nie tym bardziej was, ludzie małej wiary? Nie martwcie się zatem i nie mówcie: co będziemy jedli? Co będziemy pili? Czym będziemy się przyodziewali? Bo o to wszystko poganie zabiegają. Przecież Ojciec wasz niebieski wie, że tego wszystkiego potrzebujecie. Starajcie się naprzód o królestwo Boga i o Jego sprawiedliwość, a to wszystko będzie wam dodane. Nie martwcie się więc o jutro, bo jutrzejszy dzień sam o siebie martwić się będzie. Dosyć ma dzień każdy swojej biedy (Mt 6,26-34).

Por. Mdr 43,13-33.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

337 Bóg sam stworzył świat widzialny w całym jego bogactwie, jego różnorodności i porządku. Pismo Święte przedstawia symbolicznie dzieło Stwórcy jako ciąg sześciu dni Boskiej „pracy", która kończy się „odpoczynkiem siódmego dnia" (Rdz 1,1-2, 4).

Por. KKK 338; 339; 340.

LITERATURA:

BOBULA M., *Przyroda – tajemniczy kosmos. Eseje na temat filozofii, kosmosu, życia, ewolucji i ekologii*, Sandomierz 2000.

Człowiek i przyroda w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym, red. W. IWAŃCZAK, Warszawa 2000.

DOUBININ N., *Świętego Franciszka z Asyżu braterstwo z przyrodą*, Łódź-Lublin-Moskwa 2000.

KALISZUK K., *Przyroda najlepszym nauczycielem*, Warszawa 1997.

ŁUKOMSKI J., *Solidarność człowieka z przyrodą*, Radom 1994.

PRIGOGINE I., *Z chaosu ku porządkowi. Nowy dialog człowieka z przyrodą*, Warszawa 1990.

REICHHOLF J., *Zagadka rodowodu człowieka: narodziny człowieka w grze sił z przyrodą*, Warszawa 1992.

WARTOŚĆ XXXIII

Bogactwo spotkania ze zwierzętami domowymi

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Kształtowanie zainteresowania światem zwierząt

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Formowanie postawy odpowiedzialności i umiejętnej opieki

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Współistnienie świata ludzi i świata zwierząt. Jak nie nadużywać swojej władzy wobec zwierząt?
   - Co to znaczy oswoić? Po co?
   - Przyjaźń między człowiekiem a zwierzęciem. Miejsce zwierzęcia w rodzinie.
   - Charakterystyka i różnorodność świata zwierząt.

5. ZADANIE DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Człowiek jest szczytem stworzenia[1].
   - Mam uszanować życie zwierząt.
   - Środowisko naturalne to przestrzeń dla człowieka i zwierząt.
   Zasady
   - Dbam o zwierzęta w moim otoczeniu.
   - Czas wolny poświęcam na poznawanie świata zwierząt. Organizuję wycieczki badawcze.
   - Żyję w harmonii z otaczającymi mnie zwierzętami.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Człowiek staje się odpowiedzialny za oswajane zwierzęta.
   - Świat zwierząt odkrywa tajemnice świata.
   - Mądrość praw świata zwierząt ukazuje patologiczne tendencje cywilizacyjne.
   Zasady
   - Aktywność człowieka ma wpływ na funkcjonowanie świata zwierząt.
   - Razem z dzieckiem opiekuję się zwierzętami.
   - Uczę rozpoznawać potrzeby zwierzęcia domowego.

---

[1] „Człowiek jest szczytem dzieła stworzenia. Opis natchniony wyraża tę prawdę, wyraźnie oddzielając stworzenie człowieka od stworzenia innych stworzeń". KKK 343.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Człowiek jest odpowiedzialny za świat zwierząt.
- Szkoła jest miejscem uczenia się praw świata zwierząt.
- Szkoła formuje postawę ochrony zwierząt.
- Szkoła ukazuje proces wzajemnego kształtowania się świata ludzi i świata zwierząt.

Zasady

- Nawiązuję współpracę z rezerwatem przyrody. Realizuję program edukacyjny: wycieczki, badania, filmy, pokazy, konkursy.
- Ukazuję przykłady harmonijnego funkcjonowania ludzi i zwierząt.
- Szkoła stara się o materiały dydaktyczne umożliwiające rzetelne poznanie świata zwierząt.
- Kształtuję postawę podziwu dla piękna świata zwierząt.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie, którzy opiekują się zwierzętami domowymi, realizują na lekcji wychowawczej temat o odpowiedzialność za domowe zwierzęta. Przedstawiają charakterystykę zwierzęcia, opowiadają historię znajomości z nim. Jak wygląda jego pielęgnacja i jakie są obowiązki opiekuna zwierzęcia. Ukazują, że przyjaźń między człowiekiem a zwierzęciem jest możliwa.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń potrafi współistnieć ze światem zwierząt. Nie używa przemocy w kontakcie ze zwierzętami i nie pozwala, by inni ją stosowali. Ochrania i pielęgnuje zwierzęta. Przebywając z nimi, młody człowiek uczy się zmysłu obserwacji. Rozumie znaczenie oswajania zwierząt. Uczeń zna sposób funkcjonowania zwierząt, za które jest odpowiedzialny. Odpowiedzialność traktuje jako służbę i pomoc.

10. ZAGROŻENIA

Człowiek może źle wykorzystać swoją władzę nad zwierzęciem. Może pojawić się zagrożenie przedmiotowego traktowania zwierząt, co prowadzi do znieczulenia na ich krzywdę i ból. Również może zacząć dominować postawa braku odpowiedzialności za oswojone zwierzę. Szkoła może przekazać tylko wiedzę o zwierzętach, bez formowania wobec nich postawy moralnej.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Ochrona środowiska jest także kwestią etyczną ze względu na stosowane ostatnio formy, w których nie zawsze uwzględnia się należycie człowieka i jego potrzeby. Jest to odpowiedzialność, o której nie należy zapominać, a odnosi się ona nie tylko do człowieka dzisiejszego, lecz także do człowieka jutra: każde bowiem pokolenie „zyskuje lub trwoni z pożytkiem lub szkodą następnego". Niech większy szacunek dla przyrody sprzyja także drodze do pokoju, podstawowego dobra dla człowieka dzisiaj i zawsze.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie na Światowy Dzień Ochrony Środowiska, Watykan, 4.06.1986, *Szacunek dla przyrody niech sprzyja drodze do pokoju*, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* IX, 1, 1986, Poznań 2005, s. 874.

Degradacja środowiska godzi w dobro stworzenia ofiarowane człowiekowi przez Boga-Stwórcę, jako nieodzowne dla jego życia i rozwoju. Istnieje powinność należytego korzystania z tego daru w duchu wdzięczności i szacunku. Z drugiej zaś strony świadomość, że dar ten przeznaczony jest dla wszystkich ludzi, stanowi dobro wspólne, rodzi również właściwe zobowiązanie względem drugiego człowieka. (...) Trzeba zatem uswiadomić sobie, że istnieje ciężki grzech przeciwko środowisku naturalnemu obciążający nasze sumienia, rodzący poważną odpowiedzialność przed Bogiem-Stwórcą.

JAN PAWEŁ II, Homilia w czasie liturgii słowa, Zamość, 12.06.1999, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 1119.

12. PISMO ŚWIĘTE

A po czterdziestu dniach Noe, otworzywszy okno arki, które przedtem uczynił, wypuścił kruka; ale ten wylatywał i zaraz wracał, dopóki nie wyschła woda na ziemi. Potem wypuścił z arki gołębicę, aby się przekonać, czy ustąpiły wody z powierzchni ziemi. Gołębica, nie znalazłszy miejsca, gdzie by mogła usiąść, wróciła do arki, bo jeszcze była woda na całej powierzchni ziemi; Noe, wyciągnąwszy rękę, schwytał ją i zabrał do arki. Przeczekawszy zaś jeszcze siedem dni, znów wypuścił z arki gołębicę i ta wróciła do niego pod wieczór, niosąc w dziobie świeży listek z drzewa oliwnego. Poznał więc Noe, że woda na ziemi opadła. I czekał jeszcze siedem dni, po czym wypuścił znów gołębicę, ale ona już nie powróciła do niego (Rdz 8,6-12).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

339 Każde stworzenie posiada swoją własną dobroć i doskonałość. O każdym z dzieł „sześciu dni" jest powiedziane: „A widział Bóg, że było dobre". „Wszystkie rzeczy bowiem z samego faktu, że są stworzone, mają własną trwałość, prawdziwość, dobroć i równocześnie własne prawa i porządek"[2]. Różne stworzenia, chciane w ich własnym bycie, odzwierciedlają, każde na swój sposób, jakiś promień nieskończonej mądrości i dobroci Boga. Z tego powodu człowiek powinien szanować dobroć każdego stworzenia, by unikać nieuporządkowanego wykorzystania rzeczy, które lekceważy Stwórcę oraz powoduje zgubne konsekwencje dla ludzi i ich środowiska.

Por. KKK 337; 340; 341

[2] „Człowiek jest szczytem dzieła stworzenia. Opis natchniony wyraża tę prawdę, wyraźnie oddzielając stworzenie człowieka od stworzenia innych stworzeń". KKK 343.

LITERATURA:

ATKINSON E., *Bobik od franciszkanów*, Poznań 1991.

BOŻEK J., *Człowiek i pies. Zwierzę nie jest rzeczą*, Bielsko-Biała 2003.

Człowiek – zwierzę – cywilizacja. Aspekt humanistyczny, red. H. KORPIKIEWICZ, Poznań 2001.

DEMEL K., *Zwierzę i jego środowisko. Wstęp do ekologii zwierząt*, Warszawa 1969.

FERRY L., *Nowy ład ekologiczny: drzewo, zwierzę i człowiek*, Waszawa 1995.

PACZOS K., *Zwierzę rozumne. Zagadnienia podstawowe z filozofii niższych warstw duszy ludzkiej. Perspektywa Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu*, Gdańsk 2004.

WARTOŚĆ XXXIV

Wielkość i piękno wszechświata

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny i duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Odpowiedzialność osoby za swoje środowisko lokalne

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie postawy zaangażowania w rozwój świata

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Historia kształtowania się wszechświata, pytanie o jego początek i rozwój.
   - Różnorodność kultur i narodów.
   - Religie na świecie.
   - Godność osoby we wszechświecie.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE.
   Normy
   - Osoba jest częścią wszechświata i współtworzy go.
   - Obowiązuje odpowiedzialność człowieka za rozwój swojego środowiska naturalnego i społecznego.
   - Człowieczeństwo wyraża się w różnorodnych kulturach.

   Zasady
   - Jestem świadomy mojej roli we wszechświecie.
   - Poznaję i szanuję inne religie i kultury.
   - Jestem zaangażowany w promowanie wartości cywilizacji miłości (pokoju, dobra, sprawiedliwości, solidarności).

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Kształtowanie tożsamości człowieka nastepuje poprzez przedstawienie historii jego przodków.
   - Każda osoba należy do wspólnoty międzyludzkiej.
   - Poznawanie i kontakt z innymi kulturami rozwija otwartość na różnorodność życia na ziemi. Umożliwia lepsze zrozumienie swoich korzeni na tle innych narodów.
   - Istnieje organiczne powiązanie człowieka z kosmosem.

   Zasady
   - Ukazuję godność osoby ludzkiej poprzez kształtowanie odpowiednich więzi rodzinnych.
   - Reaguję na przejawy niesprawiedliwości i dyskryminacji w moim środowisku rodzinnym i w miejscu zamieszkania.

- Propaguję zasadę, że moje środowisko jest częścią wszechświata.
- Moje wybory i decyzje mają wpływ na kształt świata.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Uczeń swoją pracą przyczynia się do rozwoju i rozpowszechniania nauki.
- Szkoła jest instytucją, gdzie poznaję wszechświat i jego prawa naturalne.
- Bez poznania wszechświata i własnego środowiska człowiek jest zagubiony.

Zasady

- Współuczestniczę w tworzeniu więzi w klasie.
- Kształtuję poczucie odpowiedzialności za innych uczniów w klasie.
- Motywuję uczniów do działań na rzecz innych środowisk naturalnych i społecznych.
- Uczę, że wielkość i niepojętość wszechświata, powinna uświadamiać zależność i ograniczenia człowieka.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie mają za zadanie poznać różnorakie problemy swojego lokalnego środowiska. Z listy zagadnień można wybrać jedno i opracować plan pomocy, lub przedstawić hipotezy: jakie instytucje i jaki system pomocy byłyby skuteczne w rozwiązaniu danego zagadnienia nad utrzymaniem piękna świata.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że jest odpowiedzialny za swoje środowisko naturalne i społeczne. Jest świadom, że jego postępowanie ma wpływ na przemianę jego własnego otoczenia i świata. Jest zmotywowany, by angażować się w rozwój swojej społeczności. Dąży do budowania więzi międzyludzkich opartych na sprawiedliwości, pokoju, dobru i miłości. Zaangażowanie w rozwój swojego środowiska wyzwala w nim postawę twórczej pracy społecznej. Uczeń ze swoją tożsamością potrafi odnaleźć się w różnorodności kulturowej.

10. ZAGROŻENIA

Brak świadomości i możliwości przemiany i ulepszenia świata, może prowadzić do biernej postawy w stosunku do swojego środowiska. Uczeń zacznie funkcjonować tylko dla siebie, bez więzi z otoczeniem. Postawa bierności wobec otoczenia może prowadzić do rozwijania się patologii w swoim środowisku. Postawa izolacji nie tworzy więzi osobowych.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Młody człowiek o szlachetnej, wspaniałomyślnej i dobrej duszy winien odznaczać się wrażliwością na cudze cierpienie, nieszczęście, na wszelkie zło, które dotyka człowieka. Miłosierdzie nie jest postawą bierną, lecz zdecydowanym, zrodzonym z wiary działaniem na rzecz bliźniego. Jakże wiel-

kie rzesze ludzi młodych oddają się dziś z radością służbie dla braci – widzimy ich wszędzie, nawet w najtrudniejszych sytuacjach życiowych! Młodość jest służbą. A świadectwo służby i braterstwa, jakie dają dzisiaj młodzi ludzie, jest jednym z najbardziej pocieszających i najwspanialszych zjawisk w naszym świecie.

[...] Wasza tęsknota za bardziej sprawiedliwym i solidarnym społeczeństwem jest słuszna – winniście zawsze tego pragnąć; nie przyłączajcie się jednak do tych, którzy twierdzą, że niesprawiedliwość społeczną można usunąć tylko drogą nienawiści klasowej, stosowania przemocy, czy innych niechrześcijańskich środków. Jedynym środkiem mogącym zapewnić prowadzącą do budowy nowego, lepszego świata przemianę struktur jest nawrócenie serca.

JAN PAWEŁ II, Pielgrzymka do Limy 2.02.1985 r., *Program Ośmiu błogosławieństw*, w: *Stworzeni do miłości 1. Jana Pawła II rozmowy z młodymi*, red. A. SIERADZKI, Łomianki 1991, s. 90.

Świat widzialny zostaje stworzony dla człowieka: człowiek zostaje więc obdarowany światem.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Dominum et Vivificantem*, 34, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 1996, s. 216.

Wszechświat jest dziełem rąk Boga, nosi zatem znamię Jego dobroci. Jest piękny i godny podziwu, zasługuje na to, byśmy się nim cieszyli, ale istnieje też po to, abyśmy go uprawiali i rozwijali. Potrzeba dokończenia dzieła Bożego otwiera w świecie przestrzeń dla ludzkiej pracy.

JAN PAWEŁ II, List *Dies Domini*, 10, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy,* t. 3, Kraków 2007, s. 454.

12. PISMO ŚWIĘTE

Chwalcie Pana nad panami,
bo Jego łaska na wieki.
On sam cudów wielkich dokonał,
bo Jego łaska na wieki.
On w swej mądrości uczynił niebiosa,
bo Jego łaska na wieki.
On rozpostarł ziemię nad wodami,
bo Jego łaska na wieki.
On uczynił wielkie światła,
bo Jego łaska na wieki.
Słońce, by dniem władało,
bo Jego łaska na wieki.
Księżyc i gwiazdy, by władały nocą,
bo Jego łaska na wieki (Ps 136,3-9).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1913 Uczestnictwo jest dobrowolnym i szlachetnym zaangażowaniem się osoby w wymianę społeczną. Jest konieczne, by wszyscy, stosownie do zajmowanego miejsca i odgrywanej przez siebie roli, uczestniczyli w rozwoju

dobra wspólnego. Obowiązek ten jest nierozłącznie związany z godnością osoby ludzkiej.

Por. KKK 1914; 1916.

LITERATURA:

BOBULA M., *Przyroda – tajemniczy kosmos. Eseje na temat filozofii, kosmosu, życia, ewolucji i ekologii*, Sandomierz 2000.

BONENBERG M., *Człowiek i ziemia*, Kraków 1999.

CZARNY J., *Jana Pawła II wizja cywilizacji miłości*, Wrocław 1994.

DĄB-KALINOWSKA B., *Ziemia, piekło, raj. Jak czytać obrazy religijne*, Warszawa1994.

GORE A., *Ziemia na krawędzi. Człowiek a ekologia*, Warszawa 1996.

HELLER M., ks., *Wieczność, czas, kosmos*, Kraków 1995.

Kosmos. *Ziemia, woda, podziemie. Koncepcja całości*, red. J. BARTMIŃSKI, Lublin 1999.

Komisja Historyczna Wielkiego Jubileuszu Roku 2000, *Pełna jest Ziemia Twego Ducha, Panie*, red. B. GŁODEK, Katowice 1997.

MALIŃSKI M., „*To moja matka – ta ziemia”. Czwarta wizyta Jana Pawła II w Polsce*, Wrocław 1991.

REYMONT W., *Ziemia obiecana*, Warszawa 1983.

SAINT-EXUPÉRY A., de, *Ziemia, ojczyzna ludzi*, Warszawa 1998.

SZYMIK J., ks., *Ziemia niebieska*, Lublin 1994.

Ziemia, planeta tajemnicza. Sekrety świata przyrody, red. P. WHITFIELD, Warszawa 1995.

FILM:

Makrokosmos, reż. J. CLUZAUD, Francja 2001.

Mikrokosmos, reż. C. NURIDASANY, M. PERENNOU, Francja 1996.

WARTOŚĆ XXXV

Ziemia - najpiękniejsza planeta

1 CEL OGÓLNY
Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
Poznawanie cywilizacji miłości

3. CEL WYCHOWAWCZY
Kształtowanie swojego człowieczeństwa

4. PROPONOWANE TEMATY
- Nasza planeta – przestrzeń, gdzie człowiek rozwija się i wzrasta.
- Człowieczeństwo, to moje powołanie.
- Człowiek wezwany do budowania cywilizacji miłości.
- Formacja człowieczeństwa w kulturze polskiej.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
Normy
- Cywilizacja miłości przyczynia się do rozwoju ludzkości.
- Drugi człowiek nie jest dla mnie zagrożeniem. Pielęgnuję postawę otwartości wobec innych.
- Współtworzę kulturę opartą na wartościach[1].

Zasady
- Uczestniczę w życiu kulturalnym mojej społeczności.
- Szukam przykładów cywilizacji miłości wśród różnych narodów.
- Rozwijam więzy miłości w mojej rodzinie.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
Normy
- Afirmacja życia jest podstawą rozwoju osoby.
- Więzi ludzkie opierają się na postawie daru.
- Trwa nieustanna odpowiedzialność człowieka za życie ludzkie.

Zasady
- Razem z dzieckiem odkrywam i rozwijam jego talenty.
- Okazuję dziecku, że jest dla mnie radością mojego życia.
- Dbam o właściwy kontakt dziecka z przyrodą.

---

[1] „Należy przemieniać serce. Wszystko zależy od tego, jaki uczyni się użytek z postępu nauki i techniki. Wszystko ostatecznie zależy od ludzkiego serca. To ludzkie serce należy zmienić. Niewątpliwie, należy zmodyfikować pewne struktury, które pociągają za sobą niesprawiedliwość i nędzę, ale jednocześnie należy przemieniać ludzkie serca". JAN PAWEŁ II, *Wszystko ostatecznie zależy od ludzkiego serca*, Fryburg, 13.06.1984, w: *Stworzeni do miłości 1. Jana Pawła II rozmowy młodymi*, red. A. SIERADZKI, Łomianki 1991, s. 84.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Ziemia jest źródłem życia.
- Obowiązuje odpowiedzialność człowieka za swoją planetę.
- Cywilizacja – to postęp czy zagłada?

Zasady

- Informuję ucznia o zagrożeniach naszej planety.
- Promuję ekologiczny styl życia.
- Motywuję do zaangażowania na rzecz ochrony przyrody.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Wspólnie z rodzicami lub wychowawcą oglądam film na temat życia na Ziemi. Poznaję proces powstawania życia na Ziemi. Przygotowuję szkolny referat na temat wpływu człowieka na jakość życia na naszej planecie.

9. OSIĄGNIĘCIA I EFEKTY

Uczeń jest świadom wielkości daru życia: własnego i toczącego się wokół niego. Wie, że jest organicznie powiązany z całym żywym stworzeniem. Jest świadom, że współtworzy cywilizację i wie, gdzie szukać wzorców kulturowych. Rozwija oraz ubogaca swoje człowieczeństwo. Chroni je i dba o przyrodę.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje niebezpieczeństwo, że młody człowiek będzie traktował rozwój cywilizacyjny tylko jako postęp techniki. Swoje życie będzie postrzegał w kategorii „więcej mieć" niż „być". Uczeń może być skupiony tylko na własnych potrzebach, nie uwzględniając potrzeb innych[2]. Istnieje ryzyko zaprzestania rozwoju swojego człowieczeństwa na tle społeczności ogólnoludzkiej.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Tak więc podstawowym zadaniem rodziny jest służba życiu, urzeczywistnianie w ciągu dziejów pierwotnego błogosławieństwa Stwórcy: przekazywanie – poprzez rodzenie – obrazu Bożego z człowieka na człowieka.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 28, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 128.

[2] „Czujecie się zagrożeni przez społeczeństwo, którego nie wybraliście; przez społeczeństwo, którego nie zbudowaliście, do którego jednak należycie z wciąż rosnącą odpowiedzialnością. To społeczeństwo jest ogarnięte jakby szałem, gdy mobilizuje wszystkie swoje siły zmierzając ku temu, co jest jego zniszczeniem. Postęp naukowy i technologiczny dał człowiekowi złudzenie panowania nad światem rzeczy materialnych. Niestety, doświadczenie wykazuje, że nie jest to neutralna władza nauki, jak niektórzy myśleli. Bowiem człowiek współczesny skłonny jest traktować rzeczy jako przedmioty, którymi można manipulować, i często dochodzi do tego, że wśród tych przedmiotów stawia również samego siebie. Oto wielkie zagrożenie naszej epoki!". JAN PAWEŁ II, *Nie poddawajcie się „kulturze śmierci"*, Rzym, 14.04.1984, w: *Stworzeni do miłości...*, dz. cyt., s. 78.

Ziemię dał Stwórca człowiekowi, aby czynił ją sobie poddaną – i na tym panowaniu człowieka nad ziemią oparł podstawowe prawo człowieka do życia. Prawo do życia łączy się z powołniem rodzinnym i rodzicielskim człowieka.[...] I tak jak ziemia z opatrznościowego ustanowienia Stwórcy przynosi plon, podobnie też to zjednoczenie w miłości dwojga osób: mężczyzny i kobiety owocuje nowym życiem ludzkim.

JAN PAWEŁ II, Homilia w czasie Mszy Świętej, Nowy Targ, 8.06.1979, 4, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 161.

12. PISMO ŚWIĘTE

Wy jesteście solą ziemi. Lecz jeśli sól utraci swój smak, czymże ją posolić? Na nic się już nie przyda, chyba na wyrzucenie i podeptanie przez ludzi. Wy jesteście światłem świata. Nie może się ukryć miasto położone na górze. Nie zapala się też lampy i nie umieszcza pod korcem, ale na świeczniku, aby świeciła wszystkim, którzy są w domu. Tak niech wasze światło jaśnieje przed ludźmi, aby widzieli wasze dobre uczynki i chwalili Ojca waszego, który jest w niebie (Mt 5,13).

Por. Rz 8,22, Ps 24,1-2.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

340 Współzależność stworzeń jest chciana przez Boga. Słońce i księżyc, cedr i mały kwiatek, orzeł i wróbel: niezmierna rozmaitość i różnorodność stworzeń oznacza, że żadne z nich nie wystarcza sobie samemu. Istnieją one tylko we wzajemnej zależności od siebie, by uzupełniać się, służąc jedne drugim.

Por. KKK 341; 342.

LITERATURA:

BOBULA M., *Przyroda – tajemniczy kosmos. Eseje na temat filozofii, kosmosu, życia*, Wrocław 1991.

BONENBERG M., *Człowiek i ziemia*, Kraków 1999.

CZARNY J., *Jana Pawła II wizja cywilizacji miłości*, Wrocław 1994.

DĄB-KALINOWSKA B., *Ziemia, piekło, raj. Jak czytać obrazy religijne*, Warszawa 1994.

GORE A., *Ziemia na krawędzi. Człowiek a ekologia*, Warszawa 1996.

HELLER M., ks., *Wieczność, czas, kosmos*, Kraków 1995.

Kosmos. *Ziemia, woda, podziemie. Koncepcja całości*, red. J. BARTMIŃSKI, Lublin 1999.

MALIŃSKI M., ks., *„To moja matka – ta ziemia". Czwarta wizyta Jana Pawła II w Polsce*, Wrocław 1991.

REYMONT Wł., *Ziemia obiecana*, Warszawa 1983.

SAINT-EXUPÉRY A.,de, *Ziemia, ojczyzna ludzi*,Warszawa 1998.

SZYMIK J., *Ziemia niebieska*, Lublin 1994.

Ziemia – planeta tajemnicza. Sekrety świata przyrody, red. P. WHITFIELD, Warszawa 1995.
Ziemia Twego Ducha, Panie, red. B. GŁODEK, Katowice 1997.

Klasa 3

wartości relacji

Ja - Wobec Samego Siebie

WARTOŚĆ I

Sens mojego życia. Kim jestem?

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój intelektualny i moralny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poszukiwanie prawdy

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie dojrzałości osobowej

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Cel, jako odzwierciedlenie ludzkich dążeń, staje się źródłem sensu życia.
   - Potrzeba autorytetu w procesie formowania własnej tożsamości i kształtu własnego życia.
   - Życie człowieka jest powołaniem.
   - Pytanie o sens życia, o własne miejsce w świecie i o ostateczne przeznaczenie – wyraża odwieczne poszukiwanie prawdy przez człowieka.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Odkrycie własnych zalet i wad jest motorem do twórczej pracy nad sobą[1].
   - Praca nad sobą jest drogą do kształtowania pełni człowieczeństwa[2].

---

[1] „Nawet czasem nie zaszkodzi, jak się nad sobą zamyślisz i zmartwisz. Nawet czasem nie zaszkodzi, jak się na siebie zgniewasz. To lepsze, niż gdybyś miał lekkomyślnie przeżywać swoją młodość i gubić wielki skarb, wielki, niepowtarzalny skarb, który w sobie nosisz, którym jesteś ty sam – każdy, każda. Tego nas uczy Chrystus, tego nas uczy Chrystus o każdym z nas i dlatego wam, młodym, nie wolno stracić z Nim kontaktu, nie wolno zagubić Jego wejrzenia, bo jeśliby to się stało, przestaniecie wiedzieć, kim jesteście, przestaniecie odczuwać, jakim skarbem jest każdy z was, życie każdego z was, osobowość każdego z was – jedyna, niepowtarzalna". Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. dla alumnów, młodzieży zakonnej i służby liturgicznej, Częstochowa, 6.06.1979, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*..., dz. cyt., s. 114.

[2] „Odkrywamy więc siebie: odkrywamy w sobie człowieka wewnętrznego z jego właściwościami, talentami, szlachetnymi pragnieniami, ideałami – ale równocześnie odkrywamy słabości, wady, złe skłonności, egoizm, pychę, zmysłowość. Czujemy doskonale, że o ile pierwsze rysy naszego człowieczeństwa zasługują na to, aby je rozwijać i umacniać – to drugie musimy przezwyciężać, zwalczać, przetwarzać. W ten sposób – w żywym kontakcie z Panem Jezusem, w kontakcie ucznia z Mistrzem – rozpoczyna się i rozwija najwspanialsza działalność człowieka; nosi ona nazwę: praca nad sobą. Praca ta ma na celu kształtowanie samego swego człowieczeństwa". Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*..., dz. cyt., s. 113-114.

- Dojrzałość osobowa opiera się na asymilacji wartości.

Zasady

- Uczę się trzeźwej autorefleksji i samooceny.
- Ćwiczę się w podejmowaniu odpowiedzialnych decyzji i ponoszeniu za nie konsekwencji.
- Poszerzam moją wiedzę moralną i filozoficzną, aby mieć ukształtowany światopogląd.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- O dojrzałości osoby decyduje rozpoznanie wartości, prawidłowa ich ocena oraz akceptacja.
- Człowiek rozwija swoją osobowość, kształtując swoje myśli, decyzje, wybory i czyny w duchu wartości.
- Podążanie ku wartościom jest odpowiedzią człowieka na jego pragnienie szczęścia.

Zasady

- Poprzez rozmowy, odpowiednie lektury oraz przykład własnego życia ukazuję dziecku potrzebę i piękno budowania swojego życia na wartościach chrześcijańskich.
- Uświadamiam mojemu dziecku jego talenty i zdolności oraz dobre cechy. Pomagam też ukierunkować jego wybory tak, by te dobre strony mogły być rozwijane.
- Nie boję się rozmawiać z młodym człowiekiem o jego złych zachowaniach, cechach lub wyborach, motywuję go do podjęcia pracy nad sobą.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Człowieka nie można mierzyć jedynie na podstawie jego osiągnięć. Człowieka trzeba mierzyć miarą rozpoznanych i doświadczanych wartości.
- Edukacja winna przyczyniać się do rozwoju całej osoby: jej zdolności intelektualnych, wymiaru duchowego, emocjonalnego i fizycznego.
- Szkoła jest miejscem nabywania cnót społecznych.

Zasady

- Reaguję na każdą formę dyskryminacji i poniżania uczniów słabszych.
- Nie ulegam negatywnej opinii większości, przyznaję każdemu równe prawo do szacunku i przemiany.
- Uczę moich wychowanków, aby stawiali sobie wysokie wymagania.
- Traktuję każdego ucznia jako niepowtarzalną osobę, nie jako materiał, który można dowolnie formować.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie dzielą się na grupy. Każda z grup otrzymuje streszczenie definicji człowieka w ujęciu najważniejszych systemów filozoficzno-światopoglądowych. Na podstawie tych koncepcji mają zastanowić się nad tym, jakie konsekwencje historyczne i społeczne ma określona filozofia człowieka.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek posiada prawidłowy osąd siebie: jest świadomy swoich dobrych cech i wad. Kończąc okres edukacji szkolnej, ma określoną hierarchię wartości, potrafi zgodnie z nimi kształtować swoje życie, podejmować decyzje. Ma własne zdanie, którego potrafi bronić[3].

10. ZAGROŻENIA

Atmosfera nudy, konformizmu i materializmu w rodzinie zabija zainteresowania, nie pozwala odkryć i rozwinąć zdolności, osłabia wysiłek konieczny do podjęcia pracy nad sobą[4]. Sytuacje przemocy, nacisku i nadużywania władzy w rodzinie lub szkole niszczą naturalną potrzebę stanowienia o sobie, odwagę podejmowania decyzji. Brak formacji intelektualno-moralnej oraz pozytywnych autorytetów zamyka młodemu człowiekowi drogę do odnalezienia pozytywnych wartości i wzorów, które pokierują jego życiem.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Ogromnie wiele zależy od tego, jaką każdy z was przyjmie miarę swojego życia, swojego człowieczeństwa. Wiecie dobrze, że są różne miary. Wiecie, że są różne kryteria oceny człowieka, wedle których kwalifikuje się go już w czasie studiów, potem w pracy zawodowej, w różnych kontaktach personalnych itp. Odważcie się przyjąć tę miarę, którą pozostawił nam Chrystus w wieczerniku Zielonych Świąt, a także w wieczerniku naszych dziejów. Odważcie się spojrzeć na swoje życie w jego bliższej i dalszej perspektywie, przyjmując za prawdę to, co św. Paweł napisał w swoim Liście do Rzymian: „Wiemy przecież, że całe stworzenie aż dotąd jęczy i wzdycha w bólach rodzenia" (8,22) – czyż nie jesteśmy świadkami tych bólów?

---

[3] „Każdy z was, młodzi przyjaciele, znajduje też w życiu jakieś swoje «Westerplatte». Jakiś wymiar zadań, które musi podjąć i wypełnić. Jakąś słuszną sprawę, o którą nie można nie walczyć. Jakiś obowiązek, powinność, od której nie można się uchylić. Nie można «zdezerterować». Wreszcie – jakiś porządek prawd i wartości, które trzeba «utrzymać» i «obronić», tak jak to Westerplatte, w sobie i wokół siebie. Tak, obronić dla siebie i dla innych". Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte, Gdańsk, 12.06.1987, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny...*, dz. cyt., s. 481.

[4] „Ta moc potrzebna jest, by żyć na co dzień odważnie, także w sytuacji obiektywnie trudnej, aby dochować wierności sumieniu w studiach, w pracy zawodowej, by nie ulec modnemu dziś konformizmowi, by nie milczeć, gdy drugiemu dzieje się krzywda, ale mieć odwagę wyrażenia słusznego sprzeciwu i podjęcia obrony. «Więcej być». Dzisiejsze «więcej być» młodego człowieka to odwaga trwania pełnego inicjatywy – nie możecie z tego zrezygnować, od tego zależy przyszłość każdego i wszystkich – trwania pulsującego świadectwa wiary i nadziei. «Więcej być» to na pewno nie ucieczka od trudnej sytuacji". Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte, Gdańsk, 12.06.1987, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny...*, dz. cyt., s. 481.

Bowiem „stworzenie z upragnieniem oczekuje objawienia się synów Bożych" (8,19). A więc oczekuje nie tylko na to, że uniwersytety i różnego typu wyższe uczelnie, a przedtem średnie, a przedtem podstawowe szkoły przygotują inżynierów, lekarzy, prawników, filologów, historyków, humanistów, matematyków i techników, ale oczekuje na objawienie się synów Bożych! Oczekuje od was tego objawienia – od was, którzy w przyszłości będziecie lekarzami, technikami, prawnikami, profesorami... Zrozumcie, że człowiek stworzony przez Boga na Jego obraz i podobieństwo, jest równocześnie wezwany w Chrystusie do tego, aby w nim objawiło się to, co jest z Boga. Aby w każdym z nas objawił się w jakiejś mierze Bóg. Pomyślcie nad tym! Wchodząc na szlak mojej pielgrzymki po Polsce – do grobu św. Wojciecha w Gnieźnie, św. Stanisława w Krakowie, na Jasną Górę – będę wszędzie prosił z całego serca Ducha Świętego: o taką dla was wiadomość, o takie poczucie sensu i wartości życia. O taką przyszłość dla was, o taką przyszłość dla Polski.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do młodzieży akademickiej zgromadzonej przed kościołem św. Anny w Warszawie, 3.06.1979, *Dary Ducha Świętego dla prawdziwego wymiaru człowieka,* w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 28-29.

Wystarczy zresztą przyjrzeć się choćby pobieżnie dziejom starożytnym, aby dostrzec wyraźnie, jak w różnych częściach świata, gdzie rozwijały się różne kultury, ludzie równocześnie zaczynali stawiać sobie podstawowe pytania towarzyszące całej ludzkiej egzystencji: Kim jestem? Skąd przychodzę i dokąd zmierzam? Dlaczego istnieje zło? Co czeka mnie po tym życiu? Pytania te są obecne w świętych pismach Izraela, znajdujemy je w Wedach, jak również w Awestach; spotykamy je w pismach Konfucjusza czy Lao-Tse, w przepowiadaniu Tirthankhary i Buddy; są obecne w poematach Homera czy tragediach Eurypidesa i Sofoklesa, podobnie jak w pismach filozoficznych Platona i Arystotelesa. Wspólnym źródłem tych pytań jest potrzeba sensu, którą człowiek od początku bardzo mocno odczuwa w swoim sercu: od odpowiedzi na te pytania zależy bowiem, jaki kierunek winien nadać własnemu życiu.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Fides et ratio*, 1, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 1996, s. 825-826.

Pytanie o to kim jestem, stawiacie sobie zapewne już od dawna. Jest to pytanie poniekąd najciekawsze. Pytanie podstawowe. Jaką miarą mierzyć człowieka? Czy mierzyć go miarą sił fizycznych, którymi dysponuje? Czy mierzyć go miarą zmysłów, które umożliwiają mu kontakt z zewnętrznym światem? Czy mierzyć go miarą inteligencji, która sprawdza się poprzez wielorakie testy czy egzaminy?

JAN PAWEŁ II, Spotkanie Ojca Świętego Jana Pawła II z młodzieżą akademicką, Warszawa 3.06.1979, *Prawdziwy wymiar człowieka*, w: JAN PAWEŁ II, *Wypłyń na głębię! Ojciec Święty do młodych Polaków*, Warszawa 2006, s. 7.

12. PISMO ŚWIĘTE

W tym przejawia się miłość, że nie my umiłowaliśmy Boga, ale że On sam nas umiłował i posłał Syna swojego jako ofiarę przebłagalną za nasze grzechy. Umiłowani, jeśli Bóg tak nas umiłował, to i my winniśmy się wzajemnie miłować. Nikt nigdy Boga nie oglądał. Jeżeli miłujemy się wzajemnie, Bóg trwa w nas i miłość ku Niemu jest w nas doskonała. Poznajemy, że my trwamy w Nim, a On w nas, bo udzielił nam ze swego Ducha. My także widzieliśmy i świadczymy, że Ojciec zesłał Syna jako Zbawiciela świata. Jeśli kto wyznaje, że Jezus jest Synem Bożym, to Bóg trwa w nim, a on w Bogu. Myśmy poznali i uwierzyli miłości, jaką Bóg ma ku nam. Bóg jest miłością: kto trwa w miłości, trwa w Bogu, a Bóg trwa w nim (1 J 4,10-16).

Por. Jr 1,4-5; Łk 12,24-25; J 15,12-17.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

27 Pragnienie Boga jest wpisane w serce człowieka, ponieważ został on stworzony przez Boga i dla Boga. Bóg nie przestaje przyciągać człowieka do siebie i tylko w Bogu człowiek znajdzie prawdę i szczęście, których nieustannie szuka. Szczególny charakter godności ludzkiej polega na powołaniu człowieka do łączności z Bogiem. Człowiek jest zaproszony do rozmowy z Bogiem już od chwili narodzin: istnieje on bowiem tylko dlatego, że stworzony przez Boga z miłości jest zawsze z miłości zachowywany, i nie żyje w pełnej zgodności z prawdą, jeżeli w sposób wolny nie uzna tej miłości i nie odda się Stworzycielowi.

Por. KKK 28-35.

LITERATURA:

GALAROWICZ J., *Człowiek jest osobą. Podstawy antropologii filozoficznej Karola Wojtyły*, Kraków 1995.

GŁAZ S., SJ, *Sens życia*, Kraków 1998.

GRULKOWSKI B., *Postawy „być" i „mieć" a poczucie sensu życia*, Gdańsk 1998.

GUARDINI R., ks., *Wolność, łaska, los. Rozważania o sensie istnienia*, Kraków 1995.

Jak odkrywać sens ludzkiego życia, red. J. AUGUSTYN, SJ, Kraków 1997.

JAN PAWEŁ II, *Serce pragnie sensu. Motywy życia i nadziei*, Warszawa 1991.

KOWALCZYK S., ks., *Z refleksji nad człowiekiem. Człowiek – społeczność – wartość*, Lublin 1995.

KRĄPIEC M.A., OP, *Ja – człowiek*, Lublin 1991.

PRONZATO A., *Tysiąc jeden powodów, aby żyć*, Kraków 2005.

STYCZEŃ T., SDS, *Urodziłeś się, by kochać*, Lublin 1993.

SWIEŻAWSKI S., *Istnienie i tajemnica*, Lublin 1993.

TOMASZ Z AKWINU, św., *Traktat o człowieku*, Warszawa 2002.

WARTOŚĆ II

Moja godność jako człowieka (*homo sapiens*)

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój samoświadomości

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznanie własnej godności i wartości

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Zrozumienie powołania wynikającego z otrzymanej godności człowieka

4. PROPONOWANE TEMATY
   -Właściwością rozumu ludzkiego jest dociekanie istoty rzeczy, czyli dążenie do prawdy.
   - Dzięki rozumowi człowiek działa w sposób świadomy i wolny.
   - Godność indywidualna człowieka rozciąga się na wszystkich ludzi.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Odkrycie swej podmiotowości prowadzi do uznania podmiotowości innych.
   - Spośród wszystkich stworzeń ziemskich, tylko człowiek potrafi przekroczyć siebie poprzez samoświadomość i autorefleksję.
   - Rozum jest elementem konstytutywnym sumienia.
   Zasady
   - Uczę się odpowiedzialności za własne decyzje.
   - Nie jestem biernym owocem ślepego przeznaczenia: sam mogę wybierać i kształtować swój los.
   - Aby postępować dobrze, unikać zła, stale muszę odnawiać i pogłębiać wiedzę etyczno-moralną.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Dzięki władzy rozumu człowiek jest panem samego siebie.
   - Człowiek stanowi część świata przyrody, przynależy do natury, jednak swoim rozumem ją przerasta.
   - Rozum dany jest po to, by panować nad sobą i swoimi zmysłami.
   Zasady
   - Uświadamiam mojemu dziecku konsekwencje lekkomyślnych i nieprzemyślanych wyborów i decyzji.
   - Uczę młodego człowieka rezygnacji z doraźnych przyjemności dla wyższych wartości.
   - Rozmawiam z młodym człowiekiem o odpowiedzialnym podejściu do własnej seksualności.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Tylko człowiek zdobywa wiedzę nawet dla niej samej, choćby nie dostrzegał w niej bezpośredniej i doraźnej korzyści dla siebie.
- Człowiek, ze względu na swoją rozumną naturę stale się rozwija, udoskonala także zastany porządek rzeczy.
- Praca jest owocem oraz naturalną potrzebą człowieka.

Zasady

- Staram się zaciekawić uczniów danym tematem i pozostawiam im możliwość dalszego, samodzielnego dociekania.
- Kształtuję w uczniach umiejętności samodzielnego myślenia.
- Przypominam uczniom o konieczności stałej pracy nad sobą: ćwiczeniu intelektu, rozwoju osobowości i wiary.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie mają za zadanie wyszukać filozoficzne podstawy wybranych systemów polityczno-społecznych. Celem tego studium jest przygotowanie odpowiedzi na pytanie: *Jakie konsekwencje historyczne ma błędna koncepcja człowieka?*

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń jest świadomy swego wyjątkowego miejsca pośród istot stworzonych, wie, że z tej godności płynie także zobowiązanie do życia na miarę swego człowieczeństwa. Nie wolno człowiekowi zniżać się do poziomu życia wegetatywnego. Młody człowiek potrafi twórczo korzystać ze zdobytej podczas edukacji szkolnej wiedzy. Świadomość godności osoby zobowiązuje do patrzenia na innych ludzi z należnym szacunkiem i miłością.

10. ZAGROŻENIA

Brak wiedzy dotyczącej człowieka i podstawowego odniesienia wobec osoby jest przyczyną braku poszanowania drugiej osoby, agresywnych zachowań wobec niej, poniżania, przemocy itp. Przeszkodą w budowaniu relacji osobowych jest także nacisk propagandy kulturowo-medialnej, która każe upatrywać najwyższe źródło szczęścia i ludzkich pragnień w ulotnych doznaniach zmysłowych, silnych przeżyciach emocjonalnych i uczuciowych wrażeniach. Pozbawienie rozumu kierowniczej roli nad emocjami skazuje człowieka na działania nieprzemyślane, manipulacyjne, pozbawione odpowiedzialności.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek jest podmiotem pośród świata przedmiotów dlatego, że jest zdolny poznawczo obiektywizować wszystko, co go otacza. Dlatego, że przez swój umysł zwrócony jest „z natury" ku prawdzie. W prawdzie zawiera się źródło transcendencji człowieka wobec wszechświata, w którym żyje. Właśnie poprzez refleksję nad własnym poznaniem człowiek objawia się samemu sobie jako jedyne jestestwo pośród świata, które widzi „od wewnątrz"

związane poznaną prawdą – związane, a więc także zobowiązane do jej uznania, w razie potrzeby także aktami wolnego wyboru, aktami świadectwa na rzecz prawdy. Jest to uzdolnienie do przekraczania siebie w prawdzie.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do profesorów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 9.05.1987, *Jakie są perspektywy tego pokolenia?*, „L`Osservatore Romano" 1987, nr 5, s. 11-12.

Dlatego właśnie widzimy, jak rozprzestrzenia się dziś i coraz bardziej umacnia poczucie osobistej godności każdej ludzkiej istoty. Dobroczynny prąd przenika i ogarnia wszystkie ludy świata, które coraz lepiej uświadamiają sobie godność człowieka, a więc nie „rzeczy" lub „przedmiotu", którymi można się posługiwać, ale zawsze i tylko „podmiotu", który posiada sumienie i wolność, jest wezwany do odpowiedzialnego życia w społeczeństwie i w dziejach i podporządkowany wartościom duchowym i religijnym.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Christifideles laici*, 5, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2007, s. 359.

12. PISMO ŚWIĘTE

I ja jestem człowiekiem śmiertelnym, podobnym do wszystkich, potomkiem prarodzica powstałego z ziemi. W łonie matki zostałem ukształtowany jako ciało, w ciągu dziesięciu miesięcy, we krwi okrzepły, z nasienia męskiego, i rozkoszy ze snem złączonej. I ja, gdy się urodziłem, wspólnym odetchnąłem powietrzem i na tę samą ziemię wypadłem, tak samo pierwszy głos wydając z płaczem, do wszystkich podobny. W pieluszkach i wśród trosk mnie wychowano. Żaden bowiem z królów nie miał innego początku narodzin: jedno dla wszystkich wejście w życie i wyjście to samo. Dlatego się modliłem i dano mi zrozumienie, przyzywałem, i przyszedł na mnie duch Mądrości. Oby mi Bóg dał słowo odpowiednie do myśli i myślenie godne tego, co mi dano! On jest bowiem i przewodnikiem Mądrości, i tym, który mędrcom nadaje kierunek. W ręku Jego i my, i nasze słowa, roztropność wszelka i umiejętność działania. On mi dał bezbłędną znajomość rzeczy: poznać budowę świata i siły żywiołów, początek i kres, i środek czasów, odmiany przesileń i następstwa pór, obroty roczne i układy gwiazd, naturę zwierząt i popędy bestii, moce duchów i myślenie ludzkie, różnorodność roślin i siły korzeni. Poznałem i co zakryte, i co jest jawne, pouczyła mnie bowiem Mądrość – sprawczyni wszystkiego! (Mdr 7,1-7; 15-21).

Por. Ps 53,2-4; Mdr 7,1-7; 16,2-4.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1705-1706 Człowiek, dzięki duszy oraz duchowym władzom rozumu i woli, jest obdarzony wolnością, szczególnym znakiem obrazu Bożego. Za pośrednictwem rozumu człowiek poznaje głos Boga, który przynagla go do czynienia dobra, a unikania zła. Każdy człowiek jest zobowiązany do kierowania się tym prawem, które rozbrzmiewa w sumieniu i które wypełnia się w miłości Boga i bliźniego. Życie moralne świadczy o godności osoby.

Por. KKK 36-41; 47; 1711.

LITERATURA:
HELLER M., ks., *Moralność myślenia*, Tarnów 1993.
HELLER M., ks., *Wszechświat i Słowo*, Kraków 1994.
JAN PAWEŁ II, Encyklika *Fides et ratio*, Poznań 1998.
KRAWCZYK R., ks., *Kim jest człowiek w świetle Biblii*, Warszawa 1998.
PACZOS K., MIC, *Zwierzę rozumne*, Gdańsk 2004.
STYCZEŃ T., SDS, *Rozum i wiara wobec pytania: Kim jestem?*, Lublin 2001.
SWIEŻAWSKI S., *Rozum i tajemnica*, Kraków 1960.
Wiara i rozum. Refleksje nad encykliką Jana Pawła II „Fides et ratio”, red. G. WITASZEK, CSRS, Lublin 1999.

WARTOŚĆ III

Rozum, dusza i emocje w moim życiu

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój intelektualny, duchowy, emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność prawidłowego postrzegania rzeczywistości zewnętrznej oraz odczytywania swoich stanów emocjonalnych

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Samokontrola i opanowanie emocji za pomocą rozumu i woli oraz poddanie ich pod osąd sumienia

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Człowiek poznaje rzeczywistość przez zmysły i rozum. Rozum docieka sensu, istoty rzeczy, emocje nadają poznaniu zabarwienie subiektywne.
   - Dojrzałość emocjonalna podstawą trwałych i głębokich więzi międzyludzkich.
   - Co dominuje w moim życiu: posługiwanie się rozumem, emocjami, czy kierowanie się sumieniem?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Emocje są istotnym elementem w budowaniu relacji interpersonalnych.
   - Reakcje emocjonalne ukształtowane w dzieciństwie rzutują na percepcję i ocenę w życiu dorosłym.
   - Zranienia i wstrząsy emocjonalne zniekształcają odbiór rzeczywistości.

   Zasady
   - Własne odczucia weryfikuję z obiektywnymi kryteriami oceny rzeczywistości.
   - Staram się utrzymywać równowagę emocjonalną, nie daję się naiwnie unieść emocjom pozytywnym lub negatywnym.
   - Zachowuję pewien dystans wobec własnych stanów emocjonalnych i uczuć, które mogą mieć wpływ na podejmowanie pochopnych decyzji.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Poprawne relacje w rodzinie są podstawą prawidłowego rozwoju emocjonalnego dziecka.
   - Rodzice są przykładem, jak radzić sobie z emocjami.
   - Rodzina jest bezpiecznym środowiskiem kształtowania życia emocjonalnego dziecka.

Zasady

- Problemy emocjonalne mojego dziecka pobudzają mnie do refleksji nad moją postawą i rodzinną atmosferą.
- Nie strofuję młodego człowieka za to, że zbyt otwarcie okazuje swoje emocje. Razem z dzieckiem omawiam ich przyczyny oraz zastanawiam się nad sposobem radzenia sobie z nimi.
- Stosunki między rodzicami są przykładem dojrzałości emocjonalnej. W ich relacjach impulsywne, spontaniczne reakcje podporządkowane są miłości i wspólnemu dobru.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Religijność jest nieodzownym elementem ludzkiej osobowości, ma decydujący wpływ na charakter człowieka.
- Nauczyciel jest obeznany z obronnymi reakcjami emocjonalnymi młodych ludzi, potrafi je zrozumieć, zinterpretować oraz odnaleźć źródło takich zachowań.
- Wychowanie młodego człowieka polega na stworzeniu mu odpowiednich warunków do ukształtowania w nim spójności myśli, słowa i czynu.

Zasady

- Czuwam nad konfliktami w klasie i uczę jak rozwiązywać je w duchu opanowania, przebaczenia i dobra wspólnego.
- Nigdy nie kieruję się osobistą sympatią lub antypatią w ocenie moich podopiecznych.
- Wykorzystuję naturalne predyspozycje charakteru i usposobienia uczniów, wyznaczając im odpowiednie funkcje i zadania w klasie, przez które mogą rozwijać swoje zdolności.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Można zorganizować dramę, w której trzy grupy prezentują odmienny sposób przeżywania, postrzegania i oceny jednej sytuacji: czysto emocjonalny, czysto rozumowy i duchowy. Dramę kończy dyskusja nad zasadnością integralnej postawy wobec rzeczywistości.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Równowaga i harmonia między sferą racjonalną, emocjonalną i duchową jest przejawem osiągnięcia dojrzałości osobowej. Emocjonalność czyni osobę bardziej wrażliwą, racjonalność wpływa na opanowanie i podporządkowuje normom współżycia społecznego. Dojrzałość duchowa pozwala na pełne przeżycie, zrozumienie i panowanie nad poznaną rzeczywistością.

10. ZAGROŻENIA

Supremacja racjonalności nad sferą emocjonalną może doprowadzić do ujarzmienia naturalnej ekspresji, stłumienia uczuć, z kolei przewaga sfery emocjonalnej powoduje impulsywność w działaniu i niestałość w podejmowanych decyzjach. Często młodzi ludzie poprzez ekstrawaganckie zachowania i reakcje ukrywają głębsze problemy, których nie potrafią rozwiązać.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Musicie wzrastać, to znaczy rozwijać się dzień po dniu, stawać się dojrzałymi i pełnymi mężczyznami i kobietami, ale – zwróćcie uwagę – nie tylko w sensie fizycznym, lecz także i przede wszystkim w sensie duchowym. Byłoby zbyt mało wzrastać jedynie w ciele (dba o to, w gruncie rzeczy, sama natura); potrzebne jest przede wszystkim wzrastanie duchowe; i to osiąga się ćwicząc te zdolności, które Pan – są to również Jego dary – złożył wewnątrz nas, a mianowicie: inteligencja, wola, zdolność do miłowania Go i kochania bliźniego.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie wygłoszone podczas audiencji dla dzieci w Bazylice św. Piotra, Rzym, 5.03.1980, *Szkoła i parafia warsztatami dla młodzieży*, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, Poznań, 1985, s. 216.

Z pomocą rozumowi, dążącemu do zrozumienia tajemnicy, przychodzą także znaki zawarte w Objawieniu. Pomagają one zejść głębiej w poszukiwaniu prawdy i pozwalają umysłowi prowadzić niezależne dociekania także w sferze tajemnicy. Te znaki jednak, choć z jednej strony pomnażają siły rozumu, bo dzięki nim może on badać obszar tajemnicy własnymi środkami, do których słusznie jest przywiązany, zarazem przynaglają go, by sięgnął poza rzeczywistość samych znaków i dostrzegł głębszy sens w nich zawarty.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Fides et ratio*, 13, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 1996, s. 837.

12. PISMO ŚWIĘTE

Błogosławcie tych, którzy was prześladują! Błogosławcie, a nie złorzeczcie! Weselcie się z tymi, którzy się weselą, płaczcie z tymi, którzy płaczą. Bądźcie zgodni we wzajemnych uczuciach! Nie gońcie za wielkością, lecz niech was pociąga to, co pokorne! Nie uważajcie sami siebie za mądrych! Nikomu złem za złe nie odpłacajcie. Starajcie się dobrze czynić wobec wszystkich ludzi! Jeżeli to jest możliwe, o ile to od was zależy, żyjcie w zgodzie ze wszystkimi ludźmi! Umiłowani, nie wymierzajcie sami sobie sprawiedliwości, lecz pozostawcie to pomście Bożej! Napisano bowiem: Do Mnie należy pomsta. Ja wymierzę zapłatę – mówi Pan – ale: Jeżeli nieprzyjaciel twój cierpi głód – nakarm go. Jeżeli pragnie – napój go! Tak bowiem czyniąc, węgle żarzące zgromadzisz na jego głowę. Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj! (Rz 12,14-21).

Por. 1 Krn 29,9-20; Iz 61,1-19; Rz 15,1-13.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1703-1704 Osoba ludzka, obdarzona duchową i nieśmiertelną duszą, jest jedynym na ziemi stworzeniem, którego Bóg chciał dla niego samego. Od chwili poczęcia jest ona przeznaczona do szczęścia wiecznego. Osoba ludzka uczestniczy w świetle i mocy Ducha Bożego. Dzięki rozumowi jest zdolna do zrozumienia porządku rzeczy ustanowionego przez Stwórcę. Dzięki swo-

jej woli jest zdolna kierować się sama z siebie do swojego prawdziwego dobra. Swoją doskonałość znajduje w poszukiwaniu i umiłowaniu tego, co prawdziwe i dobre.

Por. KKK 1763-1775.

LITERATURA:

ALBISETTI V., *Zazdrość – cecha wrodzona czy nabyta? Jak przezwyciężać uczucie stare, a wciąż nowe?*, Kraków 2000.

CHLEWIŃSKI Z., *Dojrzałość. Osobowość, sumienie, religijność*, Poznań 1991.

DOBSON J., *Emocje, czy można im ufać?*, Warszawa 1992.

GERSTMANN S., *Uczucia w naszym życiu*, Warszawa 1963.

KOFTA M., *Samokontrola a emocje*, Warszawa 1979.

KOZIELECKI J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Warszawa 2000.

Ku dojrzałej ludzkiej miłości, red. J. AUGUSTYN, SJ, Kraków 1996.

ŁUCZAK H., ks., *Odpowiedzialność chrześcijańska*, Wrocław 1992.

MARTINI N., de, *Być dojrzałym*, Warszawa 1993.

MORGALLA S., SJ, *Dojrzałość osobowościowa i religijna. Luigi Maria Rulla i jego teorie psychologiczne oraz poglądy antropologiczne*, Kraków 2006.

POWELL J., SJ, *Dlaczego boję się kochać?*, Warszawa 2006.

SŁAWIŃSKI S., *Dojrzewać do miłości. Rozmowy o samowychowaniu*, Warszawa 1990.

WARTOŚĆ IV

Autonomiczność i zależność w moim życiu

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność współżycia w grupie

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Samokontrola i opanowanie emocji za pomocą rozumu i poddanie ich pod osąd sumienia

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Wolność jako dar i zadanie.
   - Wolność *ku,* czy wolność *od* – dwie koncepcje wolności.
   - Im więcej człowiek czyni dobra, tym bardziej staje się wolnym.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Granicą indywidualnej wolności jest wolność i dobro własne oraz drugiej osoby.
   - Wolność czyni człowieka odpowiedzialnym za swoje czyny.
   - Wolność jest skierowana do prawdy i dobra.

   Zasady
   - Uzgadniam moją wolę z głosem sumienia.
   - Przed dokonaniem konkretnych poczynań, staram się przewidywać następstwa moich decyzji.
   - Podczas egzekwowania swojego prawa do wolności, pamiętam o szacunku wobec praw i potrzeb innych.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Wychowanie do wolności jest wychowaniem do odpowiedzialności.
   - Ocena dobra i zła ma charakter obiektywny.
   - Prawo moralne jest gwarantem rozwoju wolności ludzkiej.

   Zasady
   - Podczas rozstrzygania danych problemów, wsłuchuję się w racje przedstawiane przez moje dziecko, zapoznaję się z kontekstem sytuacji, o jakiej opowiada i staram się o obiektywizm w ocenie.
   - Udzielając dziecku przestróg lub porad, unikam postawy autorytarnej.
   - Nie próbuję zatrzymać procesu usamodzielniania się mojego dziecka.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wychowanie jest procesem prowadzenia osoby ku wolności – prawa do samostanowienia.
- Normy prawne i zasady postępowania są odbiciem porządku moralnego.
- Rozum przedstawia człowiekowi daną rzecz jako wartość i wyzwala jego decyzję od przymusu.

Zasady

- Egzekwując od uczniów wykonywanie moich poleceń i zadań, wystrzegam się metod zastraszania i przemocy.
- Nakłaniając młodzież do konkretnych postaw, wyborów, muszę być wewnętrznie przekonany o ich słuszności.
- Wykorzystuję postaci z literatury i historii do promocji właściwie pojmowanej wolności człowieka.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Film na podstawie powieści *Zbrodnia i kara* Fiodora Dostojewskiego, *Crime and Punishment*, reż. Menahem Golan, Polska – Rosja – USA, 2002, może być pretekstem do dyskusji na temat: Prawo naturalne – zniewolenie, czy prawda wpisana w naturę ludzką?

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W naszej epoce ludzie coraz bardziej uświadamiają sobie godność osoby ludzkiej i swoje prawa. Powstają placówki pomagające osobom uwikłanym w uzależnienia, czy też doznającym przemocy, jak również ośrodki informacji, które upowszechniają profilaktykę.

10. ZAGROŻENIA

Zagrożeniem dla naturalnego rozwoju młodego człowieka jest niesprzyjające środowisko rodzinne, szkolne lub każde inne, w którym panuje atmosfera przemocy. Skutkiem takich uwarunkowań jest lęk przed samostanowieniem, utrwalona postawa zależności od osób silniejszych i prześladowców oraz podatność na manipulację. Ponadto następuje zanik idei uniwersalnej prawdy o dobru oraz subiektywistyczna interpretacja osądu moralnego. Człowiek kreuje własny „kodeks" norm i zasad, orzeka, co jest dobre, a co złe. Zamęt moralny podsycają także tendencje liberalne promowane w ośrodkach życia kulturalnego, społecznego i politycznego, traktujące prawo moralne, stanowione a nawet naturalne – jako ograniczenie autonomii. Skutkiem tak pojętej wolności jest wyzwolenie się spod wszelkich nakazów i zakazów, które porządkują życie społeczne, rodzinne i osobiste.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

W każdym swoim wymiarze przykazanie miłości jest odniesione do ludzkiej woli, która jest wolna. Człowiek, kierując się światłem rozumu, czyli sądem sumienia, wybiera, a w ten sposób rozstrzyga i stanowi o sobie. Nadaje kształt swym uczynkom. Przykazanie miłości jest skierowane do wol-

nej woli, od niej bowiem zależy, czy człowiek nada swym uczynkom, swemu postępowaniu, kształt miłości lub też inny kształt, miłości przeciwny. Może to być kształt egoizmu, kształt obojętności na potrzeby drugiego, obojętności na dobro wspólne. Może to być wreszcie kształt nienawiści czy zdrady – wbrew temu, czego uczy Chrystus: „Miłujcie waszych nieprzyjaciół" (Mt 5,44). […] Wolności nie można tylko posiadać. Trzeba ją stale, stale, stale zdobywać. Zdobywa się ją, czyniąc z niej dobry użytek – czyniąc użytek w prawdzie, bo tylko „prawda czyni wolnymi" (por. J 8,32) ludzi i ludzkie wspólnoty, społeczeństwa i narody. Tak uczy Chrystus.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej Ojca Rafała Chylińskiego, Warszawa, 9.06.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 751-752.

Jednakże nie tylko świat, ale i sam człowiek został powierzony własnej trosce i odpowiedzialności. Bóg pozostawił go w ręku rady jego (por. Syr 15, 14), aby szukał swego Stwórcy i dobrowolnie dochodził do doskonałości. Dochodzić – znaczy własnym wysiłkiem budować w sobie tę doskonałość. Istotnie, podobnie jak rządząc światem człowiek kształtuje go wedle własnego rozumienia i woli, tak też spełniając czyny moralnie dobre potwierdza, rozwija i umacnia w sobie podobieństwo do Boga.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Veritatis splendor*, 39, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 1996, s. 567.

12. PISMO ŚWIĘTE

Wy zatem, bracia, powołani zostaliście do wolności. Tylko nie bierzcie tej wolności jako zachęty do hołdowania ciału, wręcz przeciwnie, miłością ożywieni służcie sobie wzajemnie! Bo całe Prawo wypełnia się w tym jednym nakazie: Będziesz miłował bliźniego swego jak siebie samego. A jeśli u was jeden drugiego kąsa i pożera, baczcie, byście się wzajemnie nie zjedli. Oto, czego uczę: postępujcie według ducha, a nie spełnicie pożądania ciała. Ciało bowiem do czego innego dąży niż duch, a duch do czego innego niż ciało, i stąd nie ma między nimi zgody, tak że nie czynicie tego, co chcecie. Jeśli jednak pozwolicie się prowadzić duchowi, nie znajdziecie się w niewoli Prawa. Jest zaś rzeczą wiadomą, jakie uczynki rodzą się z ciała: nierząd, nieczystość, wyuzdanie, uprawianie bałwochwalstwa, czary, nienawiść, spór, zawiść, wzburzenie, niewłaściwa pogoń za zaszczytami, niezgoda, rozłamy, zazdrość, pijaństwo, hulanki, i tym podobne. Co do nich zapowiadam wam, jak to już zapowiedziałem: ci, którzy się takich rzeczy dopuszczają, królestwa Bożego nie odziedziczą. Owocem zaś ducha jest: miłość, radość, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, wierność, łagodność, opanowanie. Przeciw takim cnotom nie ma Prawa. A ci, którzy należą do Chrystusa Jezusa, ukrzyżowali ciało swoje z jego namiętnościami i pożądaniami. Mając życie od Ducha, do Ducha się też stosujmy. Nie szukajmy próżnej chwały, jedni drugich drażniąc i wzajemnie sobie zazdroszcząc (Ga 5,13-24).

Por. Mk 10,44-45; Rz 7,13. 8,18-22; 1 Kor 10,23-25; Ga 4,1-7.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1740 Wolność nie daje nam prawa do mówienia i czynienia wszystkiego. Opiera się na fałszu przekonanie, że człowiek, podmiot tej wolności, jest jednostką samowystarczalną i mającą na celu zaspokojenie swojego własnego interesu przez korzystanie z dóbr ziemskich. Poza tym, uwarunkowania ładu ekonomicznego i społecznego, politycznego i kulturowego, konieczne do właściwego korzystania z wolności, zbyt często są nieuznawane i gwałcone. Te sytuacje zaślepienia i niesprawiedliwości obciążają życie moralne i wystawiają zarówno mocnych, jak i słabych na pokusę grzechu przeciw miłości. Człowiek, oddalając się od prawa moralnego, godzi we własną wolność, sam się zniewala, zrywa braterstwo z innymi ludźmi i buntuje się przeciw prawdzie Bożej.

Por. KKK 160; 311; 406; 1036; 1712.

LITERATURA:

GUARDINI R., ks., *Wolność – łaska – los. Rozważanie o sensie istnienia*, Kraków 1995.

HALAMA M., *Wolność. Wychowanie do wolności w świetle nauczania Jana Pawła II*, Kraków 2000.

KOWALCZYK S., ks., *Wolność naturą i prawem człowieka: indywidualny i społeczny wymiar wolności*, Sandomierz 2000.

NOWAK A., *Wolność, manipulacja, kierownictwo*, Wrocław 1992.

PANNENBERG W., *Człowiek, wolność, Bóg*, Kraków 1995.

PHILIPPE J., *Wolność wewnętrzna. Moc wiary, nadziei i miłości*, Kraków 2003.

PLANTINGA A.C., *Bóg, wolność i zło*, Kraków 1995.

SCHELER M., *Wolność, miłość, świętość*, Kraków 2004.

STYCZEŃ T., SDS, *Wolność w prawdzie*, Rzym 1981.

WARTOŚĆ V

Spojrzenie religijne na sens mojego życia

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Rozwój kontaktu z Bogiem

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Zachęta do czerpania z bogatego przesłania Ewangelii i nauki Kościoła

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Poprzez *Osiem błogosławieństw* Chrystus ukazał wszystkim ludziom klucz do osiągnięcia pełni życia i szczęścia.
   - Posiadanie sensu życia przez człowieka jest koniecznym warunkiem rozwoju i samorealizacji.
   - Miłość do Boga i człowieka jest sensem ludzkiego życia.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Wiara pozwala człowiekowi odnaleźć sens jego istnienia.
   - Chrystus odpowiada na pytanie o sens życia, cierpienia i umierania.
   - Dzięki oparciu, jakie można odnaleźć w Bogu, człowiek jest zdolny przetrwać wszystkie próby; ciężkie doświadczenia nie zniszczą go, ale ubogacą.

   Zasady
   - Nie poddaję się zniechęceniu i rozpaczy w sytuacji doświadczenia porażek i niepowodzeń.
   - W wyznawanej wierze odnajduję sens moich doświadczeń życiowych.
   - Staram się konfrontować ważne decyzje życiowe z nauczaniem Pisma Świętego i Kościoła.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Ewangeliczny wzór miłosiernego ojca jest przykładem bezwarunkowej miłości i przebaczenia dziecku zbuntowanemu i nieposłusznemu.
   - Medytacja Pisma Świętego pomaga kształtować cnotę cierpliwości, konieczną w oczekiwaniu na rezultaty wychowania.
   - Zadaniem rodziców jest otwarcie dziecka na szerszą perspektywę sensu życia, wykraczającą poza doczesne przyjemności i zadowolenie.

   Zasady
   - W Ewangelii szukam inspiracji do wychowania.
   - Pomagam dziecku w przeżyciu jego porażek i niepowodzeń w duchu Ewangelii.
   - Staram się pozytywnie patrzeć na każde wydarzenie, z wiarą w moc Bożej Opatrzności.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Doświadczenia pokoleń Polaków poddawanych próbom wojen, prześladowaniom i zagładzie są świadectwem tego, że dzięki mocnej wierze cierpienie nie niszczy człowieka, ale go uszlachetnia, wznosi na wyżyny bohaterstwa.
- Zbawcze dzieło Chrystusa pokazuje wyjątkową godność, jaką człowiek posiada w oczach Bożych.
- Każdy człowiek, który wybiera światopogląd uczciwie, według własnego przekonania, zasługuje na szacunek.

Zasady

- Odwołuję się do wydarzeń historycznych, aby przybliżyć uczniom realne przykłady życia w głębokiej relacji z Bogiem.
- Staram się mówić uczniom o chrześcijańskim wymiarze kultury i dziejów Polski.
- Uświadamiam uczniom odpowiedzialność za wiarę, w obronie której oddawali swe życie męczennicy.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Religijne spojrzenie na sens życia, zwłaszcza w cierpieniu, doskonale ilustruje film *Purpura i czerń*, reż. J. LONDON, USA – Wielka Brytania – Włochy, 2007.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wbrew tendencjom współczesnej cywilizacji godzącej w wartości chrześcijańskie i religijne, uczeń potrafi żyć według ewangelicznych zasad. Ewangeliczne przesłanie nie jest tylko trudnym zadaniem, któremu człowiek musi podołać. Jest ono gwarancją jego szczęścia, trwałości i piękna. Dlatego dostosowując własne wybory, decyzje i wartości do nauki Chrystusa, człowiek zapewnia sobie najlepszą drogę do samorealizacji i rozwoju.

10. ZAGROŻENIA

Brak sprecyzowanego światopoglądu jest nierzadko przyczyną konformizmu u młodych ludzi, którzy szukają sensu życia w doraźnym szczęściu, bez odpowiedzialności za konsekwencje. Tak ukształtowany człowiek z łatwością poddaje się panującej modzie, prądom kulturowym i manipulacji. Zamęt moralny, brak dbałości o formację sumienia sprawia, że zaciera się granica między dobrem a złem, grzechem a błędem i zasadnicze pytania egzystencjalne zostają zagłuszone przez rozrywki i przyjemności.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek nie może żyć bez miłości. Człowiek pozostaje dla siebie istotą niezrozumiałą, jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, jeśli nie spotka się z Miłością, jeśli jej nie dotknie i nie uczyni w jakiś sposób swoją, jeśli nie znajdzie w niej żywego uczestnictwa. I dlatego właśnie Chrystus-Odkupiciel, jak to już zostało powiedziane, „objawia w pełni

człowieka samemu człowiekowi". To jest ów – jeśli tak wolno się wyrazić – ludzki wymiar Tajemnicy Odkupienia. Człowiek odnajduje w nim swoją właściwą wielkość, godność i wartość swego człowieczeństwa. Człowiek zostaje w Tajemnicy Odkupienia na nowo potwierdzony, niejako wypowiedziany na nowo. Stworzony na nowo! „Nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już niewolnika ani człowieka wolnego, nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie". Człowiek, który chce zrozumieć siebie do końca – nie wedle jakichś tylko doraźnych, częściowych, czasem powierzchownych, a nawet pozornych kryteriów i miar swojej własnej istoty – musi ze swoim niepokojem, niepewnością, a także słabością i grzesznością, ze swoim życiem i śmiercią, przybliżyć się do Chrystusa. Musi niejako w Niego wejść z sobą samym, musi sobie „przyswoić", zasymilować całą rzeczywistość Wcielenia i Odkupienia, aby siebie odnaleźć. Jeśli dokona się w człowieku ów dogłębny proces, wówczas owocuje on nie tylko uwielbieniem Boga, ale także głębokim zdumieniem nad sobą samym. Jakąż wartość musi mieć w oczach Stwórcy człowiek, skoro zasłużył na takiego i tak potężnego Odkupiciela, skoro Bóg „Syna swego Jednorodzonego dał", ażeby on, człowiek „nie zginął, ale miał życie wieczne". Właśnie owo głębokie zdumienie wobec wartości i godności człowieka nazywa się Ewangelią, czyli Dobrą Nowiną. Nazywa się też chrześcijaństwem. Stanowi o posłannictwie Kościoła w świecie – również, a może nawet szczególnie – „w świecie współczesnym". Owo zdumienie, a zarazem przeświadczenie, pewność, która w swym głębokim korzeniu jest pewnością wiary – ale która w sposób ukryty ożywia każdą postać prawdziwego humanizmu – pozostaje najściślej związane z Chrystusem.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Redemptor hominis*, 10, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 1996, s. 15.

Prawda chrześcijańskiego Objawienia, którą znajdujemy w Jezusie z Nazaretu, pozwala każdemu przyjąć „tajemnicę" własnego życia. Jako prawda najwyższa, w niczym nie naruszając autonomii istoty stworzonej i jej wolności, zobowiązuje tę istotę do otwarcia się na transcendencję. Relacja między wolnością a prawdą osiąga tu swój szczyt, dzięki czemu możemy w pełni zrozumieć słowa Chrystusa: „poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli" (J 8,32).

JAN PAWEŁ II, Enc. *Fides et ratio*, 15, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 1996, s. 839.

12. PISMO ŚWIĘTE

Cóż więc na to powiemy? Jeżeli Bóg z nami, któż przeciwko nam? On, który nawet własnego Syna nie oszczędził, ale Go za nas wszystkich wydał, jakże miałby wraz z Nim i wszystkiego nam nie darować? Któż może wystąpić z oskarżeniem przeciw tym, których Bóg wybrał? Czyż Bóg, który usprawiedliwia? Któż może wydać wyrok potępienia? Czy Chrystus Jezus, który poniósł za nas śmierć, co więcej – zmartwychwstał, siedzi po prawicy Boga i przyczynia się za nami? Któż nas może odłączyć od miłości Chrys-

tusowej? Utrapienie, ucisk czy prześladowanie, głód czy nagość, niebezpieczeństwo czy miecz? Jak to jest napisane: Z powodu Ciebie zabijają nas przez cały dzień, uważają nas za owce przeznaczone na rzeź. Ale we wszystkim tym odnosimy pełne zwycięstwo dzięki Temu, który nas umiłował. I jestem pewien, że ani śmierć, ani życie, ani aniołowie, ani Zwierzchności, ani rzeczy teraźniejsze, ani przyszłe, ani Moce, ani co wysokie, ani co głębokie, ani jakiekolwiek inne stworzenie nie zdoła nas odłączyć od miłości Boga, która jest w Panu naszym (Rz 8,31-39).

Por. Rz 8,18-28; 1 Kor 1,4-9; 1 Kor 7,1-40; Ps 78,65-72; Iz 41,8-10; Iz 42,6-9; Ga 1,6-9.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1721-1722 Bóg bowiem stworzył nas, byśmy Go poznawali, służyli Mu, miłowali Go, i w ten sposób doszli do raju. Szczęście czyni nas „uczestnikami Boskiej natury" (2 P 1,4) i życia wiecznego. Wraz z nim człowiek wchodzi do chwały Chrystusa i do radości życia trynitarnego. Takie szczęście przekracza zrozumienie i siły samego człowieka. Wypływa ono z darmo danego daru Bożego. Dlatego właśnie nazywa się je nadprzyrodzonym, tak jak łaskę, która uzdalnia człowieka do wejścia do radości Bożej.

Por. KKK 1763-1775.

LITERATURA:

BRANDEN N., *Odpowiedzialność. Jak polegać na sobie i znaleźć sens życia*, Łódź 1999.

Drugi balsam dla duszy kobiety, czyli jeszcze więcej opowieści, które otworzą serce kobiety i przywrócą wiarę w sens życia, red. J. CANFIELD, Poznań 2001.

GŁAZ S., SJ, *Doświadczenie religijne a sens życia*, Kraków 2002.

GŁAZ S., SJ, *Sens życia*, Kraków 1998.

GŁAZ S., SJ, *Sens życia a religia*. *Wymiary filozoficzno-psychologiczne*, Poznań 2006.

GÓRALCZYK P., SAC, *Sens życia, sens śmierci. W pełni osobowe spotkanie z Chrystusem*, Ząbki 2003.

HELLER M., ks., *Sens życia i sens wszechświata. Studia z teologii współczesnej*, Tarnów 2002.

KLAMUT R., *Cel – czas – sens życia*, Lublin 2002.

KUCZYŃSKI J., *Sens życia*, Warszawa 1981.

MARIAŃSKI J., *Między nadzieją i zwątpieniem. Sens życia w świadomości młodzieży szkolnej*, Lublin 1998.

Sens choroby, sens śmierci, sens życia, red. H. BORTNOWSKA, Kraków 1980.

WARTOŚĆ VI

Współudział i współpraca w rodzinie ludzkiej

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność współżycia i współpracy z ludźmi

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie postaw uczestnictwa i odpowiedzialności

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Wspólnotowy charakter powołania człowieka w planie Bożym.
   - Bezinteresowny dar z siebie samego jest najpełniejszym wymiarem współudziału w rodzinie ludzkiej.
   - Każda osoba w rodzinie ludzkiej ma swoje miejsce i znaczenie.
   - Współżycie i współdziałanie z innymi jest warunkiem samorealizacji osoby.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Uczestnictwo w życiu wspólnotowym musi opierać się na bazie wartości, które będą pociągały i skłaniały do służenia drugim.
   - Kiedy troszczę się o dobro moich bliźnich, walczę tym samym o swoje dobro.
   - Autentyczna wspólnota międzyludzka opiera się na miłości, solidarności, prawdzie i wolności.

   Zasady
   - Uczę się współpracy poprzez działanie, które polega na przyznaniu każdemu równych praw i zadań do wykonania.
   - Unikam zbytniego pouczania i krytyki w ocenie działań innych ludzi, staram się zawsze dostrzec ich pozytywne cechy.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Uczestnictwo w życiu społecznym jest obowiązkiem moralnym człowieka.
   - Postawa konformizmu, życie bez ambicji sprzyja zamykaniu się człowieka na innych.
   - Należy uwrażliwiać młodych ludzi na problemy życia społecznego, uczyć ich solidarności ludzkiej i zobowiązania do służby wspólnocie ludzkiej.

   Zasady
   - Pilnuję, by u moich dzieci nie ukształtowała się postawa dominacji nad młodszym rodzeństwem i chęć wysługiwania się nim.

- Inicjuję gry i zabawy, np.: piłka nożna, żeglarstwo, które angażują wszystkich członków rodziny.
- Uczę moje dziecko poświęcenia i wyrzeczenia na rzecz potrzebujących.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy kształtować postawę wielkoduszności.
- Postawa solidarności stwarza najlepsze warunki do równomiernego rozwoju wszystkich ludzi, eliminuje wyzysk i niewłaściwą konkurencję.
- Należy uczyć młodzież, że ważniejsze od tego, co człowiek wnosi w życie społeczne, jest to, kim on jest oraz kim się staje uczestnicząc w życiu społecznym.

Zasady

- Dbam o atmosferę życzliwości i poszanowanie każdego ucznia w klasie.
- Uczę młodych ludzi odwagi w walce o dobro wspólne i solidarność.
- Okazuję dezaprobatę wobec postaw konformizmu i wobec lęku przed własnym zaangażowaniem.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Konkretyzacją opisanych postaw mogą być wszelkie przedsięwzięcia i organizacje grupowe (wyjazdy, wycieczki), ale także sytuacje trudne, wymagające integracji uczniów, dające doskonałą okazję do polaryzacji postaw i przejścia od teorii do praktyki – autentycznego współdziałania w duchu pomocniczości.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek, dzięki umiejętności uczestnictwa w życiu społecznym, czuje się domownikiem środowiska, w którym żyje. Potrafi nawiązywać szczere i głębokie relacje z wieloma osobami. Umie współpracować w grupie, w której dobrze się czuje. Nie wycofuje się z sytuacji trudnych i konfliktowych, potrafi odważnie stawić im czoła.

10. ZAGROŻENIA

Przeszkodą we włączeniu się w pracę rodziny ludzkiej jest przyjęcie postawy indywidualistycznej. Przejawia się ona w skoncentrowaniu uwagi i sił na swoim rozwoju, bez troski o dobro wspólne. Rozwijanie zainteresowań, talentów staje się owocem nieprzyjaznej rywalizacji i zwalczającej się konkurencji. Osiągnięcia własnej pracy natomiast zostają zazdrośnie skrywane przed innymi. Współczesne tendencje subkulturowe oraz uwarunkowania ekonomiczno-społeczne są niesprzyjające dla rozwoju współpracy międzyludzkiej. Atomizacja oraz przemieszanie społeczeństwa, odrywanie ludzi od ich historycznego kontekstu, przywiązania do ziemi, znajomości i kultywacji etosu narodowego i rodzimych tradycji, wreszcie umiłowania Ojczyzny – osłabiają więzi międzyludzkie. Ludzie zaczynają obawiać się siebie nawzajem, co przejawia się w lęku przed podejmowaniem trwałych, opartych na miłości, wierności i darze z siebie relacjach: przyjaźni, narze-

czeństwa i małżeństwa. Namiastką relacji interpersonalnych staje się bierne obcowanie z obrazem wykreowanym przez media, które nie wymagają zaangażowania ze strony odbiorcy.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wszędzie zachodzi potrzeba nowego głoszenia Ewangelii – również tym, którzy są już ochrzczeni. Wielu współczesnych Europejczyków sądzi, że wie, co to jest chrześcijaństwo, ale w rzeczywistości go nie zna. Często nawet podstawy i najbardziej zasadnicze pojęcia chrześcijaństwa nie są już znane. Wielu ochrzczonych żyje tak, jakby Chrystus nie istniał; powtarza się gesty i znaki związane z wiarą, zwłaszcza w praktykach religijnych, ale nie odpowiada im rzeczywista akceptacja treści wiary i przylgnięcie do Osoby Jezusa. Miejsce pewności wielkich prawd wiary u wielu ludzi zajęło niejasne i mało zobowiązujące uczucie religijne; szerzą się różne formy agnostycyzmu i praktycznego ateizmu, które przyczyniają się do pogłębienia rozdźwięku między wiarą a życiem; wielu uległo duchowi immanentystycznego humanizmu, który osłabił ich wiarę, prowadząc niestety często do jej całkowitego porzucenia; jesteśmy świadkami swego rodzaju sekularystycznej interpretacji wiary chrześcijańskiej, która powoduje jej erozję i z którą wiąże się głęboki kryzys sumienia i praktyki moralności chrześcijańskiej. Wielkie wartości, które w znacznej mierze były inspiracją dla kultury europejskiej, zostały oddzielone od Ewangelii, przez co utraciły swą najgłębszą duszę, zostawiając miejsce dla licznych wypaczeń. „Czy Syn Człowieczy, gdy przyjdzie, znajdzie wiarę na ziemi?" (Łk 18,8). Czy znajdzie ją na ziemiach naszej Europy o dawnej tradycji chrześcijańskiej? Jest to pytanie otwarte, które jasno wskazuje na głębię i dramatyzm jednego z najpoważniejszych wyzwań, które nasze Kościoły muszą podjąć. Można powiedzieć – jak zostało podkreślone na Synodzie – że wyzwanie to polega często nie tyle na tym, by ochrzcić nowych nawróconych, ile na tym, by doprowadzić ochrzczonych do nawrócenia do Chrystusa i do Jego Ewangelii: w naszych wspólnotach trzeba poważnie zadbać o to, by nieść Ewangelię nadziei tym, którzy są dalecy od wiary czy też zaniechali praktykowania życia chrześcijańskiego.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Ecclesia in Europa*, 47, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 2, Kraków 2006, s. 667-668.

Pragnę z prostotą i pokorą zwrócić się do wszystkich, mężczyzn i kobiet bez wyjątku, by w przekonaniu o powadze obecnej chwili i o osobistej odpowiedzialności każdego – poprzez osobisty i rodzinny styl życia, poprzez sposób korzystania z dóbr, poprzez obywatelskie uczestnictwo, poprzez swój wkład w decyzje ekonomiczne i polityczne i jasne zaangażowanie w programy narodowe i międzynarodowe – zastosowali środki, do jakich pobudza solidarność i miłość preferencyjna ubogich.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 47, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 1996, s. 373.

12. PISMO ŚWIĘTE

Dlatego też, jak przez jednego człowieka grzech wszedł na świat, a przez grzech śmierć, i w ten sposób śmierć przeszła na wszystkich ludzi, ponieważ wszyscy zgrzeszyli... Bo i przed Prawem grzech był na świecie, grzechu się jednak nie poczytuje, gdy nie ma Prawa. A przecież śmierć rozpanoszyła się od Adama do Mojżesza nawet nad tymi, którzy nie zgrzeszyli przestępstwem na wzór Adama. On to jest typem Tego, który miał przyjść. Ale nie tak samo ma się rzecz z przestępstwem jak z darem łaski. Jeżeli bowiem przestępstwo jednego sprowadziło na wszystkich śmierć, to o ileż obficiej spłynęła na nich wszystkich łaska i dar Boży, łaskawie udzielony przez jednego Człowieka, Jezusa Chrystusa. I nie tak samo ma się rzecz z tym darem jak i ze skutkiem grzechu, spowodowanym przez jednego grzeszącego. Gdy bowiem jeden tylko grzech przynosi wyrok potępiający, to łaska przynosi usprawiedliwienie ze wszystkich grzechów. Jeżeli bowiem przez przestępstwo jednego śmierć zakrólowała z powodu jego jednego, o ileż bardziej ci, którzy otrzymują obfitość łaski i daru sprawiedliwości, królować będą w życiu z powodu Jednego – Jezusa Chrystusa. A zatem, jak przestępstwo jednego sprowadziło na wszystkich ludzi wyrok potępiający, tak czyn sprawiedliwy Jednego sprowadza na wszystkich ludzi usprawiedliwienie dające życie. Albowiem jak przez nieposłuszeństwo jednego człowieka wszyscy stali się grzesznikami, tak przez posłuszeństwo Jednego wszyscy staną się sprawiedliwymi (Rz 5,12-19).

Por. Iz 53,11; Łk 22,19; 1 Kor 15,3; 2 Kor 5,14-19; 1 P 1,18.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

616 „Umiłowawszy swoich... do końca ich umiłował" (J 13,1). Ta miłość nadaje ofierze Chrystusa wartość odkupieńczą i wynagradzającą, ekspiacyjną i zadośćczyniącą. On nas wszystkich poznał i ukochał w ofiarowaniu swego życia. „Miłość Chrystusa przynagla nas, pomnych na to, że skoro Jeden umarł za wszystkich, to wszyscy pomarli" (2 Kor 5,14). Żaden człowiek, nawet najświętszy, nie był w stanie wziąć na siebie grzechów wszystkich ludzi i ofiarować się za wszystkich. Istnienie w Chrystusie Boskiej Osoby Syna, która przekracza i równocześnie obejmuje wszystkie osoby ludzkie oraz ustanawia Go Głową całej ludzkości, umożliwia Jego ofiarę odkupieńczą za wszystkich.

Por. KKK 615; 618; 620; 622; 802.

LITERATURA:

CHAŁAS K., *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym. Elementy teorii i praktyki*, t. 2, *Naród, ojczyzna, patriotyzm, państwo, pokój*, Lublin-Kielce 2006.

Człowiek – Kościół – Świat. Katolicka myśl społeczna u progu III tysiąclecia, red. A. LEPA, bp, Łódź 2002.

ECLER B., *Rodzinne wychowanie do wysiłku*, Katowice 2001.

JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Ecclesia in Europa*, w: *Adhortacje Apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. ROMANEK, ks., t. 2, Kraków 2006, s. 627-726.
Kultura pokoju w rodzinie i przez rodzinę, red. J. ŚLEDZIANOWSKI, Kielce 2000.
NAGÓRNY J., ks., *Posłannictwo chrześcijan w świecie*, Lublin 1997.
STĘPNIAK M., ks., *Społeczny wymiar wiary*, Łódź 2002.
WOJTYŁA K., ks., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. STYCZEŃ, SDS, W. CHUDY, J. W. GAŁKOWSKI, t. 4, Lublin 2000.
WYSZYŃSKI S., kard., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, Poznań 1993.

WARTOŚĆ VII

Wartość życia

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój moralny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność wartościowania

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Ukształtowanie odpowiedzialności za siebie i innych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Prokreacja u ludzi jest aktem nie tylko fizycznym, ale również duchowym.
   - Czy prawa człowieka mają rację bytu w świetle negacji prawa do życia?
   - Nietykalność ludzkiego życia i konieczność jego obrony.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Życie jest powierzone człowiekowi jako skarb i jako dar, który należy dobrze wykorzystać i którego nie wolno zmarnować.
   - Każdy będzie musiał rozliczyć się przed Panem Bogiem ze swojego życia.
   - Akt samobójstwa ma zawsze wymiar społeczny.

   Zasady
   - Troska o własne życie jest obowiązkiem wobec mnie samego, moich najbliższych i społeczeństwa.
   - Jestem świadomy, że niszcząc swoje życie, niszczę także tych, którzy są ze mną związani.
   - Nie zostawiam bez pomocy moich kolegów przeżywających problemy egzystencjalne.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Życie jest największą i niepowtarzalną wartością.
   - Nie wolno zabić drugiego człowieka nawet wtedy, gdyby sam o to prosił.
   - Przykazanie „nie zabijaj" ma nie tylko wymiar negatywny, jest ono także wezwaniem do troski o życie własne i innych.

   Zasady
   - Dostarczam moim dzieciom argumentów naukowych i teologicznych świadczących o tym, że istota ludzka od samego poczęcia jest osobą.
   - Swoim przykładem ukazuję dzieciom wartość cierpienia, które uszlachetnia człowieka oraz może być najwyższym wyrazem miłości wobec bliźnich.
   - Każde nowe życie w rodzinie przyjmuję z nadzieją i radością.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Pozbawienie życia człowieka nigdy nie może być zaakceptowane.
- Autentyczne współczucie drugiej osobie skłania do solidarności z nią, ale nie dopuszcza możliwości ingerencji w jej życie.
- Życie człowieka rozpoczyna się od momentu poczęcia i trwa do jego naturalnej śmierci.

Zasady

- Dbam o przekazanie uczniom wyczerpujących informacji oraz argumentów naukowych i teologicznych, które świadczą o tym, że istota ludzka od samego poczęcia staje się osobą.
- Organizuję pogadanki, dyskusje, pokazy i panele uświadamiające uczniom wartość życia człowieka, od momentu poczęcia aż do naturalnej śmierci.
- Rozmawiam z moimi wychowankami o problemach: depresji, myślach samobójczych, przemęczeniu; przedstawiam je w duchu katolickiej nauki i wiary.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Filmy:

- *Wojna światów – aborcja*, reż. G. GÓRNY, Polska 2005,
- *Cywilizacja aborcji*, reż. G. GÓRNY, Polska 2005,
- *Niemy krzyk*, reż. B. NATHANSON, USA 1990.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Przyjęcie moralnych zasad ludzkiego życia, jego promocji, integralności i nienaruszalności ma przede wszystkim ogromny wpływ na samego człowieka i jego otoczenie. Człowiek jest przygotowany na przyjęcie powołania do macierzyństwa i ojcostwa. Zaangażowanie w promocję ludzkiego życia zmniejsza ryzyko tragicznych skutków psychicznych (depresji, nieufności, agresji, lęków), które są naturalnymi następstwami: aborcji, prób samobójczych, eutanazji. Młody człowiek wychowany w rodzinie, w której panuje duch poszanowania życia ludzkiego, ma ułatwione warunki dojrzewania do miłości i odpowiedzialności, jest zdolny do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, umie budować trwałe więzi międzyludzkie, wypełnia go radość.

10. ZAGROŻENIA

Brak wiedzy na temat rozwoju osoby od chwili poczęcia. Nieznajomość praw człowieka, skutków i zagrożeń wynikających z wszelkich interwencji godzących w nienaruszalność ludzkiego życia. Poważnym niebezpieczeństwem jest brak przyjęcia perspektywy życia zmierzającego ku wieczności i odpowiedzialności każdego człowieka za własne czyny.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Trzeba stwierdzić, że ludobójcze skutki ostatniej wojny zostały przygotowane całymi programami nienawiści rasowej oraz etnicznej! Programy te

odrzucały moralną zasadę przykazania: „Nie zabijaj" jako absolutną i powszechnie obowiązującą. Nawiązując do obłędnych ideologii, pozostawiały one uprzywilejowanym instancjom ludzkim prawo decydowania o życiu i śmierci poszczególnych osób, a także całych grup i narodów. Na miejsce Bożego: „Nie zabijaj" postawiono ludzkie: „Wolno zabijać", a nawet: „Trzeba zabijać". I oto ogromne połacie naszego kontynentu stały się grobem ludzi niewinnych, ofiar zbrodni. Korzeń zbrodni tkwi w uzurpacji przez człowieka Bożej władzy nad życiem i śmiercią człowieka. Odzywa się w tym jakieś dalekie, a przecież uporczywe echo tamtych słów, które człowiek zaakceptował od „początku" wbrew swemu Stwórcy i Ojcu. Słowa te brzmiały: „Tak jak Bóg będziecie znali dobro i zło" (Rdz 3,5), to znaczy: będziecie stanowili o tym, co dobre, a co złe, wy, ludzie, tak jak Bóg, tak jak Bóg i wbrew Bogu. Darujcie, drodzy bracia i siostry, że pójdę jeszcze dalej. Do tego cmentarzyska ofiar ludzkiego okrucieństwa w naszym stuleciu dołącza się inny jeszcze wielki cmentarz: cmentarz nienarodzonych, cmentarz bezbronnych, których twarzy nie poznała nawet własna matka, godząc się lub ulegając presji, aby zabrano im życie, zanim jeszcze się narodzą. A przecież już miały to życie, już były poczęte, rozwijały się pod sercem swych matek, nie przeczuwając śmiertelnego zagrożenia. A kiedy już to zagrożenie stało się faktem, te bezbronne istoty ludzkie usiłowały się bronić. Aparat filmowy utrwalił tę rozpaczliwą obronę nie narodzonego dziecka w łonie matki wobec agresji. Kiedyś oglądałem taki film – i do dziś dnia nie mogę się od niego uwolnić, nie mogę uwolnić się od jego pamięci. Trudno wyobrazić sobie dramat straszliwszy w swej moralnej, ludzkiej wymowie. […] Korzeń dramatu – jakże bywa on rozległy i zróżnicowany. Jednakże pozostaje i tutaj ta ludzka instancja, te grupy, czasem grupy nacisku, te ciała ustawodawcze, które „legalizują" pozbawienie życia człowieka nie narodzonego. Czy jest taka ludzka instancja, czy jest taki parlament, który ma prawo zalegalizować zabójstwo niewinnej i bezbronnej ludzkiej istoty? Kto ma prawo powiedzieć: „Wolno zabijać", nawet: „Trzeba zabijać", tam gdzie trzeba najbardziej chronić i pomagać życiu? Zauważmy jeszcze, że przykazanie: „Nie zabijaj" zawiera w sobie nie tylko zakaz. Ono wzywa nas do określonych postaw i zachowań pozytywnych. Nie zabijaj, ale raczej chroń życie, chroń zdrowie i szanuj godność ludzką każdego człowieka, niezależnie od jego rasy czy religii, od poziomu inteligencji, stopnia świadomości czy wieku, zdrowia czy choroby. Nie zabijaj, ale raczej przyjmij drugiego człowieka jako dar Boży – zwłaszcza jeśli jest to twoje własne dziecko. Nie zabijaj, ale raczej staraj się pomóc twoim bliźnim, aby z radością przyjęli swoje dziecko, które – po ludzku biorąc – uważają, że pojawiło się nie w porę. […] Musimy zwiększyć równocześnie naszą społeczną troskę nie tylko o dziecko poczęte, ale również o jego rodziców, zwłaszcza o jego matkę – jeśli pojawienie się dziecka stawia ich wobec kłopotów i trudności ponad ich siły, przynajmniej tak myślą. Troska ta winna znaleźć wyraz zarówno w spontanicznych ludzkich postawach i działaniach, jak też w tworzeniu instytucjonalnych form pomocy

dla tych rodziców poczętego dziecka, których sytuacja jest szczególnie trudna. Niech również parafie i klasztory włączają się w ten ruch solidarności społecznej z dzieckiem poczętym i jego rodzicami.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na lotnisku wojskowym, Radom, 4.06.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 622-623.

Z prawdy o świętości życia wynika zasada jego nienaruszalności, wpisana od początku w serce człowieka, w jego sumienie. Pytanie „Cóżeś uczynił" (Rdz 4,10), które Bóg zadał Kainowi, gdy ten zabił swego brata Abla, wyraża doświadczenie każdego człowieka: głos przemawiający w głębi jego sumienia przypomina mu zawsze o nienaruszalności życia – własnego i innych – jako rzeczywistości, która do niego nie należy, bo jest własnością i darem Boga, Stwórcy i Ojca.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Evangelium vitae*, 40, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 1996, s. 680.

Kościół jednakże mocno wierzy, że życie ludzkie, nawet gdy słabe i cierpiące, jest zawsze wspaniałym darem Bożej dobroci. Przeciw pesymizmowi i egoizmowi, zaciemniającym świat, Kościół opowiada się za życiem: w każdym życiu ludzkim umie odkryć wspaniałość owego „tak", owego „amen", którym jest sam Chrystus (zob. 2 Kor 1,19; Ap 3,14). Owemu „nie", które zalewa i gnębi świat, przeciwstawia to żyjące „tak", broniąc w ten sposób człowieka i świat przed tymi, którzy czyhają na życie i zadają mu śmierć.

Kościół jest powołany do tego, aby wszystkim ukazać na nowo, z coraz większym przekonaniem, swoją wolę rozwijania wszelkimi środkami życia ludzkiego i bronienia go przeciw jakimkolwiek zasadzkom, niezależnie od stanu i stadium rozwoju, w którym się ono znajduje.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 30, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 131.

12. PISMO ŚWIĘTE

Nikt zaś z nas nie żyje dla siebie i nikt nie umiera dla siebie: jeżeli bowiem żyjemy, żyjemy dla Pana; jeżeli zaś umieramy, umieramy dla Pana. I w życiu więc i w śmierci należymy do Pana (Rz 14,7-8).

Por. Rdz 9,5-6; Pwt 5,17. 19,11-12; Hi 12,10; Mt 25,14-30; Łk 19,12-27; 1 Kor 1,2-9; Ef 1,4; Tes 4,7.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1039 W obliczu Chrystusa, który jest prawdą, zostanie ostatecznie ujawniona prawda o relacji każdego człowieka z Bogiem. Sąd Ostateczny ujawni to, co każdy uczynił dobrego, i to, czego zaniechał w czasie swego ziemskiego życia, łącznie z wszystkimi tego konsekwencjami.

Por. KKK 1006; 1009; 1010; 1013; 1020.

LITERATURA:

AUGUSTYN J., SJ., *Jak zgadzać się na własne życie?*, Kraków 1995.

BOŁOZ W., *Życie w ludzkich rękach. Podstawowe zagadnienia bioetyczne*, Warszawa 1997.

Chronić i wspomagać ludzkie życie, red. K. KACZMARCZYK, ks., Kraków 2000.

FIJAŁKOWSKI W., *Ku afirmacji życia*, Wrocław 1993.

JAN PAWEŁ II, *O życiu. Aborcja, eutanazja, wojna*, red. A. SUJKA, Kraków 2005.

KORNAS-BIELA D., *Wokół początku życia ludzkiego*, Warszawa 2002.

Między życiem a śmiercią. Uzależnienia, eutanazja, sytuacje graniczne, red. W. BOŁOZ, ks., Warszawa 2002.

RODZIŃSKI A., *Osoba, moralność, kultura*, Lublin 1995.

ŚLIPKO T., ks., *Granice życia. Dylematy współczesnej bioetyki*, Kraków 1994.

W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej, red. K. SZCZYGIEŁ, ks., Tarnów 1998.

ZABIELSKI J., ks., *Odpowiedzialność za życie*, Białystok 2007.

Życie – dar nienaruszalny. Wokół encykliki „Evangelium vitae”, red. A. MŁOTEK, ks., Wrocław 1995.

WARTOŚĆ VIII

Wartość zdrowia

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój fizyczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Promocja zdrowia

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Wychowanie do odpowiedzialności za siebie i innych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Zdrowie nie jest wartością absolutną.
   - Zdrowie jest jednym z najważniejszych dóbr, za które ponosimy odpowiedzialność.
   - Można poświęcić zdrowie jedynie w celu osiągnięcia dóbr wyższych: w służbie Bogu, rodzinie, bliźniemu lub społeczeństwu.
   - Jezus Chrystus jest wzorem zaangażowania w integralne zdrowie człowieka (por. Mk 2,5-12).

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Troska o utrzymanie dobrego stanu zdrowia jest spełnieniem obowiązku człowieka wobec siebie i społeczności, w której żyje.
   - Nie można lekceważyć własnego zdrowia.
   - Troska o zdrowie nie oznacza tylko unikania chorób, ale również dbanie o dobrą kondycję fizyczną.

   Zasady
   - Dbam o swoje zdrowie, by nie narażać innych na choroby oraz trud zajmowania się mną.
   - Mam świadomość, że na straży mojego zdrowia stoi instynkt samozachowawczy.
   - Nie narażam innych na utratę zdrowia.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Utrzymanie dobrego stanu zdrowia przez młodego człowieka ma decydujący wpływ na jego późniejsze życie społeczne, zawodowe i rodzinne.
   - Brak szacunku dla własnego zdrowia (w tym zachowania autodestruktywne, takie jak: próby otrucia, alkoholizm, narkomania, anoreksja, bulimia itp.) może być sygnałem problemów rodzinnych, doświadczeń przemocy lub molestowania seksualnego.

- Wychowanie dziecka nie ogranicza się tylko do troski o zdrowie fizyczne. Zadaniem rodziców jest również pomoc w rozwiązywaniu problemów psychicznych, moralnych, duchowych i religijnych.

Zasady

- Troszczę się o stan fizyczny i psychiczny moich dzieci.
- Nie lekceważę niepokojących symptomów, wskazujących na zaburzenia zdrowia u mojego dziecka (choroby, infekcje, narkotyki, alkoholizm, nikotyna, uzależnienie od komputera).
- Interesuję się znajomymi, z którymi moje dziecko się przyjaźni, nie pozostaję obojętny na ich problemy zdrowotne.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Poświęcanie zdrowia dla urody, sławy, bogactwa zawsze obróci się przeciwko człowiekowi.
- Zdrowie jest darem, który należy szanować i pielęgnować.
- Należy zwracać uwagę młodzieży nie tylko na fizyczny aspekt zdrowia, ale również jego wagę w integralnym rozwoju człowieka, w kształtowaniu dojrzałości osoby.

Zasady

- Przeprowadzam lekcje udzielania pierwszej pomocy.
- Na zajęciach lekcyjnych omawiam z uczniami zgubne konsekwencje uzależnień od tytoniu, alkoholu i narkotyków oraz proponuję profilaktykę.
- Zachęcam uczniów do pielęgnacji zdrowia fizycznego, intelektualnego, moralnego i duchowego.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Propozycje wybranych filmów ilustrujących współczesne choroby cywilizacyjne i sposoby wyjścia z nich:

- *Porno zniewolenie*, wyd. Fronda 2006;
- *Anoreksja. Bulimia. Śmiertelna pułapka*, wyd. PWN, Warszawa 2006;
- *Alkohol, droga donikąd*, wyd. PWN, Warszawa 2006;
- *Dziękuję, nie biorę*, wyd. Rubikon, Kraków 2006;
- *Lekcje przestrogi – filmowy pakiet edukacyjny*, reż. D. REGUCKI, wyd. Projekt-Kom, Sosnowiec 2006.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Troska o własne zdrowie jest pierwszą lekcją dbałości o zdrowie także drugiego człowieka i wrażliwości na problemy związane z jego pielęgnacją. Młody człowiek, który nie niszczy daru zdrowia, staje się odpowiedzialny za siebie i innych, przez co osiąga dojrzałość osobową. Dzięki niej jest w stanie aktywnie podjąć obowiązki w życiu zawodowym, społecznym i rodzinnym.

10. ZAGROŻENIA

Promocji zdrowia nie sprzyja chaos medialny, który z jednej strony pokazuje ludzi zdrowych, pięknych i wysportowanych, z drugiej lansuje re-

klamy nobilitujące terapie i środki odchudzające, tytoń czy alkohol. Brak edukacji w korzystaniu z mediów może prowadzić do niekontrolowanego i nieodpowiedzialnego posługiwania się środkami masowego przekazu, uzależnienia od gier komputerowych, Internetu, pornografii. Wreszcie propaganda środków wczesnoporonnych, klinik aborcyjnych, wprowadza nieład moralny i utrudnia prawidłowe odczytanie wartości zdrowia.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Mówię więc do każdego i do każdej: nie niszcz siebie! Nie wolno ci niszczyć siebie, bo nie żyjesz tylko dla siebie. Kiedy więc degradujesz siebie przez nałóg, to równocześnie niszczysz drugich. Szkodzisz twojej rodzinie, twoim dzieciom. Osłabiasz społeczeństwo, które liczy na twoją trzeźwość, zwłaszcza przy pracy. Modlimy się co dzień: „Nie wódź nas na pokuszenie". Nie wolno kusić! Nie wolno igrać ze złem! Nie wolno „sprzedawać" człowieka za zysk doraźny i niegodziwy, zdobywany na ludzkich słabościach i wadach! Nie wolno wykorzystywać i pogłębiać ludzkiej słabości! Nie wolno dopuszczać do degradacji człowieka, rodziny, społeczeństwa, gdy się za nie wzięło odpowiedzialność wobec historii!

JAN PAWEŁ II, Apel Jasnogórski, Częstochowa, 12.06.1987, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 503.

Troska o człowieka nakazuje biskupowi naśladować Jezusa, prawdziwego „dobrego Samarytanina", pełnego współczucia i miłosierdzia, który opiekuje się człowiekiem, nikogo nie dyskryminując. Ochrona zdrowia jest jednym z najważniejszych aktualnych wyzwań. Niestety, istnieje jeszcze wiele rodzajów chorób w różnych częściach świata. Chociaż wiedza ludzka rozwija się w sposób nadzwyczajny, przynosząc nowe rozwiązania bądź środki pomagające im zaradzić, pojawiają się wciąż nowe sytuacje, w których zdrowie fizyczne i psychiczne jest zagrożone.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Pastores gregis*, 71, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 2, Kraków 2007, s. 864.

12. PISMO ŚWIĘTE

Po opuszczeniu synagogi przyszedł do domu Szymona. A wysoka gorączka trawiła teściową Szymona. I prosili Go za nią. On stanąwszy nad nią rozkazał gorączce, i opuściła ją. Zaraz też wstała i usługiwała im. O zachodzie słońca wszyscy, którzy mieli cierpiących na rozmaite choroby, przynosili ich do Niego. On zaś na każdego z nich kładł ręce i uzdrawiał ich. Także złe duchy wychodziły z wielu, wołając: „Ty jesteś Syn Boży!" Lecz On je gromił i nie pozwalał im mówić, ponieważ wiedziały, że On jest Mesjaszem (Łk 4,38-41).

Por. Wj 15,26 Iz 33,24 Ps 6,3; Iz 38; Mk 2,17; Mk 6,12-13; Mk 16,17-18

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

364 Ciało człowieka uczestniczy w godności „obrazu Bożego"; jest ono ciałem ludzkim właśnie dlatego, że jest ożywiane przez duszę duchową,

i cała osoba ludzka jest przeznaczona, by stać się w Ciele Chrystusa świątynią Ducha. Człowiek, stanowiący jedność ciała i duszy, skupia w sobie dzięki swej cielesnej naturze elementy świata materialnego, tak że przez niego dosięgają one swego szczytu i wznoszą głos w dobrowolnym chwaleniu Stwórcy. Nie wolno więc człowiekowi gardzić życiem ciała, lecz przeciwnie, powinien on uważać ciało swoje, jako przez Boga stworzone i mające być wskrzeszone w dniu ostatecznym, za dobre i godne szacunku.

Por. KKK 1500-1505.

LITERATURA:

DURCZOK K., *Wygrać życie*, Kraków 2005.

GAWEŁ A., *Pedagodzy wobec wartości zdrowia*, Kraków 2003.

KNEZ R., *Poznaję – wybieram. Programy integracyjno-profilaktyczne dla uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych*, Kraków 2003.

KRASOWSKA A., *Profilaktyka na co dzień. Alkohol w życiu nastolatków*, Warszawa 2006.

MALEWSKA M., *Narkotyki w szkole i w domu. Zagrożenie*, Warszawa 2004.

OSTROWSKA K., *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, Warszawa 1998.

OSTROWSKA K., *Zdrowie, wychowanie, osobowość*, Warszawa 1998.

PAŹ B., *Szkoła, która ochrania*, Kraków 2002.

Wychowanie na rozdrożu, red. F. ADAMSKI, Kraków 1999.

ZAJĄCZKOWSKI K., *Nikotyna. Alkohol. Narkotyki. Profilaktyka uzależnień. Krótki poradnik psychologiczny*, Kraków 2001.

Zdrowie dzieci i młodzieży w aspekcie fizycznym, psychicznym, społecznym i duchowym, red. A. JOPKIEWICZ, J. SCHEJBAL, Kielce 1998.

WARTOŚĆ IX

Życie jako zadanie

1. CEL OGÓLNY
   Integralny rozwój osoby

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Rozwój fizyczny, intelektualny i duchowy

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Przyjęcie odpowiedzialności za swoje życie i jego rozwój

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Życie ludzkie jest darem natury i Boga.
   - Obrona życia jest obowiązkiem każdego człowieka.
   - Człowiek nie jest twórcą życia, lecz jego zarządcą.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Dar życia, który Stwórca powierzył człowiekowi, domaga się od człowieka, aby miał świadomość jego wartości i przyjmował go z odpowiedzialnością.
   - Człowiek jest powołany również do tego, aby być roztropnym i odpowiedzialnym gospodarzem w świecie natury.
   - Rodzicielstwo jest zadaniem przekazywania życia, otoczenia go troską i wychowania.

   Zasady
   - Życie traktuję jako największą wartość i dar, który należy rozwijać, wzbogacać i realizować.
   - Rozwijam swoje zdolności i talenty.
   - W sprawach życiowych radzę się doświadczonych i mądrych ludzi.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Podstawowym obowiązkiem rodziców jest wychowanie dziecka od jego poczęcia aż do chwili całkowitego usamodzielnienia się.
   - Wszelkie ataki godzące w życie, winny się spotkać ze zdecydowanym sprzeciwem.
   - Dorastanie młodych ludzi w prawidłowo funkcjonującej rodzinie przygotowuje do odpowiedzialnego przekazywania życia.

   Zasady
   - Uczę moje dzieci odpowiedzialnego rodzicielstwa.
   - Ostrzegam dorastające dziecko przed lekkomyślnym narażaniem swego zdrowia i życia.
   - Dbam o zachowanie obyczajów w rodzinie.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wychowawca kształtuje osobowość wychowanka – jego charakter, życie emocjonalne i duchowe.
- Przyznanie wszystkim obywatelom prawa do życia jest podstawą cywilizacji miłości.
- Pedagogizacja rodziców jest formą współpracy szkoły z domem rodzinnym ucznia.

Zasady

- Promuję w szkole wychowanie prorodzinne poprzez organizowanie spotkań, pogadanek, dyskusji itp.
- Dokładam wszelkich starań, by przygotować wychowanków do dojrzałego i odpowiedzialnego wkroczenia w dorosłe życie.
- Wskazuję uczniom niezbędną wiedzę dotyczącą obrony życia i szanowania zdrowia.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Szkoła może organizować odczyty, prelekcje, pokazy filmów, spotkania z gośćmi, które będą dotyczyły promocji życia rodzinnego i ochrony życia od poczęcia aż do naturalnej śmierci oraz zagadnień integralnego rozwoju człowieka.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek, z właściwym entuzjazmem, angażuje się w przedsięwzięcia, które przyczyniają się do jego rozwoju intelektualnego, fizycznego i duchowego. W ten sposób przygotowuje się do przyjęcia czekających go w życiu dorosłym zadań.

10. ZAGROŻENIA

Na świecie utrzymuje się nierówność społeczna. Postęp techniczny i materialny dokonuje się kosztem wyzysku ludzi ubogich. Społeczeństwa poddane są presji propagandy antyrodzinnej, poczynając od zafałszowania samej definicji rodziny poprzez zakwestionowanie jej istoty i roli, aż do reklamowania rozwiązłości i ułatwiania rozwodów. Podczas lekcji wychowania seksualnego młodzież dowiaduje się o sposobach aborcji, technikach współżycia seksualnego i ich praktycznym stosowaniu. Ukrywane są skutki ingerencji w poczęcie nowego życia, np.: utrata płodności, fizyczne i psychiczne niszczenie organizmu.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek coraz bardziej bytuje w lęku. Żyje w lęku, że jego wytwory – rzecz jasna nie wszystkie i nie większość, ale niektóre, i to właśnie te, które zawierają w sobie szczególną miarę ludzkiej pomysłowości i przedsiębiorczości – mogą zostać obrócone w sposób radykalny przeciwko człowiekowi. Mogą stać się środkami i narzędziami wręcz niewyobrażalnego samozniszczenia, wobec którego wszystkie znane nam z dziejów kataklizmy i kata-

strofy zdają się blednąć. Musi przeto zrodzić się pytanie, na jakiej drodze owa dana człowiekowi od początku władza, mocą której miał czynić ziemię sobie poddaną, obraca się przeciwko człowiekowi (por. Rdz 1,28). Pytanie jednak, które uporczywie powraca, dotyczy tego, co najistotniejsze: czy człowiek jako człowiek w kontekście tego postępu staje się lepszy, duchowo dojrzalszy, bardziej świadomy godności swego człowieczeństwa, bardziej odpowiedzialny, bardziej otwarty dla drugich, zwłaszcza dla potrzebujących, dla słabszych, bardziej gotowy świadczyć i nieść pomoc wszystkim? [...] Podmiotem, który z jednej strony stara się wydobyć maksimum korzyści – z drugiej strony zaś tym, który płaci haracz krzywd, poniżeń – jest zawsze człowiek.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Redemptor hominis*, 15, JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 1996, s. 25.

Istnieje antynomia pomiędzy młodością a śmiercią. Śmierć wydaje się daleka od młodości. Tak, skoro jednak młodość oznacza projekt całego życia, projekt zbudowany wedle kryterium sensu i wartości, nieodzowne jest również w młodości pytanie o kres. Pozostawione samemu sobie doświadczenie ludzkie mówi to samo, co Pismo Święte: „postanowione jest człowiekowi raz umrzeć" (Hbr 9,27). Pisarz natchniony dodaje: „a potem sąd" (Hbr 9,27). Chrystus zaś mówi: „Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki" (J 11,25 n.). Pytajcie zatem Chrystusa, jak młody człowiek w Ewangelii: „Co mam czynić, aby osiągnąć życie wieczne?"

JAN PAWEŁ II, List *Parati semper*, 5, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 256.

12. PISMO ŚWIĘTE

A oto zbliżył się do Niego pewien człowiek i zapytał: „Nauczycielu, co dobrego mam czynić, aby otrzymać życie wieczne?" Odpowiedział mu: „Dlaczego Mnie pytasz o dobro? Jeden tylko jest Dobry. A jeśli chcesz osiągnąć życie, zachowaj przykazania". Zapytał Go: „Które?" Jezus odpowiedział: „Oto te: Nie zabijaj, nie cudzołóż, nie kradnij, nie zeznawaj fałszywie, czcij ojca i matkę oraz miłuj swego bliźniego jak siebie samego!" Odrzekł Mu młodzieniec: „Przestrzegałem tego wszystkiego, czego mi jeszcze brakuje?" Jezus mu odpowiedział: „Jeśli chcesz być doskonały, idź, sprzedaj, co posiadasz, i rozdaj ubogim, a będziesz miał skarb w niebie. Potem przyjdź i chodź za Mną!" Gdy młodzieniec usłyszał te słowa, odszedł zasmucony, miał bowiem wiele posiadłości (Mt 19,16-22).

Por. Wj 12,24-34; Mdr 11,24-26; J 11,1-44; Rz 6,1-19; 8,1-13.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2280 Każdy jest odpowiedzialny przed Bogiem za swoje życie, które od Niego otrzymał. Bóg pozostaje najwyższym Panem życia. Jesteśmy obo-

wiązani przyjąć je z wdzięcznością i chronić je ze względu na Jego cześć i dla zbawienia naszych dusz. Jesteśmy zarządcami, a nie właścicielami życia, które Bóg nam powierzył. Nie rozporządzamy nim.

Por. KKK 336; 338; 362; 1691; 2363; 2367.

LITERATURA:

BAJDA J., ks., *Powołanie chrześcijańskie jako zasada teologii moralnej*, Warszawa 1984.

DRĄCZKOWSKI F., ks., *Nasze powołanie do szczęścia*, Pelplin 2005.

DZIEWIECKI M., ks., *Powołani do życia w prawdzie i miłości*, Warszawa 2004.

KORNAS-BIELA D., *Wokół początku życia ludzkiego*, Warszawa 2002.

MANENTI A., *Powołanie. Psychologia i łaska*, Kraków 1995.

MARTINI C.M., SJ, *Powołanie świeckich*, Kraków 1999.

MEISSNER K., OSB, *Twoje życie. Rozmowy z dziewczyną o życiu, rodzinie, małżeństwie, płciowości, miłości*, Poznań 1991.

Odpowiedzialni za świat, red. Z. WALKIEWICZ, Poznań 1982.

SUJAK E., *Życie jako zadanie*, Warszawa 1982.

ZWOLIŃSKI A., ks., *Błogosławieni jesteście. Powołanie chrześcijanina*, Warszawa 2003.

Życie jest święte, red. T. STYCZEŃ, SDS, Lublin 1993.

WARTOŚĆ X

Procesy życia i jego przemiany

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój osoby

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Osiąganie dojrzałości

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Znajomość siebie i panowanie nad sobą

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Osiągnięcie dojrzałości psychicznej, obejmującej sferę intelektualną, uczuciową, społeczną i moralną, wymaga przejścia przez osobę złożonego procesu rozwoju.
   - Osiąganie dojrzałości można rozumieć jako proces przemian, zmierzający do umiejętnego i twórczego kierowania sobą.
   - Poznanie i akceptacja samego siebie jest podstawą podejmowania trudu nad własnym rozwojem.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Pełen rozwój człowieka zakłada pracę nad pozytywnymi cechami charakteru przy równoczesnej walce z wadami.
   - Dążenie do samorealizacji daje poczucie szczęścia, pomimo że ta samorealizacja bywa okupiona trudnościami.
   - Podstawą dojrzałości osobowej człowieka jest realne poznanie świata, odróżnianie prawdy od pozorów, posiadanie własnych sądów i umiejętność właściwej oceny.

   Zasady
   - Staram się panować nad skrajnymi stanami moich emocji i uczuć.
   - Kontroluję swoje emocje, by dostosowywać je odpowiednio do społecznych zasad postępowania.
   - Uczę się podporządkowywać uczucia niższe (np.: zazdrość, pycha) cnotom: skromności, bezinteresowności, poświęcenia, dobroci itd.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Wygórowane ambicje wobec dziecka mogą stać się przyczyną jego kompleksów.
   - Bunt, załamanie, rozczarowanie sobą są normalnymi procesami dojrzewania młodego człowieka.
   - Od rodziców młody człowiek uczy się odpowiedzialnego przeżywania swojej seksualności.

Zasady

- Towarzyszę dziecku w jego dojrzewaniu i wyborach dróg życiowych, nie narzucam mu jednak swoich oczekiwań i wizji.
- Rozmawiam z młodym człowiekiem o błędnym pojmowaniu miłości – utożsamianiu jej ze zmysłowością, zaspokajaniem pożądliwości.
- Pomagam młodemu człowiekowi zachować dystans w stosunku do poznawanej i ocenianej rzeczywistości życia.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy zachować proporcje między ukazywaniem zalet i wad wychowanka.
- Formacja nauczyciela winna opierać się na doskonaleniu się pod względem indywidualnym i społecznym.
- Rolą nauczyciela jest wydobyć z ucznia jak najwięcej dobra oraz pomóc mu w jego rozwoju.

Zasady

- Na wybranych przykładach ukazuję uczniom konieczność dojrzewania do miłości.
- Staram się rozbudzić wśród uczniów zainteresowanie procesami życia ludzkiego.
- Uważam, by pochopną oceną nie zagłuszyć pozytywnych cech ucznia.
- Promuję zachowanie czystości przedmałżeńskiej.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie dobierają się w pary (osoby płci odmiennej) i dzielą na dwa zespoły. Każda para z pierwszej grupy ma za zadanie napisać 10 punktów na temat: *Jak chciałbym/chciałabym być kochany/a przez moją żonę/męża?* Drugą grupę stanowią pary, które piszą 10 punktów na temat: *Moja miłość do męża/żony.* Losowo wybrana osoba z zespołu pierwszego zostaje połączona z odpowiednią osobą z zespołu drugiego. W ten sposób otrzymujemy wypowiedzi, które dają nam obraz pojmowanej przez uczniów miłości. Przygotowuje to ich tym samym do jej realizacji.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek posiada obiektywny osąd swoich wad i zalet. Rozumie procesy, jakie się w nim dokonują i umie spokojnie je przeżywać. Potrafi panować nad swoją zmysłowością, uczuciami i emocjami. Jest przystosowany do życia społecznego, odpowiedzialny, zdolny do poświęceń, ale również świadomy swojej wartości. Potrafi kierować się sumieniem i żyć wartościami nawet w sytuacji, gdy spotyka się to z dezaprobatą ze strony innych osób.

10. ZAGROŻENIA

Zdarza się, że rodzice po zdaniu przez dziecko egzaminu dojrzałości zwalniają się od odpowiedzialności za jego wychowanie i traktują go jak równorzędnego partnera. Młodzi, stojący u progu dorosłego życia, po-

zbawieni oparcia, autorytetu i porady, padają ofiarą własnej naiwności, niewiedzy i braku doświadczenia. Inną niebezpieczną postawę prezentują rodzice, którzy roztaczając nad młodym człowiekiem zaborczą i autorytarną opiekę, ograniczają jego wolność samostanowienia, podejmowania decyzji i osobistych wyborów – elementów niezbędnych do osiągnięcia dojrzałości osobowej.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jeżeli więc pragniesz, drogi Bracie lub Siostro, rozmawiać z Chrystusem w całej prawdzie Jego świadectwa, musisz z jednej strony umiłować świat – „tak bowiem Bóg umiłował świat, że Syna swego Jednorodzonego dał"(J 3,16) – a równocześnie musisz zdobyć się na dystans wewnętrzny w stosunku do tej całej bogatej i pasjonującej rzeczywistości, jaką jest świat. Musisz się zdobyć na pytanie o życie wieczne. Albowiem „przemija postać tego świata"(1 Kor 7,31). I każdy z nas jest poddany jego przemijaniu. Człowiek rodzi się z perspektywą dnia swojej śmierci w wymiarze świata widzialnego. Równocześnie – człowiek, którego wewnętrzną racją bytu jest, aby przerastał siebie, nosi w sobie także to wszystko, czym przerasta świat. To wszystko, czym człowiek – tkwiąc w świecie – przerasta świat w samym sobie, tłumaczy się obrazem i podobieństwem Boga, które wpisane jest w istotę ludzką od początku. I to wszystko, czym człowiek przerasta świat, nie tylko uzasadnia pytanie o życie wieczne, ale czyni je wręcz nieodzownym. Jest to pytanie, które ludzie zadają sobie od dawna, nie tylko w obrębie chrześcijaństwa, również i poza nim. Musicie zdobyć się na odwagę, aby je również postawić, tak jak młodzieniec z Ewangelii. Chrześcijaństwo uczy nas rozumienia doczesności z perspektywy królestwa Bożego, z perspektywy życia wiecznego. Bez tej perspektywy doczesność, choćby najbogatsza, choćby najwszechstronniej ukształtowana, nie przynosi człowiekowi na końcu niczego innego, jak tylko: konieczność śmierci. Istnieje antynomia pomiędzy młodością a śmiercią. Śmierć wydaje się daleka od młodości. Tak. Skoro jednak młodość oznacza projekt całego życia, projekt zbudowany wedle kryterium sensu i wartości, nieodzowne jest również w młodości pytanie o kres. Pozostawione samemu sobie doświadczenie ludzkie mówi to samo, co Pismo Święte: „postanowione jest człowiekowi raz umrzeć" (Hbr 9,27). Pisarz natchniony dodaje: „a potem sąd"(Hbr 9,27). Chrystus zaś mówi: „Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki"(J 11,25). Pytajcie zatem Chrystusa, jak młody człowiek w Ewangelii: „Co mam czynić, aby osiągnąć życie wieczne?" (Łk 10,17).

JAN PAWEŁ II, List do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży, *Parati Semper*, Rzym, 31.03.1985, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* VIII, 1, 1985, Poznań 2003, s. 415.

W obecnym okresie radykalnych i powszechnych przemian społecznych na kontynencie wiara chrześcijańska może się stać jasnym źródłem światła (…). „Katolickie ośrodki kulturalne otwierają przed Kościołem szczególne

możliwości, które pozwalają mu być obecnym i działać na polu przemian kulturowych. Stanowią bowiem publiczne forum dyskusji, dzięki któremu można szeroko rozpowszechniać – poprzez twórczy dialog – chrześcijańskie poglądy na temat człowieka, rodziny, pracy, gospodarki, społeczeństwa, polityki, stosunków międzynarodowych, środowiska naturalnego. Stają się w ten sposób miejscem, gdzie oddaje się głos innym, okazując im szacunek i tolerancję.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Ecclesia in Africa*, 103, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2007, s. 786.

12. PISMO ŚWIĘTE

Pewien człowiek miał dwóch synów. Młodszy z nich rzekł do ojca: „Ojcze, daj mi część majątku, która na mnie przypada". Podzielił więc majątek między nich. Niedługo potem młodszy syn, zabrawszy wszystko, odjechał w dalekie strony i tam roztrwonił swój majątek, żyjąc rozrzutnie. A gdy wszystko wydał, nastał ciężki głód w owej krainie i on sam zaczął cierpieć niedostatek. Poszedł i przystał do jednego z obywateli owej krainy, a ten posłał go na swoje pola, żeby pasł świnie. Pragnął on napełnić swój żołądek strąkami, którymi żywiły się świnie, lecz nikt mu ich nie dawał. Wtedy zastanowił się i rzekł: „Iluż to najemników mojego ojca ma pod dostatkiem chleba, a ja tu z głodu ginę. Zabiorę się i pójdę do mego ojca, i powiem mu: Ojcze, zgrzeszyłem przeciw Bogu i względem ciebie; już nie jestem godzien nazywać się twoim synem: uczyń mię choćby jednym z najemników". Wybrał się więc i poszedł do swojego ojca. A gdy był jeszcze daleko, ujrzał go jego ojciec i wzruszył się głęboko; wybiegł naprzeciw niego, rzucił mu się na szyję i ucałował go. A syn rzekł do niego: „Ojcze, zgrzeszyłem przeciw Bogu i względem ciebie, już nie jestem godzien nazywać się twoim synem". Lecz ojciec rzekł do swoich sług: „Przynieście szybko najlepszą szatę i ubierzcie go; dajcie mu też pierścień na rękę i sandały na nogi! Przyprowadźcie utuczone cielę i zabijcie: będziemy ucztować i bawić się, ponieważ ten mój syn był umarły, a znów ożył; zaginął, a odnalazł się". I zaczęli się bawić. Tymczasem starszy jego syn przebywał na polu. Gdy wracał i był blisko domu, usłyszał muzykę i tańce. Przywołał jednego ze sług i pytał go, co to ma znaczyć. Ten mu rzekł: „Twój brat powrócił, a ojciec twój kazał zabić utuczone cielę, ponieważ odzyskał go zdrowego". Na to rozgniewał się i nie chciał wejść; wtedy ojciec jego wyszedł i tłumaczył mu. Lecz on odpowiedział ojcu: „Oto tyle lat ci służę i nigdy nie przekroczyłem twojego rozkazu; ale mnie nie dałeś nigdy koźlęcia, żebym się zabawił z przyjaciółmi. Skoro jednak wrócił ten syn twój, który roztrwonił twój majątek z nierządnicami, kazałeś zabić dla niego utuczone cielę". Lecz on mu odpowiedział: „Moje dziecko, ty zawsze jesteś przy mnie i wszystko moje do ciebie należy. A trzeba się weselić i cieszyć z tego, że ten brat twój był umarły, a znów ożył, zaginął, a odnalazł się" (Łk 15,11-32).

Por. Łk 7,36-48; 23,39-43.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2461 Prawdziwy rozwój obejmuje całego człowieka. Chodzi o to, by rozwijać zdolność każdej osoby do odpowiedzi na jej powołanie, a więc na wezwanie Boże.

Por. KKK 588; 821; 1034; 1036.

LITERATURA:

BRAUN-GAŁKOWSKA M., *Trudne pytania. Listy o życiu i miłości*, Olsztyn 1990.

DĄBROWSKI K., *Pasja rozwoju*, Warszawa 1988.

DĄBROWSKI K., *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*, Warszawa 1996.

GAŁA A.E., *Uwarunkowania wychowawcze dojrzałej moralności*, Lublin 1992.

GRZYWAK-KACZYŃSKA M., *Trud rozwoju*, Warszawa 1988.

LASKOWSKI J., *Odpowiedzialny wybór małżonka*, Warszawa 1993.

PŁUŻEK Z., *Psychologia pastoralna*, Kraków 1991.

Rozwój osoby w Kazimierza Dąbrowskiego „Teorii Dezintegracji Pozytywnej", red. C. CEKIERA, ks., I. NIEWIADOMSKA, Lublin 1997.

WIŚNIEWSKA-ROSZKOWSKA K., *I Ty kiedyś założysz rodzinę*, Warszawa 1990.

ZIEMSKA M., *Rodzina a osobowość*, Warszawa 1975.

WARTOŚĆ XI

Cierpienie i umieranie w życiu moim i moich bliskich

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Zrozumienie przygodności ludzkiego życia

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie postaw wobec sytuacji krańcowych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Cierpienie jest nieodłącznym elementem życia człowieka.
   - Dążenie do szczęścia pozbawionego cierpienia jest fikcją.
   - Doświadczenie cierpienia i śmierci uwrażliwia człowieka na problemy bliźnich i pomaga w ich zrozumieniu.
   - Cierpienie może być zawinione przez samego człowieka (stosowanie używek: narkotyków, papierosów, alkoholu).

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Wszelkie zło wyrządzone drugiemu człowiekowi niszczy także mnie.
   - Cierpienie dla człowieka jest wezwaniem do przekroczenia siebie.
   - Wiele cierpień człowiek sam sobie zadaje przez nierozważne działanie.
   Zasady
   - Doświadczenia różnorakich cierpień traktuję jako wyzwanie do solidarności i integracji z innymi cierpiącymi.
   - Konfrontuję własne wątpliwości, związane z tajemnicą cierpienia i śmierci, z autorytetami moralnymi.
   - Nie unikam osób, które cierpią. Towarzyszę moim bliskim w ich chorobie i umieraniu.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Człowiek poszukuje sensu cierpienia.
   - Doświadczenie cierpienia i śmierci jest trudne do przekazania, dlatego w ich obliczu człowiek pozostaje w pewien sposób samotny.
   - Cierpienie przyjęte z wiarą i przeżyte z miłością uszlachetnia człowieka.
   Zasady
   - Staram się, by kara, jaką nakładam na dziecko, była proporcjonalna do jego

winy, nie większa niż ta, którą dziecko jest w stanie znieść, oraz uzasadniona i zrozumiała dla niego.
- Pomagam mojemu dziecku odnaleźć sens jego cierpienia w świetle słów Pisma Świętego, Nauczania Kościoła oraz pozytywnych przykładów.
- Uczę dziecko mężnego i pokornego znoszenia trudów.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy
- Zadanie nauczyciela polega nie tylko na przekazywaniu uczniom wiadomości, ale również na wychowaniu ich na uczciwych, prawych i dobrych ludzi.
- Doświadczenie śmierci bliskich uczy dystansu wobec rzeczy doczesnych i koncentracji na wartościach nieprzemijających, duchowych.
- Żal po utracie kogoś bliskiego ma psychologiczne etapy: rozpaczy, pytania dlaczego to mnie spotkało, refleksji i wreszcie akceptacji.

Zasady
- Przypominam uczniom o solidarności z kolegami, którzy mają trudności, problemy, czy też doświadczają cierpienia.
- Ukazuję młodym ludziom pozytywny wymiar przykazań, norm i zasad jako drogi uniknięcia niepotrzebnych cierpień.
- Staram się żyć tak, aby być autorytetem dla moich uczniów.

8. SPOSÓB REALIZACJI

W przypadku, gdy jeden z uczniów przeżywa cierpienie związane z chorobą, problemami w domu lub śmiercią najbliższych, należy zachęcić pozostałe osoby z klasy do organizowania konkretnej pomocy: duchowej, materialnej, czy też zasugerować odwiedzanie kolegi.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Obcowanie ze śmiercią bliskich osób pomaga w spojrzeniu na sprawy i dobra doczesne z pespektywy pewnego dystansu. Choroba i śmierć świadczą o kruchości i przemijalności ludzkiego życia. W tym świetle wszelkie dążenia do pomnożenia stanu posiadania, osiągnięcia sukcesu czy sławy tracą rolę pierwszorzędną. Wzrasta natomiast samoświadomość i poczucie odpowiedzialności za swoje czyny. Pojawia się pytanie o życie po śmierci. Poddany doświadczeniom cierpienia i śmierci człowiek poznaje swoją niemoc w panowaniu nad sobą i światem. Uczy się pokory. Zaczyna lepiej rozumieć słabości i ograniczenia innych.

10. ZAGROŻENIA

Wychowanie w duchu komfortu materialnego, dążenia do sukcesu i przyjemności osłabia odporność człowieka na cierpienie. Pojmowane jest ono

jako życiowe nieszczęście i beznadziejna klęska. Reklamuje się działania medyczne i zabiegi kosmetyczne, które mają skutecznie wyeliminować cierpienie, choroby i oznaki przemijania ludzkiego życia. Niestety, działania te podejmowane są wbrew zasadom moralnym: poszanowania godności i integralności człowieka oraz nienaruszalności ludzkiego życia. Ponadto, odsuwając perspektywę śmierci na coraz dalszy plan, odbierają człowiekowi czas potrzebny na podjęcie refleksji nad swoim życiem i postępowaniem.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Drogi chory bracie! Jeżeli ktoś lub coś każe ci sądzić, że jesteś już u kresu, nie wierz w to! Jeżeli znasz odwieczną Miłość, która cię stworzyła, to wiesz także, że w twoim wnętrzu mieszka dusza nieśmiertelna. Różne są w życiu „pory roku"; jeżeli czujesz akurat, że zbliża się zima, chciałbym, abyś wiedział, że nie jest to pora ostatnia, bo ostatnią porą twojego życia będzie wiosna: wiosna zmartwychwstania. Całość twojego życia sięga nieskończenie dalej niż jego granice ziemskie: czeka cię niebo.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do chorych wygłoszone w czasie podróży apostolskiej do Fatimy, *Czeka nas niebo*, Fatima, 12-13.05.2000, „L'Osservatore Romano" 2000, nr 7-8, s. 20.

Dokonując Odkupienia przez cierpienie, Chrystus wyniósł zarazem ludzkie cierpienie na poziom odkupienia. Przeto też w swoim ludzkim cierpieniu każdy człowiek może stać się uczestnikiem odkupieńczego cierpienia Chrystusa.

JAN PAWEŁ II, List *Salvifici doloris*, 16, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, Kraków 2007, s. 230.

Słowa i czyny Jezusa i Jego Kościoła nie dotyczą jedynie tych, którzy doświadczają chorób, cierpień i różnych form odrzucenia przez społeczeństwo. W głębszym znaczeniu dotyczą samego sensu życia każdego człowieka w jego wymiarze moralnym i duchowym. Tylko człowiek, który uznaje, że jego życie jest dotknięte chorobą grzechu, może odnaleźć prawdę i autentyczność swojego istnienia przez spotkanie z Jezusem Zbawicielem, w myśl jego własnych słów: „Nie potrzebują lekarza zdrowi, ale ci, którzy się źle mają. Nie przyszedłem wezwać do nawrócenia sprawiedliwych, lecz grzeszników" (Łk 5,31-32).

JAN PAWEŁ II, Enc. *Evangelium vitae*, 32, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 1996, s. 673.

12. PISMO ŚWIĘTE

Choruje ktoś wśród was? Niech sprowadzi kapłanów Kościoła, by się modlili nad nim i namaścili go olejem w imię Pana. A modlitwa pełna wiary będzie dla chorego ratunkiem i Pan go podźwignie, a jeśliby popełnił grzechy, będą mu odpuszczone (Jk 5,14-15).

Por. Mt 8,17; 25,36; Łk 6,19; 7,16; Mk 5,34.36; 6,12-13; 7,32-36; 8,22-25; 9,23; 16,17-18; J 9,6n; 13,1.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1007 Śmierć jest kresem życia ziemskiego. Czas jest miarą naszego życia; w jego biegu zmieniamy się i starzejemy. Jak w przypadku wszystkich istot żyjących na ziemi, śmierć jawi się jako normalny koniec życia. Ten aspekt śmierci jest pewnym przynagleniem dla naszego życia; pamięć o naszej śmiertelności służy także jako przypomnienie, że mamy tylko ograniczony czas, by zrealizować nasze życie. „Pomnij... na Stwórcę swego w dniach swej młodości... zanim wróci się proch do ziemi, tak jak nią był, a duch powróci do Boga, który go dał" (Koh 12,1.7).

Por. KKK 1006-1015; 1038-1040; 1045; 1049; 1420; 1500-1505.

LITERATURA:

BRUSIŁO J., *Życie bez bólu? Chrześcijański sens cierpienia a przeciwbólowe działania medycyny*, Kraków 1996.

Cierpienie i śmierć, red. A.J. NOWAK, OFM, Lublin 1992.

JAN PAWEŁ II, *Katecheza cierpienia. Przemówienia Ojca Świętego Jana Pawła II wygłoszone podczas pierwszych pięciu audiencji ogólnych po zamachu w dniu 13 maja 1981*, Watykan 1981.

KEBERS C., *Jak mówić o cierpieniu i śmierci?*, Kraków 1994.

KOŁODZIEJCZYK H., ks., *Współczesne spojrzenie na tajemnicę cierpienia*, Sandomierz 2003.

OLEJNIK S., ks., *Teologia moralna życia osobistego*, Włocławek 1999.

OSTROWSKA A., *Śmierć w doświadczeniu jednostki i społeczeństwa*, Warszawa 1997.

RATZINGER J., kard., *Śmierć i życie wieczne*, Warszawa 2000.

Sens choroby, sens śmierci, sens życia, red. H. BORTNOWSKA, Kraków 1993.

WRÓBEL J., SCJ, *Człowiek i medycyna. Teologiczno-moralne podstawy ingerencji medycznych*, Kraków 1999.

WARTOŚĆ XII

Postawa altruistyczna

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność współżycia z ludźmi

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie cnót społecznych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Człowiek jest istotą społeczną i może się rozwijać prawidłowo jedynie w społeczeństwie.
   - Postawa altruizmu może wyrażać się w poświęceniu dobra osobistego na rzecz dobra społecznego, a także w odwadze zaangażowania się w obronę słusznych praw bliźniego.
   - Czy potrafię poświęcić swój czas potrzebującemu?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Miłość jest bezinteresownym służeniem drugiej osobie.
   - Im bardziej człowiek realizuje się przez bezinteresowny dar z siebie, tym bardziej staje się wolny; im bardziej poddaje się dążeniom egoistycznym, tym bardziej zniewala siebie i innych.
   - Wychowanie indywidualistyczne sprzyja samorealizacji bez pomocy lub kosztem innych ludzi. Konsekwencją tego jest samotność, wyobcowanie, izolacja.

   Zasady
   - Uczę się przełamywać nieśmiałość i wygodnictwo i wychodzę naprzeciw problemom innych ludzi.
   - Pomagam, na ile mogę, moim kolegom w ich trudnościach.
   - Dzielę się z innymi moimi talentami, umiejętnościami, wiedzą czy dobrami materialnymi.
   - Uczę się rezygnować z moich zachcianek, interesów lub planów na rzecz drugiego.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Kształtowanie w dziecku postaw altruistycznych jest podstawą jego po-

prawnego współżycia z innymi.
- Okazywanie dziecku miłości przez rodziców kształtuje u niego pozytywny stosunek do innych ludzi.
- Rodzina stanowi grupę społeczną, w której dziecko przyswaja sobie normy społeczne, zasady współżycia i współdziałania.

Zasady
- Czuję się odpowiedzialny za wszechstronny rozwój całej rodziny.
- Mój stosunek do dzieci powinien być pełen serdeczności, zaufania, delikatności i uprzejmości.
- Wymagam od młodego człowieka postawy pomocniczości oraz altruizmu i jednocześnie sam jestem przykładem poświęcenia i oddania wobec mojego dziecka.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy
- W procesie kształcenia ogromną rolę odgrywa wychowanie postaw społecznych: współdziałania, życzliwości, sprawiedliwości oraz altruizmu.
- Odpowiedzialność nauczyciela za wychowanie ucznia ma znaczenie w dalszym życiu wychowanka.
- Wychowanie do wartości musi być połączone ze świadectwem własnego życia.

Zasady
- Kształtuję u uczniów postawę otwartości i wrażliwości na potrzeby innych ludzi.
- Zachęcam uczniów do wzajemnej pomocy i bezinteresownego dzielenia się swoimi zdolnościami, talentami, umiejętnościami oraz rzeczami materialnymi.
- Czuwam nad tym, by między wychowankami nie dominowały postawy dążenia do sukcesu kosztem uczniów słabszych.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Praktycznym wymiarem postawy altruistycznej jest zaangażowanie się uczniów (indywidualne lub grupowe) w różne formy wolontariatu. Mogą to być zajęcia z dziećmi przebywającymi w domach dziecka, pomoc w odrabianiu lekcji w świetlicach, czy też odwiedzanie dzieci w hospicjach.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Altruistyczne wyjście naprzeciw drugiemu człowiekowi wyrywa człowieka ze zbytniej koncentracji na własnych problemach, które są częstą przyczyną smutku, zniechęcenia i depresji. Świadcząc bezinteresownie dobro bliźnim, człowiek zjednuje sobie przyjaciół, buduje pozytywne i harmonijne więzi międzyludzkie.

10. ZAGROŻENIA

Nie zawsze młody człowiek uświadamia sobie istotę postawy altruistycznej. Istnieje zagrożenie zatracenia postawy altruistycznej. Taki człowiek obwinia siebie za wszelkie zło wokół siebie i czuje się powołany do jego naprawy. Problemy innych przedkłada nad swoje obowiązki i prawa. Zagrożeniem dla zdrowej postawy altruistycznej jest postawa konformizmu, gdy człowiek zgadza się bezkrytycznie z zasadami i normami dla własnej wygody, nie angażuje się w pomoc drugiemu. W imię utrzymania własnego stanu posiadania (stanowiska, dóbr materialnych, sławy, dobrego imienia) rezygnuje z uczciwości, szczerości i prawdy, podporządkowuje swoje myślenie i działania tym, od których zależy jego stanowisko. Takie postępowanie sprzyja wykształceniu się postawy egoistycznej – kierowanie się tylko własnym dobrem. Kolejnymi zagrożeniami są: postawa uniku – wycofywania się od odpowiedzialności oraz działania na rzecz innych z lęku, by się nie narazić na ewentualne trudności. Skutkiem takich zachowań jest otępienie, brak przyjęcia konkretnego stanowiska oraz zobojętnienie na sprawy drugiego człowieka.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Zagrożenia miłości są równocześnie także zagrożeniami cywilizacji miłości. Przyczyniają się bowiem do tego wszystkiego, co miłości się sprzeciwia. To zaś ma w języku ludzkim przede wszystkim jedną nazwę: egoizm, nie tylko jednostki, ale również egoizm we dwoje, również – w szerszym zakresie – egoizm społeczny, na przykład klasowy czy narodowy (nacjonalizm). Cywilizacji miłości jest przeciwny i to u samego korzenia egoizm w każdej postaci. Czy to znaczy, że to określenie zbyt ubogie i negatywne. Chociaż trudno zaprzeczyć, iż miłość i cywilizacja miłości realizuje się na drodze przezwyciężania różnych form egoizmu. Ma to swą pozytywną nazwę: „altruizm" jako antyteza egoizmu. Miłość jednak – ta, o której pisze św. Paweł – jest czymś jeszcze bogatszym i pełniejszym. Hymn o miłości z Pierwszego Listu do Koryntian pozostaje wielką kartą cywilizacji miłości. Chodzi w nim nie tylko o poszczególne przejawy (zarówno egoizmu, jak też altruizmu), ale przede wszystkim o zaakceptowanie definicji człowieka jako osoby, która „urzeczywistnia się" przez bezinteresowny dar z siebie samej. Dar jest – oczywiście – darem dla drugiego, „dla innych": jest to najważniejszy wymiar cywilizacji miłości. Wchodzimy tu w sam rdzeń ewangelicznej prawdy o wolności. Osoba pojawia się przez wolność w prawdzie. Nie można rozumieć wolności jako swobody czynienia czegokolwiek. Wolność oznacza nie tylko dar z siebie, ale oznacza też wewnętrzną dyscyplinę daru. W pojęcie daru wpisana jest nie tylko dowolna inicjatywa podmiotu, ale też wymiar powinności. To wszystko zostaje z kolei urzeczywistnione w „komunii osób". W ten sposób znajdujemy się w samym sercu każdej rodziny.

Zarazem jesteśmy tutaj na tropie antytezy pomiędzy indywidualizmem a personalizmem. Miłość i cywilizacja miłości związane są z personalizmem. Dlaczego właśnie z personalizmem? Dlaczego indywidualizm zagraża cywilizacji miłości? Klucz odpowiedzi stanowi soborowe wyrażenie „bezinteresowny dar". Indywidualizm oznacza także użycie wolności, w którym podmiot czyni to, co sam chce. Nie przyjmuje, aby ktoś „chciał", wymagał od niego w imię obiektywnej prawdy. Nie chce drugiemu „dawać", stawać się darem „bezinteresownym" w prawdzie. Indywidualizm pozostaje egocentryczny i egoistyczny. Antyteza pomiędzy nim a personalizmem rodzi się nie tyle na gruncie teorii, ile na gruncie „etosu". „Etos" personalizmu jest altruistyczny. W jego zasięgu osoba nie tylko zdolna jest stawać się darem dla drugich, ale co więcej – znajduje w tym radość. Jest to ta radość, o jakiej mówi Chrystus (por. J 15,11; 16,20. 22).

JAN PAWEŁ II, List *Gratissimam sane*, 14, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, Kraków 2007, s. 445.

Zwracam się szczególnie do was, młodzi chrześcijanie. Bądźcie świadkami Chrystusa przede wszystkim wśród swoich rówieśników. Zmartwychwstały wzywa was, byście nawiązywali przymierze z Nim i między sobą nawzajem, aby nadać miastu kształt bardziej sprawiedliwy, wolny i chrześcijański. Bądźcie twórcami tego przymierza w relacjach z innymi młodymi, w życiu rodzinnym, w swoich dzielnicach, szkołach i uniwersytetach, w miejscach pracy, w ośrodkach sportu i zdrowej rozrywki. Nieście nadzieję i otuchę tam, gdzie panuje rezygnacja i cierpienie. Niech każdy z was będzie gotów okazać życzliwość i pomoc tym, którzy pragną przybliżyć się do wiary i do Kościoła.

JAN PAWEŁ II, List *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa*, 9, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 445-446.

12. PISMO ŚWIĘTE

Do tego zaś, który Go zaprosił, rzekł: „Gdy wydajesz obiad albo wieczerzę, nie zapraszaj swoich przyjaciół ani braci, ani krewnych, ani zamożnych sąsiadów, aby cię i oni nawzajem nie zaprosili, i miałbyś odpłatę. Lecz kiedy urządzasz przyjęcie, zaproś ubogich, ułomnych, chromych i niewidomych. A będziesz szczęśliwy, ponieważ nie mają czym tobie się odwdzięczyć; odpłatę bowiem otrzymasz przy zmartwychwstaniu sprawiedliwych" (Łk 14,12-14).

Por. Mt 5,38-48; Łk 18,22; 19,1-10; J 4,10-12.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2223 Rodzice pierwsi są odpowiedzialni za wychowanie swoich dzieci. Wypełniają tę odpowiedzialność najpierw przez założenie ogniska rodzinnego, w którym panuje czułość, przebaczenie, szacunek, wierność i bezinte-

resowna służba. Dom rodzinny jest właściwym miejscem kształtowania cnót. Wychowanie to wymaga nauczenia się wyrzeczenia, zdrowego osądu, panowania nad sobą, które są podstawą wszelkiej prawdziwej wolności. Rodzice powinni uczyć dzieci podporządkowywać wymiary materialne i instynktowne wymiarom wewnętrznym i duchowym. Na rodzicach spoczywa poważna odpowiedzialność za dawanie dobrego przykładu swoim dzieciom. Jeśli potrafią przyznać się przed nimi do swoich błędów, będą mogli lepiej kierować dziećmi i je poprawiać.

Por. KKK 1829; 1939; 1941; 2207; 2405.

LITERATURA:

ARONSON E., *Człowiek – istota społeczna*, Warszawa 2005.

FEDELI M., *Temperamenty. Charaktery. Osobowości. Profil medyczny i psychologiczny*, Kraków 2003.

JAROSZ M., *Interpersonalne uwarunkowania religijności*, Lublin 2003.

KOCHAŃSKA G., *Kształtowanie u dzieci zainteresowania innymi ludźmi i gotowości do niesienia im pomocy. Studium eksperymentalne*, Wrocław 1982.

ŁOBOCKI M., *Altruizm a wychowanie*, Lublin 1998.

ŚLIWAK J., *Osobowość altruistyczna. Osobowościowe korelaty altruizmu. Psychologiczne badania empiryczne*, Lublin 2001.

TILLMANN K.J., *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, Warszawa 2006.

WOJTYŁA K., ks., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. STYCZEŃ, SDS, W. CHUDY, J.W. GAŁKOWSKI, Lublin 1994.

WARTOŚĆ XIII

Postawa empatyczna

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Wychowanie do wchodzenia w głębokie relacje emocjonalne z innymi ludźmi

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność zrozumienia drugiego człowieka

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Zdolność do empatii jest przejawem dojrzałości osobowej.
   - Umiejętność uczestniczenia w przeżyciach innych jest przejawem społecznej natury człowieka.
   - Empatia jest emocjonalnym i intelektualnym zaangażowaniem się w przeżycia drugiej osoby.
   - Empatia posiada wymiar negatywny (współczucie, litość) i pozytywny (współodczuwanie radości, miłości, szczęścia).

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Umiejętność postawienia się w sytuacji drugiej osoby jest drogą do dialogu.
   - Postawa emocjonalna pozwala na łączność w przeżyciach z drugą osobą.
   - Empatyczne wczucie się w świat wewnętrzny drugiej osoby pomaga lepiej zrozumieć samego siebie.

   Zasady
   - Chcąc udzielić pomocy drugiej osobie, biorę pod uwagę jej potrzeby, historię życia, wychowanie, osobowość.
   - Przeżycia moich przyjaciół konfrontuję z obiektywną normą postępowania.
   - Nie czynię z moich odczuć obiektywnego kryterium oceny rzeczywistości.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Doświadczenie miłości i poczucia bezpieczeństwa w rodzinie warunkuje pozytywne relacje dziecka z rówieśnikami.
   - Brak więzi rodzinnych, zranienia spowodowane odrzuceniem przez rodziców są przyczyną oziębłości emocjonalnej u dzieci.

- Związki uczuciowe w rodzinie sprzyjają kształtowaniu się empatii u dzieci.

Zasady

- Rozmawiam z dzieckiem o jego sposobie myślenia, przeżywania i odbierania świata.
- Nie potępiam mojego dziecka za jego przewinienia zanim nie podejmę z nim próby dialogu.
- Pomagam mojemu dziecku zrozumieć jego stany emocjonalne i uczę jak mądrze nad nimi panować.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Zrozumienie motywów i uwarunkowań drugiej osoby ułatwia wybaczenie popełnianych przez nią błędów.
- Empatia oznacza spojrzenie z miłością na drugiego człowieka nawet wtedy, kiedy źle postępuje.
- Empatia jest całościowym spojrzeniem na drugą osobę.

Zasady

- Unikam pochopnej i powierzchownej oceny ucznia, staram się zrozumieć jego motywacje.
- Szukam przyczyn niewłaściwych zachowań niektórych uczniów.
- Staram się o wzajemne zaufanie i szczerość w relacjach z moimi wychowankami.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Propozycje filmów do dyskusji nad problemem empatii:

- *Człowiek bez twarzy*, reż. M. GIBSON, USA 1993,
- *Niedokończone życie*, reż. L. HALLSTROM, USA 2004,
- *Ojciec Goriot*, reż. J. D. VERHAEGHE, Francja 2004.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Zdolność empatii przyczynia się do rozwoju pozytywnych cech, np.: życzliwości, serdeczności; sprawia, że wzrasta zainteresowanie sprawami innych. Ułatwia ona dialog z drugim człowiekiem, otwiera na kontakty interpersonalne, pomaga w akceptacji odmienności i dokonaniu obiektywnej oceny osobowości i postępowania innych. Empatia jest zdolnością współodczuwania i wczuwania się w perspektywę widzenia świata innych ludzi.

10. ZAGROŻENIA

Bezkrytyczne przyjęcie cudzego punktu widzenia może prowadzić do braku obiektywnej oceny rzeczywistości. Niekiedy staje się ono również przyczyną utraty własnej tożsamości i prowadzi do uzależnienia od drugiej osoby. Silna empatia może doprowadzić do odczucia bólu, spowodowanego przyglądaniem się cierpieniom drugiej osoby.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Trzeba spojrzenia miłości, aby dostrzec obok siebie brata, który wraz z utratą pracy, dachu nad głową, możliwości godnego utrzymania rodziny, wykształcenia dzieci doznaje poczucia opuszczenia, zagubienia i beznadziei. Potrzeba „wyobraźni miłosierdzia", aby przyjść z pomocą dziecku zaniedbanemu duchowo i materialnie; aby nie odwracać się od chłopca czy dziewczyny, którzy zagubili się w świecie różnorakich uzależnień lub przestępstwa; aby nieść radę, pocieszenie, duchowe i moralne wsparcie tym, którzy podejmują wewnętrzną walkę ze złem. Potrzeba tej wyobraźni miłosierdzia wszędzie tam, gdzie ludzie w potrzebie wołają do Ojca miłosierdzia: „Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj". Oby dzięki bratniej miłości tego chleba nikomu nie brakowało! „Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią" (Mt 5,7).

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej abpa Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, O. Jana Beyzyma, Jana Balickiego i S. Sancji Janiny Szymkowiak, odprawionej na Błoniach, Kraków, 18.08.2002, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 1215.

Trzeba, aby w obliczu tej sytuacji chrześcijanin uczył się wyrażać swą wiarę w Chrystusa przez odczytywanie ukrytego wezwania, jakie on kieruje do niego ze świata ubóstwa. W ten sposób będzie można kontynuować tradycję miłosierdzia, która już w minionych dwóch tysiącleciach wyraziła się na wiele różnych sposobów, ale która obecnie wymaga może jeszcze większej inwencji twórczej. Potrzebna jest dziś nowa „wyobraźnia miłosierdzia", której przejawem będzie nie tyle i nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, tak aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr.

JAN PAWEŁ II, List *Novo millennio ineunte*, 50, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 556.

12. PISMO ŚWIĘTE

A gdy Maria przyszła do miejsca, gdzie był Jezus, ujrzawszy Go upadła Mu do nóg i rzekła do Niego: „Panie, gdybyś tu był, mój brat by nie umarł". Gdy więc Jezus ujrzał jak płakała ona i Żydzi, którzy razem z nią przyszli, wzruszył się w duchu, rozrzewnił i zapytał: „Gdzieście go położyli?" Odpowiedzieli Mu: „Panie, chodź i zobacz!". Jezus zapłakał. A Żydzi rzekli: „Oto jak go miłował!" Niektórzy z nich powiedzieli: „Czy Ten, który otworzył oczy niewidomemu, nie mógł sprawić, by on nie umarł?" A Jezus ponownie, okazując głębokie wzruszenie, przyszedł do grobu. Była to pieczara, a na niej spoczywał kamień. Jezus rzekł: „Usuńcie kamień!" Siostra zmarłego, Marta, rzekła do Niego: „Panie, już cuchnie. Leży bowiem od czterech dni w grobie". Jezus rzekł do niej: „Czyż nie powiedziałem ci, że jeśli uwie-

rzysz, ujrzysz chwałę Bożą?" Usunięto więc kamień. Jezus wzniósł oczy do góry i rzekł: „Ojcze, dziękuję Ci, żeś mnie wysłuchał. Ja wiedziałem, że mnie zawsze wysłuchujesz. Ale ze względu na otaczający Mnie lud to powiedziałem, aby uwierzyli, żeś Ty Mnie posłał". To powiedziawszy zawołał donośnym głosem: „Łazarzu, wyjdź na zewnątrz!" I wyszedł zmarły, mając nogi i ręce powiązane opaskami, a twarz jego była zawinięta chustą. Rzekł do nich Jezus: „Rozwiążcie go i pozwólcie mu chodzić!" (J 11,32-44).

Por. Wj 2,23-25; 1 Krn 21,1-30; Łk 10,30-37; 15,11-24.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1503 Współczucie Chrystusa dla chorych i liczne uzdrowienia z różnego rodzaju chorób są wymownym znakiem, że „Bóg łaskawie nawiedził lud swój" (Łk 7,16), i że Królestwo Boże jest bliskie. Jezus ma nie tylko moc uzdrawiania, lecz także moc przebaczania grzechów. Przyszedł, by uleczyć całego człowieka, duszę i ciało; jest lekarzem, którego potrzebują chorzy. Jego współczucie dla wszystkich cierpiących posuwa się tak daleko, że Jezus utożsamia się z nimi: „Byłem chory, a odwiedziliście Mnie" (Mt 25,36). Jego szczególna miłość do ludzi dotkniętych słabością nie przestaje w ciągu wieków pobudzać chrześcijan do specjalnej troski o tych, którzy cierpią na ciele i duszy. Znajduje się ona u podstaw podejmowania niestrudzonych wysiłków, by ulżyć im w cierpieniu.

Por. KKK 1505; 2358; 2448; 2575; 2843-2844.

LITERATURA:

ARONSON E., WILSON T.D., AKERT R.M., *Psychologia społeczna*, Poznań 1997.

DAVIS M.H., *Empatia. O umiejętności współodczuwania*, Gdańsk 2001.

GÓRSKI K., *Wychowanie personalistyczne*, Poznań 1936.

GULIN W., *Empatia dzieci i młodzieży. Komponenty informacyjne, decyzyjne i emocjonalne*, Lublin 1994.

HOFFMAN M.L., *Empatia i rozwój moralny*, Gdańsk 2006.

ŁOPATKOWA M., *Pedagogika serca*, Warszawa 1992.

MADRE P., *Zranienie życia. Odrodzić się w swej tożsamości*, Warszawa 2005.

PIETURA A., *Czym jest empatia?*, Warszawa 1996.

Poza kryzysem tożsamości. W kierunku pedagogiki personalistycznej, red. F. ADAMSKI, Kraków 1993.

PREKOP J., *Wczuwanie się, czyli inteligencja serca*, Poznań 2003.

Studia z psychologii rozwoju, red. J. MAKSELON, ks., Kraków 2002.

WARTOŚĆ XIV

Wartości ogólnoludzkie – człowiek społeczny jest wartością

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój intelektualny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poszukiwanie prawdy

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Krytyczne i twórcze podejście do prawdy prezentowanej w różnych systemach filozoficznych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Wpływ Objawienia chrześcijańskiego na ukształtowanie się filozofii europejskiej.
   - Celem filozofii jest dążenie do prawdy.
   - Filozofia jest wyrazem ogólnoludzkich poszukiwań i dążeń.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Filozofia wplata się w kontekst tych części świata i kultur, w których ludzie zadają sobie pytania dotyczące początków istnienia świata i człowieka, sensu życia ludzkiego i trwania wszechświata.
   - Teologia rozwija rozumienie wiary.
   - Objawienie chrześcijańskie wniosło nową jakość w filozofię.

   Zasady
   - Buduję sens mojego życia na bazie Objawienia chrześcijańskiego.
   - Uczę się szanować własną godność i jej bronić.
   - Nie posługuję się drugim człowiekiem i nie wykorzystuję go do własnych interesów.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Etyka chrześcijańska wypracowała normę personalistyczną jako zasadę regulującą współżycie ludzkie.
   - Promując godność osoby, sprzeciwiam się przejawom rasizmu i dyskryminacji, a także wszystkiemu, co narusza godność osoby i co ogranicza jej autonomię.

   Zasady
   - W miarę jak moje dzieci dorastają, obdarzam je coraz większą troską.

- Szanuję własność moich dzieci i ich prawo do intymności.
- Wychowuję moje dzieci w duchu cnót chrześcijańskich.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Człowiek panuje nad światem, ale w sposób ograniczony; jest jego częścią i podlega prawom natury.
- Osoba jest najwyższym dobrem, przysługuje jej wszechogarniająca miłość.
- Człowiek realizuje się, gdy w sposób świadomy i wolny decyduje się być darem dla innych, czyli wtedy, gdy dojrzale kocha.
- Istnieje prawo naturalne i wynikające z niego prawdy ogólnoludzkie.

Zasady

- Przypominam uczniom o godności każdego z nich.
- Bronię nienaruszalności osoby ludzkiej od poczęcia do naturalnej śmierci.
- Uświadamiam moim wychowankom konieczność dojrzewania do prawdziwej miłości.
- Uczę, że troska o życie powinna być wartością niezależną od wyznawanej religii czy światopoglądu.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Dyskusja na temat: *Uzasadnij słuszność sformułowania: „Człowiek jest darem”*. Uczniowie dzielą się na dwie grupy. Pierwsza z nich ma za zadanie podać argumenty za słusznością powyższego sformułowania, druga zaś ma przygotować kontrargumenty.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń zna podstawy filozofii. Wie, jakie są początki jej powstania i główne nurty. Jest świadomy wkładu, jaki wniosło chrześcijaństwo w kształtowanie się systemu wartości uniwersalnych. Charakter tych wartości staje się obligatoryjny dla każdego człowieka niezależnie od wyznania i poglądów.

10. ZAGROŻENIA

Brak własnego systemu wartości w podejściu do prawd filozoficznych może prowadzić do zagubienia światopoglądowego, a nawet moralnego. Zbytnie zaufanie własnemu rozumowi może stanowić przeszkodę w przyjęciu Objawienia i wiary chrześcijańskiej. Wiara w możliwości rozumu w dociekaniu filozoficznym może zakończyć się rozczarowaniem wobec konieczności rozwiązania problemów egzystencjalnych.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

W różnych częściach świata, gdzie rozwijały się różne kultury, ludzie równocześnie zaczynali stawiać sobie podstawowe pytania towarzyszące

całej ludzkiej egzystencji: Kim jestem? Skąd przychodzę i dokąd zmierzam? Dlaczego istnieje zło? Co czeka mnie po tym życiu? Pytania te są obecne w świętych pismach Izraela, znajdujemy je w Wedach, jak również w Awestach; spotykamy je w pismach Konfucjusza czy Lao-Tse, w przepowiadaniu Tirthankhary i Buddy; są obecne w poematach Homera czy w tragediach Eurypidesa i Sofoklesa, podobnie jak w pismach filozoficznych Platona i Arystotelesa. Wspólnym źródłem tych pytań jest potrzeba sensu, którą człowiek od początku bardzo mocno odczuwa w swoim sercu: od odpowiedzi na te pytania zależy bowiem, jaki kierunek winien nadać własnemu życiu. Ten proces poszukiwania nie jest – i nie może być – obcy Kościołowi. Od chwili, kiedy w Tajemnicy Paschalnej otrzymał w darze ostateczną prawdę o życiu człowieka, Kościół pielgrzymuje drogami świata, aby głosić, że Jezus Chrystus jest „drogą i prawdą, i życiem" (J 14,6). Pośród różnych posług, jakie winien pełnić dla dobra ludzkości, jedna nakłada nań odpowiedzialność całkiem szczególną: jest to diakonia prawdy. Misja ta z jednej strony włącza społeczność wierzących we wspólny wysiłek, jaki podejmuje ludzkość, aby dotrzeć do prawdy, z drugiej zaś zobowiązuje ją, by głosiła innym zdobytą wiedzę, zachowując wszakże świadomość, że każda odkryta prawda jest zawsze tylko etapem drogi ku owej pełnej prawdzie, która zostanie ukazana w ostatecznym objawieniu Bożym: „Teraz widzimy jakby w zwierciadle, niejasno; wtedy zaś zobaczymy twarzą w twarz. Teraz poznaję po części, wtedy zaś poznam tak, jak i zostałem poznany" (1 Kor 13,12).

JAN PAWEŁ II, Enc. *Fides et ratio*, 1-2, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 1996, s. 825-826.

Jednym z najpoważniejszych aspektów obecnej sytuacji historycznej jest upadek szacunku dla istotnych wartości rządzących ludzkim życiem. Jak powiedziałem w swojej pierwszej encyklice, sytuacja człowieka wydaje się daleka od obiektywnych wymagań porządku moralnego, sprawiedliwości i miłości. (…) Szkoła katolicka, mająca dobrodziejstwo światła wiary, znajduje się w uprzywilejowanej pozycji, by umożliwić swoim uczniom wykształcenie w istotnych wartościach dla zachowania świata wolnego od gróźb, które dzisiaj nad nim wiszą. W ten sposób młodzież nauczy się odrzucać fałszywe wartości chylącego się ku upadkowi społeczeństwa i odkrywać prawdziwe wartości, na których może być zbudowana cywilizacja miłości.

JAN PAWEŁ II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* V,1, 1982, Poznań 1993, s. 388.

12. PISMO ŚWIĘTE

Głupi już z natury są wszyscy ludzie, którzy nie poznali Boga; z dóbr widzialnych nie zdołali poznać Tego, który jest, patrząc na dzieła, nie poznali Twórcy, lecz ogień, wiatr, powietrze chyże, gwiazdy dokoła, rwącą wodę lub

światła niebieskie uznali za bóstwa, które rządzą światem. Jeśli urzeczeni ich pięknem wzięli je za bóstwa – winni byli poznać, o ile wspanialszy jest ich Władca, stworzył je bowiem Twórca piękności; a jeśli ich moc i działanie wprawiły ich w podziw – winni byli z nich poznać, o ile jest potężniejszy Ten, kto je uczynił. Bo z wielkości i piękna stworzeń poznaje się przez podobieństwo ich Sprawcę. Ci jednak na małą zasługują naganę, bo wprawdzie i oni błądzą, ale Boga szukają i pragną Go znaleźć. Obracając się bowiem wśród Jego dzieł, badają, i ulegają pozorom, bo piękne to, na co patrzą. Ale im także nie można wybaczyć: jeśli się bowiem zdobyli na tyle wiedzy, by móc ogarnąć wszechświat – jakże nie znaleźli rychlej jego Władcy? (Mdr 13,1-9).

Por. Rz 12,2; 1 Kor 1,17-23; 8, 1n; Kol 2,4.18.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

285 Od początku wiara chrześcijańska została poddana konfrontacji z odpowiedziami na pytanie o pochodzenie świata, różniącymi się od jej odpowiedzi. W starożytnych religiach i kulturach znajdują się liczne mity dotyczące tego zagadnienia. Niektórzy filozofowie utrzymywali, że wszystko jest Bogiem, że świat jest Bogiem lub że stawanie się świata jest stawaniem się Boga (panteizm). Inni stwierdzali, że świat jest konieczną emanacją Boga, wypływa z tego źródła i powraca do niego. Inni jeszcze przyjmowali istnienie dwóch wiecznych zasad, Dobra i Zła, Światła i Ciemności, nieustannie walczących ze sobą (dualizm, manicheizm). Według niektórych z tych koncepcji świat (a przynajmniej świat materialny) jest zły, powstał w wyniku upadku, a zatem należałoby go odrzucić lub oderwać się od niego (gnoza); inni przyjmują, że świat został uczyniony przez Boga, ale w taki sposób, jak zegar przez zegarmistrza, który uczyniwszy go, pozostawił go samemu sobie (deizm). Są wreszcie tacy, którzy nie przyjmują żadnego transcendentnego początku świata, ale widzą w nim czystą grę materii, która istniała wiecznie (materializm). Wszystkie te próby interpretacji świadczą, jak trwałe i powszechne są pytania dotyczące początków świata. To poszukiwanie jest właściwością człowieka.

Por. KKK 39-49; 50-53; 251; 286-289.

LITERATURA:

CHADWICK H., *Myśl wczesnochrześcijańska a kultura klasyczna*, Warszawa 2000.

DAWSON C., *Formowanie się chrześcijaństwa*, Warszawa 1969.

LOWITH K., *Historia powszechna i dzieje zbawienia. Teologiczne przesłanki filozofii dziejów*, Kęty 2002.

Nauka. Światopogląd. Religia, red. Z. ZDYBICKA, Warszawa 1989.

PESCH T., *Chrześcijańska filozofia życia*, t. 1-2, Kraków 2007.

Religia a sens bycia człowiekiem, red. Z. ZDYBICKA, SJK, Lublin 1994.
SWIEŻAWSKI S., *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Warszawa 2000.
SWIEŻAWSKI S., *Filozofia chrześcijanina jako poszukiwanie prawdy i jej kontemplacja*, „Znak" 1981, nr 321, s. 215-221.
SWIEŻAWSKI S., *Między średniowieczem a czasami nowymi*, Warszawa 1983.
SWIEŻAWSKI S., *O roli, jaką chrześcijaństwo wyznacza filozofii*, „Znak" 1990, nr 422/423, s. 19-30.
SWIEŻAWSKI S., *Problem filozoficznej teorii człowieka*, „Znak" 1959, nr 60, s. 698-713.
ZDYBICKA Z., SJK, *Człowiek i religia. Zarys filozofii religii*, Lublin 1993.
ZDYBICKA Z., SJK, *Religia i religioznawstwo*, Lublin 1988.
ZIELIŃSKI T., *Chrześcijaństwo starożytne a filozofia rzymska*, Zamość 1921.

WARTOŚĆ XV

Postawa tolerancyjna. Znaczenie Biblii, Koranu, Talmudu[1]

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczno-duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność współistnienia z innymi religiami

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie postawy dialogu i tolerancji wobec wyznawców innych religii[2]

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Czym jest fanatyzm religijny?
   - Jaka jest różnica między miłością a tolerancją w relacjach osobowych?
   - Czy misje w dzisiejszym świecie są potrzebne?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Chrześcijanie poprzez wzajemne relacje oparte na miłości, życzliwości

---

[1] „Kościół spogląda z szacunkiem również na muzułmanów, czcicieli jedynego Boga, żyjącego i samoistnego, miłosiernego i wszechmocnego, Stworzyciela nieba i ziemi, który przemówił do ludzi. Starają się również poddawać z całej duszy jego ukrytym postanowieniom, tak jak poddał się Bogu Abraham, do którego islamska wiara chętnie się odwołuje. Jezusa wprawdzie nie uznają za Boga, czczą go jednak jako proroka, a Jego dziewiczą matkę, Maryję, darzą szacunkiem i niekiedy pobożnie Ją wzywają. Oczekują nadto dnia sądu, kiedy Bóg odda zapłatę wszystkim wskrzeszonym ludziom. Dlatego też cenią życie moralne i czczą Boga szczególnie przez modlitwę, jałmużnę i post. Nawet jeżeli w ciągu wieków powstawały między chrześcijanami a muzułmanami liczne spory i uczucia wrogości, święty Sobór zachęca wszystkich, aby zapominając o tym, co było, czynili szczere wysiłki zmierzające do wzajemnego zrozumienia i dla dobra wszystkich ludzi dbali wspólnie o sprawiedliwość społeczną, dobro moralne, a także o pokój i wolność oraz je wspierali". DRN 3.

[2] „Kościół Chrystusowy uznaje bowiem, że początki jego wiary i wybrania, stosownie do zbawczego misterium Boga, znajdują się już u patriarchów, Mojżesza i proroków. Wyznaje, że wszyscy wierzący w Chrystusa, synowie Abrahama w porządku wiary, objęci są powołaniem tego patriarchy, a zbawienie Kościoła mistycznie wyobrażone jest w wyjściu narodu wybranego z ziemi niewoli. Dlatego Kościół nie może zapomnieć, że poprzez ten lud, z którym Bóg w swoim niewysłowionym miłosierdziu zechciał zawrzeć dawne przymierze, otrzymał Objawienie Starego Testamentu i czerpie pokarm z korzenia szlachetnej oliwki, w którą wszczepione są gałązki oliwnej dziczki pogan. Kościół wierzy bowiem, że Chrystus, nasz Pokój, przez krzyż pojednał Żydów i pogan oraz jednych i drugich w sobie uczynił jednością". DRN 4.

i sprawiedliwości są świadkami wyznawanej wiary[3].
- Religia umożliwia człowiekowi realizowanie jego transcendentnego przeznaczenia i ukierunkowuje jego życie na Boga.
- „Dialog jest sposobem dochodzenia do prawdy i dzielenia jej z innymi"[4].

Zasady
- Postępuję według zasad wyznawanej religii[5].
- Poznaję religie monoteistyczne: Chrześcijaństwo, Judaizm, Islam[6].
- Współdziałam z innymi religiami na rzecz dobra człowieka[7].

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy
- Wszystkie osoby są powołane do zbawienia.

---

[3] „Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali" (J 13, 35).

[4] Jan Paweł II, Spotkanie z przedstawicielami religii niechrześcijańskich, Madras, 5.02.1986, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie* IX, 1, 1986, Poznań 2005, s. 162.

[5] „Religia kieruje całe nasze życie ku Bogu, jednocześnie nasz stosunek do Boga musi przenikać je zupełnie – do tego stopnia, że religia staje się naszym życiem. Religia jest ściśle związana z ludzkością i z wszelkimi jej sprawami, jednocześnie zaś kieruje w stronę Boga wszystko, co jest w nas ludzkie". Jan Paweł II, Przemówienie podczas spotkania w Delhi z przedstawicielami różnych religii, 2.02.1986, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*..., dz. cyt., s. 140.

[6] „Jak podkreślają nauki humanistyczne, w dialogu pomiędzy osobami człowiek doświadcza własnych ograniczeń, ale także możliwości ich przekroczenia; odkrywa, że nie posiada prawdy w sposób doskonały i całkowity, ale może ku niej z ufnością podążać wspólnie z innymi ludźmi. Wzajemne weryfikowanie się, wzajemne poprawianie błędów, braterska wymiana posiadanych darów sprzyjają stałemu wzrostowi dojrzałości, z której rodzi się wspólnota osób. W owym procesie konfrontowania siebie mogą oczyszczać się i ubogacać doświadczenia i poglądy religijne. Ta dynamika stosunków pomiędzy ludźmi skłania nas, chrześcijan, do słuchania i rozumienia tego, co inni wierzący mogą nam przekazać, gdyż w ten sposób możemy czerpać korzyści z hojnych darów Boga". Sekretariat dla Niechrześcijan, *Postawa Kościoła wobec wyznawców innych religii*, 10.06.1984, w: *Żydzi i judaizm w dokumentach Kościoła i nauczaniu Jana Pawła II (1965-1989)*, red. W. Chrostowski, ks., R. Rubinkiewicz, ks., Warszawa 1990, s. 51.

[7] „Zebraliśmy się tu dzisiaj – hindusi, muzułmanie, sikhowie, buddyści, dżainiści, persowie i chrześcijanie – w duchu braterskiej miłości, aby potwierdzić to samą naszą obecnością. Głosząc prawdę o człowieku podkreślamy, że starania człowieka o doczesny społeczny dostatek oraz pełnię ludzkiej godności odpowiadają głębokim tęsknotom jego duchowej natury. Praca dla urzeczywistnienia i zachowania wszelkich praw człowieka, łącznie z podstawowym prawem do czczenia Boga zgodnie z nakazami prawego sumienia i do publicznego wyznawania swej wiary – musi w coraz większym stopniu stawać się przedmiotem współpracy pomiędzy religiami na wszystkich poziomach. Taka współpraca musi mieć również na względzie walkę o wyeliminowanie głodu, nędzy, ignorancji, prześladowań, dyskryminacji i wszelkich form zniewolenia ludzkiego ducha. Religia jest głównym źródłem społecznego zaangażowania na rzecz sprawiedliwości, i współpraca pomiędzy religiami winna potwierdzać to w praktyce". Jan Paweł II, Przemówienie podczas spotkania w Delhi z przedstawicielami różnych religii, 2.02.1986, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*..., dz. cyt., s. 140.

- Dialog międzyreligijny opiera się na szacunku do człowieka i „szacunku dla działania Ducha w człowieku”[8].
- W sprawach religijnych osoba powinna być wolna od jakiegokolwiek nacisku ze strony władzy, ideologii i polityki.

Zasady

- Dbam o rozwój religijny mojej rodziny[9].
- Wraz z rodziną angażuję się w tworzenie braterskich więzi z wyznawcami innych religii.
- W wychowaniu religijnym nie stosuję żadnych form przymusu[10].

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Integralny rozwój osoby wymaga duchowej wizji człowieka[11].
- Dialog międzyreligijny służy budowaniu jedności między ludźmi[12].

---

[8] „Kościół odnosi się do innych religii z autentycznym szacunkiem, dąży do wzajemnej z nimi współpracy. Szacunek ten jest dwojaki: jest to szacunek dla człowieka w jego poszukiwaniu odpowiedzi na najgłębsze pytania jego egzystencji oraz szacunek dla działania Ducha w człowieku”. Jan Paweł II, Spotkanie z przedstawicielami religii niechrześcijańskich, Madras, 5.02.1986, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie…*, dz. cyt., s. 161.

[9] „Kościół utrzymuje, że uznanie Boga zupełnie nie stoi w sprzeczności z godnością człowieka, ponieważ godność ta opiera się właśnie na Bogu i w Nim się wypełnia: człowiek bowiem jest stworzony przez Boga Stwórcę jako rozumny i wolny; szczególnie jednak jako dziecko jest powołany właśnie do łączności z Bogiem i do uczestniczenia w Jego szczęśliwości”. KDK 21.

[10] „Oto mój Sługa, którego podtrzymuję, Wybrany mój, w którym mam upodobanie. Sprawiłem, że Duch mój na nim spoczął; on przyniesie narodom Prawo. Nie będzie wołał ni podnosił głosu, nie da słyszeć krzyku swego na dworze. Nie złamie trzciny nadłamanej, nie zgasi ledwo tlejącego się knotka. On rzeczywiście przyniesie Prawo. Nie zniechęci się ani nie złamie, aż utrwali Prawo na ziemi, a jego pouczenia wyczekują wyspy”. Iz 42,1-4.

[11] „Duchowa wizja człowieka daje natchnienie do szukania pomocy i do gotowości współpracy we wszelkich wysiłkach, których celem jest prawdziwe dobro ludzkości, na każdym poziomie. Tak, owa duchowa wizja jest źródłem niepowstrzymanego dążenia, by zapewnić człowiekowi – każdemu człowiekowi – należne mu w świecie miejsce”. Jan Paweł II, Przemówienie podczas spotkania w Delhi z przedstawicielami różnych religii, 2.02.1986, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie…*, dz. cyt., s. 138-139.

[12] „Owocem dialogu jest jedność pomiędzy ludźmi oraz jedność ludzi z Bogiem, który jest źródłem i objawieniem wszelkiej prawdy i którego Duch kieruje ludźmi w wolności tylko wtedy, kiedy spotykają się z sobą w postawie pełnej szczerości i miłości. Poprzez dialog pozwalamy Bogu być wśród nas; otwierając się w dialogu na siebie, otwieramy się również na Boga”. Jan Paweł II, Spotkanie z przedstawicielami religii niechrześcijańskich, Madras, 5.02.1986, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie…*, dz. cyt., s. 163.

- Pokój jest fundamentem dla współistnienia religii[13].

Zasady

- Tłumaczę, że w budowaniu lepszego porządku społecznego osoba powinna zacząć od przemiany samej siebie[14].
- Zachęcam uczniów do kształtowania w sobie postawy dialogu wobec innych[15].
- Pomagam innym zrozumieć wyznawaną religię[16].

8. SPOSÓB REALIZACJI

Omawiam z uczniami spotkanie dwunastu przywódców religii w październiku 1986 roku w Asyżu. Przedstawiam przebieg wydarzenia, wymieniam religie, omawiam także, co zostało zadeklarowane, o co wszyscy się wspólnie modlili. Ogólnie charakteryzuję największe religie świata. Uczniowie są również proszeni o przygotowanie w grupach i przedstawienie własnych projektów spotkań międzyreligijnych.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek poszukuje w wyznawanej religii Boga i zrozumienia sensu własnego istnienia. Do innych religii odnosi się z szacunkiem i życzliwością. Poprzez dialog międzyreligijny, odkrywa, że wspólnie z wyznawcami innych religii może poszukiwać prawdy. Spotkanie z innymi religiami pomaga mu w weryfikowaniu i ubogacaniu doświadczeń i poglądów religijnych. Młody człowiek umie słuchać przedstawicieli innych religii, potrafi wyjaśniać istotę własnej religii. Różnice religijne nie stanowią dla niego zagrożenia, traktuje je jako źródło wzajemnego ubogacenia.

---

[13] „Budowanie szacunku, zrozumienia i zaufania w codziennym życiu jest warunkiem przyjacielskich relacji między wyznawcami wszystkich religii. Wizja i jedynie dobra wola jednostek nie wystarczają do pogłębienia stosunków pomiędzy wspólnotami wierzących. Chrześcijanie powinni zrozumieć i przyjąć ludzi innych wiar jako braci i siostry, z którymi mogą pokojowo współistnieć". Jan Paweł II, *Przemówienie do reprezentantów Rady Ekumenicznej Kościołów*, Watykan, 11.04.1986, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*..., dz. cyt., s. 494.

[14] „Budowanie nowego świata od każdej istoty ludzkiej wymaga czegoś głęboko osobistego. Odnowa świata we wszystkich jego społecznych odniesieniach zaczyna się w sercu każdego człowieka. Wymaga ona przemiany serca i skruchy. Wymaga oczyszczenia serca i prawdziwego zwrócenia się ku Bogu. A to, co głęboko osobiste, jest zarazem w największym stopniu społeczne, bowiem człowieka określa przede wszystkim odpowiedzialność wobec własnych braci i sióstr…". Jan Paweł II, Przemówienie podczas spotkania w Delhi z przedstawicielami różnych religii, 2.02.1986, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*..., dz. cyt., s. 140.

[15] „Nie możemy zatem wzywać Boga jako Ojca wszystkich, jeśli wobec niektórych ludzi, stworzonych na obraz Boży, nie chcemy postępować po bratersku. Stosunek człowieka do Boga jako Ojca i stosunek człowieka do ludzi jako braci są do tego stopnia wzajemnie powiązane, że Pismo święte mówi: «Kto nie miłuje, nie zna Boga» (1 J 4,8)". DRN 5.

[16] „Pana zaś Chrystusa uznajcie w sercach waszych za Świętego i bądźcie zawsze gotowi do obrony wobec każdego, kto domaga się od was uzasadnienia tej nadziei, która w was jest". 1 P 3,15.

10. ZAGROŻENIA

Brak postawy dialogu wobec innych religii może doprowadzić młodą osobę do odrzucenia tolerancji wobec wyznawców innych religii. Brak duchowego wymiaru wizji człowieka może sprawić, że młoda osoba zaneguje istnienia Boga[17]. Może również przestać szanować istniejące religie. Sferę duchową może wykluczyć z procesu poszukiwania prawdy, a religię uzna za źródło konfliktów i zagrożenie dla ludzkiej wolności.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Duch udziela człowiekowi światła i sił, aby zdolny był odpowiedzieć najwyższemu swemu powołaniu, dzięki Duchowi dochodzi człowiek przez wiarę do kontemplacji i pojmowania tajemnicy planu Bożego; co więcej, musimy uznać, że Duch Święty wszystkim ofiarowuje możliwość dojścia w sposób Bogu wiadomy do uczestnictwa w paschalnej tajemnicy. W każdym razie Kościół wie, że człowiek, pobudzany przez Ducha, nie będzie mógł być całkowicie obojętny na problem religijny i będzie zawsze pragnął poznać, przynajmniej niejasno, jaki jest sens jego życia, jego pracy i jego śmierci. Duch zatem znajduje się u samego źródła egzystencjalnych i religijnych pytań człowieka, które rodzą się nie tylko z przygodnych sytuacji, ale z samej struktury jego bytu.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Redemptoris missio*, 28, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 1996, s. 402.

W tym kontekście jest rzeczą niezmiernie ważną, aby lojalnie i poprawnie zostały przedstawione inne Kościoły i wspólnoty kościelne, za pomocą których Duch Chrystusa nie wzbrania się przynosić zbawienia. „Ponadto wśród elementów czy dóbr, dzięki którym, razem wziętym, sam Kościół buduje się i ożywia, niektóre, i to liczne i znamienite, mogą istnieć poza widocznym obrębem Kościoła katolickiego".

JAN PAWEŁ II, Adh. *Catechesi tradendae*, 32, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 43.

12. PISMO ŚWIĘTE

Umiłowani, jeśli Bóg tak nas umiłował, to i my winniśmy się wzajemnie miłować. Nikt nigdy Boga nie oglądał. Jeżeli miłujemy się wzajemnie, Bóg trwa w nas i miłość ku Niemu jest w nas doskonała. Poznajemy, że my trwamy w Nim, a On w nas, bo udzielił nam ze swego Ducha (1 J 4,11-13).

---

[17] „Negacja Boga pozbawia osobę jej fundamentu, a w konsekwencji prowadzi do takiego ukształtowania porządku społecznego, w którym ignorowana jest godność i odpowiedzialność osoby. Ateizm, o którym mowa, jest zresztą ściśle związany z oświeceniowym racjonalizmem, który pojmuje rzeczywistość ludzką i społeczną w sposób mechanistyczny. Zostaje w ten sposób zanegowana najgłębsza intuicja prawdziwej wielkości człowieka, jego transcendencja wobec świata rzeczy oraz napięcie, jakie odczuwa on w swoim sercu pomiędzy pragnieniem pełni dobra a własną niezdolnością do osiągnięcia go, przede wszystkim zaś zostaje zanegowana wynikająca stąd potrzeba zbawienia". CA 13.

My miłujemy Boga, ponieważ Bóg sam pierwszy nas umiłował. Jeśliby ktoś mówił: „Miłuję Boga", a brata swego nienawidził, jest kłamcą, albowiem kto nie miłuje brata swego, którego widzi, nie może miłować Boga, którego nie widzi. Takie zaś mamy od Niego przykazanie, aby ten, kto miłuje Boga, miłował też i brata swego (1 J 4,19-21).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

842 Więź Kościoła z religiami niechrześcijańskimi jest przede wszystkim więzią pochodzenia i wspólnego celu rodzaju ludzkiego: „Wszystkie bowiem ludy stanowią jedną wspólnotę, mają jeden początek, ponieważ Bóg sprawił, że rodzaj ludzki zamieszkuje całą powierzchnię ziemi, mają też jeden ostateczny cel – Boga. Jego Opatrzność, świadectwo dobroci i zbawcze plany rozciągają się na wszystkich ludzi, póki wybrani nie zjednoczą się w Świętym Mieście" DRN 1.

Por. KKK 839; 840; 841; 842; 843; 844;845.

LITERATURA:

Dialog i akulturacja. Judaizm, chrześcijaństwo i islam, red. A. PANKOWICZ, S. BIELAŃSKI, Kraków 2007.

Islam a terroryzm, red. A. PARZYMIES, Warszawa 2003.

Jan Paweł II. Encyklopedia dialogu i ekumenizmu, red. E. SAKOWICZ, Radom 2006.

KASIMOW H., SHERWIN L., *Jan Paweł II i dialog międzyreligijny*, Kraków 2001.

Muzułmanie w Europie, red. A. PARZYMIES, Warszawa 2005.

„Nostra aetate". Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich, w: SOBÓR WTYKAŃSKI II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 333-337.

WAŃKA A., ks., *Religie w dobie pluralizmu i dialogu*, Szczecin 2004.

Żydzi i judaizm w dokumentach Kościoła i nauczaniu Jana Pawła II (1965-1989), red. W. CHROSTOWSKI, ks., R. RUBINKIEWICZ, ks., Warszawa 1990.

WARTOŚĆ XVI

Wartość miłości w moim życiu

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowo-społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność tworzenia relacji międzyludzkich opartych na miłości

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Rozwój człowieczeństwa i więzów wspólnoty między osobami

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Co to jest miłość własna? Czy jest ona zagrożeniem dla drugiej osoby?
   - Czy miłość ludzka jest źródłem moralnego życia? Jaki jest związek pomiędzy sprawiedliwością i miłością?
   - Więzy miłości tworzą podstawę rozwoju cywilizacji miłości.
   - Miłość w rodzinie a pokój między narodami.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Człowiek jest powołany do miłości.
   - Osoba rozporządza sobą i stanowi o sobie[1].
   - Miłość ma strukturę międzyosobowej wspólnoty[2].

   Zasady
   - Relacje miłości rozwijam przez całe życie.
   - Moje relacje miłości buduję w prawdzie i wolności.
   - Miłość wyrażam zarówno poprzez postawę akceptacji, życzliwości, ofiarności, afirmacji drugiego człowieka, jak również poprzez dialog i wzajemne przebaczanie[3].

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Miłość jest darem, obdarowaniem osoby osobą.
   - Miłość małżeńska jest ukierunkowana na rodzicielstwo.

---

[1] „Akty «stanowienia o sobie» – po dojściu danej osoby do władania swoją naturą – to nie tylko czynności, ale i «postawy» poznawcze i pożądawcze, poprzez które kontaktuje się ona ze światem osób i ze światem rzeczy". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 109.

[2] „Miłość bowiem może przetrwać tylko jako jedność, w której zaznacza się dojrzałe «my», a nie przetrwa jako zestawienie dwu egoizmów, w którego osnowie zaznaczają się dwa «ja»". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 82.

[3] Por. *Słownik małżeństwa i rodziny*, red. E. Ozorowski, ks., Łomianki 1999, s. 262.

- Małżeństwo stanowi komunię osób[4].

Zasady

- Osobę, którą kocham, nie traktuję jak swojej własności.
- Jestem odpowiedzialny za osobę, którą kocham.
- Pielęgnuję miłość małżeńską i chronię ją przed wszelkimi zagrożeniami.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła współpracuje z rodziną ucznia w wychowaniu do miłości osobowej.
- Miłość kieruje się od osoby ku osobie aktem wolnej woli[5].
- Poprzez miłość osobową świat staje się bardziej ludzki[6].

Zasady

- Pomagam uczniowi zrozumieć istotę miłości ludzkiej.
- Ukazuję przykłady prawdziwej ludzkiej miłości.
- Promuję wśród uczniów cywilizację miłości.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Na lekcjach wychowawczych można zorganizować cykl spotkań ze świadkami prawdziwej miłości międzyludzkiej. Będą to osoby wszystkich stanów, które wyjaśniają, jak realizują swoje powołanie do miłości: małżonkowie, osoby zakonne, osoby samotne, osoby różnych zawodów. Po spotkaniu uczniowie zapisują istotny rys, cechę usłyszanego świadectwa. Po zakończonym cyklu każdy uczeń przedstawia pracę pisemną na temat: *Czym jest miłość i jak się ona przejawia?* Wskazane jest, aby praca była wzbogacona własnym doświadczeniem ucznia. Ochotnicy, na forum klasy, omawiają swoje prace i dzielą się swoimi przemyśleniami.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń rozpoznaje miłość i wie, czym ona jest. Więzy ludzkie młody człowiek buduje w oparciu o miłość osobową. Poprzez miłość stara się tworzyć relacje wspólnotowe w swoim otoczeniu: w rodzinie, w środowisku szkolnym. Miłość własna pomaga mu akceptować siebie takiego, jakim jest i otwiera go na drugiego człowieka. Uczeń wie, że prawdziwa ludzka kultura istnieje dzięki relacjom miłości. Rozumie, że z uwagi na samą naturę osoby, nie wolno człowieka traktować przedmiotowo.

10. ZAGROŻENIA

Brak kształtowania u ucznia postawy miłości do siebie, drugiej osoby i świata prowadzi do zachowań egoistycznych i braku zaufania wobec ludzi.

---

[4] „Swój charakter wspólnotowy – więcej, swe właściwości «komunijne» rodzina czerpie z owej podstawowej komunii małżonków". LdR 8.

[5] Por. KDK 49.

[6] „Osoba jest takim dobrem, że właściwe i pełnowartościowe odniesienie do niej stanowi tylko miłość". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 42.

Może zacząć dominować utylitaryzm. Uczeń będzie używał drugiej osoby jako środka do realizowania własnych celów[7]. Problem ten może rozszerzyć się na wszystkie dziedziny życia.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

W małżeństwie i w rodzinie wytwarza się cały zespół międzyosobowych odniesień: oblubieńczość, ojcostwo-macierzyństwo, synostwo, braterstwo, poprzez które każda osoba wchodzi do „rodziny ludzkiej" i do „rodziny Bożej", jaką jest Kościół.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 15, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 110.

Rodzina, założona i ożywiana przez miłość, jest wspólnotą osób: mężczyzny i kobiety jako małżonków, rodziców, dzieci i krewnych. Pierwszym jej zadaniem jest wierne przeżywanie rzeczywistości komunii w ciągłym działaniu na rzecz rozwijania prawdziwej wspólnoty osób. Wewnętrzną zasadą, trwałą mocą i celem ostatecznym tego zadania jest miłość: tak jak bez miłości rodzina nie jest wspólnotą osób, tak samo bez miłości nie może ona żyć, wzrastać i doskonalić się jako wspólnota osób.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 18, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 114.

12. PISMO ŚWIĘTE

Umiłowani, miłujmy się wzajemnie, ponieważ miłość jest z Boga, a każdy, kto miłuje, narodził się z Boga i zna Boga. Kto nie miłuje, nie zna Boga, bo Bóg jest miłością. W tym objawiła się miłość Boga ku nam, że zesłał Syna swego Jednorodzonego na świat, abyśmy życie mieli dzięki Niemu. W tym przejawia się miłość, że nie my umiłowaliśmy Boga, ale że On sam nas umiłował i posłał Syna swojego jako ofiarę przebłagalną za nasze grzechy (1 J 4,7-10).

Por. Mt 5,3-11; Mk 10,41-45; Łk 6,27-36; J 10,11-16; 17-18.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1604 Bóg, który stworzył człowieka z miłości, powołał go także do miłości, która jest podstawowym i wrodzonym powołaniem każdej osoby ludzkiej. Człowiek został bowiem stworzony na obraz i podobieństwo Boga, który sam „jest miłością" (1 J 4,8.16).

Por. KKK 1709; 1769; 1789; 1794; 1822; 1823; 1825; 1827.

LITERATURA:

JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Familiaris consortio*, w: *Adhortacje Apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. ROMANEK, ks., t. 1, Kraków 2006, s. 91-212.

[7] „Ta elementarna prawda: osoba nie może być środkiem działania – w odróżnieniu od wszystkich innych przedmiotów działania, które nie są osobami – jest więc wykładnikiem naturalnego porządku moralnego". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 30.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Redemptor hominis*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 1, Kraków 1996, s. 4-53.
MAJDAŃSKI K., abp, *Wspólnota życia i miłości. Zarys teologii małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1983.
MERTON T., OCSO, *Nikt nie jest samotną wyspą*, Poznań 2000.
PIPER J., *O miłości*, Warszawa 1975.
RUSECKI M., ks., *Być chrześcijaninem. Teologia dla szkół średnich*, Lublin 2006.
STYCZEŃ T., SDS, *Człowiek jako podmiot daru z samego siebie. Antropologia Adhortacji „Familiaris consortio”*, w: *Teologia małżeństwa i rodziny*, t. 2, Warszawa 1999, s. 51-94.

WARTOŚĆ XVII

Miłość ludzka (kobiety i mężczyzny) jako zadanie[1]

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalno-duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność tworzenia trwałych więzów miłości pomiędzy kobietą i mężczyzną

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Wychowanie do miłości

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Czy odpowiedzialna miłość ogranicza ludzką wolność?
   - Czym jest subiektywizm i obiektywizm w relacji do miłości?
   - Wzajemne kształtowanie kobiecości i męskości.
   - Miłość dąży do integracji zarówno „w" osobie, jak i „między" osobami[2].

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Wartość osoby związana jest z (istotą) godnością osoby.
   - Miłość jest przeciwieństwem utylitaryzmu.
   - Więź wspólnego dobra i wspólnego celu jednoczy osoby, jest podstawą miłości[3].

   Zasady
   - Kształtuję w sobie umiejętność dawania i przyjmowania: przedmiotów, życzliwości, uczuć.
   - W odniesieniu do drugiej osoby zawsze stosuję normę personalistyczną.
   - Z osobą, którą kocham świadomie, wybieram cele wspólnego działania.

---

[1] „Miłość bowiem nigdy nie jest czymś gotowym, czymś tylko «danym» kobiecie i mężczyźnie, ale zawsze jest równocześnie czymś «zadanym». Tak trzeba na nią patrzeć: miłość poniekąd nigdy nie «jest», ale tylko wciąż «staje się» w zależności od wkładu każdej osoby, od jej gruntownego zaangażowania". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 124.

[2] Por. K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 105.

[3] „Jedyne wyjście z tego nieuchronnego egoizmu istnieje tylko poprzez uznanie poza dobrem czysto subiektywnym, tj. poza przyjemnością, dobra obiektywnego, które może również jednoczyć osoby – i wówczas nabiera cech dobra wspólnego. To wspólne dobro obiektywne jest fundamentem miłości, a osoby razem wybierając to wspólne dobro równocześnie mu się podporządkowują. Dzięki temu łączą się z sobą prawdziwym, obiektywnym węzłem miłości, który pozwala im wyzwalać się od subiektywizmu oraz ukrytego w nim nieodzownie egoizmu". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 40.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Powołanie małżeńskie to forma życia, która jest zarówno wyborem, jak również darem osobowym.
- Miłość małżeńska powinna być wierna i wyłączna, pomiędzy kobietą i mężczyzną.
- Współżycie seksualne jest znakiem miłosnego zjednoczenia osób.

Zasady

- Zjednoczenie osobowe i seksualne dąży do wyrażenia miłości i przekazania życia.
- Wychowuję dziecko do miłości.
- Chronię miłość przed wypaczeniami, błędami i zanikiem.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Miłość wyraża się poprzez troskę o rozwój drugiej osoby[4].
- Miłość z natury jest wzajemna[5].
- Wartość ciała i wartość płci opiera się na wartości osoby.

Zasady

- Jestem gotowy na przyjęcie dobra, jakie stanowi drugi człowiek.
- Oddanie siebie, swojej własnej osoby realizuję poprzez wolną wolę.
- Wartości seksualnej nie traktuję w oderwaniu od osoby drugiej płci.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Analiza tekstu ks. Jana Twardowskiego *Poczekaj*[6].

Nie wierzysz – mówiła miłość
w to że nawet z dyplomem zgłupiejesz
że zanudzisz talentem
że z dwojga złego można wybrać trzecie
w życie bez pieniędzy
w to że przepiórka żyje pojedynczo
w zdartą korę czeremchy co pachnie migdałem

[4] „W ramach współżycia czy współistnienia wszyscy muszą stale z całą sumiennością i z całym poczuciem odpowiedzialności zabiegać o to podstawowe dobro każdego i wszystkich zarazem, jakim jest po prostu «człowieczeństwo» czy też – inaczej się wyrażając – wartość osoby ludzkiej ". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 33.

[5] „Miłość bowiem sprawia, że osoba właśnie chce siebie oddać innej – tej, którą kocha. Chce niejako przestać być swoją wyłączną własnością, a stać się własnością tej drugiej. [...] Miłość idzie poprzez taką rezygnację, kieruje się jednak tym głębokim przeświadczeniem, że rezygnacja ta prowadzi nie do pomniejszenia i zubożenia, ale wręcz przeciwnie – do rozszerzenia i wzbogacenia egzystencji osoby. Jest to jakby prawo «ekstazy» – wyjścia z siebie, aby tym pełniej bytować w drugim". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność* , dz. cyt., s. 112.

[6] J. Twardowski, ks., *Poczekaj*, w: J. Twardowski, ks., *Miłość której nie widać nie zasłania sobą*, Częstochowa 2004, s. 11.

w zmarłą co żywa pojawia się we śnie
w modnej nowej spódnicy i rozciętej z boku
w najlepsze najgorsze
w każdego łosia co ma żonę klępę
w dziewczynkę z zapałkami
w niebo i piekło
w diabła i Pana Boga
w mieszkanie za rok

Poczekaj jak cię rąbnę
to we wszystko uwierzysz

Wychowawca organizuje spotkanie, podczas którego poruszony zostaje temat wartości miłości ludzkiej. Powyższy utwór jest punktem wyjścia do dyskusji. Uczniowie próbują odpowiedzieć na pytania: jak miłość jest przedstawiona w utworze, jakie ma cechy, jaki staje się człowiek, gdy zacznie żyć miłością i jaki staje się dla niego świat, gdy jest w nim obecna miłość, czy miłość ma związek z wiarą człowieka, czy prawdziwa miłość jest możliwa?

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że istotą miłości jest pragnienie dobra umiłowanej osoby – bezinteresowny dar z siebie. Zdaje sobie sprawę, że miłość jest normą moralności. Tworzy więzy miłości w oparciu o logikę daru: pełne obdarowanie sobą i przyjęcie tego daru. Młody człowiek rozumie, że przyjęcie życia i darowanie życia w miłości jest powołaniem małżeństwa. Miłość ludzka afirmuje całą osobę. Przeżywana wartość seksualna zostaje włączona w wartość osoby. Człowiek wie, że miłość to nie tylko uczucie. Gotów jest świadomie szukać dobra z innymi, podporządkować się temu dobru ze względu na innych lub innym ze względu na to dobro. Miłość traktuje jako twórczą więź, zadaną na całe życie. Nie pojmuje miłości w oderwaniu od odpowiedzialności za kochaną osobę.

10. ZAGROŻENIA

Brak postawy personalistycznej w wychowywaniu do miłości może spowodować uformowanie się u młodego człowieka poglądu utylitarystycznego. Istnieje zagrożenie, że w swym postępowaniu zacznie kierować się zasadą użyteczności. Zasada maksymalizacji przyjemności przy równoczesnej minimalizacji przykrości może stać się wówczas normą ludzkiego postępowania. *Istotny błąd leży w uznaniu samej przyjemności za jedyne lub największe dobro, któremu wszystko inne w działaniu człowieka i społeczeństwa ludzkiego winno być podporządkowane*[7]. Przyjemność będzie jedyną motywacją dla ludzkiego działania. Młody człowiek nie zechce uznać, że *[...] to co jest*

[7] K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 38.

prawdziwie dobre, to, co mi nakazuje moralność i sumienie, łączy się właśnie z pewną przykrością, a domaga się rezygnacji z jakiejś przyjemności"[8].

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Bóg stworzył człowieka na swój obraz i podobieństwo (zob. Rdz 1,26n.); powołując go do istnienia z miłości, powołał go jednocześnie do miłości. Bóg jest miłością (zob. 1 J 4,8) i w samym sobie przeżywa tajemnicę osobowej komunii miłości. Stwarzając człowieka na swój obraz i nieustannie podtrzymując go w istnieniu, Bóg wpisuje w człowieczeństwo mężczyzny i kobiety powołanie, a więc zdolność i odpowiedzialność za miłość i wspólnotę.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 11, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 104.

I dlatego nie przestaję prosić Chrystusa oraz Matki Pięknej Miłości za tę miłość, jaka rodzi się w młodych sercach. Wielokrotnie w życiu dane mi było niejako z bliska towarzyszyć tej miłości młodych ludzi. Poprzez to doświadczenie pojąłem, o jak istotną sprawę tutaj chodzi, o jak doniosłą, o jak wielką. Myślę, że przyszłość człowieka waży się w znacznej mierze na szalach tej zrazu młodzieńczej miłości, którą Ty i Ona, którą Ty i On odkrywacie na szlakach Waszej młodości. Jest to poniekąd wielka Przygoda, ale jest to też równocześnie wielkie zadanie.

JAN PAWEŁ II, List do młodych całego świata, *Parati Semper*, 31.03.1985, w: Jan Paweł II do Młodych. „Szukałem was, teraz wy przyszliście do mnie", red. P. SŁABEK, Kraków 2005, s. 39.

12. PISMO ŚWIĘTE

Jak lilia pośród cierni, tak przyjaciółka ma pośród dziewcząt. Jak jabłoń wśród drzew leśnych, tak ukochany mój wśród młodzieńców. W upragnionym jego cieniu usiadłam, a owoc jego słodki dla mego podniebienia. Wprowadził mnie do sali biesiadnej, i godłem jego nade mną jest miłość. […] Połóż mnie jak pieczęć na twoim sercu, jak pieczęć na twoim ramieniu, bo jak śmierć potężna jest miłość, a zazdrość jej nieprzejednana jak Szeol, żar jej to żar ognia, uderzenie boskiego gromu. Wody wielkie nie zdołają ugasić miłości, nie zatopią jej rzeki (Pnp 2,2-4; 8,6-7).

Por. Rdz 1,27-29; 2,21-25; 1 Kor 13,1.

[8] Ponadto Wojtyła dodaje: „Ta przykrość zresztą, tak jak i przyjemność, z której w danym wypadku rezygnuję, nie jest czymś ostatecznym dla mojego rozumnego postępowania. […] Przyjemność bowiem z samej swojej istoty jest dobrem tylko aktualnym i tylko danego podmiotu, nie jest dobrem ponad-podmiotowym, transsubiektywnym. Jak długo więc to dobro jest uznawane za całkowitą podstawę normy moralnej, tak długo nie może być mowy o jakimś wychodzeniu poza to, co jest tylko dla mnie dobre". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 38-39.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1643 Miłość małżeńska zawiera jakąś całkowitość, w którą wchodzą wszystkie elementy osoby – impulsy ciała i instynktu, siły zmysłów i uczuć, dążenie ducha i woli. Miłość zmierza do jedności jak najbardziej osobowej, która nie tylko łączy w jedno ciało, ale prowadzi do tego, by było jedno serce i jedna dusza. Wymaga ona nierozerwalności i wierności w całkowitym wzajemnym obdarowaniu i otwiera się ku płodności. Jednym słowem chodzi o normalne cechy charakterystyczne każdej naturalnej miłości małżeńskiej, ale w nowym znaczeniu, gdyż sakrament nie tylko je oczyszcza i wzmacnia, ale wynosi tak, że stają się wyrazem wartości prawdziwie chrześcijańskich.

Por. KKK 1602; 1603; 1604; 1605; 1644; 1646.

LITERATURA:

ANGE D. i in., *Duchowość kobiety i mężczyzny*, komplet 8 kaset i 2 CD, Warszawa b.r.w.

BAJDA J., ks., *Rodzina miejscem Boga i człowieka*, Łomianki 2005.

BRAUN-GAŁKOWSKA M., *Miłość aktywna. Psychiczne uwarunkowania powodzenia małżeństwa*, Warszawa 1985.

DOHERTY W. J., *Jak trzymać się razem w świecie, który chce nas rozdzielić*, Kraków 2006.

GRÜN A., ks., *Otwórz serce dla miłości*, Poznań 2007.

GRZYBOWSKI J., *Nas dwoje. Przed nami małżeństwo*, Kraków 2006.

JAN PAWEŁ II, *Przyszłość idzie przez rodzinę. Z nauczania Ojca Świętego o miłości, małżeństwie, rodzinie*, red. M. WĘCŁAWSKI, Poznań 1983.

KIERNIKOWSKI Z., bp, *Dwoje jednym ciałem w Chrystusie*, Warszawa 2000.

Słownik małżeństwa i rodziny, red. E. OZOROWSKI, ks., Łomianki 1999.

TIMMEL P. i C., *Dlaczego warto się zaręczać? Odpowiedź dla dwojga zakochanych*, Poznań 2005.

ZAREMBOWIE A. i B., *Szkoła miłości, czyli jak po ślubie nie być samotnym?*, Lublin 2007.

WARTOŚĆ XVIII

Godność przekazywania życia

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój moralny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Zrozumieć i docenić dar otrzymanego życia

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie postawy szacunku wobec życia

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Co to znaczy żyć w pełni?
   - Czym jest dar z siebie w relacji miłości?
   - Jakie są granice ludzkiej troski o zdrowie?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Życie ludzkie jest święte i nienaruszalne w każdej chwili swego istnienia[1].
   - Pełnia życia człowieka przekracza jego ziemskie bytowanie, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga[2].
   - Życie jest bezinteresownym darem przekazywanym przez rodziców.

   Zasady
   - Jestem wdzięczny rodzicom za dar przekazanego życia.
   - Zgłębiam sens swojego istnienia.
   - Pielęgnuję w sobie postawę kontemplacji wobec daru życia[3].

---

[1] „Bóg ogłasza, że jest absolutnym Panem życia człowieka, ukształtowanego na Jego obraz i podobieństwo (por. Rdz 1,26-28). Życie ludzkie ma zatem charakter święty i nienaruszalny, w którym odzwierciedla się nienaruszalność samego Stwórcy". EV 53.

[2] Por. EV 2.

[3] „Należy przede wszystkim pielęgnować w nas samych i w innych postawę kontemplacji. […] Jest to postawa tego, kto widzi życie w całej jego głębi, kto dostrzega jego bezinteresowność i piękno oraz przyjmuje je jako wezwanie do wolności i odpowiedzialności. Jest to postawa tego, kto nie próbuje zagarnąć dla siebie rzeczywistości, ale przyjmuje ją jako dar, odkrywając w każdej rzeczy odblask Stwórcy, a w każdej osobie Jego żywy obraz (por. Rdz 1,27; Ps 8,6). Kto zachowuje taką postawę, nie poddaje się zniechęceniu, gdy widzi człowieka chorego, cierpiącego, odepchniętego albo na progu śmierci; wszystkie te sytuacje przyjmuje jako wezwanie do poszukiwania sensu i właśnie w takich okolicznościach otwiera się, aby w twarzy każdej osoby dostrzec zaproszenie do spotkania, do dialogu, do solidarności". EV 83.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Celem wychowania seksualnego jest znajomość zasad moralnych odnoszących się do płciowości ludzkiej[4].
- W biologię rodzenia wpisana jest genealogia osoby[5].
- Płodna miłość małżonków wyraża się w różnych formach służenia życiu: w zrodzeniu potomstwa, w wychowaniu osoby, w obronie i ochronie życia[6].

Zasady

- Przyjmuję i wychowuję nowe życie.
- Moje współżycie ze współmałżonkiem jest relacją międzyosobową opartą na miłości[7].
- Kształtuję w dziecku wrażliwość na radość i cierpienie innych[8].

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Świadoma i dobrowolna decyzja pozbawienia życia ludzkiego w każdej fazie jego istnienia jest złem.
- Istnieje zgodność między prawem cywilnym a prawem moralnym[9].

---

[4] „W obliczu kultury, która na ogół «banalizuje» płciowość ludzką, interpretując ją i przeżywając w sposób ograniczony i zubożony, odnosząc ją jedynie do ciała i egoistycznej przyjemności, posługa wychowawcza rodziców musi skupić się zdecydowanie na kulturze życia płciowego, aby była ona prawdziwie i w pełni osobowa: płciowość jest w istocie bogactwem całej osoby – ciała, uczuć i duszy – ujawniającym swe głębokie znaczenie w doprowadzeniu osoby do złożenia daru z siebie w miłości". FC 37.

[5] „Gdy z małżeńskiej jedności dwojga rodzi się nowy człowiek, to przynosi on z sobą na świat szczególny obraz i podobieństwo Boga samego: w biologię rodzenia wpisana jest genealogia osoby. Jeśli mówimy, że małżonkowie jako rodzice są współpracownikami Boga-Stwórcy w poczęciu i zrodzeniu nowego człowieka, to sformułowaniem tym nie wskazujemy tylko na prawa biologii, ale na to, że w ludzkim rodzicielstwie Bóg sam jest obecny – obecny w inny jeszcze sposób niż to ma miejsce w każdym innym rodzeniu w świecie widzialnym, «na ziemi». Przecież od Niego tylko może pochodzić «obraz i podobieństwo», które jest właściwe istocie ludzkiej, tak jak przy stworzeniu. Rodzenie jest kontynuacją stworzenia". LdR 9.

[6] Por. FC 41.

[7] „Osoba jest takim dobrem, że właściwe i pełnowartościowe odniesienie do niej stanowi tylko miłość". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 42.

[8] „Płodność rodziny winna być świadoma swej nieustannej twórczości, cudownego owocu Ducha Bożego, który otwiera oczy serca na odkrywanie nowych potrzeb i cierpień naszego społeczeństwa, i który daje odwagę podjęcia ich oraz udzielenia na nie odpowiedzi". *FC* 41.

[9] „Nie ulega wątpliwości, że zadanie prawa cywilnego jest inne niż prawa moralnego, a zakres jego oddziaływania węższy. […] Zadaniem prawa cywilnego jest bowiem ochrona ładu społecznego opartego na prawdziwej sprawiedliwości, tak abyśmy «mogli prowadzić życie ciche i spokojne z całą pobożnością i godnością» (1 Tm 2,2). Właśnie dlatego prawo cywilne musi zapewnić wszystkim członkom społeczeństwa poszanowanie pewnych podstawowych praw, które należą do natury osoby i które musi uznać i chronić każde prawo stanowione. Wśród nich pierwszym i podstawowym jest nienaruszalne prawo do życia każdej niewinnej ludzkiej istoty". EV 71.

- Szacunek dla życia i służba życiu są obowiązkiem człowieka.

Zasady

- Dbam o to, by uczniowie posiadali wiedzę dotyczącą etapów ludzkiego życia: od poczęcia aż do naturalnej śmierci.
- Pomagam uczniom w formowaniu prawego sumienia odnośnie prawa do życia.
- Przedstawiam i tłumaczę argumenty antropologiczne, które uzasadniają szacunek dla każdego ludzkiego życia.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Przedstawiam uczniom organizacje i ruchy społeczne chroniące życie ludzkie, i promujące cywilizację miłości. Omawiamy kontekst społeczny oraz uwarunkowania geograficzne, ekonomiczne i kulturowe kraju, w którym one powstały. Zapoznajemy się z efektami/owocami ich działalności. Sprawdzamy, czy organizacjom udało się zrealizować wyznaczone cele.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek jest wrażliwy na potrzeby i krzywdy innych osób. Życie traktuje jako dar i zadanie. Wie, że jego obowiązkiem jest ochrona ludzkiego życia i zdrowia. Rozumie, że miłość małżeńska wiąże się z poszanowaniem praw przekazywania życia. Miłość rozumiana jako dar z siebie stanowi dla niego fundament w wychowaniu i postępowaniu seksualnym.

10. ZAGROŻENIA

Relatywizm etyczny może stać się podstawą relacji międzyludzkich i wyznacznikiem źle rozumianej tolerancji. Uczeń zacznie postrzegać normy moralne jako zagrożenie jego wolności. Może zacząć uważać, że o moralności czynów ludzkich rozstrzyga opinia danej większości. W jego zachowaniu zacznie dominować postawa nieufności wobec innych ludzi. Młody człowiek może stać się obojętny na cierpienie i śmierć drugiej osoby.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Trzeba przede wszystkim głosić najistotniejszą treść tej Ewangelii. Jest ona zwiastowaniem Boga żywego i bliskiego, który wzywa nas do głębokiego zjednoczenia z sobą i otwiera nas na niezawodną nadzieję życia wiecznego; jest potwierdzeniem nierozerwalnej więzi, jaka łączy osobę, jej życie i jej cielesność; jest ukazywaniem życia ludzkiego jako życia w „relacji", jako daru Boga, owocu i znaku Jego miłości; jest proklamacją niezwykłej więzi Jezusa z każdym człowiekiem, która pozwala rozpoznać w każdej ludzkiej twarzy oblicze Chrystusa; jest ukazywaniem, że „bezinteresowny dar z siebie" to zadanie i miejsce pełnej realizacji własnej wolności.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Evangelium vitae*, 81, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 1996, s. 725.

Bóg, stwarzając mężczyznę i kobietę na swój obraz i podobieństwo, wieńczy i doprowadza do doskonałości dzieło swych rąk – powołuje ich do szczególnego uczestnictwa w swej miłości, a zarazem w swojej mocy Stwórcy

i Ojca poprzez ich wolną i odpowiedzialną współpracę w przekazywaniu życia ludzkiego: „Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: «Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną» (Rdz 1,28).

Tak więc podstawowym zadaniem rodziny jest służba życiu, urzeczywistnianie w ciągu dziejów pierwotnego błogosławieństwa Stwórcy: przekazywania – poprzez rodzenie – obrazu Bożego z człowieka na człowieka (zob. Rdz 5,1-3)".

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 28, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 128.

12. PISMO ŚWIĘTE

Panie, przenikasz i znasz mnie, Ty wiesz, kiedy siadam i wstaję. Z daleka przenikasz moje zmysły, widzisz moje działanie i mój spoczynek i wszystkie moje drogi są Ci znane. Choć jeszcze nie ma słowa na moim języku, Ty, Panie, już znasz je w całości. Ty ogarniasz mnie zewsząd i kładziesz na mnie swą rękę. Przedziwna jest dla mnie Twa wiedza, zbyt wzniosła, nie mogę jej pojąć. […] Ty utkałeś mnie w łonie mej matki. Dziękuję Ci, że mnie stworzyłeś tak cudownie, godne podziwu są Twoje dzieła. I dobrze znasz moją duszę, nie tajna Ci moja istota, kiedy w ukryciu powstawałem, utkany w głębi ziemi. Mnie w zalążku widziały Twoje oczy i w Twojej księdze zostały spisane wszystkie dni, które zostały przeznaczone, chociaż żaden z nich jeszcze nie nastał (Ps 139,1-6; 13-16).

Por. Mt 18,12-14.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

357 Człowiek, ponieważ został stworzony na obraz Boży, posiada godność osoby: nie jest tylko czymś, ale kimś. Jest zdolny poznawać siebie, panować nad sobą, w sposób dobrowolny dawać siebie oraz tworzyć wspólnotę z innymi osobami; przez łaskę jest powołany do przymierza ze swoim Stwórcą, do dania Mu odpowiedzi wiary i miłości, jakiej nikt inny nie może za niego dać.

Por. KKK 357; 358; 362; 1048; 2208; 2214; 2215.

LITERATURA:

DORST J., *Siła życia*, Warszawa 1988.

FIJAŁKOWSKI W., NEUGEBAUER K., STELMASZCZYK A., *Dar jedności*, Warszawa 1988.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Evangelium vitae,* Rzym 1995.

KRĄPIEC M.A., OP, *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1975.

Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii, red. A.L. SZAFRAŃSKI, ks, Lublin 1985.

MEISSNER K., OSB, SUSZKA B., *A tak już nie są dwoje, lecz jedno ciało. Rozmowy z narzeczonymi i młodymi małżeństwami*, Wrocław 1991.

RATZINGER J., kard., *Eschatologia – śmierć i życie wieczne*, Poznań 1985.
W imieniu dziecka poczętego, red. J.W. GAŁKOWSKI, J. GULA, Lublin 1988.
WIŚNIEWSKA-ROSZKOWSKA K., *Problemy współczesnego erotyzmu*, Warszawa 1986.

WARTOŚĆ XIX

Formowanie rodziny

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalno-społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Kształtowanie własnej tożsamości poprzez więzy rodzinne

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność tworzenia więzi rodzinnych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Jakie są prawa i zadania rodziny?
   - Pojęcie „rodziny" w kulturze polskiej i w kulturach innych narodów.
   - Kryzys rodziny a kryzys cywilizacji.
   - Czy „cywilizacja miłości" jest utopią?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Osoba spełnia swoje powołanie poprzez bezinteresowny dar z siebie samej[1].
   - W pojęcie daru wpisany jest wymiar powinności[2].
   - Tożsamość człowieka, która jest oparta na zdolności życia w prawdzie i miłości, otwiera go ku życiu w komunii osób[3].

   Zasady
   - Relację miłości buduję na wzajemnym, bezinteresownym darze z siebie.
   - Wolność nie jest dla mnie swobodą czynienia czegokolwiek.
   - W swoim osobowym życiu rozwijam wartości miłości i prawdy.
   - Zastanawiam się nad moimi zadaniami w rodzinie.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Rodzina jest wspólnotą osób zjednoczonych w miłości. Opiera się ona na osobowej komunii małżonków i dzieci.

---

[1] „Człowiek, będący na ziemi jedynym stworzeniem, którego Bóg chciał ze względu na nie samo, nie może się w pełni odnaleźć inaczej, jak tylko przez szczery dar z siebie samego". KDK 24.

[2] „Wolność oznacza nie tylko dar z siebie, ale oznacza też wewnętrzną dyscyplinę daru. W pojęcie daru wpisana jest nie tylko dowolna inicjatywa podmiotu, ale też wymiar powinności ". LdR 14.

[3] „Tożsamość ta – to zdolność do życia w prawdzie i miłości; więcej nawet – to potrzeba prawdy i miłości jako wymiaru życia osobowego. Tego rodzaju potrzeba prawdy i miłości otwiera człowieka równocześnie na Boga oraz na wszystko, co istnieje – otwiera go w sposób szczególny na drugiego człowieka, otwiera go ku życiu «w komunii»". LdR 8.

- Rodzina jest podmiotem, ponieważ tworzą ją osoby[4].
- „Dobrem wspólnym małżonków jest miłość, wierność i uczciwość małżeńska oraz trwałość ich związku «aż do śmierci»” [5].

Zasady

- Tłumaczę i ukazuję na czym polega prawdziwe człowieczeństwo[6].
- Nie stosuję prawa panowania silniejszego nad słabszym[7].
- Zrodzenie i wychowanie człowieka domaga się miłości i wierności.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Prawo do życia każdego człowieka jest podstawą relacji międzyosobowych[8].
- Rodzice mają pierwsze i podstawowe prawo do wychowania swoich dzieci.
- Miłość nadaje wychowaniu właściwy kierunek i sens.

Zasady

- Zachęcam uczniów do promowania kultury życia i cywilizacji miłości.
- Szkoła uczestniczy w procesie wychowania młodej osoby na zasadzie pomocniczości[9].
- Moje relacje w szkole opieram na afirmacji każdej osoby.
- Proces uspołecznienia człowieka dokonuje się w domu rodzinnym i w szkole.

---

[4] „Rodzina – jest to naprzód dobro «bycia razem»: bycie razem stanowi istotne dobro małżeństwa (stąd jego nierozerwalność) oraz wspólnoty rodzinnej. Dobro to można również określić jako dobro podmiotowości. Osoba jest podmiotem i rodzina jest podmiotem, ponieważ tworzą ją osoby, w których jest ona «zapodmiotowana». LdR 15.

[5] LdR 10.

[6] „Rodzina w Bożej myśli jest pierwszą szkołą człowieczeństwa w każdej poniekąd postaci: bądź człowiekiem!”. LdR 15.

[7] „Właściwe kryterium, które powinno przesądzać o uznaniu godności osoby – to znaczy kryterium szacunku, bezinteresowności i służby – zostaje zastąpione przez kryterium wydajności, funkcjonalności i przydatności: drugi człowiek jest ceniony nie za to, kim «jest», ale za to, co «posiada, czego dokonuje i jakie przynosi korzyści». Oznacza to panowanie silniejszego nad słabszym”. EV 23.

[8] „Pod względem prawa do życia każda niewinna istota ludzka jest absolutnie równa wszystkim innym. Ta równość stanowi podstawę wszelkich autentycznych relacji społecznych, które rzeczywiście zasługują na to miano tylko wówczas, gdy są oparte na prawdzie i na sprawiedliwości, uznając i broniąc każdego człowieka jako osoby, a nie jako rzeczy, którą można rozporządzać”. EV 57.

[9] „Rodzice nie są w stanie zaspokoić wszystkich zapotrzebowań całościowego procesu wychowawczego, zwłaszcza gdy chodzi o wykształcenie, ale również gdy chodzi o całą szeroką dziedzinę uspołecznienia. W tych dziedzinach, gdzie rodzina nie może skutecznie działać sama, zasada pomocniczości wspiera miłość rodzicielską, odpowiada dobru rodziny. Pomocniczość dopełnia w ten sposób miłość rodzicielską, a równocześnie potwierdza jej fundamentalny charakter”. LdR 16.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom, aby przygotowali swoje kroniki rodzinne. Materiał o dziejach swoich rodzin może być wzbogacony o zdjęcia, filmy czy inne pamiątki. Uczeń będzie mógł przedstawić członka swojej rodziny, świadka dawnych wydarzeń rodzinnych i historycznych.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że podstawą relacji rodzinnych jest afirmacja człowieka, która dotyczy jego ludzkiej godności. W rodzinie osoby wzajemnie uczą się człowieczeństwa i w pełni je realizują[10]. Młody człowiek ma świadomość, że sam w pełni uczestniczy w procesie wychowania. Wie, że przymierze małżeńskie daje początek rodzinie, a rodzina jest wspólnotą życia i miłości. Rozumie, iż życie rodzinne polega na byciu razem. Tworzy i dzieli się dobrem wspólnym z innymi członkami rodziny. Zdaje sobie sprawę, że „im dobro jest bardziej wspólne, tym jest też bardziej własne: moje – twoje – nasze”[11]. Funkcjonuje w rodzinie – przestrzeni bezinteresownego daru. Rozeznaje, że rodzicielstwo jest związane z odpowiedzialnością za nowe życie. Buduje relacje społeczne w oparciu o wartości przekazywane i praktykowane w rodzinie.

10. ZAGROŻENIA

Brak darowania siebie może doprowadzić u młodego człowieka do relacji osobowych opartych na egoizmie. Nie będzie on zdolny żyć we wspólnocie osób, jaką jest rodzina. Przyjęcie tzw. „wolnej miłości” może doprowadzić do postawy używania drugiej osoby, aby osiągać własne cele. Istnieje ryzyko wystąpienia braku odpowiedzialności za przekazywane wychowanie dzieci. Młody człowiek może zacząć pojmować rodzinę jako (zbiorowość) ograniczającą jego wolność.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Cywilizacja należy do dziejów człowieka, odpowiadając jego duchowości oraz moralności: stworzony na obraz i podobieństwo Boże człowiek

[10] „Pośród tych wielu dróg rodzina jest drogą pierwszą i z wielu względów najważniejszą. Jest drogą powszechną, pozostając za każdym razem drogą szczególną, jedyną i niepowtarzalną, tak jak niepowtarzalny jest każdy człowiek. Rodzina jest tą drogą, od której nie może się on odłączyć. Wszak normalnie każdy z nas w rodzinie przychodzi na świat, może więc powiedzieć, że rodzinie zawdzięcza sam fakt bycia człowiekiem. A jeśli w tym przyjściu na świat oraz we wchodzeniu na świat człowiekowi brakuje rodziny, to jest to zawsze wyłom i brak nad wyraz niepokojący i bolesny, który potem ciąży nad całym życiem. […] Człowiek wychodzi z rodziny, aby z kolei w nowej rodzinie urzeczywistnić swe życiowe powołanie. Ale nawet kiedy wybiera życie w samotności – to i tutaj rodzina pozostaje wciąż jak gdyby jego egzystencjalnym horyzontem jako ta podstawowa wspólnota, na której opiera się całe życie społeczne człowieka w różnych wymiarach aż do najrozleglejszych. Czyż nie mówimy również o «rodzinie ludzkiej», mając na myśli wszystkich na świecie żyjących ludzi?”. LdR 2.

[11] LdR 10.

otrzymał świat z rąk Stwórcy z zadaniem, by tworzył go na swój obraz i podobieństwo. W spełnieniu tego zadania odnajduje swe źródło cywilizacja, to znaczy ostatecznie „humanizacja świata". Jest więc raczej cywilizacja poniekąd tym samym co „kultura". Można by więc powiedzieć: „kultura miłości". Przyjęła się jednak „cywilizacja" i przy tym wypada pozostać. Cywilizacja miłości we współczesnym tego słowa znaczeniu czerpie natchnienie ze słów soborowej Konstytucji *Gaudium et spes*: „Chrystus objawia w pełni człowieka samemu człowiekowi i okazuje mu najwyższe jego powołanie". Można więc powiedzieć, iż cywilizacja miłości rozpoczyna się wraz z objawieniem Boga, który „jest Miłością", jak mówi św. Jan (1 J 4,8.16) i jest ona opisana dokładnie przez św. Pawła w hymnie o miłości w Pierwszym Liście do Koryntian (13,1-13). Tego rodzaju cywilizacja jest głęboko związana z miłością, jaka „rozlana jest w sercach naszych przez Ducha Świętego, który został nam dany" (Rz 5,5) i wzrasta ona dzięki „systematycznej uprawie", o czym tak przejmująco mówi przypowieść ewangeliczna o krzewie winnym i latoroślach: „Ja jestem prawdziwym krzewem winnym, a Ojciec mój jest tym, który go uprawia. Każdą latorośl, która we Mnie nie przynosi owocu, odcina, a każdą, która przynosi owoc, oczyszcza, aby przynosiła owoc obfitszy" (J 15,1-2). W świetle tych i innych jeszcze fragmentów Nowego Testamentu można zrozumieć, na czym polega „cywilizacja miłości" oraz dlaczego „rodzina jest z tą cywilizacją organicznie związana". Jeśli rodzina pozostaje pierwszą „drogą Kościoła", trzeba dodać, że drogą Kościoła żyjącego w świecie jest też cywilizacja miłości, i Kościół na tę drogę wzywa same rodziny oraz wszystkie inne społeczności narodowe i międzynarodowe ze względu na rodzinę – i poprzez rodziny. „Rodzina bowiem" w wielorakim wymiarze „zależy od cywilizacji miłości" i odnajduje w niej właściwe racje swego bycia rodziną. Jednocześnie „rodzina jest centrum i sercem cywilizacji miłości".

JAN PAWEŁ II, List *Gratissimam sane*, 13, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 374.

Rodzina, założona i ożywiana przez miłość, jest wspólnotą osób: mężczyzny i kobiety jako małżonków, rodziców, dzieci i krewnych. Pierwszym jej zadaniem jest wierne przeżywanie rzeczywistości komunii w ciągłym działaniu na rzecz rozwijania prawdziwej wspólnoty osób. Wewnętrzną zasadą, trwałą mocą i celem ostatecznym tego zadania jest miłość: tak jak bez miłości rodzina nie jest wspólnotą osób, tak samo bez miłości nie może ona żyć, wzrastać i doskonalić się jako wspólnota osób.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 18, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 114-115.

12. PISMO ŚWIĘTE

Bądźcie sobie wzajemnie poddani w bojaźni Chrystusowej. Żony niechaj będą poddane swym mężom, jak Panu, bo mąż jest głową żony, jak i Chrystus – Głową Kościoła: On – Zbawca Ciała. Lecz jak Kościół poddany jest Chrystusowi, tak i żony mężom – we wszystkim. Mężowie, miłujcie żony, bo

i Chrystus umiłował Kościół i wydał za niego samego siebie, aby go uświęcić, oczyściwszy obmyciem wodą, któremu towarzyszy słowo, aby samemu sobie przedstawić Kościół jako chwalebny, nie mający skazy czy zmarszczki, czy czegoś podobnego, lecz aby był święty i nieskalany. Mężowie powinni miłować swoje żony, tak jak własne ciało. Kto miłuje swoją żonę, siebie samego miłuje (Ef 5,21-28).

Por. (Mt 19,5-6).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2397 Przymierze dobrowolnie zawarte przez małżonków zakłada wierną miłość. Zobowiązuje ich ono do zachowania nierozerwalności małżeństwa.

2398 Płodność jest dobrem, darem i celem małżeństwa. Małżonkowie przekazując życie, uczestniczą w ojcostwie Boga.

Por. KKK 2360; 2361; 2364; 2365, 2367.

LITERATURA:

GOLEMAN D., *Inteligencja emocjonalna*, Poznań 1997.

JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Familiaris consortio*, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. T. ROMANEK, ks., t. 1, Kraków 1996.

JAN PAWEŁ II, *List do rodzin*, w: JAN PAWEŁ II, *Listy apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2007, s. 125-147.

JAN PAWEŁ II, *Rodzina. Nauczanie moralne Jana Pawła II*, Radom 2006.

Rodzina – bezcenny dar i zadanie, red., J. STALA, ks., E. OSSEWSKA, Radom 2006.

Rodzina na przełomie wieków, red. K. MAJDAŃSKI, abp, Łomianki 2000.

WOJTYŁA K., ks., *Promieniowanie ojcostwa*, Wrocław 2002.

WOJTYŁA K., ks., *Przed sklepem jubilera. Medytacje o sakramencie małżeństwa przechodzące chwilami w dramat*, Wrocław 2001.

WOLSKI K., ks., *Nazaret – źródło świętości*, Łomianki 2001.

WARTOŚĆ XX

Wychowywanie nowego pokolenia

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowo-moralny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Kształtowanie zaangażowania w proces wychowawczy

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Odpowiedzialność za własny rozwój osobowy

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Jakie wartości rozwijam w procesie samowychowania?
   - Jakie są kryteria dojrzałości?
   - Jakie wartości są promowane w kulturze mojego środowiska?
   - Jakie są prawa człowieka?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Każda osoba ma prawo do wychowania[1].
   - Osoba jest odpowiedzialna za swój rozwój.
   - Osoba posiada swoją nienaruszalną godność[2].
   Zasady
   - Wychowawca i wychowanek szanują się wzajemnie.

---

[1] „Wszyscy ludzie, bez względu na rasę, pochodzenie społeczne i wiek, jako cieszące się godnością osoby, posiadają nienaruszalne prawo do wychowania odpowiadającego ich własnemu celowi, dostosowanego do wrodzonych zdolności, płci, ojczystych tradycji kulturowych, a jednocześnie otwartego na braterskie współżycie z innymi narodami, celem tworzenia prawdziwej jedności i pokoju na ziemi". DWCH 1.

[2] „Właśnie poprzez refleksję nad własnym poznaniem człowiek objawia się samemu sobie jako jedyne jestestwo pośród świata, które widzi się «od wewnątrz», związane poznaną prawdą – związane, a więc także «zobowiązane» do jej uznania, w razie potrzeby także aktami wolnego wyboru, aktami świadectwa na rzecz prawdy. Jest to uzdolnienie do przekraczania siebie w prawdzie. Poprzez refleksję nad własnym poznaniem człowiek odkrywa, że sposób jego bytowania w świecie jest nie tylko całkowicie różny od wszystkiego innego pośród świata, lecz że jest także wyróżniony, nadrzędny wobec wszystkiego innego w jego obrębie. Człowiek zauważa po prostu, że jest osobowym podmiotem, osobą. Staje oko w oko wobec swej godności!". Jan Paweł II, Przemówienie do przedstawicieli świata nauki, Lublin, 9.06.1987, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*..., dz. cyt., s. 398.

- Poszukuję wzorców godnych naśladowania[3].
- Poprzez ciągłe wybieranie i praktykowanie wartości dążę do doskonalszego rozwoju osobowego[4].

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzice są pierwszymi i głównymi wychowawcami swoich dzieci[5].
- Rodzice są świadkami wartości, które wyznają: miłości bliźniego, prawdy, wolności, sprawiedliwości.

---

[3] „Młodość poszukuje wzorów i przykładów. Z pomocą przychodzi wam sam Jezus Chrystus, który poświęcił całe swoje życie dla dobra innych. Ku Niemu kierujcie wzrok. Niech będzie obecny w waszych myślach, podczas waszych zabaw i w waszych rozmowach. Z Nim winniście zawsze żyć w szczególnej przyjaźni. Pan Jezus chce wam pomagać. Chce być dla was podporą i umacniać w młodzieńczej walce o zdobywanie cnót, takich jak: wiara, miłość, uczciwość, szlachetność, czystość, wielkoduszność. Gdy będzie wam trudno, gdy będziecie w życiu przeżywać jakieś niepowodzenia czy zawody, niech myśl wasza biegnie ku Chrystusowi, który was miłuje, który jest wiernym towarzyszem i który pomaga przetrwać każdą trudność. Wiedzcie, że nie jesteście samotni. Towarzyszy wam Ktoś, kto nigdy nie zawodzi. Chrystus rozumie najtajniejsze pragnienia waszego serca. On czeka na waszą miłość i na wasze świadectwo". Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św., Łowicz, 14.06.1999, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny...*, dz. cyt., s. 1146.

[4] „Wiele z tego, co będzie jutro, zależy od zaangażowania się dziś dzisiejszego pokolenia chrześcijan. Zależy nade wszystko od waszego zaangażowania, dziewczęta i chłopcy, na których wnet spocznie odpowiedzialność za decyzje, od których zależeć będą nie tylko wasze losy, ale także losy wielu innych ludzi. Waszym posłannictwem jest zabezpieczenie w jutrzejszym świecie obecności takich wartości, jak pełna wolność religijna, poszanowanie osobowego wymiaru rozwoju, ochrona prawa człowieka do życia począwszy od momentu poczęcia aż do naturalnej śmierci, troska o rozwój i umocnienie rodziny, dowartościowanie kulturowych odrębności dla wzajemnego ubogacania się wszystkich ludzi, ochrona równowagi naturalnego środowiska, które coraz bardziej bywa zagrożone". Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św., Częstochowa, 15.08.1991, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny...*, dz. cyt., s. 810.

[5] „Rodzina jest powołana również do wychowania swoich dzieci. Pierwszym miejscem, gdzie rozpoczyna się proces wychowawczy młodego człowieka, jest dom rodzinny. Każde dziecko ma naturalne i niezbywalne prawo do posiadania własnej rodziny: rodziców i rodzeństwa, wśród których rozpoznaje, że jest osobą potrzebującą uczucia miłości i że tym uczuciem może obdarzyć i innych, a zwłaszcza najbliższych. Zawsze niech będzie dla was przykładem Święta Rodzina z Nazaretu, w której wzrastał Chrystus przy Matce Maryi i przy opiekunie Józefie. Ponieważ rodzice dają życie swoim dzieciom, dlatego przysługuje im prawo do tego, by byli uznani za pierwszych i głównych ich wychowawców. Oni też mają obowiązek stworzenia takiej atmosfery rodzinnej, przepojonej miłością i szacunkiem dla Boga i ludzi, która by sprzyjała osobistemu i społecznemu wychowaniu dzieci". Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św., Łowicz, 14.06.1999, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny...*, dz. cyt., s. 1143.

- Rodzice wychowują dziecko do miłości[6].

Zasady

- Dzieci wychowuję poprzez osobisty przykład.
- W wychowaniu odnoszę się do wolności i osobistej godności dziecka.
- Wychowuję dziecko w miłości[7].

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wychowanie ma charakter osobowy, jest relacją międzyosobową.
- Celem wychowania jest integralny rozwój człowieka.
- Natura ludzka jest dynamiczna, stale się rozwija i nieustannie się udoskonala.

Zasady

- Wychowanie dokonuje się na drodze spotkania, dialogu i zaangażowania osób.
- Pomagam uczniowi w poszukiwaniu tego, co jest prawdziwe i dobre[8].
- Staram się poznawać i rozumieć wychowanka.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Wraz z uczniami systematycznie omawiam relacje międzyosobowe panujące w szkole, w klasie: uczeń – uczeń oraz uczeń – nauczyciel. Rozmawiamy o tym, co należy w nich zmienić, polepszyć, ustalamy zasady postępowania we wzajemnej współpracy.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W relacjach międzyosobowych uczeń opiera się na wartościach, w których został wychowany. W rodzinie będącej wspólnotą miłości, poznaje on

---

[6] „Zadanie wychowania wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga: rodząc w miłości i dla miłości nową osobę, która sama w sobie jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego". FC 36.

[7] „Nie można zapominać, że poza tymi cechami, charakteryzującymi zadanie wychowawcze rodziców, najgłębszym i określającym je elementem jest miłość ojcowska i macierzyńska, która znajduje w dziele wychowawczym wypełnienie doskonałej służby życiu: miłość rodzicielska od początku staje się duszą, a przez to i normą, która inspiruje i nadaje kierunek całej konkretnej działalności wychowawczej, ubogacając ją tak cennymi owocami miłości, jak czułość, stałość, dobroć, usłużność, bezinteresowność i duch ofiary". FC 36.

[8] „Termin «wychowanie» wskazuje na czynności, które powodują nawiązywanie przez człowieka relacji z tym, co prawdziwe i dobre. To, co prawdziwe i dobre człowiek musi rozpoznać i uznać, gdyż tylko pod tym warunkiem takie relacje nawiąże. Gdy jeszcze nie rozpoznaje prawdy i dobra, i gdy jeszcze nie umie podejmować decyzji, nazwanej tu uznaniem za słuszne nawiązywanie relacji ze wskazanym przedmiotem, czyni to za niego wychowawca. Zresztą i wobec siebie człowiek jest wychowawcą, gdyż także siebie musi skłaniać do podjęcia relacji z tym, co prawdziwe i dobre". M. Gogacz, *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, Warszawa 1997, s. 15.

zasady życia społecznego[9]. Poprzez wychowanie uczy się dialogu, słuchania racji drugiej osoby, obrony swojego stanowiska i szacunku dla autorytetu wychowawcy. Jest on również zaangażowany we własny rozwój osobowy. Młody człowiek wie, że został sam sobie „zadany", że samowychowanie to potrzebny, konieczny i nieustający proces.

10. ZAGROŻENIA

Młoda osoba może przyjąć założenie, że wychowanie jest tylko systemem albo przepisami, które należy stosować. Przyjmuje on postawę bierności i braku zaangażowania we własny proces samowychowania. Może również wystąpić brak zaufania do autorytetu wychowawcy. Bez umiejętnego pokierowania przez wychowawcę młody człowiek może zagubić się w hierarchii wartości i w porządku moralnym.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Prawo-obowiązek rodziców do wychowywania jest czymś istotnym i jako taki związany jest z samym przekazywaniem życia ludzkiego; jest on pierwotny i mający pierwszeństwo w stosunku do zadań wychowawczych innych osób, z racji wyjątkowości stosunku miłości łączącej rodziców i dzieci; wyklucza zastępstwo i jest niezbywalny, dlatego nie może nie być całkowicie przekazany innym ani przez innych zawłaszczony.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 36, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 141-142.

Rodzina jest powołana również do wychowania swoich dzieci. Pierwszym miejscem, gdzie rozpoczyna się proces wychowawczy młodego człowieka, jest dom rodzinny. Każde dziecko ma naturalne i niezbywalne prawo do posiadania własnej rodziny: rodziców i rodzeństwa, wśród których rozpoznaje, iż jest osobą potrzebującą uczucia miłości i że tym uczuciem może obdarzyć innych, a zwłaszcza najbliższych. Zawsze niech będzie dla was przykładem Święta Rodzina z Nazaretu, w której wzrastał Chrystus przy Matce Maryi i przy opiekunie Józefie. Ponieważ rodzice dają życie swoim dzieciom, dlatego przysługuje im prawo do tego, by byli uznani za pierwszych i głównych ich wychowawców. Oni też mają obowiązek stworzenia takiej atmosfery rodzinnej, przepojonej miłością i szacunkiem dla Boga i ludzi, która by sprzyjała osobistemu i społecznemu wychowaniu dzieci.

JAN PAWEŁ II, Msza święta dla młodzieży, Łowicz, 14.06.1999, *Pomagajmy młodym budować fundament pod ich przyszłe życie*, w: JAN PAWEŁ II, *Wypłyń na głębię! Ojciec Święty do młodych Polaków*, Warszawa 2006, s. 212.

[9] „Rodzina jest pierwszą i podstawową szkołą uspołecznienia: w niej, jako we wspólnocie miłości, uczynienie z siebie daru jest prawem, nadającym kierunek i warunkującym wzrost. Dar z siebie, który ożywia wzajemną miłość małżonków, staje się wzorem i zasadą składania daru z siebie, co powinno dokonywać się we wzajemnych stosunkach braci i sióstr oraz różnych współżyjących w rodzinie pokoleń. Tak komunia, jak uczestnictwo codziennie przeżywane w domu, w chwilach radości i w trudnościach, jest najbardziej konkretną skuteczną pedagogią dla czynnego, odpowiedzialnego i owocnego włączenia się dzieci w życie społeczne o szerszym zasięgu". FC 37.

12. PISMO ŚWIĘTE

Przynosili Mu również dzieci, żeby ich dotknął; lecz uczniowie szorstko zabraniali im tego. A Jezus, widząc to, oburzył się i rzekł do nich: „Pozwólcie dzieciom przychodzić do Mnie, nie przeszkadzajcie im; do takich bowiem należy królestwo Boże. Zaprawdę, powiadam wam: Kto nie przyjmie królestwa Bożego jak dziecko, ten nie wejdzie do niego". I biorąc je w objęcia, kładł na nie ręce i błogosławił je (Mk 10,13-16).

Wchodźcie przez ciasną bramę. Bo szeroka jest brama i przestronna ta droga, która prowadzi do zguby, a wielu jest takich, którzy przez nią wchodzą. Jakże ciasna jest brama i wąska droga, która prowadzi do życia, a mało jest takich, którzy ją znajdują! (Mt 7,13-14).

Por. Ef 6,4.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2222 Rodzice powinni uważać swoje dzieci za dzieci Boże i szanować je jako osoby ludzkie. Wychowują oni swoje dzieci do wypełnienia prawa Bożego, ukazując samych siebie jako posłusznych woli Ojca niebieskiego.

Por. KKK 2221; 2223-2229.

LITERATURA:

BALTHASAR H.U., von, ks., *Wiarygodna jest tylko miłość*, Kraków 1997.

DZIEWIECKI M., ks., *...Miłość pozostaje*, Częstochowa 2001.

DZIEWIECKI M., ks., *Psychologia porozumiewania się*, Kielce 2000.

GOGACZ M., *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, Warszawa 1997.

KOWALCZYK S., ks., *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Lublin 2006.

MADRE P., *Najpierw pokochaj siebie*, Kraków 1997.

NOWAK M., ks., OŻÓG T., *Wychowanie chrześcijańskie a kultura*, Lublin 2000.

GRANAT W., ks., *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Lublin 2007.

WARTOŚĆ XXI

Integralność osoby ludzkiej

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowo-moralny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność poznawania prawdy o samym sobie

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie postawy szacunku wobec siebie samego i innych osób

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Czy wraz z rozwojem cywilizacyjnym zmieniają się fundamentalne ludzkie wartości?
   - Ludzka natura jest miarą kultury[1].
   - Jedność konstruktywna i destruktywna w osobowości człowieka.
   - Czym jest integracja międzyosobowa?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
Normy
   - Każda osoba jest niepowtarzalna[2].
   - Osoba uzyskuje pełną tożsamość poprzez uznanie prawdy o sobie[3].
   - Prawo naturalne opiera się na naturze osoby, którą jest jedność duszy i ciała[4].

---

[1] „Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza poza kulturę. To coś to właśnie ludzka natura: to ona jest miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swojego bytu". VS 53.

[2] „Każdy człowiek w całej tej niepowtarzalnej rzeczywistości bytu i działania, świadomości i woli, sumienia i serca. Człowiek, który – każdy z osobna (gdyż jest właśnie osobą) – ma swoją własną historię życia, a nade wszystko swoje własne dzieje duszy. Człowiek, który zgodnie z wewnętrzną otwartością swego ducha, a zarazem z tylu i tak różnymi potrzebami ciała, swej doczesnej egzystencji, te swoje osobowe dzieje pisze zawsze poprzez rozliczne więzi, kontakty, układy, kręgi społeczne, jakie łączą go z innymi ludźmi – i to począwszy już od pierwszej chwili zaistnienia na ziemi, od chwili poczęcia i narodzin". RH 14.

[3] „Tak więc, nowoczesny totalitaryzm wyrasta z negacji transcendentnej godności osoby ludzkiej, będącej widzialnym obrazem Boga niewidzialnego i właśnie dlatego z samej swej natury podmiotem praw, których nikt nie może naruszać: ani jednostka czy grupa, ani też klasa, naród lub państwo". CA 44.

[4] „Cała osoba, włącznie z ciałem, zostaje powierzona samej sobie i właśnie w jedności duszy i ciała jest podmiotem własnych aktów moralnych". VS 48.

Zasady

- Kształtuję wszystkie wymiary swojego człowieczeństwa[5].
- Nieustannie pogłębiam moją relację z Bogiem[6].
- Zachowuję integralną wizję osoby ludzkiej[7].

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Miłość małżeńska jest całkowitym darem z siebie dla współmałżonka.
- Miłość małżeńska związana jest z odpowiedzialnym rodzicielstwem[8].
- Funkcją integracji w czynie jest urzeczywistnienie osobowej struktury samo-panowania i samo-posiadania[9].

Zasady

- Rozumiem, że płciowość urzeczywistnia się w sposób prawdziwie ludzki tylko wtedy, gdy stanowi integralną część miłości.

---

[5] „Możemy teraz zrozumieć prawdziwy sens prawa naturalnego: odnosi się ono do pierwotnej natury właściwej człowiekowi, do natury osoby ludzkiej, którą jest sama osoba jako jedność duszy i ciała, jako jedność wszystkich jej skłonności zarówno duchowych, jak biologicznych, oraz wszelkich innych właściwości, które są jej niezbędne, by mogła dążyć do swego celu". VS 50.

[6] „Kiedy odrzuca się Boga i żyje tak, jakby On nie istniał, albo nie szanuje się Jego przykazań, łatwo odrzuca się lub podważa godność ludzkiej osoby i nienaruszalność jej życia". EV 96.

[7] „W miarę bowiem jak wzrasta ilość i zróżnicowanie elementów składających się na kulturę, równocześnie maleje u poszczególnych ludzi zdolność ich odbierania i organicznego ich porządkowania, tak że coraz bardziej zanika typ człowieka uniwersalnego. Na każdym człowieku spoczywa jednak obowiązek zachowywania wizji integralnej osoby ludzkiej, w której dominują wartości: inteligencji, woli, sumienia i braterstwa. Wszystkie one mają podstawę w Bogu Stwórcy, w Chrystusie zaś zostały w niezwykły sposób oczyszczone i wyniesione". KDK 61.

[8] „Ta całkowitość, której wymaga miłość małżeńska, odpowiada również wymogom odpowiedzialnego rodzicielstwa, które będąc w rzeczywistości nastawione na zrodzenie istoty ludzkiej, przewyższa swą naturą porządek czysto biologiczny i nabiera w całej pełni wartości osobowych, a dla jej harmonijnego wzrostu konieczny jest trwały i zgodny wkład obojga rodziców". FC 11.

[9] „Integracja osoby w czynie stanowi równocześnie dynamiczne wprowadzenie tych różnorodnych uczynnień, właściwych ludzkiej psycho-somatyce, w czyn, który jeden jest dynamicznie właściwy osobie. Czyn jest ich nową i zarazem nadrzędną jednością, w której biorą czynny udział, podczas gdy poza nim jako dynamizmy somatyki czy też psychiki tylko dzieją się w człowieku jako podmiocie. I właśnie owo przejście granicy pomiędzy dzianiem się a działaniem jest szczególną funkcją integracji. Jest to funkcja nieodzowna dla urzeczywistnienia osobowej struktury podstawowej samo-panowania i samo-posiadania, co dokonuje się w czynie i przez czyn". K. Wojtyła, ks., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, SDS, W. Chudy, J. W. Gałkowski, Lublin 2000, s. 239.

- Formuję wrażliwość sumienia dotyczącą nienaruszalnej godności każdego życia ludzkiego[10].
- Moje działanie odpowiada prawdzie o osobie ludzkiej[11].

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Autentyczna demokracja oparta jest na poprawnej koncepcji osoby ludzkiej[12].
- Prawdziwy rozwój ludzki uwzględnia całego człowieka[13].
- Instytucje społeczne powinny służyć godności osoby ludzkiej[14].

---

[10] „Sprawą najwyższej wagi jest ponowne odkrycie nierozerwalnej więzi między życiem a wolnością. Są to dobra nierozdzielne: naruszenie jednego z nich prowadzi do naruszenia także drugiego. Nie ma prawdziwej wolności tam, gdzie nie przyjmuje się i nie miłuje życia; pełnia życia jest możliwa tylko w wolności". EV 96.

[11] „Stąd zasadą ludzkiej działalności jest to, aby zgodnie z planem i wolą Bożą, odpowiadała ona rzeczywistemu dobru rodzaju ludzkiego i człowiekowi, jako jednostce i jako członkowi społeczności, pozwalała na rozwijanie i wypełnianie jego integralnego powołania". KDK 35.

[12] „Autentyczna demokracja możliwa jest tylko w Państwie prawnym i w oparciu o poprawną koncepcję osoby ludzkiej. Wymaga ona spełnienia koniecznych warunków, jakich wymaga promocja zarówno poszczególnych osób, przez wychowanie i formację w duchu prawdziwych ideałów, jak i podmiotowości społeczeństwa, przez tworzenie struktur uczestnictwa oraz współodpowiedzialności. Dziś zwykło się twierdzić, że filozofią i postawą odpowiadającą demokratycznym formom polityki są agnostycyzm i sceptyczny relatywizm, ci zaś, którzy żywią przekonanie, że znają prawdę i zdecydowanie za nią idą, nie są, z demokratycznego punktu widzenia, godni zaufania, nie godzą się bowiem z tym, że o prawdzie decyduje większość, czy też, że prawda się zmienia w zależności od zmiennej równowagi politycznej. W związku z tym należy zauważyć, że w sytuacji, w której nie istnieje żadna ostateczna prawda, będąca przewodnikiem dla działalności politycznej i nadająca jej kierunek, łatwo o instrumentalizację idei i przekonań dla celów, jakie stawia sobie władza. Historia uczy, że demokracja bez wartości łatwo się przemienia w jawny lub zakamuflowany totalitaryzm". CA 46.

[13] „Określając nowe potrzeby i nowe sposoby ich zaspakajania, koniecznie należy się kierować integralną wizją człowieka, która ogarnia wszystkie wymiary jego istnienia i która wymiary materialne i instynktowne podporządkowuje wewnętrznym i duchowym. Natomiast odwoływanie się bezpośrednio do jego instynktów i ignorowanie na różne sposoby jego wolnej i świadomej natury osobowej może prowadzić do wytworzenia nawyków konsumpcyjnych i stylów życia obiektywnie niegodziwych lub szkodliwych dla fizycznego i duchowego zdrowia". *CA* 36.

[14] „Instytucje ludzkie, czy to prywatne, czy publiczne, powinny się starać służyć godności i celowi człowieka, walcząc zarazem usilnie przeciwko każdemu zniewoleniu tak społecznemu, jak i politycznemu i zapewniając ludziom fundamentalne prawa w ramach wszelkich systemów politycznych. Co więcej, trzeba aby tego rodzaju instytucje zaczęły stopniowo odpowiadać potrzebom duchowym, najwznioślejszym ze wszystkich, nawet jeżeli niekiedy osiągnięcie pożądanego celu wymagałoby dość długiego czasu". KDK 29.

Zasady

- Szanuję wolność osoby i uznaję jej transcendentną godność.
- Pomagam w rozeznawaniu prawdziwych ludzkich potrzeb[15].
- Przedstawiam uczniom przykłady twórczości (ludzkiej), która uwzględnia integralną wizję człowieka[16].

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie są proszeni o wytłumaczenie zagadnienia integralności osoby ludzkiej. W jaki sposób się ona wyraża w postępowaniu człowieka, w jego relacjach z innymi, do jakich wartości się odnosi? Przedmiotem analizy może być własna osobowość jak i analiza osoby historycznej, bohater filmu czy postać z literatury. Ważne jest dostrzeżenie czynników wpływających na kształtowanie się osobowości człowieka.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek rozumie siebie, istotę swojego człowieczeństwa. Rozumie, że nie jest tylko częścią natury czy anonimowym elementem społeczeństwa. Respektuje samego siebie, wie, że posiada określoną strukturę duchową i cielesną[17]. Jego czyny wyrażają integralność właściwą dla jego struktury osobowej[18]. Szanuje on drugą osobę, nie traktuje jej przedmiotowo[19]. Świadomie i odpowiedzialnie kieruje swoim postępowaniem [20]. Do-

---

[15] „W samym systemie gospodarczym nie ma kryteriów pozwalających na poprawne odróżnienie nowych i doskonalszych form zaspokajania ludzkich potrzeb od potrzeb sztucznie stwarzanych, przeszkadzających kształtowaniu się dojrzałej osobowości". CA 36.

[16] „Rzeczywiste kształtowanie się kultury wymaga włączenia się całego człowieka, który wyraża w niej swój zmysł twórczy, inteligencję, znajomość świata i ludzi. Angażuje w nią także swą umiejętność panowania nad sobą, osobistego poświęcenia, solidarności i pracy dla rozwoju dobra wspólnego. Dlatego pierwsza i najważniejsza jest ta praca, która się dokonuje w ludzkim sercu, a to, w jaki sposób angażuje się on w budowanie własnej przyszłości, zależy od jego pojmowania siebie i swojego przeznaczenia". CA 51.

[17] „Ciało i dusza są bowiem nierozłączne: w łonie ludzkiej osoby, w podmiocie działającym dobrowolnie i w czynie świadomie dokonanym razem trwają lub razem idą na zatracenie". *VS* 49.

[18] „Integracja zdaje się bowiem wskazywać nie tyle na łączenie się w jedną całość tego, co przedtem było rozłączone, ile na urzeczywistnianie i manifestowanie się całości i jedności na podłożu pewnej złożoności". K. Wojtyła, ks., *Osoba i czyn*..., dz. cyt., s. 231.

[19] „Każdy czyn jest jakimś ich scaleniem, jednakże pojęcie scalenia wskazywałoby tylko na ukształtowanie całości z homogennych części, co w wypadku czynu nie zachodzi. Zachodzi natomiast coś więcej. Owe dynamizmy właściwe ludzkiej somatyce oraz psychice biorą czynny udział w integracji – jednakże nie na swoim własnym poziomie, ale na poziomie osoby. I to jest właśnie integracja osoby w czynie, przez którą, jako przez aspekt komplementarny względem transcendencji, urzeczywistniają się właściwe osobie struktury samo-panowania i samoposiadania". K. Wojtyła, ks., *Osoba i czyn*..., dz. cyt., s. 238.

[20] „Ale wartość demokracji rodzi się albo zanika wraz z wartościami, które ona wyraża i popiera: do wartości podstawowych i koniecznych należy z pewnością godność każdej ludzkiej osoby, poszanowanie jej nienaruszalnych i niezbywalnych praw, a także uznanie dobra wspólnego za cel i kryterium rządzące życiem politycznym. Podstawą tych wartości nie mogą być tymczasowe i zmienne większości opinii publicznej, ale wyłącznie uznanie obiektywnego prawa moralnego, które jako prawo naturalne, wpisane w serce człowieka, jest normatywnym punktem odniesienia także dla prawa cywilnego. EV 70.

strzega swoje prawa, ale także obowiązki, jakie nakłada na niego poczucie własnej godności.

10. ZAGROŻENIA

Człowiek może nie uznawać niezmiennej prawdy o swoim człowieczeństwie. Będzie uważał, że jest ona kwestią kompromisu, porozumienia pomiędzy osobami. W konsekwencji może on przestać rozumieć samego siebie i nie rozeznawać swoich prawdziwych potrzeb. Istnieje zagrożenie, że brak integralnej wizji osoby ludzkiej spowoduje, że postępowanie młodego człowieka nie będzie spójne z tym, kim jest jako osoba. Dezintegralność osobowa może prowadzić do poszukiwania negatywnych idoli, wzorców, a nawet nierzeczywistych planów, sprzecznych z podstawowymi wartościami.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Chrystus objawił człowieka człowiekowi, objawiając mu Boga, objawiając mu Ojca, bo nie można powiedzieć pełnej prawdy o człowieku, nie pamiętając, że jest on Boskiego pochodzenia, że jest obrazem i podobieństwem samego Boga, że jest przez Boga stworzony, przez Boga-Człowieka odkupiony, że jest stale nawiedzany przez Ducha Prawdy, Ducha Świętego. To jest prawda o człowieku, to jest prawda o człowieku europejskim. I my, my Polacy, tej prawdy o człowieku nie możemy zdradzić.

Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej ojca Rafała Chylińskiego, Warszawa, 9.08.1991, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 756.

Człowiek jako duch ucieleśniony, czyli dusza, która się wyraża poprzez ciało, i ciało formowane przez nieśmiertelnego ducha, powołany jest do miłości w tej właśnie swojej zjednoczonej całości. Miłość obejmuje również ciało ludzkie, a ciało uczestniczy w miłości duchowej.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 11, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 104.

12. PISMO ŚWIĘTE

Gdy faryzeusze posłyszeli, że zamknął usta saduceuszom, zebrali się razem, a jeden z nich, uczony w Prawie, wystawiając Go na próbę, zapytał: „Nauczycielu, które przykazanie w Prawie jest największe? On mu odpowiedział: Będziesz miłował Pana Boga swego całym swoim sercem, całą swoją duszą i całym swoim umysłem. To jest największe i pierwsze przykazanie. Drugie podobne jest do niego: Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego. Na tych dwóch przykazaniach zawisło całe Prawo i Prorocy”. (Mt 22,34-40).

Ja przyszedłem po to, aby owce miały życie, i miały je w obfitości (J 10,10).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

362 Osoba ludzka, stworzona na obraz Boży, jest równocześnie istotą cielesną i duchową. Opis biblijny wyraża tę rzeczywistość językiem symbolicznym, gdy stwierdza, że „Bóg ulepił człowieka z prochu ziemi i tchnął w jego nozdrza tchnienie życia, wskutek czego stał się człowiek istotą żywą" (Rdz 2,7). Cały człowiek jest więc *chciany* przez Boga".

Por. KKK 357; 2338; 2339; 2340; 2270; 2271; 2274; 2275; 2346.

LITERATURA:

ADAMSKI F., *Człowiek – Wychowanie – Kultura*, Kraków 1993.

GILSON E., *Byt i istota*, Warszawa 2006.

GOGACZ M., *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, Warszawa 1995.

MATTELART A., *Ku społeczeństwu informacji*, Kraków 2004.

MAZUREK F., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001.

MOUNIER E., *Co to jest personalizm?*, Warszawa 1960.

NOVAK M., *Wolne osoby i dobro wspólne*, Kraków 1998.

REISS M.J., STRAUGHAN R., *Poprawianie natury*, Warszawa 1997.

SPAEMANN R., *Osoby. O różnicy między czymś a kimś*, Warszawa 2001.

WOJTYŁA K., ks., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. STYCZEŃ, SDS, W. CHUDY, J.W. GAŁKOWSKI, Lublin 2000.

WARTOŚĆ XXII

Wartość czynu ludzkiego

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój moralny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Formowanie dojrzałości osobistej

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie umiejętności podejmowania właściwych wyborów moralnych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Osoba realizuje się przez działanie.
   - Czy posłuszeństwo prawdzie wyklucza osobistą wolność?
   - Co to znaczy być sobą?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Ja jako osoba jestem podmiotem moich czynów[1].
   - „Sumienie moralne jest sądem rozumu, przez który osoba ludzka rozpoznaje jakość moralną konkretnego czynu"[2].
   - Poprzez swoje czyny osoba rozwija się i dąży do szczęścia[3].

---

[1] „Człowiek przeżywa siebie jako podmiot osobowy, o ile sobie uświadamia to, że sam siebie posiada i że sam sobie panuje. Świadomość, ściślej mówiąc samo-świadomość związana z czynem, związana ze sprawczością jako samostanowieniem, warunkuje owo przeżycie. I w tym sensie możemy powiedzieć, że poprzez nią (z jej pomocą) konstytuuje się zarówno konkretne ludzkie «ja», jak też odpowiadająca mu konkretna ludzka podmiotowość osobowa". K. Wojtyła, ks., *Osoba i czyn* ..., dz. cyt., s. 386-387.

[2] KKK 1778.

[3] „Otóż pragnę podkreślić, że u podstaw każdego z tych wielu zróżnicowanych talentów każdy z nas, każdy bez wyjątku, również nie należący do świata kultury i nauki, dysponuje nade wszystko jednym: uniwersalnym talentem, którym jest nasze człowieczeństwo, nasze ludzkie «być» (esse). Ewangelia ze swym przykazaniem miłości uczy nas pomnażania tego przede wszystkim talentu: talentu naszego człowieczeństwa. Ostateczny osąd naszego życia będzie też tego talentu dotyczył nade wszystko. Ten zaś talent pomnaża się «przez bezinteresowny dar z siebie samego», czyli przez miłość Boga i bliźnich. Znaczy to równocześnie: miłość Boga poprzez miłość bliźnich-ludzi: «Kto nie miłuje brata swego, którego widzi, nie może miłować Boga, którego nie widzi» (1 J 4,20)". Jan Paweł II, Przemówienie do przedstawicieli świata kultury zgromadzonych w Teatrze Narodowym, Warszawa, 8.06.1991, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*..., dz. cyt., s. 736.

Zasady

- Jestem odpowiedzialny za swoje czyny[4].
- Kształtuję swoje sumienie, aby w wolności dokonywać właściwych wyborów.
- W swoim postępowaniu jestem wierny dobru i prawdzie[5].

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Osoba spełnia się poprzez swoje czyny[6].
- „Godność osoby ludzkiej zakłada w sobie prawość sumienia i jej się domaga”[7].
- We wspólnocie osób istnieje wzajemna odpowiedzialność za dokonywane czyny[8].

---

[4] „Wolność czyni człowieka podmiotem moralnym. Gdy człowiek działa w sposób świadomy, jest – jeśli tak można powiedzieć – ojcem własnych czynów”. KKK 1749.

[5] „Bądźcie wymagający wobec otaczającego was świata, ale przede wszystkim wymagajcie od siebie samych. Jesteście synami Bożymi: bądźcie z tego dumni! Nie popadajcie w przeciętność, nie ulegajcie dyktatom zmieniającej się mody, która narzuca styl życia niezgodny z chrześcijańskimi ideałami, nie pozwólcie się mamić złudzeniom konsumizmu. Chrystus wzywa was do rzeczy wielkich. Nie sprawcie Mu zawodu, bo w ten sposób wy sami spotkalibyście się z zawodem. Z mocą, którą obdarza was Chrystus, mówcie wszystkim ludziom, że Bóg pragnie uczynić każdego człowieka swoim synem. Wasze świadectwo niech będzie zaczynem nowego świata, którego pragnie każdy człowiek: świata prawdziwie sprawiedliwego, solidarnego i braterskiego”. Jan Paweł II, Przemówienie pożegnalne do młodzieży, Częstochowa, 15.08.1991, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*..., dz. cyt., s. 815-816.

[6] „Oto, będąc sprawcą czynu, człowiek równocześnie spełnia w nim siebie. Spełnia – to znaczy urzeczywistnia, niejako doprowadza do właściwej pełni tę strukturę, która jest dla niego znamienna z racji osobowości, z tej racji, że jest kimś, a nie czymś. Jest to struktura samo-panowania oraz samo-posiadania. Intencjonalność chcenia i działania, wyjście na zewnątrz siebie ku przedmiotom przedstawiającym się człowiekowi jako różnorodne dobra – a więc ku wartościom – stanowi równocześnie wejście we własne «ja» jako najbliższy i najistotniejszy przedmiot samostanowienia. Na tej strukturze oparta jest moralność, czyli wartość moralna jako rzeczywistość egzystencjalna, dzięki tej strukturze wchodzi ona w wewnętrzny ustrój człowieka jako osoby i uzyskuje w nim swoją trwałość […]. ”. K. Wojtyła, ks., *Osoba i czyn*..., dz. cyt., s. 195-196.

[7] KKK 1780.

[8] „W ten sposób na gruncie relacji: «ja» – «ty», z samej natury między-osobowej wspólnoty, rośnie też wzajemna odpowiedzialność osoby za osobę, a odpowiedzialność ta jest refleksem sumienia i transcendencji, która zarówno po stronie «ja», jak i «ty» staje na drodze do samospełnienia, a równocześnie warunkuje właściwy, tj. autentycznie osobowy wymiar wspólnoty. Przez wspólnotę rozumiemy to, co łączy. W relacji: «ja» – «ty» kształtuje się autentyczna między-osobowa wspólnota (w jakiejkolwiek postaci czy odmianie), jeżeli «ja» i «ty» trwają we wzajemnej afirmacji transcendentnej wartości osoby (można ją określić także jako godność), potwierdzając to swoimi czynami. Zdaje się, że tylko taki układ zasługuje na nazwę «communio personarum»”. K. Wojtyła, ks., *Osoba i czyn*..., dz. cyt., s. 402.

Zasady

- Moje postępowanie odpowiada mojej godności osobistej i godności innych osób.
- Tworzę oparte na sprawiedliwości więzi osobowe.
- W rodzinie osoby pomagają sobie w podejmowaniu właściwych moralnie decyzji.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- „Człowiek ma prawo działać zgodnie z sumieniem i wolnością, by osobiście podejmować decyzje moralne”[9].
- „Moralność jako rzeczywistość egzystencjalna, pozostaje zawsze w ścisłym związku z człowiekiem jako osobą”[10].
- Transcendencja osoby i posłuszeństwo prawdzie współtworzą wolne działanie osoby[11].

Zasady

- Umożliwiam uczniom postępowanie zgodne z ich sumieniem.
- Ukazuję uczniom wartości związane z dobrem i prawdą[12].
- Tłumaczę, że człowiek realizuje się tylko poprzez prawdę[13].

---

[9] KKK 1782.

[10] K. Wojtyła, ks., *Osoba i czyn...*, s. 196.

[11] „Ujmowanie prawdy jest związane ze swoistym dążeniem. Prawda dla tego dążenia jest celem. Człowiek dąży do prawdy, a umysł łączy w sobie zdolność jej ujmowania (poprzez odróżnianie od nie-prawdy) oraz potrzebę jej dociekania. Już w tym zaznacza się jego dynamiczne podporządkowanie względem prawdy, która jest równocześnie jakby własnym światem umysłu ludzkiego. I właśnie to podporządkowanie umysłu względem prawdy warunkuje nadrzędność, czyli transcendencję osoby”. K. Wojtyła, ks., *Osoba i czyn*..., dz. cyt., s. 202.

[12] „Młody człowiek jest wrażliwy na prawdę, sprawiedliwość, piękno, na inne wartości duchowe. Młody człowiek pragnie odnaleźć siebie samego, dlatego szuka, czasem burzliwie szuka, prawdziwych wartości i ceni tych ludzi, którzy ich nauczają i według nich żyją. Któż z nas nie miał w życiu i nie wspomina z wdzięcznością takiego człowieka: kapłana, nauczyciela, profesora lub przyjaciela, który umiał odsłonić nam nowy świat wartości i wzbudzić dla niego trwały entuzjazm, czy nawet nadać cały kierunek życiu?” Jan Paweł II, Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów, Włocławek, 6.06.1991, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*..., dz. cyt., s. 684.

[13] „Kryterium podziału i przeciwstawienia sprowadza się do prawdy: osoba jako «ktoś» obdarzony dynamizmem duchowym spełnia się poprzez dobro prawdziwe, nie spełnia się natomiast poprzez nie-prawdziwe dobro. Linia podziału, rozszczepienia i przeciwstawienia między dobrem a złem jako wartością i przeciw-wartością moralną sprowadza się do prawdy. Chodzi tutaj właśnie o przeżywaną w sumieniu prawdę o dobru. Zależność od tej prawdy konstytuuje osobę w jej transcendencji; transcendencja wolności przechodzi w transcendencję moralności”. K. Wojtyła, ks., *Osoba i czyn...*, dz. cyt., s. 198-199.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie angażują się w projekt wolontariatu w wybranej instytucji. Wspólnie z nauczycielem omawiane są problemy i sukcesy związane z wykonywaną pracą.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek jest świadomy obowiązku formowania swojego sumienia. Jest on wierny wyznawanym wartościom. Swoją wolność kieruje ku dobru i prawdzie. Pomaga również innym osobom w prawym postępowaniu, czy też podejmowaniu właściwych wyborów. Swoim działaniem przyczynia się do rozwoju siebie i drugiej osoby.

10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek może przestać zwalczać własne słabości. Nie będzie chciał podjąć nieustannego wysiłku poznawania prawdy i postępowania według zasad sprawiedliwości. Jego czyny będą sprzeczne z jego godnością osobistą. Swoim postępowaniem może krzywdzić inne osoby.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Całe prawo Boże – wypisane niegdyś na kamiennych tablicach, a równocześnie wpisane odwiecznie w sercach ludzkich. Tak, że i ci, co nie znają Dekalogu, znają jego istotną treść. Bóg głosi prawo moralne nie tylko słowami Przymierza – Starego Przymierza z góry Synaj i Chrystusowej Ewangelii – głosi je samą wewnętrzną prawdą tego rozumnego stworzenia, jakim jest człowiek. To Boże prawo moralne jest dane człowiekowi i dane równocześnie dla człowieka: dla jego dobra. Czyż nie tak jest? Czyż nie dla człowieka jest każde z tych przykazań z góry Synaj: – „Nie zabijaj – nie cudzołóż – nie mów fałszywego świadectwa – czcij ojca i matkę" (por. Wj 20,13-14.16. 12). Chrystus ogarnia to wszystko jednym przykazaniem miłości, które jest dwoiste: „Będziesz miłował Pana Boga swego ponad wszystko – będziesz miłował człowieka, bliźniego twego jak siebie samego" (por. Mt 22,37). W ten sposób Dekalog – dziedzictwo Starego Przymierza Boga z Izraelem – został potwierdzony w Ewangelii jako moralny fundament Przymierza Nowego we Krwi Chrystusa. Ten moralny fundament jest od Boga, zakorzenia się w Jego stwórczej, ojcowskiej mądrości i Opatrzności. Równocześnie ten moralny fundament Przymierza z Bogiem jest dla człowieka, dla jego dobra prawdziwego. Jeśli człowiek burzy ten fundament, szkodzi sobie: burzy ład życia i współżycia ludzkiego w każdym wymiarze. Zaczynając od wspólnoty najmniejszej, jaką jest rodzina, i idąc poprzez naród aż do tej ogólnoludzkiej społeczności, na którą składają się miliardy ludzkich istnień.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św., Koszalin, 1.06.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 564-565.

Młody człowiek jest wrażliwy na prawdę, sprawiedliwość, piękno, na inne wartości duchowe. Młody człowiek pragnie odnaleźć siebie samego,

dlatego szuka, czasem burzliwie szuka, prawdziwych wartości i ceni tych ludzi, którzy ich nauczają i według nich żyją. Któż z nas nie miał w życiu i nie wspomina z wdzięcznością takiego człowieka: kapłana, nauczyciela, profesora lub przyjaciela, który umiał odsłonić nam nowy świat wartości i wzbudzić dla niego trwały entuzjazm, czy nawet nadać cały kierunek życiu?

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów, Włocławek, 6.06.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 684.

12. PISMO ŚWIĘTE

A oto podszedł do Niego pewien człowiek i zapytał: „Nauczycielu, co dobrego mam czynić, aby otrzymać życie wieczne?" Odpowiedział mu: „Dlaczego Mnie pytasz o dobro? Jeden tylko jest Dobry. A jeśli chcesz osiągnąć życie, zachowuj przykazania". Zapytał Go: „Które?" Jezus odpowiedział: „Oto te: Nie zabijaj, nie cudzołóż, nie kradnij, nie zeznawaj fałszywie, czcij ojca i matkę oraz miłuj swego bliźniego jak siebie samego". Odrzekł Mu młodzieniec: „Przestrzegałem tego wszystkiego, czego mi jeszcze brakuje?". Jezus mu odpowiedział: „Jeśli chcesz być doskonały, idź, sprzedaj, co posiadasz, i daj ubogim, a będziesz miał skarb w niebie. Potem przyjdź i chodź za Mną!". Gdy młodzieniec usłyszał te słowa, odszedł zasmucony, miał bowiem wiele posiadłości (Mt 19,16-22).

Por. Mt 7,13-14; Ps 119.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1784 Wychowanie sumienia jest zadaniem całego życia. Od najmłodszych lat wprowadza ono dziecko w poznawanie i praktykowanie wewnętrznego prawa, rozpoznawanego przez sumienie. Roztropne wychowanie kształtuje cnoty; chroni lub uwalnia od strachu, egoizmu i pychy, fałszywego poczucia winy i dążeń do upodobania w sobie, zrodzonego z ludzkich słabości i win. Wychowanie sumienia zapewnia wolność i rodzi pokój serca.

Por. KKK 1731; 1732; 1733; 1734; 1749; 1750; 1752; 1753; 1754; 1762; 1763; 1764; 1765.

LITERATURA:

GAŁKOWSKI S., *Ku dobru. Aktualność filozofii wychowania Jacka Woronieckiego*, Rzeszów 1998.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Veritatis splendor*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 2, Kraków 2005.

ŚLIPKO T., ks., *Zarys etyki szczegółowej. Etyka osobowa*, Kraków 2003.

TREMPAŁA J., CZYŻOWSKA D., *Psychologia rozwoju człowieka*, Warszawa 2002.

WEIGEL G., *Czym jest katolicyzm? 10 kontrowersyjnych tez*, Kraków 2003.

WOJTYŁA K., ks., *Elementarz etyczny*, Lublin 1999.

WOJTYŁA K., ks., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. STYCZEŃ, SDS, W. CHUDY, J. W. GAŁKOWSKI, Lublin 2000.
WOLICKI M., *Dojrzała osobowość, dojrzałe sumienie*, Wrocław 2000.
WORONIECKI J., ks., *Wychowanie człowieka. Pisma wybrane*, Kraków 1961.

WARTOŚĆ XXIII

Radość i humor w moim życiu

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność radzenia sobie z trudnościami

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie postawy aprobaty samego siebie

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Co znaczy dla mnie pojęcie „dobra zabawa”?
   - W jaki sposób humor i satyra mogą być skuteczną formą twórczej krytyki?
   - Na czym polega humor współczesnych filmów komediowych?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Człowiek powołany jest do szczęścia[1].
   - Radość pomaga rozwijać cnotę nadziei.
   - Wiara jest źródłem radości[2].
   Zasady
   - Dzielę się swoją radością i szczęściem z innymi osobami.
   - Zachowuję zdrowy dystans wobec samego siebie[3].
   - Radośnie przeżywam swoją wiarę[4].

---

[1] „Bóg bowiem stworzył nas, byśmy Go poznawali, służyli Mu, miłowali Go, i w ten sposób doszli do raju. Szczęście czyni nas «uczestnikami Boskiej natury» (2 P 1,4) i życia wiecznego. Wraz z nim człowiek wchodzi do chwały Chrystusa i do radości życia trynitarnego”. KKK 1721.

[2] „Ani oko nie widziało, ani ucho nie słyszało, ani serce człowieka nie zdołało pojąć, jak wielkie rzeczy przygotował Bóg tym, którzy Go miłują*”* (1 Kor 2,9).

[3] „Plan budowy w Castel Gandolfo basenu kąpielowego wywołał w mediach krytykę Jana Pawła II – zaczęto oskarżać Papieża o rozrzutność i… egoizm. A on odpowiadał: «Papież potrzebuje ruchu. A nowe konklawe będzie kosztować dużo więcej»”. *Kwiatki Jana Pawła II*, red. J. Poniewierski, Kraków 2006, s. 133.

[4] „Czyż może być większa radość dla stworzenia ponad tę, że Bóg – Stwórca stał się stworzeniem? Czyż może być większa radość dla człowieka ponad tę, że Syn Boży stał się człowiekiem? Że Słowo stało się Ciałem? Czyż może być większa radość dla ziemi niż to, że Bóg nieogarniony bezmiarem całego stworzenia, na niej zamieszkał? […] Stąd to wezwanie do radości zwrócone do całego stworzenia. Całe bowiem stworzenie jest do głębi przeniknione Wcieleniem Słowa, «uczłowieczeniem» Boga – Syna. Całe stworzenie staje w punkcie swej ostatecznej «odnowy»”. Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w kościele Il Gesù, Rzym, 31.12.1985, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie* VIII, 2, 1985, Poznań 2004, s. 849-850.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Miłość rodzicielska jest fundamentem szczęścia dziecka.
- Radość pomaga przezwyciężać lęk[5].
- Codzienne życie rodzinne uczy radości życia[6].

Zasady

- Okazuję miłość dziecku.
- Rozwijam pogodne usposobienie dziecka.
- Cieszę się z daru jakim jest rodzina.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Radość jest związana z prawdą[7].
- Radość i optymizm pomagają pokonywać niepowodzenia.
- Atmosfera stonowanej radości służy zachęcie do nauki.

Zasady

- Staram się ukazać uczniom, że trud nauki niekoniecznie musi wiązać się z mozołem.
- Uczę prawidłowego przyjmowania porażek szkolnych.
- Współtworzę z uczniami radosną atmosferę w klasie.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom odegranie scenki humorystycznej dotyczącej klasy lub napisanie satyry na temat własnych wad i przywar. Uczymy się w ten sposób, że można zwrócić uwagę na wady swoje i drugiej osoby, nie powodując w niej negatywnych odczuć. Uczeń dowiaduje się w ten sposób, że można zdystansować się do siebie, przy jednoczesnym zawiązaniu silniejszych relacji w grupie.

---

[5] „Głosząc tę Ewangelię nie powinniśmy się lękać sprzeciwów i niepopularności, ale odrzucać wszelkie kompromisy i dwuznaczności, które upodobniły nas do tego świata (por. Rz 12,2). Mamy być w świecie, ale nie ze świata (por. Rz 12,2). Mamy być w świecie, ale nie ze świata (por. J 15,19; 17,16), czerpiąc moc z Chrystusa, który przez swoją śmierć i zmartwychwstanie zwyciężył świat (por. J 16,33)". EV 82.

[6] „Różaniec święty jest modlitwą chrześcijańską, ewangeliczną i kościelną, a równocześnie jest modlitwą, która podnosi świat uczuć człowieka. W tajemnicach radosnych, nad którymi krótko się dzisiaj zatrzymamy, widzimy niejako wszystko, a mianowicie: radość rodziny, macierzyństwa, przyjaźni, wzajemnej pomocy. Wszystkie radości, których grzech nie przekreślił całkowicie, Chrystus rodząc się przyjął w siebie i uświęcił. Dokonał tego przez Maryję. W ten sposób, poprzez Nią możemy także dzisiaj korzystać z radości ludzkich samych w sobie małych i prostych, które jednak – w Maryi i Jezusie – stają się wielkie". Jan Paweł II, Anioł Pański, Watykan, 23.10.1983, w: *Nauczanie papieskie* VI, 2, 1983, Poznań 1999, s. 390.

[7] „Spełnianie dobra łączy się z przyjemnością duchową i pięknem moralnym. Podobnie prawda łączy się z radością i blaskiem piękna duchowego". KKK 2500.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie dowiadują się, że radość jako wartość w ich życiu pomaga przezwyciężać problemy i odwraca uwagę od własnych kłopotów. Zaczynają zauważać, że małe radości dnia codziennego nadają życiu sens i budują pozytywne relacje osobowe. W przeżywaniu radości angażuje się cała sfera emocjonalna człowieka, która pozytywnie wpływa na ducha i ciało. Młody człowiek buduje w ten sposób cnotę wiary i nadziei tak, że swoim postępowaniem zaczyna realizować wskazania ewangeliczne.

10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek chętnie korzysta z uroków życia, szukając w nim tylko zabawy i samozadowolenia. Bawiąc się zapomina o dobru drugiego człowieka. Poprzez nieprzemyślane słowa i czyny może stać się przykry dla otoczenia. Rani w ten sposób uczucia drugiej osoby, ale również niszczy własną wrażliwość. Młody człowiek, który nie umie się bawić, sięga po różnego rodzaju używki, które pozornie tylko dają wrażenie „dobrej zabawy". Tym samym może kierować swoje życie ku cywilizacji śmierci, gdzie kult ciała staje się wartością najwyższą. W rzeczywistości zaś gubi siebie, a w jego życiu pojawia się lęk i niepokój.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Oświeceni przez tę Ewangelię życia, odczuwamy potrzebę głoszenia jej i świadczenia o jej niezwykłej nowości: ponieważ jest ona tożsama z Jezusem, który przynosi wszelką nowość i przezwycięża to, co „stare", a co bierze się z grzechu i prowadzi do śmierci. Ewangelia ta przerasta wszelkie oczekiwanie człowieka i objawia, na jakie wspaniałe wyżyny zostaje wyniesiona mocą łaski godność osoby. Tak mówi o niej św. Grzegorz z Nyssy: „Człowiek, który niczym się nie wyróżnia spośród stworzeń, który jest prochem, zielskiem i marnością, gdy zostanie przybrany za syna przez Boga wszechświata, staje się członkiem rodziny tej Istoty, której wspaniałości i wielkości nikt nie może zobaczyć, usłyszeć ani pojąć. Jakież słowo, myśl czy poryw ducha zdoła wysłowić przeobfitość tej łaski? Człowiek przerasta własną naturę: ze śmiertelnego staje się nieśmiertelny, ze zniszczalnego niezniszczalny, z przemijającego wieczny, zaś z człowieka staje się Bogiem". Wdzięczność i radość z niezmierzonej godności człowieka każe nam dzielić się z wszystkimi tym orędziem: „oznajmiamy wam, cośmy ujrzeli i usłyszeli, abyście i wy mieli współuczestnictwo z nami" (1 J 1,3). Trzeba dotrzeć z Ewangelią życia do serca każdego człowieka i wprowadzić ją do samego wnętrza ludzkiego społeczeństwa.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Evangelium vitae*, 80, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 2005, s. 725.

Musicie być mocni, drodzy bracia i siostry! Musicie być mocni tą mocą, którą daje wiara! Musicie być mocni mocą wiary! Dziś tej mocy bardziej

wam potrzeba niż w jakiejkolwiek epoce dziejów. Musicie być mocni mocą nadziei, która przynosi pełną radość życia i nie dozwala zasmucać Ducha Świętego!

Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. na Błoniach, Kraków, 10.06.1979, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 203.

12. PISMO ŚWIĘTE

Owocem zaś Ducha jest: miłość, radość, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, wierność, łagodność, opanowanie (Ga 5,22).

Radośnie wykrzykuj na cześć Pana, cała ziemio, cieszcie się i weselcie, i grajcie! Śpiewajcie Panu przy wtórze cytry, przy wtórze cytry i przy dźwiękach harfy, przy graniu trąb i głosie rogu – radujcie się przed obliczem Pana, Króla! Niech huczy morze i to, co je napełnia, świat i jego mieszkańcy! Nich rzeki klaszczą w dłonie, niech góry razem wołają radośnie przed obliczem Pana, bo nadchodzi sądzić ziemię. On będzie sądził świat sprawiedliwie i według słuszności – narody (Ps 98,4-9).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

163 Wiara pozwala nam już w sposób uprzedzający doznawać radości i światła wizji uszczęśliwiającej, będącej celem naszej ziemskiej wędrówki. Zobaczymy wtedy Boga „twarzą w twarz" (1 Kor 13,12), „takim jakim jest" (1 J 3,2).

Por. KKK 425; 1763; 2015.

LITERATURA:

CYGANIK H., *Anegdoty góralskie. Mistrzowie humoru*, Warszawa 2004.
DZIEWIECKI M., ks., *Radość miłości*, Kielce 2005.
GRÜN A., ks., *Odnaleźć radość życia*, Kraków 2006.
KASPARU M., *Przewodnik po radości*, Kraków 2004.
KNABIT L., OSB, *O radości*, Kraków 2004.
Kwiatki Jana Pawła II, oprac. J. PONIEWIERSKI, Kraków 2002.
PRONZATO A., ks., *Humor i wiara*, Kraków 2005.
ŻYWCZOK A., *Wychowanie do radości życia*, Warszawa 2004.

WARTOŚĆ XXIV

Mądre korzystanie z osiągnięć cywilizacji: wiedza, szkoła, studia[1]

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój intelektualno-moralny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Poznawanie osiągnięć związanych z rozwojem nauki

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność planowania swojego rozwoju intelektualnego

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Na czym polega autentyczny rozwój człowieka?
   - Co to są uniwersalne, ponadczasowe wartości?
   - Moje poszukiwania prawdy.
   - Moje poszukiwanie wiedzy.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Człowiek nieustannie szuka prawdy i wiedzy[2].

---

[1] „Człowiek rozszerzył swe panowanie nad przyrodą i osiągnął głębszą znajomość praw dotyczących stosunków społecznych. Na jego oczach runęły lub zmniejszyły się przeszkody i odległości dzielące ludy i narody, a dokonało się to poprzez wzrost poczucia uniwersalizmu i wyraźniejszą świadomość jedności rodzaju ludzkiego, poprzez uznanie wzajemnej zależności w ramach prawdziwej solidarności, i wreszcie, poprzez pragnienie – i możliwość – nawiązania kontaktów z braćmi i siostrami ponad sztucznymi podziałami geograficznymi, granicami państwowymi czy rasowymi. Zwłaszcza dzisiejsza młodzież jest świadoma, że postęp wiedzy i techniki jest w stanie nie tylko dostarczyć nowych dóbr materialnych, lecz również poszerzać dostęp do wspólnego poznania. Rozwój np. informatyki pomnaża twórcze możliwości człowieka i daje mu dostęp do bogactw intelektualnych i kulturalnych innych ludów. Nowe środki komunikacji umożliwiają coraz większy udział w wydarzeniach i ułatwiają wzrastającą wymianę myśli. Zdobycze nauk biologicznych, psychologicznych czy społecznych pomagają człowiekowi wnikać coraz bardziej w bogactwo własnej istoty. A jeśli prawdą jest, że postęp ten zbyt często jest jeszcze przywilejem krajów uprzemysłowionych, to nie można jednak zaprzeczyć, że perspektywa dostępu do niego wszystkich ludów i krajów nie jest już czystą utopią, jeśli tylko istnieje po temu szczera wola polityczna”. DM 10.

[2]. „Człowiek nie może przecież oprzeć swojego życia na czymś nieokreślonym, na niepewności albo na kłamstwie, gdyż takie życie byłoby nieustannie nękane przez lęk i niepokój. Można zatem określić człowieka jako tego, który szuka prawdy”. FR 28.

- Każda osoba jest powołana do współuczestnictwa w procesie rozwoju cywilizacji[3].
- W pracy ludzkiej istnieje zasada prymatu osoby przed rzeczą.

Zasady

- Kształtuję w sobie postawę ciągłego zdobywania wiedzy.
- Uczciwie i rzetelnie wypełniam moje obowiązki związane z rodziną, szkołą i najbliższym otoczeniem[4].
- Rzeczy, których używam, są podporządkowane mojemu człowieczeństwu i powołaniu.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Integralny rozwój człowieka umożliwia prawdziwy postęp cywilizacyjny[5].
- Rozwój człowieka i cywilizacji ma wydźwięk moralny, więc rozwój techniczny musi iść równolegle z rozwojem duchowym i moralnym.
- Zdobyte wykształcenie powinno służyć sprawiedliwości i dobru człowieka[6].

---

[3] „Ów proces zaś jest równocześnie uniwersalny: obejmuje wszystkich ludzi, każde pokolenie, każdy etap rozwoju ekonomicznego i kulturalnego, a równocześnie jest to proces przebiegający w każdym człowieku, w każdym świadomym ludzkim podmiocie. Wszyscy i każdy są nim równocześnie objęci. Wszyscy i każdy w odpowiedniej mierze, i nieskończoną prawie ilość sposobów, biorą udział w tym gigantycznym procesie, poprzez który człowiek «czyni sobie ziemię poddaną»: w procesie pracy". LE 4.

[4] „Człowiek stając się – przez swoją pracę coraz bardziej panem ziemi, potwierdzając – również przez pracę – swoje panowanie nad widzialnym światem, w każdym wypadku i na każdym etapie tego procesu znajduje się na linii owego pierwotnego ustanowienia Stwórcy, które pozostaje w koniecznym i nierozerwalnym związku z faktem stworzenia człowieka jako mężczyzny i niewiasty na «obraz Boga»". LE 4.

[5] „Rozwój nie tylko ekonomiczny mierzy się i ukierunkowuje według tej rzeczywistości i powołania człowieka widzianego całościowo, czyli według jego «parametru» wewnętrznego". SRS 29.

[6] „Pracownicy nauki, intelektualiści, wychowawcy mogą odegrać znaczną rolę w walce o sprawiedliwość społeczną, cel, do którego należy dążyć z odwagą i energią, środkami samej sprawiedliwości, dokonując tych wszystkich zmian na lepsze, które w stosunkach gospodarczych i społecznych nakazuje etyka, unikając przy tym destruktywnej przemocy rewolucyjnych konfrontacji. Uniwersytet dysponuje ogromną siłą moralną, by występować w obronie sprawiedliwości i prawa, działając zgodnie ze swymi własnymi środkami, którymi są kompetentna wiedza i moralne wychowanie. W podobny sposób uniwersytet winien w miarę możliwości dążyć do rozprzestrzeniania dobrodziejstw wyższego wykształcenia na wszystkie klasy i pokolenia, które są w stanie zeń korzystać". Jan Paweł II, Orędzie do środowisk uniwersyteckich, Gwatemala, 7.03.1983, w: Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, dz. cyt., s. 210.

Zasady

- Pomagam dziecku w formułowaniu odpowiedzi na fundamentalne pytania dotyczące sensu ludzkiego życia i jego przeznaczenia[7].
- Wskazuję na wiarygodne instytucje naukowe[8].
- Jestem gotów do dzielenia się dobrami ze słabszymi i biedniejszymi.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Uczeń współpracuje z innymi, aby poznać prawdę o sobie samym i poznawać rzeczywistość, w której żyje.
- Poszukiwanie prawdy dokonuje się poprzez doświadczenie fizyczne i duchowe[9].
- Szkoła kształci i wychowuje osobę[10].

Zasady

- Kształtuję postawę ufności wobec autorytetów naukowych[11].

---

[7] „Pragnienie prawdy jest tak głęboko zakorzenione w sercu człowieka, że gdyby musiał się go wyrzec, prowadziłoby to do kryzysu egzystencjalnego. Wystarczy przecież przyjrzeć się codziennemu życiu, by dostrzec, że każdy z nas zadaje sobie nieustannie pewne fundamentalne pytania, a zarazem nosi w sercu przynajmniej zarys odpowiedzi na nie". FR 28.

[8] „Uniwersytet zdradziłby swe powołanie, gdyby zamknął się na sens absolutu i transcendencję, bowiem arbitralnie ograniczyłby badania całej rzeczywistości lub prawdy i wyrządziłby krzywdę samemu człowiekowi, którego najwyższym dążeniem jest poznanie prawdy, dobra, piękna oraz wiara w przeznaczenie, które go przekracza. Dlatego też uniwersytet musi stać się świadkiem prawdy i sprawiedliwości". Jan Paweł II, Orędzie do środowisk uniwersyteckich, Gwatemala, 7.03.1983, w: Jan Paweł II, *Wiara i kultura*..., dz. cyt., s. 210.

[9] „Wszędzie tam, gdzie człowiek dostrzega wezwanie absolutu i transcendencji, otwiera się przed nim droga do metafizycznego wymiaru transcendencji: w prawdzie, w pięknie, w wartościach moralnych, w drugim człowieku, w samym bycie, w Bogu. Wielkie wyzwanie jakie stoi przed nami u kresu obecnego tysiąclecia, wyzwanie równie nieuniknione jak pilne, polega na przejściu od fenomenu do fundamentu. Nie można zatrzymać się na samym doświadczeniu; także wówczas, gdy wyraża ono i ujawnia wewnętrzność człowieka i jego duchowość, refleksja racjonalna winna docierać do poziomu istoty duchowej i do fundamentu, który jest jej podłożem". FR 83.

[10] „Oto w wielkiej syntezie zadanie szkoły, która ma kształcić i wychowywać. W podejmowaniu tego zadania nie wystarczy patrzeć tylko w wyimaginowaną przyszłość, ale trzeba ją już teraz jakoś tworzyć, trzeba mieć przed oczyma całą tradycję narodu, społeczeństwa, państwa. Powiedział ktoś słusznie, że narody, które tracą pamięć, schodzą do rzędu plemienia". Jan Paweł II, Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów, Włocławek, 6.06.1991, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*..., dz. cyt., s. 682.

[11] „Umiejętność i decyzja zawierzenia samego siebie i własnego życia innej osobie to z pewnością jeden z aktów antropologicznie najbardziej doniosłych i wymownych. Nie należy zapominać, że także rozum potrzebuje oprzeć się w swoich poszukiwaniach na ufnym dialogu i szczerej przyjaźni". FR 33.

- Umożliwiam uczniom dostęp do wiedzy[12].
- Nieustannie doskonalę swoje umiejętności pedagogiczne i zawodowe[13].

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie w grupach przygotowują pracę dotyczącą rozwoju współczesnego społeczeństwa polskiego. Każda grupa ma za zadanie opracować wybraną dziedzinę życia społecznego, zbadać, czy zachodzą w niej zmiany, w jakim kierunku, czy osoba ma możliwość na rozwój swojego człowieczeństwa, itd. Następnie na forum klasy porównywane są końcowe wyniki prac, uczniowie wraz z nauczycielem oceniają, jaki jest obraz rozwoju cywilizacyjnego we współczesnej Polsce.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek wierzy, że jest w stanie poznać rzeczywistość, która go otacza. Ponosi wysiłek, by ją poznać, zrozumieć[14]. Dzięki nauce tworzy więzi osobowe w Ojczyźnie i zagranicą. Dokonaniami współczesnej cywilizacji posługuje się tak, aby rozwijały jego człowieczeństwo. Przyjmuje rady i wskazówki osób, które uważa za autorytet. Umie się dzielić własnymi osiągnięciami naukowymi. Pomaga rozwijać się intelektualnie innym osobom.

10. ZAGROŻENIA

Bez systematycznej, rzetelnej nauki młody człowiek może utracić motywację do poznawania otaczającej go rzeczywistości. Brak wiedzy o świecie,

---

[12] „Ponadto państwo powinno zapewnić wszystkim obywatelom pełny dostęp do uczestnictwa w kulturze oraz przygotowanie do należytego korzystania z praw i obowiązków obywatelskich. Także państwo powinno zagwarantować dzieciom prawo do odpowiedniego wychowania szkolnego, starać się o kwalifikacje nauczycieli i poziom kształcenia, dbać o zdrowie wychowanków i w ogóle doskonalić szkolnictwo, pamiętając o zasadzie pomocniczości, aby przez to wykluczyć, istniejący dziś w bardzo wielu społeczeństwach, monopol szkolny sprzeciwiający się wrodzonym prawom osoby ludzkiej, postępowi i upowszechnianiu kultury, pokojowemu współżyciu obywateli i pluralizmowi". DWCH 6.

[13] „Spośród wszystkich środków pomocniczych wychowania szczególne znaczenie ma szkoła, ponieważ mocą swego posłannictwa wytrwale i troskliwie kształtuje władze umysłowe, rozwija zdolności wychowania prawidłowych sądów, wprowadza w dziedzictwo kultury wytworzonej przez minione pokolenia, kształci poczucie wartości, przygotowuje do życia zawodowego, a tworząc warunki do przyjaznego współżycia wychowanków różniącym się charakterem i pochodzeniem, kształtuje postawy wzajemnego rozumienia. Ponadto szkoła stanowi jakby centrum, w którego działalności i rozwoju powinny uczestniczyć wspólnie: rodziny, nauczyciele, różnego rodzaju organizacje kulturalne, obywatelskie i religijne, a także państwo i cała wspólnota ludzka". DWCH 5.

[14] „To wiara przynagla rozum, aby przekraczał wszelkie bariery izolacji i nie wahał się ponosić ryzyka w poszukiwaniu tego co piękne, dobre i prawdziwe. Wiara staje się zdecydowanym i przekonującym obrońcą rozumu". FR 56.

w którym żyje, może spowodować u osoby stan wyobcowania[15]. Nie będzie ona umiała nawiązywać relacji z innymi osobami[16] lub zacznie się bać drugiego człowieka i nieufnie go traktować. Nieprzestrzeganie norm moralnych w zdobywaniu wiedzy, może prowadzić młodego człowieka do manipulacji wytworami nauki w osiąganiu własnych korzyści[17]. Również nieuznawanie w procesie nauki niezbywalnej godności człowieka doprowadza do zagrożenia samej osoby ludzkiej[18].

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

To właśnie prawda o „Bogu – Miłości" staje się źródłem nadziei świata i drogowskazem naszej odpowiedzialności. Człowiek może miłować, ponieważ został najpierw umiłowany przez Boga. Św. Jan nas poucza: „My miłujemy, ponieważ Bóg sam pierwszy nas umiłował" (1 J 4,19). Prawda o Bożej miłości rzuca światło również na nasze poszukiwanie prawdy, na pracę nad rozwojem nauki, nad całą naszą kulturą. Nasze poszukiwania i nasza praca potrzebują idei wiodącej, fundamentalnej wartości, która by nadała sens i połączyła w jeden nurt badania uczonych, refleksje historyków, twórczość artystów i rozwijające się w zawrotnym tempie odkrycia techników. Czy istnieje jakaś inna idea, inna wartość lub inne światło, które byłoby w stanie nadać sens wielorakim poszukiwaniom i działaniom ludzi nauki i kultury,

[15] „Można zauważyć, że jednym z najbardziej znamiennych aspektów naszej obecnej kondycji jest «kryzys sensu». Powstało tak wiele perspektyw poznawczych, często o charakterze naukowym, z których można patrzeć na życie i świat, że mamy w rzeczywistości do czynienia z coraz powszechniejszym zjawiskiem fragmentaryzacji wiedzy. Właśnie to sprawia, że tak trudne, a często daremne jest poszukiwanie sensu. Wielość teorii, które prześcigają się w próbach rozwiązania tego problemu, a także różne wizje i interpretacje świata i ludzkiego życia pogłębiają tylko tę zasadniczą wątpliwość, która łatwo może stać się źródłem sceptycyzmu i obojętności albo różnych form nihilizmu". FR 81.

[16] „Czyż nie można powiedzieć, że po upadku jednego muru, tego widzialnego, jeszcze bardziej odsłonił się inny mur, niewidzialny, który przebiega przez ludzkie serca? Jest on zbudowany z lęku i agresji, z braku zrozumienia dla ludzi o innym pochodzeniu i innym kolorze z skóry, przekonaniach religijnych, jest on zbudowany z egoizmu politycznego i gospodarczego oraz z osłabienia wrażliwości życia ludzkiego i godności każdego człowieka. Nawet niewątpliwe osiągnięcia ostatniego okresu na polu gospodarczym, politycznym, społecznym nie przesłaniają istnienia tego muru". Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św., Gniezno, 3.06.2006., w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*..., dz. cyt., s. 911.

[17] „Jeszcze raz staje się oczywiste, że rozwój, jego planowanie, użycie zasobów i sposobów ich wykorzystania nie mogą być oderwane od poszanowania wymogów moralnych. Jeden z nich niewątpliwie wyznacza ograniczenia użycia widzialnej natury. Panowanie, przekazane przez Stwórcę człowiekowi, nie oznacza władzy absolutnej, nie może też być mowy o wolności «używania» lub dobrowolnego dysponowania rzeczami. SRS 34.

[18] „Człowiek dzisiejszy zdaje się być stale zagrożony przez to, co jest jego własnym wytworem, co jest wynikiem pracy jego rąk, a zarazem – i bardziej jeszcze – pracy jego umysłu, dążeń jego woli". RH 15.

nie ograniczając równocześnie ich twórczej wolności? Otóż miłość jest tą siłą, która nie narzuca się człowiekowi od zewnątrz, lecz rodzi się w jego wnętrzu, w jego sercu, jako jego najbardziej wewnętrzna własność. Chodzi tylko o to, by człowiek pozwolił się jej narodzić i by umiał nasycić nią swoją wrażliwość, swoje myślenie w laboratorium, w sali seminaryjnej i wykładowej, a także przy warsztacie wielorakiej sztuki.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do rektorów wyższych uczelni zgromadzonych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, Toruń, 7.06.1999, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 1047.

Dzięki przyrodzonej zdolności myślenia człowiek może znaleźć i rozpoznać taką prawdę. Ponieważ jest to prawda o doniosłym i istotnym znaczeniu dla jego życia, dochodzi do niej nie tylko drogą rozumowania, ale także przez ufne zawierzenie innym osobom, które mogą poręczyć za pewność i autentyczność tejże prawdy. Umiejętność i decyzja zawierzenia samego siebie i własnego życia innej osobie to z pewnością jeden z aktów antropologicznie najbardziej doniosłych i wymownych. Nie należy zapominać, że także rozum potrzebuje oprzeć się w swoich poszukiwaniach na ufnym dialogu i szczerej przyjaźni.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Fides et ratio*, 33, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 2005, s. 854.

12. PISMO ŚWIĘTE

Błogosławieni ubodzy w duchu, albowiem do nich należy królestwo niebieskie. Błogosławieni, którzy się smucą, albowiem oni będą pocieszeni. Błogosławieni cisi, albowiem oni na własność posiądą ziemię. Błogosławieni, którzy łakną i pragną sprawiedliwości, albowiem oni będą nasyceni. Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią. Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą. Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój, albowiem oni będą nazwani synami Bożymi. Błogosławieni, którzy cierpią prześladowanie dla sprawiedliwości, albowiem do nich należy królestwo niebieskie. Błogosławieni jesteście gdy wam urągają i prześladują was i gdy z mego powodu mówią kłamliwie, wszystko złe o was. Cieszcie się i radujcie, albowiem wielka jest wasza nagroda w niebie (Mt 5,3-12).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1723 Obiecane szczęście stawia nas wobec decydujących wyborów moralnych. Zaprasza nas do oczyszczenia naszego serca ze złych skłonności i do poszukiwania nade wszystko miłości Bożej. Uczy nas, że prawdziwe szczęście nie polega ani na bogactwie czy dobrobycie, na ludzkiej sławie czy władzy, ani na żadnym ludzkim dziele, choćby było tak użyteczne jak nauka technika sztuka, ani nie tkwi w żadnym stworzeniu, ale znajduje się w samym Bogu, który jest źródłem wszelkiego dobra i wszelkiej miłości (…).

Por. KKK 32; 35; 1731; 2115; 2116; 2128.

LITERATURA:

BOORSTIN D.J, *Odkrywcy. Dzieje ludzkich odkryć i wynalazków*, Warszawa 2000.

BROCKMOLLER K., *Cywilizacja przemysłowa i religia*, Paryż 1974.

BUDAJCZAK M., *Edukacja domowa*, Gdańsk 2004.

GADAMER H.G., *Dziedzictwo Europy*, Warszawa 1992.

GOBAN-KLAS T., *Cywilizacja medialna. Geneza. Ewolucja. Eksplozja*, Warszawa 2007.

MICHALEWSKI A., *Cywilizacja – sukces czy klęska?*, Warszawa 1985.

NĘCKA E., *Człowiek. Umysł. Maszyna. Rozmowy o twórczości i inteligencji*, Kraków 2007

SĘKOWSKI A.E., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, Lublin 2000.

WOLAŃSKI N., *Ekologia człowieka. Ewolucja i dostosowanie biokulturowe*, Warszawa 2007.

WARTOŚĆ XXV

Wartość moich zdolności, talentów, sprawności

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój integralny osoby

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Odkrywanie własnej indywidualności

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność rozpoznawania i rozwijania własnych zdolności

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Rozwój osoby nie zależy od rodzaju talentów, ale od sposobu korzystania z nich.
   - W jaki sposób rozwijać talenty, by ubogacały mą własną osobowość?
   - Rozwój talentów, a poczucie spełnionego życia.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Obowiązek rozwijania własnych umiejętności.
   - Zdolności i talenty podkreślają wyjątkowość człowieka.
   - Indywidualne umiejętności pomagają odnaleźć swoje miejsce w grupie.
   Zasady
   - Odkrywam i rozwijam własne zdolności.
   - Korzystanie z talentów pomaga mi rozpoznać własną drogę życia.
   - Wrodzone i nabyte zdolności wykorzystuję, by pomagać innym.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Rodzice jako pierwsi rozpoznają zdolności dziecka.
   - Atmosfera rodzinna powinna zachęcać do rozwijania talentów dzieci.
   - Kształtowanie zdolności i sprawności służy dobru ogółu.
   Zasady
   - Przyglądam się dziecku i pomagam mu rozeznać jego talenty.
   - Aprobuję te zachowania, które służą rozwijaniu zdolności dziecka.
   - Wspieram dziecko w jego wysiłkach doskonalenia własnych sprawności.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY
   Normy
   - Umiejętnie dobrane programy szkolne pomagają odkryć zdolności dzieci.
   - Szkoła wychodzi naprzeciw zainteresowaniom uczniów.
   - Szkoła stwarza warunki do rozwoju zainteresowań i sprawności uczniów.

Zasady

- Czuwam nad tym, aby szkoła była miejscem rozwijania zainteresowań uczniów.
- Oferuję uczniom szeroką gamę propozycji, które pozwolą im rozeznać ukryte talenty.
- Zwracam uwagę na to, by uczniowie nie zaniedbali się w pracy nad kształtowaniem swoich zdolności.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom odczytanie biblijnej przypowieści o talentach (Mt 25,14-30) i rozważenie jej w kontekście ich własnych przeżyć i doświadczeń. W ramach komentarza i dyskusji staram się uświadomić uczniom, że nie ma osoby, która by nie była obdarzona żadnymi zdolnościami, przez co każdy z nas jest indywidualnością. Praca nad sobą wymaga, aby talenty w sobie odnaleźć, rozwijać i zrobić z nich użytek dla dobra własnego i innych.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Poprzez odkrywanie, a następnie przypatrywanie się własnym zdolnościom i sprawnościom, młody człowiek potrafi zobaczyć własną indywidualność. Odkrywa jednocześnie, że rozwój talentów nadaje jego życiu pewien określony kierunek. Podążanie tą drogą sprawia, że doznaje uczuć spełnienia i satysfakcji. Wysiłek włożony w rozpoznawanie talentów owocuje rozwojem całego człowieka i wpływa na innych ludzi[1]. Odnajdując swoje powołanie, młody człowiek realizuje tym samym wolę samego Stwórcy[2].

10. ZAGROŻENIA

Na skutek złego odczytania, zlekceważenia lub nieodpowiedniego wykorzystania własnych talentów, osoba może zaniedbać swój własny rozwój, kierując tym samym swoje życie na drogę, która nie przyniesie jej zadowo-

---

[1] „Rozwój zatem, w rozumieniu Pisma Świętego, nie jest jedynie pojęciem laickim, świeckim, ale jawi się – również ze swymi akcentami społeczno-gospodarczymi – jako współczesny wyraz zasadniczego wymiaru powołania człowieka. […] Sam Pan Jezus, w przypowieści o talentach, zwraca uwagę na surowość, z jaką został potraktowany ten, który odważył się ukryć otrzymany dar: «Sługo zły i gnuśny! Wiedziałeś, że chcę żąć tam, gdzie nie posiałem i zbierać tam, gdziem nie rozsypał […] Dlatego odbierzcie mu ten talent, a dajcie temu, który ma dziesięć talentów» (Mt 25,26-28). My, którzy otrzymujemy dary Boże, aby owocowały, winniśmy «siać» i «zbierać» Jeśli tego nie czynimy, będzie nam odebrane i to, co mamy. Niech zgłębianie tych surowych słów pobudzi nas do bardziej zdecydowanego podjęcia przynaglającego dzisiaj wszystkich obowiązku współpracy w pełnym rozwoju innych: «rozwoju całego człowieka i wszystkich ludzi»”. SRS 30.

[2] „Kto by chciał odstąpić od trudnego, ale wzniosłego zadania polepszania losu całego człowieka i wszystkich ludzi pod pretekstem ciężaru walki i stałego wysiłku przezwyciężania przeszkód, czy też z powodu porażek i powrotu do punktu wyjścia, sprzeciwiałby się woli Boga Stwórcy”. SRS 30.

lenia i satysfakcji. Nierozeznanie własnych sprawności może również spowodować, że rozwój osoby ograniczy się do posiadania dóbr materialnych, przy jednoczesnym zaniedbaniu pracy nad kształtowaniem własnego człowieczeństwa[3].

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

W przemówieniu, które kiedyś wygłosiłem w UNESCO, powiedziałem, iż pierwszym i zasadniczym zadaniem kultury jest wychowanie człowieka. A w wychowaniu chodzi głównie o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, ażeby bardziej „był" a nie tylko więcej „miał" – ażeby poprzez wszystko, co „ma", co „posiada" umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – to znaczy, żeby również umiał bardziej „być" nie tylko z „drugim", ale także i „dla drugich". Prawda ta posiada podstawowe znaczenie dla samowychowania, autorealizacji, rozwijania w sobie człowieczeństwa, a zarazem życia Bożego, zaszczepionego na chrzcie świętym i umocnionego w sakramencie bierzmowania. Samowychowanie zmierza do tego właśnie, aby bardziej „być" człowiekiem, być chrześcijaninem, aby odkrywać i rozwijać w sobie talenty otrzymane od Stwórcy i realizować właściwe każdemu powołanie do świętości.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na placu Mickiewicza, Poznań, 3.06.1997, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 921.

Dziś doświadczacie w sposób szczególny prawdy, że zostaliście wyposażeni w wielorakie dary i talenty. Nie przestawajcie za nie dziękować Temu, który „hojnie darzy łaską i chwałą, nie odmawia dobrodziejstw postępującym nienagannie" (Ps 84,12). Odkrywajcie w sobie te zdolności, cieszcie się nimi i rozwijajcie je z Bożą pomocą. Nieście je jako dary Ducha Świętego wszystkim, którzy potrzebują waszego miłosierdzia. Niech owocują w waszych rodzinach, szkołach i środowiskach.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Polach Lednickich, Watykan, 7.06.2003, *Pomnażajcie talenty otrzymane od Boga*, w: JAN PAWEŁ II, *Wypłyń na głębię! Ojciec Święty do młodych Polaków*, Warszawa 2006, s. 247.

Człowiek otrzymuje w darze od natury zespół zdolności – czy jak je nazywa Ewangelia – talentów, które winien rozwinąć i uczynić owocnymi. Rozwijanie talentów tak przez jednostkę, jak i przez całą grupę społeczną, w celu doskonalenia siebie, opanowania natury, tworzy kulturę . Tak więc uprawiając ziemie, człowiek realizuje stwórczy plan Boga; uprawiając wie-

[3] „Zgodnie z tym nauczaniem rozwój nie może polegać tylko na użyciu, na władaniu i na nieograniczonym posiadaniu rzeczy stworzonych i wytworów przemysłu, ale nade wszystko na podporządkowaniu posiadania, panowania i użycia podobieństwu człowieka do Boga oraz jego powołaniu do nieśmiertelności". SRS 29.

dzę i sztukę, pracuje nad udoskonaleniem rodziny ludzkiej i nad tym, aby dojść do kontemplacji Boga.

JAN PAWEŁ II, *Kultura i perspektywy przyszłości świata*, 15.05.1982, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, Poznań 1983.

12. PISMO ŚWIĘTE

Podobnie też jest z królestwem niebieskim jak z pewnym człowiekiem, który mając się udać w podróż, przywołał swoje sługi i przekazał im swój majątek. Jednemu dał pięć talentów, drugiemu dwa, trzeciemu jeden, każdemu według jego zdolności, i odjechał. Zaraz ten, który otrzymał pięć talentów, poszedł, puścił je w obrót i zyskał drugie pięć. Tak samo i ten, który dwa otrzymał; on również zyskał drugie dwa. Ten zaś, który otrzymał jeden, poszedł i rozkopawszy ziemię, ukrył pieniądze swego pana. Po dłuższym czasie powrócił pan owych sług i zaczął rozliczać się z nimi. Wówczas przyszedł ten, który otrzymał pięć talentów. Przyniósł drugie pięć i rzekł: „Panie, przekazałeś mi pięć talentów, oto drugie pięć talentów zyskałem". Rzekł mu pan: „Dobrze, sługo dobry i wierny! Byłeś wierny w rzeczach niewielu, nad wieloma cię postawię: wejdź do radości twego pana!" Przyszedł również i ten, który otrzymał dwa talenty, mówiąc: „Panie, przekazałeś mi dwa talenty, oto drugie dwa talenty zyskałem". Rzekł mu pan: „Dobrze, sługo dobry i wierny! Byłeś wierny w rzeczach niewielu, nad wieloma cię postawię: wejdź do radości twego pana!" Przyszedł i ten, który otrzymał jeden talent, i rzekł: „Panie, wiedziałem, żeś jest człowiek twardy: chcesz żąć tam, gdzie nie posiałeś, i zbierać tam, gdzieś nie rozsypał. Bojąc się więc, poszedłem i ukryłem twój talent w ziemi. Oto masz swoją własność!" Odrzekł mu pan jego: „Sługo zły i gnuśny! Wiedziałeś, że żnę tam, gdzie nie posiałem, i zbieram tam, gdzie nie rozsypałem. Powinieneś więc był oddać moje pieniądze bankierom, a ja po powrocie byłbym z zyskiem odebrał swoją własność. Dlatego odbierzcie mu ten talent, a dajcie temu, który ma dziesięć talentów. Każdemu bowiem, kto ma, będzie dodane, tak że nadmiar mieć będzie. Temu zaś, kto nie ma, zabiorą nawet to, co ma. A sługę nieużytecznego wyrzućcie na zewnątrz – w ciemności! Tam będzie płacz i zgrzytanie zębów" (Mt 25,14-30).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1880 Społeczność jest pewną grupą osób powiązanych w sposób organiczny zasadą jedności, która przekracza każdą z nich. Społeczność, zgromadzenie widzialne i zarazem duchowe, trwa w czasie; dziedziczy przeszłość i przygotowuje przyszłość. Każdy człowiek staje się dzięki niej „dziedzicem", otrzymuje „talenty", które wzbogacają jego tożsamość i których owoce powinien pomnażać. Słusznie więc każdy człowiek jest zobowiązany do poświęcania się na rzecz wspólnot, do których należy, i do szacunku wobec władz troszczących się o dobro wspólne.

Por. KKK 791; 1879; 1936; 1937.

LITERATURA:

GRÜN A., ks., *Rozwijać poczucie własnej wartości – przezwyciężać bezsilność*, Kraków 2007.

JAN PAWEŁ II, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Warszawa 2006.

LIMONT W., CIEŚLIKOWSKA J., *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych – zdolności i stymulowanie ich rozwoju*, Kraków 2005.

LIPNICKA B., *Kształtowanie zdolności i talentu dziecka*, Wrocław 2000.

McGINNIS A.L., *Sztuka motywacji, czyli jak wydobyć z ludzi to, co w nich najlepsze*, Warszawa 1992.

MÜLLER W., *Być samemu nie znaczy być samotnym*, Kraków 2007.

NOUWEN H.J.M., *Intymność*, Kraków 2007.

NOUWEN H.J.M., *Otwarte dłonie*, Kraków 2006.

WOJCIECHOWSKI M., *Przypowieści dla nas*, Częstochowa 2007.

ZUCHNIEWICZ P., *Szukałem Was. Jan Paweł II i światowe dni młodzieży*, Radom 2005.

WARTOŚĆ XXVI

Wartość rozwoju duchowego

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Zgłębianie i rozumienie praktykowanej religii

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność postępowania według wyznawanej religii

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Czym jest religia, a czym wiara?
   - Jak rozwijam w sobie „człowieka wewnętrznego"?
   - Charakterystyka wybranych świadków wiary chrześcijańskiej w Ojczyźnie i za granicą.
   - „Nie szukałbyś mnie, gdybyś mnie już nie znalazł"[1].

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Osoba stanowi jedność cielesną i duchową[2].
   - Każda osoba ma prawo i obowiązek poszukiwania prawd religijnych[3].
   - Bóg objawia się człowiekowi w sposób naturalny (poprzez świat naturalny) i pozytywny (bezpośrednia mowa Boga do człowieka: objawienie w Starym Testamencie, objawienie w Jezusie Chrystusie)[4].

   Zasady
   - Rozumiem siebie samego jako „byt w relacji" – odnajduję siebie w relacji: z Bogiem, z narodem, ze światem.
   - Rozwijam w sobie życie duchowe przez lekturę: Pisma Świętego, prasy religijnej, żywotów świętych itp.

---

[1] B. Pascal, *Myśli*, Warszawa 1968, s. 326.

[2] „Stanowiąc jedność cielesną i duchową, człowiek przez samą swoją cielesność łączy w sobie elementy świata materialnego, tak że przez niego osiągają one swą głębię i wznoszą głos w dobrowolnej pochwale Stwórcy". KDK 14.

[3] „Człowiek, istota szukająca prawdy, jest więc także tym, którego życie opiera się na wierze". FR 31.

[4] „Do was, młodzi, mówię: jeśli słyszycie wezwanie Chrystusa, nie odrzucajcie go! Odważnie wejdźcie na wielkie drogi świętości, które wytyczyli wybitni święci i święte, idąc za Chrystusem. Bądźcie wierni ideałom, typowym dla waszego wieku, ale nie wahajcie się przyjąć zamysłu Boga wobec was, jeśli On was wezwie, byście szukali świętości w życiu konsekrowanym. Podziwiajcie wszystkie dzieła Boże w świecie, ale umiejcie zatrzymać wzrok na rzeczywistościach, które nigdy nie przeminą". VC 106.

- Podejmuję osobistą decyzję, by postępować według wzoru i nauki Jezusa Chrystusa[5].

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wiara jest dynamiczną postawą człowieka wobec Boga. Życie duchowe, wewnętrzne, to sfera życia osobowego, która dąży do ustawicznego rozwoju.
- Osoba, która chce umocnić swoją wiarę, powinna przebywać we wspólnocie osób wierzących.
- W rodzinie przeżywamy pierwsze doświadczenia wartości ewangelicznych.

Zasady

- Wychowuję dziecko do odpowiedzialnego korzystania z wolności, tak aby dzieci potrafiły ukształtować się zgodnie z otrzymanym i rozeznanym powołaniem[6].
- Angażuję się w życie wspólnot religijnych.
- Razem z dziećmi pomagamy sobie na drodze do spotkania i zjednoczenia z Jezusem Chrystusem.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Sfera duchowa nie jest oderwana od codziennego życia.
- Szanowanie osób, które są wyznawcami innej religii[7].
- Życie duchowe i osiągnięcia naukowe nie są ze sobą sprzeczne[8].

---

[5] „Wielkość Chrystusa nauczającego oraz wewnętrzna spoistość i siła przekonująca Jego nauki płynie stąd, że Jego słowa, przypowieści i rozprawy nie dają się nigdy oddzielić od Jego życia i Osoby. W takim ujęciu życie Chrystusa okaże się nieustannym nauczaniem: Jego milczenie, cuda, modlitwa, miłość do ludzi, szczególna troska o poniżonych i biednych, całkowite przyjęcie ofiary krzyżowej dla odkupienia ludzi, samo wreszcie zmartwychwstanie – są urzeczywistnieniem Jego słowa i wypełnieniem Objawienia. Dlatego też Ukrzyżowany stał się dla chrześcijan najwspanialszym i najbardziej znanym obrazem Chrystusa Nauczyciela". CT 9.

[6] „Trzeba tu przypomnieć, że jeśli rodzice nie żyją wartościami ewangelicznymi, trudno oczekiwać, by młody człowiek mógł usłyszeć głos powołania, zrozumieć konieczność wyrzeczeń, jakie musi podjąć, docenić piękno celu, jaki ma osiągnąć. [...] Konieczne jest też wychowywanie młodych do odpowiedzialnego korzystania z własnej wolności, aby potrafili poświęcić życie – zgodnie z otrzymanym powołaniem – najwznioślejszym rzeczywistościom duchowym". VC 107.

[7] „Skoro bowiem Chrystus umarł za wszystkich i skoro ostateczne powołanie człowieka jest w istocie jedno, mianowicie Boskie, powinniśmy utrzymywać, że Duch Święty wszystkim daje możliwość uczestniczenia w tym misterium paschalnym w tylko Bogu znany sposób". KDK 22.

[8] „Człowiek dzięki światłu rozumu potrafi rozeznać swoją drogę, ale może ją przemierzyć szybko, uniknąć przeszkód i dotrzeć do celu, jeśli szczerym sercem uznaje, że jego poszukiwanie jest wpisane w horyzont wiary. Nie można zatem rozdzielać wiary i rozumu nie pozbawiając człowieka możności właściwego poznania samego siebie, świata i Boga". FR 16.

Zasady

- Poprzez religijne nauczanie pomagam uczniom czynić postępy w ich formacji duchowej.
- W przekazie prawd religijnych poszukuję metod pedagogicznych i sposobów komunikacji dostosowanych do uczniów.
- W formacji duchowej nawiązuję do różnych dziedzin wiedzy.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie są zaproszeni do napisania referatów o największych religiach świata. Mają za zadanie scharakteryzować ich duchowości oraz porównać je z praktykowaną przez siebie religią.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Rozwijając życie duchowe, uczeń stale podąża za rzeczami prawdziwymi i dobrymi. Wie, że wiary się „nie posiada", ale stale się ją rozwija i ponosi nieustanny wysiłek, by wzrastać duchowo. Poprzez poszukiwanie prawdy uczeń poznaje samego siebie, rozeznaje swoje powołanie życiowe, ma świadomość, że sfera duchowa człowieka ma związek z najważniejszymi problemami w życiu człowieka. Młody człowiek, w swoim rozwoju życia duchowego, dąży do stałego kontaktu z Bogiem. Pomaga też innym osobom w rozwijaniu wartości duchowych. Rozumie, że życie duchowe przekracza doświadczenia tylko fizyczne człowieka[9].

10. ZAGROŻENIA

W swoim rozwoju duchowym uczeń może uznać, że prawda ma charakter relatywny i jest uzależniona od tendencji światopoglądowych danej epoki. Istnieje ryzyko, że poprzestanie na rozwiązaniach cząstkowych, zaniecha rzetelnego studiowania zagadnień duchowych. Niewłaściwe rozumienie sfery duchowej może go zupełnie zamknąć w sobie lub oderwać od codziennego życia i relacji z innymi osobami. Ponadto młody człowiek może stwierdzić, że osoba nie jest w stanie poznać prawdy, co doprowadzi do rezygnacji z poszukiwań odpowiedzi na podstawowe życiowe pytania. Pojawi się zupełna obojętność religijna i brak zainteresowania sprawami wiary. Jego wizja człowieka nie będzie miała żadnych odniesień do życia duchowego.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dzisiejszą pokusą jest sprowadzanie chrześcijaństwa do mądrości czysto ludzkiej, jakby do wiedzy o tym, jak dobrze żyć. W świecie silnie zsekularyzowanym nastąpiło „stopniowe zeświecczenie zbawienia", dlatego walczy się, owszem, o człowieka, ale o człowieka pomniejszonego, sprowadzonego

[9] „Pragnę jedynie stwierdzić, że rzeczywistość i prawda wykraczają poza granice tego, co faktyczne i empiryczne; chcę też wystąpić w obronie ludzkiej zdolności do poznania tego wymiaru transcendentnego i metafizycznego w sposób prawdziwy i pewny, choć niedoskonały i analogiczny". FR 83.

jedynie do wymiaru horyzontalnego. My natomiast wiemy, że Jezus przyszedł, by przynieść zbawienie całkowite, które obejmuje całego człowieka i wszystkich ludzi, otwierając ich na wspaniałe horyzonty usynowienia Bożego.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Redemptoris missio*, 11, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2005, s. 388-389.

Bardzo ważnym zadaniem jest uznanie prymatu wartości duchowych nad materialnymi i ekonomicznymi, ponieważ wartości ducha przyczyniają się w prostej linii do rozwoju najszlachetniejszych i najbardziej wartościowych elementów ludzkiej osoby. Wartości duchowe nadają znaczenie materialnym. (…) Prymat duchowych wartości wpływa na to, że rozwój materialny, techniczny, cywilizacyjny służy temu wszystkiemu, co kształtuje człowieka, to znaczy temu co umożliwia mu pełny dostęp do prawdy, rozwój moralny, pełne korzystanie z całego dziedzictwa dóbr kultury i pomnażania ich przez własną twórczość.

JAN PAWEŁ II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* V,1,1982, Poznań 1993, s. 388.

12. PISMO ŚWIĘTE

Teraz widzimy jakby w zwierciadle, niejasno; wtedy zaś ujrzymy twarzą w twarz. Teraz poznaję po części, wtedy zaś będę poznawał tak, jak sam zostałem poznany (1 Kor 13,12).

Podobnie także Duch przychodzi z pomocą naszej słabości. Gdy bowiem nie umiemy się modlić tak, jak trzeba, sam Duch przyczynia się za nami w błaganiach, których nie można wyrazić słowami (Rz 8,26).

Wiara zaś jest poręką tych dóbr, których się spodziewamy, dowodem tych rzeczywistości, których nie widzimy (Hbr 11,1).

Por. Mt 19,16-22.

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1702 Obraz Boży jest obecny w każdym człowieku. Jaśnieje we wspólnocie osób na podobieństwo jedności Osób Boskich między sobą.

Por. KKK 1700; 1701; 1703; 1704; 1705; 1706.

LITERATURA:

Benedykt XVI do młodych, red. S. SZEFER, Kraków 2006.
BRANDSTAETTER R., *Pieśń o moim Chrystusie*, Poznań 2005.
FESCH J., *Za pięć godzin zobaczę Jezusa. Dziennik więzienny*, Nowy Sącz 2005.
JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Catechesi tradendae*, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. ROMANEK, ks., t. 1, Kraków 2006.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Redemptoris missio*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 1, Kraków 2005.
JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, red. M. RADWAN, SCJ, T. GORZKULA, K. CYWIŃSKA, Rzym 1986.
QUIST M., *Modlitwa i czyn*, Warszawa 1990.

WARTOŚĆ XXVII

Autentyczność uczuć i przeżyć emocjonalnych

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój emocjonalny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność nawiązywania trwałych relacji z innymi osobami

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Rozeznawanie i przeżywanie własnych emocji

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Egoizm uczuć jako zagrożenie dla miłości[1].
   - Zgodność woli i emocji. Czy emocje można wychowywać?
   - Co to znaczy: poznać samego siebie?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Uczucie jest faktem psychicznym, ma charakter subiektywny, występuje w reakcji na różne wartości i jest związane z uczynkami[2].
   - Przeżycia emocjonalne kryją w sobie potrzebę bliskości i intymności z drugą osobą[3].
   - Uczuciowość związana jest z kontemplacją.
   Zasady
   - Uczę się rozpoznawać własne emocje.
   - Staram się poznać i zrozumieć najbliższe mi osoby.
   - Rozwijam w sobie umiejętność zachwytu drugą osobą.

---

[1] „Tak więc w egoizmie uczucia więcej jest szukania własnego «ja» niż szukania przyjemności. A jednak i tutaj jest ona celem; nastawienie na nią w ostateczności też decyduje o egoizmie. Chodzi bowiem o przyjemność, która zawiera się w samym przeżywaniu uczucia czy też w jego doznawaniu. Kiedy uczucie staje się celem tylko ze względu na tę przyjemność, jaka zawiera się w jego przeżywaniu lub doznawaniu, wówczas osoba, do której ono się zwraca lub od której pochodzi, znów jest tylko «przedmiotem», który dostarcza okazji do zaspokojenia potrzeb emocjonalnych własnego «ja»". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 142.

[2] Por. K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 137.

[3] „W przeżyciu emocjonalnym natomiast odzywa się inne pragnienie i inna potrzeba dochodzi do głosu. Jest to pragnienie bliskości i zbliżenia, a równocześnie wyłączności czy intymności, jakiegoś «sam na sam», jednocześnie zaś jakiegoś «wciąż razem». Miłość uczuciowa trzyma dwoje ludzi blisko siebie, każe im – nawet jeśli fizycznie są od siebie daleko – poruszać się wciąż intencjonalnie w swoim kręgu". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 100.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Uczucia są nastawione na doznawanie[4].
- Uczuciowość to zdolność reagowania na określone wartości związane z człowiekiem drugiej płci[5].
- Miłość jest afirmacją osoby[6].

Zasady

- Sfera emocjonalna jest ważną częścią okresu dojrzewania[7].
- Uwrażliwiam dziecko na wewnętrzne piękno drugiej osoby[8].
- W relację miłości angażuję całą moją osobę[9].

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Osoba ludzka wyróżnia się wielością i różnorodnością uczuć.

---

[4] „Uczucia same z siebie nie mają mocy poznawczej, mają natomiast moc nastawiania i orientowania aktów poznawczych, to właśnie najwyraźniej zaznacza się w upodobaniu. […] Uczucia bowiem pojawiają się w sposób spontaniczny – stąd też upodobanie do jakiejś osoby wyrasta nieraz nagle i nieoczekiwanie – ale reakcja ta jest właściwie «ślepa». Naturalna działalność uczuć nie zmierza do ujęcia prawdy o przedmiocie". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 72-73.

[5] Por. K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 137.

[6] „Uczuciowość jest subiektywna i karmi się – i to czasem aż do przesady – tymi przede wszystkim wartościami, które sam podmiot nosi w sobie, do których lgnie świadomie i podświadomie". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 102.

[7] „Uczucia są naturalnymi składnikami psychiki ludzkiej, stanowią obszar przejściowy i zapewniają więź między życiem zmysłowym a życiem ducha". KKK 1764.

[8] „Prócz piękna zatem zewnętrznego trzeba umieć odkrywać również piękno wewnętrzne człowieka i w nim sobie także podobać, a może nawet w nim umieć podobać sobie przede wszystkim. Prawda ta w jakiś szczególny sposób jest ważna dla miłości pomiędzy mężczyzną a kobietą, gdyż miłość ta jest, a w każdym razie powinna być, miłością osób. Upodobanie, na którym ta miłość się opiera, nie może rodzić się tylko z widzialnego i zmysłowego piękna, ale powinno uwzględniać całkowicie i dogłębnie piękno osoby". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 75.

[9] „Chodzi tylko o to, ażeby wartość tę mocno związać z wartością osoby, skoro miłość zwraca się nie do samego «ciała» ani też nawet nie do samego «człowieka drugiej płci», ale właśnie do osoby. Co więcej – tylko przez zwrot do osoby miłość jest miłością. Nie jest miłością przez zwrot do samego «ciała» osoby, tu bowiem wyraźnie uwydatnia się chęć używania, która zasadniczo jest miłości przeciwna. Nie jest też jeszcze miłość sobą przez sam zwrot uczuciowy w stronę człowieka drugiej płci. Wiadomo przecież, że to uczucie – oparte tak mocno na wrażeniu i odczuciu «kobiecości» czy też «męskości» – może się z czasem jakby wyczerpać w świadomości emocjonalnej tak mężczyzny, jak i kobiety, jeżeli nie jest mocno związane z afirmacją osoby, tej mianowicie, której mężczyzna zawdzięcza przeżycie «kobiecości», czy też tej, której kobieta zawdzięcza przeżycie «męskości»". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 111.

- Uczucia mogą rozwijać się i dostosowywać do woli człowieka[10].
- Upodobanie drugiej osoby opiera się na prawdzie o niej[11].

Zasady

- Pomagam uczniom w kształtowaniu ich emocji[12].
- Tłumaczę, że uczucia mają wartość moralną, kiedy zależą od rozumu i woli[13].
- Wyjaśniam, że upodobanie do osoby jest przeżywaniem wartości w niej zawartych jak i wartości samej osoby[14].

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie są proszeni o podjęcie próby analizy swojego emocjonalnego zachowania: jakie emocje często u nich występują, czy mają one wpływ na podejmowane decyzje? Osoby mogą również dzielić się na forum klasy swoim doświadczeniem dotyczącym przeżywania emocji.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń świadomie rozwija swoją sferę emocjonalną. Wie, że uczucia odzwierciedlają jego reakcje na przeżywane doświadczenia. Uczucia pomagają mu w pełnym przeżywaniu relacji międzyosobowych. Uczeń rozumie, że prawdziwe więzi nie opierają się tylko na uczuciu, lecz na prawdzie. Wie, iż miłości zawsze towarzyszą uczucia i emocje. Im silniejsza jest miłość, tym intensywniejsze rodzą się w nim uczucia. Rozeznaje on jednak, że w relacji

---

[10] „Uczucie może się rozwijać i dostosowywać do tego, co człowiek świadomie kształtuje swoją wolą. Integracja miłości domaga się tego, aby człowiek świadomie kształtował swoją wolą to wszystko, czego dostarczają mu zmysły w reakcjach zmysłowości i uczuciowości, by przez gruntowną afirmację wartości osoby stawiał to wszystko na poziomie odniesienia osoby do osoby i utrzymywał w granicach prawdziwego zjednoczenia osób". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 137-138.

[11] „Wartość upodobania leży przecież w tym, że dobro, do którego ono się zwraca, naprawdę jest tym dobrem, o jakie chodzi. Tak więc i w upodobaniu pomiędzy *y* a *x* prawda o wartości osoby, ku której druga osoba żywi upodobanie, jest czymś podstawowym i decydującym. I właśnie tutaj reakcje wzruszeniowo-afektywne przyczyniają się nieraz do skrzywienia czy też zafałszowania upodobań, kiedy poprzez nie dostrzega się w danej osobie wartości, których w niej naprawdę nie ma. Może to być bardzo niebezpieczne dla miłości". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 73.

[12] „Integracja miłości domaga się tego, aby człowiek świadomie kształtował swoją wolą to wszystko, czego dostarczają mu zmysły w reakcjach zmysłowości i uczuciowości, by przez gruntowną afirmację wartości osoby stawiał to wszystko na poziomie odniesienia osoby do osoby i utrzymywał w granicach prawdziwego zjednoczenia osób". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 137-138.

[13] Por. KKK 1767.

[14] „Chodzi o to, ażeby żywić upodobanie po prostu do osoby, to znaczy, ażeby przeżywając różne wartości, które w niej tkwią, zawsze przeżywać wraz z nimi w akcie upodobania wartość samej osoby – to, że ona sama jest wartością, a nie tylko zasługuje na upodobanie ze względu na takie czy inne wartości w niej zawarte". K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 74.

miłości może przeżywać różne stany emocjonalne: od entuzjazmu po rozczarowanie. Emocje nie są dla niego jedynym czynnikiem wpływającym na podejmowanie decyzji. Swoje uczucia potrafi podporządkować własnej woli.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie, że uczucia młodego człowieka mogą stać się dla niego jedynym źródłem poznania otaczającej go rzeczywistości i drugiej osoby. Bez osądu rozumu, może on zacząć idealizować inne osoby bądź je emocjonalnie odrzucać[15]. Może uważać, że miłość jest tylko uczuciem. Również jego relacje międzyosobowe będą zależeć od jego stanów emocjonalnych. Nie będzie on w stanie nawiązać trwałych związków z innymi. Również sam siebie może rozumieć tylko przez pryzmat własnych odczuć i emocji. W konsekwencji emocje będą kierować nim samym i jego postępowaniem. Stanie się podatny na wszelkiego rodzaju uzależnienia.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek dociera do miłosiernej miłości Boga, do Jego miłosierdzia o tyle, o ile sam przemienia się wewnętrznie w duchu podobnej miłości w stosunku do bliźnich. Ten najistotniej ewangeliczny proces nie jest tylko jednorazowym przełomem duchowym, ale całym stylem życia, istotną właściwością chrześcijańskiego powołania. Polega ono na stałym odkrywaniu i wytrwałym, pomimo wszystkich trudności natury psychologicznej czy społecznej, urzeczywistnianiu miłości jako siły jednoczącej i dźwigającej zarazem: miłości miłosiernej, która jest ze swojej istoty miłością twórczą. Miłość miłosierna we wzajemnych stosunkach ludzi nigdy nie pozostaje aktem czy też procesem jednostronnym. Nawet w wypadkach, w których wszystko zdawałoby się wskazywać na to, że jedna strona tylko obdarowuje, daje – a druga tylko otrzymuje, bierze – (jak np.: w wypadku lekarza, który leczy, nauczyciela, który uczy, rodziców, którzy utrzymują i wychowują swoje dzieci, ofiarodawcy, który świadczy potrzebującym), w istocie rzeczy zawsze również i ta pierwsza strona jest obdarowywana. A w każdym razie także i ten, który daje, może bez trudu odnaleźć siebie w pozycji tego, który

[15] „Jednak te najdelikatniejsze nawet reakcje naturalne, które na gruncie uczuciowości powstają wobec «kobiecości» czy też «męskości», nie stwarzają jeszcze same z siebie dostatecznie głębokiego oparcia dla skrystalizowania się miłości osoby. Owszem, istnieje pewne niebezpieczeństwo, że pożądliwość ciała wchłonie te reakcje, że przyswoi je sobie jako pewnego rodzaju «akompaniament», który przysłoni właściwy jej stosunek do człowieka drugiej płci. W tym ujęciu «miłość» będzie przede wszystkim sprawą ciała i domeną pożądliwości, z tym, że dołączy się do niej pewna doza jakiegoś «liryzmu» płynącego z uczuciowości. Trzeba dodać, że uczuciowość nie wzmocniona cnotą, pozostawiona sobie samej, i tak rzucona na tło potężnej pożądliwości ciała, schodzi najczęściej do tej roli. Owszem, dodaje wówczas od siebie pewien moment nowy; czyni z miłości coś w rodzaju subiektywnego «tabu», w którym uczucie jest wszystkim i o wszystkim decyduje”. K. Wojtyła, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 137.

otrzymuje, który zostaje obdarowany, który doznaje miłości miłosiernej, owszem, doznaje miłosierdzia.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Dives in misericordia*, 14, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2005, s. 92 .

Uczuciowość nie jest konsumpcyjna. Dlatego też mogą w niej dojść do głosu momenty kontemplacyjne związane z pięknem, z przeżyciem wartości estetycznych. Uczuciowość męska jest przenikniona jakimś przejęciem i podziwem w stosunku do „kobiecości", uczuciowość kobieca – podobnym przejęciem i podziwem w stosunku do „męskości". Nie odzywa się przy tym w granicach samej uczuciowości żadna chęć użycia.

KAROL WOJTYŁA, ks., *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1986, s. 100.

12. PISMO ŚWIĘTE

I mówił dalej: „Co wychodzi z człowieka, to czyni go nieczystym. Z wnętrza bowiem, z serca ludzkiego pochodzą złe myśli, nierząd, kradzieże, zabójstwa, cudzołóstwa, chciwość, przewrotność, podstęp, wyuzdanie, zazdrość, obelgi, pycha, głupota. Całe to zło z wnętrza pochodzi i czyni człowieka nieczystym" (Mk 7,20-23).

Jak miłe są przybytki Twoje, Panie Zastępów! Dusza moja usycha z pragnienia i tęsknoty do przedsionków Pańskich. Moje serce i ciało radośnie wołają do Boga żywego (Ps 84,2-3).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1763 Pojęcie „uczucia" należy do dziedzictwa chrześcijańskiego. Doznania lub uczucia oznaczają emocje lub poruszenia wrażliwości, które skłaniają do działania lub niedziałania, zgodnie z tym, co jest odczuwane lub wyobrażane jako dobre lub złe.

Por. KKK 1762; 1765; 1766; 1768; 1769.

LITERATURA:

BLOOM A., *Umysł zamknięty*, Poznań 1987.

DZIEWIECKI M., *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*, Kielce 2001.

DZIEWIECKI M., *Psychologia porozumiewania się*, Kielce 2000.

KILPATRICK W.K., *Psychologiczne uwiedzenie. Czy psychologia zastąpi religię?*, Poznań 1997.

PILŚNIAK M., OP, *Miłość, przyjaźń, modlitwa, czyli wszystko, co najważniejsze*, Kraków 2004.

REISMAN J.A., EICHEL E.W., *Kinsey – seks i oszustwo*, Warszawa 2002.

WOJTYŁA K., ks., *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1986.

ZIMBARDO G., *Psychologia i życie*, Warszawa 1997.

WARTOŚĆ XXVIII

Mój związek z Ojczyzną

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój moralno-społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność współistnienia i współdziałania z rodakami

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Formowanie postawy zaangażowania w rozwój Ojczyzny

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Czy pojęcie „naród" prowadzi do konfliktu pomiędzy tym, co uniwersalne, a tym, co partykularne?
   - Czy moja Ojczyzna jest otwarta na problemy uchodźców?
   - Co to znaczy „zdrada Ojczyzny"?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Dziedzictwo duchowe Polski wpływa na moją narodową tożsamość[1].
   - Jestem odpowiedzialny za swoją Ojczyznę[2].

---

[1] „I dlatego − zanim stąd odejdę, proszę was, abyście całe to duchowe dziedzictwo, któremu na imię *Polska*, raz jeszcze przyjęli z wiarą, nadzieją i miłością – taką, jaką zaszczepia w nas Chrystus na chrzcie świętym, abyście nigdy nie zwątpili i nie znużyli się, i nie zniechęcili, abyście nie podcinali sami tych korzeni, z których wyrastamy. Proszę was: abyście mieli ufność nawet wbrew każdej swojej słabości, abyście szukali zawsze duchowej mocy u Tego, u którego tyle pokoleń ojców naszych i matek ją znajdowało, abyście od Niego nigdy nie odstąpili, abyście nigdy nie utracili tej wolności ducha, do której On *wyzwala* człowieka, abyście nigdy nie wzgardzili tą Miłością, która jest *największa*, która się wyraziła przez Krzyż, a bez której życie ludzkie nie ma ani korzenia, ani sensu". Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Błoniach, Kraków, 10.06.1979, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*..., dz. cyt., s. 205.

[2] „Przyszłość Polski zależy od was i musi od was zależeć. To jest nasza Ojczyzna – to jest nasze *być* i nasze *mieć*. I nic nie może pozbawić nas prawa, ażeby przyszłość tego naszego *być* i *mieć* zależała od nas. [...] Każdy z was, młodzi przyjaciele, znajduje też w życiu jakieś swoje *Westerplatte*. Jakiś wymiar zadań, które musi podjąć i wypełnić. Jakąś słuszną sprawę, o którą nie można nie walczyć. Jakiś obowiązek, powinność, od której nie można się uchylić. Nie można «zdezerterować». Wreszcie – jakiś porządek prawd i wartości, które trzeba *utrzymać* i *obronić*, tak jak to Westerplatte, w sobie i wokół siebie. Tak, obronić – dla siebie i dla innych ". Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte, Gdańsk, 12.06.1987, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*..., dz. cyt., s. 481.

- Postęp Ojczyzny dokonuje się poprzez odnowę moralną jej obywateli[3].

Zasady

- Rozumiem i pielęgnuję moją kulturę narodową.
- Jako obywatel Polski znam moje prawa i wykonuję obowiązki względem Ojczyzny.
- Postępuję sprawiedliwie, jestem sprawiedliwy w stosunku do innych osób.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Od kondycji rodziny zależy stan narodu[4].
- Dzięki dobru wspólnemu, osoba działając wspólnie z innymi, może spełniać autentyczne czyny i przez to może spełniać siebie[5].
- Naród posiada swoją podmiotowość i współtworzy życie państwowe[6].

Zasady

- Istotą mojego odniesienia wobec innych osób jest miłość.
- Ukazuję przykłady poświęcenia Polaków dla dobra wspólnego narodu.
- Uczę, że system społeczny, polityczny istnieje dla człowieka, a nie człowiek dla systemu.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- W ekonomicznym postępie człowiek powinien być zawsze na pierwszym miejscu.

---

[3] „Jednakże naród nade wszystko musi żyć o własnych siłach i rozwijać się o własnych siłach. Sam musi odnosić to zwycięstwo, które Opatrzność Boża zadaje mu na tym etapie dziejów. Wszyscy zdajemy sobie sprawę z tego, że nie chodzi o zwycięstwo militarne – jak przed trzystu laty – ale o zwycięstwo natury moralnej. To ono właśnie stanowi istotę wielokrotnie proklamowanej odnowy. Chodzi tu o dojrzały ład życia narodowego i państwowego, w którym będą respektowane podstawowe prawa człowieka. Tylko zwycięstwo moralne może wyprowadzić społeczeństwo z rozbicia i przywrócić mu jedność. Taki ład może być zarazem zwycięstwem rządzonych i rządzących". Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Stadionie Dziesięciolecia, Warszawa, 17.06.1983, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*…, dz. cyt., s. 239.

[4] „Słusznie mówi się, że rodzina jest podstawową komórką życia społecznego. Jest podstawową ludzką wspólnotą. Od tego, jaka jest rodzina, zależy naród, bo od tego zależy człowiek. Więc życzę, ażebyście byli mocni dzięki zdrowym rodzinom". Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św., Nowy Targ, 8.06.1979, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*..., dz. cyt., s. 161.

[5] Por. K. Wojtyła, ks., *Osoba i czyn*..., dz. cyt, s. 321.

[6] „Jest to niezmiernie ważne nie tylko dla osobistej kultury człowieka, ale zachowuje też swoją doniosłość w ramach każdej kultury narodowej, bo dzięki temu właśnie – posłużmy się tu formułą Karola Kardynała Wojtyły – *faktyczna wielo-podmiotowość rozwija się w kierunku podmiotowości wielu*". A Rodziński, *Preludium do rozważań o polskiej kulturze narodowej*, w: *Z Karolem Wojtyłą «myśląc Ojczyzna»*, red. W. Chudy, Lublin 2002, s. 54.

- Celem polityki jest zdobycie władzy, która ma służyć człowiekowi[7].
- Polska ma wpływ na tworzenie się wspólnoty między narodami[8].

Zasady

- Zachęcam do angażowania się w społeczne przemiany swojej Ojczyzny.
- Organizuję w szkole spotkania uczniów z samorządowcami i politykami.
- Wyjaśniam, że odpowiedzialność za Ojczyznę jest również związana z odpowiedzialnością za kształt Europy.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Przedstawiam uczniom różne formy wolontariatu, możliwości zaangażowania się na rzecz dobra wspólnego Ojczyzny. Tłumaczę ideę wolontariatu, organizuję również spotkania z osobami zaangażowanymi w prace instytucji pozarządowych. Zachęcam do podjęcia współpracy z tymi ośrodkami.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że wspólnota narodowa to współistnienie z innymi osobami, to uczestnictwo w samym człowieczeństwie każdej osoby. Rozeznaje, że być sobą, to być ukierunkowanym, otwartym na drugą osobę. Umie współdziałać z innymi dla dobra wspólnego. Wie, że władza polityczna powinna być związana z troską o dobro wspólne narodu. Jest świadomy, że wszelkie przemiany społeczne powinny zmierzać do tego, aby życie ludzkie stawało się bardziej godne człowieka. Rozumie, że programy polityczne, przemiany

[7] „Racją bytu wszelkiej polityki jest służba dla człowieka, jest pełne troski i odpowiedzialności przywarcie do istotnych spraw i zadań jego ziemskiego bytowania w społecznym tego bytowania wymiarze i zasięgu – tam, gdzie ważą się sprawy dobra wspólnego, od którego zależy równocześnie w sposób bardzo istotny dobro każdego". Jan Paweł II, Orędzie do Organizacji Narodów Zjednoczonych, Nowy Jork, 2.10.1979, w: Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, t. 2, Warszawa 1982, s. 311.

[8] „Wydarzenia te należą do naszej historii – do historii Polski. Wydarzenia te równocześnie były ważne i dla innych krajów tzw. «bloku wschodniego», jak również dla całej Europy, a w pewnym sensie dla całego świata. Ruch «Solidarność» oznaczał poszukiwanie drogi, jaką społeczeństwa mogą kroczyć w pokojowym dążeniu do sprawiedliwości społecznej. Można powiedzieć, że była to «polska droga» i jako taka została ona przyjęta i zaakceptowana przez wszystkie narody Europy i świata: droga pokojowego sprzeciwu wobec niesprawiedliwości marksistowskiego ustroju". Jan Paweł II, List do prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Wałęsy, Watykan, 20.12.1995, w: *Jan Paweł II do Narodu. W trosce o dobro Rzeczypospolitej. Wskazania dla polskich polityków*, red. A. Wieczorek, Warszawa 2005, s. 175.

[9] „Czy w ludziach, pomiędzy ludźmi, pomiędzy społeczeństwami, narodami, państwami rośnie sprawiedliwość, solidarność, miłość społeczna, poszanowanie praw każdego – zarówno człowieka, jak narodu czy ludu – czy też, wręcz przeciwnie, narastają egoizmy różnego wymiaru, ciasne nacjonalizmy w miejsce autentycznej miłości ojczyzny, a wreszcie dążenie do panowania nad drugimi wbrew ich słusznym prawom i zasługom, dążenie zwłaszcza do tego, aby cały rozwój materialny, techniczno-produkcyjny, wykorzystać dla celów wyłącznego panowania nad drugimi, dla celów takiego czy innego imperializmu?" RH 15.

gospodarcze Ojczyzny powinny opierać się na miłości społecznej[9]. Uczeń solidaryzuje się ze swoim narodem i swoją Ojczyzną. Czuje się współodpowiedzialny za Jej obecny stan i przyszłość. Już w rodzinie młody człowiek uczy się postawy społecznego zaangażowania.

10. ZAGROŻENIA

Wartość Ojczyzny może zostać utożsamiona z jej uwarunkowaniami ekonomicznymi. Postęp społeczny młody człowiek będzie rozumiał tylko w kategorii wzrostu gospodarczego[10]. Może nie być zdolny zaangażować się na rzecz dobra wspólnego lub innej osoby. Nie będzie umiał przekraczać samego siebie, swoich ograniczeń. Może on zatrzymać się w osobistym rozwoju. Zamiast postawy solidarności z rodakami zacznie dominować postawa egoizmu społecznego i wyzysk drugiej osoby. Brak więzów narodowych może prowadzić młodego człowieka do marazmu i izolacji od swojej społeczności, Ojczyzny. Odcięcie się od swoich korzeni narodowych będzie przeszkodą w formowaniu się tożsamości młodego człowieka.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Sam podstawowy sens istnienia państwa jako wspólnoty politycznej polega na tym, że całe społeczeństwo, które je tworzy – w danym wypadku odnośny naród – staje się niejako panem i władcą swoich własnych losów. Ten sens nie zostaje urzeczywistniony, gdy na miejsce sprawowania władzy z moralnym udziałem społeczeństwa czy narodu, jesteśmy świadkami narzucania władzy przez określoną grupę wszystkim innym członkom tego społeczeństwa. Sprawy te są bardzo istotne w naszej epoce, w której ogromnie wzrosła świadomość społeczna ludzi, a wraz z tym potrzeba prawidłowego uczestniczenia obywateli w życiu politycznym wspólnoty.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Redemptor hominis*, 17, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2005, s. 33.

Patriotyzm oznacza umiłowanie tego, co ojczyste: umiłowanie historii, tradycji, języka, czy samego krajobrazu ojczystego. Jest to miłość, która obejmuje również dzieła rodaków i owoce ich geniuszu. Próbą tego umiłowania staje się każde zagrożenie tego dobra jakim jest ojczyzna.(…) Ojczyzna jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli i jako taka, jest też wielkim obowiązkiem.

JAN PAWEŁ II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 71-72.

Przed błędem postaw konsumpcjonistycznych należy przestrzegać również społeczeństwa biedne. Nigdy nie trzeba w taki sposób dążyć do dóbr

[10] „Wewnętrzny związek pomiędzy prawdziwym rozwojem i poszanowaniem praw człowieka raz jeszcze ujawnia jego charakter moralny: prawdziwego wyniesienia człowieka, zgodnie z naturalnym i historycznym powołaniem każdego, nie da się osiągnąć jedynie przez korzystanie z obfitości dóbr i usług czy dzięki dysponowaniu doskonałą infrastrukturą". SRS 33.

materialnych ani w taki sposób ich używać, jak gdyby były one celem samym w sobie. Toteż reformie gospodarczej, jaka się dokonuje w naszej Ojczyźnie, powinien towarzyszyć wzrost zmysłu społecznego, coraz bardziej powszechna troska o dobro wspólne, zauważanie ludzi najbiedniejszych i najbardziej potrzebujących, a również życzliwość dla cudzoziemców, którzy przyjeżdżają tutaj w poszukiwaniu chleba.

JAN PAWEŁ II, Homilia w czasie Mszy Świętej, Lubaczów, 3.06.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2005, s. 597.

12. PISMO ŚWIĘTE

Lecz Jezus przywołał ich do siebie i rzekł: „Wiecie, że władcy narodów uciskają je, a wielcy dają im odczuć swą władzę. Nie tak będzie u was. Lecz kto by między wami chciał stać się wielkim, niech będzie waszym sługą. A kto by chciał być pierwszy między wami, niech będzie niewolnikiem waszym, tak jak Syn Człowieczy, który nie przyszedł, aby Mu służono, lecz aby służyć i dać swoje życie jako okup za wielu" (Mt 20,25-28).

Wy jesteście solą ziemi. Lecz jeśli sól utraci swój smak, czymże ją posolić? […] Wy jesteście światłem świata. Nie może się ukryć miasto położone na górze. Nie zapala się też lampy i nie umieszcza pod korcem, ale na świeczniku, aby świeciła wszystkim, którzy są w domu (Mt 5,13-15).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2239 Obywatele mają obowiązek przyczyniać się wraz z władzami cywilnymi do dobra społeczeństwa w duchu prawdy, sprawiedliwości, solidarności i wolności. Miłość ojczyzny i służba dla niej wynikają z obowiązku wdzięczności i porządku miłości. Podporządkowanie prawowitej władzy i służba na rzecz dobra wspólnego wymagają od obywateli wypełniania ich zadań w życiu wspólnoty politycznej.

Por. KKK 2211; 2212; 2213; 2235; 2236; 2237; 2238; 2240; 2244.

LITERATURA:

BARTOSZEWSKI W., *Warto być przyzwoitym*, Poznań 2005.

JAN PAWEL II, Encyklika *Sollicitudo rei socialis*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. A. MAŁYSIAK, ks., t. 1, Kraków 2005.

JAN PAWEL II, *W trosce o dobro Rzeczpospolitej*, Warszawa 2005.

JAN PAWEL II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2005.

JAN PAWEL II, *Wypłyń na głębię! Ojciec Święty do młodych Polaków*, Warszawa 2006.

LANCKOROŃSKA K., *Wspomnienia*, Kraków 2003.

KUBIAK Z., *Piękno i gorycz Europy. Dzieje Greków i Rzymian*, Warszawa 2003.

DUDEK A., *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990*, Kraków 2004.

WARTOŚĆ XXIX

Wartość rodziny, mój związek z rodziną

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność funkcjonowania w środowisku rodziny

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie prawidłowych relacji rodzinnych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Etos rodziny polskiej.
   - Jakie są zadania rodziny?
   - Kształtowanie cywilizacji miłości w rodzinie.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Osoba otrzymuje siebie i swoje człowieczeństwo od Boga.
   - Osoba rozpoznaje swoją tożsamość w bezinteresownym darze z siebie[1].
   - „Małżeństwo i rodzina stanowią jedno z najcenniejszych dóbr ludzkości”[2].
   Zasady
   - W rodzinie uczę się doskonalić swoje człowieczeństwo[3].
   - Kształtuję w sobie postawę służby i ofiarności[4].

---

[1] „Jak słusznie potwierdzili Ojcowie Synodu, kryterium moralne autentyczności więzów małżeńskich i rodzinnych polega na rozwijaniu godności i powołania poszczególnych osób, które odnajdują swoją pełnię w bezinteresownym darze z siebie samych”. FC 22.

[2] „Kościół, świadomy tego, że małżeństwo i rodzina stanowią jedno z najcenniejszych dóbr ludzkości, pragnie nieść swoją naukę i zaofiarować pomoc tym, którzy znając wartości małżeństwa i rodziny, starają się pozostać im wierni; tym, którzy w niepewności i niepokoju poszukują prawdy; i tym, którzy niesłusznie napotykają na przeszkody w realizowaniu własnej wizji rodziny”. FC 1.

[3] „Wszyscy członkowie rodziny, każdy wedle własnego daru, mają łaskę i odpowiedzialny obowiązek budowania dzień po dniu komunii osób, tworząc z rodziny «szkołę bogatszego człowieczeństwa». Dokonuje się to poprzez łaskę i miłość wobec dzieci, wobec chorych i starszych; poprzez wzajemną codzienną służbę wszystkich; poprzez dzielenie się dobrami, radościami i cierpieniami”. FC 21.

[4] „Komunia rodzinna może być zachowana i doskonalona jedynie w wielkim duchu ofiary. Wymaga bowiem szlachetnej gotowości każdego i wszystkich do zrozumienia, tolerancji, przebaczenia i pojednania”. FC 21.

- Przyczyniam się do nieustannego rozwoju miłości w mojej rodzinie[5].

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzina jest wspólnotą życia i miłości[6].
- W rodzinie istnieje „wymiana wychowawcza między rodzicami i dziećmi”[7].
- Dzieci są darem dla rodziców[8].

Zasady

- Jestem odpowiedzialny za przekazywanie miłości w mojej rodzinie[9].
- Nieustanne „dawanie i przyjmowanie”[10] buduje i ożywia relacje w rodzinie.
- Troszczę się o prawidłowy rozwój moich dzieci[11].

---

[5] „Rodzina, założona i ożywiona przez miłość, jest wspólnotą osób: mężczyzny i kobiety jako małżonków, rodziców, dzieci i krewnych. Pierwszym jej zadaniem jest wierne przeżywanie rzeczywistości komunii w ciągłym działaniu na rzecz rozwijania prawdziwej wspólnoty osób. Wewnętrzną zasadą, trwałą mocą i celem ostatecznym tego zadania jest miłość: tak jak bez miłości rodzina nie jest wspólnotą osób, tak samo bez miłości nie może ona żyć, wzrastać i doskonalić się jako wspólnota osób”. FC 18.

[6] „A ponieważ wedle zamysłu Bożego rodzina została utworzona jako głęboka wspólnota życia i miłości, przeto na mocy swego posłannictwa ma ona stawać się coraz bardziej tym, czym jest, czyli wspólnotą życia i miłości w dążeniu, które – podobnie jak każda rzeczywistość stworzona i odkupiona – znajdzie swoje ostateczne spełnienie w Królestwie Bożym”. FC 17.

[7] „Podstawowym czynnikiem w budowaniu takiej komunii jest wymiana wychowawcza między rodzicami i dziećmi, w której każdy daje i otrzymuje. Dzieci, poprzez miłość, szacunek, posłuszeństwo dla rodziców wnoszą swój szczególny i niezastąpiony wkład w budowanie rodziny autentycznie ludzkiej i chrześcijańskiej. Zadanie to będzie ułatwione, jeśli rodzice będą wykonywać swoją niezbywalną władzę jako prawdziwą i właściwą «służbę», czyli posługę podporządkowaną dobru ludzkiemu i chrześcijańskiemu dzieci, a w szczególności umożliwieniu im osiągnięcia prawdziwie odpowiedzialnej wolności, oraz jeśli rodzice zachowają żywą świadomość «daru», który stale otrzymują w dzieciach”. FC 21.

[8] „Przyjęcie, miłość, szacunek, wieloraka i jednolita służba – materialna, uczuciowa, wychowawcza, duchowa – każdemu dziecku, które przychodzi na ten świat, winny stanowić zawsze charakterystyczną i nieodzowną cechę chrześcijan, a zwłaszcza rodzin chrześcijańskich tak, aby dzieci mając możliwość wzrastania «w mądrości, w latach i w łasce u Boga i u ludzi» wnosiły swój cenny wkład w budowanie wspólnoty rodzinnej i w samo uświęcenie rodziców”. FC 26.

[9] „Rodzina […] otrzymuje misję strzeżenia, objawiania i przekazywania miłości, będącej żywym odbiciem i rzeczywistym udzielaniem się miłości Bożej ludzkości oraz miłości Chrystusa Pana Kościołowi, Jego oblubienicy”. FC 17.

[10] „Dar z siebie, który ożywia wzajemną miłość małżonków, staje się wzorem i zasadą składania daru z siebie, co powinno dokonywać się we wzajemnych stosunkach braci i sióstr oraz różnych, współżyjących w rodzinie pokoleń”. FC 37.

[11] „Troska o dziecko, jeszcze przed jego narodzeniem, od pierwszej chwili poczęcia, a potem w latach dziecięcych, młodzieńczych, jest pierwszym i podstawowym sprawdzianem stosunku człowieka do człowieka”. FC 26.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Miłość jest podstawowym powołaniem człowieka[12].
- W rodzinie dokonuje się socjalizacja osoby – rodzina uczy budowania relacji na różnych płaszczyznach[13].
- „Przyszłość ludzkości idzie poprzez rodzinę”[14].

Zasady

- Pomagam młodym osobom w przygotowaniu się do małżeństwa i życia rodzinnego[15].
- Współpracuję z rodzicami w przygotowaniu ucznia do funkcjonowania w społecznościach.
- Zachęcam do udzielania pomocy osobom pozbawionym rodziny[16].

8. SPOSÓB REALIZACJI

Zapraszamy na lekcję wychowawczą małżeństwo, które założyło rodzinę. Małżonkowie przedstawiają świadectwa dotyczące życia rodzinnego. Ukazują zasady życia małżeńskiego, wyjaśniają jakie cechy należy już teraz kształcić w sobie, by być zdolnym w przyszłości założyć rodzinę. Spotkanie to będzie omawiane wspólnie z uczniami na następnej lekcji wychowawczej.

---

[12] „Bóg jest miłością i w samym sobie przeżywa tajemnicę osobowej komunii miłości. Stwarzając człowieka na swój obraz i nieustannie podtrzymując go w istnieniu, Bóg wpisuje w człowieczeństwo mężczyzny i kobiety powołanie, a więc zdolność i odpowiedzialność za miłość i wspólnotę. Miłość jest zatem podstawowym i wrodzonym powołaniem każdej istoty ludzkiej”. FC 11.

[13] „W małżeństwie i rodzinie wytwarza się cały zespół międzyosobowych odniesień: oblubieńczość, ojcostwo – macierzyństwo, synostwo, braterstwo, poprzez które każda osoba wchodzi do «rodziny ludzkiej» i do «rodziny Bożej», którą jest Kościół”. FC 15.

[14] FC 86.

[15] „Ta odnowiona katecheza przygotowujących się do małżeństwa chrześcijańskiego jest ze wszystkich miar konieczna do tego, aby sakrament był sprawowany i przeżywany w należytym usposobieniu moralnym i duchowym. Religijna formacja młodych powinna być uzupełniona, w odpowiednim momencie i na miarę konkretnych potrzeb, przygotowaniem do życia we dwoje. Przygotowanie to, ukazując małżeństwo jako relację międzyosobowa mężczyzny i kobiety, relację, która winna być stale rozwijana, pobudzi do pogłębiania problemów płciowości małżeńskiej i odpowiedzialnego rodzicielstwa i związanej z tym podstawowej wiedzy medyczno-biologicznej. Skłoni również do bliższego zapoznania się z właściwymi metodami wychowania dzieci, ułatwiając także nabycie podstawowych elementów potrzebnych w uporządkowanym prowadzeniu rodziny (stała praca, odpowiednie środki finansowe, mądre zarządzanie, pojęcie ekonomii domowej itd.)”. FC 66.

[16] „Bardzo wiele osób na świecie, niestety, nie może w żaden sposób odwołać się do tego, co określa się w ścisłym sensie pojęciem rodziny. Ogromna część ludzkości żyje w warunkach wielkiego ubóstwa, gdzie promiskuizm, brak mieszkań, nieregularność i niestałość stosunków, krańcowy brak kultury, praktycznie nie pozwalają mówić o prawdziwej rodzinie. Są też inne osoby, które z różnych motywów pozostały samotne na świecie”. FC 85.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek rozeznaje w rodzinie swoje powołanie życiowe[17]. W rodzinie uczy się miłości, braterskich relacji z innymi i ofiarności względem drugiej osoby. We wspólnocie osób, jaką jest rodzina, rozwija swoje człowieczeństwo, jak również przyczynia się do rozwoju innych członków swojej rodziny. W rodzinie poznaje i przeżywa cywilizację miłości.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie, że młody człowiek nie będzie brał czynnego udziału w życiu rodzinnym. Relacje rodzinne będą go interesowały o tyle, o ile będzie czerpał z nich korzyść. W jego postawie wobec rodziny może zacząć dominować egoizm i brak szacunku wobec rodziców i rodzeństwa. Również brak porozumienia z rodzicami może doprowadzić go do alienacji i zerwania więzi rodzinnych.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Kochać rodzinę, to znaczy umieć cenić jej wartość i możliwości, i zawsze je popierać. Kochać rodzinę, to znaczy poznać niebezpieczeństwa i zło, które jej zagraża, aby móc je pokonać. Kochać rodzinę, to znaczy przyczyniać się do tworzenia środowiska sprzyjającego jej rozwojowi. Zaś szczególną formą miłości wobec dzisiejszej rodziny chrześcijańskiej, kuszonej często zniechęceniem, dręczonej rosnącymi trudnościami, jest przywrócenie jej zaufania do siebie samej, do własnego bogactwa natury i łaski, do posłannictwa powierzonego jej przez Boga.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 86, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 210.

Wspomnienie życia ukrytego w Nazarecie przywołuje sprawy jakże konkretne i bliskie doświadczeniu każdego mężczyzny i każdej kobiety. Ożywia poczucie świętości rodziny, zarysowując jednocześnie cały świat wartości, dziś mocno zagrożonych, takich jak wierność, szacunek dla życia, wychowanie dzieci, modlitwa, które rodziny chrześcijańskie mogą na nowo odnaleźć w murach świętego Domu, pierwszego i wzorcowego „Kościoła domowego" w dziejach.

JAN PAWEŁ II, List z okazji 700-lecia Sanktuarium Świętego Domu w Loretto, Watykan 15.08.1993, 8, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Poznań 2006, s. 353.

W zamyśle Boga Stworzyciela i Odkupiciela rodzina odkrywa nie tylko swoją „tożsamość", to, czym „jest", ale również swoje „posłannictwo", to, co może i powinna „czynić". Zadania, które z powołania Bożego ma wypełniać w historii, wypływają z samej istoty i ukazują jej dynamiczny i eg-

[17] „Rodzina bowiem, jako wspólnota wychowawcza, powinna pomóc człowiekowi w rozpoznawaniu własnego powołania i podjęciu koniecznych wysiłków na rzecz większej sprawiedliwości, przygotowując go od samego początku do relacji międzyosobowych, opartych na sprawiedliwości i miłości". FC 2.

zystencjalny rozwój. Każda rodzina odkrywa i znajduje w sobie samej nie dające się stłumić wezwanie, które jednocześnie określa jej godność i odpowiedzialność: rodzino, „stań się" tym, czym „jesteś"!

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 17, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006, s. 113.

12. PISMO ŚWIĘTE

Gdybym mówił językami ludzi i aniołów, a miłości bym nie miał, stałbym się jak miedź brzęcząca albo cymbał brzmiący. Gdybym miał też dar prorokowania i znał wszystkie tajemnice, i posiadał wszelką wiedzę, i wszelką możliwą wiarę, tak iżbym góry przenosił, a miłości bym nie miał, byłbym niczym. I gdybym rozdał na jałmużnę całą majętność moją, a ciało wystawił na spalenie, lecz miłości bym nie miał, nic bym nie zyskał. Miłość cierpliwa jest, łaskawa jest. Miłość nie zazdrości, nie szuka poklasku, nie unosi się pychą; nie dopuszcza się bezwstydu, nie szuka swego, nie unosi się gniewem, nie pamięta złego; nie cieszy się z niesprawiedliwości lecz współweseli się z prawdą. Wszystko znosi, wszystkiemu wierzy, we wszystkim pokłada nadzieję, wszystko przetrzyma. Miłość nigdy nie ustaje (1 Kor 13,1-8).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

1648 Związanie się na całe życie z drugim człowiekiem może wydawać się trudne, a nawet niemożliwe. Tym ważniejsze jest głoszenie Dobrej Nowiny, że Bóg nas kocha miłością trwałą i nieodwołalną, że małżonkowie mają udział w tej miłości, że Bóg ich prowadzi i podtrzymuje oraz że przez swoją wierność mogą oni być świadkami wiernej miłości Boga.

Por. KKK 1644; 1646; 1648; 1649; 1652; 1653; 1654.

LITERATURA:

Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium socjologiczne, red. W. MAJKOWSKI, Kraków 1997.

JANKE A., *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku*, Toruń 2004.

JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Familiaris consortio*, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2006.

KAWULA S., BRAGIEL J., JANKE A., *Pedagogika rodziny*, Toruń 2000.

KAWULA S., *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familiologiczne*, Toruń 2005.

Opieka i wychowanie w rodzinie, red. C. KĘPSKI, Lublin 2003.

Pokolenie wygranych? Dzieci i młodzież w procesie transformacji społeczno-gospodarczej i politycznej Polski, red. J. SZTUMSKI, Katowice 2001.

Polska młodzież – zaburzenia, zagrożenia w aktualnej rzeczywistości społecznej, red. T. SOŁTYSIK, M. KARWOWSKA, Bydgoszcz 2001.

Rodzina fundamentem społeczeństwa, narodu i państwa, red. S. KOWOLIK, Tarnowskie Góry 2004.

WARTOŚĆ XXX

Mój związek z pracą, nauką, sztuką[1]

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój intelektualno-duchowy

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Kształtowanie postawy zgłębiania wiedzy

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Umiejętność rozwijania swojego człowieczeństwa

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Co to znaczy człowieczeństwo?
   - Wartości w sztuce zrealizowane przez człowieka.
   - Jakie są współczesne zagrożenia dla sztuki?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Człowiek powołany jest do pracy[2] i do twórczości.
   - „Człowiek staje się bardziej sobą przez coraz pełniejsze poznanie prawdy”[3].
   - Sztuka jest dla człowieka pomocą w interpretowaniu rzeczywistości[4].
   Zasady
   - Swoją pracą przyczyniam się do pomnażania dobra wspólnego narodu[5].

---

[1] „Stworzony bowiem na obraz i podobieństwo Boga Samego wśród widzialnego wszechświata, ustanowiony, aby ziemię czynić sobie poddaną, jest człowiek przez to samo od początku powołany do pracy”. LE Wprowadzenie.

[2] Jan Paweł II, Przemówienie do przedstawicieli UNESCO, Paryż, 2.02.1980, *W imię przyszłości kultury*, w: Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, dz. cyt., s. 76.

[3] „Wszelka autentyczna sztuka interpretuje rzeczywistość pozostającą poza zasięgiem zmysłów. Rodzi się z milczenia, zachwytu lub protestu szczerego serca. Stara się przybliżyć tajemnicę rzeczywistości. To, co jest istotą sztuki, mieści się w głębi człowieka, tam, gdzie dążeniu do nadania sensu swojemu życiu towarzyszy przelotne poczucie piękna i tajemniczej jedności rzeczy”. Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. dla artystów, Bruksela, 20.05.1985, w: Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, dz. cyt., s. 292.

[4] „Człowiek swoją głębszą tożsamość ludzką łączy z przynależnością do narodu, swoją zaś pracę pojmuje także jako pomnażanie dobra wspólnego wypracowywanego przez jego rodaków, uświadamiając sobie przy tym, że na tej drodze praca ta służy pomnażaniu dorobku całej rodziny ludzkiej, wszystkich ludzi żyjących na świecie”. LE 10.

[5] „Praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca przyrodę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowiek, a także poniekąd bardziej staje się człowiekiem”. LE 9.

- Uczę się swojego człowieczeństwa i badam otaczającą mnie rzeczywistość.
- Interesuję się współczesnymi zagadnieniami sztuki.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Praca jest dobrem człowieka[6].
- Wykształcenie umożliwia człowiekowi korzystanie z osiągnięć nauki, kultury i sztuki[7].
- Sztuka kształtuje dojrzałe życie człowieka.

Zasady

- Szacunek dla pracy i wartość pracowitości stanowią ważny element wychowania mojego dziecka[8].
- Pomagam dzieciom w zdobywaniu wykształcenia.
- Sztuka inspiruje mnie do tworzenia relacji osobowych opartych na miłości, wierze i nadziei (małżeństwo, rodzina, przyjaźnie).

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Człowiek jest podmiotem pracy[9].
- Nauka powinna bronić życia ludzkiego.
- Sztuka powinna przekazywać piękno i pełną prawdę o człowieku.

Zasady

- Stosuję etyczne zasady pracy[10].

---

[6] „Człowiek, który bardziej «jest» również przez to, co «ma», co «posiada» – musi umieć «posiadać» tj. dysponować i gospodarować środkami posiadania dla dobra własnego i dobra ogółu. A do tego nieodzowne jest takie wykształcenie". Jan Paweł II, Przemówienie do przedstawicieli UNESCO, Paryż, 2.02.1980, *W imię przyszłości kultury*, w: Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, dz. cyt., s. 76.

[7] „Praca i pracowitość warunkują także cały proces wychowania w rodzinie właśnie z tej racji, że każdy «staje się człowiekiem» między innymi przez pracę, a owo stawanie się człowiekiem oznacza właśnie istotny cel całego procesu wychowania". LE 10.

[8] „Człowiek dlatego ma czynić sobie ziemie poddaną, ma nad nią panować, ponieważ jako «obraz Boga» jest osobą, czyli bytem podmiotowym uzdolnionym do planowego i celowego działania, zdolnym do stanowienia o sobie i zmierzającym do spełnienia siebie. Jako osoba jest tedy człowiek podmiotem pracy. Jako osoba pracuje, wykonuje różne czynności przynależące do procesu pracy, a wszystkie one, bez względu na charakter, mają służyć urzeczywistnianiu się jego człowieczeństwa, spełnianiu osobowego powołania, które jest mu właściwe z racji samegoż człowieczeństwa ". LE 6.

[9] „Nie ulega bowiem wątpliwości, że praca ludzka ma swoją wartość etyczną, która wprost i bezpośrednio pozostaje związana z faktem, iż ten, kto ją spełnia, jest osobą, jest świadomym i wolnym, czyli stanowiącym o sobie podmiotem". LE 6.

[10] „I proszę Was: użyjcie wszystkich sił, by wprowadzić i respektować we wszystkich dziedzinach nauki prymat etyki". Jan Paweł II, Przemówienie do przedstawicieli UNESCO, Paryż, 2.06.1980, *W imię przyszłości kultury*, w: Jan Paweł II, *Wiara i kulrtura*, dz. cyt., s. 80.

- We wszystkich dziedzinach nauki powinien panować prymat etyki[11].
- Wskazuję na uniwersalne wartości ludzkie promowane przez sztukę[12].

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie proszeni są o przygotowanie w grupach prac dotyczących wkładu polskich twórców i naukowców w postęp cywilizacyjny.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Poznawcze działanie osoby wiąże się z nieustannym kontaktowaniem się z poznawanym bytem, nie jest ono procesem oderwanym od rzeczywistości. Młody człowiek jest zmotywowany do zdobywania wiedzy i przemieniania siebie, aby bardziej urzeczywistniło się jego człowieczeństwo, spełniło jego osobowe powołanie. W dochodzeniu do prawdy młody człowiek umie wykorzystać zarówno swoją pracę, jak i zdobycze nauki i sztuki. W swojej twórczości postępuje etycznie, odpowiedzialnie, mając na uwadze godność osoby ludzkiej.

10. ZAGROŻENIA

Praca i twórczość człowieka mogą się obrócić przeciwko niemu. Przestaną służyć jego realnym potrzebom, nie będą przyczyniać się do jego rozwoju[13]. Istnieje zagrożenie, że praca i twórczość człowieka stracą wymiar ludzki i przestaną być godne człowieka.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Rozwój techniki oraz naznaczony panowaniem techniki rozwój cywilizacji współczesnej domaga się proporcjonalnego rozwoju moralności i etyki. Tymczasem ten drugi zdaje się, niestety, wciąż pozostawać w tyle. I stąd też

[11] „Wpisane jest w duszę człowieka wezwanie do nieśmiertelności. Wpisane jest ono w duszę artysty, gdy dziełem swego talentu, swego geniuszu, stara się przekroczyć granicę przemijania i śmierci". Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. Jubileuszu Roku Odkupienia dla artystów, Rzym, 18.01.1984, w: Jan Paweł II, *Wiara i kultura.*, dz. cyt., s. 256.

[12] „Na tym zdaje się polegać główny rozdział dramatu współczesnej ludzkiej egzystencji w jej najszerszym i najpowszechniejszym wymiarze. Człowiek coraz bardziej bytuje w lęku. Żyje w lęku, że jego wytwory – rzecz jasna nie wszystkie i nie większość, ale niektóre, i to właśnie te, które zawierają w sobie szczególną miarę ludzkiej pomysłowości i przedsiębiorczości – mogą zostać obrócone w sposób radykalny przeciwko człowiekowi. Mogą stać się środkami i narzędziami jakiegoś wręcz niewyobrażalnego samozniszczenia, wobec którego wszystkie znane nam z dziejów kataklizmy i katastrofy zdają się blednąć. Musi przeto zrodzić się pytanie, na jakiej drodze owa dana człowiekowi od początku władza, mocą której miał czynić ziemię sobie poddaną, obraca się przeciwko człowiekowi, wywołując zrozumiały stan niepokoju, świadomego czy też podświadomego lęku, poczucie zagrożenia, które na różne sposoby udziela się współczesnej rodzinie ludzkiej i w różnych postaciach się ujawnia". RH 15.

[13] „Wiąże się z tym od razu bardzo ważny wniosek natury etycznej: o ile prawdą jest, że człowiek jest przeznaczony i powołany do pracy, to jednak nade wszystko praca jest «dla człowieka», a nie «człowiek dla pracy»". LE 6.

ów skądinąd zdumiewający postęp, w którym trudno nie dostrzegać również tych rzeczywistych znamion wielkości człowieka, jakie w swych twórczych zalążkach objawiły się na kartach Księgi Rodzaju już w opisie jego stworzenia, musi rodzić wielorakie niepokoje. Niepokój zaś dotyczy zasadniczej i podstawowej sprawy: czy ów postęp, którego autorem i sprawcą jest człowiek, czyni życie ludzkie na ziemi pod każdym względem „bardziej ludzkim", bardziej „godnym człowieka"? Nie można żywić wątpliwości, że pod wielu względami czyni je takim. Pytanie jednak, które uporczywie powraca, dotyczy tego co najistotniejsze: czy człowiek jako człowiek w kontekście tego postępu staje się lepszy, duchowo dojrzalszy, bardziej świadomy godności swego człowieczeństwa, bardziej odpowiedzialny, bardziej otwarty na drugich, zwłaszcza dla potrzebujących, dla słabszych, bardziej gotowy świadczyć i nieść pomoc wszystkim?

JAN PAWEŁ II, Enc. *Redemptor hominis*, 15, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2005, s. 25.

Warsztaty pracy, przy których powołanie człowieka do poznania i konstytutywny związek samego człowieczeństwa z prawdą jako celem poznania staje się codzienną rzeczywistością, niejako chlebem powszednim tylu mistrzów, czcigodnych koryfeuszów nauki i jej praktycznego zastosowania, a wokół nich młodych badaczy i adeptów nauki oraz rzeszy studentów ściągających do tych ośrodków poznania i wiedzy. Znajdujemy się tutaj jak gdyby na tych największych szczeblach drabiny, po której człowiek od samego początku wspina się ku poznaniu rzeczywistości świata, jaki go otacza – a także tajników własnego człowieczeństwa.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do przedstawicieli UNESCO, Paryż, 2.02.1980, *W imię przyszłości kultury*, w: JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, Rzym 1986, s. 77.

12. PISMO ŚWIĘTE

Strzeżcie się fałszywych proroków, którzy przychodzą do was w owczej skórze, a wewnątrz są drapieżnymi wilkami. Poznacie ich po ich owocach. Czy zbiera się winogrona z ciernia albo z ostu figi? Tak każde dobre drzewo wydaje dobre owoce, a złe drzewo wydaje złe owoce. Nie może dobre drzewo wydać złych owoców ani złe drzewo wydać dobrych owoców. Każde drzewo, które nie wydaje dobrego owocu, zostaje wycięte i wyrzucone w ogień. A więc: poznacie ich po ich owocach (Mt 7,15-20).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2428 W pracy osoba wykorzystuje i urzeczywistnia część swoich naturalnych zdolności. Podstawowa wartość pracy dotyczy samego człowieka, który jest jej sprawcą i adresatem. Praca jest dla człowieka, a nie człowiek dla pracy. Każdy powinien mieć możliwość czerpania z pracy środków na utrzymanie siebie, swoich bliskich i na pomoc wspólnocie ludzkiej.

Por. KKK 1880; 1888; 2426; 2427; 2433; 2434; 2820.

LITERATURA:

Bóg i świat. Wiara i życie w dzisiejszych czasach. Z kardynałem Josephem Ratzingerem rozmawia Peter Seewald, Kraków 2001.

GILSON É., *Chrystianizm a filozofia*, Warszawa 1958.

GOGACZ M., *Szkice o kulturze*, Warszawa 1986.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do przedstawicieli UNESCO, Paryż, 2.06.1980, *W imię przyszłości kultury*, w: JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, red. M. RADWAN, SCJ, T. GORZKULA, K. CYWIŃSKA, Rzym 1986.

KRĄPIEC M.A., OP, *Człowiek – Kultura – Uniwersytet*, Lublin 1998.

SWIEŻAWSKI S., *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Warszawa 2000.

SWIEŻAWSKI S., *Rozum i tajemnica*, Kraków 1960.

WARTOŚĆ XXXI

Mój związek z wyznawaną religią (wartość religii)

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój duchowo-moralny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność kierowania własnym życiem w oparciu o religię

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Tworzenie religijnej tożsamości ucznia

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Zagadnienie prawdziwości religii.
   - Czy kanony religijne ograniczają ludzką wolność, czy też przyczyniają się one do rozwoju człowieczeństwa?
   - Jakiej postawy wobec ludzi uczy mnie moja religia?
   - Zależność pomiędzy pokojem na świecie, a pokojem między religiami[1].

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Religię wybieram w sposób wolny.
   - Treścią wiary jest miłość pomiędzy Bogiem a człowiekiem.
   - Człowiek odnosi się do Boga, ponieważ odnajduje w Nim sens swego istnienia i pełnię człowieczeństwa[2].

   Zasady
   - Wierzę, że Bóg jest najwyższą i absolutną wartością.
   - Religia jest dla mnie praktyczną więzią z Bogiem.
   - Znam i rozumiem swoją religię.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Bóg jest Osobą. Jego obecność rozpoznaję przez wiarę.
   - Celem religii jest doprowadzenie człowieka do zbawienia, do uczestnictwa w życiu Bożym.

---

[1] „Hans Küng jako rzecznik wielu zdefiniował ten stan rzeczy następująco: *Nie ma pokoju światowego bez pokoju religijnego*, a pokój religijny, ekumenię religii, ogłosił obowiązkowym zadaniem wszystkich wspólnot religijnych". J. Ratzinger, kard., *Wielość religii i jedno Przymierze*, Poznań 2004, s. 94.

[2] „Człowiek ze swej natury szuka prawdy. Celem tego poszukiwania nie jest tylko poznanie prawd cząstkowych, dotyczących faktów lub zagadnień naukowych; człowiek dąży nie tylko do tego, aby w każdej ze swych decyzji wybrać prawdziwe dobro. Jego poszukiwanie zmierza ku głębszej prawdzie, która może mu ukazać sens życia; poszukiwanie to zatem może osiągnąć cel jedynie w absolucie". FR 33.

- Człowiek jest ukierunkowany na Transcendencję. W religii człowiek nie jest twórcą Boga i zbawienia. Zbawienie jest darem od Boga, Jezusa Chrystusa.

Zasady

- Wychowuję moje dziecko w religii, którą praktykuję. Staram się być dla niego wzorcem do naśladowania, wskazuję na Boga i autorytety religijne.
- Zwracam uwagę, aby religia nie stała się zabobonem[3].
- Pomagam dziecku w zrozumieniu życia wiecznego, prawdy, dobra i piękna[4].

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Religia chrześcijańska opiera się na objawieniu naturalnym i pozytywnym bożym, przekazanym przez Jezusa Chrystusa.
- Istnieje komplementarność między kulturą a religią[5].
- Religia ma ścisły związek z moralnością. Dąży do oddania chwały Bogu i czynienia dobra.

Zasady

- Wyjaśniam uczniom strukturę religii, jak jest ona utworzona; zasady życia religijno-moralnego, wierzeń i kultu.
- W procesie kształtowania osobowości ucznia, szkoła stwarza warunki do spotkania między religią a kulturą.
- Ukazuję, że dialog z innymi religiami nie stanowi zagrożenia dla wyznawanej religii.

---

[3] „Wiara domaga się, aby jej przedmiot został poznany przy pomocy rozumu; rozum, osiągając szczyt swoich poszukiwań, uznaje, jak konieczne jest to, co ukazuje mu wiara". FR 42.

[4] „Historia tysiąclecia, które zbliża się ku końcowi, poucza nas, że należy iść tą właśnie drogą: nie wyzbywać się tęsknoty za prawdą ostateczną, z pasją jej poszukiwać i śmiało odkrywać nowe szlaki. To wiara przynagla rozum, aby przekraczał wszelkie bariery izolacji i nie wahał się ponosić ryzyka w poszukiwaniu wszystkiego co piękne, dobre i prawdziwe". FR 56.

[5] „Kultury, jeśli są głęboko zakorzenione w ludzkiej naturze, odznaczają się typową dla człowieka otwartością na wymiar uniwersalny i na transcendencję. […] Również sposób, w jaki chrześcijanie przeżywają swoją wiarę, jest przeniknięty przez kulturę otaczającego ich środowiska. Z kolei sam sposób przeżywania wiary stanowi również jeden z czynników, które stopniowo kształtują cechy tej kultury. […] Ewangelia głoszona w różnych kulturach domaga się wiary od tych, którzy ją przyjmują, ale nie przeszkadza im zachować własnej tożsamości kulturowej. Nie prowadzi to do żadnych podziałów, ponieważ cechą wyróżniającą społeczność ochrzczonych jest powszechność, która potrafi przyjąć każdą kulturę, wspomagając rozwój tych jej elementów, które pośrednio prowadzą ją do pełnego wyrażenia się w prawdzie. […] Ewangelia nie przeciwstawia się danej kulturze, to znaczy w spotkaniu z nią nie chce pozbawiać jej właściwych dla niej treści ani narzucać jej obcych, niezgodnych z nią form. Przeciwnie, orędzie głoszone przez chrześcijanina w świecie i w różnorodności kultur stanowi prawdziwą formę wyzwolenia od wszelkiego nieładu wprowadzonego przez grzech, a zarazem powołania do pełni prawdy. To spotkanie niczego kulturom nie odbiera, ale przeciwnie – pobudza je do otwarcia się na nowość ewangelicznej prawdy, aby mogły zaczerpnąć z niej inspirację do dalszego rozwoju". FR 70-71.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Podczas lekcji razem z uczniami oglądam reportaż z wybranego Światowego Spotkania Młodych z Papieżem. Przed projekcją proszę uczniów, aby zwrócili uwagę na problemy, które potem będziemy wspólnie omawiać. Np.: przesłanie Papieża do młodych; zagadnienie „jeden Kościół i różnorodność wspólnot lokalnych" (różne drogi, a ten sam cel); problemy chrześcijan na różnych kontynentach; rola papieża w Kościele; odpowiedzialność młodych chrześcijan za Kościół i świat; wspólna modlitwa chrześcijan; budowanie tożsamości religijnej poprzez Światowe Spotkania Młodych. Uczniowie, którzy uczestniczyli w tym wydarzeniu są zaproszeni do opowiedzenia o swoich doświadczeniach. Pomagam uczniom zastanowić się nad ich miejscem w Kościele. Uczniowie należący do innych wyznań przedstawią doświadczenia z ich wspólnot religijnych.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń rozumie, że religia opiera się na spotkaniu z Bogiem. Żyje świadomością, że nie jest ona wytworem ludzkim, ale dziełem współpracy Boga i człowieka. Wie, że religia ma sens, gdy jest możliwa ścisła więź z Bogiem. Nie stosuje podziału między swoim życiem a religią, nie ma ona dla niego charakteru okazjonalnego[6]. W religii młody człowiek szuka sensu życia, jest otwarty na to, aby kształtowała ona jego charakter, tożsamość. Dzięki religii człowiek tworzy więzi wspólnotowe z innymi osobami. Wie i ufa, że wyznawana wiara doprowadzi go do prawdy[7]. Odnajduje fundament, który jest odpowiedzią na jego egzystencjalne pytania.

10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek może traktować religię instrumentalnie, jako element władzy nad innymi osobami, jako narzędzie do manipulacji. Istnieje ryzyko, że uczeń sprowadzi religię tylko do wiedzy religijnej, pomijając jakąkolwiek

---

[6] „Człowiek wyzwolony przez Jezusa Chrystusa do prawdziwej wolności zdaje sobie sprawę, że nie jest związany zewnętrznie przez setki przepisów, ale wewnętrznie przez Miłość, która zamieszkała w najgłębszych zakątkach jego serca. Dziesięcioro Przykazań to prawo wolności: nie takiej jednak, która pozwala folgować ślepym namiętnościom, lecz wolności, która prowadzi do miłości i do wyboru w każdej sytuacji tego, co dobre, nawet wówczas gdy jest to uciążliwe. Prawo, któremu jesteśmy posłuszni, nie jest bezosobowe: oczekuje się od nas raczej, że z miłości podporządkujemy się Ojcu przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym (por. Rz 6,14; Ga 5,18). Objawiając się na górze i przekazując swoje Prawo, Bóg objawił człowieka samemu człowiekowi. Synaj wznosi się w samym sercu prawdy o człowieku i o jego przeznaczeniu". Jan Paweł II, Homilia wygłoszona w czasie pielgrzymki do Ziemi Świętej, Góra Synaj, 26.02.2000, *Dziesięcioro przykazań prawem miłości i wolności człowieka*, w: C. Drążek, SJ, *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Kraków 2001, s. 191, 192.

[7] „W życiu każdego człowieka przychodzi chwila, kiedy – bez względu na to, czy się do tego przyznaje, czy też nie – odczuwa on potrzebę zakorzenienia swojej egzystencji w prawdzie uznanej za ostateczną, która dałaby mu pewność nie podlegającą już żadnym wątpliwościom". FR 27.

relację z Bogiem. Z jednej strony wiedza może zastąpić wiarę, praktyki religijne, modlitwę, z drugiej strony brak wiedzy na temat wyznawanej religii przyczyni się do zaniku wiary w Boga lub narazi na błędy w jej rozumieniu. Uczeń może przeciwstawiać religię kulturze, zacznie pojmować kulturę jako przeszkodę dla religii. Nieodwoływanie się do religii stwarza ryzyko, że problemy dotyczące celu i sensu istnienia nie zostaną właściwie rozwiązane.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

„A oto podszedł pewien człowiek". W młodzieńcu, którego Ewangelia Mateusza nie podaje, możemy rozpoznać każdego człowieka, zbliżającego się świadomie lub nieświadomie do Chrystusa, Odkupiciela człowieka, i stawiającego Mu pytanie moralne. Młodzieniec pyta nie tyle o to, jakich zasad należy przestrzegać, ale jak osiągnąć pełny sens życia. To dążenie bowiem stanowi rzeczywiste podłoże każdej ludzkiej decyzji i działania, to ukryte poszukiwanie i wewnętrzny impuls porusza ludzką wolność. Pytanie młodzieńca odwołuje się ostatecznie do Dobra absolutnego, które nas pociąga i wzywa, jest echem Bożego powołania, źródła i celu życia człowieka.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Veritatis splendor*, 7, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 2005, s. 538-539.

Człowiek, który chce zrozumieć siebie do końca − nie wedle jakichś tylko doraźnych, częściowych, czasem powierzchownych, a nawet pozornych kryteriów i miar swojej własnej istoty − musi ze swoim niepokojem, niepewnością, a także słabością i grzesznością, ze swoim życiem i śmiercią, przybliżyć się do Chrystusa. Musi niejako w Niego wejść z sobą samym, musi sobie „przyswoić", zasymilować całą rzeczywistość Wcielenia i Odkupienia, aby siebie odnaleźć. Jeśli dokona się w człowieku ów dogłębny proces, wówczas owocuje on nie tylko uwielbieniem Boga, ale także głębokim zdumieniem nad sobą samym.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Redemptor hominis*, 10, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2005, s. 15.

W zsekularyzowanym społeczeństwie, które zagubiło sens religijny oraz także sens moralności, istnieje przynaglająca potrzeba edukacji wartości religijnych, edukacji, która umożliwi obdarzonych taką edukacją do zwrócenia uwagi na wołanie wiary. Przez katolicką szkołę należy wychowywać młodzież do wartości życia wewnętrznego tak, żeby mogli sami odpowiedzieć na to zawołanie wiary, z entuzjazmem i wielkodusznością.

JAN PAWEŁ II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, Watykan,18.03.1982, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* V,1, 1982, Poznań 1993, s. 389.

12. PISMO ŚWIĘTE

Wtedy wziął Księgę Przymierza i czytał ją głośno ludowi. I oświadczyli: „Wszystko, co powiedział Pan, uczynimy i będziemy posłuszni". Mojżesz wziął krew i pokropił nią lud, mówiąc: „Oto krew przymierza, które Pan zawarł z wami na podstawie wszystkich tych słów" (Wj 24,7-8).

A gdy jedli, wziął chleb, odmówił błogosławieństwo, połamał i dał im, mówiąc: „Bierzcie, to jest Ciało moje". Potem wziął kielich i odmówiwszy dziękczynienie, dał im, i pili z niego wszyscy. I rzekł do nich: „To jest moja Krew Przymierza, która za wielu będzie wylana. Zaprawdę powiadam wam: Odtąd nie będę już pił napoju z owocu winnego krzewu aż do owego dnia, kiedy pić będę go nowy w królestwie Bożym" (Mk 14,22-25).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

27 Pragnienie Boga jest wpisane w serce człowieka, ponieważ został on stworzony przez Boga i dla Boga. Bóg nie przestaje przyciągać człowieka do siebie i tylko w Bogu człowiek znajdzie prawdę i szczęście, których nieustannie szuka: „Szczególny charakter godności ludzkiej polega na powołaniu człowieka do łączności z Bogiem. Człowiek jest zaproszony do rozmowy z Bogiem już od chwili narodzin: istnieje on bowiem tylko dlatego, że stworzony przez Boga z miłości jest zawsze z miłości zachowywany, i nie żyje w pełnej zgodności z prawdą, jeżeli w sposób wolny nie uzna tej miłości i nie odda się Stworzycielowi". KDK 19.

LITERATURA:

BUKOWSKI K., ks., *Religie świata a chrześcijaństwo*, Poznań 1988.

DRĄŻEK C., SJ, *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Kraków 2001.

GUARDINI R., ks., *Objawienie*, Warszawa 1956.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Fides et ratio*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 2, Warszawa 2005, s. 823-920.

JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, red. M. RADWAN, SCJ, T. GORZKULA, K. CYWIŃSKA, Rzym 1986.

RATZINGER J., kard., *Wiara, prawda, tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, Kielce 2005.

RATZINGER J., kard., *Wielość religii i jedno Przymierze*, Poznań 2004.

RUSECKI M., ks., *Być chrześcijaninem. Teologia dla szkół średnich*, Lublin 2006.

SERWIN B.L., KASIMOW H., *Jan Paweł II i dialog międzyreligijny*, Kraków 2001.

SOBÓR WATYKAŃSKI II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 410-421.

ZDYBICKA Z., SJK, *Człowiek i religia. Zarys filozofii religii*, Lublin 1997.

WARTOŚĆ XXXII

Wartość życia, rozumne planowanie mojego życia[1]

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój moralny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność doceniania i planowania życia

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie odpowiedzialności za własne życie

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Współczesne zagrożenia przeciwko życiu.
   - Czy człowiek sam panuje nad życiem i śmiercią[2]?
   - Czym jest dla mnie życie?
   - Jaka jest relacja pomiędzy wolnością i autorytetem?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Życie człowieka ma wymiar doczesny i nadprzyrodzony[3].
   - Osoba ponosi odpowiedzialność za swojego bliźniego[4].
   - Godność osoby ludzkiej jest nienaruszalna.
   Zasady
   - Rozwijam wszystkie wymiary swojego człowieczeństwa.
   - Dbam i chronię osoby słabe[5].
   - Nie używam przemocy wobec drugiej osoby.

---

[1] „Chwałą Bożą jest człowiek żyjący", św. Ireneusz z Lyonu, *Przeciw herezjom*, IV, 20, 7.

[2] „Jednakże na płaszczyźnie kulturowej zaznacza się także wpływ swoistego prometeizmu człowieka, który łudzi się, że w ten sposób może zapanować nad życiem i śmiercią, ponieważ sam o nich decyduje, podczas gdy w rzeczywistości zostaje pokonany i zmiażdżony przez śmierć nieodwracalnie zamkniętą na wszelką perspektywę sensu i na wszelką nadzieję". EV 15.

[3] „Człowiek jest powołany do pełni życia, która przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia także w fazie doczesnej". EV 2.

[4] „Mimo woli przychodzą tu na myśl współczesne tendencje, prowadzące do uwolnienia człowieka od odpowiedzialności za bliźnich, wyrażające się między innymi zanikiem solidarności z najsłabszymi członkami społeczeństwa, jak starcy, chorzy, imigranci i dzieci, oraz obojętnością często występującą między narodami, nawet wówczas; gdy w grę wchodzą wartości fundamentalne, takie jak życie, wolność i pokój". EV 8.

[5] „Człowiek, który swoją chorobą, niepełnosprawnością lub – po prostu samą swoją obecnością zagraża dobrobytowi lub życiowym przyzwyczajeniom osób bardziej uprzywilejowanych, bywa postrzegany jako wróg, przed którym należy się bronić albo którego należy wyeliminować. Powstaje w ten sposób swoisty «spisek przeciw życiu»". EV 13.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Nowe życie jest darem Boga dla dziecka i jego rodziców[6].
- Dobro wspólne narodu jest budowane w oparciu o podstawowe prawa osoby ludzkiej[7].
- Osoba powinna budować hierarchię wartości, na której szczycie zawsze znajduje się człowiek.

Zasady

- Uczę dziecko odkrywania i rozwijania swoich talentów.
- Tłumaczę dziecku, że rozwój społeczny nigdy nie powinien pomijać godności osoby ludzkiej.
- Rozwijam w dziecku wrażliwość na życie ludzkie i postawę kontemplacji świata stworzonego.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Służenie życiu ludzkiemu i szanowanie go jest gwarantem pokoju na świecie i rozwoju społecznego[8].
- Tłumaczę uczniom, że życie jest zadaniem, twórczym procesem, który umożliwia stały rozwój człowieczeństwa.
- Prawdziwa demokracja chroni wartość życia[9].

Zasady

- Pomagam uczniom tworzyć w szkole przyjazne i życzliwe relacje.
- Motywuję ucznia do pracy, by mógł odnosić sukcesy w nauce.
- Razem z uczniami angażuję się w działalność na rzecz ochrony życia ludzkiego[10].

---

[6] „Życie ofiarowane przez Boga człowiekowi jest darem, dzięki któremu Bóg udziela coś z siebie stworzeniu". EV 34.

[7] „Działać na rzecz życia znaczy przyczyniać się do odnowy społeczeństwa przez budowanie dobra wspólnego. Nie można bowiem budować dobra wspólnego, jeśli nie uznaje się i nie chroni prawa do życia, na którym się opierają i z którego wynikają wszystkie niezbywalne prawa człowieka". EV 101.

[8] „(...) Szanuj, broń, miłuj życie i służ życiu – każdemu życiu ludzkiemu! Tylko na tej drodze znajdziesz sprawiedliwość, rozwój, prawdziwą wolność, pokój i szczęście!". EV 5.

[9] „Tylko szacunek dla życia może stanowić fundament i gwarancję najcenniejszych i najpotrzebniejszych dla społeczeństwa wartości, takich jak demokracja i pokój". EV 101.

[10] „Głoszenie to staje się szczególnie naglące dzisiaj, gdy lęk budzą coraz liczniejsze i poważniejsze zagrożenia życia ludzi i narodów, zwłaszcza życia słabego i bezbronnego. Obok dawnych, dotkliwych plag, takich jak nędza, głód, choroby endemiczne, przemoc i wojny, pojawiają się dziś plagi nowe, przybierające nieznane dotąd formy i niepokojące rozmiary". EV 3.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie są proszeni o analizę własnego rozwoju. Zastanawiają się, jakie jest dla nich kryterium rozwoju człowieka? Rozważają, czy wkładają cały swój wysiłek w rozwijanie tych zdolności, które służą drugiemu człowiekowi? Czy wystarczająco umacniają w sobie postawy szacunku dla życia, a szczególnie, czy są dostatecznie wrażliwi na osoby z ich najbliższego otoczenia? Praca jest indywidualna, ma pomóc uczniom w ich osobistej formacji.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek nieustannie rozwija swoje człowieczeństwo[11]. Interesuje się drugą osobą. Okazuje jej akceptację, która odznacza się postawą służby wobec innych osób. Nie traktuje innych jako zagrożenia dla siebie. Umie nawiązywać braterskie relacje i solidaryzować się z osobami potrzebującymi pomocy. Uczeń wie, że istnieją fundamentalne prawa ludzkie, m.in. prawo do życia, które nie podlegają głosowaniu czy tymczasowej umowie międzyludzkiej.

10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie, że młody człowiek w imię indywidualnej wolności przestanie respektować godność osoby[12]. Zanik wrażliwości na wartość ludzkiego życia może doprowadzić do postawy hołdującej utylitaryzmowi i hedonizmowi. W związkach międzyludzkich zanika szacunek dla osoby, a wzajemnymi relacjami zaczyna kierować postawa materialistyczna. Występuje zagrożenie braku planowania własnego życia i zdania się na tzw. „ślepy los", przypadkowość, co może prowadzić do zmarnowania wielu dotychczasowych lat.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Potrzebna jest powszechna mobilizacja sumień i wspólny wysiłek etyczny, aby wprowadzić w czyn wielką strategię obrony życia. Wszyscy

[11] „Reasumując możemy powiedzieć, że postulowana tu odnowa kultury wymaga od wszystkich odważnego przyjęcia nowego stylu życia, którego wyrazem jest opieranie konkretnych decyzji – na właściwej skali wartości: na prymacie «być» nad «mieć» i osoby nad rzeczą". EV 98.

[12] „Niestety, te niepokojące zjawiska bynajmniej nie zanikają, przeciwnie, ich zasięg staje się raczej coraz szerszy: nowe perspektywy otwarte przez postęp nauki i techniki dają początek nowym formom zamachów na godność ludzkiej istoty, jednocześnie zaś kształtuje się i utrwala nowa sytuacja kulturowa, w której przestępstwa przeciw życiu zyskują aspekt dotąd nieznany i – rzec można – jeszcze bardziej niegodziwy, wzbudzając głęboki niepokój: znaczna część opinii publicznej usprawiedliwia przestępstwa przeciw życiu w imię prawa do indywidualnej wolności i wychodząc z tej przesłanki domaga się nie tylko ich niekaralności, ale wręcz aprobaty państwa dla nich, aby móc ich dokonywać z całkowitą swobodą, a nawet korzystając z bezpłatnej pomocy służby zdrowia". EV 4.

razem musimy budować nową kulturę życia: nową, to znaczy zdolną podejmować i rozwiązywać istniejące dziś, a dawniej nie znane problemy związane z ludzkim życiem; nową, to znaczy bardziej zdecydowanie i czynnie przyjętą przez wszystkich chrześcijan; nową, to znaczy zdolną pobudzić do poważnej i śmiałej konfrontacji kulturowej ze wszystkimi".

JAN PAWEŁ II, Enc. *Evangelium vitae*, 95, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 2005, s. 739-740.

Płodna miłość małżeńska wyraża się w różnych formach służenia życiu. Wśród nich najbardziej bezpośrednie, właściwe małżeństwu i zarazem takie, w których nic małżeństwa nie może zastąpić, to rodzenie i wychowanie. W istocie każdy akt prawdziwej miłości wobec człowieka potwierdza i doskonali duchową płodność rodziny, będąc aktem posłuszeństwa świętej miłości wobec człowieka potwierdza i doskonali duchową płodność rodziny.

JAN PAWEŁ II, Adh. *Familiaris consortio*, 41, w: JAN PAWEŁ II, *Adhortacje*, t. 1, Kraków 2007, s. 148.

12. PISMO ŚWIĘTE

Bo dla nieśmiertelności Bóg stworzył człowieka – uczynił go obrazem swej własnej wieczności (Mdr 2,23).

Postępujcie jak dzieci światłości! [...] Badajcie, co jest miłe Panu. I nie miejcie udziału w bezowocnych czynach ciemności (Ef 5,8).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2280 Każdy jest odpowiedzialny przed Bogiem za swoje życie, które od Niego otrzymał. Bóg pozostaje najwyższym Panem życia. Jesteśmy obowiązani przyjąć je z wdzięcznością i chronić je ze względu na Jego cześć i dla zbawienia naszych dusz. Jesteśmy zarządcami, a nie właścicielami życia, które Bóg nam powierzył. Nie rozporządzamy nim.

Por KKK 2270; 2319.

LITERATURA:

BŁASIAK A., *Młodzież – świat wartości*, Kraków 2002.

DEBESSE M., *Rozprawy o wychowaniu*, Warszawa 1988.

GORDON T., *Wychowanie bez porażek*, Warszawa 2000.

KAŹMIERCZAK P., *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków 2003.

ŁUSZCZAK G., ks., *Wezwani do świętości*, Kraków 2005.

PARTYKA M., *Dzieci zdolne*, Warszawa 2000.

SĘKOWSKI A. E., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, Lublin 2000.

SUJAK E., *Życie jako zadanie*, Warszawa 1982.

WARTOŚĆ XXXIII

Wysiłek, zmęczenie, relaks

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój integralny osoby

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętne korzystanie z własnych predyspozycji fizycznych

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Praca nad sobą poprzez poznanie i przekraczanie ograniczeń fizycznych i psychicznych

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Jakie cnoty może kształtować wzmożony wysiłek fizyczny?
   - Czy zmęczeniu zawsze musi towarzyszyć uczucie niechęci i rezygnacji?
   - W jaki sposób konstruktywnie korzystać z wolnego czasu?

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Wysiłek fizyczny rozwija wytrwałość, stanowczość i męstwo.
   - Zmęczenie nie może być rozpatrywane w kategoriach porażki.
   - Wypoczynek i relaks powinny służyć rozwojowi fizycznemu i duchowemu.
   Zasady
   - Odnajduję pozytywne aspekty aktywności fizycznej.
   - Zmęczenie towarzyszące wysiłkowi traktuję jako potwierdzenie, że zaangażowałem wszystkie swoje siły.
   - Czas wolny wykorzystuję, aby doskonalić umysł i ciało.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Wysiłek umysłowy i fizyczny rozwija indywidualność osoby.
   - Zmęczenie i stres skutecznie rozładowuje się w gronie rodzinnym, poprzez wspólne spędzanie wolnego czasu.
   - Wypoczynek może przybrać formę aktywną.
   Zasady
   - Poprzez wspólny wysiłek daję dziecku szansę kształtowania siebie, stawania się coraz silniejszym i bardziej zaradnym życiowo.
   - W momencie zmęczenia lub porażki dziecka umiem motywować je do dalszej pracy.
   - Mądrze i twórczo pomagam dziecku zaplanować jego czas wolny.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY
   Normy
   - Umiejętnie dobrany wysiłek fizyczny i umysłowy pozwala odkryć uczniom ich własną wartość.

- Wysiłek grupowy nie może pomniejszyć indywidualności ucznia.
- Zaangażowanie i wysiłek włożony w pracę powinien być jednym z podstawowych kryteriów oceny ucznia.

Zasady

- Czuwam nad tym, aby wysiłek fizyczny był dostosowany do możliwości ucznia.
- Staram się poznać uczniów na tyle, aby proponowana forma wypoczynku była dostosowana do ich wieku i zainteresowań.
- Pamiętam, że wysiłek, zmęczenie i relaks nie muszą nieść wpływów negatywnych, ale mają na celu integralny rozwój osoby.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizuję wycieczkę krajoznawczą, najlepiej po dość trudnym i urozmaiconym terenie. Przed wyprawą uprzedzam uczniów, aby zwrócili uwagę, jak zmieniają się ich uczucia i emocje podczas wzmożonego wysiłku. Czy towarzyszy im gniew, zniechęcenie, zniecierpliwienie, czy akceptują siebie w zaistniałej sytuacji? Po wycieczce staram się tak rozmawiać z uczniami, aby nie utożsamiali się z negatywnymi emocjami, jeżeli takowe były, ale aby wykorzystali je do zrozumienia własnych zachowań i reakcji.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek powinien zdawać sobie sprawę, że kształtowanie tylko własnego ciała nie jest jeszcze wszystkim, czego wymaga dobrze ukształtowana osobowość. Rozwój wymaga również wysiłku umysłowego i duchowego. Walka wewnętrzna, którą toczy się podczas zmagań z samym sobą, służy nie tylko do zrozumienia samego siebie, ale przenosi się na relacje społeczne. Uczeń potrafi traktować wysiłek i zmęczenie jako wartości, które sprawiają, że bardziej ceni „bycie" niż „posiadanie"[1]. Uczeń nie traktuje już relaksu jako „zabicia czasu", ale umiejętnie wykorzystuje go do poznawania nowych zainteresowań, które służą jego rozwojowi[2].

---

[1] „Turystyka ma w sobie coś z «nowego humanizmu», o ile mianowicie przyczynia się do rozwoju wartości osobowych i o ile ułatwia prawdziwe i autentyczne życie społeczne wśród ludzi. Przy pomocy turystyki, między innymi usiłują ludzie zdobywać to, na co czują zapotrzebowanie, aby «więcej być». Doświadczają pewnego niedosytu, który skłania istotę obdarzoną rozumem do podróżowania, aby osiągnąć własne pełniejsze udoskonalenie". Jan Paweł II, Z okazji sesji generalnego zebrania Światowej Organizacji Turystyki, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie* IV, 2, 1981, Poznań 1989, s. 108.

[2] „Wypoczywa się zaś w całej pełni – lepiej może powiedzieć w całej głębi, kiedy ów kontakt z przyrodą staje się kontaktem z Bogiem obecnym w przyrodzie i obecnym w duszy ludzkiej. […] Ludzie w wyprawach szukają często oddalenia od grzechu, od jego zalążków i zaczątków, które tkwią nie tylko w złej woli, ale w całym zdenerwowaniu współczesnego życia, w podniecających zabawach i rozrywkach". K. Wojtyła, *Zapis drogi*, red. A. Szczotka, Kraków 1991, s. 13-14.

10. ZAGROŻENIA

Złe zrozumienie wysiłku, zmęczenia i relaksu może spowodować przeniesienie akcentów bądź to na zbyt duży wysiłek fizyczny, który prowadzi w konsekwencji do wyniszczenia organizmu, bądź do permanentnego relaksu, który służy gnuśności i lenistwu. W następstwie tego, uczeń bardziej lub mniej świadomie wybiera kulturę konsumpcjonizmu, której towarzyszy kult ciała oraz pomieszanie hierarchii wartości, gdzie „mieć" góruje nad „być"[3].

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Otóż odpoczynek człowieka – jak słusznie wyczuwają to tak liczne środowiska młodych – musi prowadzić do odnalezienia i wypracowania w sobie owego „nowego stworzenia", o którym mówi św. Paweł. Droga do tego wiedzie poprzez słowo Boże odczytywane i celebrowane z wiarą i miłością, poprzez uczestnictwo w sakramentach, a nade wszystko w Eucharystii. Droga do tego wiedzie poprzez zrozumienie i realizację wspólnoty, czyli komunii z ludźmi, która rodzi się z komunii z Chrystusem, z Eucharystii. Droga do tego wiedzie także poprzez zrozumienie i realizację ewangelicznej służby, czyli „diakonii". Obyście, moi drodzy, nie ustawali w tym szlachetnym wysiłku, który pozwala wam stawać się świadkami Chrystusa.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św., Nowy Targ, 8.06.1979, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 160.

Turystyka ma w sobie coś z „nowego humanizmu" o ile mianowicie przyczynia się do rozwoju wartości osobowych i o ile ułatwia prawdziwe i autentyczne życie społeczne wśród ludzi. Przy pomocy turystyki, między innymi usiłują ludzie zdobywać to, na co czują zapotrzebowanie, aby „więcej być". Doświadczają pewnego niedosytu, który skłania istotę obdarzoną rozumem do podróżowania, aby osiągnąć własne pełniejsze udoskonalenie. Mając to właśnie na uwadze Sobór Watykański II upomniał ludzi, aby „wykorzystywali czas wolny w celu odprężenia duchowego, wzmocnienia zdrowia fizycznego i psychicznego... Przez podróże w obce strony (turystyka), dzięki którym doskonali się umysł i ludzie wzbogacają się przez wzajemne poznanie" (KDK 61).

JAN PAWEŁ II, Z okazji czwartej sesji generalnego zebrania Światowej Organizacji Turystyki, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* IV, 2, 1981, Poznań 1989, s. 108.

12. PISMO ŚWIĘTE

Jeśli siekiera się stępi, a nie naostrzy się jej, trzeba zwiększyć wysiłek. Pożyteczna jest wtedy mądrość, by osiągnąć powodzenie (Koh 10,10).

---

[3] „Postulowana tu odnowa kultury wymaga od wszystkich odważnego przyjęcia nowego stylu życia, którego wyrazem jest opieranie konkretnych decyzji – na płaszczyźnie osobistej, rodzinnej, społecznej i międzynarodowej – na właściwej skali wartości: na prymacie «być» nad «mieć» i osoby nad rzeczą". EV 98.

A pierwszego dnia po szabacie, wczesnym rankiem, gdy jeszcze było ciemno, Maria Magdalena udała się do grobu i zobaczyła kamień odsunięty od grobu. Pobiegła więc i przybyła do Szymona Piotra oraz do drugiego ucznia, którego Jezus kochał, i rzekła do nich: „Zabrano Pana z grobu i nie wiemy, gdzie Go położono". Wyszedł więc Piotr i ów drugi uczeń i szli do grobu. Biegli obydwaj razem, lecz ów drugi uczeń wyprzedził Piotra i przybył pierwszy do grobu. A kiedy się nachylił, zobaczył leżące płótna, jednakże nie wszedł do środka. Nadszedł potem także Szymon Piotr, idący za nim. Wszedł on do wnętrza grobu i ujrzał leżące płótna oraz chustę, która była na Jego głowie, leżącą nie razem z płótnami, ale oddzielnie zwiniętą w jednym miejscu. Wtedy wszedł do wnętrza także i ów drugi uczeń, który przybył pierwszy do grobu. Ujrzał i uwierzył. Dotąd bowiem nie rozumieli jeszcze Pisma, które mówi, że On ma powstać z martwych. Uczniowie zatem wrócili znowu do siebie (J 20,1-10).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2427 Znosząc trud pracy w łączności z Jezusem, rzemieślnikiem z Nazaretu i Ukrzyżowanym na Kalwarii, człowiek współpracuje w pewien sposób z Synem Bożym w Jego dziele Odkupienia. Potwierdza, że jest uczniem Chrystusa, niosąc krzyż każdego dnia w działalności, do której wypełniania został powołany.

Por. KKK 1004; 2168; 2172.

LITERATURA:

BLANCO L., CARBONELL S., *Wartości w życiu rodziny. Ponad 1000 zabaw rozwijających wrażliwość na wartości ogólnoludzkie*, Kielce 2003.

DZIUBIŃSKI Z., *Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do świata sportu*,Warszawa 2000.

FRASSATI L., *Pier Giorgio Frassati*, Warszawa 1979.

GNITECKI J., PASTERNIAK W., *Wychowanie jako poszukiwanie wartości*, Gorzów Wielkopolski 1993.

JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, red. M. RADWAN, SCJ, T. GORZKULA, K. CYWIŃSKA, Rzym 1986.

JASKÓLSKI A,. JASKÓLSKA A., *Podstawy fizjologii wysiłku fizycznego z zarysem fizjologii człowieka*, Wrocław 2006.

KAPUŚCIŃSKI R., *Autoportret reportera*, Kraków 2003.

WOJTYŁA K., ks., *Zapis drogi*, red. A. SZCZOTKA, Kraków 1991.

WUJEK R.M., *Skauting dzisiaj. Gawędy o harcerstwie*, Warszawa 1995.

ZAHRATOWICZ Z., *Pustelnik z Mar Musa*, Warszawa 2004.

WARTOŚĆ XXXIV

Wartość uprawianego sportu

1. CEL OGÓLNY
   Rozwój fizyczno-społeczny

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętność współzawodnictwa

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Formowanie postawy akceptacji samego siebie w aspekcie fizycznym

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Jaki jest polski kibic?
   - Jaki jest sens uprawiania ekstremalnych sportów?
   - Ideał wychowania człowieka u starożytnych Greków, a dzisiejszy sposób wychowywania.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Sport nie jest celem samym w sobie[1].
   - Sport i sfera duchowa człowieka są ze sobą wzajemnie powiązane[2].
   - Sport uczy szacunku dla własnego ciała.
   Zasady
   - Dbam, aby sport nie był podporządkowany komercjalizacji.
   - Wiem, że poprzez każdy czyn staję się bardziej sobą, odkrywam własne możliwości i ograniczenia.
   - Jestem odpowiedzialny za swoje zdrowie, systematycznie rozwijam własną sprawność fizyczną.

---

[1] „Sport nie jest zwykłym ćwiczeniem muskułów, lecz szkołą wartości moralnych i wychowania do odwagi, do wytrwałości i do przezwyciężenia lenistwa i niedbalstwa. Jest oprócz tego przeciwśrodkiem na miękkość zasad, zniechęcenie i upadek ducha w porażce. Nie ma wątpliwości, że te wartości są w najwyższym stopniu przydatne do formacji osobowości traktującej sport nie jako cel samoistny, lecz jako środek pełnego i harmonijnego rozwoju fizycznego, moralnego i społecznego". Jan Paweł II, Przemówienie do grupy olimpijczyków, Watykan 24.11.1984, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie* VII, 2, 1984, Poznań 2002, s. 637.

[2] „Wiecie dobrze, że sport, we wszystkich swoich przejawach, to nie tylko impreza sportowa, lecz bardziej jeszcze napięcie moralne. Wymaga idealnego ładunku duchowego. Sport jest połączony z ryzykiem degradacji człowieka, jeżeli nie jest wspierany i podtrzymywany przez ludzkie cnoty uczciwości, wspaniałomyślności i poszanowania praw gry, a także osoby zawodnika. Te cnoty ściśle harmonizują z duchem chrześcijańskim, ponieważ wymagają zdolności panowania nad sobą, wyrzeczenia, ofiary, pokory, a zatem postawy wdzięczności wobec Boga, który jest dawcą wszelkiego dobra, a więc także potrzebnych zalet fizycznych i umysłowych". Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie...*, dz. cyt., s. 637.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Sport jest spotkaniem i dialogiem pomiędzy osobami.
- Sport jest szkołą pokojowego współistnienia, promuje solidarność pomiędzy ludźmi[3].
- Sport jest sposobem komunikowania się różnych kultur i narodów.

Zasady

- Całą rodziną uprawiamy sport, rozwijamy uczciwe współzawodnictwo.
- Wzajemnie pomagamy sobie w osiąganiu dobrych wyników sportowych[4].
- Poprzez sport przełamuję wszelkie bariery językowe, kulturowe i społeczne.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Prawdziwy sport promuje ludzką godność[5].
- Sport jest częścią kultury, współtworzy społeczeństwo.
- Sport przyczynia się do rozwoju cywilizacji miłości.

Zasady

- Na przykładach ukazuję, że w sporcie docenia się wartość każdego człowieka.
- Przedstawiam osiągnięcia polskich sportowców i porównuję je ze sportowcami innych narodów.
- Tłumaczę, że sport może przyczynić się do promowania najbiedniejszych krajów.

---

[3] „Dlatego Kościół nie przestaje polecać docenienia tego cudownego narzędzia za pomocą stosownego wychowania fizycznego, które pozwalając z jednej strony uniknąć wypaczeń kultu ciała, z drugiej strony ćwiczy i ciało, i ducha w wysiłku, odwadze, równowadze, ofiarności, szlachetności, braterstwie, uprzejmości, i jednym słowem, w *fair play*. Sport uprawiany w ten sposób dopomoże wam nade wszystko do tego, abyście stali się obywatelami kochającymi porządek społeczny i pokój; nauczy was widzieć w zawodach sportowych już nie walki między rywalami, nie czynniki podziału, lecz pokojowe pokazy igrzyskowe, w których nigdy nie należy zapominać, nawet w potrzebnym dla osiągnięcia zwycięstwa wysiłku, o poczuciu szacunku wobec współzawodnika". Jan Paweł II, Przemówienie do uczestników Igrzysk Młodzieży, Rzym, 11.11.1981, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*..., dz. cyt., s. 165.

[4] „Z tego Placu rozpoczynacie drogę, która prowadzi was przez ulice Rzymu, w sportowym współzawodnictwie, w którym chodzi o przybycie na metę we właściwym czasie i przy wzajemnej pomocy". Jan Paweł II, Przemówienie do uczestników III Maratonu Ekologicznego, Watykan, 1.11.1981, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*..., dz. cyt., s. 226.

[5] „Umiejcie dlatego odznaczać się prawością i uczciwością, opanowaniem swojego stanu fizycznego i swoich odruchów, szacunkiem dla osoby i doskonałością duchową. Chodzi o wartości, które zdobyte dzisiaj za pomocą sportu, będą wam służyć zawsze, również kiedy ciało nie będzie już odpowiadało wymaganiom gry, ale «mecz» życia będzie domagał się również waszego zaangażowania ludzkiego". Jan Paweł II, Pozdrowienie dla kierowników i sportowców z „Cagliari", Watykan, 28.03.1981, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*..., dz. cyt., s. 387.

[6] „Jednym słowem ciało musi być podporządkowane duchowi, który daje światło, wytchnienie i siłę życiu i który sprawia, że jesteście dzielnymi sportowcami, dzielnymi obywatelami i dziel-

8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom wspólne prześledzenie filmowej relacji z zawodów w wybranej dyscyplinie sportowej. Po projekcji zapraszam do skomentowania obejrzanego materiału, do zastanowienia się, m. in.: w jaki sposób sportowcy odnosili się do siebie, jaki jest najlepszy wynik w danej dziedzinie, jakie narodowości brały udział w zawodach, czy sportowiec może być dla mnie autorytetem moralnym i dlaczego?

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek wie, że sport nie może utracić wymiaru ludzkiego[6]. Ze sportu czerpie radość życia, dobre samopoczucie, rozwija swoją kondycję fizyczną. Sport uczy prawdziwej rozrywki, motywuje do przekraczania siebie samego. Człowiek tak pojmujący sport nie żywi wrogości wobec rywali. Nie żywi on wrogości wobec rywali. Sport jest narzędziem do budowania braterskich więzi, wzbudzania szacunku dla innych sportowców i nawiazywania z nimi dialogu[7]. Angażowanie się w uprawianie danej dyscypliny sportowej wiąże się z kształtowanem zdrowego współzawodnictwa i eliminowniem sytyacji konfliktowych w uprawianiu sportu uświadamia, że sport rozwija go, kształtuje w nim wartości moralne, przez co pomaga w budowaniu relacji w społeczeństwie.

10. ZAGROŻENIA

Działalność sportowa może prowadzić do zagrożeń moralnych, a nawet utraty życia ludzkiego. Sport bywa rozumiany przez młodego człowieka tylko jako zacięta rywalizacja lub też dążenie do doskonałości fizycznej – staje się jedyną motywacją. Taka postawa może spowodować nieumiejętność współpracy w grupie, jak i nieumiejętność ponoszenia porażek. Młody człowiek nieprzyzwyczajony do wysiłku, systematycznych ćwiczeń zacznie stosować środki dopingowe, aby osiągnąć dobry wynik sportowy. Przyjęcie w sporcie postawy biernego kibica może stać się przyczyną zaniechania czynnego uprawiania sportu.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

Każdy rodzaj sportu niesie za sobą bogaty skarbiec wartości, które zawsze trzeba sobie uświadamiać, aby móc je urzeczywistnić. Ćwiczenie

nymi chrześcijanami". Jan Paweł II, Pozdrowienie dla piłkarzy z Turynu, Watykan, 13.02.1984, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*..., dz. cyt., s. 180.

[7] „Czas wolny winien być przeznaczony w sposób właściwy na relaks duchowy oraz wzmacnianie zdrowia ducha i ciała tak przez zgodne z upodobaniami zajęcia i studia, podróże do innych krajów (turystyka), dzięki którym doskonalą się zdolności człowieka, a ludzie ubogacają się we wzajemnym poznaniu, jak również przez ćwiczenia i aktywność sportową, które pomagają w zachowaniu psychicznej równowagi i pojedynczym osobom, i wspólnotom, jak również przyczyniają się do wytwarzania się braterskich związków pomiędzy ludźmi należącymi do wszystkich środowisk, narodów i ras". KDK 61.

uwagi, wychowywanie woli, wytrwałość, odpowiedzialność, znoszenie trudu i niewygód, duch wyrzeczenia i solidarności, wierność młodym, abyście żyli zgodnie z wymaganiami tych wartości, abyście w życiu byli zawsze ludźmi prawymi, uczciwymi i zrównoważonymi, ludźmi, którzy budzą zaufanie i nadzieję.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie nabożeństwa czerwcowego, Elbląg 6.06.1999, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 1035.

W Liście do Rzymian Apostoł Paweł szerzej jeszcze wypowie się na temat owego „kształtowania się mocy w słabości", owego duchowego hartowania się człowieka wśród doświadczeń i ucisków, które jest szczególnym powołaniem uczestników cierpień Chrystusowych.

JAN PAWEŁ II, List *Salvifici doloris*, 23, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane.* Listy, t. 3, Kraków 2007, s. 236.

12. PISMO ŚWIĘTE

Czyż nie wiecie, że ciało wasze jest przybytkiem Ducha Świętego, który w was jest, a którego macie od Boga, i że już nie należycie do samych siebie? Za wielką bowiem cenę zostaliście nabyci. Chwalcie więc Boga w waszym ciele (1 Kor 6,19-20).

Czyż nie wiecie, że gdy zawodnicy biegną na stadionie, wszyscy wprawdzie biegną, lecz jeden tylko otrzymuje nagrodę? Przeto tak biegnijcie, abyście ją otrzymali. Każdy, kto staje do zapasów, wszystkiego sobie odmawia; oni, aby zdobyć przemijającą nagrodę, my zaś – nieprzemijającą (1 Kor 9,24-25).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2289 Chociaż nauka moralna wzywa do poszanowania życia fizycznego, nie czyni z niego wartości absolutnej. Sprzeciwia się ona mentalności neopogańskiej, która zmierza do szerzenia kultu ciała, do poświęcenia mu wszystkiego, do bałwochwalczego stosunku do sprawności fizycznej sukcesu sportowego. Z powodu selektywnego wyboru, jakiego dokonuje między silnymi a słabymi, mentalność ta może prowadzić do wypaczenia stosunków międzyludzkich.

Por. KKK 990; 1004; 2289; 2291.

LITERATURA:

Boży doping, red. T. BALON-MROCZKA, Kraków 2000.
DZIUBIŃSKI Z., *Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do świata sportu*, Warszawa 2000.
DZIWISZ S., kard., *Więcej sportu…*, Kraków 2006.
GÓRSKI K., *Piłka jest okrągła*, Łódź 2004.
HUNTSMAN J., *Zwycięzcy nie oszukują*, Gliwice 2005.
MATUSZEWSKA E., *Uciec jak najwyżej. Niedokończone życie Wandy Rutkiewicz*, Warszawa 2004.

TUSZYŃSKI B., *Za cenę życia. Sport Polski walczącej 1939-1945*, Warszawa 2006.
WYRZYKOWSKI K., *Robert Korzeniowski. I oto chodzi*, Warszawa 2005.

WARTOŚĆ XXXV

Wartość rozwoju materialnego

1. CEL OGÓLNY
   Integralny rozwój osoby

2. CEL SZCZEGÓŁOWY
   Umiejętne korzystanie z dóbr materialnych

3. CEL WYCHOWAWCZY
   Kształtowanie równowagi pomiędzy potrzebą, a pragnieniem posiadania

4. PROPONOWANE TEMATY
   - Jakie są współczesne formy działalności w zakresie pomocy społecznej?
   - Czy „być" to „mieć"?
   - Charakterystyka współczesnego rozwoju materialnego.

5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE
   Normy
   - Właściwe korzystanie ze zdobyczy techniki pomaga godniej żyć.
   - Wartości materialne współistnieją z wartościami duchowymi; nie wykluczają się.
   - Zasada prymatu osoby nad rzeczą.

   Zasady
   - Z szacunku dla ludzkiej pracy dbam o rzeczy materialne.
   - Zachowuję równowagę pomiędzy duchową, a materialną sferą mojego życia.
   - Korzystanie z dóbr materialnych nie ogranicza mojej wolności.

6. ZADANIA DLA RODZICÓW
   Normy
   - Praca człowieka ma wymiar podmiotowy, nie przedmiotowy.
   - Rzeczy materialne są odzwierciedleniem ludzkich zdolności i wysiłków.
   - Dobra materialne mają służyć dobru człowieka.

   Zasady
   - Uczę dziecko, że to człowiek jest podmiotem wszelkiej pracy i wszelkich zdobyczy cywilizacyjnych.
   - Przypominam, że dbanie o dobro wspólne to wyraz szacunku dla samego siebie i drugiego człowieka.
   - Uświadamiam dziecku, że człowieka ceni się za to, kim jest, a nie za to, co posiada.

7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY
   Normy
   - W zdrowym pragnieniu posiadania nie ma miejsca na zazdrość i zawiść.

- Uczciwa praca jest środkiem zdobywania dóbr materialnych.
- Szkoła uczy, że rzeczywistość materialna powinna służyć rozwojowi człowieka.

Zasady

- Wychowuję uczniów tak, aby dobra materialne traktowali jako środek do celu, jakim jest rozwój godności osoby.
- Uczę hierarchii wartości, w której dobra materialne pełnią funkcję służebną.
- Pilnuję, aby w szkole nie były eksponowane różnice materialne.

8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom porównanie sytuacji dzieci i młodzieży z krajów trzeciego świata, dotkniętych biedą i głodem, z sytuacją ich rówieśników z Europy czy Ameryki Północnej. Dyskusję prowadzę w kierunku refleksji, że dobra materialne nie stanowią o „byciu" człowiekiem, ale muszą służyć celom wyższym niż zaspokajanie przyjemności i zachcianek. Wspólnie zastanawiamy się, w jaki sposób można wykorzystać zdobycze nauki, techniki, by ułatwić życie innym ludziom.

9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek wykorzystuje dobra materialne tak, że służą mu one jako środek do celu, jakim jest rozwój jego własnej osobowości. Umiejętnie posługuje się osiągnięciami technicznymi, zabiega o nie, zdobywa je, również po to, aby pomagać innym ludziom. Uczeń rozumie także, że człowieka nie można oceniać po tym, co posiada. Dobra materialne nabierają dla niego wartości, kiedy nadaje się im wymiar służebny[1].

10. ZAGROŻENIA

Zachwiana równowaga pomiędzy wartościami materialnymi a duchowymi kieruje młodego człowieka ku cywilizacji konsumpcyjnej[2], w której człowieka ocenia się po tym, co posiada. Dobrobyt materialny może stać się jedynym kryterium sensu życia i działania człowieka. Korzyści płynące z pracy stają się ważniejsze niż dobro człowieka, a młodzież zaczyna cenić tylko tych, którzy imponują im wyłącznie rzeczami materialnymi. W ten sposób budowane relacje są nietrwałe i nie dają poczucia bezpieczeństwa i stabilizacji.

---

[1] „Te właśnie podstawowe stwierdzenia o pracy wyłaniały się zawsze z zasobów chrześcijańskiej prawdy, zwłaszcza z samego orędzia «ewangelii pracy», stwarzając zrąb nowego myślenia, wartościowania i postępowania ludzi. W epoce nowożytnej, od samego początku kształtowania się ery przemysłowej, chrześcijańska prawda o pracy musiała się przeciwstawić różnym kierunkom myślenia materialistycznego i ekonomistycznego". LE 7.

[2] „Jedynym celem, który się bierze pod uwagę, jest własny dobrobyt materialny. Tak zwana «jakość życia» jest interpretowana najczęściej lub wyłącznie w kategoriach wydajności ekonomicznej, nie uporządkowanego konsumpcjonizmu, atrakcji i przyjemności czerpanych z życia fizycznego, natomiast zapomina się o głębszych – relacyjnych, duchowych i religijnych – wymiarach egzystencji". EV 23.

11. NAUCZANIE PAPIESKIE

I dlatego też trzeba gruntownie śledzić wszystkie procesy rozwoju współczesnego, trzeba niejako prześwietlić poszczególne jego etapy pod tym właśnie kątem widzenia. Chodzi o rozwój osób, a nie tylko o mnożenie rzeczy, którymi osoby mogą się posługiwać. Chodzi o to, aby – jak to sformułował współczesny myśliciel, a powtórzył Sobór – nie tylko „więcej mieć", ile „bardziej być". Istnieje bowiem bardzo realne i wyczuwalne niebezpieczeństwo, że wraz z olbrzymim postępem w opanowaniu przez człowieka świata rzeczy, człowiek gubi istotne wątki swego wśród nich panowania, na różne sposoby podporządkowuje im swoje człowieczeństwo, sam staje się przedmiotem wielorakiej – czasem bezpośrednio nieuchwytnej – manipulacji poprzez całą organizację życia zbiorowego, poprzez system produkcji, poprzez nacisk środków przekazu społecznego. Człowiek nie może zrezygnować z siebie, ze swojego właściwego miejsca w świecie widzialnym, nie może stać się niewolnikiem produkcji, niewolnikiem swoich własnych wytworów. Cywilizacja o profilu czysto materialistycznym – z pewnością nieraz wbrew intencjom i założeniom swych pionierów – oddaje człowieka w niewolę. U korzenia współczesnej troski o człowieka leży z pewnością ta sprawa. Nie chodzi tu o abstrakcyjną odpowiedź na pytanie, kim jest człowiek, ale o cały dynamizm życia i cywilizacji, o sens różnych poczynań życia codziennego, a równocześnie założeń wielu programów cywilizacyjnych, politycznych, ekonomicznych, społecznych, ustrojowych i wielu innych.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Redemptor hominis*, 16, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 1, Kraków 2005, s. 27-28.

Opisana tu materialistyczna wizja prowadzi do prawdziwego zubożenia relacji między osobami. Szkodę ponoszą tu przede wszystkim kobiety, dzieci, chorzy lub cierpiący, starcy. Właściwe kryterium, które powinno przesądzać o uznaniu godności osoby – to znaczy kryterium szacunku, bezinteresowności i służby – zostaje zastąpione przez kryterium wydajności, funkcjonalności i przydatności: drugi człowiek jest ceniony nie za to, kim „jest", ale za to, co „posiada, czego dokonuje i jakie przynosi korzyści". Oznacza to panowanie silniejszego nad słabszym.

JAN PAWEŁ II, Enc. *Evangelium vitae*, 23, w: JAN PAWEŁ II, *Encykliki*, t. 2, Kraków 2005, s. 664.

12. PISMO ŚWIĘTE

Żaden sługa nie może dwom panom służyć. Gdyż albo jednego będzie nienawidził, drugiego miłował; albo z tamtym będzie trzymał, a tym wzgardzi. Nie możecie służyć Bogu i Mamonie! (Łk 16,13-14).

A oto zbliżył się do Niego pewien człowiek i zapytał: „Nauczycielu, co dobrego mam czynić, aby otrzymać życie wieczne?". Odpowiedział mu: „Dlaczego Mnie pytasz o dobro? Jeden tylko jest Dobry. A jeśli chcesz osiągnąć życie, zachowaj przykazania". Zapytał Go: „Które?" Jezus odpowie-

dział: „Oto te: Nie zabijaj, nie cudzołóż, nie kradnij, nie zeznawaj fałszywie, czcij ojca i matkę oraz miłuj swego bliźniego, jak siebie samego!" Odrzekł Mu młodzieniec: „Przestrzegałem tego wszystkiego, czego mi jeszcze brakuje?" Jezus mu odpowiedział: „Jeśli chcesz być doskonały, idź, sprzedaj, co posiadasz, i rozdaj ubogim, a będziesz miał skarb w niebie. Potem przyjdź i chodź za Mną!". Gdy młodzieniec usłyszał te słowa, odszedł zasmucony, miał bowiem wiele posiadłości (Mt 19,16-22).

13. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

2544 Jezus nakazuje swoim uczniom, by przekładali Go nad wszystko i nad wszystkich, oraz proponuje im „wyrzeczenie się wszystkiego co posiadają", ze względu na Niego i Ewangelię. Na krótko przed swą męką pokazał im przykład ubogiej wdowy jerozolimskiej, która ze swego niedostatku dała wszystko, co miała na utrzymanie. Wypełnienie zalecenia wolności serca wobec bogactw jest konieczne, by wejść do Królestwa niebieskiego.

Por. KKK 2536; 2545; 2546; 2547.

LITERATURA:

BEDNAREK J., *Multimedia w kształceniu*, Warszawa 2006.

BOULAD H., *Mistyka a zaangażowanie społeczne*, Kraków 2002.

GOBAN-KLAS T., *Cywilizacja medialna*, Kraków 1999.

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Redemptor hominis*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., Kraków 2005.

JEZIŃSKI M., *Nowe media – stan obecny i możliwości rozwoju*, Toruń 2007.

OGIŃSKA-BULIK N., *Zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży*, Łódź 2006.

PACHOCIŃSKI R., *Oświata XXI wieku. Kierunki przeobrażeń*, Warszawa 1999.

WAWRZAK-CHODACZEK M., *Internet w społeczeństwie polskim. Możliwości jego wykorzystania i zagrożenia*, Bydgoszcz 2005.

Bibliografia

I LITERATURA PODMIOTOWA

1. DOKUMENTY PAŃSTWOWE

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483).

KODEKS RODZINNY I OPIEKUŃCZY ORAZ INNE PRZEPISY PRAWNE DOTYCZĄCE RODZINY, red. P. PIASECKI, Warszawa 1999.

MINISTERSTWO EDUKACJI NARODOWEJ, *O programie wychowawczym szkoły*, red. J. DOBRZYŃSKI, Warszawa 2001.

2. NAUCZANIE KOŚCIOŁA

2.1 Pismo Święte

PISMO ŚWIĘTE, Wydanie Piąte Biblii Tysiąclecia, Pallottinum, Poznań 2003.

2.2 Dokumenty Kościoła Powszechnego

COMMUNIO ET PROGRESSIO, Instrukcja duszpasterska Papieskiej Komisji ds. Środków Społecznego Przekazu, Rzym 1971.

KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO, Poznań 2002.

KONGREGACJA ds. WYCHOWANIA KATOLICKIEGO, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej. Dimensione religiosa dell'educazione nella scuola cattolica. Lineamenti per la riflessione e la revisione*, Rzym, 7.04.1988, w: *Enchiridion Vaticanum*, t. 1.

PAPIESKA RADA ds. ŚWIECKICH, *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i w świecie*, Watykan 1998.

PAPIESKA RADA ds. ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU, *Dokumenty. Etyka w środkach społecznego przekazu*, (4.06.2000); *Kościół a Internet*, (22.02.2002) oraz *Etyka w Internecie*, (22.02.2002). *Prasa, radio, telewizja i film w nauczaniu Kościoła. Antologia źródłowa*, red. K. KLUZA, Warszawa 2002.

SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 104-166.

SOBÓR WATYKAŃSKI II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 314-324.

SOBÓR WATYKAŃSKI II, Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 333-337.

SOBÓR WATYKAŃSKI II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis Humane*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 410-421.

SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 526-606.
W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej, red. K. SZCZYGIEŁ, ks., Tarnów 1998.
Żydzi i judaizm w dokumentach Kościoła i nauczaniu Jana Pawła II (1965-1989), red. R. RUBINKIEWICZ, ks., Warszawa 1990.

2.3 Dokumenty i nauczanie papieskie

Benedykt XVI do młodych, red. S. SZEFER, Kraków 2006.
BENEDYKT XVI, Encyklika *Deus Caritas est*, Rzym, 25.12.2005, Radom 2006.
JAN PAWEŁ II, Encyklika *Redemptor hominis*, Rzym, 4.03.1979, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 1, Kraków 1996, s. 3-53.
JAN PAWEŁ II, Encyklika *Dives in misericordia*, Rzym, 30.11.1980, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 1, Kraków 1996, s. 57-99.
JAN PAWEŁ II, Encyklika *Laborem exercens*, Rzym, 14.09.1981, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 1, Kraków 1996, s. 101-154.
JAN PAWEŁ II, Encyklika *Sollicitudo rei socialis*, Rzym, 30.12.1987, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 1, Kraków 1996, s. 319-376.
JAN PAWEŁ II, Encyklika *Redemptoris missio*, Rzym, 7.12.1990, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 1, Kraków 1996, s. 378-461.
JAN PAWEŁ II, Encyklika *Centesimus annus*, Rzym, 1.05.1991, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 2, Kraków 1996, s. 461-530.
JAN PAWEŁ II, Encyklika *Veritatis splendor*, Rzym, 6.08.1993, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 2, Kraków 1996, s. 531-637.
JAN PAWEŁ II, Encyklika *Evangelium vitae*, Rzym, 25.03.1995, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t.1, Kraków 1996, s. 539-752.
JAN PAWEŁ II, Encyklika *Fides et ratio*, Rzym, 14.09.1998, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. S. MAŁYSIAK, ks., t. 2, Kraków 1996, s. 823-920.
JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Catechesi tradendae*, Rzym, 16.10.1979, w: *Adhortacje Apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. ROMANEK, ks., t. 1, Kraków 2006, s. 7-87.

JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Familiaris consortio*, Rzym, 22.11.1981, w: *Adhortacje Apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. ROMANEK, ks., t. 1, Kraków 2006, s. 89-213.
JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Christifideles laici*, Rzym, 30.12.1988, w: *Adhortacje Apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. ROMANEK, ks., t. 1, Kraków 2006, s. 349-488.
JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Vita consecrata*, Rzym, 25.03.1996, w: *Adhortacje Apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. ROMANEK, ks., t. 2, Kraków 2006, s. 5-159.
JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Ecclesia in Europa*, Rzym, 28.06.2003, w: *Adhortacje Apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. M. ROMANEK, ks., Kraków 2006, s. 627-726.
JAN PAWEŁ II, List apostolski *Dies Domini*, Watykan 1998.
JAN PAWEŁ II, List apostolski *Novo millenio ineunte*, Watykan 2001.
JAN PAWEŁ II, *List do artystów*, Watykan, 4.04.1999, w: JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2007, s. 490-501.
JAN PAWEŁ II, *List do rodzin*, w: JAN PAWEŁ II, *Listy apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2007, s. 125-147.
JAN PAWEŁ II, *Ludzie starsi są potrzebni*, 25.07.1999, w: JAN PAWEŁ II, *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II*, t. 7, Watykan 2001.
JAN PAWEŁ II, *Orędzia papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967-2002*, oprac. i red. M. LIS, Częstochowa 2002, s. 94.
JAN PAWEŁ II, Orędzie do Organizacji Narodów Zjednoczonych, Nowy Jork, 2.10.1979, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, t. 2, Warszawa 1982, s. 309-314.
JAN PAWEŁ II, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju, 1.01.2001, *Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju*, „L'Osservatore Romano" 2001, nr 2 (10), s. 26.
JAN PAWEŁ II, Orędzie do środowisk uniwersyteckich, Gwatemala, 7.03.1983, w: JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, red. M. RADWAN, SCJ, T. GORZKULA, K. CYWIŃSKA, Rzym 1986, s. 206-212.
JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Bazylice Watykańskiej, 1.01.1980, *Prawda o człowieku jest wielką siłą działającą na rzecz pokoju*, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, Poznań 1985.
JAN PAWEŁ II, Przemówienie do uczestników „Igrzysk Młodzieży", Rzym, 11.11.1981, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* IV, 2, 1981, Poznań 1989, s. 165-166.
JAN PAWEŁ II, Przemówienie do uczestników III Maratonu Ekologicznego, Watykan, 1.11.1981, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* IV, 2, 1981, Poznań 1989, s. 226.

JAN PAWEŁ II, Z okazji sesji generalnego zebrania Światowej Organizacji Turystyki, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* IV, 2, 1981, Poznań 1989, s. 107-109.
JAN PAWEŁ II, Pozdrowienie dla kierowników i sportowców z „Cagliari", Watykan, 28.03.1981, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* IV, 1, 1981, Poznań 1989, s. 387-388.
JAN PAWEŁ II, Przemówienie podczas spotkania w Delhi z przedstawicielami różnych religii, Delhi, 2.02.1986, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* VII, 2, 1984, Poznań 2002, s. 137-141.
JAN PAWEŁ II, Pozdrowienie dla piłkarzy z Turynu, Watykan, 13.02.1984, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* VII, 1, 1984, Poznań 2002, s.180.
JAN PAWEŁ II, Przemówienie do grupy olimpijczyków, Watykan, 24.11.1984, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* VII, 2, 1984, Poznań 2002, s. 637-638.
JAN PAWEŁ II, List do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży *Parati Semper*, Rzym, 31.03.1985, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* VIII, 1, 1985, Poznań 2003, s. 415.
JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w kościele Il Gesù, Rzym, 31.12.1985, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* VIII, 2, 1985, Poznań 2004, s. 849-850.
JAN PAWEŁ II, Audiencja generalna, 8.01.1986, *Wierzę w Boga, Stworzyciela nieba i ziemi*, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* IX, 1, 1986, Poznań 2005, s. 19-20.
JAN PAWEŁ II, Spotkanie z przedstawicielami religii niechrześcijańskich, Madras, 5.02.1986, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* IX, 1, 1986, Poznań 2005, s. 160-163.
JAN PAWEŁ II, Przemówienie do reprezentantów Rady Ekumenicznej Kościołów, Watykan, 11.04.1986, w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie* IX, 1, 1986, Poznań 2005, s. 494.
JAN PAWEŁ II, Przemówienie na Światowy Dzień Ochrony Środowiska, 4.06.1986, *Szacunek dla przyrody niech sprzyja drodze do pokoju*, w: *Nauczanie papieskie* IX, 1, 1986, Poznań 2005, s. 874.
JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. dla alumnów, młodzieży zakonnej i służby liturgicznej, Częstochowa, 6.06.1979, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 113-116.
JAN PAWEŁ II, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej w Oświęcimiu, 7.06.1979, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 154.
JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św., Nowy Targ, 8.06.1979, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983,*

1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie, Kraków 2006, s. 159-165.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona podczas Mszy św. odprawionej na Błoniach, Kraków, 10.06.1979, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 198-205.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie powitalne na lotnisku Okęcie w Warszawie, 16.06.1983, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 213.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Stadionie Dziesięciolecia, Warszawa, 17.06.1983, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 234-243.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do przedstawicieli świata nauki, Lublin 9.06.1987, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 394-402.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte, Gdańsk, 12.06.1987, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 476-484.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św., Koszalin, 1.08.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia i homilie*, Kraków 2006, s. 564-570.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na lotnisku wojskowym, Radom, 4.06.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 620-626.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów, Włocławek, 6.06.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 681-687.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do przedstawicieli świata kultury zgromadzonych w Teatrze Narodowym, Warszawa, 8.08.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 734-740.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej Ojca Rafała Chylińskiego, Warszawa, 9.06.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 750-756.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św., Częstochowa, 15.08.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia i homilie*, Kraków 2006, s. 804-811.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie pożegnalne do młodzieży, Częstochowa, 15.08.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, *1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 815-817.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św., Gniezno, 3.06.2006, w: JAN PAWEŁ II. *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia. Homilie.* Kraków 2006, s. 907-914.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na placu Mickiewicza, Poznań, 3.06.1997, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 917-924.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie nabożeństwa czerwcowego, Elbląg, 6.06.1999, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 1030-1035.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do rektorów wyższych uczelni zgromadzonych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, Toruń, 7.06.2007, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 1045-1050.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św., Łowicz, 14.06.1999, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 1141-1147.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej abpa Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, O. Jana Beyzyma, Jana Balickiego i S. Sancji Janiny Szymkowiak, odprawionej na Błoniach, Kraków, 18.08.2002, w: JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 1211-1215.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona podczas Mszy św. odprawionej na lotnisku w Masłowie, 3.06.1991, w: JAN PAWEŁ II, *Słowa do Polaków. Myśli na każdy dzień*, red. P. SŁABEK, ks., K. CHOJNACKA, Kraków 2002, s. 199.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie pielgrzymki do Ziemi Świętej, Góra Synaj, 26.02.2000, *Dziesięcioro przykazań prawem miłości i wolności człowieka*, w: C. DRĄŻEK, ks., *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Kraków 2005, s. 191-192.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do przedstawicieli UNESCO, Paryż, 2.06.1980, w: JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, red. M. RADWAN, SCJ, T. GORZKULA, K. CYWIŃSKA, Rzym 1986, s. 64-81.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do przedstawicieli Katolickiego Uniwersytetu Portugalskiego, Lizbona, 14.05.1982, *Dobro kulturalne każdego człowieka jest wartością dla innych*, w: JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, red. M. RADWAN, SCJ, T. GORZKULA, K. CYWIŃSKA, Rzym 1986, s. 135.

JAN PAWEŁ II, Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. Jubileuszu Roku Odkupienia dla artystów, Rzym, 18.01.1984, w: JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, red. M. RADWAN, SCJ, T. GORZKULA, K. CYWIŃSKA, Rzym 1986, s. 250-257.

JAN PAWEŁ II, *Katecheza cierpienia. Przemówienia Ojca Świętego Jana Pawła II wygłoszone podczas pierwszych pięciu audiencji ogólnych po zamachu w dniu 13 maja 1981*, Watykan 1981.

JAN PAWEŁ II, *List Ojca Świętego Jana Pawła II do prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Wałęsy*, Watykan, 20.12.1995, w: JAN PAWEŁ II, *Jan Paweł II do Narodu. W trosce o dobro Rzeczypospolitej. Wskazania dla polskich polityków*, red. A. WIECZOREK, Warszawa 2005, s. 175.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie w czasie modlitwy Anioł Pański w Castel Gandolfo, 22.07.1979, w: JAN PAWEŁ II, *Dziecko w nauczaniu Jana Pawła II*, red. J. ŻUKOWICZ, Kraków 1985, s. 123-125.

JAN PAWEŁ II, Pielgrzymka do Limy, 2.02.1985, *Program Ośmiu błogosławieństw*, w: *Stworzeni do miłości 1. Jana Pawła II rozmowy z młodymi*, red. A. SIERADZKI, Łomianki 1991, s. 90.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie na Westerplatte, Gdańsk, 12.06.1987, w: *Jan Paweł II do Młodych. „Szukałem Was, teraz wy przyszliście do mnie”*, red. P. SŁABEK, ks., Kraków 2005, s. 59.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do Papieskiej Rady ds. Kultury, Rzym, 17.01.1987, *Spotkanie z nowożytnymi kulturami i inkulturacja*, w: JAN PAWEŁ II, *Wiara i kultura*, red. M. RADWAN, SCJ, T. GORZKULA, K. CYWIŃSKA, Rzym 1986, s. 398.

JAN PAWEŁ II, *Wszystko ostatecznie zależy od ludzkiego serca*, Fryburg 13.06.1984, w: *Stworzeni do miłości 1, Jana Pawła II rozmowy młodymi*, red. A. SIERADZKI, Łomianki 1991, s. 84.

JAN PAWEŁ II, *Rola komunikacji społecznej wobec zadań rodziny*, „L’Osservatore Romano”1980, nr 1 (5), s. 5.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do profesorów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 9.05.1987, *Jakie są perspektywy tego pokolenia?*, „L’Osservatore Romano” 1987, nr 5, s. 11-12.

JAN PAWEŁ II, Przemówienie do chorych wygłoszone w czasie podróży apostolskiej do Fatimy, *Czeka nas niebo*, Fatima, 12-13.05.2000, „L’Osservatore Romano” 2000, nr 7-8, s. 20.

JAN PAWEŁ II, Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański, 23.07.2000, *Odnaleźć Równowagę Duchową*, „L'Osservatore Romano" 2000, nr 10 (227), s. 34.
JAN PAWEŁ II, Homilia podczas Mszy św. odprawionej na stadionie olimpijskim w Rzymie, 29.10.2000, *Rachunek sumienia dla sportu*, „L'Osservatore Romano" 2001, nr 1 (229), s. 10.
JAN PAWEŁ II, *Wychowanie młodego pokolenia zadaniem wszystkich. Do uczestników europejskiego sympozjum na temat:* „*Wyzwania edukacji*", 3.07.2004, „L'Osservatore Romano" 2004, nr 11-12, s. 22-24.
JAN PAWEŁ II, Przemówienie do przedstawicieli Włoskiego Forum Stowarzyszeń Rodzinnych, 18.12.2004, W *obronie wspólnoty miłości i życia*, „L'Osservatore Romano" 2005, nr 2 (270), s. 36.
JAN PAWEŁ II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. O Jana Pawła II teologii ciała*, t. I (*Chrystus odwołuje się do „początku"*), Lublin 2001.
JAN PAWEŁ II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. O Jana Pawła II teologii ciała*, t. II (*Chrystus odwołuje się do serca*), Lublin 2002.
JAN PAWEŁ II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. O Jana Pawła II teologii ciała*, t. III (*Chrystus odwołuje się do Zmartwychwstania*), Lublin 2002.
JAN PAWEŁ II *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. O Jana Pawła II teologii ciała,* t. IV (*Sakrament*), Lublin 2002.
JAN PAWEŁ II, *Encyklopedia dialogu i ekumenizmu*, red. E. SAKOWICZ, Radom 2006.
JAN PAWEŁ II, *Ku małżeństwu i rodzinie*, Kraków 1997.
JAN PAWEŁ II, *Nauki z polskich dziejów*, Warszawa 2004.
JAN PAWEŁ II, *Nie ma przyszłości bez miłości*, Częstochowa 2006.
JAN PAWEŁ II, *Nie poddawajcie się „kulturze śmierci"*, Rzym, 14.04.1984, w: *Stworzeni do miłości 1. Jana Pawła II rozmowy z młodymi*, red. A. SIERADZKI, Łomianki 1991, s. 78.
JAN PAWEŁ II, *O życiu. Aborcja, eutanazja, wojna*, red. A. SUJKA, Kraków 2005.
JAN PAWEŁ II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005.
JAN PAWEŁ II, *Projekt życia. Wybór listów*, Kraków 2006.
JAN PAWEŁ II, *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messoriego*, Lublin 2006.
JAN PAWEŁ II, *Przyszłość idzie przez rodzinę. Z nauczania Ojca Świętego o miłości, małżeństwie, rodzinie*, red. M. WĘCŁAWSKI, ks., Poznań 1983.
JAN PAWEŁ II, *Rodzina. Nauczanie moralne Jana Pawła II*, Radom 2006.
JAN PAWEŁ II, *Serce pragnie sensu. Motywy życia i nadziei*, Warszawa 1991.
JAN PAWEŁ II, *Wypłyń na głębię! Ojciec Święty do młodych Polaków*, Warszawa 2006.
Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej. 1967–2002, red. M. LIS, Częstochowa 2002.

WOJTYŁA K., ks., *Elementarz etyczny*, Lublin 1999.
WOJTYŁA K., ks., *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1986.
WOJTYŁA K., ks., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 2000.
WOJTYŁA K., ks., *Poezje wybrane*, Warszawa 2005.
WOJTYŁA K., ks., *Promieniowanie Ojcostwa*, Wrocław 2002.
WOJTYŁA K., ks., *Przed sklepem jubilera. Medytacje o sakramencie małżeństwa przechodzące chwilami w dramat*, Wrocław 2001.
Zapis drogi. *Wspomnienie o nieznanym duszpasterstwie księdza Karola Wojtyły*, red. A. SZCZOTKA, Kraków 1991.

II LITERATURA PRZEDMIOTOWA

1. Literatura podstawowa

ABBADIE L., BAUDOUIN M., *Las. Środowisko żywe*, Wrocław 2006.
ADAMIAK E., *Kobiety w Biblii. Stary Testament*, Kraków 2006.
ADAMSKI F., *Człowiek. Wychowanie. Kultura*, Kraków 1993.
ALBERICH E., *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, Warszawa 2003.
ALBIŃSKA E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym: zarys problematyki ekologii społecznej*, Lublin 2005.
ANGE D., *Twoje ciało stworzone do życia*, Poznań 2004.
ARONSON E., *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 2005.
ARONSON E., WILSON T. D., AKERT R. M., *Psychologia społeczna*, Poznań 1997.
AUGUSTYN J., SJ, *Jak zgadzać się na własne życie?*, Kraków 1995.
AUGUSTYN J., SJ, *Przewodnik po przyjaźni*, Kraków 2007.
AUGUSTYN J., SJ, *Przewodnik po rozterkach młodości*, Kraków 2005.
AUGUSTYN J., SJ, *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Kraków 1999.
BALTHASAR H.U. von, ks., GIUSSANI L., *Miejsce chrześcijanina w świecie*, Kraków 2003.
BARANKIEWICZ H., *Praca a kształtowanie osobowości ucznia*, Warszawa 1966.
BARRADA A., BEMIS J., *Pokonać lęki i fobie. Jak radzić sobie z niepokojem i napadami paniki*, Gdańsk 2007.
BARTNIK CZ., ks., *Praca jako wartość humanistyczna*, Lublin 1991.
BARTNIK CZ., ks., *Teologia pracy ludzkiej*, Warszawa 1997.
BASTIANEL S., PINTO L., *Biblijne podstawy etyki*, Kraków 1994.
BAZIN A., *Film i rzeczywistość*, Warszawa 1963.
BEDNAREK J., *Multimedia w kształceniu*, Warszawa 2006.
BEDNARSKI F., *Wychowanie ludzkich popędów i woli*, Kraków 2001.

BERKOWITZ R.S., ROMAINE D.S., *Pomocne anioły. Jak odnaleźć miłość, przebaczenie i szczęście*, Warszawa 2007.
BERSINI F., SJ, *Mądrość Ewangelii*, Niepokalanów 2001.
BERTRAND C., *Pierwsze dwa lata. Co się dzieje pomiędzy matką, ojcem i dzieckiem*, Gdańsk 2003.
BIDDULPH S., *Wychowanie chłopców. Jak pomóc chłopcom wyrosnąć na szczęśliwych mężczyzn*, Poznań 2004.
BILICKI T., *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II*, Kraków 2005.
BLANCO L., CARBONELL S., *Wartości w życiu rodziny. Ponad 100 zabaw rozwijających wrażliwość na wartości ogólnoludzkie*, Kielce 2003.
Bliżej emocji, red. A. BŁACHNIO, A. GÓZIK, Lublin 2007.
BŁASIAK A., *Młodzież – świat wartości*, Kraków 2003.
BOCZAR M., *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. KUKUŁOWICZ, M. NOWAK, Lublin 1997.
BOŁOZ W., CSSR, *Życie w ludzkich rękach. Podstawowe zagadnienia bioetyczne*, Warszawa 1997.
BORTKIEWICZ P., TChr, *Etos pracy. Nauczanie moralne i społeczne kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Poznań 2001.
Bóg w telewizji, red. L. DYCZEWSKI, Częstochowa 1996.
BRATNY R., *Kolumbowie. Rocznik 20*, Warszawa 2004.
BRAUN A., *Czy dzieci muszą mieć wszystko? Drogi wyjścia ze spirali konsumpcji. Poradnik dla rodziców i wychowawców*, Kielce 2004.
BRAUN-GAŁKOWSKA M., *Miłość aktywna. Psychiczne uwarunkowania powodzenia małżeństwa*, Warszawa 1985.
BRIGHT B., *Dziesięć podstawowych kroków ku dojrzałości chrześcijańskiej*, Warszawa 2003.
BROCKMOLLER K., *Cywilizacja przemysłowa i religia*, Paryż 1974.
BRZEZIŃSKA A., *W poszukiwaniu złotego środka. Rozmowy o rozwoju człowieka*, Kraków 2007.
BUCZYŃSKA-GAREWICZ H., *Uczucia i rozum w świecie wartości*, Warszawa 2003.
BUDAJCZAK M., *Edukacja domowa*, Gdańsk 2004.
BULA M., *Rodzina środowiskiem pełnego rozwoju człowieka*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, red. F. ADAMSKI, Kraków 1984.
CAPRA F., *Należeć do wszechświata. Poszukiwania na pograniczu nauki i duchowości*, Kraków 1995.
CARR A., *Depresja i próby samobójcze młodzieży. Sposoby przeciwdziałania i reagowania*, Gdańsk 2007.
CATHREIN W., *Po co katolikowi Kościół?*, Warszawa 2001.
CHAŁAS K., *Młodzież jakiej nie znacie*, Sandomierz 2007.

CHAŁAS K., *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym. Elementy teorii i praktyki*, t. 2, *Naród, ojczyzna, patriotyzm, państwo, pokój*, Lublin-Kielce 2006.
CHAPIAN M., *Bliski przyjaciel*, Lublin 1993.
CHLEWIŃSKI Z., *Dojrzałość. Osobowość, sumienie, religijność*, Poznań 1991.
CHRAPEK J., bp, *Uwarunkowania recepcji programów telewizyjnych przez młodzież*, Lublin 1985.
CHRISTOPHER C.J., *Nauczyciel – rodzic. Skuteczne porozumiewanie się*, Gdańsk 2003.
COLOMBO G., *Ekscesy wieku dorastania i trudności wychowawcze*, Warszawa 2004.
CORDES P.J., *Zagubione ojcostwo*, Pelplin 2005.
CZAJKOWSKI K., *Wychowanie do rekreacji*, Warszawa 1979.
CZARNIEWICZ M., *Praca pozalekcyjna i pozaszkolna*, Warszawa 1963.
Edukacja ekologiczna rodziny. Stan, możliwości, programy. Materiały z seminarium w Łomiankach 15.12.1994 r., Warszawa 1995.
CZERSKI J., *Miłosierdzie w ewangelii św. Mateusza*, Opole 1986.
CZERWIŃSKI J., *Telewizja wobec kultury*, Warszawa 1973.
Czy nauka jest dobra?, oprac. M. MOSKOVITS, Warszawa 1997.
Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium socjologiczne, red.W. MAJKOWSKI, Kraków 1997.
DAJCZER T., ks., *Buddyzm w swej specyfice i odrębności wobec chrześcijaństwa*, Warszawa 1993.
DAYTON T., *Szczęśliwe macierzyństwo*, Kraków 2006.
DĄBROWSKI K., *Pasja rozwoju*, Warszawa 1996.
DĄBROWSKI K., *Trud istnienia*, Warszawa 1974.
DĄBROWSKI K., *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*, Warszawa 1996.
DĄBROWSKI K., *Zdrowie psychiczne a wartości ludzkie*, Warszawa 1974.
DEBESSE M., *Rozprawy o wychowaniu*, Warszawa 1988.
DEPTA H., *Kultura filmowa – wychowanie filmowe*, Warszawa 1979.
Dialog i akulturacja. Judaizm, chrześcijaństwo i islam, red. A. PANKOWICZ, S. BIELAŃSKI, Kraków 2007.
DOBOSZYŃSKI A., *Ekonomia miłosierdzia*, Warszawa 1995.
DOBSON J., *Dom pełen serca*, cz. 1, Warszawa 1999.
DOBSON J., *Dzieci i wychowanie*, Warszawa 2000.
DOBSON J., *Jak budować poczucie własnej wartości w swoim dziecku*?, Lublin 2005.
DOBSON J., *Powrót do domu*, Warszawa 2000.
DOBSON J., *Przygotowanie do dojrzałości*, Warszawa 1993.
DOBSON J., *Rodzina i odpowiedzialność*, Warszawa 1995.
DODDS B., *Tato w katolickim stylu*, Kraków 1994.

Dojrzałość chrześcijańska, red. A. NOWAK, OFM, W. SŁOMKA, ks., Lublin 1994.
DUBOIS-DUMÉE J.P., *Starzeć się pięknie*, Poznań 2004.
DUPRÉ L., *Inny wymiar*, Kraków 1991.
DYCZEWSKI L., *Dziecko wartością społeczną*, Kraków 2003.
DYCZEWSKI L., *Więź między pokoleniami w rodzinie*, Lublin 2002.
DZIEDZIC A., *Teatr i edukacja*, Poznań 2004.
DZIERZGOWSKA I., *Jak uczyć metodami aktywnymi*, Gdańsk 2007.
DZIEWIECKI M., ks., *Powołani do życia w prawdzie i miłości*, Warszawa 2004.
DZIEWIECKI M., ks., *Psychologia porozumiewania się*, Kielce 2000.
ECLER B., *Rodzinne wychowanie do wysiłku*, Katowice 2001.
Edukacja historyczna i obywatelska w szkolnictwie ponadgimnazjalnym, red. J. PAŃKO, Toruń 2003.
Edukacyjna wspólnota na rzecz społeczeństwa dla wszystkich, red. A. SAJDAK, Kraków 2005.
Ekologia. Przesłanie moralne Kościoła, red. J. NAGÓRNY, J. GOCKO, Lublin 2002.
Encyklopedia Nauczania Społecznego Jana Pawła II, red. A. ZWOLIŃSKI, ks., Radom 2003.
FABER A., *Jak mówić do nastolatków, żeby nas słuchały, jak słuchać, żeby z nami rozmawiały*, Poznań 2006.
FERRERO B., *Dojrzewanie*, Warszawa 1999.
FIJAŁKOWSKI W., *Seks okiełznany? Twórcze przeżywanie płci*, Wrocław 1991.
FILIPIAK M., *Problematyka społeczna w Biblii*, Warszawa 1985.
FLEMING E., *Telewizja w nauczaniu i wychowaniu*, Warszawa 1965.
FLEMMING I., *Po prostu zaczynamy. Praktyczne porady z zakresu pedagogiki zaba*w, Kielce 1999.
FOLEY P., abp, *Bóg w globalnej wiosce*, Kraków 2002.
FONTANA D., *Psychologia dla nauczycieli*, Poznań 1998.
FORREST T., *Zróbmy to! Gorliwe głoszenie misji Chrystusa*, Częstochowa 2003.
FREDRO T., *Teatr, film, telewizja*, Warszawa 1972.
FRĘŚ J.A., *Dramat i teatr w szkole średniej*, Warszawa 1992.
FROMM E., *Mieć czy być. Duchowe podstawy nowego społeczeństwa*, Warszawa 1989.
FUCHS B., *Gry i zabawy na dobry klimat w grupie*, Kielce 1999.
GALAROWICZ J., *Blask godności. O etyce Karola Wojtyły i nie tylko*, Warszawa 2005.
GALAROWICZ J., *Człowiek jest osobą, Podstawy antropologii filozoficznej Karola Wojtyły*, Kęty 2004.

GAŁA A.E., *Uwarunkowania wychowawcze dojrzałej moralności*, Lublin 1992.
GAŁKOWSKI J., *Ziemski los człowieka. Jana Pawła II myśl o pracy*, Lublin 2004.
GAŁKOWSKI S., *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, Lublin 2003.
GAŁKOWSKI S., *Ku dobru. Aktualność filozofii wychowania Jacka Woronieckiego*, Rzeszów 1998.
GATTI G., *Zawód – wychowawca chrześcijański. Jego źródła: religia, rozum, dobroć, świadectwo, świadomość własnych ograniczeń*, Warszawa 1997.
GENEVIÈVE P., *Bezgraniczny dar macierzyństwa*, Kraków 1998.
GEYMONT L., *Filozofia a filozofia nauki*, Warszawa 1966.
GIAMPAOLO P., *Zrozumieć emocje*, Kraków 2007.
GILDER J., *Bogactwo i ubóstwo*, Warszawa 1988.
GNITECKI J., PASTERNIAK W., *Wychowanie jako poszukiwanie wartości*, Gorzów Wielkopolski 1993.
GOBAN-KLAS T., *Cywilizacja medialna. Geneza. Ewolucja. Eksplozja*, Warszawa 2007.
Godność człowieka jako źródło wolności i praw jednostki, red. K. COMPLAK, Wrocław 1999.
Godność osoby ludzkiej, red. S. KOWOLIK, Tarnowskie Góry 2003
GOGACZ M., *Osoba zadaniem pedagogiki*, Warszawa 1997.
GOGACZ M., *Szkice o kulturze*, Warszawa 1986.
GOGACZ M., *Wokół problemu osoby*, Warszawa 1974.
GOGACZ M., *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, Warszawa 1995.
GOLEMAN D., *Inteligencja emocjonalna*, Poznań 1997.
GORDON M., *Wzorowy ojciec*, Kraków 1991.
GORDON T., *Wychowanie bez porażek*, Warszawa 2000.
GÓRALCZYK P., SAC, *Wychowawcza etyka seksualna*, Ząbki 2000.
GÓRNIAK J., *My i nasze pieniądze. Studium postaw wobec pieniądza*, Kraków 2000.
GÓRNICKA-ZDZIECH I., *Sukienka ze starego płaszcza*, Kraków 2004.
GÓRSKI K., *Wychowanie personalistyczne*, Poznań 1936.
GÓRSKI J., *Fizjologiczne podstawy wysiłku fizycznego*, Warszawa 2006.
GRABKA A., *Zbuduj dojrzałą i trwałą przyjaźń. Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005.
GRACZ J., SANKOWSKI T., *Psychologia sportu*, Poznań 1995.
GRACZ J., SANKOWSKI T., *Psychologia w rekreacji i turystyce*, Poznań 2004.
GRANAT W., ks., *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Lublin 2007.
GRANAT W., ks., *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*, Poznań 1985.

GREENSPAN S.I., BENDERLY B.L., *Rozwój umysłu. Emocjonalne postawy inteligencji*, Poznań 2000.
GRĘŹLIKOWSKI J., *Świętowanie dnia Pańskiego. Ważniejsze zagadnienia prawno-teologiczn*e, Toruń 2005.
GRÜN A., ks., *Rozwijać poczucie własnej wartości – przezwyciężać bezsilność*, Kraków 2007.
GRZESICA J., *Ochrona środowiska naturalnego człowieka*, Katowice 1993.
GUERIN P., *Wiek dojrzały jako wyzwanie duchowe*, Kraków 2003.
HAHNE P., *Siła manipulacji*, Warszawa 1997.
HAMER H., *Rozwój umiejętności społecznych. Jak skuteczniej dyskutować i współpracować. Przewodnik dla nauczycieli*, Warszawa 1999.
HAUK D., *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą. Poradnik do treningu mediacji*, Kielce 2004.
HELLER M., ks., *Czas i przyczynowość*, Lublin 2002.
HELLER M., ks., *Filozofia i wszechświat. Wybór pism*, Kraków 2006.
HELLER M., ks., *Filozofia przyrody*. *Zarys historyczny*, Kraków 2004.
HOMPLEWICZ J., *Etyka pedagogiczna. Podręcznik dla wychowawców*, Warszawa 2000.
HOSTYŃSKI L., *Wartości w świecie konsumpcji*, Lublin 2006.
HOUGHTON J., *Poszukiwanie Boga. Czy nauka może pomóc?*, Poznań 2000.
IŁOWIECKI M., *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, Lublin 2004.
Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości, red. T. ZASĘPA, R. CHMURA, Częstochowa 2003.
Islam a terroryzm, red. A. PARZYMIES, Warszawa 2003.
JANKE A., *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku*, Toruń 2004.
JARMOCH E., *Człowiek pracy w filozofii Jana Pawła II*, Siedlce 2003.
JARUZELSKA J., *Własność w prawie biblijnym*, Warszawa 1992.
JASIEŃSKI J., *Praca a zmęczenie. Elementy fizjologii pracy*, Warszawa 1967.
JEZIORSKA J., *Szkolne pytania, czyli dylematy nauczania*, Warszawa 1995.
JEZIORSKA J., *Wybrane metody nauczania i uczenia się*, Warszawa 2004.
JOHNSON G., SHELLENBERGER S., *Sztuka dorastania*, Warszawa 2000.
JURCZYK B., *Ekologia – człowiek – Kościół. Antropologiczny wymiar kryzysu ekologicznego w ocenie Kościoła*, Opole 2002.
KAMIŃSKI A., *Kamienie na szaniec*, Warszawa 2003.
KAJDASZ-AOUIL M., MICHALSKI A., PODOSKA-FILIPOWICZ E., *Edukacja techniczna i informatyczna: kreowanie nowoczesnego modelu kształcenia*, Bydgoszcz 2005.
KASIMOW H., *Poszukiwanie was wyzwoli. Judaizm w dialogu z religiami świata*, Kraków 2006.
KASIMOW H., SHERWIN L., *Jan Paweł II i dialog międzyreligijny*, Kraków 2001.

Katecheza dorosłych we wspólnocie Kościoła, red. K. MISIASZEK, SDB, Waszawa 2002.
Katecheza w parafii – poszukiwanie tożsamości, red. K. KANTOWSKI, ks., Warszawa 2005.
Katechizować dzisiaj – problemy i wyzwania, red. J. STALA, ks., Kielce 2004.
KAŹMIERCZAK P., *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków 2003.
KENDALL-TACKETT K., *Wyzwania macierzyństwa. Jak być szczęśliwą matką*, Gdańsk 2000.
KIEREŚ H., *Co zagraża sztuce?*, Lublin 2004.
KIEREŚ H., *Służyć kulturze*, Lublin 1998.
KIEREŚ H., *Spór o sztukę*, Lublin 1996.
KIEREŚ H., *U podstaw życia społecznego: personalizm czy socjalizm?*, Radom 2001.
KILPATRICK W.K., *Psychologiczne uwiedzenie. Czy psychologia zastąpi religię?*, Poznań 1997.
KIMMEL T., *Bohaterowie wyrastają w domu*, Warszawa 1995.
KOMOROWSKA J., *Telewizja w życiu dzieci i młodzieży*, Warszawa 1963.
KOPEĆ W., ks., *Eucharystia sakramentem braterstwa*, Wrocław 2002.
KORCZAK J., *Prawa dziecka do szacunku. Pisma wybrane*, t. I, Warszawa 1978.
KORNAS-BIELA D., *Oblicza dzieciństwa*, Lublin 2001.
KOSIEWICZ J., *Filozoficzne aspekty kultury fizycznej i sportu*, Warszawa 2004.
Kościół katechizujący i katechizowany, red. I. DEC, bp, Wrocław 2003.
KOWALCZYK S., ks., *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Lublin 2006.
KOZIELECKI J., *O godności człowieka*, Warszawa 1988.
KRĄPIEC M.A., OP, *Człowiek jako osoba*, Lublin 2005.
KROPIWNICKI J., *Uczyć. Jak to łatwo powiedzieć*, Jelenia Góra 1995.
KRUSZEWSKI M., *Powołani do miłości i małżeństwa*, Warszawa 2004.
KRZAN K., *Szczęśliwe macierzyństwo i jego sekrety*, Gliwice 2006.
KRZYSTECZKO H., *Rodzina w trudnej sytuacji życiowej i wychowawczej wyzwaniem dla wolontariatu*, Katowice 2001.
KRZYSTECZKO H., *W małej grupie religijnej. Wpływ przynależności do małej grupy religijnej na poczucie uczestnictwa w życiu społecznym*, Katowice 2003.
KUMOR A., *Telewizja – percepcja – wychowanie*, Warszawa 1973.
KUNOWSKI S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 2001.
KUNOWSKI S., *Potrzeba chrześcijańskiego wychowania estetycznego*, „Ateneum Kapłańskie" 1961, t. 63, z. 315, s. 21.
KUNOWSKI S., *Problemy wychowania chrześcijańskiego w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II*, Lublin 1971.

KUNOWSKI S., *Wartości w procesie wychowania*, Kraków 2003.
KUNOWSKI S., *Wychowanie do chrześcijańskiego uniwersalizmu*, Warszawa 1969.
KURZYDŁO D., *Koncepcja katechezy dorosłych według współczesnych dokumentów Kościoła. Próba oceny*, Warszawa 2003.
Kwiatki Jana Pawła II, oprac. J. PONIEWIERSKI, Kraków 2002.
KWIEK M., *Wychowanie do miłości. Poradnik dla rodziców*, Wrocław 1994.
LANGKAMMER H., OFM, *Etyka Nowego Testamentu*, Wrocław 1985.
LEGUTKO P., *Jad medialny*, Kraków 2005.
LEPA A., bp, *Mity i obraz*, Łódź 2001.
LEPA A., bp, *Pedagogika mass mediów*, Łódź 1998.
LEPA A., bp, *Funkcja logosfery w wychowaniu do mediów*, Łódź 2003.
LEPA A., bp, *Media a postawy*, Łódź 2002.
LEPA A., bp, *Świat manipulacji*, Częstochowa 1997.
LEPA A., bp, *Świat propagandy*, Częstochowa 2006.
LEWANDOWSKI J., ks., *Naród w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa 1982.
LEY K., *Rodzeństwo – miłość, nienawiść, solida*rność, Warszawa 2004.
LIMONT W., CIEŚLIKOWSKA J., *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych – zdolności i stymulowanie ich rozwoju*, Kraków 2005.
LIPNICKA B., *Kształtowanie zdolności i talentu dziecka*, Wrocław 2000.
ŁOBOCKI M., *Wybrane problemy wychowania: nadal aktualne*, Lublin 2004.
ŁOBOŻEWICZ T., WOLAŃSKA T., *Rekreacja i turystyka w rodzinie*, Warszawa 1994.
ŁOPATKA A., *Jednostka, jej prawa człowieka*, Warszawa 2002.
ŁUSZCZAK G., ks., *Wezwani do świętości*, Kraków 2005.
ŁUŻYŃSKA-DOROBOWA J., *Społeczeństwo, kultura, film*, Warszawa 1980.
MACIARZ A., *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, Warszawa 2004.
MADEJ-BABULA M., *Edukacja zintegrowana w dialogu z wychowaniem religijnym*, Kraków 2006.
MAIN I., *Trudne świętowanie. Konflikty wokół obchodów świąt państwowych i kościelnych w Lublinie (1944-1989)*, Warszawa 2004.
MAJKA J., ks., *Filozofia społeczna*, Wrocław 1982.
MAJKA J., ks., *Katolicka Nauka społeczna*, Warszawa 1982.
MALINOWSKI B., *Jednostka, społeczność, kultura*, Warszawa 2000.
MALISZEWSKI W., *Komunikowanie społeczne w edukacji*: *dyskurs nad rolą komunikowania*, Toruń 2006.
MALHERBERE M., *Religie ludzkości*, Kraków 1997.
MANDAL E., *Kobiecość i męskość*, Warszawa 2003.
MARCEL S., *Cywilizacja współczesnego chrześcijaństwa*, Warszawa 1992.
MARITAIN J., *Nauka i mądrość*, Warszawa-Ząbki 2005.

Mass media, oprac. J. JANIEC, Łódź 2004.
MATTELART A., *Ku społeczeństwu informacji*, Kraków 2004.
MAZLISH E., FABER A., *Rodzeństwo bez rywalizacji. Jak pomóc własnym dzieciom żyć w zgodzie, by samemu żyć godnie*, Poznań 1997.
MAZUREK F., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001.
McDOWELL J., *Jak być bohaterem dla swoich dzieci*, Warszawa 1997.
McDOWELL J., WAKEFIELD N., *Zadziwiający wpływ tatusia*, Warszawa 1993.
McGINNIS A.L., *Sztuka przyjaźni, czyli jak zbliżyć się do ludzi, na których ci zależy*, Warszawa 2000.
MEISSNER K., OSB, *Czy ty wierzysz? Wykłady o rozwoju wiary i ludzkiej dorosłości*, Poznań 2002.
MEISSNER K., OSB, *Płciowość i czystość. Z problematyki życia seksualnego*, Jerozolima 2004.
Metoda warsztatowa w kształceniu umiejętności personalnych, red. M. CHRZANOWSKA, Warszawa 1996.
MICHALEWSKI A., *Cywilizacja – sukces czy klęska?*, Warszawa 1985.
MICHALSKI K., ks., *Spotkanie z prawdą*, Kraków 1982.
Między filozofią przyrody a ekofilozofią, red. A. LATAWIEC, Warszawa 1999.
Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej, red. A. DYDUCH-FALNIOWSKA, Kraków 2000.
MIKA S., *Psychologia społeczna dla nauczycieli. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*, Warszawa 1998.
MORCINEK J., *Program nowej ewangelizacji Ruchu Dzieci Maryi w świetle encykliki Jana Pawła II „Redemptoris missio"*, Katowice 2001.
MOUNIER E., *Co to jest personalizm?*, Warszawa 1960.
Muzułmanie w Europie, red. A. PARZYMIES, Warszawa 2005.
Myśli i uwagi o wychowaniu fizycznym i sporcie, red. K. ZUCHORA, Warszawa 2000.
NADOLSKI B., ks., *Homilie o świętowaniu niedzieli*, Kraków 2006.
NAGÓRNY J., ks., *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*, Częstochowa 2004.
NASSALSKI O., *Jak pracować nad charakterem?*, Katowice 1991.
NAWROCZYŃSKI M., *Zasady nauczania*, w: *Dzieła wybrane*, t. 2, Warszawa 1987.
NAWROT J., *Przyjaźń w „Etykach" Arystotelesa, w pismach mądrościowych Septuaginty oraz w Nowym Testamencie*, Seria: „Nauki Teologiczne" nr 4.
NOWAK M., *Demokracja jako wartość – wartość wychowania do demokracji*, w: *Demokracja a oświata. Kształcenie i wychowanie*, red. H. KWIATKOWSKA, Z. KWIECIŃSKI, Toruń 1996, s. 320-330.
NOWAK M., *Główne nurty współczesnej filozofii wychowania*, „Kultura i Edukacja" 1993, nr 2 (4), s. 8-27.

NOWAK M., *Ku nowej edukacji zorientowanej na osobę*, w: *Pedagogika alternatywna – dylematy teorii i praktyki*, red. B. ŚLIWERSKI, t. 3, Kraków 1998, s. 29-42.
NOWAK M., *Kultura jako wyzwanie i droga rozwoju pedagogiki*, w: *O powrót do pedagogiki kultury*, red. J. GAJDA, Lublin-Dęblin 1997, s. 112-129.
NOWAK M., *Metoda hermeneutyczna w pedagogice*, „Roczniki Nauk Społecznych KUL" 1993, nr 2, s. 49-58.
NOWAK M., *Młodzież w ujęciu antropologii kultury*, w: *Nauki społeczne o młodzieży*, red. T. OŻÓG, Lublin 1994, s. 35-44.
NOWAK M., *„Norma personalistyczna" w edukacji*, w: *Norma psychologiczna. Perspektywy spojrzeń*, red. Z. UCHNAST, Lublin 1998, s. 181-193.
NOWAK M., *O pedagogikę wrażliwą na osobę i na wspólnoty osób*, „Roczniki Nauk Społecznych KUL" 1996, z. 2, s. 31-52.
NOWAK M., *O wartościach chrześcijańskich w wychowaniu*, „Kultura i Edukacja" 1992, nr 2, s. 41-49.
NOWAK M., *Od filozofii człowieka do filozofii wychowania*, w: *Poza kryzysem tożsamości. W kierunku pedagogiki personalistycznej*, red. F. ADAMSKI, Kraków 1993, s. 39-57.
NOWAK M., *Od tradycyjnej pedagogiki ogólnej ku nowym wyzwaniom dla badań nad podstawami edukacji*, w: *Pedagogika ogólna. Tradycja – teraźniejszość – nowe wyzwania*, red. T. HEJNICKA-BEZWIŃSKA, Bydgoszcz 1995, s. 107-126.
NOWAK M., *Personalistyczna koncepcja szkoły i dydaktyki*, „Roczniki Nauk Społecznych KUL" 1997, z. 2, s. 10-21.
NOWAK M., *Podawanie wiedzy czy wychowanie – zadaniem szkoły. Czy szkoła ma tylko przekazywać wiedzę, czy też powinna ona wychowywać*, „Roczniki Nauk Społecznych KUL" 1993, nr 2, s. 79-92.
NOWAK M., *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 1999.
NOWAK M., *Sens i istotne aspekty wychowania personalistycznego – jako drogi rozwoju osoby*, w: *Edukacja i dialog w świecie przyszłości*, red. H. KWIATKOWSKA, M. SZYBISZ, Pułtusk 2003, s. 39-76.
NOWAK M., *Teoria czy praktyka, ideologia czy nauka? Dylematy metodologiczne współczesnych koncepcji wychowania*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia wychowania" 1994, z. 285, s. 17-33.
NOWAK M., *Wartości i kultura w kontekście pogranicza i globalizacji*, w: *Świat wartości i edukacja międzykulturowa*, red. T. LEWOWICKI, E. GRODZKA-MAZUR, A. GAJDZIK, Cieszyn-Warszawa 2003, s. 22-34.
NOWAK M., *Wychowanie a wartości*, „Wychowanie do wartości". Zeszyty problemowe kwartalnika „Problemy Edukacji" 1993, nr 1, s. 43-73.
NOWAK M., *Wychowanie do wolności i odpowiedzialności*, w: *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, red. F. ADAMSKI, Kraków 1999, s. 153-166.

NOWAK M., *Wychowanie w personalizmie*, „Chrześcijanin w świecie" 1993, nr 4 (195), s. 59-67.
NOWAK M., *Znaczenie wartości w procesie wychowania*, w: *Człowiek – wartości – sens. Studia z psychologii egzystencji*, red. K. POPIELISK, Lublin 1996, s. 241-259.
NOWAKOWSKI P., *Fast food dla mózgu, czyli telewizja i okolice*, Tychy 2002.
NOVAK M., ks., *Wolne osoby i dobro wspólne*, Kraków 1998.
NOWAK M., ks., OŻÓG T., *Wychowanie chrześcijańskie a kultura*, Lublin 2000.
Oblicza ojcostwa, red. D. KORNAS-BIELA, Lublin 2001.
OBUCHOWSKA I., *Rozwój erotyczny*, Warszawa 2002.
Ochrona środowiska w filozofii i teologii, red. J. M. DOŁĘGA, J. W. CZARTOSZEWSKI, Warszawa 1999.
ODASSO G., *Biblia i religie*, Kraków 2005.
OGIŃSKA-BULIK N., *Zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży*, Łódź 2006.
OKOŃ W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001.
OLESZKIEWICZ A., *Bunt młodzieńczy. Uwarunkowania i formy*, Gdańsk 2006.
OPAROWSKA J., *Ostatni etap ludzkiego dojrzewania*, „Nowe Życie" 2000, nr 10.
Opieka i wychowanie w rodzinie, red. C. KĘPSKI, Lublin 2003.
PAŁUCKI J., SJ, *Dobre bogactwo*, Lublin 1992.
PANASIUK R., *Filozofia i ekologia w poszukiwaniu nowego stosunku do przyrody*, Łódź 1993.
PAŃCZYK W., WARCHOŁ K., *W kręgu teorii, metodyki i praktyki współczesnego wychowania fizycznego*, Rzeszów 2006.
PAPIS W., *Życie i miłość. Poradnik dla nauczyciela*, Warszawa 1996.
PARKER J., STIMPSON J., *Rodzeństwo – rywalizacja i miłość. Wszystko, co powinni wiedzieć rodzice braci i sióstr*, Poznań 2003.
PARTYKA M., *Dzieci zdolne*, Warszawa 2000.
PAWLINA K., ks., *Jak zagospodarować młodość?*, Warszawa 2004.
Pedagogika w pokoju nauczycielskim, red. K. KRUSZEWSKI, Warszawa 2000.
Pięć wielkich religii świata. Hinduizm, buddyzm, islam, judaizm, chrześcijaństwo, red. A. SCARABEL, Kraków 2004.
PIĘTA J., *Pedagogika czasu wolnego*, Warszawa 2004.
PINDEL R., ks., *Życie wspólnoty w świetle Słowa Bożego*, Kraków 2004.
PODLESKI C., *Geneza i rozwój Apostolstwa Chorych*, „Śląskie Studia Teologiczno-Historyczne" 2000, nr 3.
POLLER T., *Bóg, człowiek, natura. Problematyka ekologiczna w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków-Zakopane 2001.
Polska młodzież – zaburzenia, zagrożenia w aktualnej rzeczywistości społecznej, red. T. SOŁTYSIK, M. KARWOWSKA, Bydgoszcz 2001.
POSSENTI V., *Religia i życie publiczne*, Warszawa 2005.
Powołanie i posłannictwo ludzi świeckich w świetle dokumentów kościelnych, red. E. WERON, ks., Poznań 1989.

PRONZATO A., ks., *W ramionach Ojca*, Kraków 2002.
Pukam do drzwi Waszych domów i pragnę się z Wami spotkać. Rozważania na temat „Listu do Rodzin" Ojca Świętego Jana Pawła II, red. B. HARRASEK, Warszawa 1994.
PULIKOWSKI J., *Jak wygrać macierzyństwo?*, Częstochowa 2006.
PULIKOWSKI J., *Jak wygrać ojcostwo? Instrukcja obsługi*, Częstochowa 2005.
PULIKOWSKI J., *Warto być ojcem*, Poznań1999.
PYŻALSKI J., *Nauczyciele – uczniowie. Dwa spojrzenia na dyscyplinę w klasie*, Poznań 2007.
REROŃ T., ks., *Media na usługach moralności chrześcijańskiej*, Wrocław 2002.
RIEMANN F., *Jak szczęśliwie przeżyć drugą połowę życia*, Kraków 2006.
RISÉ C., *Sztuka ojcostwa*, Poznań 2006.
ROBAK M., *Zarzućcie sieć. Chrześcijanie wobec wyzwań Internetu*, Warszawa 2001.
Rodzina fundamentem społeczeństwa, narodu i państwa, red. S. KOWOLIK, Tarnowskie Góry 2004.
ROGGE J. U., *Dojrzewanie, czyli jak pozwolić odejść i pozostać wsparciem*, Kielce 2006.
ROMANIUK K., bp, *Lata podeszłe i starość według Biblii*, Warszawa 1993.
ROMANIUK, K., bp, *Adelfos. Idea braterstwa w Biblii*, Niepokalanów 1992.
ROMMEL K., *Radości i smutki jesieni życia*, Kraków 2003.
ROSIK S., *Dekalog jako norma życia i wolności*, Poznań 1997.
RUSECKI M., ks., *Istota i geneza religii*, Lublin-Sandomierz 1997.
RYLKE H., *Szkoła dla ucznia. Jak uczyć życia z ludźmi*, Warszawa 1983.
SALIJ J., OP, *Patriotyzm dzisiaj*, Poznań 2005.
SCHELER M., *Wolność, miłość, świętość*, Kraków 2004.
SCHREINER J., *Bliźni – obcy – nieprzyjaciel*, Kraków 2001.
SĘKOWSKI A.E., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, Lublin 2000.
SIEROTOWICZ T., *Nauka a wiara – przestrzeń dialogu. Obrazy świata jako przestrzeń dialogu pomiędzy nauką i teologią*, Tarnów 1997.
SŁOMKA W., ks., *Świętość na świeckiej drodze życia*, Poznań 1981.
SŁOŃSKA J., *Teatr młodzieży*, Warszawa 1970.
SMITH M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą, umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, Kraków 2002.
SOLANO C., *Dojrzewanie i miłość*, Warszawa 2005.
Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. RYNIO, Lublin 2005.
Społeczna aktualizacja tożsamości człowieka, red. J. CUDA, Katowice 2004.
STERN M., *Co to jest judaizm? Odpowiedzi na najczęściej stawiane pytania*, Kraków 2003.
SUJAK E., *ABC psychologii komunikacji*, Kraków 2006.
SUJAK E., *Życie jako zadanie*, Warszawa 1982.
SYNOWIEC J., OFMConv, *Dekalog. Dziesięć ważnych przykazań*, Kraków 2004.

SZAFRAŃSKI A.L., ks., *Ku cywilizacji miłości miłosiernej*, Lublin 1989.
Szkoła miejscem kształtowania postawy patriotycznej: *szkoła katolicka u progu trzeciego tysiąclecia*, red. J.P. CICHOCKA, Częstochowa 1998.
SZUKALSKI P., *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Łódź 2002.
ŚLIPKO T., ks., *Granice życia. Dylematy współczesnej bioetyki*, Warszawa 1988.
ŚLIPKO T., ks., *Zarys etyki szczegółowej. Etyka osobowa*, Kraków 2003.
TARNAWSKI J., *Dialogi o powołaniu*, Kraków 1998.
TARNAWSKI J., *Wygrać młodość*, Kraków 2000.
Teatr edukacyjny – komunikacja bez granic, red. H. GLINIECKI, L. MAKSYMOWICZ, Słupsk 2001.
TERRUWE A., BAARS C., *Integracja emocjonalna. Jak uwierzyć, że jesteś kochany i potrafisz kochać*, Poznań 2004.
TROBISCH W., *Kochałem dziewczynę*, Częstochowa 2001.
Uczenie się jako przedsięwzięcie na całe życie, red. T. BAUMAN, Kraków 2005.
URBAŃSKI S., *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999)*, Warszawa 2000.
VERTEMATE L.D., *Błogosławione braterstwo. Rozważania biblijno-duchowe*, Ząbki 2002.
W trosce o integralne wychowanie, red. M. NOWAK, T. OŻÓG, A. RYNIO, Lublin 2003.
WAŃKA A., ks., *Religie w dobie pluralizmu i dialogu*, Szczecin 2004.
WERON E., ks., *Dojrzałość chrześcijanina*, Ząbki 2003.
WERON E., ks., *Laikat i apostolstwo*, Poznań 1993.
WERON E., ks., *O godną starość. Refleksje człowieka wierzącego*, Poznań 2000.
WERON E., ks., *Ruchy odnowy we współczesnym Kościele*, Poznań 1993.
WERON E., ks., *Świeccy w Kościele*, Paryż 1970.
WILK K., OSPPE, *Osobowy charakter relacji międzyludzkich według Karola Wojtyły*, Częstochowa 1996.
WILK J. ks., *Pedagogika rodziny,* Lublin 2002.
WILK J., ks., *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*, Lublin 1987.
WIŚNIEWSKA-ROSZKOWSKA K., *I Ty kiedyś założysz rodzinę*, Warszawa 1990.
WIŚNIEWSKA-ROSZKOWSKA K., *Problemy współczesnego erotyzmu*, Warszawa 1986.
WITEK S., *Doskonalenie umiejętności dyskutowania*, Jelenia Góra 1998.
WOITITZ J., *Wymarzone dzieciństwo: jak wychować szczęśliwe dziecko unikając błędów naszych rodziców*, Gdańsk 1994.
WOJCISZKE B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa 2002.
Wokół wychowania, red. D. CZUBALA, G. GRZYBEK, Bielsko-Biała 2003.

Wokół wychowania. Rola rodziny i szkoły w procesie socjalizacji dziecka, red. T. ROSTOWSKA, J. ROSTOWSKI, Łódź 2002.
WOLFF P., *Sztuka dobrego wyboru*, Kraków 2006.
WOLICKI M., *Dojrzała osobowość, dojrzałe sumienie*, Wrocław 2000.
WORONIECKI J., OP, *Katolicka etyka wychowawcza*, Lublin l987.
WORONIECKI J., OP, *Wychowanie człowieka. Pisma wybrane*, Kraków 1961.
WOLICKI M., *Dojrzała osobowość – dojrzałe sumienie*, Wrocław 2000.
WORONIECKI J., OP, *O narodzie i państwie*, Lublin 2004.
WRIGHT H., NORMAN E., *Tatusiowa córeczka, czyli o niezwykłym wpływie ojca na osobowość córki*, Warszawa 1993.
WROŃSKA K., *O możliwości zbudowania teorii wychowania personalistycznego Karola Wojtyły*, w: *Wartości – Społeczeństwo – Wychowanie. Studia z pedagogiki społecznej*, red. F. ADAMSKI, Kraków 1995.
WROŃSKA K., *Osoba i wychowanie: wokół personalistycznej filozofii wychowania Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Kraków 2000.
WRZESIEŃ W., *Jednostka – rodzina – pokolenie. Studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Poznań 2003.
Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej, red. F. ADAMSKI, Kraków 1982.
WYSZYŃSKI S., kard., *Do „Solidarności" rady i wskazania*, Warszawa 1996.
WYSZYŃSKI S., kard., *Druga kromka chleba*, Warszawa 2001.
WYSZYŃSKI S., kard., *Duch pracy ludzkiej*, Warszawa 2001.
WYSZYŃSKI S., kard., *Idącym w przyszłość*, Warszawa 1998.
WYSZYŃSKI S., kard., *Jedna jest Polska*, Warszawa 2000.
WYSZYŃSKI S., kard., *Kamienie wołać będą*, Warszawa 1984.
WYSZYŃSKI S., kard., *Kobieta w Polsce współczesnej*, Poznań-Warszawa 1978.
WYSZYŃSKI S., kard., *Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce*, Częstochowa 2002.
WYSZYŃSKI S., kard., *Kościół i media*, Warszawa 2002.
WYSZYŃSKI S., kard., *Kościół w służbie Narodu*, Warszawa 1983.
WYSZYŃSKI S., kard., *Kromka chleba*, Warszawa 2001.
WYSZYŃSKI S., kard., *Miłość na co dzień*, Warszawa-Ząbki 2001.
WYSZYŃSKI S., kard., *Ojcze Nasz. Rozważania*, Warszawa 2001.
WYSZYŃSKI S., kard., *Zagon polskiej ziemi. Odpowiedzialność za ziemię i godność pracy na roli*, Warszawa 2003.
WYSZYŃSKI S., *Miłość na co dzień*, Warszawa-Ząbki 2001.
Z badań nad rodziną, red. T. KUKOŁOWICZ, Lublin 1984.
Z Karolem Wojtyłą „myśląc Ojczyzna", red. W. CHUDY, Lublin 2002.
ZASĘPA T., *Media, człowiek, społeczeństwo. Doświadczenia europejsko-amerykańskie*, Częstochowa 2000.
ZIMBARDO G., *Psychologia i życie*, Warszawa 1997.
ZIÓŁEK W., *Pożegnanie z piaskownicą, czyli o konieczności bycia dorosłym*, Warszawa 2002.

ZUCHNIEWICZ P., *Szukałem Was. Jan Paweł II i światowe dni młodzieży*, Radom 2005.
ZWOLIŃSKI A., ks., *Między biedą a bogactwem*, Kraków 2001.
ŻMUDZIŃSKI W., *Boży dar mamona. Czyli jak pozyskać dobroczyńcę*, Kraków 2000.
ŻULIŃSKA B., *Nie tylko dla matek*, Warszawa 2003.
Żyć dla miłości. Jan Paweł II do młodych w Polsce, red. M. KLUK, Kraków 2005.

2. Literatura uzupełniająca

ABELN R., KNER A., *Odpowiedzi na pytania stawiane przez życie*, Kraków 2003.
ACCORSI M., *Rodzeństwo – jak z nim wytrzymać?*, Warszawa 2005.
Aksjologia sportu, red. Z. DZIUBIŃSKI, Warszawa 2001.
ALBISETTI V., *Ból miłości. Jak radzić sobie z problemami życia uczuciowego*, Kielce 1998.
ALBISETTI V., *Czy można przezwyciężyć lęk?*, Kielce 2002.
ALBISETTI V., *Jak przezwyciężyć nieśmiałość*, Kraków 2005.
ALBISETTI V., *Zazdrość – cecha wrodzona czy nabyta? Jak przezwyciężać uczucie stare a wciąż nowe?*, Kraków 2000.
ANGE D., OP, *Duchowość kobiety i mężczyzny*, komplet 8 kaset i 2 CD, Warszawa b.r.w.
ANGE D., OP, *Miłość braterska*, Warszawa 2006.
ANTONELLI M., *W poszukiwaniu zagubionego ciała*, Kielce 2006.
Arcydzieła malarstwa. Musée d'Orsay, red. R. ROSENBLUM, Warszawa 2003.
ASENSI J.P., *Etyka wiary w dziełach Josepha Ratzingera*, Warszawa 2006.
ATKINSON E., *Bobik od franciszkanów*, Poznań 1991.
ATKINSON S., *Budowanie poczucia własnej wartości*, Poznań 2006.
BAJDA J., ks., *Rodzina miejscem Boga i człowieka*, Łomianki 2005.
BAJDA J., ks., *Powołanie chrześcijańskie jako zasada teologii moralnej*, Warszawa 1984.
BALTHASAR H.U. von, ks., *Wiarygodna jest tylko miłość*, Kraków 1997.
BARTOSZEWSKI W., *Warto być przyzwoitym*, Poznań 2005.
BAUER Z., CHUDZIŃSKI E., *Dziennikarstwo i świat mediów*, Kraków 2000.
BIAŁOSTOCKI J., *Sztuka cenniejsza niż złoto*, Warszawa 2006.
BLANCO L., CARBONELL S., *Wartości w życiu rodziny. Ponad 1000 zabaw rozwijających wrażliwość na wartości ogólnoludzkie*, Kielce 2003.
BLIEWEIS D., *Wieczór życia*, Poznań 1978.
BLOOM A., *Umysł zamknięty*, Poznań 1987.
BOBULA M., *Przyroda – tajemniczy kosmos. Eseje na temat filozofii, kosmosu, życia, ewolucji i ekologii*, Sandomierz 2000.
BONENBERG M., *Człowiek i ziemia*, Kraków 1999.

BOORSTIN D.J., *Odkrywcy. Dzieje ludzkich odkryć i wynalazków*, Warszawa 2000.
BOULAD H., *Mistyka a zaangażowanie społeczne*, Kraków 2002.
BOŻEK J., *Człowiek i pies. Zwierzę nie jest rzeczą*, Bielsko-Biała 2003.
Boży doping, red. T. BALON-MROCZKA, Kraków 2006.
Bóg i świat. Wiara i życie w dzisiejszych czasach. Z kardynałem Josephem Ratzingerem rozmawia Peter Seewald, Kraków 2001.
BRANDEN N., *Odpowiedzialność. Jak polegać na sobie i znaleźć sens życia*, Łódź 1999.
BRANDSTAETTER R., *Pieśń o moim Chrystusie*, Poznań 2005.
BRAUN-GAŁKOWSKA M., *Trudne pytania. Listy o życiu i miłości*, Olsztyn 1990.
BRAUN J., *Nowy świat kultury*, Warszawa 2003.
BRUSIŁO J., *Życie bez bólu? Chrześcijański sens cierpienia a przeciwbólowe działania medycyny*, Kraków 1996.
BUKOWSKI K., ks., *Religie świata a chrześcijaństwo*, Poznań 1988.
BUYNO-ARCTOWA M., *Ojczyzna*, Radom 2003.
CAMPBELL R., CHAPMAN G., *Sztuka okazywania miłości dorosłym dzieciom*, Warszawa 2004.
CARON A.F., *Matki i córki. Nie przestawaj mnie kochać*, Gdańsk 2003.
CARTER W.L., *Gniewny nastolatek. Dlaczego młodzi ludzie tak się złoszczą i jak rodzice mogą im pomóc z tego wyrosnąć*?, Warszawa 1997.
CHADWICK H., *Myśl wczesnochrześcijańska a kultura klasyczna*, Warszawa 2000.
CHAŁAS K., *Młodzież jakiej nie znacie*, Sandomierz 2007.
CHAŁUPNIK A., *Antropologia widowisk*, Warszawa 2005.
CHRAPEK J., bp., *10 przykazań dla dziennikarzy*, „Biuletyn Informacyjny KAI" 1999, nr 41, s. 6-7.
CHRAPEK J., bp., *Uwarunkowania recepcji programów telewizyjnych przez młodzież*, Lublin 1985.
CHROBAK S., ks., *Koncepcja wychowania personalistycznego w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Warszawa 1999.
Chronić i wspomagać ludzkie życie, red. K. KACZMARCZYK, ks., Kraków 2000.
CIDOCH G., *Czas wolny – czasem konsumpcji?*, Warszawa 1992.
Cierpienie i śmierć, red. A.J. NOWAK, OFM, Lublin 1992.
COHEN R., *Wyjść na prostą*, Kraków 2005.
CONDRILL J., *101 najlepszych sposobów komunikowania się*, Warszawa 2006.
CONRAD J., *Człowiek, rasa, kultura*, Warszawa 1971.
CYGANIK H., *Anegdoty góralskie. Mistrzowie humoru*, Warszawa 2004.
CZAJKOWSKI J., *Motywacja w sporcie*, Warszawa 1989.
Człowiek – Kościół – Świat. Katolicka myśl społeczna u progu III tysiąclecia, red. A. LEPA, bp, Łódź 2002.
CZAJA Z., *Wychowanie jako spotkanie*, Poznań 1994.

CZAJKA S., *Z problemów czasu wolnego*, Warszawa 1974.
CZARNY J., *Jana Pawła II wizja cywilizacji miłości*, Wrocław 1994.
Człowiek – osoba – płeć, red. M. WÓJCIK, Łomianki 1998.
Człowiek – zwierzę – cywilizacja. Aspekt humanistyczny, red. H. KORPIKIEWICZ, Poznań 2001.
Człowiek i przyroda w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym, red. W. IWAŃCZAK, Warszawa 2000.
Człowiek we wspólnocie Kościoła, red. L. BALTER, SAC, Warszawa 1979.
CZUBA K., *Ojczyzna w nauczaniu Jana Pawła II*, Olsztyn 1990.
DANECKI J., *Czas wolny – mity i potrzeby*, Warszawa 1967.
DANTO A. C, *Świat sztuki. Pisma z filozofii sztuki*, Kraków 2005.
DAUZENROTH E., *Janusz Korczak – życie dla dzieci*, Kraków 2005.
DAVIDSON J., *Asertywność dla żółtodziobów, czyli wszystko, co powinieneś wiedzieć o...*, Poznań 2003.
DAVIS M.H., *Empatia. O umiejętności współodczuwania*, Gdańsk 2001.
DAWSON Ch., *Formowanie się chrześcijaństwa*, Warszawa 1969.
DĄB-KALINOWSKA B., *Ziemia, piekło, raj. Jak czytać obrazy religijne*, Warszawa 1994.
DEEKEN A., *Gdy przychodzi starość*, Kraków 1977.
DEGEN U., *Sztuka nawiązywania pierwszego kontaktu*, Gdańsk 2005.
DEMEL K., *Zwierzę i jego środowisko. Wstęp do ekologii zwierząt*, Warszawa 1969.
DESSANTI P., *Podręcznik dobrego wychowania*, Warszawa 2006.
Dialog w kulturze, red. M. SZULAKIEWICZ, Toruń 2003.
DOBSON J., *Emocje, czy można im ufać?*, Warszawa 1992.
DOHERTY W., *Jak trzymać się razem w świecie, który chce nas rozdzielić*, Kraków 2006.
DOLDI M., *Odpowiedzi na pytania o miłość i uczucia*, Kraków 2005.
DORST J., *Siła życia*, Warszawa 1988.
DOUBININ N., *Świętego Franciszka z Asyżu braterstwo z przyrodą*, Łódź 2000.
DRĄCZKOWSKI F., ks., *Nasze powołanie do szczęścia*, Pelplin 2005.
DRĄŻEK C., SJ, *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Kraków 2001.
Drugi balsam dla duszy kobiety, czyli jeszcze więcej opowieści, które otworzą serce kobiety i przywrócą wiarę w sens życia, red. J. CANFIELD, Poznań 2001.
DUPUIS J., *Chrześcijaństwo i religie. Od konfrontacji do dialogu*, Kraków 2003.
DURCZOK K., *Wygrać życie*, Kraków 2005.
DUTTON D.G., *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 2001.
Dziecko w nauczaniu Jana Pawła II, red., C. DRĄŻEK, J. KAWECKI, Kraków 1986.
Dziennikarski etos, red. R. GRABOWSKI, Z. KOBYLIŃSKA, Olsztyn 1996.
Dziennikarski Kodeks Obyczajowy, Warszawa 1991.
DZIEWIECKI M., ks., *Jak wygrać życie? Instrukcja obsługi*, Częstochowa 2004.

DZIEWIECKI M., ks., *Komunikacja pastoralna*, Kraków 2006.
DZIEWIECKI M., ks., *Miłość pozostaje*, Częstochowa 2001.
DZIEWIECKI M., ks., *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*, Kielce 2001.
DZIEWIECKI M., ks., *Osoba i wychowanie. Pedagogika personalistyczna w praktyce*, Kraków 2003.
DZIEWIECKI M., ks., *Radość miłości*, Kielce 2005.
DZIUBATY E., *Odnaleźć miejsce w sercu. Dlaczego mamy bronić życia*, Częstochowa 2004.
DZIUBIŃSKI Z., *Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do świata sportu*, Warszawa 2000.
DZIWISZ S., kard., *Więcej sportu…*, Kraków 2006.
EDENSOR T., *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, Kraków 2004.
ELDREDGE J., *Dzikie serce. Ćwiczenia w drodze*, Warszawa 2005.
ELDREDGE J., *Podróż pragnień w poszukiwaniu życia, o jakim marzyliśmy*, Warszawa 2006.
ELDREDGE S., ELDREDGE J., *Urzekająca. Dziennik osobisty*, Warszawa 2006.
EVDOKIMOV P., *Prawosławie*, Warszawa 1986.
EVELY L., *Ojcze nasz – u źródeł naszego braterstwa*, Katowice 1965.
EYSENCK H., *Podpatrywanie umysłu. Dlaczego ludzie zachowują się tak, jak się zachowują*, Gdańsk 1996.
FABER A., *Wyzwoleni rodzice, wyzwolone dzieci. Twoja droga do szczęśliwszej rodziny*, Poznań 1997.
FEDELI M., *Temperamenty. Charaktery. Osobowości. Profil medyczny i psychologiczny*, Kraków 2003.
FERDER F., *Żywe słowa. Pismo Święte, psychologia i komunikacja międzyosobowa*, Kraków 2002.
FERRERA M., *Ludy świata*, Warszawa 2004.
FERRY L., *Nowy ład ekologiczny: drzewo, zwierzę i człowiek*, Warszawa 1995.
FERT E., *Wychowanie do czystości w nauczaniu Jana Pawła II*, Kielce 1998.
FESCH J., *Za pięć godzin zobaczę Jezusa. Dziennik więzienny*, Nowy Sącz 2005.
FIJAŁKOWSKI J., *Opowieści z Gór Świętokrzyskich*, t. I-IX, Warszawa 1995-2001.
FIJAŁKOWSKI W., *Ku afirmacji życia*, Wrocław 1993.
FIJAŁKOWSKI W., NEUGEBAUER K., STELMASZCZYK A., *Dar jedności*, Warszawa 1988.
FLOREK T., *Dlaczego boimy się uczuć w przyjaźni?*, „Nasza Droga" 2006, nr 22, s. 20.
FRANK A., *Dziennik*, Kraków 2000.

FRASSATI L., *Pier Giorgio Frassati*, Warszawa 1979.
GADAMER H.G., *Dziedzictwo Europy*, Warszawa 1992.
GASPARINO A., *Seksualność darem Boga. Rozmowy z młodzieżą na temat etyki seksualnej*, Warszawa 1994.
GAWEŁ A., *Pedagodzy wobec wartości zdrowia*, Kraków 2003.
GERSTMANN S., *Uczucia w naszym życiu*, Warszawa 1963.
GIERSZEWSKI Z., *Problem analogii międzykulturowej*, Warszawa 1987.
GILSON É., *Byt i istota*, Warszawa 2006.
GILSON É., *Chrystianizm a filozofia*, Warszawa 1958.
GŁAZ S., SJ, *Sens życia*, Kraków 1998.
GŁAZ S., SJ, *Doświadczenie religijne a sens życia*, Kraków 2002.
GŁAZ S., SJ, *Sens życia a religia. Wymiary filozoficzno-psychologiczne*, Poznań 2006.
GODLEWSKI G., *Antropologia słowa*, Warszawa 2003.
GORE A., *Ziemia na krawędzi. Człowiek a ekologia*, Warszawa 1996.
GÓRALCZYK P., ks., *Sens życia, sens śmierci. W pełni osobowe spotkanie z Chrystusem*, Ząbki 2003.
GÓRSKI K., *Piłka jest okrągła*, Łódź 2004.
GRABARSKA T., *A bliźniego swego…*, Sandomierz 2001.
GRIESBECK J., *Zabawy dla grup*, Kielce 1999.
GRULKOWSKI B., *Postawy „być" i „mieć" a poczucie sensu życia*, Gdańsk 1998.
GRÜN A., ks., *Módl się i pracuj*, Kraków 2005.
GRÜN A., ks., *Odnaleźć radość życia*, Kraków 2006.
GRÜN A., ks., *Otwórz serce dla miłości*, Poznań 2007.
GRÜN A., ks., ROBBEN R., *Ustalać granice – szanować granice*, Kielce 2006.
GRZYBOWSKI J., *Nas dwoje. Przed nami małżeństwo*, Kraków 2006.
GRZYWAK-KACZYŃSKA M., *Trud rozwoju*, Warszawa 1988.
GUADALUPI G., *Świat Biblii w obrazach*, Warszawa 2003.
GUARDINI R., ks., *Objawienie*, Warszawa 1956.
GUARDINI R., ks., *Wolność, łaska, los. Rozważania o sensie istnienia*, Kraków 1995.
GULIN W., *Empatia dzieci i młodzieży. Komponenty informacyjne, decyzyjne i emocjonalne*, Lublin 1994.
HAJDUK T., SJ, *W bliskich relacjach międzyludzkich. Poznać, pokochać i naśladować Jezusa*, Kraków 2006.
HALAMA M., *Wolność. Wychowanie do wolności w świetle nauczania Jana Pawła II*, Kraków 2000.
HALLINGSWORTH M., *Sztuka w dziejach człowieka*, Warszawa 2006.
HAMMOND P., *Atlas zagrożonych zwierząt*, Warszawa 2006.
HARRIS T.A., *W zgodzie z sobą i z tobą*, Warszawa 1987.
HEINEMANN H., *Być rodzicami. Pozostać zakochanymi*, Kraków 2006.
HELLER M., ks., *Moralność myślenia*, Tarnów 1993.

HELLER M., ks., *Nauka i wyobraźnia*, Kraków 1995.
HELLER M., ks., *Sens życia i sens wszechświata. Studia z teologii współczesnej*, Tarnów 2002.
HELLER M., ks., *Wieczność, czas, kosmos*, Kraków 1995.
HELLER M., ks., *Wszechświat i Słowo*, Kraków 1994.
HERNÁNDEZ SEOANE J.M., *Rodzice wobec buntu swych dzieci*, Kraków 2001.
HIMMELFARB G., *Jeden naród, dwie kultury*, Warszawa 2007.
HINZ E., *Nurt religijny w muzyce różnych epok*, Pelplin 2003.
Historia sztuki. Od starożytności do postmodernizmu, red. F. CLAUDE, Warszawa 2006.
HOFFMAN M.L., *Empatia i rozwój moralny*, Gdańsk 2006.
HONOUR H., FLEMING J., *Historia sztuki świata*, Warszawa 2006.
HUGO V., *Nędznicy*, Warszawa 1986.
HUNTSMAN J., *Zwycięzcy nie oszukują*, Gliwice 2005.
IRENEUSZ Z LYONU, *Przeciw herezjom*, w: *Chwałą Boga żyjący człowiek*, Warszawa 1999.
ISRAËL L., *Eutanazja czy życie aż do końca?*, Kraków 2002.
Jak odkrywać sens ludzkiego życia, red. J. AUGUSTYN, SJ, Kraków 1997.
JAMROŻEK B., *Komunikacja interpersonalna, czyli jak wspomagać swoją przedsiębiorczość*, Poznań 2000.
JANCZAK A., *Życie – dar i zadanie*, Kraków 1998.
JAN-UWE R., *Dojrzewanie, czyli jak pozwolić odejść i pozostać wsparciem*, Kielce 2005.
JAQUES D., *Uczenie się w grupach*, Warszawa 1997.
JAROSZ M., *Interpersonalne uwarunkowania religijności*, Lublin 2003.
JAROSZYŃSKI P., *Europa bez Ojczyzn?*, Warszawa 2002.
JAROSZYŃSKI P., *Nauka w kulturze*, Radom 2002.
JAROSZYŃSKI P., *Spór o piękno*, Kraków 2002.
JARVIS M., *Psychologia sportu*, Gdańsk 2003.
JASKÓLSKI A., JASKÓLSKA A., *Podstawy fizjologii wysiłku fizycznego z zarysem fizjologii człowieka*, Wrocław 2006.
Jedność nauki – jedność świata?, red. M. HELLER ks., J. MĄCZKA, SDB, Tarnów 2003.
JEZIŃSKI M., *Nowe media – stan obecny i możliwości rozwoju*, Toruń 2007.
JOHNSTON W., *Życie w miłości. Modlitwa chrześcijańska w praktyce*, Kraków 1997.
KACZYŃSKA D., *Dziewczęta z „Parasola"*, Warszawa 1993.
KALINOWSKI M., *Praca*, Lublin 2005.
KALISZUK K., *Przyroda najlepszym nauczycielem*, Warszawa 1997.
KAPUŚCIŃSKI R., *Autoportret reportera*, Kraków 2003.
KASPARU M., *Przewodnik po radości*, Kraków 2004.
KAWULA S., BRAGIEL J., JANKE A., *Pedagogika rodziny*, Toruń 2000.

KAWULA S., *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familiologiczne*, Toruń 2005.
KEBERS C., *Jak mówić o cierpieniu i śmierci?*, Kraków 1994.
KIERAS Z., *100 najpiękniejszych gór świata*, Warszawa 1995.
KIEREŚ B., *Chodzi o miłość*, Lublin 2006.
KIEREŚ H., *Sztuka wobec natury*, Radom 2001.
KIERNIKOWSKI Z., bp, *Dwoje jednym ciałem w Chrystusie*, Warszawa 2000.
KINCHER J., *Psychologia dla dzieci i nastolatków. Poznaj siebie*, Warszawa 2006.
KLAMUT R., *Cel – czas – sens życia*, Lublin 2002.
KLAUZA K., *Prasa, radio, telewizja, film w nauczaniu Kościoła (Antologia tekstów źródłowych)*, Warszawa 1992.
KLIMASZEWSKI S., *Największa jest miłość. Etyka na co dzień*, Warszawa 2005.
KLUZ Z., POŹNICZEK M., *Poznajemy tajemnice przyrody*, Kraków 2000.
KŁOCZOWSKI J., *Europa. Chrześcijańskie korzenie*, Warszawa 2004.
KŁOCZOWSKI J., *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2003.
KŁOSKOWSKA A., *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Warszawa 1980.
KNABIT L., OSB, *O radości*, Kraków 2004.
KNAFLEWSKA J., SIEMIONOWICZ M., *Ilustrowana księga przyrody polskiej*, Poznań 2005.
KNEZ R., *Poznaję – wybieram. Programy integracyjno-profilaktyczne dla uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych*, Kraków 2003.
KOCH W., *Style w architekturze. Arcydzieła budownictwa europejskiego od antyku po czasy współczesne*, Warszawa 1996.
KOCHAŃSKA G., *Kształtowanie u dzieci zainteresowania innymi ludźmi i gotowości do niesienia im pomocy. Studium eksperymentalne*, Wrocław 1982.
KOFTA M., *Samokontrola a emocje*, Warszawa 1979.
KOHN M., *Praca a osobowość. Studium współzależności*, Warszawa 1986.
KOKUREWICZ D., *Poznaję zwierzęta Polski*, Wrocław 2006.
KOLBUSZEWSKI J., *Tatry. Literacka tradycja motywu*, Kraków 1995.
KOŁODZIEJCZYK H., ks., *Współczesne spojrzenie na tajemnicę cierpienia*, Sandomierz 2003.
KONDZIELA J., ks., *Osoba we wspólnocie. Z zagadnień etyki społecznej, gospodarczej i ludzkiej. Perspektywa Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu*, Gdańsk 2004.
KONECZNY F., *O ład w historii*, Wrocław 1999.
KONIECZYŃSKI J., ZARZYCKI R., *Ochrona powietrza w teorii i praktyce*, Zabrze 2004.
KOPYT E., *Cywilizacja Zachodu a problem postrzegania odmienności kulturowych w islamie i hinduizmie*, Toruń 2003.
KORNAS-BIELA D., *Wokół początku życia ludzkiego*, Warszawa 2002.

KORZENIEWSKI K., *Ochrona środowiska morskiego*, Gdańsk 1998.
Kosmos. *Ziemia, woda, podziemie. Koncepcja całości*, red. J. BARTMIŃSKI, Lublin 1999.
KOWALCZYK S., ks., *Elementy filozofii i teologii sportu*, Lublin 2002.
KOWALCZYK S., ks., *Podstawy światopoglądu chrześcijańskiego*, Wrocław 1995.
KOWALCZYK S., ks. *Z refleksji nad człowiekiem. Człowiek – społeczność – wartość*, Lublin 1995.
KOWALCZYK S., ks., *Wolność naturą i prawem człowieka: indywidualny i społeczny wymiar wolności*, Sandomierz 2000.
KOZIELECKI J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Warszawa 2000.
KRASOWSKA A., *Profilaktyka na co dzień. Alkohol w życiu nastolatków*, Warszawa 2006.
KRAWCZYK R., ks., *Kim jest człowiek w świetle Biblii*, Warszawa 1998.
KRĄPIEC M.A., OP, *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1975.
KRĄPIEC M.A., OP, *Człowiek – Kultura – Uniwersytet*, Lublin 1998.
KRĄPIEC M.A., OP, *Ja – człowiek*, Lublin 1991.
KRĄPIEC M.A., OP, *Dzieła*, t. 15, *U podstaw rozumienia kultury*, Lublin 1991.
KRĄPIEC M.A., OP, *Dzieła*, t. 19, *Człowiek w kulturze,* Lublin 1999.
Księga – nauka – wiara w średniowiecznej Europie, red. T. RATAJCZAK, Poznań 2004.
Ku dojrzałej ludzkiej miłości, red. J. AUGUSTYN, SJ, Kraków 1996.
KUBIAK Z., *Piękno i gorycz Europy. Dzieje Greków i Rzymian*, Warszawa 2003.
KUCHARSKI K., *Kościół światłem świata. Nauka wiary i życia chrześcijańskiego*, Kraków 2006.
KUCZYŃSKI J., *Sens życia*, Warszawa 1981.
Kultura ma znaczenie, red. L.E. HARRISON, S.P. HUNTINGTON, Poznań 2003.
Kultura pokoju w rodzinie i przez rodzinę, red. J. ŚLEDZIANOWSKI, Kielce 2000.
KUPER A., *Kultura. Model antropologiczny*, Kraków 2005.
LANCKOROŃSKA K., *Wspomnienia*, Kraków 2003.
LANDES D., *Bogactwo i nędza narodów*, Gdańsk 2007.
LANIADO N., *Kiedy mama i tato dużo pracują. Jak dbać o harmonijny rozwój dziecka, nawet jeśli przez prawie cały dzień jesteśmy zajęci?*, Kraków 2005.
LASKOWSKI J., *Odpowiedzialny wybór małżonka*, Warszawa 1993.
LAW M.R., LAW L., *Gdy w małżeństwie nie jest łatwo*, Kraków 2005.
LECLERCQ J., *Radość zmierzchu*, Warszawa 1978.
LEWIS C.S., *Cztery miłości*, Warszawa 1993.
LEWIS C.S., *Opowieści z Narnii*, Poznań 2004.
LIEBICH D., *Sztuka rozmawiania z dziećmi. Jak opowiadać, wyjaśniać, upominać...?*, Kielce 2003.
LOWITH K., *Historia powszechna i dzieje zbawienia. Teologiczne przesłanki filozofii dziejów*, Kęty 2002.

ŁOBOCKI M., *Altruizm a wychowanie*, Lublin 1998.
ŁOPATKOWA M., *Pedagogika serca*, Warszawa 1992.
ŁUKOMSKI J., *Solidarność człowieka z przyrodą*, Radom 1994.
ŁUKOWSKI W., *Społeczne tworzenie ojczyzn*, Warszawa 2002.
ŁUCZAK H., ks., *Odpowiedzialność chrześcijańska*, Wrocław 1992.
ŁUCZYŃSKA B., *Fenomen Henryka Jordana naukowca, społecznika, propagatora prawa dziecka do ruchu i rekreacji*, Kraków 2003.
MACRONE M., *Eureka! Co naprawdę miał na myśli Archimedes? Ciekawostki o odkryciach naukowych*, Warszawa 2003.
MADEJ A., *Dobrze, że jesteś*, Katowice 1983.
MADRE P., *Najpierw pokochaj siebie*, Kraków 1997.
MADRE P., *Zranienie życia. Odrodzić się w swej tożsamości*, Warszawa 2005.
MAJDAŃSKI K., abp, *Cywilizacja życia. Przyczynek do syntezy*, Lublin 1988.
MAJDAŃSKI K., abp, *Ojczyzna jest Matką*, Łomianki 2005.
MAJDAŃSKI K., abp, *Wspólnota życia i miłości. Zarys teologii małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1983.
MAJKA J., SJ, *Rozważania o etyce pracy*, Wrocław 1986.
MALEWSKA M., *Narkotyki w szkole i w domu. Zagrożenie*, Warszawa 2004.
MALIŃSKI M., ks., *„To moja matka – ta ziemia". Czwarta wizyta Jana Pawła II w Polsce*, Wrocław 1991.
Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii, red. A. SZAFRAŃSKI, Lublin 1985.
MANENTI A., *Powołanie. Psychologia i łaska*, Kraków 1995.
MARIAŃSKI J., ks., *Między nadzieją i zwątpieniem. Sens życia w świadomości młodzieży szkolnej*, Lublin 1998.
MARTIN R., *Mężowie. Żony. Rodzice. Dzieci. Fundamenty rodziny chrześcijańskiej*, Kraków 1993.
MARTINI C.M., SJ, *Na ścieżkach nawiedzenia. Poszukiwanie woli Bożej w codziennych spotkaniach z ludźmi*, Kraków 2002.
MARTINI C.M., SJ, *Powołanie świeckich*, Kraków 1999.
MARTINI N., de, *Być dojrzałym*, Warszawa 1993.
MAŚLANKA W., *Od relatywizmu moralnego do cywilizacji miłości*, Opole 2006.
MAŚLIŃSKI A., *Humanizm w sztuce. Antyk i człowiek*, Lublin 1993.
MATULKA Z., *Wychowanie do wolności*, w: *Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, Lublin 1997.
MATUSZEWSKA E., *Uciec jak najwyżej. Niedokończone życie Wandy Rutkiewicz*, Warszawa 2004.
MAZUREK F., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001.
Mądrość gór, red. K. MIKUCKI, Kraków 2005.
McGINNIS A.L., *Sztuka motywacji, czyli jak wydobyć z ludzi to, co w nich najlepsze*, Warszawa 1992.

McGINNIS A.L., *Sztuka przyjaźni*, Warszawa 2001.
McINERNY D.Q., *Nauka logicznego myślenia*, Warszawa 2005.
MEISSNER K., OSB, *Twoje życie. Rozmowy z dziewczyną o życiu, rodzinie, małżeństwie, płciowości, miłości*, Poznań 1991.
MEISSNER K., OSB, SUSZKA B., *A tak już nie są dwoje, lecz jedno ciało. Rozmowy z narzeczonymi i młodymi małżeństwami*, Wrocław 1991.
MENCWEL A., *Antropologia kultur. Zagadnienia i wybór tekstów*, Warszawa 2005.
MERTON T., OCSO, *Nikt nie jest samotną wyspą*, Poznań 2000.
MICHALSKI M., *Człowiek, praca, kultura. O kulturowym wymiarze pracy ludzkiej*, Poznań 2005.
Między życiem a śmiercią. Uzależnienia, eutanazja, sytuacje graniczne, red. W. BOŁOZ, ks., Warszawa 2002.
MISIEWICZ H., *Rola rodziny w kształtowaniu postaw*, Warszawa 1986.
MOLNAR F., *Chłopcy z Placu Broni*, Warszawa 1995.
MORGALLA S., SJ, *Dojrzałość osobowościowa i religijna. Luigi Maria Rulla i jego teorie psychologiczne oraz poglądy antropologiczne*, Kraków 2006.
MÜLLER W., *Być samemu nie znaczy być samotnym*, Kraków 2007.
MÜLLER W., *Ciesz się sobą. O sztuce bycia dobrym dla siebie*, Kraków 1997.
MÜLLER W., *Pozwól sobie na siebie. Sztuka bycia dla siebie dobrym*, Kraków 2005.
MYERS D., *Psychologia społeczna*, Poznań 2003.
NACK C., *Kiedy rodzice wychodzą ze skóry. Jak radzić sobie z negatywnymi uczuciami. Poradnik dla rodziców*, Kielce 2001.
NAGÓRNY J., ks., *Posłannictwo chrześcijan w świecie*, Lublin 1997.
Nauka. Światopogląd. Religia, red. Z. ZDYBICKA, SJK, Warszawa 1989.
NĘCKA E., *Człowiek. Umysł. Maszyna. Rozmowy o twórczości i inteligencji*, Kraków 2007.
NIEDER J., THOMPSON T.M., *Przebacz i pokochaj na nowo*, Warszawa 1995.
NOLTE D., HARRIS R., *Nastolatki patrzą na nas*, Warszawa 2005.
NOUWEN H.J.M., SJ, *Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój. Modlitwa. Sprzeciw. Wspólnota*, Kraków 2006.
NOUWEN H.J.M., SJ, *Intymność*, Kraków 2007.
NOUWEN H.J.M., SJ, *Otwarte dłonie*, Kraków 2006.
NOWAK A., *Wolność. Manipulacja. Kierownictwo*, Wrocław 1992.
NOWAK M., *Dialog z innymi*, Warszawa 2001.
Odpowiedzialni za świat, red. Z. WALKIEWICZ, Poznań 1982.
OLEJNIK S., ks., *Teologia moralna życia osobistego*, Włocławek 1999.
OMBACH M., *W drodze do prawdziwej miłości*, Warszawa 2002.
ORLANDI A., *O twoich problemach seksualnych, nastolatku. Odpowiedzi lekarza chrześcijańskiego na niepokojące pytania dziewcząt i chłopców*, Warszawa 1994.

ORŁOWSKI B., *Społeczeństwo polskie od X do XX wieku*, Warszawa 1999.
OSSOWSKA M., *Motywy postępowania. Z zagadnień moralności*, Warszawa 2002.
OSTROWSKA A., *Śmierć w doświadczeniu jednostki i społeczeństwa*, Warszawa 1997.
OSTROWSKA K., *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, Warszawa 1998.
OSTROWSKA K., *Zdrowie, wychowanie, osobowość*, Warszawa 1998.
OSTROWSKI M., *Czas wolny*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego*, red. A. ZWOLIŃSKI, ks., Radom 2003, s. 85.
OSTROWSKI M., *Duszpasterstwo wobec problemu wolnego czasu człowieka. Aspekt moralno-pastoralny ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień turystyki*, Kraków 1996.
OTTO H., *Z teorii i praktyki czasu wolnego*, Radom 1985.
PACHOCIŃSKI R., *Oświata XXI wieku. Kierunki przeobrażeń*, Warszawa 1999.
PACZOS K., *Zwierzę rozumne. Zagadnienia podstawowe z filozofii niższych warstw duszy*, Gdańsk 2004.
PALECZNY T., *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, Kraków 2006.
PANNENBERG W., *Człowiek, wolność, Bóg*, Kraków 1995.
PARZYCH K., *Dialog jako metoda ewangelizacji współczesnego świata według Jana Pawła II*, Olsztyn 2000.
PASCAL B., *Myśli*, Warszawa 1989.
PASZKOWSKA T., *Formacja i godność*, Kraków 2004.
PASZKOWSKI M., *Jaskinie Gór Świętokrzyskich. Przewodnik*, Kielce 2001.
PAWLINA K., ks., *Polska młodzież przełomu wieków*, Warszawa 1998.
PAWLUKIEWICZ P., ks., *Porozmawiajmy spokojnie o tych sprawach*, Warszawa 1998.
PAWŁOWSKA J., *Nie odtrącaj mnie w starości: poradnik dla osób opiekujących się ludźmi w podeszłym wieku*, Poznań 2002.
PAŹ B., *Szkoła, która ochrania*, Kraków 2002.
PESCH T., *Chrześcijańska filozofia życia*, t. 1-2, Kraków 2007.
PELAMATTI L., *Bolesna miłość. Gdy seksualność dzieli małżonków*, Kraków 2005.
PELLEGRINO P., *Mali dzisiaj, dorośli jutro. Propozycje wychowawcze dla dorastających*, Warszawa 1995.
PEŁCZYŃSKI I., *Obrazy kultur*, Poznań 2007.
Perły architektury. Od 4000 roku p.n.e. do czasów współczesnych, red. A. CAPODIFERRO, Warszawa 2004.
PHILIPPE T., *Nowa dojrzałość u najstarszych*, Poznań 1998.
PHILIPPE J., *Wolność wewnętrzna. Moc wiary, nadziei i miłości*, Kraków 2003.
PIETURA A., *Czym jest empatia*, Warszawa 1996.

PILŚNIAK M., OP, *Miłość, przyjaźń, modlitwa, czyli wszystko, co najważniejsze*, Kraków 2004.
PŁUŻEK Z., *Psychologia pastoralna*, Kraków 1991.
Poezja gór. Antologia wierszy laureatów Ogólnopolskiego Konkursu Poetyckiego im. Tadeusza Staicha na wiersz o tematyce górskiej „Jesień Tatrzańska" 1972-1996, red. J. KOLBUSZEWSKI, Kraków 1996.
Pokolenie wygranych? Dzieci i młodzież w procesie transformacji społeczno-gospodarczej i politycznej Polski, red. J. SZTUMSKI, Katowice 2001.
POOLE M., *Nauka a wiara*, Warszawa 1993.
PORTMANN R., *Gry i zabawy kształtujące pewność siebie*, Kielce 2001.
Posłuchaj, córko... o „tych sprawach", red. zbiorowa, Sandomierz 2006.
Posłuchaj, synu... o „tych sprawach", red. zbiorowa, Sandomierz 2006.
Poszukiwanie sensów. Lekcja z czytania kultury, red. P. KOWALSKI, Z. LIBERA, Kraków 2006.
POTT E., *Ptaki – przewodnik*, Warszawa 2006.
POWELL J., SJ, *Dlaczego boję się kochać?*, Warszawa 2006.
POWELL J., SJ, *Jak kochać i być kochanym*, Pelplin 1994.
Poza kryzysem tożsamości. W kierunku pedagogiki personalistycznej, red. F. ADAMSKI, Kraków 1993.
PÓŁTAWSKA W., *By rodzina była Bogiem silna. Na kanwie „Listu do rodzin" Jana Pawła II*, Częstochowa 2005.
PÓŁTAWSKA W., *Przygotowanie do małżeństwa*, Kraków 2002.
Praca a kultura, red. M. KOWALCZYK, Lublin 2005.
PREKOP J., *Wczuwanie się, czyli inteligencja serca*, Poznań 2003.
PRĘŻYNA W., *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Lublin 1981.
PRIGOGINE I., *Z chaosu ku porządkowi. Nowy dialog człowieka z przyrodą*, Warszawa 1990.
PRONZATO A., *Humor i wiara*, Kraków 2005.
PRONZATO A., *Tysiąc jeden powodów, aby żyć*, Kraków 2005.
Psychologia religii, red. Z. CHLEWIŃSKI, Lublin 1982.
PULCYN T., *Jan Paweł II i górale. Ludzie gór opowiadają o Papieżu*, Warszawa 2005.
PULIKOWSKI J., *Ewa czuje inaczej. Warto zadbać o uczucia*, Poznań 2001.
PULIKOWSKI J., URBANIAK A., *Chrześcijańskie spojrzenie na płciowość. Wybrane zagadnienia*, Wrocław 1994.
PULLIN A.S., *Biologiczne podstawy ochrony przyrody*, Warszawa 2005.
QUIST M., *Modlitwa i czyn*, Warszawa 1990.
RATZINGER J., kard., *Duch liturgii*, Poznań 2005.
RATZINGER J., kard., *Kościół. Pielgrzymująca wspólnota wiary*, Kraków 2005.
RATZINGER J., kard., *Sól ziemi*, Kraków 1997.
RATZINGER J., kard., *Śmierć i życie wieczne*, Warszawa 2000.

RATZINGER J., kard., *Wiara, prawda, tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, Kielce 2005.
RATZINGER J., kard., *Wielość religii i jedno Przymierze*, Poznań 2004.
RAVASI G., *Góry Boga. Tajemnica gór w słowie i obrazie*, Kielce 2002.
REICHHOLF J., *Zagadka rodowodu człowieka. Narodziny człowieka w grze sił z przyrodą*, Warszawa 1992.
REISMAN J.A., EICHEL E. W., *Kinsey – seks i oszustwo*, Warszawa 2002.
REISS M.J., STRAUGHAN R., *Poprawianie natury*, Warszawa 1997.
Religia a sens bycia człowiekiem, red. Z. ZDYBICKA, SJK, Lublin 1994.
REMARQUE E.M., *Na zachodzie bez zmian*, Kraków 2004.
REYMONT W., *Ziemia obiecana*, Warszawa 1983.
Rodzina, bezcenny dar, red. J. STALA, ks., E. OSSEWSKA, Radom 2006.
Rodzina na przełomie wieków, red. K. MAJDAŃSKI, abp, Łomianki 2000.
RODZIŃSKI A., *Osoba, moralność, kultura*, Lublin 1995.
ROGOWSKI R., ks., *Mistyka gór*, Wrocław 1983.
ROGOWSKI R., ks., *Mistyka Tatr*, Kraków 2002.
Rozwój osoby w Kazimierza Dąbrowskiego „Teorii Dezintegracji Pozytywnej", red. C. CEKIERA, ks., I. NIEWIADOMSKA, Lublin 1997.
RUSECKI M., ks., *Być chrześcijaninem. Teologia dla szkół średnich*, Lublin 2006.
RUSECKI M., ks., *Fenomen chrześcijaństwa. Wkład w kulturę*, Lublin 2001.
RYBA M., *Szkoła w okowach ideologii*, Lublin 2006.
RYŁKO T., ks., *Powołanie do wspólnoty*, Warszawa-Poznań 1985.
SAINT-EXUPERY A., de, *Ziemia, ojczyzna ludzi*, Warszawa 1998.
SALAMUCHA J., ks., *Wiedza i wiara*, Lublin 1997.
SALIJ J., OP, *Dekalog*, Poznań 1988.
SALIJ J., OP, *Dlaczego kocham Kościół?*, Warszawa 2002.
SANDNER H., *Człowiek i przyroda*, Warszawa 1972.
SAREŁO Z., *Media w służbie osoby. Etyka społecznego komunikowania się*, Toruń 2000.
SATTLER H., *Rodzice dzieci i „te sprawy"*, Sandomierz 2006.
Sens choroby, sens śmierci, sens życia, red. H. BORTNOWSKA, Kraków 1993.
SERWIN B.L., KASIMOW H., *Jan Paweł II i dialog międzyreligijny*, Kraków 2001.
SIKORA A., *Spotkania z filozofią*, Warszawa 1983.
SKOROWSKI H., ks., *Moralność społeczna. Wybrane zagadnienia z etyki społecznej, gospodarczej i politycznej*, Warszawa 1996.
SLVOLDI V., *Człowiek nie umiera, rodzi się dwa razy*, Kraków 2004.
SŁAWIŃSKI S., *Dojrzewać do miłości. Rozmowy o samowychowaniu*, Warszawa 1990.
Słownik małżeństwa i rodziny, red. E. OZOROWSKI, abp, Łomianki 1999.
SMITH M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą, umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, Kraków 2002.

SPAEMANN R., *Osoby. O różnicy między czymś a kimś*, Warszawa 2001.
Społeczny wymiar sportu, red. Z. DZIUBIŃSKI, Warszawa 2003.
Sport i kultura, red. Z. KRAWCZYK, Warszawa 1981.
Sport na przełomie tysiącleci. Szanse i nadzieje, red. Z. DZIUBIŃSKI, Warszawa 2000.
STARNAWSKI W., *Prawda podstawą wspólnoty. Wychowawcza rola prawdy według Karola Wojtyły*, Warszawa 2005.
STĘPNIAK M., ks. *Społeczny wymiar wiary*, Łódź 2002.
STONE E.M., *Błogosławiona Matka Teresa. Życie w miłości*, Kraków 2003.
Studia z psychologii rozwoju, red. J. MAKSELON, ks., Kraków 2002.
Stworzeni do miłości, cz.1, *Jana Pawła II* rozmowy *z młodymi*, red. A. SIERADZKI, Łomianki 1991.
STYCZEŃ T., SDS, *Człowiek jako podmiot daru z samego siebie*. *Antropologia adhortacji „Familiaris Consortio"*, w: *Teologia małżeństwa i rodziny*, t. 2, Warszawa 1999, s. 51-94.
STYCZEŃ T., SDS, *Rozum i wiara wobec pytania: Kim jestem?*, Lublin 2001.
STYCZEŃ T., SDS, *Urodziłeś się, by kochać*, Lublin 1993.
STYCZEŃ T., SDS, *Wolność w prawdzie*, Rzym 1981.
SUCHODOLSKI B., *Wychowanie dla przyszłości*, Warszawa 1968.
SWIEŻAWSKI S., *Alfabet duchowy*, Kraków 2004.
SWIEŻAWSKI S., *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Warszawa-Wrocław 2000.
SWIEŻAWSKI S., *Filozofia chrześcijanina jako poszukiwanie prawdy i jej kontemplacja*, „Znak"1981, nr 321(33), s. 215-221.
SWIEŻAWSKI S., *Istnienie i tajemnica*, Lublin 1993.
SWIEŻAWSKI S., *Między średniowieczem a czasami nowymi*, Warszawa 1983.
SWIEŻAWSKI S., *O roli, jaką chrześcijaństwo wyznacza filozofii*, „Znak" 1990 (42), nr 422/423, s. 19-30.
SWIEŻAWSKI S., *Problem filozoficznej teorii człowieka*, „Znak" 1959 (11), nr 60, s. 698-713.
SWIEŻAWSKI S., *Rozum i tajemnica*, Kraków 1960.
SWIEŻAWSKI S., *U źródeł nowożytnej etyki*, Kraków 1987.
SZOPSKI M., *Komunikowanie międzykulturowe*, Warszawa 2005.
SZUMAN S., *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Warszawa 1969.
SZYMIK J., ks., *Ziemia niebieska*, Lublin 1994.
ŚLIWAK J., *Osobowość altruistyczna. Osobowościowe korelaty altruizmu. Psychologiczne badania empiryczne*, Lublin 2001.
ŚWIERCZEK A., *Ciało ludzkie*, w: *Encyklopedia bioetyki*, red. A. MUSZALA, Radom 2005, s. 86-98.
Święci a pojednanie narodów, red. Z. KIJAS, ks., Kraków 1998.
TABULSKI M., *Edukacja i formacja w młodzieżowych wspólnotach religijnych*, Częstochowa 2004.
TARNOWSKI K., *Człowiek i transcendencja*, Kraków 1995.

TERRUWE A., ALBERDINA A., BAARS C., *Integracja emocjonalna. Jak uwierzyć, że jesteś kochany i potrafisz kochać*, Poznań 2004.
THUN F.S., von, *Sztuka rozmawiania*, cz. I, *Analiza zaburzeń*, Kraków 2001.
THUN F.S., von, *Sztuka rozmawiania*, cz. II, *Rozwój osobowy*, Kraków 2001.
THUN F. S., von, *Sztuka rozmawiania*, cz. III, *Dialog wewnętrzny*, Kraków 2002.
THUN F.S., von, *Sztuka rozmawiania*, cz. IV, *W porozumieniu z sobą i innymi – komunikacja i kompetencje społeczne*, Kraków 2006.
THUN F.S. von, THOMANN C., *Sztuka wyjaśniania. Poradnik dla prowadzących trudne rozmowy*, Kraków 2004.
TILLMANN K.J., *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, Warszawa 2006.
TIMMEL P. i C., *Dlaczego warto się zaręczać*, Poznań 2005.
TOKARSKI S., *Szkoła Chicago. Spór o dialog międzykulturowy*, Warszawa 2001.
TOMASZ Z AKWINU, św., *Traktat o człowieku*, Warszawa 2002.
TREMPAŁA J., CZYŻOWSKA D., *Psychologia rozwoju człowieka*, Warszawa 2002.
TRZYNADLOWSKI J., *Sztuka słowa i obrazu*, Wrocław 1982.
TUSZYŃSKI B., *Za cenę życia. Sport Polski walczącej 1939-1945*, Warszawa 2006.
TWARDOWSKI J., ks., *Mała ojczyzna*, Olszanica 2002.
TWARDOWSKI J., ks., *Miłość, której nie widać, nie zasłania sobą*, Częstochowa 2004.
VANIER J., *Wspólnota miejscem radości i przebaczenia*, Warszawa 1991.
VECCHI J.E., *Globalizacja. Na rozdrożach wychowania w miłości. Rozmowa z Vittorio Chiari*, Warszawa 2005.
VERHOEF-VERHALLEN E., *Encyklopedia europejskich i egzotycznych ptaków ozdobnych*, Warszawa 2006.
VERTEMATE L., *Błogosławione braterstwo. Rozważania biblijno-duchowe*, Ząbki 2004
VOPEL K. W., *10 minut przerwy*, Kielce 1999.
VOPEL K. W., *Nie samym chlebem... Eksperymenty dla młodzieży wyjaśniające znaczenie wartości*, Kielce 2002.
W imieniu dziecka poczętego, red. J.W. GAŁKOWSKI, J. GULA, Lublin 1988.
W służbie jedności chrześcijan, red. L. GÓRKA, SVD, Lublin 2002.
W trosce o młodzież. Edukacja – praca – obywatelstwo, red. J. NIEWĘGŁOWSKI, ks., Warszawa 2004.
WACHOWIAK A., *Chrześcijańska etyka pracy*, Poznań 2006.
WALESA C., *Rozwój religijności człowieka*, t. 1, *Dziecko*, Lublin 2005.
WARREN R., *Życie świadome celu*, Ustroń 2004.
WAWRZAK-CHODACZEK M., *Internet w społeczeństwie polskim. Możliwości jego wykorzystania i zagrożenia*, Bydgoszcz 2005.
WEIGEL G., *Czym jest katolicyzm? 10 kontrowersyjnych tez*, Kraków 2003.

Wiara i rozum. Refleksje nad encykliką Jana Pawła II „Fides et ratio”, red. G. WITASZEK, CSRS, Lublin 1999.
Wielkie wspinaczki. Osobiste relacje najwybitniejszych ludzi gór, red. C. BONINGTONA, Bielsko-Biała 1995.
WILGOCKA-OKOŃ B., *Organizacja pracy i wypoczynku ucznia*, Warszawa 1964.
WILLS-BRANDON C., *Jak mówić „nie” i budować udane związki*, Gdańsk 2002.
WOJCIECHOWSKI M., *Przypowieści dla nas*, Częstochowa 2007.
WOJCISZKE B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa 2002.
WOJCISZKE B., *Psychologia miłości*, Gdańsk 1999.
WOLAŃSKI N., *Ekologia człowieka. Ewolucja i dostosowanie biokulturowe*, Warszawa 2007.
WOLSKI K., ks., *Nazaret – źródło świętości*, Łomianki 2001.
WRÓBEL J., SCJ, *Człowiek i medycyna. Teologiczno-moralne podstawy ingerencji medycznych*, Kraków 1999.
WUJEK R.M., *Skauting dzisiaj. Gawędy o harcerstwie*, Warszawa 1995.
Wychowanie na rozdrożu, red. F. ADAMSKI, Kraków 1999.
WYRZYKOWSKI K., *Robert Korzeniowski. I oto chodzi*, Warszawa 2005.
Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu, red. M. KALINOWSKI, Lublin 2005.
ZABIELSKI J., ks., *Odpowiedzialność za życie*, Białystok 2007.
ZABOROWSKI Z., *Stosunki międzyludzkie a wychowanie*, Warszawa 1974.
ZAHRATOWICZ Z., *Pustelnik z Mar Musa*, Warszawa 2004.
ZAJĄCZKOWSKI K., *Nikotyna. Alkohol. Narkotyki. Profilaktyka uzależnień. Krótki poradnik psychologiczny*, Kraków 2001.
ZAREMBOWIE A. i B., *Szkoła miłości, czyli jak po ślubie nie być samotnym?*, Lublin 2007.
Zdrowie dzieci i młodzieży w aspekcie fizycznym, psychicznym, społecznym i duchowym, red. A. JOPKIEWICZ, J. SCHEJBALA, Kielce 1998.
ZDYBICKA Z., SJK, *Człowiek i religia. Zarys filozofii religii*, Lublin 1997.
ZDYBICKA Z., SJK, *Religia i religioznawstwo*, Lublin 1988.
ZIELIŃSKI T., *Chrześcijaństwo starożytne a filozofia rzymska*, Zamość 1921.
Ziemia – planeta tajemnicza. Sekrety świata przyrody, red. P. WHITFIELD, Warszawa 1995.
Ziemia Twego Ducha, Panie, red. B. GŁODEK, Katowice 1997.
ZIEMSKA M., *Rodzina a osobowość*, Warszawa 1975.
ZIĘBA S., *Historia myśli ekologicznej*, Lublin 2004.
ZWOLIŃSKI A., ks., *Błogosławieni jesteście. Powołanie chrześcijanina*, Warszawa 2003.
ZWOLIŃSKI A., ks., *Dźwięk w relacjach społecznych*, Kraków 2004.

ZWOLIŃSKI A., ks., *Obraz w relacjach społecznych*, Kraków 2004.
ZWOLIŃSKI A., ks., *Słowo w relacjach społecznych*, Kraków 2003.
Życie – dar nienaruszalny. Wokół encykliki „Evangelium vitae”, red. A. MŁOTEK, T. REROŃ, Wrocław 1995.
Życie jako dialog za przykładem św. Franciszka z Asyżu, red. S.B. BRZUSZEK, Warszawa 2003.
Życie jest święte, red. T. STYCZEŃ, SDS, Lublin 1993.
ŻYWCZOK A., *Wychowanie do radości życia*, Warszawa 2004.

SPIS TREŚCI

I. Wstęp.....7
II. Wprowadzenie.....7
1.ZAŁOŻENIA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO.....9
1.1. Podmiotowość Programu Wychowawczego.....10
1.2. Przedmiotowość Programu Wychowawczego.....11
1.2.1. Treści w Programie Wychowawczym.....12
1.2.2. Forma Programu Wychowawczego.....13
1.2.3. Miejsce realizacji 14
III. Metodologia.....15
1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE.....17
2. SPÓJNOŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO.....18
3. CEL WYCHOWANIA.....19
3.1. Wychowanie do wartości.....19
3.2. Cel nadrzędny.....20
3.3. Cele ogólne.....21
3.4. Cele szczegółowe.....22
3.5. Cele wychowawcze.....23
4. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO.....23
4.1. Realizacja w szkole.....24
4.2. Realizacja w klasie.....24
4.2.1. Grupy zainteresowań i działań.....24
4.3. Realizacja PW w domu rodzinnym.....26
IV. WARTOŚCI DLA KLASY PIERWSZEJ.....27
WARTOŚĆ I. Pozytywna relacja ze wszystkimi kolegami w klasie.....29
WARTOŚĆ II. Pozytywna relacja ze wszystkimi ludźmi spotykanymi na terenie szkoły: nauczyciele, wychowawcy, dyrekcja i personel techniczny.....33
WARTOŚĆ III. Pozytywna relacja względem kolegów, koleżanek w szkole i poza szkołą.....37
WARTOŚĆ IV. Dynamiczna i pozytywna grupa podwórkowa, blokowa...41
WARTOŚĆ V. Dobre znajomości międzyludzkie, międzykoleżeńskie....45
WARTOŚĆ VI. Wartość grupy społecznej, w której się żyje: wiejskiej, małomiejskiej, wielkomiejskiej (osiedle).....49
WARTOŚĆ VII. Wartości wspólnotowego życia.....53
WARTOŚĆ VIII. Wartość przekazywanych informacji drogą radia.....57
WARTOŚĆ IX. Wartość przekazywanych informacji drogą telewizji.....61
WARTOŚĆ X .Wartość przekazywanych informacji drogą Internetu.....65
WARTOŚĆ XI. Wartości przekazywane przez teatr.....69
WARTOŚĆ XII. Wartości przekazywane przez filmy; kino, wideo, filmy autorskie (mała kamera).....73
WARTOŚĆ XIII. Wartość religii, którą się wyznaje.....77

WARTOŚĆ XIV. Wartość budowania wspólnoty parafialnej.....81
WARTOŚĆ XV. Wartości zawarte w Biblii
dla życia społecznego i indywidualnego.....86
WARTOŚĆ XVI. Wartość tworzenia wspólnot
parafialnych duszpasterskich: ministranci, bielanki, lektorzy,
grupy pielgrzymkowe, duszpasterstwo chorych, Caritas etc.....90
WARTOŚĆ XVII. Wartości różnorakich powołań:
małżeństwo, życie samotne, życie duchowne.....95
WARTOŚĆ XVIII. Wartość życia człowieka
w aspekcie społecznym. Jestem członkiem danego społeczeństwa.....100
WARTOŚĆ XIX. Godność mojej osoby oraz godność innych ludzi.....105
WARTOŚĆ XX. Godność ojcostwa.....110
WARTOŚĆ XXI. Godność macierzyństwa.....115
WARTOŚĆ XXII. Godność braterstwa.....121
WARTOŚĆ XXIII. Znaczenie i godność rodziny wielopokoleniowej.....126
WARTOŚĆ XXIV. Wartość i znaczenie dzieciństwa.....130
WARTOŚĆ XXV. Wartość i znaczenie wieku dorastania.....134
WARTOŚĆ XXVI. Wartość i godność prokreacyjna.....140
WARTOŚĆ XXVII. Wartość i znaczenie
oraz odpowiedzialność wieku dorosłego.....145
WARTOŚĆ XXVIII. Ludzie starsi w moim życiu;
ich godność i wpływ na moje życie.....150
WARTOŚĆ XXIX. Wartość, piękno i dobro przyrody nieożywionej.....156
WARTOŚĆ XXX. Wartość, piękno i bogactwo
przyrody ożywionej: roślin i zwierząt.....161
WARTOŚĆ XXXI. Ekologiczny sposób życia.....165
WARTOŚĆ XXXII. Prawo i znaczenie wypoczynku.....170
WARTOŚĆ XXXIII. Znaczenie i niezbędność ludzkiej pracy.....174
WARTOŚĆ XXXIV. Nauka, jej znaczenie
w życiu indywidualnym i społecznym.....179
WARTOŚĆ XXXV. Wartość materialnego
wymiaru życia ludzkiego, wartość pieniądza.....183
V. WARTOŚCI DLA KLASY DRUGIEJ.....189
WARTOŚĆ I. Wartość dialogu z drugim człowiekiem.....191
WARTOŚĆ II. Godność drugiego człowieka.....195
WARTOŚĆ III. Wartość życia drugiego człowieka.....199
WARTOŚĆ IV. Radość ze wspólnoty szkolnej.....204
WARTOŚĆ V. Wartość wspólnoty braterskiej.....208
WARTOŚĆ VI. Wartość wspólnoty koleżeńskiej.....212
WARTOŚĆ VII. Wartość w spotkaniu
z młodszym: bratem, siostrą, kolegą.....216

WARTOŚĆ VIII. Wartość w spotkaniu z dorosłym:
w domu rodzinnym, w szkole lub innym środowisku.....220
WARTOŚĆ IX. Wartości w spotkaniu z człowiekiem starszym.....224
WARTOŚĆ X. Jakie wartości niesie sympatia?.....228
WARTOŚĆ XI. Jakie wartości dominują w uczuciowości nastolatka?.....232
WARTOŚĆ XII. Akceptacja i wartość swojej płci.....236
WARTOŚĆ XIII. Akceptacja i wartość seksualności.....240
WARTOŚĆ XIV. Seksualność w życiu rodzinnym.....244
WARTOŚĆ XV. Radość i skuteczność we wspólnym zdobywaniu wiedzy...248
WARTOŚĆ XVI. Przekazywanie swej wiedzy,
sprawności i umiejętności drugiemu człowiekowi
w postawie życzliwości.....252
WARTOŚĆ XVII. Dobro wynikające ze wspólnej pracy.....256
WARTOŚĆ XVIII. Dobro i radość wynikające ze wspólnej zabawy.....260
WARTOŚĆ XIX. Dobro i radość we wspólnym uprawianiu sportu.....264
WARTOŚĆ XX. Dobro i radość wynikająca
ze wspólnie przeżywanych wakacji.....268
WARTOŚĆ XXI. Dobro i radość wspólnej wiary i religii.....272
WARTOŚĆ XXII. Radość ze wspólnego
dostrzegania i przeżywania piękna w sztuce i literaturze.....276
WARTOŚĆ XXIII. Poczucie wartości wspólnotowego bezpieczeństwa.....280
WARTOŚĆ XXIV. Wartość Ojczyzny.....284
WARTOŚĆ XXV. Wartość kultury polskiej.....289
WARTOŚĆ XXVI. Wartość kultury europejskiej.....293
WARTOŚĆ XXVII. Wartość dóbr kultury ogólnioświatowej.....297
WARTOŚĆ XXVIII. Wartości otrzymywane
przez środki przekazu: książka, prasa, TV, Internet.....302
WARTOŚĆ XXIX. Wartości zawarte w spotkaniu z obcokrajowcem.....307
WARTOŚĆ XXX. Wartość spotkania z człowiekiem innej kultury i rasy.....311
WARTOŚĆ XXXI. Bogactwo spotkania z przyrodą nieożywioną 315
WARTOŚĆ XXXII. Bogactwo spotkania z przyrodą ożywioną.....319
WARTOŚĆ XXXIII. Bogactwo spotkania ze zwierzętami domowymi.....322
WARTOŚĆ XXXIV. Wielkość i piękno wszechświata.....326
WARTOŚĆ XXXV. Ziemia - najpiękniejsza planeta.....330
VI. WARTOŚCI DLA KLASY TRZECIEJ.....335
WARTOŚĆ I. Sens mojego życia. Kim jestem?.....337
WARTOŚĆ II. Moja godność jako człowieka (homo sapiens).....342
WARTOŚĆ III. Rozum, dusza i emocje w moim życiu.....346
WARTOŚĆ IV. Autonomiczność i zależność w moim życiu.....350
WARTOŚĆ V. Spojrzenie religijne na sens mojego życia.....354
WARTOŚĆ VI. Współudział i współpraca w rodzinie ludzkiej.....358
WARTOŚĆ VII. Wartość życia.....363

WARTOŚĆ VIII. Wartość zdrowia.....368
WARTOŚĆ IX. Życie jako zadanie.....372
WARTOŚĆ X. Procesy życia i jego przemiany.....376
WARTOŚĆ XI. Cierpienie i umieranie w życiu moim i moich bliskich....381
WARTOŚĆ XII. Postawa altruistyczna.....385
WARTOŚĆ XIII. Postawa empatyczna.....390
WARTOŚĆ XIV. Wartości ogólnoludzkie.....394
WARTOŚĆ XV. Postawa tolerancyjna.
Znaczenie Biblii, Koranu, Talmudu.....399
WARTOŚĆ XVI. Wartość miłości w moim życiu.....405
WARTOŚĆ XVII. Miłość ludzka (kobiety i mężczyzny) jako zadanie.....409
WARTOŚĆ XVIII. Godność przekazywania życia.....414
WARTOŚĆ XIX. Formowanie rodziny.....419
WARTOŚĆ XX. Wychowanie nowego pokolenia.....424
WARTOŚĆ XXI. Integralność osoby ludzkiej.....431
WARTOŚĆ XXII. Wartość czynu ludzkiego.....435
WARTOŚĆ XXIII. Radość i humor w moim życiu.....441
WARTOŚĆ XXIV. Mądre korzystanie z osiągnięć cywilizacji:
wiedza, szkoła, studia.....445
WARTOŚĆ XXV. Wartość moich zdolności, talentów, sprawności.....452
WARTOŚĆ XXVI. Wartość rozwoju duchowego.....457
WARTOŚĆ XXVII. Autentyczność uczuć i przeżyć emocjonalnych.....462
WARTOŚĆ XXVIII. Mój związek z Ojczyzną.....467
WARTOŚĆ XXIX. Wartość rodziny, mój związek z rodziną.....472
WARTOŚĆ XXX. Mój związek z pracą, nauką, sztuką.....477
WARTOŚĆ XXXI. Mój związek z wyznawaną religią (wartość religii).....482
WARTOŚĆ XXXII. Wartość życia, rozumne planowanie mojego życia.....487
WARTOŚĆ XXXIII. Wysiłek, zmęczenie, relaks.....491
WARTOŚĆ XXXIV. Wartość uprawianego sportu.....497
WARTOŚĆ XXXV. Wartość rozwoju materialnego.....500
VII. BIBLIOGRAFIA.....505